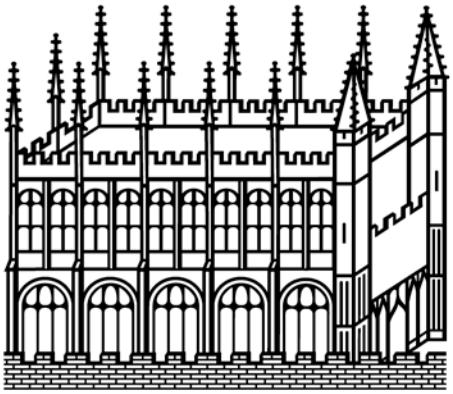

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

کتب علوم عربی درسی صرف ونحو ومنطق ومعانی ودینیات وغیرہ

میزان الصرف — علم صرف کی ابتدائی کتاب ہے
تبیان شرح میزان الصرف — مصنفہ مولوی عبدالحی صاحب —
صرف میر — میر سید شریف کی تصنیف سے مشہور کتاب ہے —
پنج گنج وزبدہ — مشہور کتاب ہے —
دستور المبتدی — قواعد صرف مین بہت مفید کتاب ہے —
احیاء العلوم عربی — تصنیف امام محمد غزالی رح یہ نہایت مستند وعمدہ کتاب ہے مطبوعہ مکرر —
فصول اکبری — علم صرف مع رسالہ لامیہ وگوہر منظوم رکاز الاصول — شرح حامل المتن فصول اکبری تصنیف مولوی حمایت علی —
مراح الارواح — در علم صرف از احمد بن یمین مشہور کتاب ہے —
شافیہ محشی — علم صرف مین از ابن حاجب —
مجموعۂ نحو میر — مصنف مختلف —
بدیع المیزان — علم معقول مین مشہور کتاب ہے
ہدایت النحو — مشہور نحو کی کتاب ہے
ہدیٰ شرح کافیہ — تصنیف محمد ابن احسن استرآبادی محشی ہے
شرح ملا محشی — شرح کافیہ نحو از ملا جامی مشہور کتاب ہے —
قال اقول منطق —
رسالہ ایضاحات — مسمی بہ منتخب المختلطات یہ حاشیہ قطبی کا ہے —
قطبی منطق — ملا قطب الدین کی تصنیف مشہور کتاب ہے —
آداب مفیدہ — در علم مناظرہ — تصنیف مولوی معین الدین صاحب —
مبتدی — فن حکمت مین عالی درجہ کی کتاب ہے
شرح اشارات — درسی حکمت مین مصنفہ ملا نصیر الدین محقق طوسی —
شرح مائۃ عامل — علم نحو مین مشہور کتاب درسی ہے
مجموعۂ منطق — شامل بارہ کتاب تصنیف مختلف
شمس بازغہ — مصنفہ ملا محمود جونپوری در فن حکمت مطبوعہ لدھیانہ —
ایضاً مع حل وشرح بہ تحشی مولانا حاجی حافظ محمد عبدالحی صاحب —

مقامات حریری — فن ادب مین مع ترجمہ عمدہ چھاپی گئی —
مطول فن معانی مین مستند وعمدہ کتاب درسی ہے
مختصر المعانی — بہ تحشیہ مقبول اور اوسکی آخر مین حاشیہ خیالی
میر قطبی — منطق مین یکتا اور تصنیف حضرت میر سید شریف علامہ
عمدہ شرح زبدہ — در علم صرف تصنیف مولوی محمد رحمۃ اللہ صاحب —
شرح تہذیب — در علم منطق بحواشی مولوی عبدالحی صاحب مطبع علی بخش خان —
شرح کافیہ فارسی — منظوم در حل مطالب تصنیف مولوی محمد ابراہیم مرحوم —
تسہیل الکافیہ عربی — شرح کافیہ تصنیف مولانا عبدالحق خیرآبادی —
شرح الیاس — مسائل فقہ مین مستند کتاب ہے
ہدیۃ المختار یہ شرح رسالہ عضدیہ معقول مین —
تعبیر الرویا یعنی خواب نامہ — تصنیف محمد بن سیرین مستند ہے —
مختصر الوقایہ محشی —
تفسیر بیضاوی شریف — دو مجلد مین تصنیف عبداللہ بن عمر قاضی بیضاوی مشہور —
نور الہدی —
صحیح مسلم مع شرح نووی حدیث صحاح ستہ سے دو جلد بسبوط مین ہے تصنیف متن ابوالحسین مسلم اور شارح محی الدین ابوبکر زکریا —
قسطلانی مسمی بارشاد الساری شرح صحیح بخاری تصنیف مولانا شہاب الدین احمد خطیب قسطلانی دس جلد مین —
تفسیر جلالین مسمی بتفسیر غفاری — تصنیف مولوی حاجی تراب علی مرحوم مطبوعہ نظامی —
دلائل الخیرات مترجمہ فارسی — کامل مع شرح مزع الحسنات یہ کتاب مع شرح وترجمہ نہایت درستی و صحت سے طبع ہوئی
کتاب مغازی الرسول وفتوح الشام وفتوح المصر وفتوح العجم عربی — یہ چار دن جلد تصنیف حضرت واقدی رحمہ اللہ کی ہین بتلاش تمام مہتممان مطبع وتوجہ خاص مولوی حبیب اللہ خانصاحب صدر الصدور سابق رحال ہنشدار ہم پہونچین —
فتوح الشام عربی — تصنیف مولانا واقدی رح

INDIAN INSTITUTE OF OXFORD

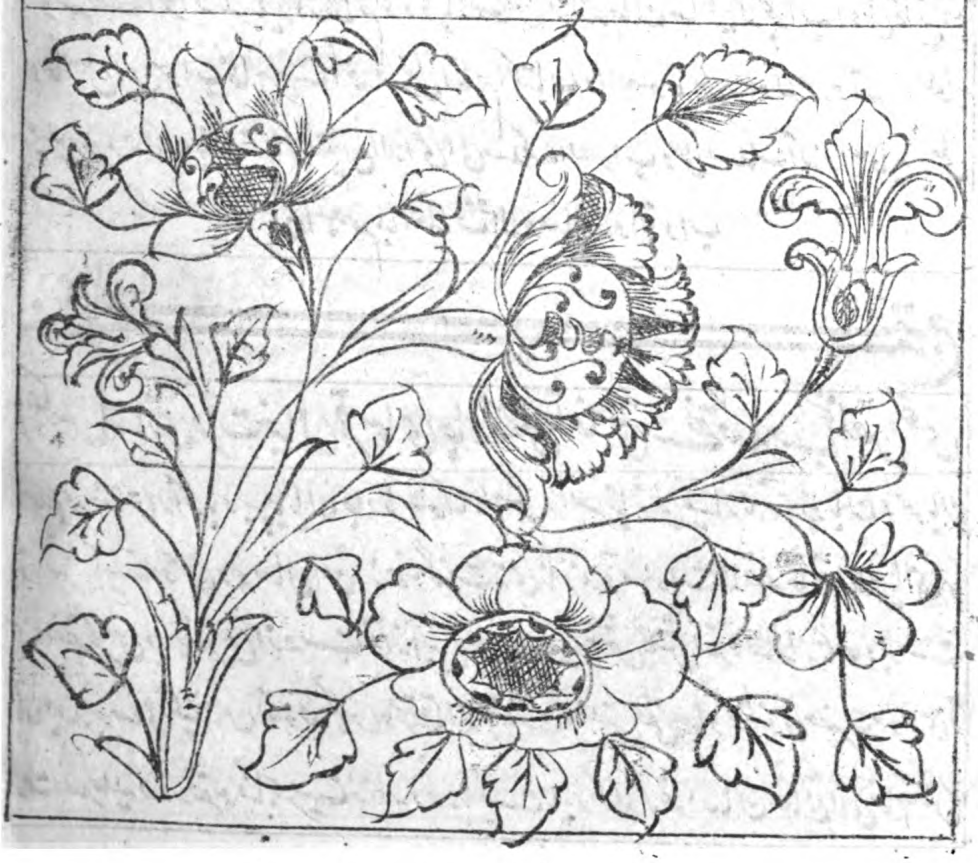
پند نامہ ۔ ترجمہ پند نامہ عطار	خسرو رحیدری ۔ موعظت مین مختصر رسالہ ہے

مثنویات قصص نظم و نثر فارسی

مثنوی مخزن اسرار ۔ تصنیف مولانا نظامی ۔
مثنوی تحفہ العراقین مجشی ۔ تصنیف حکیم خاقانی
مثنوی تحفہ الاحرار ۔ تصنیف ملا جامی رحمہ اللہ علیہ
مثنوی یوسف زلیخا جامی مجشی میرٹھی مرتبہ چھاپی گئی
شرح زلیخا مطبوعہ کلکتہ ۔ تصنیف حکیم محمد ساجد
یوسف زلیخا ناظم ہروی ۔ بجواب یوسف زلیخا جامی
زلیخا فردوسی کلان ۔ تصنیف فردوسی طوسی ۔
یوسف زلیخا فردوسی منظوم ۔ جو مصرعہ مکرر طبع ہوئی
نگار دانش عیار دانش ۔ مصنفہ شیخ ابو الفضل
کا انتخاب مطبع کے طرف سے ہوا ہے کہ عبارت
مختصر ہو گئی مگر قصے سب موجود ہین یہ کتاب سررشتہ
تعلیم مین بہت مروج ہے ۔
انوار سہیلی مجشی ۔ تصنیف ملا حسین واعظ مشہور
کتاب ہے ۔
ظفر نامہ مولانا ناتفی تیمور کے فتوحات کا حال بطور
سکندر نامہ ہے ۔
مفرح القلوب عرف گیڈر نامہ گیتک دمنک کا
قصہ ہے ۔
مثنوی سبلستان ۔ بہ تتبع بوستان سعدی
تصنیف منشی ہرگوپال تفتہ ۔
نلدمن فارسی ۔ تصنیف فیاضی مثنویات مین ہمپایہ
زلیخائے جامی ہے ۔
لیلی مجنون ملا ناتفی ۔ مشہور قصہ ہے اور بلاغت
مین بے مثل ہے ۔
لیلی مجنون خسرو ۔ امیر خسرو کے پنج گنج سے یہ ایک
کتاب ہے ۔
لیلی مجنون نظامی ۔ تصنیف مولانا نظامی رح
گنجوی ۔
خسرو شیرین نظامی گنجوی مشہور کتاب ہے
بہار دانش کلان ۔ واضح و خوش خط تصنیف
مولوی عنایت اللہ ۔
مثنوی ولی رام عرف چشمہ عرفان ۔ تصنیف
ولی رام ۔
سرود عیبی ۔ مولفہ سید محمد علی جویا جامع صنائع
تاریخی ۔
مثنوی جوہر عشق ۔ مصنفہ منشی نصیر الدین احمد صاحب
تخلص نصیر اس کتاب مین واردات گذشتہ کا صحیح بیان ہے

ہفت پیکر نظامی ۔ تصنیف نظامی گنجوی قدس سرہ
سکندر نامہ بری ۔ تصنیف نظامی گنجوی قدس سرہ
سکندر نامہ بحری ۔ تصنیف مولانا نظامی گنجوی
شرح سکندر نامہ ۔ تصنیف محمد نصیر الدین شاہ
امیر سلطان سفیانی اس شرح مین اشعار متن طلبہ
سکندر نامہ کو حل کیا ہے طلباء علوم کی قدر دانی سی
اٹھہ مہینے مین مکرر طبع ہوئی ۔
شرح سکندر نامہ معروف بشرح محمد گلوی ۔ یہ شرح
دیار پنجاب وغیرہ مین نہایت مستند ہے حسب فرمایش
میان چراغ دین تاجر کتب لاہور مرتبہ اول اس مطبع
مین طبع ہوئی حصہ اول ۔
شرح سکندر نامہ کلان ۔ موسوم بمنتخب الشروح
و مشہور بشرح علمائے کلکتہ مولفہ جناب مولوی
بدر علی صاحب عظیم آبادی و مولوی سید حسین علیخان
جونپوری جو بحکم صاحبان کونسل کلکتہ مین شروح کثیرہ
سے مرتب ہوئی فی الحقیقت یہ شرح بمثل ہے ۔
مثنوی نیرنگ عشق ۔ تصنیف محمد اکرم غنیمت
لاہوری ۔
مثنوی گشت غم ۔ تصنیف مولوی محمد مقیم سہارنپوری
مثنوی قضا و قدر ۔ تصنیف میر علی رضا
تخلص بہ تجلی ۔
نالہ منظور ۔ تصنیف سید منظور احمد صاحب
بذاق تصوف مین ہے ۔
مثنوی زلالی ۔ مسمی بہ آیاز و محمود مجشی ہے
قصاید عرفی ۔ مجشی مشہور کتاب درسی ہے
ساقی نامہ ظہوری ۔ مشہور کتاب تصنیف ملا
ظہوری ہے ۔
قران السعدین ۔ یہ کتاب معز الدین شاہ بادشاہ
کی ثنا و صفت مین حضرت امیر خسرو دہلوی کی
تصنیفات سی ہے ۔
قصاید بدر چاچ ۔ مشہور کتاب ہے ۔
شرح قصائد بدر چاچ معروف بشرح عثمان خانی
شارح اسکی مولوی محمد عثمان خان شہید مدار المہام
رامپور ہین اس شرح کی ضمن مین عمدہ رسالی بہ علم وزن
کی ہین خصوصا رسالہ جات رموز طلسم قابل دید ہین احمد
دیوان بحر اسرار ۔ حقیقت مصنفہ حضرت ضل علی
صاحب در نعت خاتم المرسلین ۔
منظومات عشمت ۔

بکمال عرق ریزی دریافته بذاقش میرسند اما مبتدیان کم بضاعت باوجود غوطه زنی مالا کلام
بته دقائق آن نارسیده دست و پا میزنند لهذا این شرح مثنوی آن مرحوم که مسمی بمکاشفات رضویست
که بجد بسیار و جهد بیشمار دست داده بوفور شوق شائقین در مطبع نامی بفیض علم و دستی و زر ریزی
جناب منشی نولکشور صاحب که همیشه اشاعت علوم مکنون خاطر او شانست این گوهر نایاب
میسر گشته و چون این یک نسخه نایاب بتلاش تمام بدست رسیده از بی سوادی کاتب جا بجا محو بود و
حتی الامکان تصحیحش بسعی موفور نموده مصنف این کتاب لاجواب محقق بی بدل علامه اجل راز دار
اسرار فقر و فنا مولوی محمد رضا علیه الرحمة است که در سال یکهزار و هشتاد هجری حل دقائق آن
مثنوی فرموده آنچنان که شرح اشعار و دقیقه مثنوی و مشکلات و معضلات آن باقتباس آیات و
احادیث باحسن وجوه نموده و ابواب فیوض مثنوی که صوفیان صفا گزین را چراغ راه هدایت است
بمصطلحات و قواعد صوفیه برکشوده هرچند شروح این مثنوی بسیار است اما این شرح بوجه آسانی
وحل مشکلات نادر روزگار است الحمد لله والمنه که بماه جنوری سنه ۱۸۷۶ع مطابق شهر محرم الحرام سنه ۱۲۹۳ھ
در شهر لکهنو به تصحیح مالا کلام سمت انطباع یافت

که ای باد اگر کار بطبیعت خود میکنی نه فرمان ما بگردد خطه هود بگرد **قوله** ای طبیعی فوق طبع این ملک بین
مذهب طبیعی آنست که عناصر از طبع خود برنگردد و قرآن مجید برخلاف آن ناطق است اگر طبع چشم
بازکند داند که آتش با ابراهیم و باد با سلیمان و هود و خاک با موسی و قارون و آب با نوح چه کرد
قوله وقت شد پنهانیا نزدیک خروج دابه نزدیک شد که قیامت قائم شود و مدفون تا از زیر
خاک برآیند و ترا عجز تو در آنوقت محسوس شود **قوله** ورنه با خود هیچ عذری نبودش معنی
بیت برسبیل استفهام است که اگر نه او را بواسطه مادر و پدر پرورش می دادم و بواسطه و
سبب وامیگذاشتم پیش خود هیچ عذری و بهانه نمی بود او را یعنی البته می بود و میگفت که قرین
بد مرا از راه برد و عاصی کرد لهذا واسطه و سبب درمیان نیاوردم تا داند که خود عصیان
ورزید و حق ولی نعمت حقیقی نشناخته **قوله** فرض می آری بجا گر طائفی ندای طواف شخص دلیل تنفس
فرض است **قوله** گفت اگر این مکر بشنیده بود سائل میگوید اگر قصد تو آن که او را خواهی بسخن
در آوری دریابد و سکوت اختیار کند و سخن بگوید شناخت او را چگونه حاصل شود **قوله** گفت
میرو کوی تا هفتم زمین ندای همچنین شخص که احوال او از سیمای او نتوان یافت و از خود سخن
نگوید و اگر خواهی او را بسخن درآری ساکت شود و کو باسفل السافلین و تا ابد مجهول الحال بماند
قوله گفت اگر از مکر ناید در کلام رد و با سوال میکند همان سائل که بجواب اول قانع نگشته
و حاصل این جواب ظاهر است الحمد لله علی اتمام الکتاب والصلوة علی رسوله محمد و آله و اصحابه
اجمعین برحمتک یا ارحم الراحمین الداعی الی مسلک الصواب و علی مسلک آله و اصحابه و علی
من اتبعهم بلا انحلاف الا وصاف والآداب

خاتمة الطبع

از عکس اندازی مرآت خیال قمر سمای جاد و سخنی آغا علی سلمه الله تقی صاحب تخلص غنی

حمد بیحد خدای را که بادیه پیمایان جاده سلوک راهش را بسر نیازطی میسازند و مجذوبان و محویان
ذاتش بکیف وصل و وصال آن از خود گذشته می نازند و صلوات لاتعد خاتم الانبیای را
که الفقر فخری والفقر منی از دست و از آبیاری سحاب فیوضش گلشن فقر و فنا را رنگ و بوست
اما بعد بر صافی طینتان تصوف کیش و محققان حقیقت اندیش مخفی مباد که مثنوی حضرت مولوی رو
رحمة الله علیه که در فقر و فنا بحریست ز فار و دریائیست ناپیدا کنار که غواصان معانی لآلی غوامضش را

حاصل شود و در تحصیل مراد خطا افتد **قوله** در ولت خوف افگند از موضعی یعنی تقدیر الٰهی دل را از طمع غیر مطلوب ترساند تا متوجه مطلوب باشد و حاصل مجموع ابیات آینده آنست که طالب را دل در طمع بستن نه از خود است بل بالقای حق است هر چند کشاد کار او از وجهی که دل دران بسته بود ندهد و از وجه دیگر مقصود حاصل شود اما طمع از راهی که در پیش دارد برنگیرد و در تضمین حکمیست که یکی ازان حکم پوشیده اعتراف تست بعجز و نادانی خویش **قوله** چون پیمبر گفت مومن مرآت است اشارت بحدیث نبویست که فرموده مثل المومن کمثل المرآة لاتین صدئة والا بجلا و بطنه **قوله** که حیاتی دارد و حسن خرد تمام این مصرع صفت کالبدست یعنی قدر و قیمت کالبد معلوم کالبد که فرضاً حیات و حسن خرد ابدی داشته باشد آنهم در برابر عشق آرائشی ندارد و میشود که مصرع برای بلند قیمتی عشق علت باشد **قوله** ای تن صد کاره ترک من بگو اشارت باین حکایت قاضی و زن جوجی منوطست بهمین بیت که قاضی در آخر داستان خطاب میکند بجوجی و میگوید **قوله** نوبت من رفت امسال آن تمار را با گرکس ناز و اینت از من بدار **قوله** عاشقی کو در غم معشوق رفت اشارت بای عاشق و معشوق مجازی **قوله** وز گوری سوی گوری رود اشارت بعاشق مجاز بود مفارقت روح از کورتن رهائی و بگوری که میت را دران دفن کنند داخل بس حیات و مرگ او یکسان باشد زیرا که در زندگی مرده بود و بهره از حیات که زنده دلان را می باشد نداشت **قوله** فرخه صندوق نو نو منکرست گر فتار تن از هر شگافی که بیند مستی و غفلت او ازان دیده کم نشود و زیاده گردد **قوله** وارد می بالای چرخ بی سخن آب دهندگان کاروان را و او گویند کما قال الله تعالی فارسلوا وارد هم فادلی دلوه و درین بیت لفظ وارد وصفت عارف ست که روح او بر عرش سیار ست و جسم او مانند دلو در چاه دنیا غوطه خوار **قوله** من شدم عریان زتن او از خیال عاشق ناگرفتار تن است در بند صورت معشوق باشد و معشوق او در قید خیال او چون ترک تن کرد از قید صورت رست و معشوق او از پرده خیال برآمد نه صورت ماند و نه خیال معنی کل من علیها فان و یبقی وجه ربک ذو الجلال والاکرام صورت هست **قوله** صد بیابان زانسو حرص و حسد برای یعنی گزند مین الکمال منعم علیه را بچندین مراحل از حرص و حسد میرسد و فی الواقع اینچنین است هنوز رگ حرص و حسد از جا نجنبیده که ناگاه چشم زخم رسیده و بر حالت شاهزاده نظر کن که حاسدی از خارج نداشت و از نفس کافر نعمت او آفت چشم زخم باو رسید **قوله** یا انابت جزو دیگر بار کرد اشارت بآیات توبه است و جزو دیگر عمل صالح **قوله** چون زمادر بگسلید طفل را پیشتر واضح خواهد شد که طفل سرو و بو و انیکایت را در نیمقام ازان درج کرده که هرگاه باد و خاک و آب و آتش اطاعت امر مردان خدا کنند اگر دی و بهمن و برف و باران مطیع فرمان حق شوند استبعاد ندارد **قوله** گر بطبع این میکنی ای باد سرد اشارت الی البیتین مقوله حق است

علمنا منطق الطیر و اوتینا من کل شئی خبر حرفی نشنیده **قوله** جز خیالی راکه بدآن اتفاق ۲ هیچ خیالی را
بمقام سیمرغ گذر نیفتد مگر بحسب اتفاق و بر سبیل ندرت بعد ازان هیچ چیز آرام نگیرد و پیوسته در
طلب سیمرغ باشند و از درد فراق رهائی نیابد بی فراق قطع بهر مصلحت **قوله** دوری سیمرغ ازان صاحب
خیال ۲ نه از رهگذر قطع افضل کلی باشد بلکه از جهة حکمتی که بمصلحتی او را بهر خود مبتلا کند زیراکه انقطاع و ا
و فراق ابدی را در حق هیچ عاشق معشوق رو ندارد **قوله** بهر استیفای آن روح جسد ۲ سر دوری مطلوب
از طالب بیان فرموده که بعد عیان گشتن نهان شدن او از برای تربیت و استکمال باشد تا وجود
جسمانی عاشق روحانی شود و بعد ازان آفتاب عشق روی یار ست بلکه آفتاب را نسبت بروی یار نقاب
توان گفت هر که روی دل جوی را مانند شمس قیاس کرد عابدان شمس ست **قوله** طفل و اندهم ندانند شیر را
دانش و نادانی طفل را در احتیاج او بشیر مدخلی نیست ناگزیر شیر میخواهد **قوله** چون نیامد او که باید گم شود
ای خبر او بجانب روح راجع است اما لفظ چون میتواند بود که بمعنی چرا باشد یعنی روح سر فاتح و مفتوح
چرا ادراک نکند و نیابد که بعد یافتن از خود گم میگردد و میتواند که چون از برای تشبیه باشد یعنی مانند نایافته
خود را روح گم میکند و او را بر باید و نیابد از و منفک شدن **قوله** کرد یوسف را نهان و سخت ۲ یعنی من از معشوق
خود آگاهم و بوی پیراهن او یافته ام لجهت فراق نمی توانم ساخت **قوله** هین مخور این زهر از جلدی و شک ۲ از انکه
در ضرر رسانیدن و هلاک گردانیدن زهر تراشکی عارض شده باشد زهر را زود فرو مبر و ز جراحتهای هم نگر
دوا ۲ بسا بر احت که شبیه باشد بدو او جاهل آنرا دوا پندارد و خود را بر زخم زند چنانچه تمثیلات این را مولوی
خود ذکر میکنند **قوله** تا حساب خطوتان قد وصل ۲ اشارة باین قول مشهور ست که الدنیا خطوتان فمن قطعهما
فقد وصل **قوله** یک قدم بد فرق خود نه وان دگر بدر کوی دوست حق معیت تبعیت را علی الیقین نشان ندا
از بهر آنکه مفهوم معیت شامل باشد جمیع افراد و اقسام معیت را و سرا نا یظن عبدی بی ظهور ماند زیراکه عکس
در اصطلاح اصحاب معقول عبارتست از جامعیت تعریف مجموع افراد معرف را و مجرد از مانعیت تعریف
غیر افراد را پس حاصل معنی آن باشد که مطلق گذاشتن معیت و عدم تعین کیفیت آن بجهت تحقیق و تقریر
جامعیت حق هست مر افراد کونین را از روی احاطه کلی تا باب رجا مفتوح باشد **قوله** چون خطائین از
حساب باصفا ۲ اهل حساب برای استخراج مجهولات عددی حساب خطائین که از دو خطا یک صواب حاصل
میشود وضع کرده اند و در اکثر کتب علم حساب طریق آن مسطور ست چنانچه عبد اللطیف نیز در شرح این بیت
بشرح آن مفصل پرداخته و ما را در اینمقام بجهت تقریر معنی بیت تعرض بدان در کار نیست حاصل کلام
آنکه برادر بزرگ در رقعه نصائح برادران میگوید که کامیابی چنین موقوفست بر سفر اگر در یک سفر مقصود

دارد مثلا نوحه که اثر ضرر بهست صورت دارد و ضرر که مؤثر آن نوحه است صورتی ندارد قوله این
مثل نالائق ست ای مستدل میگوید که بصورتی حق و صورت مخلوق را بصورتی ضرر صورت و نوحه بخیدن ناموجه ست زیرا که غیر حق
هر چه هست بالفعل یا بالقوه از صورت و یقین منزه نباشد صورت فکر ست برباد مشید دل صاحب فکر باید
مشید بهست لیک در تاثیر و وصلت و وهم هر چند فکر مکتوم و مستور ست فعل آن فکر که عبارت از ظهور تاثیر
باشد بر منصهٔ ارکان و اجسام از فکر منفک نباشد قوله خود از و باید ظهور انکار او یعنی انکار صورت
بر نیصورت را بر برهان وجود آن بیصورت ست زیرا که وجود منکر و انکار از صنع اوست و هر صورتی
عکس وجه باقی که در آئینه تشخص یافته قوله لیک آن پیش این ضالان کم رکاملان الذت از نشر بخشید
که بمرتبه اطلاق شتافتند ناقصان را بر دم صورت آویخت که از قید رهائی نیافتند فرقه ربوبیت صرف محویت
رسیدند و جمال بقا در فنا دیدند فضل بی غایت و لطف بی نهایت اگر چه همه را محرم نکرد هیچ کسی را محروم هم
نگذاشت قوله تو ندانی واجبی آن وهست مقوله حضرت مولوی در خطاب شخص غافل که صفت واجبی
واجب تعالی نداند و آن صفت ثابت ست مر حق را و در آخر کار که بسوی مرگ آهنگ کنند داند که واجب بود و این
دانش سود دهد چنانچه فرعون در حالت غرق گفت آمنت برب موسی و هارون قوله در قناعت خوانده باشی
ای حسن ای مرد قانع که از کسی احسان بیند بشکر محسن پرداز و زیرا که شکر صاحب احسان شکر حق و ذکرش ذکر
حق باشد چنانچه در حدیث آمده من لم یشکر الناس لم یشکر الله پس از ابو الحسن که در آخر این بیت واقع ست گفتن صاحب احسان
مراد باشد قوله این بقدر حیله معدود نیست ترک مکر بچند حیله که میدانی نمی توانی کرد قوله چشم شان افتاد
عین عین ای لب لبالب هر چند عین عین آن باشد اینجا از عین عین صرف دنیا خواسته و از ظاهر قصه انتقال
کرده حال معاندان آن رسول را در این بیت تشبیه فرموده بحال ان یهودی بدین جیاکه حب دنیا چشم ظاهر
و باطن آن ناپاکان را کور کرد که با اهل بیت کردند انچه کردند قوله دیگر از انبس بطبع آورده ای مقوله برادر کلان
در خطاب با دل خود و بطبع آوردن بنشاط آوردن باشد قوله این بگفتند و روان گشتند زود بمشارالقیس
لفظ این آن فقه است که اگر چه راه وصل سدود ست اما بقدر امکان نزدیکتر شدن محمود ست حکایت امرأ القیس
در این سرخی مولوی مصرعی از امرأ القیس آورده اند و آن اینست ۵ قفا نبک من ذکری حبیب و منزل ای خطاب
میکند عاشق بهر دو چشم خود که باشید تا بگریم از یاد حبیب و منزل حبیب قوله زین لسان الطیر
عام آموخته اند در اصطلاحات اولیا را لسان الطیر گفته اند جهت آنکه زبان مرغ را مرغ داند و کلام دلی را دلی
فهم کند اگر عوام الفاظ آنرا یاد گیرند فتح ابواب معانی نشود قوله تو از ان مرغ هوای فهم کن ای مرغ هوای سلیمان
است که تخشش بر هوا میرفت یعنی سلیمان سیرتی را در یاب تا مفهوم تو گردد که طائران قدسی ندیده و از سر

از صانع هرگز او اره نگردد پس چشم باز کن و قدرت را نگران بچشم باطن باش در مواخذه یوسف صدیق
قوله مانند یوسف حبس در بضع سنین ۱۲ کما قال الله تعالی و قال الذی ظن انه ناج منهما اذکرنی عند ربک
فانسیه الشیطان ذکر ربه فلبث فی السجن بضع سنین از رب ملک مصر مراد است و از مفسران در ین آیه روایات
مختلفه بسیار است که ذکر آن در ینمقام نمی گنجد قوله آفتابا باچو تو قبله و هیم ۱۲ مقوله عماد الملک قوله بانگ گفت
بد چو در دمی شود ۱۲ سرگشته و سرگردان را در داگویند قوله لا تطرق فی هوا ک سلسبیل ۱۲ من جناب
الله نخواهد سلسبیل ۱۲ سرگردان مشو در خواهش نفس خود و بپرس راه را از جناب خدا سوی سلسبیل ۱۲
لا تکن طوع الهوی مثل الحشیش ۱۲ ان ظل العرش اولی من عریش ۱۲ مشو مائل هوا مثل حشیش که تحقیق سایه
عرش بهتر است از کاره با دل خود شه بفرمود اینقدر ابیات آینده ادا آن میکند که قصد عماد الملک را
شاه در دل خود فهمید و دانست که معیوب نمودن روان اسپ را در نظر شاه از بهر راه است و کلمه اسپ
را بکله کاو تشبیه کردن نه از سر راستی ست بلکه باین قول دروغ میخواهد دل شاه را از ان اسپ تیز کند
تا بد صاحب اسپ ظلم نرود و لهذا در دروغ عماد الملک شاه براستی قبول کرد قوله دمبدم چون میکند سحر
حلال ۱۲ از سحر حلال بیان نصیح مراد است این حکایت بدان مناسبت آورده که جانرا در ابیات بالا شاهزاده
و تن را گاو و شیطان را خبر گفت که شاهزاده روح آدم را ندید و بر قالب خاکی نظر کرد همچنین پسران بادشاه
نیز بر صور قلعه که پدر ازان منع کرده بود چشم دوختند و دردید صور اکثر افراد انسان با شیطان شریک باشد
و کم کسی باشد که چشم او معنی بین بود قوله کوته کونه خور و سنا صد هزار ۱۲ انج چون مقصود و غرض از انواع
اطعمه خوشیری نیست باعتبار اتحاد غرض از طعام یک طعام است قوله در سبب کردی نکردی هم ولیک
اگر خواطر را سببی رو دهد هم خاطر جمع نکنی قوله سر استثناست این حزم و حذر ۱۲ خاطر از سبب خاطر خواه جمع نکردن
سر استثنا در یافتن و معنی انشاالله شناختن است قوله این تسفط نیست تقلیب خداست ۱۲ یعنی چاره را فساد
دام را دانه دیدن سفسطه نباشد اگرچه در نظر کوتاه سفسطه نماید بلکه تقلیب حق است که بنور یک حقیقه اعیان
و انجام جمیع حقائق بر او لی الانظار مکشوف شود و ازین انکار حقایق لازم میاید مثل سوفسطای نابکار
که وجود عالم را خیال پندارند و ندانند که پندار دهم از خیالی بیش نیست قوله کمترین عیب مصور در خیال
ای البیتین هرگاه فکر و اندیشه که از غیب بر دل وارد شود و صورت آن محسوس نگردد و باعث ملال طبع
میگردد زادن چندین آلات از بی آلت و ظهور چندین صور از نیصورت چرا موجب حیرت نباشد قوله هیچ
ماند این موشرها اثر هدا ز موثر بجز وصال و از اثر گوناگون خیال خواسته که مشاکلت میان هجر و وصال
و خیالاتی که بران هر دو متفرع میگردد و تحقق نیست زیرا که آن هر دو بیصورت است و خیالات صورت

بلقیس زین قصر اپنداشت آنرا آب نهر سلیمان گفت ای بلقیس جامه برکش بدرستی انچه تو آب می پنداری عرصه
ایست ساده و هموار از آئینه پای مرد از رو داد رنجور شد مدد گار را پا مرد گویند یعنی مدد گار آن بلقیس از
مشاهده رو داخلاس او زحمت کشید قوله پای مرد آمد بدو دستش گرفت، مدد گار خود را آن مفلس هر دو دست
قائم گرفت در سر قبر محتسب متوفی بر وسط قیامت بنده را گویند خدایا ابیات آینده مطابق مضمون این حدیث است
که روز حشر الناس یوم القیامة جئی بعبد اصطفی الیه عبدا من عباده معرفنا فقال له هل اشکرت عبدی فیقول یارب
علمت ان ذلک منک فشکرتک علیه فیقول الله عزوجل لم اشکرنی لانک لم تشکر حتی اجزیت ذلک علی یده قوله
حاتم از مرده ببرده میدهد مدانخ خاقانی میگوید ؎ زر چیست جز آتش فسرده ز خاک بیار بلکه مرده این قوله بخشش
حاتم چنان باشد که مرده را ببرده بخشید زیرا که زر و سیم خاکیست مرده و گدایان و محتاجان که کشته طمع و جوع
اند نیز حکم میت دارند و محتاج و گدا را ورم و دینار دادن کودک را بگردگان فریفتن است قوله برفراز چرخ
روحانیان تلفظ روحانی صفت جویای روحانی کرامت فرماید قوله من همیگویم بس تو مفصلم بیعنی از
کثرت انعام هر مرتبه سیر شوم و بگویم که بس است تو اکتفا بدان نکنی و بگوی دیگر هم بستان قوله چون همی کنجد
جانی زیر بلین مدانخ در هر دو مصرع چون بمعنی چگونه است یعنی یک تن تو که بمنزله جهانی و آسمانی بوده چگونه
در خاک کنجیده جائی عبرتست در گور نجتین گویند از موسی علیه السلام قوله جسم سایه سایه
دل است مدزیرا که دل مشرق انوار آفتاب الوهیت است و روح انسانی سایه از ان روح حیوانی سایه
آن سایه پس جسم ناچار سایه سایه باشد قوله گوهانجا گر صفات رحمت است بیچاره دام دار خود سائل و خود مجیب است
در هر بیت لفظ کو از برای سوال ست و لفظ هانجا جواب سوال قوله کاش جولاهانه کو گفتی مراکو آلتیست میبافد
کاو اک که جولاهان بدستیاری آن پارچه می بافند و آنرا بزبان هندی نال گویند حاصل یعنی آنکه شخص واحد را
کو گفتن خود پشیمان شده و میگوید که ممدوح من باحق پیوسته در تفحص بودم و جولاهه وار بجای کو کو تا کجا
میگفتم یعنی بجای که بایست آن ممدوح رسید ما کجائیم که باو نمیرسیم پس لفظ ما کو معنی اضافتی مقصود است
نه معنی علمی چنانچه در بیت آینده نیز این لفظ بهمین معنی آمده قوله جزر و مدش بدبحری و رزهد و ضمیر شین
بجانب روح راجع است که بالا گفته بود قوله روح چون من امر ربی مختفیست مدو از زهد جسم مراد داشته
یعنی جزر امد روح آن ممدوح بدریای وحدت در حین تعلق بابدن در کف بود چون بنهایت تجرد رسید
جزر که مرتبه نقصانست از روح زائل شد و مد که مرتبه کمال است باقی ماند قوله چشم بند آن چشم روزی کی
رود چشم بند مثل نقشبند بمعنی بند اکننده چشم باشد و چشم روزی بمعنی مصدری کنایه از اغماض عین است
ازین که چشم خود را از دید تصرفات چشم آفرین بر روی حق را در میان به بینی حق از میان نرود زیرا که صنع

در کف عام او فتاد و از منجم مرشد کامل مراد است **قوله** ای زبون شمش غلط در هر شبی یعنی کینه کشیدن تو از دشمن غلطی بیست بزرگ زیرا که غلط شمش و رشش را بر سبیل مبالغه بر غلط کلان اطلاق کنند و شش در هر شش نیز بهمین معنی است **قوله** آن عداوت اندر و قهر حق ست دشمن که با تو دشمنی کند آن دشمنی را از و بدان چنان قیاس کن که جرمی از تو بوقوع آمده و بسبب آن قهر الهی در صورت دشمنی دشمن تو بر جلوه گر است **قوله** وان گنه در وی ز عکس جرم تست و گناهی و تقصیری که دشمن تو در حق تو میکند بر تو گناهست که تو در حق او یا در حق دیگری کرده **قوله** میزند بر آب استاره شبی بر تمثیل آورده برای آنکه انتقام از دشمن کشیدن و جرم خود در میان ندیدن بدان ماند که عکس ستاره را در آب ستاره پنداری و آن عکس را از خاک خواهی مدفون کنی **قوله** باز عقلش هفت بگذر زین حول بر ضمیر شین بجانب شخص دام و ار راجع است **قوله** چون درین جو دید عرش سیب مرد بر الیقین هستی ممکن که در هستی واجب مستهلک شد و صفات بشری از و زایل گردید ممکن نمی یابد مثل آنکه عکس سیب اگر در آب نمود ار شود چون دست در آب اندازی و سیب بیرون آری و جیب و دامن پر کنی از سیب آنعکس نه عکس باشد **قوله** کذبوا بالحق لما جاءهم بر قال الله تعالی فقد کذبوا بالحق لما جاءهم پس بدرستی تکذیب کردند کافران قرآن را آن هنگام که آمد بر ایشان آن قرآن و معنی بیت چنین ست که نظر بر تن ابدال مکن و از رحمت جانکندن بر خور و امدار که قوم صم بکم یعنی انکار قرآن را تکذیب کردند اگر تو را نظر بر اهل الله افتد مثل کفار انکار کنی ایشان را خاصه این روزن در خشان از خود است این روزن نبوت یا آفتاب الوهیت یکیست نه آنست که نور آفتاب دیگر در روزن دیگر هست **قوله** در چنین جو خشک کی ماند کاو خ برای در جوی فنا جسم را نقل و گفتار نماند **قوله** پس زدی اشراق آن نا اهلی بر اگر آن عمر نام اهل نبودی و همه دکان ها را یکی دیدی آئینه دلش را جلا یافتی و اسم خود را که عمر بود با اسم علی بدل کردی **قوله** احولی دو بین چوبی بر شد ز نوش بر ایخ هر گاه که احول دو بین از نوش بی بصیرت شود احول صد بین را چه حال باشد و مادر فروش از برای تشنیع است بمنزله دشنام چه پدر فروش ست که بوجود پدر افتخار کند و همچنین مادر فروش پس هر احولی که از آباد علوی بر ید و با مهات سفلی پیوست مادر فروش باشد **قوله** گونه گونه نقل نوای ثم خیر بر بفتح الثاء اسم ابلیس **قوله** اندرین جو غنچه دیدی با شجر بر ایخ اعاده کرد ذکر ابدال حق را که سابق گفته بود **قوله** چون درین جو دید عکس سیب مرد بر حاصل آنکه در جوی خاطر ابدال حق را که از غنچه و شجر هر چه انعکاس و انطباع پذیرد نه عکس صرف و خیال محض باشد بلکه اهل حقیقت آنجا نمود ار میگردد **قوله** هین مشو عریان جو بلقیس از جناب بر قال الله تعالی قیل لها ادخلی الصرح فلما راته حسبته لجة وکشفت عن ساقیها گفته شد مر او را ای بلقیس در آئی در ساحت این قصر پس چون بدید

شهادت بطفیل تصدیق آن شاهد عادل است صلی الله علیه وآله وسلم **قوله** عشق حق و سر شاهد بازیش
الی البیتین چون مقرر شد که عدل و شاهد را از هم گزیر نیست بیان میکند که سرمایه بود و سازی یعنی باعث
ایجاد عالم جز عشق الهی و اسرار شاهد بازی امر دیگر نیست از نمجمله سرور عالم را خطاب آمد لولاک لما اظهرت
ربوبیتی و لولاک لما خلقت الافلاک پس ظهور عدل را وجود شاهد ضرور یست **قوله** این قضا بر نیک و بد حاکم
بود تا الی البیتین یعنی تو هم نکنی که عدل و قضاء حق محتاج بوجود شاهد است بلکه حکم او تمام بر نیک و بد روانست
و شاهد بر قاضی حاکم نمیشود امامیر قضا که حق است آن قضا را اختیار کرد و پسندید که خلقت و دائره افلاک
و مرکز خاک و ظهور اسرار ربوبیت تابع خلقت آن شاهد عالم آرا باشد شاد و خرم باد آن دیده حقیقت بین
که این نکته را نیک دریافت **قوله** عارف از معروف پس درخواست کرد باز بر سر قصه آمده که از عارف
و وزد و شناسنده شاه و از معروف ذات شاه را مراد داشته و کلام را بدان نسق میراند که هم مجاز و هم
حقیقت را شامل بست و در ضمن مناجات قصه را افاده میفرماید **قوله** رو بشاه آور و چون تشنه بابر رو
ای همان وزد عارف که شاه را بشب شناخته بود و بدو خاصیت در گوش هم نیکو بود یعنی مرتبه صاحب دید
از همه بالاست و از گذشت آن اگر گوش شنوا عطا شود هم علامت کرامت ست **قوله** این زبد تا مان
نیاید نیک داشت و چنانچه نام سگ نرشتست اما پاسبان شاه است **قوله** هر که او یکبار خواهد نام شد
اگر بنده از بندگان خدا بسبب جرمی بدنام خلائق شد همیشه در حق او بدگمان نیاید بود که در بند نیک
و نام بودن شعار حامی و دلیل ناتمامی است **قوله** ای بسا از که سیه تابش کنند و چنانچه گوهر شب چراغ
را تاجر و رکل میکند و همچنین ممکن ست که در پرده بدنامی دوستان خدا مستور باشند **قوله** از نمازش کرد
محروم آن محیض و از نماز قرب الله و از حیض ابلیس ناپاک مراد است **قوله** هر کلی کاندر دل او گوهر یست
ای شخص کامل بنور کرامت و آن بنده حقیقت هر فردی از افراد انسانست که آفریده شده از خاک **قوله**
دام دیگر بد که عقلش در نیافت و مناسبت و مشاکلت جانهارا نیتواند عقل انسانی ادراک کرد تا دام دیگر
در راه عقل ست که بی پا میرود عشق صد هزار از عقل و عاقل را از شکنج آن دام بدر جستن میسر نیست و لهذا
بر انبیاء علیهم السلام نزول وحی شد اگر عقل تنها جمیع عقده کارها کافی بودی پرواز نور نیتوانستی **قوله** گفت
یا حادی انخ لی ناقتی و هجاء اسعادی و طارت فاقتی و گفت ای حدی کننده بنشان ناقه را که آمد توقف بار
من و ببرید فاقه من **قوله** ابر کی یا ناقتی طاب الامور و بنشین ای ناقه من که خوش است کارها **قوله** اسرحی
یا ناقتی حول الریاض و ان تبریز النا نعم المعاض و چرا کن ای ناقه من گرد و باغها که تحقیق تبریز محل فیض عنکبوت
تمام ست و اینجا اوصاف و اطوار انسان مراد است که دلالت میکند بر او صاف آفریننده او صاف بی عجم

قوله یک بلا از صد بلا اش واخرد جواب است از مولوی مر آن سائل را که ابتلا عوام از جهل است و نتیجه آن بیصبری و عدم رضاست که منجر میگردد بکفر و ابتلاء انبیا آنست که دیده و دانسته از بلا پرهیز نکنند و در رضا بقضا دهند و آن بلا حفظ کند ایشانرا از صد بلای دیگر چنانچه یک بلا بحضرت یوسف رسید و از کجا بکجا رسانید قوله خام شوخی که رهانیدش مدام مثال است برای آن که یک بلا دفع چندین بلیات کند یعنی که شارب الخمر را با وجود خامی و شوخی رنج خمار لاحق شود اما رنجهای دیگر را بعلت مستی ادراک نکند قوله عاقبت آویخته و استاد شد مدامی از مستی باده نقل کرد و بمستی حقیقی رسید و در بعضی نسخ میان آویخته و استاد واو دیده شد در اینصورت آویخته استاد باید خواند یعنی شاربی که عاقبت بدامن استاد کامل و پیر طریقت آویخته شد بمنتهای کمال رسید قوله زان بیابان این عمارتها رسید و این بیت با ابیات آینده دلیل است بر آنکه ادراک خلق بحقیقه جزر و مد دریا نتواند رسید زیرا که از بیابان عدم آنقدر کاروان و قافله می آید و میرود که بضبط عقل در نیاید و حال آنکه چندین بیابان در هر جزر و مدی ازان دریا سر در گم است قوله جاده شاه است آن انبیا و اولیا و ضمیر آن راجع بسوی بیابان عدم است بهرحال می نگری راس آمال الی انشائین یعنی سرمایه عمل صالح بکار نشاء آخرت می آید نه بکار دنیا پس همان اولی که از حال بسوی استقبال سفر کنی قوله هفت گاو لاغر پر ازگزند و کنایه از آنکه اخلاف ذمیمه صفات حمیده را نابود میگرداند و نیز اشاره بآیه وقال الملک انی اری سبع بقرات سمان یاکلهن سبع عجاف و سبع سنبلات خضر و اخر یابسات ایندا استان منوط است بآنکه حس کار اگهان با شاهانست مانند حس باصره آن در فرعنا که در شب تار با شاه راشناخت و بطفیل شناخت گوهه در دان رهائی یافتند قوله آلت شاهد زبان و چشم نیز و که در شب خیرش ندارد و سر کریز و انچه در شب بگذاشت بیدار بیند و داند و دیده خود را پیش قاضی تواند تقریر کرد پس آلت شاهد شب خیرات ذات حضرت سید الانام است هرچه در شب تاریک دنیا مشاهده فرمود نزد قاضی احتجاجات بیان فرماید قوله بازگرد از رطب و یابس حق نورد و فاعل بازگرد حق است و نورد بمعنی پیچ است یعنی حق تعالی پیچ از همه چیز واگرد یگر روح را مشاهده فرمود و هیچ چیز از نظر آن حضرت پنهان نماند قوله نام حق عدلست و شاهد آن اوست یکی از اسماء الله عدل است و عدل را از مشاهد و مشاهد را از عدل گریز نباشد از نجهة حق تعالی محبوب حبیب او است و محبوب او زیرا که شاهد عادل بمنزله چشم قاضی ست و انچه او دید گویا قاضی دیده قوله منظر حق دل بود در دو سرا چون بحکم استفت قلبک شهادت قلب معتبر است دل عبد مومن را نیز حق تعالی منظر خویش گردانید و ستایش کرد با آنکه لا یسعنی ارضی و لا سمائی و لکن یسعنی قلب عبدی المومن پس غرض مولوی آنست که ذات پاک آن اشرف موجودات شاهد عادل است و دل هر مومن را اصلا حجت

علی وجه اهدی امن یمشی سویا علی صراط مستقیم **قوله** بر پیر امر شاورهم بدان ۱۲ **قال الله تعالی** وشاورهم
فی الامر **قوله** امرهم شوری برای این بود ۱۲ **قال الله تعالی** والذین استجابوا لربهم واقاموا الصلوة وامرهم
شوری بینهم ومما رزقناهم ینفقون **قوله** نیست مصباح از یکی رو تر است ۱۲ **مقوله** ولقمان شاه را میگوید
که ترا بر تعجیل مراد ادن اگر یک حجت باشد واز تانی کردن تو درین کار نیست حجت است **قوله** گفت سیروا فی
طلب اند رجهان ۱۲ **قال الله تعالی** سیروا فی الارض فانظروا کیف کان عاقبة الذین من قبل کان اکثرهم
مشرکین **قوله** حجت ایشان برحق واضح است ۱۲ **قال الله تعالی** والذین یحاجون فی الله من بعد ما استجیب له حجتهم
داحضة عند ربهم وعلیهم غضب ولهم عذاب شدید **قوله** ماهی بریان ز آسیب خضر ۱۲ **قال الله تعالی** فلما بلغا
مجمع بینهما نسیا حوتهما فاتخذ سبیله فی البحر سربا چون موسی ویوشع بطلب خضر روان شدند یوشع چند نان
وماهی بریان نزد خود برداشت پس آن هنگام که رسیدند بمجمعی که میان دو دریاست بر صخره که بر کنار چشمه
بود بنشستند موسی بخواب رفت ویوشع وضو میکرد قطره بران گرده چکید فی الحال زنده شد ورو بدریا
نهاد وبرفت در دریا مثل سردابه که دران توان رفت وآن بر بالای او چون طاق مرتفع می ایستاد
وزمین خشک میگشت تتمه این قصه در تفاسیر است **قوله** حافظوا علی الصلوة والصلوة الوسطی ۱۲ اشارة بآیة
والذین هم علی صلوتهم دائمون چون بانسان ضرری رسد جزع کند وچون نیکی رسد از طاعت باز
ماند مگر آنانکه ایشان بر نمازهای پنجگانه مداومت می نمایند اما مولوی دائمون را برانمعنی فرود آورده که هیچ
وقتی عاشقان الهی فارغ از نماز نباشند وقیام وقعود آنها در حال قیام وقعود نماز باشد **قوله** آب این دریا
که هائل بقعه ایست ۱۲ ای عیش از نجمان **قوله** جزو خاکی گشت درست ازوی نبات ۱۲ آنکه تتمش جزو
خاک گشت باد با نیمعنی که جزو خاک منقلب شد واز گرمی آفتاب لیاقت سبزت پیدا کرد **ورر جوع**
بحکایت موش وچغد آبی قوله باقیش چون روز بر خیزی ز خواب ۱۲ یعنی باقی حکایت موش
تن وچغد جان را وقتی که در روز محشر از خواب مرگ بیدار شوی حق تعالی بر تو ظاهر کند **قوله** نی که یعقوب
نبی گفت آن زمان ۱۲ این بیت با ابیات آینده سوال معترض ست بر انچه که بالا گذشت که حس چیل
هرگاه از زخم غیب آگاه باشد جان ولی کامل چرا آگاه نباشد وحاصل سوال آنکه آگاهی را چه حاصل هرچه
قضا تقاضا کند بظهور می آید مثلا خطره از اخوان یوسف در دل یعقوب راه یافت حجت قاطع بود بر انساد
اخوان لیکن قضا آن خطره را از دلش محو گردانید وآن فساد را علاج نتوانست کرد عامه خلق اگر مبلا
مبتلا شوند غرابت ندارد اما انبیا را اگر ابتلا پیش آید تعجب است زیرا که هرچه در لوح محفوظ ثبت یافته
بر چشم غیب بین ایشان عیان باشد **قوله** این قضای گونه گون تصریفهاست ۱۲ از نجا تا جای که میگوید

طلب الزیادة علی المقادة فقال اندقی عینین هما التین ای دو چشم لبسیار زیرندهٔ اشکما قوله درشتاند
بعد آن خورشید داود در سرمای دوری حق تعالی برف گوناگون است که موجب افسردگی هر جاد است
قوله محسنی از مطبخ انی قریب ۵ یعنی شخص محسن بر سنت الهی اقدام نمود که حق تعالی میفرماید فانی قریب
بجیب دعوة الداع قوله الکیاسة والادب لاهل المدر والضیافة والقری لاهل الوبر ۵ قری
بفتح قاف مهمان و بکسر و بضم جمیع ذبه اینجا بفتح باید خواند یعنی کیاست و ادب برای اهل شهرست و ضیافت
برای صحرانشینان الضیافة للغریب والضیف اودع الرحمن فی اهل القری ضیافت برای غریب و
مهمان امانت نهاده است حق تعالی در اهل مواضع قوله کل یوم فی القری ضیف ۵ حدیث ماله خیر الا لم
من مضیت هر روز در مواضع مهمانی تو است نیست مراورا غیر حق تعالی فریادرس قوله کل لیل ذی القری وفد
جدید ما لهم ثم سوی الصمد المجید هر روز در مواضع کرده جدید ست نیست مر الیشانرا سوای خدای مجید
قوله گوش کن قسام فی النار را خبر ۵ یعنی رسول خدا فرموده که القسام فی النار بس نام قسمت مگر مومن
در جواب گفت که مفتی نه آنست که شما فهم کرده اید بلکه آنست که عبادت خدا و حصه نباید کرد که برای حصول
مطالب و مآرب دنیوی بندگی حق بجا آرد و مخلوق را با خالق شریک گرداند و بحکم من یشرک بالله فقد
حرم الله علیه الجنة و ماواه النار طعمهٔ آتش دوزخ شوی بامراد از اقسام کفار عرب باشند که حاصل مزارع و انعام
خودرا درمیان حق و اصنام قسمت میکردند کما قال عز سبحانه وجعلوا لله مما ذرا من الحرث والانعام نصیبا
فقالوا هذا لله بزعمهم وهذا لشرکائنا فما کان لشرکائهم فلا یصل الی الله وما کان لله فهو یصل الی شرکائهم ساء
ما یحکمون قوله قسم دیگر راه هی دوگونه ۵ بحکم العبد وما فی یده لمولاه ۵ هر که هست و هر چه هست ملک
اوست ۵ اگر دیگری را از ملک او قسمت دهی شریک و قابل والله باش قوله این اسد غالب شدی ام برسان
الی الهبتین از اسد مسلمان و از سگان و بدرگان و کافران ترسا و یهود مراد داشته منادی کردن
سید ملک این حکایت مناسب آن آورده که اهل استدلال در اقامت دلیل و حجت محنتها کشند و اوقات
صرف کنند و از مقصد اصلی باز مانند مثل دلقک که از حماقت برای درخواست عذر بیهوده چندان در راه
گشت و بسوی سمرقند نرفت قوله این معائن هست صعلان خبر ۵ مقوله وزیر است که اینچه ادیسهای دلقک
معاینه میشود چندان قول ست که او میگوید و ازان خبر نیست ۵ یعنی نه برای این تا نشنه آمده که بسمرقند نمیتواند
رفت بلکه بکره کید دیگر در باطن او مضمر است زیرا که هیچ بشری شر نباشد و ازیست که بشر را شر گویند قوله
تا آنکه هم بر هم تنی باشد دهل ۵ ای برای آواز خالی از درا که اگر پوست آن قائم و ثابت بود در نواختن
آواز دهد و تا نوازی از صدا خالی باشد قوله در روس میشی مکما خود جزا قال الله تعالی افمن یمشی مکبا

وقصه است بلکه معانی که هر کامل را ازان حصه است قوله کودک دیوانه بازی کند طفلی که مادرزاد دیوانه باشد طریق بازی نداند تا از بازی بجانب عقل منفصل گردد پس از حکایات مثنوی که در جنب معانی آن بمنزله بازی طفلانست بیگانه مشرب تحقیق را که دیوانه مادرزاد است نصیبه نباشد زیرا که طفل اگر سلیقه بازی داشته باشد بفعل رسد و جوز اگر باشد بسوی کل بازگشت کند ازین تقریر دریافته باشی لفظ ثانی در مصرع ثانی بمعنی بازگشت نه بمعنی سایه قوله سجده خود را میکند هر لحظه او بچون در بیت بالا لفظ غیر مذکور شد انتقال کردند با آنکه غیر موحد در هر حال خود پرست است و طاعت او نه برای خداست بلکه خود را ساجد است باوجود خود پرستی ظن آن میکند که از آئینه او جمال حق مرئی گردد و نمیداند که در آئینه زنگ بسته او هیچ نمودار نشود اگر آئینه صیقل زده و بدی از خود پرستی باز ماندی و ابیات آینده متمم این ذکر است قوله اسجدوا لآدم ندا آمد همی ندا آمد که شما عین آدمید خود را غیر او پندارید یعنی لیاقت آن دارید که مسجود ملائکه باشید لاکن چه فائده که آئینه از تیرگی برنمی آید و استعداد آدمیت در خفا ماند چون آئینه آدم جلا یافت و نمود تجلی حق متجلی گردید احولی در چشم ملائکه نماند و نظر بر جسم خاکی او نکردند و زمین را که عبارت از ترکیب آدم است در علوم مرتبه عین آسمان دیدند و این تعلیم از حق یافتند که کلمه توحید را بر ملائکه عرض کرد و معنی وحدت صرف آشکارا گردانیده تا دانستند که آدم درمیان بهانه و حق تعالی در وجود و شهود یگانه قوله آن حبیب و آن خلیل یار شد ندای حق سبحانه و تعالی قوله لبیک من اینک بر ایشان می تنم مولوی میگوید که باوجود منع سر حقیقت میگویم و گوینده و شنونده آن غیر من است با اینهمه که هر که توحید گوید یا نشنید و هر که وحید خود را و من و ما و خود دید و بیتواند که مقوله حق باشد یعنی از جمله خلق برهر که خواهم سر حقیقت پیدا کنم و آنجا سامع و قائل غیر ما نباشد قوله صورت درویش و نقش گنج کو یعنی مولوی در خطاب خود میگوید با خطاب از حق باشد مولوی که از حقیقت بس کن و صورت قصه درویش و نقش گنج بیان فرما که مردم عالم در رنج دل بسته یعنی از دریافت گنج بی بصر اند و گنج صورت را که رنجی پیش طلبگار اند قوله تا کند این چشمها را خشک بند ندای چشمهای فیض حق که در فقر و فناست قوله چشم بند ختم چون دانسته ندای معنی ختم الله علی قلوبهم فهم کرده قوله این الف خبری ندارد حاجت نه آدمی را از دو حال گزیر نیست و آن بیهوشی اوست با هوش اگر بیهوش چون الف هیچ ندارد اگر عقل و هوشی دارد با هر خیال در جنگ است و دائره عافیت مرا تنگ بچوعینین هط التین در حدیث آمده که طاؤس الملائکه جبرئیل لما انی مبدل الانام فقال له لو بکی محزون فی امته رحم الله تلک الامة فقال صلی الله علیه وآله وسلم انا المحزون وامتی هی الامة ثم

آشنایان باشد قوله شبنمی که داری از بحر الحیات ۔ شبنم کنایت از جان تست که آنرا آشنایان بسجاب خود فروی کشند قوله پس فشان یک نشف آب اندر عصون ۔ چون جانرا شبنم بحر حیات گفت اعضا و بدن را بمنزله شاخها و درخت قرار داد که بسبب همان نشف مذموم یعنی نشفی که آشنایان و خویشان جانرا بسوی خود کشیدند شاخها در باغ نمی جنبد کنایة از انکه اعضا مثل بطاعت نمی کند قوله عضو چون شاخ تر و تازه بود ۔ الی البتین صفت میکند عضو را که تا از نشف مذموم محصور است مثل شاخ تر و تازه هر طرف که بکشی کشیده شود و ازان سبدی یا چیزی توانی ساخت زیرا که سبز است و ملائم نه خشک و درشت که شکننده باشد قوله خون شد آن نشف نشف بیخ خود ۔ یعنی بیان آن میکند که بیخ درخت تا آب را فرو نکشد شاخ طراوت نگیرد پس اصل بدن و بیخ تن جانست هرگاه جان ترا آشنایان و خویشان بسجاب خود کشیدند اعضا بطریق اولی بجانب آنها میل کردند و جان و تن از اطاعت امر الهی باز ماندند و بجویش و آشنا پیوستند و هر عضوی حکم شاخ خشک پیدا کرد که هر چند بجانب امر حق فرو کشی کشیده شود و اینحال حال منافقین است که حق تعالی در شان آنها میفرماید اذا قاموا الی الصلوة قاموا کسالی قوله چون نیابد شاخ در پیچش طبع ۔ بضم طا سر لیپان و قتیکه شاخ از بیخ خود پیشان نیابد و اعضا را از جان مدد نرسد کسل در فرمانبرداری بهم رسد قوله آتش جان بین کز و سوز و خیال ۔ اظهار آن میکند که خیال من مصروف تمامی قصه و کنج بود از اندرون برخاست و آن خیال را نابود کرد قوله لیک بی انوار زو آن جان و دل ۔ میگوید که آتش عشق در باطن هر یکی زبانه زن ست اما کجاست آن جان و دل که انوار آنرا احساس کند همچنین جمله حروف گشته با آب یعنی حذف و ایصال در کلام عرب میباشد و حرفی که بموجب قاعده حرف محذوف میشود حال الف دارد که در کلمه بسم هست و نیست قوله وصل بے و سین الف را بر نتافت ۔ ای تاب نیاورد چونکه حرفی بر نتابد این وصال هرگاه در یک حرف نگنجد طول مقال را چه مجال قوله همچنین قال الله از خمش بخت ۔ چنانچه بے و سین بے الف الف میگوید حق تعالی ذات حبیب خود را که بذات او قائم است و از خود نیست شده بخطاب ما رمیت چگونه راست آید قوله چار چوب خشت زن تا خاک هست خطاب مولوی با خود است که از خاک وجود تو تا اثری باقیست خشت بقالب بزن یعنی مشغول نظم مثنوی باش چنانچه مصرع ثانی مویدا نمیعنی است قوله چون نماند خاک و لبود شش کف کند ۔ یعنی وقتیکه از هستی تو اثر نماند بحر حقیقت کف کند و ازان کف خاک دیگر پیدا شود و ازان خاک صور معانی که در مثنوی درج شده بر جوشد و حاصل آنکه مولوی میفرمایند مادام حیات حقائق ها را بیان کنم و چون مدت ما منقضی شود کامل دیگر بوجود آید و بیان حقائق کند پس مثنوی ما نهایت نباشد زیرا که مثنوی نه عبارت از ابیات

که حق تعالے اغنیار الطفیل فقرا چیزی داد و حال آنکه آنها بانیها خبر میدهند قوله چو تنوکی جنت آن
مقبول روح بر خطاب درویش طائفان بر وجه شیخ قوله وسوسه ناخفته گردد به زکرد بر شیطان
در دل طالب شیخ وسواس مے انداخت تا ماه رخسار شیخ را مشاهده بکند قوله تو دو فلنه نیستی یک فلنه
بمرتبه یقین رسیده که ظاهر باشی خضر گم ای از ملاقات تو حدوث زائل نگردد قوله غافل از قصه
عذاب ظلله و قال الله تعالی فکذبوه فاخذهم عذاب یوم الظلة در لغت عرب ظله سائبان را گویند
و عذاب ظله بر قوم شعیب نازل شد که ابر سیاه بشکل سائبان بر سر ایشان آمده ازان ابر گرما رسخت استیلا
یافت که بهیچ مکان و هیچ آب اخفاء حرارت نشد و بآن عذاب هلاک گشتند پس دریاب که حق تعالی خاصیت
در هوا و نضارت بخش را بگونه منقلب ساخت همچنین باراده خود هر چه خواهد کند قوله زین همی گوید
نگارنده مگر بدالی البیتین حق تعالے فرمود ما تری فی خلق الرحمن من تفاوت فارجع البصر هل تری من
فطور ثم ارجع البصر کرتین انخ پس ارجاع بصر امعان نظر باشد در هر امری لیکن بوسیله مرشد کامل
نظر را کار فرمودن آهن سرد کوفتن است اگر بر دو خدا رسی آهن مرا مثل داد و موم گرداند قوله در
از بسکه کشتی نکنی بر بی مدد پیر امعان نظر مثل خیال سوفسطائی باشد که انکار کند حقائق اشیا را و هم و خیال
داند و نداند که او خود جزو عالم است اگر عالم خیال است او هم خیال است و خیال را وجود و حس و
عقل نباشد پس سوفسطائی خود را از وجود و حس و عقل معزول و مفضول قوله دو لقب را او برین
هر دو نهاد بر ابو علی در رساله معراجیه آورده که نفس ناطقه است و جان روح حیوانی مولوی تحسین
قول او میکند که روح حیوانی را جان و نفس ناطقه را روان گفت قوله در بیان آنکه بر دونان رود
داستان آینده در بیان آنست که بنده فرمانبردار نمیتواند گل را خار و خار را گل کرد چنانچه بحکم هود
خط دائره طوفان باو را بند کرد پس حق چرا نکند قوله تا نگردی فارغ ای شب از عسس شب مراد
از شخص ظلمانیت قوله گر نه بینی کشتی و دریا به پیش بر یعنی طوفان غم و کشتی شادی ترا محسوس نشود از
رعبی که در مخاوف و مهالک بر تو مستولی شود انتقال کن بافرینده آن رعب تا بدانی که خالق اشیا
حق است قوله کی در وغی قیمت آرد بی زراست بر بی وجود محقق وجود مقید صورت نه بندد زیرا که تقلید
فرع تحقیق است پس ناسره را باید شکر وجود سره بجا آرد قوله باد هان شان غائب است و معجزند
ای آشنایان و خویشان نمی گذارند که از نها غائب شوی قوله از دل تن فکر را شربت یکی بر یعنی آشنایان
از دل تن نرانند شربت میفگنند و فروی برند با نیمعنی که اگر فکر رهائی خود کنی و خواهی که از دست آنها
خلاص شوی آن فکر را برهم زنند قوله نشف کرد از تو خیال آن شتاب بر ای سخن چنیان که همان

و بیت آینده مؤید این تقریر است و اگر از فیلسوف عارف کامل مراد داشته شود معنی اینست که اگر انوار حقانی در فقر و درویشی جاه و نکوی اینهمه عرفا و فقرا راه این مقامش گم نمیکردند و دست بدامن فقیر نمیزدند قصهٔ فقیر روزی طلب الخ اشارة مولویست باآنکه گنج در ویرانه و بروغ در خسوف میباشد و لذا فقیر روز یطلب راحق تعالی گنج عطا فرمود قوله لایعد این داود لا یحصی زتو ، اشارة بآیة ان تعدوا نعمة الله لاتحصوها قوله که یهلک من هلک عن بینة الخ قال الله تعالی لیهلک من هلک عن بینة قوله بمرد او برجاش خرپشته نشاند ، ضمیر بجانب مرغ راجع است و مراد از مرغ شخص مقهور و مکان خرپشته قبرست که چون کهنه شود به خاک برابر شود قوله مونس بوجهل عتبه و ذوالخمار ، خمار نقاب باشد چون عمدهٔ اسود بن کعب کاهن بود و سر و روی خود پوشیده میداشت ذوالخمار او را لقب شد قوله ترکتاز و تن گداز و بحیا ، از حیا حیار مذموم خواسته و حیا که ایمان من الایمان در شان او وارد است ، آنچنانکه پاک میگردد زهر چنانکه جانرا حق تعالی بی مزجی علت یافته همچنان نثار میکند قوله پاکبازی خارج هر ملت است ، ای هر ملتی که طاعت اهل ملت از برای مرد باشد و حق تعالی را امتحان کنند چنانچه دو بیت آینده بیان اینمعناست قوله ای ضیاء الحق حسام الدین برانش ، چون در ابیات ماسبق مذکور عشق بود و وقت جناب مولانا خوش گردیده و عنان اختیار از دست رفته با ضیاء الحق فرموده تا سرخی آینده متمانه و عاشق نه سخن غیر انه قوله باکه خفتی و زچه پهلو خاستی ، خطاب مولوی با جان خود که مرا بودی آن استاد نیت و از استاد عقل مراد داشته که تعلیم حفظ مراتب میکند قوله عجل با آن نورشد قبله کرم ، سامری بطفیل نور حضرت موسی جبرئیل را دید و خاک مرکب او برداشت و در بطن گوساله انداخت گوساله بانگ برزد و مسجود بنی اسرائیل شد و بر بام کعبه مشرکان اصنام نصب کردند تا آنکه حضرت مصطفی عین مرتضی را بر کتف برداشت و جناب ولایت مآب کسر اصنام نمود تا بدانی نور انبیاء و اولیاء را این خاصیت است قوله هست اباحت گر هوا آمد ضلال ، مقرر بزبان شیخ میگوید که اباحت از سر هوا نه کار شیخ تست تا بکسی بر سد آنچه خدا مباح داشته نزد شیخ مباح است و حق او ظن باشد بکن قوله شاه امروز ینه و فردای ماست ، یعنی ای عارف بادشاه دنیا و آخرت ماست زیرا که ما بمنزلهٔ پوست و عارف بجای مغز است و پوست مغز خود را بنده و خدمتگار قوله چون انا اسمق گفت شیخ و پیش برد ، چون بالا گفت که امر معروف و کاشف و مکشوف ذات عارف است این بیت را حجت آورد قوله زانکه لولاک است بر توقیع او ، توقیع نام بادشاهان را نشان کردن بر روی فرمان و توقیع فرمان عارف نعت سید المرسلین است که لولاک لما خلقت الافلاک بدان ناطقست از نجمله هر چه در عالم هست بطفیل عارفست قوله هین که معکوس است و امر این گره ، عجب عقده ایست

بی لذت نزوید هیچ جزو ه الخ هر جزو و اطراف بدن انسانی یا لذت مستوفی بخشد از گریبان وجود بیرون نکشد بلکه اگر پیچ و تابی بآن جزو عارض شود ضعیف و ناتوان گردد و بعدم میل کند قوله همچنین اجزای کاستان وصال ه الخ چنانچه شگوفه غنچه از بهار و آب از آتش میجوشد و کف بیرون نمیدهد حال و قال عارفان از فیض حق می تراود و ناچنانچه هر جزوی از اجزای بدن تو خالی و خالی نعمت است اگرچه آن از یاد تو رفته اجزای سالکان بمثال نعمت و حال را در حال و قال حکایت میکند یعنی صورتی ازان باز مینماید قوله آن موالید از ره این چار نیست ه موالید قال و حال اصل او از عناصر نیست لهذا چشم ناقص آنرا ادراک نکند قوله لاجرم مستور پرده سادهٔ اند ه از پرده سادهٔ عرصهٔ غیب مراد داشته قوله هر دو کون تمثال پاکیزه مثال ه یعنی تمثال حال و تمثال قال عارف بمنزله دو کوزه باشد بر وصول او بمرتبهٔ وصال قوله هر دو کون حس لطف نامضی ه حس حال و حس مقال لطیف و پسندیده عارف مشاهده آنست که او بموت اختیاری مرده و از خود فانی شده و لطف حق تعالی جزو نامضی کرده یعنی فنا او را ببقا مبدل ساخته قوله همچو بیخ کاندر زمود ه متحد ه تا بیت پنجم ذکر آن میکند که تعجب در حال عارف چیست چنانچه بیخ درهوای تابستان افسانه موسم زمستان و میوه در زمستان توجه تابستان میکند و هر جزو تو از ثمره جز نمیدهد اگر حال و قال مرد خدا بر فنا شدن او از خود و باقی ماندن بحق دلالت کند چه بعید قوله چون فرو گیرد نعمت گر جزوی ه اشارهٔ بآنست که غم از غفلت زاید وقتیکه غمگین و ناامید شوی تامل و تفحص کن که در همان حالیست چه قدر انعامات الٰهی شامل حال یکی ازان تندرستی است و ابیات آینده در بیان همین معنی است قوله گفتش ای عصه بنگر بحال ه یعنی همین که در حالت غم تفحص احوال خود کردی گویا آن غم را تسکین دادی و بگوش او گفتی که ای غم و عصه بنگر انعام خدا بحال خود باش و آزار ما مکن قوله راتبه انعامها را زان کمال ه حرف را در نیمصرع برای سبب است یعنی برای جزا انعام عام از کمال عطای حق تعالی بجای خود باش و ساکن شو بعد زان بعد او انعام عام که یکی از انجمله تندرستی است میکند چنانچه دو بیت آینده با ابیات دیگر در بیان همین معنی است یک توجه اینست و توجه دیگر آنکه تمام این بیت مبتدا باشد و بیت آینده جزء یعنی ای عصه انکار کند بر راتبه انعام حق را بزبان حال بدلسان مقال هر دم تو اجزای حاصلست چرا نظر بران نداری و این توجیه چسپان تر است قوله گر نبودی این بروغ اندر کسوف ه از بروغ طلوع آفتاب حقیقت و از کسوف ظلمت کثرت بافقر و درویشی خواسته قوله گم نکردی راه چندین فیلسوف ه از فیلسوف اگر مرد زیرک تو دانا مراد داشته شود معنی آن باشد اگر حقیقة واحده اگر در ظلمت کثرت نهان نبودی اینهمه زیرکان و دانایان بوحدت راه گم نکردندی

عرض احتیاج میکند پیش ضعیف و دعا خواستن پیغمبر خدای را برا اثبات این دعا حجت کند قوله این ترا باور نیاید مصطفی ، مقوله عقل است و در خطاب عجم میگوید اگر قوی بضعیف و غالب بمغلوب محتاج نباشد رسول الهی چرا از مسکینان دعا طلب کند قوله گر بگوئی از پی تعلیم بود ، عقل بجسم میگوید که اگر صحبت مر ابر تلمیذی و نکوئی که طلب دعا نه از احتیاج بود بلکه برای تعلیم امت بود زیرا که دعا خواستن مشعر بر جهل غیر ست و افادهٔ آن میکند که آنحضرت از علو مرتبه مسکینان واقف بود و دیگران از نمیدانی جاهل بودند پس حمل بر تعلیم غیر متبادر و خلاف ظاهر و غیره تکلیف است بلکه مسکینا نزار سولنا مانند خزانه محل گنج معرفت میداشت و دعا میخواست اهلبیت مناظره عقل که حیرت انبیا را مثل حیرت خود فراگرفته برهان فاسد میگذارند تا صوفی را مثل فلاسفه در ورطه هلاک اندازد و لهذا قاضی دیندار بجهل عقل مفضول حکم کرده و از متابعت آن صوفی را استماع فرموده که در وادی چون و چرا قدم ننهند و بر دومات گیر را موافق مزاج عاشقان دریابد زیرا که عاشق بحر را به بجزند قوله بدگمانی نقل معکوس دلست ، مقوله قاضی است که دیگر بار تشنیع میکند عقل را و میگوید که بدگمانی او در حق انبیا فعل معکوس ست تا این کم کند و راه منزل را نبرد هر چند بر جزو آن عقل جاسوس اوست یعنی فکرها و اندیشهای خود را که بمنزله جواسیس اند برای تفتیش راه یقین میکند و راه نمی یابد در نیصورت ضمیر وی در هر دو مصرع راجع بجانب عقل خواهد بود و اگر راجع بجانب حق گردانیده شود اخاوه بحسن معنی خواهد کرد قوله بل حقیقه در حقیقه خرقه شد ، کلمه بل اشاره بر قیت قاضی میگوید که نه تنها عقل و جاسوسان او بدگمان و سرگردان شده اند بلکه بسبب متواری گشتن وحدت در کثرت نه بهما و ملتهما هم رسیده و حال آنکه موجود جز یک حقیقت نیست اما آن حقیقت را باعتبار قطع اضافات شان دیگر و از جنب ملاحظه اسما و صفات شان ست از نجمه مستور شدن وحدت را در کثرت تعبیر کرد بغرق شدن حقیقه در حقیقه و نیاده این رباعی از هر که هست پسندیده و شایسته است

ه بنگر بجهان سر الهی پنهان ، چون آبحیات در سیاهی پنهان ، پیدا آمده ز بحر ماهی انبوه ، شد بحر ز انبوهی ماهی پنهان ، خالی از فطنت چو نخاف کوفی کاف بخط کوفی میانه تهی می باشد قوله داغ این خرج ندیم کرد و مرد کرد بضم کاف فارسی پهلوان و دلیر مرد بضم میم امرد بی ریش قوله آن براهیم از تلف بگریخت ماند ، از ابراهیم اول حضرت خلیل الله و از ابراهیم ادهم این مراد ست که از شرف دولت و حکومت و دینخ گریخت و از خود ماند قوله آن نسوزد و این نسوزد ای عجب ، خلیل را آتش و ادهم را ملک مال آتش سوزان نماید تا ترک این گیرد عجب ست قوله هم خمیری خمر الطینه دری ، یعنی خمیر تو نان نشد و از مرتبه خمرت طینته آدم بیدی ار بعین صبا حابیرون نیامد و بجان نه پیوست قوله زانکه

حق بر قتل گشته است و آرزو میکند که چنانچه یکبار کشته اند بار دیگر بکشند قوله کور بهار در دو درمانش آمد است
در خاندان آدمی زاد چندین کور کنده میشود تا بمرتبه آدمیت میرسد مثلا از نطفه علقه و از علقه مضغه
و از مضغه جنین و از جنین طفل و از طفل جوان و از جوان پیر شد پس از هر که مرتبه که گذشت نام و نشان
آن مرتبه بر او نماند و در معنی آن مرتبه فوت شد و در مرتبه دیگر مدفون گردید و بر همین قیاس است مرتبه
جمادی و نباتی و حیوانی و انسانی و بامر فوق آن پس چنانچه قوت این مرتبه ها را کوری نمود ارنیست و فوت
ثابت است همچنین فوت آن سیلی زن ثابت است چه شد که کور را محسوس نیست قوله امرهم شوری
بخوان اندر صحف ره قال الله تعالی و امرهم شوری مبهم حاصل آنکه امر الهی برای مشورت از آلت که عقل
یاریاری رساند قوله این بخواندی که الکلام ای مستهام ره الکلام فی مشجوحة حر الکلام ای جراز کلام و بجها
و رکها مجفت میکشد آن کلام را کشیدن کلام یعنی سخن را سخن میکشد چون در ابتدا گفت شفا و جفا از قضاست
و رضا بقضا واجب صوفی را سوال پیدا شد که هرگاه سررشته کار در دست قضا است اختلافات امور
و تفاوت در حسن و قبح اشیا و حق و باطل و کفر و اسلام از چه باشد قوله چون خدا فرمود راه راه من ره جانیکه گفت
لنهدینهم سبلنا و راهها بخود منسوب ساخت قوله از یکی بطن اند چون خوب و سفیه ره درین بیت سوال
از دو جهت است یکی آنکه تولد از شکم مادر است پس ولد را مخصوص پسر پدر گردانیدن چرا دیگر آنکه
مادر مثلا فرزند زائید یکی خوب و دیگری زشت تحقیق نمیشود که بر پدر از ان دو در کدام یکی موجود است
قوله وحدتی که دید با چندین هزار ره ای کیست که وحدت را در عین کثرت و جنبش را در عین قرار دید
باشد حاصل جواب آنکه معشوق ازلی برقرار خود است و تقلب اطوار که سوال ازان میکنی از قبیل بیقراری
عاشقانست و رهوای معشوق موجودات مانند کف بر روی دریا فراهم آمده اگر نظری داری در بحر
نگاه کن از کف چه پیرسی قوله برشمار مرگ بستان ضد وند ره اگر بقدر بزرگ استبار حدائق ضد وند ترا مشهود
شود آنرا ضد وند بدان که آنهمه کف اوست قوله بی چگونه بین تو برد و مات بحر در زیرا که عاشق اینچنین
بیند و در تماشای بحر مستغرق شود و چون و چرا نداند قوله کمترین لعبت او جان تست ره هرگاه کیفیت
جان را بچون و چرا نتوان یافت و دریافت آن بحر بی پایان که قدر و منزلت جان از بدن و بدن لاشک و
ناچیز تر باشد پیش او چگونه دریابی قوله عقل آنجا هست از لا یعلمون ره قاضی بصوفی میگوید که عقل جاهلیت
بنعت او اختیار مکن که ترا بچون و چرا انداز د و ابیات آینده ثبت جهل عقل است و مؤید منع متابعت
آن قوله عقل گوید کان نه آن حیرت سزاست ره قاضی بیان آن میکند که اینچنین حیرت مذموم عقل محمود
پندارد درین حیرت انبیا را با خود شریک گرداند گوید که در معرفت الهی سزا و ناسزا برابر است و قوی

یعنی که زیاده از قسمت یافته آن خصم راضی نگردد و در داستان رجوع بقصه آن صوفی قوله
از غبار را پاک داری کله را و از کله دهن و زبان خواسته چنانچه متعارفست که دهن دریده و زبان دراز
را کله مورانگویند یعنی از لقمه حرام یا جنث و بدگوی یا کذب و افترا اگر دهن نگاهداری قوله نفسم بر جسم احمد
را مذهب ما انج قال الله تعالی فلا اقسم بالشفق والليل وما وسق مولوی از شفق بدن مبارک مصطفوی
مراد داشته باعتبار آنکه ماند شفق دال است بر آفتاب روح آنسرور چنانچه شفق دلالت کند بر آفتاب
جزو دلالت کند بر کل اما هر نا توان بینی نتواند این دلالت را احساس کرد و لهذا میگوید قوله مور پر و انه
چرا از آن بدی و آب از خور و شن اکنون یا محب و آب بچندین معنی تازه کشت مناسب است ای مزرعه
اعمال را بدو دست ظاهر کن قوله پیش قرازان قز و اوکن بود و قراز ابریشم فروش اوکن مشتق
از وکند بضم رنگ مائل بسیاهی قوله همیان دان کالغرانیق العلی و غرانیق جمع غرنوق بمعنی بت آورده
که چون سوره والنجم نازل شد سید انام صلی الله علیه وآله وسلم در مسجد حرام بر قریش میخواند تا بآیه
چون آیه افرایتم اللات والعزی ومنات الثالثة الاخری قرأت فرمود متوقف شد شیطان مجال یافته
بگوش مشرکان رسانید که تلک الغرانیق العلی وان شفاعتهن ترتجی کفار خوشدل شدند که آنحضرت
بیان ایشان را ستائش کرد و در آخر که رسول خدا با مومنان بسجده رفت اهل شرک نیز موافقت نمودند و از
مومن و مشرک هیچکس در مسجد نماند که سجده نکرد و جبرئیل علیه السلام نازل شد و صورت حال بر حضرت عرض
کرد و خاطر مبارک از نمیغی اندوهناک گردید حق تعالی برای تسلی این آیه فرستاد وما ارسلنا من رسول
ولا نبی الا اذا تمنی القی الشیطان فی امنیته فینسخ الله ما یلقی الشیطان ثم یحکم الله آیاته والله علیم حکیم و این آیه
در سوره حج واقع شده اما این قصه پیش محققین مردود است و بعضی گویند موضوع امامیه است حضرت
مولوی بنا بر روایت مشهور که تفاسیر بران ناطقست این را بنظم آورده اند قوله شنوی ما وکان
وحدتست و انچه غیر وحدت بصورت حکایات و امثال مذکور شده از قسم لفظ غرانیق العلی بجهة ترغیب عوام
است که منکران نیز با موحدان در خواندن این کتاب رفاقت کنند قوله گفت قاضی ثبت الارش ندای پسر یعنی
گو مدعی علیه که حد شرع بر او رانده شود قوله آن گروهی کز فقیری پی برند اما ابیات آینده مقوله مولویست
در طعن آن صوفی که بیمار را کشیده و بقاضی آورده حاصل آنکه صوفیان هر اثری را از موثر دانند و ترک دعوی
و خصومت کنند و در حکم میت باشند آن صوفی که بمخاصمت بیمار بیست نه صوفی بود اما آنچه سید عبد الفتاح نوشته
که این گروه از تحت حکم شرع بیرون و فنا شدن بیرون اند بر اینها اجرای حکم شرع کی درست آید قوله
والله از عشق وجود جان پرست یعنی از این عشق و محبت که وجود عنصر یرا با جان است عشق مشغول

ازین ظاهر میشود که ترقی در مراتب یقین انبیا را می باشد که کریمه و اذ قال ابراهیم رب ارنی کیف تحیی الموتی
قال اولم تؤمن قال بلی ولکن لیطمئن قلبی سر زا نمینی دلالت میکنند و درین آیه ارباب تفسیر را توجیهات
بسیار است که اینمقام متحمل آن نمی تواند شد قوله چون بود چون آنکه از خوبی رهید حاصل این
چند بیت آنکه هر که از خود فانی شد و ببقا حق باقی گردید میتواند دیگر انرا از هستی مطلق آگاه کرد زیرا
هستی ها را مکانی در جنب هستی او مانند وجود کلب ناپاک نماید اما اگر فنا را این هستی غلط شمارا ننگ و ادبسته
استخوان را پیش آدمی اندازد و نعیم دنیا را از و باز نمی گیرد و بخود راه نمیدهد و میگوید که با وجود خیانت
خواندن سورهٔ قرآن و مثل مصحف که عبارت از قرب پاکان باشد ترا نشاید مگر کسی که عجز و تضرع
پیش آید و آه و زاری کند او امر و خدا از حدث بشریت پاک گرداند رجوع بقصهٔ رنجور
قوله ای ضیاء الحق حسام الدین که بود ره انتقال کرد و بآنکه چنان مرد بحق رسیده از خود رمیده
شیخ ضیاء الدین است که فروغ نور الهی حجاب او گشته و دیدهٔ ناقص او را ک جمال و کمال او نمی تواند کرد
قوله چون نوشتی بعضی از قصهٔ بلال ره اینجا از بلال نه جان مخصوص خواسته بلکه طالب صادق مراد
داشته و از پیر کامل اراده کرده سخن بدین نمط میراند که بوسیلهٔ صدق و طلب دیدار ایجاد معنوی با
پیر پیدا میشود اما کمالات بتدریج حاصل میگردد قوله چون بپرس که نی درین ره نیست مرد تصریح
است بدانکه مراد از عجوزه ناقص پست فطرتست که تمام عمر در هوا و هوس صرف کرده باشد و حرص
او در سری همه باقی بود قوله چون نه بازی که گیری توشکار ره با ابیات آینده شرط است قوله
در چه کار ے تو انی جز اشرط است اعملوا ماشئتم انه بما
بما تعملون بصیر امر تهدید است کفار را که بکنید هر چه میخواهید بدرستی که خدا تعالی بدانچه شما میکنید
بیناست و بدان جزا خواهد داد قوله بردار تا نکونا خالدین، قال الله تعالی وقال ما نهلکما رکبها
عن هذه الشجرة الا ان تکونا ملکین او تکونا من الخالدین قوله مرغ جذبه ناگهان پر ذرعشق ره ای
جذبه عنایت حق چون در رسد بعد ازان هر چه ادراک کنی و بهر شیع شعور احتیاج نماند ترا حاصل
آنکه در جمیع آفات بداو امر و اعراض از منهای واجب و لازم است اما جذبه در نیافته بعون عقل
و تیز کار میکند و کمر بجا هد می بندد و چون صاحب جذبه شد کاری که بزور بازی عقل میکرد بنور جذبه
خواهد کرد اما فوق آن باشد که اول کار و کار او لش از تکلف نبود و در کار آخر و آخر کار تکلف نخواهد
بود مثلا رب معشوق در غیب بر عاشق دشوار نماید و در حضور غیر ادب کاری از و برنیاید قوله از
قسم راضی نگردد و آگهش ره اگر تو را رد نباشد و خصم را از قسمت زیاده داده شود یا وجود اطلاع د

وزا مثلثه عجمی باید خواند که بمعنی کج باشد این داستان مربوط است بدانکه کاری برای خدا باید کرد چنانچه
مطرب بر در سرای خالی برای خدا سحر مزد قوله هر شکستی نزد من فیروز شد یعنی دید مرا بدید خود قیاس کن
قوله پس سرای بزرجمهر و ابنی روانج مثلا برای دنیا که محل کثرت است در نظر صاحب دید وجود
ندارد قوله هر کرا خواهی تو در کعبه بجو بدوستان دوستان را در کعبه دل و درون
کعبه طالب کن حاضر یابی قوله صورتی کو فاخر و عالی بود مدعا رفع ربانی بهر صورتی که باشد همان صورت
عالی ست زیرا که دل او بیت الله است قوله او بود حاضر منزه از زتاج روانج محبوب حق را با حق دوام
حضور ست و دیگران را در وقت احتیاج رجوع با نحضرت پیدا شود که مستلزم حضور باشد این داستان
نیز مربوط است بهمان مطلب که برای خدا کاری بکنند چنانچه بلال احد احد برای خدا میگفت قوله کز
جهودان خفیه میدارا اعتقاد بداین کلام مستفاد میگردد که در زمان رسول صلی الله علیه وآله وسلم
نیز تقیه جائز بود والا صدیق اکبر بلال را چنین امر میفرمود قوله کای محمد این حد و تو بهاد عاشق از ذکر و فکر
معشوق اگر توبه کند معشوق دشمن شود آن توبه را زیرا که توبه از فعل شایسته ناشایسته و از ناشایسته
شایسته باشد قوله در عناصر جو بشش و گردش نگر بد که سکون و حرکت خاک و باد و آب و آتش نه از خود
بلکه از فرمان حق باشد قوله اختران چرخ کرد و رندهی بدالی البیتین اگر اختران شما و یا از خود و در بینی
حواس تو از کاهلی و سستی آثار سعد و نحس آنرا درا درک نمیکند چشم و گوش تو خود با تو برنگشت
خلاف حال این اختران را نیک دریاب که چگونه محکم تقدیر اند قوله از سوی معراج آمد مصطفی نه تشبیه میکنند
آمدن بوی مار مهربان را که تجلی باشد به رجعت حضرت نبوی از معراج و مصرع ثانی اشارة بآنست که چون
خطیب الهی از معراج باز آمد گفت جندایا بلال مرتبه ترا در جنت دیدم که پیش پیش من میرفتی آواز نعلین
ترا شنیدم از جبرئیل پرسیدم کیست گفتا که پیش میرود گفت غلام تست بلال که به تهجد برخاسته قوله جذب
یزدان با اثرها و سبب بدالی البیتین اثری و سببی از جذب الهی فیض برترست و کار عالم بهمان جذب و جوت
نظام میگیرد اما عادت الله بران رفته که در نظام کارها اثر و سبب دخیل باشد و نظرها ازان تجاوز نکنند
نه آنست که قدرتی وجود اثر و سبب مجاز نکند و تاثیر نبخشد بلکه در پرده اثر و سبب تاثیر از اوست اما
عنایت خطا تاثیر و مدرک عقل نگردد و در تقریر همین سخن این داستان نیز مربوط است بهمان مطلب که
فلان در بندگی امیر بکار حق مشغول بود قوله تا پیمبر پیش موسای کلیم گفت الله تعالی و اذ قال موسی لفتاه
لا ابرح حتی ابلغ مجمع البحرین او امضی حقبا تفسیر آیه در دفتر سوم در طلب کردن موسی خضر را رقم یافته
قوله گفت احمد گر یقینش افزون بدی ای یقین عیسوی اگر مثل یقین محمدی بودی بر آب چه بر هوا می رفتی

دیگر زنده شوند و این هر دو حالت در ذات آنها موجود که بدو پیوستی از خود فنا شدی و بحق باقی گردیدی قوله زانکه حل شد در فنایش حل و عقد ۱۲ ای ذات مراحل و آسان شد در مرتبهٔ فنا هر حل و عقده و کشانست که در عالم بود قوله بهست انچه از ین طرف بسیار خوار ۱۲ الخ یعنی سخن زندها بسیار است و از بسیاری قدری ندارد و اگر سخن فهمی رسد لذت آنرا نیک دریابد قوله در همه عالم اگر مرد و زنند ۱۲ ای عامهٔ خلائق را که از مرگ اختیاری آگاهی ندارند باین نظر باید دید که در جان کندن اند و گفت و شنید آنها را مثل وصیت شخص مختصر قیاس باید کرد تا بران حال ترا رحم آید قوله در نیاز خشک بر عجز می ماست ۱۲ اگر تاب نمی آری که عامهٔ مردمان را باین نظر نورانی یا بموت اختیاری توانی رسید بر عجز خشک قرار مگیر یعنی خود را مهذب مطلق دان و راه تضرع و زاری پیش گیر که با وصف عاجزی معجزه همراه است و آن یاری و نصرت است از حق تعالی چشم دار زنجیر نباید کشاد ای زنجیر عجز را مبین در زنجیر نهنده ۱۲ عاجزی دهنده را در وقت عجز طلب کن قوله بت شکن دعوی و بتگر بوده ام ۱۲ در باطن بتگر بوده ام و در ظاهر دعوی بت شکنی میکردم قوله یا دو صنعت فرض تر یا دو مرگ الخ این بیت نیز در تحت تضرع است یعنی بتضرع و زاری مسئلت کن که بار خدایا با دو قدرت تو اولی تر باشد با بعد مرگ هر چه بنده واجب است مرا بدان دلالت فرما قوله ما یم جانی که از قرنی پست ۱۲ ای جان واحد که از ختم عصر بهتر است زیرا که قرن بمعنی گروه قوله زانکه در انکا لقاء محشری ۱۲ الخ اگر مرتبه جگر گوشی مصطفوی سید الشهدا را ندانی که آنحضرت را سلطنت ابدی دران جهان حاصل گردید اختیار منقوله در حشر اجساد و جزای عمل را انکار کرده باشی قوله بر دل و دین خرابست نوحه کن الی البیتین هر که مرتبه امام شهید ندانند و نشناسد دل و دین او خرابست و علامت دید و شناخت آن مرتبه ایست که بدر مرتبه آنحضرت غافل بوده در حمایت دین مبین جانسپارد و لهذا از نعمت این جهان چشم سیر باشد قوله داد دریا چون زخم نابود ۱۲ الی البیتین خم که نشنفد دریا پیدا کرد و مسکن آب دریا گردید خم نماند و آن خم را دریا هر چه صفا کند از همان خم باشد و اگر این چنین خم را پای در یا گفته نشود که با آب زنده است چه بعید لیکن چشم ظاهر بین نقش خم نه بیند و منفذ اتحاد را مر آن داند و نداند که آن ممر نه مراست بلکه مستقر است آنجا گذرگاه آب بیت محل استقرار دریاست قوله هی نه معلوم گردد این زبدت ۱۲ ای بموت اختیاری قوله کی نظاره اهل بحر دین بود ۱۲ در معنی مصرع موخر مقدم است و معنی بسته وجه بیتوان گفت یکی آنکه نظاره گول و احمق و دیدن او متاع سود اگر یا در اصل دیدن نباشد ۱۲ بر تقدیری که دیدن بمثل دیدن خریداران خواهد بود دوم آنکه دیدا احمق ندیدنست بلکه برابر گردید و برنه قدم زدنست سوم آنکه دیدن او خالی از کجی نباشد ۱۲ بر تقدیر آنکه لفظ کوراکه بکاف فارسی و را مهمله است بکاف عربی

وزا مثلثه عجمی باید خواند که بمعنی کج باشد این داستان مربوط است بدانکه کاری برای خدا باید کرد چنانچه
مطرب بود در سرای خالی برای خدا سحر مزد قوله هر شکستی نزد من فیروز شد یعنی دید مرا بدید خود و قیاس مکن
قوله پس سرای بزرجمهر و ابن سینا که محل کثرت است در نظر صاحب دید وجود
ندارد قوله هر کرا خواهی تو در کعبه بجو بدوستت خود را و دوستان دوست را در کعبه دل و درون
کعبه طلب کن حاضر یابی قوله صورتی کو فاخر و عالی بود مدعا عارف ربانی بهر صورت که باشد همان صورت
عالی ست زیرا که دل او بیت الله است قوله او بود حاضر منزه از رتاج مدارج محبوب حق را باحق دوام
حضوریست و دیگر انرا در وقت احتیاج رجوع بآنحضرت پیدا شود که مستلزم حضور باشد این داستان
نیز مربوط است بهمان مطلب که برای خدا کاری بکند چنانچه بلال احد احد برای خدا میگفت قوله کز
جهودان خفیه میدارا اعتقاد بداین کلام مستفاد میگردد که در زمان رسول صلی الله علیه وآله وسلم
نیز تقیه جائز بود والا صدیق اکبر بلال را چنین امر میفرمود قوله کای محمد این حد و تو بهاد عاشق از ذکر و فکر
معشوق اگر توبه کند معشوق دشمن شود آن توبه را زیرا که توبه از فعل شایسته ناشایسته و از ناشایسته
شایسته باشد قوله در عناصر جو بشش و گردش نگر د که سکون و حرکت خاک و باد و آب و آتش نه از خود
بلکه از فرمان حق باشد قوله اختران چرخ کرد و رندهی مدالی البتین اگر اختران شما و ما از خود دور بینی
حواس تو از کاهلی و سستی آثار سعد و نحس آنرا دراک نمیکند چشم و گوش تو خود با تو بد و نگشت
خلاف حال این اختران را نیک دریاب که چگونه محکم تقدیر اند قوله از سوی معراج آمد مصطفی مد تشبیه میکنند
آمدن بوی مار مهربان را که تجلی باشد به رجعت حضرت نبوی از معراج و مصرع ثانی اشارة بآنست که چون
خطیب الهی از معراج باز آمد گفت جندایا بلال مرتبه ترا در جنت دیدم که پیش پیش من میرفتی آواز نعلین
ترا شنیدم از جبرئیل پرسیدم کیست گفتند که پیش میرود گفت غلام تست بلال که به تهجد برخاسته قوله جذب
یزدان با اثرها و سبب مدالی البتین اثری و سببی از جذب الهی فیض برتر ست و کار عالم همان جذب و جوست
نظام میکرد اما عادت الله بران رفته که در نظام کارها اثر و سبب دخیل باشد و نظرها از ان تجاوز نکنند
نه آنست که قدرتی وجود اثر و سبب مجاز نکند و تاثیر ننهشد بلکه در پرده اثر و سبب تاثیر از اوست اما
عنایت خطا تاثیر و مدرک عقل نگردد و در تقریر همین سخن این داستان نیز مربوط است بهمان مطلب که
فلان در بندگی امیر بکار حق مشغول بود قوله تا پیر پیش موسای کلیم مد قال الله تعالی واذ قال موسی لفتاه
لا ابرح حتی ابلغ مجمع البحرین او امضی حقبا تفسیر آیه در دفتر سوم در طلب کردن موسی خضر را رقم یافته
قوله گفت احمد گر تقیتش افزون بدی مدای یقین عیسوی اگر مثل یقین محمدی بودی بر آب چه بر هوا می رفتی

دیگر زنده شوند و این هر دو حالت در ذات آنسرور موجود که بدو پیوستی از خود فنا شدی و بحق باقی
گردیدی قوله زانکه حل شد در فنایش حل و عقد ۱۲ ای ذات مراحل و آسان شد در مرتبهٔ فنا هر حل و عقد
و کشانست که در عالم بود قوله هست انچه اینطرف بسیار خوار ۱۲ الخ یعنی سخن زندهٔ ما بسیار است و از بسیاری
قدری مدار و اگر سخن فهمی رسد لذت آنرا نیک دریابد قوله در همه عالم اگر مرد و زنند ۱۲ ای عامهٔ خلائق
را که از مرگ اختیاری آگاهی ندارند باین نظر باید دید که در جان کندن اند و گفت و شنید آنها را مثل وصیت
شخص مختصر قیاس باید کرد تا بران حال ترا رحم آید قوله در نیاز خشک بر عجزی ماست ۱۲ اگر تاب نمی
آری که هامهٔ مردمان را باین نظر نورانی یا بموت اختیاری توانی رسید بر عجز خشک قرار مگیر یعنی خود را مهذب
مطلق دان و راه تضرع و زاری پیش گیر که با وصف عاجزی معجزه همراه است و آن یاری و نصرت است
از حق تعالی چشم و رز نجیر نباید کشاد ای زنجیر عجز را مبین و رنجیر نبنده ۱۲ عاجزی و بنده را در وقت عجز طلب
کن قوله بت شکن دعوی و بتگر بوده ام ۱۲ در باطن بتگر بوده ام و در ظاهر دعوی بت شکنی میکردم
قوله یاد صنعت فرض تر یا یاد مرگ انچه این بیت نیز در تحت تضرع است یعنی بتضرع و زاری مسئلت کن که
بار خدایا یاد قدرت تو اولی تر باشد یا بعد مرگ هر چه بود ۱۲ واجب است مرا بدان دلالت فرما قوله
ما یم جانی که از قرنی پست ۱۲ ای جان واحد که از ختم عصر بهتر است زیرا که قرن بمعنی گروه قوله زانکه در انکا
لقاع محشری ۱۲ الخ اگر مرتبه جگر گوشهٔ مصطفوی سید الشهدا را ندانی که آنحضرت را سلطنت ابدی
دران جهان حاصل گردید اختیار منقوله در حشر اجساد و جزای عمل را انکار کرده باشی قوله برول و زین
خرابت نوحه کن الی البیتین هر که مرتبه امام شهید نداند و نشناسد دل و دین او خرابست و سلامت دید و
شناخت آن مرتبه ایست که بدو مرتبه آنحضرت غافل بوده در حمایت دین مبین جانسپارد و لهذا از نعمت این
جهان چشم سیر باشد قوله داد و دریا چون زخم نابود ۱۲ الی البیتین خم که منفذ بدریا پیدا کرد و مسکن آب دریا
گردید خم نماند و آن خم را دریا هر چه عطا کند از همان خم باشد و اگر این چنین خم را پای در یا گفته شود که با آب
زنده است چه بعید لیکن چشم ظاهر بین نقش خم نه بیند و منفذ اتحاد را مر آن داند و نداند که آن ممر نه مراست بلکه
مستقر است آنجا گذرگاه آب بیت محل استقرار دریاست قوله هی نه معلوم گردد این زبث ۱۲ ای بموت
اختیاری قوله کی نظاره اهل بحر دین بود ۱۲ در معنی مصرع موخر مقدم است و معنی بسته وجه بیتوان گفت
یکی آنکه نظاره گول و احمق و دیدن او متاع سود اگر را در اصل دیدن نباشد ۱۲ بر تقدیری که دیدن
بمثل دیدن خریداران خواهد بود دوم آنکه دیدا احمق ندیدنست بلکه برابر گردید و برزه قدم زدنست
سوم آنکه دیدن او خالی از کجی نباشد ۱۲ بر تصورت لفظ کور را که بکاف فارسی و را معامله است بکاف عربی

خود بجوشید و پوشیده و پنهانست **قوله** از که پنهان میکنی ای رشک خرد سوال مولوی از عقل رشک ازان فزون تراست اندر بیم جواب دادن عقل **قوله** چون چنین شکیست ای جان و دل بهند دادن سوال عقل را **قوله** تا سم ارخامش کنم آن آفتاب بجواب دادن عقل مولوی را و ابیات آینده تا سرمی مقوله عقل است **قوله** گر بفرو بجر عرش کف شود بعقل حالت خود را تشبیه میکند بحالت دریا که اگر دریا شور بر انگیزد و از تلاطم امواج کف پیدا کند طالب دریافت حقیقت دریا را چنان نماید که جوش اوست **قوله** جوش احببت لمن عرف همین ست و پس از شنیدن ناله آب و دیدن کف دریا دلش قرار گیرد و داند که ماهیت دریا را دید و نداند که پیش از کفی ندید و بجز آوازی نشنید همچنین اعتبار را بگفتار کردن و تمثیل و تشبیه از ادراک روح مراد داشتن برای عقل صرفه باشد پس خروشیدن او بزار خموشیدن باشد و ابیات آینده موضح اینمدعاست **قوله** تا علمها بر سر مطرب رسید بدانشاره است بآن علمها که در آیت و من اسافیلها واقع شد بعضی خرند انم که باعتقاد ترک سود عمل بود بر سر مطرب آمد زیرا که حال برای اصرار است موجب وعده که سابق گذشت اشارة میرود که وجه مناسبت داستان ترک آن مطرب را با قبل از مقام معلوم کن **قوله** میزند اثبات پیش از نفی تو یعنی ثبوت هستی حقیقی بدون نفی هستی مجازی صورت نه بندد و نوا را بنفی هستی این ساز را آغازی که نغمه موقوف ان تمو تو اگوش ترا گرم کند و لذت فنا را دریابی بعد ازان راز بسته بر تو آشکار شود **قوله** تا نمیری نیست جان کندن تمام بمقوله مطرب و حاصل این چند بیت آنکه در بند هستی مستعار بودن جان کندنست اگر موت اختیاری اختیار نکنی از جان کندن رهائی نیابی و تا سری در تو باقی بود بمطلب نتوانی رسید **قوله** غرق این کشتی نیابی ای امیر روح ار کشتی کشی تن خواسته و من آخر باری که بعد پر شدن بار ها آخر بر کشتی نهند سبب غرق کشتی شود و مراد از من اخراج در وجه اختیاری است من آخر اصل وان که طاق است طاق ستاره دره روشن یعنی که در وجه آخر موت فی الحقیقة اصل در جاست **قوله** آفتاب گنبد ارزق شود بهمان طارق بعد استغراق هوش ظاهر آفتاب شود **قوله** تا نگشتند اختران مانهان ای حواس و قوای بدنی **قوله** گر ز بر خود زن منی را در شکن بمقوله مطرب در خطاب امیر که منم خواست بنضرب گمرز پاش پاش کند **قوله** این زمان جز نفی صدا علام نیست بدای در زمان حیات چند روزه صد هستی مطلق را نفی باید کرد **قوله** پی بجانب بامداد ان ای ذو لباب بضمیر آن بجانب خورشید جهان راجعست که بالا ذکر یافته همچو نقلی از مقام تا مقام قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم الا ان اولیاء الله لا یموتون بل ینقلبون من دار الی دار **قوله** پس محمد صد قیامت بود و نقد بزیرا که در قیامت بیک نفخه همه میرند و نفخه

مطربان و مستان حق را هرگاه چنین مستی رود و بترک حقیقی آنها را نشاید الهی بخش حل این مقام و کشف مرام
وقت تمام داشت بعون الله الملک العلام از آغاز تا انجام بعبارتی موجز حاصل کلام تقریر رود آمد که انلمنی
الکاس یا من لا ادراک بر سان مرا جام ای آنکس که نمی بینم ترا قوله انت وجهی لا عجب ان لا اراه و غایة القرب
حجاب الاشتباه و تو روی منی عجب نیست اگر نمی بینم آنروی را چرا که غایت قرب حجاب اشتباه است یعنی
از غایت قرب و اتحاد حجابی و اشتباهی عارض میشود که نشناسد آن حجاب بجا است مثلا با عاشق از معشوق
خداست خود را میداند که عاشق است و او را می شناسد که معشوق است بعد از انکه با معشوق یکی شدیم
ندانم که من عاشقم یا معشوقم و بیت آینده نیز همین معنی دارد قوله حیث اقرب انت من حبل الورید و هیچ از حبی
که نزدیکتری تو با من از برگ گردن ترا بلفظ با خطاب نمی کنم که پنداشت بسوی بعید قوله بل اغالطهم
بنادی فی القفار و اناخ بلکه مغالطه میدهم انسانرا و ندا میکنم در بیابانهای بی آب و گیاه ماکه پنهان دارم
کسی که با منست از کسی که عبرت میکنم از مضمون بیت عربی این بود که عاشق پنهان میکند معشوق خود را
از عبرت بر طبق آن حکایت آورده قوله هرکه زیباتر بود در شکش فزون و اناخ تمهید آن میکند که پیغمبر ما را
بر هر دو جهان ناز سزاوار ست زیرا که در معشوق مجازی هر کدام سامان ناز بیشتر دارد در شکش بسیار کند
پس در معشوق حقیقی که انبیا باشد هرگاه مرتبه کمال مصطفوی هیچ یکی را دست نداده باشد بآنحضرت می سزد
که خلق دو عالم ناز کنند کنده بران شوی را حما و هند و ما حارته و وای که قوت پاه افزاید اینجا بهر دو معنی درست
می آید یعنی فن بر ارزلان چو شاید شوهر باشد پس آنانکه در حریم دوست قرب الهی راه ندارند در حکیم حکم حق پراند
که مشغول بخو شاند خلق باشند قوله از کرم من هر شبی غائب شوم و مقوله آفتاب محمدیست حاصل معنی آنکه
در حجاب بشریت نور خود را مختفی میدارم تا نظام عالم صورت بر جا ماند قوله غیرت عشاست بر خوبی روح
چنانچه رسول خدا بظاهر عائشه را از پنهان شدن امتناع فرمود و در باطن بمقتضای غیرت میخواست نهان
شود از حریر همچنین عقل معاد که عاشق جمال روح و غیرت آن عقل مملو است از تشبیهات و تمثیلات در بیان
اوصاف روح بر بسته و تمثیلی که آن میکند ناوان گمان می برد که بجهت توضیح و تشریح آنست و نمیداند که او را
در مغلطه می اندازد و حجاب بر حجاب می افزاید تا در ادراک روح نتواند کرد پس تشبیه و تمثیل وحیله ایست
از عقل بجهة استغناء معشوق از انظار اغیار زیرا که راه در یافت حقیقة روح بهتر است از تشبیه پس هرکه
از لوث بشریت مغیره شده و ز عالم خلق بریده بعالم او پیوست سر نکته قل الروح من امر ربی در یافت
و هرکه متوجه تشبیه شد از عقل بازی خود در راه نشناخت روح را قوله باچنین پنهانی که روح راست
مولوی بر سبیل استعجاب میفرماید که سعی عقل در پوشیده داشتن روح غرائب دارد زیرا که روح خود

ثبات وجود واحد است پس اولی آنست که طریق این ندانم و آن ندانم را واگذاری و آنرا که میدانی
از دشمن الا یعنی ازین نفی باثبات مستقل شوی زیرا که نفی باثبات است و در داستان استدعای
امیر ترک مخمور مناسب این داستان بما قبل پیشتر ظاهر خواهد شد و دران محل اشارة کرده میشود
قوله مطرب ایشانرا سوی مستی کند ۱۲ حاصل این دو سه بیت آنست که مطرب مستان الهی جان ایشان است
که هر لحظه توحید می سراید سر انیطائفه از مستی بسوی مطرب بسوی مستی باشد و مستان با وغفلت را نیز مطربی
باشد پس هیچ مستی بی مطرب نباشد لیکن از مست تا مست و از باده تا باده و از مطرب تا مطرب فرق بسیار
است **قوله** پیش عارف کی بود معدوم می ۱۲ عارف را که لفظ می بر زبان آید و مراد ازان می حقیقة
باشد زیرا که می و مطرب مجازه رنظر او لاشی است و اطلاق شی بر لاشی خدمت عارف نباشد **قوله** این
دو انبازند مطرب با شراب ۱۲ نخ مطرب و شراب چه در حقیقة و چه در مجاز بایکدیگر لازم افتاده و این
دو چیز شریک اند باهم که آنرا بجانب این و این را بجانب آن میل باشد **قوله** بر خماران از دم مطرب الخ
بر خمار آن مستان باده اعم از انکه اهل حقیقة باشند یا اهل مجاز و این بیت ثبت انبازی مطرب است
با شراب **قوله** آن سر میدان و این پایان اوست ۱۲ چون در بیت بالا گفت که مطربان بر خمار
آنرا لبجاز کشند و اینقرار دم مطربان آغاز مندان میخواران و رفتن میخانه نهایت و انجام کار ایشان
باشد عموماً ای هر دو فرقه حقیقة و مجاز در تحت انحکم اند **قوله** در سر انچه هست گوش آنجا رود بود در دماغ
هر کس اندیشه هر چیز که قرار گرفت و در سر او هر خیالی که پیدا شد جز حرف کرپه و گفتگو آن خیال در
گوش او حرف دیگر قرار نگیرد مثلا در دماغ صفراوی جز ورد و صفرا و سودا دیگر نباشد پس صفرای
او عین سوداوی اوست و ازین تمهید محقق شد که گوش عارف از بادهٔ رحمان و گوش دل از باده
سلطان اخذ کنند **قوله** کل و جزئی با تو بهم فرجوف ۱۲ و همچنین از مثنوی یکی را گمراهی و ضلالت و دیگر را بزرگی
و جلالت حاصل آید **قوله** بعد ازان این دو بیهوشی روند ۱۲ هیچ مطرب و میخواره چون بمیخانه رفتند هر دو را
مدهوشی دست داد و تعین از میان رفت و در بحر مستی غرق شدند امتیاز و شناخت والدازمعلوم و حاصل
از فرع بکلی زائل شد هر گاه نهایت کار باده نوشان حقیقی و مجازی این باشد پس نظر بر اصل حقیقة منصور
انا الحق گو نخواهد بود کما قیل **قوله** آنکه منصور است بردارش کشند ۱۲ این انا الحق گوی منصور نیست **قوله**
چونکه کردند آشتی شادی ورود ۱۲ این بیت کزیر است برای اعادهٔ ذکر داستان ترک عجمی و مطرب حاصل
کزیر آنکه چون سخن باین پایه رسید و مستی با نجا کشید که دو او در میان نه والد و مولود یکی شد و مطرب
و میخوار از خود رفتند ترک این گفتار هم افتاد و بر سر داستان ترک رفتن لازم شد و در ضمن اشاره میکند که

گشته و هیچ کاری بهوای نمیکند پس شما رای امیران نشاید که فنا و نفس سرکش خود در میان نه بیند
و مقاصد را بتقدیر حواله کند و اگر این پسندیده بودی آدم علیه السلام ذنب خود را بجز نسبت نمیدادی و چون
مذکور شد که بر فنون نفس غره نباید شد مطابق این حکایت منظم آورده که اگر فریفته آن افسون شوی مانند
این مرغ زیرک بدام گرفتار آئی قوله حد خویشان مان قدیمی چار طبع ۱۲ مقوله صیاد است میگوید که عناصر اربعه
راحد و خویش قدیمی باید دانست و از حد و خویش قدیمی گفته ام و الا روح انسان از نفوس قدسیه
و عقول ملکیه است که بسبب تعلق بدن اصول خود را نکول کرده یعنی بدون شده جرات ندارد که تواند
باصل پیوست یا از اصول باز ایستاده زیرا که نکول هم بمعنی بدر رامده و هم بمعنی از قسم باز ایستادن قوله
جل هذا اللعب بشک لا تعد بگذار این باز یرا بشتاب و باز گیر و بسوی باز ی قوله کل آیت بعد حین
خواهد پس غیر خف را در حینی از احیان فنا عارض شد نیست قبل از فنا باید فانی شد و حکم او هم حکم بار
جسمانی مثل حکیم قبله اوست که جسم باشد بامر مرگ چون روی بسوی مرگ دارد قوله راه جانبازست در هر عشوه دگر حین زندگانی
یعنی راه جانبازی در هر جائیست زندگانی گرفته باشد از برای راندن نازک مزاجان قوله تو سنش
پربسته از جذب عنان ۱۲ ای نفس مرغ سر باز کشید از درکشیدن عنان که نمتوانست خود را از کندم باز میداشت
الخ قوله رو بجست ایجان که بگذاریم مان ۱۲ مقوله دام و سورش است که جانش و شیطان باشد قوله
هم تو خود را بر کنی از بیخ خواب ۱۲ مقوله مولویست یعنی گوش بر حرف دانه و سورش مکن و بیخ خواب غفلت
بر کن که هیچکس جز تو بداد تو نمیرسد کار خود را باید کرد قوله بانگ آیم من بگوش بستگان ۱۲ و هر چه میگویم
از عالم علوی بر من القا شده قوله ایدل بازین زمینم الخ مقوله مولوی در خطاب میگویند که مار اشل
آنفاشق خواب غفلت نیست انیعنی را بلند میگویم قوله گودگان ما درین مطمن شکست ۱۲ کنایه از انکه
طفل مزاجی در ما نماند و ایمرتبه آسان بدست نیامده و بسیار غم خورده ایم تا ایندولت یافته ایم قوله
رو گذرین جو بر نیائی تا ابد ۱۲ عطار با طبله میگوید مولوی طالب حق میگوید قوله زین تلون نقل کن در
استوا همین صاحب تلوین را حال میفرمایند و صاحب تمکین هر یک حال بوده و مدت او همیشه مستوی و برابر است
پس از تغیر حال انتقال کن بجانب استوا و مده که مقام تمکین عبارت از انست قوله چونکه ارض الله واسع بود
رام یعنی مراتب کمالرا نهایت نیست و دائره وسیع ارض را بر تو رام و مسخر ساخته از پس پنج مرتبه قناعت
کن قوله هر چه بینی بد ازان مطلق مست را چون دل مزاج اندیشه شد یعنی این سه چیز که دل در مزاج و
اندیشه باشد وقتی که از مست زائل شد بشعور نماید یعنی کند همه چیز را غیر شراب که بطاعت اوست و تعداد این
سه چیز بلا عطف بحسب روزمره افصح است از عطف قوله این ندانم وان ندانم بهر چیست ۱۲ یعنی عزیزی

ای البیتین کاف از برای علت است یعنی آن مرکب را اگر خواهی گذاشت بعلت آنکه بسبب آن مرکب و زنظر عوام بزرگ مینمائی مانند شهر و فی الحقیقة مثل ده ویران خراب و خسته پس اول ترک آن مرکب کن که خرابند و در نظرها شهر و البته دیه و تا در ویرانه جهل ساکن گامی **قوله** گفت پیغمبر که جنت از آله پس ارمردم انجیعنی را طالب باش و بجو که بار ترا بردارند **قوله** کفر ایمان شد چو کفر از بهر او ست ۲ مثلا مرد خدا از برای خدا اگر بظاهر بیعت کفار کند آن کفر عین باشد کما قال الله تعالی من کفر بالله من بعد ایمانه الا من اکره و قلبه مطمئن بالایمان ولکن من شرح بالکفر صدرا فعلیهم غضب من الله ولهم عذاب الیم هر که کافر شود بخدا بعد ایمان او پس از ایمان او خویش در معرض غضب ربانی باشد مگر کسی که اکراه کرده شود و دل آرمیده باشد بایمان و عقیده متغیر نگردد و در اخبار آمده که قریش بعد از تعرض حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم بر وجه باطله ایشان را در دیشان صحابه را ایذا میرسانیدند و صحابه در رجوع کفر اکراه میکردند تا حدیکه والدین عمار شربت شهادت چشیدند و عمار از بیطاقتی و ضعف بدن که کمال آزار داشت کلمه که رضای آن قوم در ان قوم بود گفت جبر بحضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله وسلم رسید که عمار کیش کفار اختیار کرد حضرت فرمودند انچنین نیست از سر تا قدم عمار پر از ایمانست و ایمان بگوشت و خون او بر آمیخته عمار گریه کنان بجناب نبوت مآب آمد انحضرت بدست مبارک اشک او پاک میکرد و میفرمود که ترا چیست اگر کفار باز کردند تو باز کن بدیشان بهمان کلمه حق تعالی این آیه فرستاد **قوله** زان صدف گر خسته باشد بر تو است ۲ از خلاف بدی که بموجب امر حق پیش آید مراد ست حاصل معنی آنکه اگر بسبب آن بدی پوست تو خسته گردد و جراحتی هم بر تو رسد آنرا رها مکن و از دست مده و خسته شدن پوست کنایت از انست که ضرر آن بدی بتو نرسد زیرا که متضمن نیکیها و خوبیهاست **قوله** سوی شاه و هم مزاج باز گرد چنانچه بادشاه در پی صیدی که رود و بازگشت او بجانب شاه باشد **قوله** ده بدان دیدی از دست حزین الخ یعنی اسراف در رزوا ما شاگردی که بجای یکدرم ده درم میداد جزای آن اسراف هم ببین که قیمت بر باد داد **قوله** باز چون طفلان فنا و تلخ ریخت در نمک چون ریخته شود و بر داشتن آن بر طفل دشوار شود یعنی پروانه را شکار پیش آید **قوله** تیر می آمد از بهر نزع جان ۲ خطاب منکر الوهیت راست که هرگاه خدا بر تو قهر کند و ترا بمحنت مبتلا گرداند اگر میتوانی تیری بجانب آسمان برای منع جان و هلاک آن بپندار **قوله** آرزو جستن بود بگریختن ۲ اصلح آرزو و تمنا بیان میکند که از خدا غیر خدا خواستن و از خدا گریختن و خون تقوی ریختن است **قوله** و اگر بزاری مها روی آرزو ۲ رو آور و بزا گر صله با باشد افاده یعنی رجوع کند و اگر نه صله سو و بمعنی اعتراض باشد پس رو آوردن از آرزو رو گردانیدنست ازان **قوله** ربع تقصیرات دخل اجتهاد ۲ هر دل که از نفس

دلیست بدالم یعنی باین میکرد بهانه دل تسلی خود میکند که ورذکر دیگران میتواند او صاف ترا بیان کرد فرا میگیرد
است زیرا که از شرح حالت تو پای دل بگل فرو رفته **قوله** زین دو شاخه اختیارات توجیست بد حاصل
این بیت و ابیات آینده است که هر چه خدا ساز است جمعیت فراست و هر چه بنده با اختیار خود حواله کند
بی تردد نباشد و تردد خرابی بار آرد **قوله** نفس را زان نیستی و امیکنی بد خطاب بحق است و مراد نهست
که بستی خمر با شغل ناپسندیده و یگمر هر که خود را بیخود کند و از هستی عارضی باین وسیله رهائی خواهد حق تعالی
او را ازان بیخودی بیرون کشد و در ورطه آن هستی عارضی بگذارد و بجرم نافرمانی روی او بجانب
هستی باز آرد که نتواند ازان گریخت بر خلاف آن بیخودان و نیست شدگان دیگر که هستی و بیخودی و هستی
انها از حق است تا ابد سر از گریبان نیستی بیرون نکشد و ابیات آینده موضح اینمد عاست لیس للمن ولا سر
پس آن تفقد و من حبس اقطار الزمن نیست مرجن و انس را انیکه بگذرند از زندان اقطار ها لا لنقود
الا بسلطان المدی و من تجاریف السموات العلی نیست گذشتن مگر بحمت براه راست **قوله** از نحو لقمای
آسمانها بلند و لا یمدی الا بسلطان بقی من حراس الشب روح النقی نیست راه راست مگر بسلطان ای بگر بختی
که نگاه میدارد از نگاهبانان شعله های آتش منتقی را **قوله** زان قویتر بود تمکین اباد و الی البیتین یا از دیدن
جارق بی نیاز بود زیرا که خوف رفت که بداست پس دیدن جارق یا از برای تعلیم دیگران اختیار کرده باشد
یا حکمت در ضمن خواهد بود مثل امتحان دوستی و دشمنی امیران که پیش سلطان این عمل ایاز را قسم دیگر وا نمود
در سواشدند قصد مولانا آنست که کاملان این راه تذلل نه از برای آن اختیار کنند که خود را از مهالک باز دارند
بلکه فعل ایشان موجب اصلاح جان خلق است و چند فنون حکمت در تحت آن مضمن **قوله** یا که وهد جارقش
زان شد پسند بد الی البیتین وجه دیگر میفرمایند که ما از دربار گاه سلطان از مال و جاه و خزینه و سپاه هر چه
میدهد همه اسباب هستی بود از نخبته دریچه هستی از دیدن جارق بر روی هستی در میکرد تا ازنجه صبا استشمام
نماید **قوله** یا به بند و خیمه بر این مزدکان بد یعنی دیدن جارق را ننهم وجه میتواند شد که سبب استقلال بدان امر در
اختلاط بر روی اصحاب دنیا که در حکم میت اند بر بندد و نگهی از عیش زنده دلان بد دماغش بوسد بنا سبت
امید استان بما قبل در آخر داستان ظاهر خواهد شد **قوله** بر جنازه هر کرا بینی بخواب بد اگر خواب دیده شود
که شخصی سوار جنازه است تعبیر آنخواب این باشد که آن شخص را جاه بر منصب رو دهد دست آینده موضح
وجه مناسبت این تعبیر است یا آنخواب کما لا یخفی **قوله** بار بر خلقان فگندید این کبار بد ای اکابر دنیا
که منحان و اعتبار باشند **قوله** مرکب اعناق مردم را میای بد ای بر مراکب اعناق اقامت گیر **قوله** تا نیابد
نقرست اندر دو پایه نقرس بکسر نون و راء و می که در کعبین بهم رسد **قوله** که بشهری بانی و ویران دهی

و در روح تخالف نباشد که اصل روح نور عظمت و کبریاست و آن منزه است از اختلاف و از وصل و فصل پس جنگ های انبیا که موصوف بصفات روحانی اند فی الحقیقة صلح باشد نه جنگ **قوله** هم زقدر تشنگی نتوان پدید ای شرح آن بقدر بیان باید کرد **قوله** فرجه کن در جبر به معنوی ای معانی مثنوی محیط است و الفاظ آن جزیره که در احاطه معانی در آمده و فرجه کنایة از مطالعه این کتاب است بتانی و تامل تا تفرج حاصل شود **قوله** مهر او در حال تست و بند و دست ای خطاب با منعم است که محبت ستاره در دل تو جا کرده و هر چند حق تعالی پند داده و از ضیا شمس و قمر اخبار نموده پند پذیر نمیشوی **قوله** مثل نبود لیک باشد آن مثل ای اما بشر مثال است چون بالا از ادوات تعبیر تفکر کرده بود عذر میخواهد که بدین دستور سخن راندن و مثال آوردن بنا بر ضرورت است که عقل حمد گوید ستایش کننده را آن مثال خلاص کند از عجز در مراتب حمد و ثنا زیرا که در غلبهٔ تزید زبان عارف لال گردد و در مرتبه تشبیه مجال سخن باقی بود پس لفظ محمد را بصیغهٔ فاعل باید خواند و این لفظ در ترکیب میتواند صفة عقل باشد و میتواند مضاف الیه باشد بهر دو تقدیر معنی ظاهر است اما اگر از برای لفظ اسم مبارک حضرت مصطفوی ارادہ کرده باشد معنی چنین باشد که بعقل محمدی هیچ عقل نرسد پس مثل و مثال باید تا طریق تفهم را بر عقل خیر الانبیا بنا کند و خلاص سازد از بن اندیشه که مدرکات خود را آن عقل بر عقول جزئیه چگونه واضح نماید **در سوال آن سائل و اعظ را که مرغی بر ریض شهر بسته** این حکایت متفرع بر آنست که جماد و نبات همه را چون او بتر قیست حق طالب را نیز متوجه تحصیل کمال باید شد و لهذا واعظ در جواب سائل گفت که مرغ را چه رود و چه دم هر چه قسمت شهر باشد بهتر بود یعنی توجه بر تبهٔ اعلی در کار است **قوله** روح را تا ثیر آگاهی بود ای چه روح عام و چه خاصه علی قدر حال آگاه باشد **قوله** چون خبر هاست بیرون زین نداء ای نهاد صور و اجساد که تمامش آب و گل هست **قوله** جان آنور منظر درگاه شد ای جان عام تو چندین راه یافت و جان خاصه ازان در گذشت و بتوحید مطلق پیوست کنایة از انکه اهل صورت تمام از توحید اکتفا کردند بدرگاه رسیدن آسمان و بشاه رسیدن مشکل **قوله** جان تو آمد که جسم جان شدند ای آوردن جان تو کنایة از خلقت آدم است و جسم شدن ملائکه عبارت از اطاعت و فرمانبرداری که جسم در جمیع امور تابع جان هست **قوله** آن بلیس از جان ازان سر بوده بود ای سر تافته بود و کان بدست او باست بدکردار است آنجان در عضو شکسته اگر تصرف انکار تواند در سر کرد از نیقوله مفهوم توان کرد که اگر آدم شفاعت ابلیس میکرد مقبول میشد **قوله** گفت حق چشم خفاش بد سکان ای الی البتین ایچشم معاند جمال پیغمبر و آل پیغمبر نتواند دید بدین مناسبت ایذا رسان آورده که عیب جویان خفاش طبیعت را محرومی ادراک جمال باکمال رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم و اهل بیت او بیشتر از رهگذر حفظ ناموس دنیوی باشد **قوله** این بهانه هم زدوستان

بسم الله الرحمن الرحیم

دفتر ششم

قوله راز اندر گوش منکر راه نیست ۱۲ یعنی کنایات و دقایق را اگر صریح ادا کرده شود هم منکران حقیقت را از آن بهره نخواهد بود چنانچه بحکم بلغ ما انزل الیک دعوت عالم بود اما هدایت نصیب اهل تقوی **قوله** زانکه از بانگ و صلای لامکان ۱۲ میگوید که بسبب انکار منکران ترک بیان حقائق نخواهم کرد **قوله** بلکه صد قرنست آن عبد العلی ۱۲ ولی را عبد العلی گفت از جهت آنکه علو شان او از اثر تجلی این اسم است **قوله** کم قرین شد نام اعظم با اقل ۱۲ ای سر مکتوم حقیقة و رموز بشر که مبنی باشد ظهور نمود و رنه خلق را با خلق چه نسبت است از خلق تمثیلات که بالا ذکر یافت مراد داشته و از اخلق اقتران اسم اعظم با اقل و قرب حق با عبد حاصل آنکه تمثیلات بی نسبت است و در افاده مدعا قاصر و ناتمام که بلندی پیش ما سوا بود و طریق انکار مقبلان مردود است و مدبران از آن حلاوت دارند **قوله** زین تخالف آن تخالف را مدان ۱۲ مخالف در افعال دال است بر تخالف صفات **قوله** جنگ او بیرون شد از وصف حساب ۱۲ زیرا که ذات عالم همه یار او صداوت و مخالفت پیش گیرند و بتائید الهی بر همه غالب آیند **قوله** چونکه هر دم راه خود را میزنی ۱۲ ای تغیر را ای مکن و رای دیگر را که بمنزله شخص دیگر است فرمان میبری **قوله** نفی ضد کرد از بهشت آن بی نظر ۱۲ لایرون فیها شمسا و لا زمهریرا **قوله** این تخالف از چه آمد و ز کجا ۱۲ بابیت چارم اثبات آن میکند که فرع هر چیز متصف باشد بصفت اصل خود پس در بدن مخالفت ناچار باشد زیرا که اصل بدن عناصر است و در ان مخالفت

نور سمع هست و شمع نیست از قدری تلائق و نام معقول مخص ست اما انکار محسوس نیست بلکه انکار معقول است
و حال چیزی بشخصی ماند که فار را بیند و گوید فار نیست حتی دانش از آتش بسوزد و سوختن دامن را از آتش
نداند و شک نیست که انکار بدتر از ان انکار باشد مطلب مولوی اقامت مثال است نه آنکه فعل بنده اما اول
بد و تشبیه کند قرار دهند و مناوره تشبیه لازم آید آن نگرند و وهست و نارنی یعنی قدر چنین میگوید **قوله**
و ین همی بیند معین مار را یعنی جبری محوس بنده الامة **قوله** لیک ادراک آمد رفیق مرای بر جبری ادراک
دلیل و اثبات حس و سوار گشته **قوله** احتمال عجز از حق راند بخطاب مرا جبریست که نفی اختیار کند از غیر تا عجز حق تعالی
لازم نیاید چنانچه تفصیل این اجمال در تقریر مع که بالا ذکر یافت بر تو واضح گشت **قوله** اختیارت اختیارش
هست کرد مرای اختیار بنده صورتیست که بمعنی اختیار حق تعالی قیام دارد و معنی در تحت صورت پنهان
باشد سوار در کرد **قوله** امر شد بر اختیار مستمند یعنی اختیاری که استاد آن بجانب بنده است اگر نبودی
امر نبودی **قوله** حاکمی بر صورت بی اختیار مرا با ابیات آینده بیان فرق است میان بندگان و اختیار
واجب تعالی بدو وجه یکی آنکه هر مخلوق بر صورت بی اختیار حکم میتواند کرد مثل کشتن صیاد صید را با مثل زنیه
مغلوب مقهور که گوش او را هر که بر او غالب باشد باب و هند یا مثل صور که از داد و دنیا داهکر و غیر از که حکم
بر آلت خود میتواند کرد و اما حق تعالی حاکم و قادر است بر نبودی الا اختیار که اگر نه انچنین بودی در میان قدرت
و اختیار بنده و پروردگار امتیاز نبودی چه حق را چنانچه قدر است بر مجبور بنده را نیز قدرت است پس ثابت
شد که اختیاری هست نه فرق بدینوجه است که مخلوق را در اظهار قدرة و اختیار خود آلات ضروریست
و خالق بمحض اختیار هر چه خواهد کند **قوله** تا درین باشد که چندی اختیار مرا و ر بمعنی عجیب و غریب است یعنی
غرابت دارد که اختیار جمله بندگان بی آلت فتوری راه یابد پیش اختیار الهی سر فرود می آرد چنانچه پیشتر میگوید
قوله قدرت تو بر جمادات ارزد مرا الی البیتین یعنی با وجود قدرت و حکم رانی که ترا بر جمادات است سلب
جمادیت از جمادات نمیتوانی کرد و همچنین قدرت و غلبه حق را بر اختیار تو نفی آن اختیار از تو نمیکند **قوله**
خواستش میگوئی بر وجه کمال مرا یعنی اختیار حق جل و علا چون بقدرت و اختیار مخلوق هیچ مبانیت ندارد زیرا
او صانع بی آلت ست پس لائق آنست که اختیار حق را تعبیر کند بارادت کما قال الله تعالی انما امره اذا
اراد شیئا ان یقول له کن فیکون

تمام شد دفتر پنجم شرح مثنوی روم

اما آفتاب روشن عشق **قوله** وقت نازک گشته و جان در رصد ای فرصت آن قدر مینت که عذر گدائی جز
خواستن خود را شرح و بسط از تو توان خواستن **قوله** بیگانی پروه نورین نشاط عالی الیقین شیخ میگوید
که جز عذر خواستی در کار نیست از جهت آنکه ترا آن هست که از برای نفس و نشاط طبع گدائی را پیشه خود ساخته
و حال آنچنین هست چون حزم و احتیاط ترا بر این گمان داشته از حزم باز نمیدارم ترا لیکن حزم بر سه قسم است
واجب مثل بدگمانی در حق کافر و جابر و در وقوع و عدم امری که مسلمان فاسق از ان خبر دهد و ممتنع و مستحیل
مثل بدگمانی در حق پارسایان انبیا و اولیا پس ای امیر اولی آنست که طرف وسط حزم یعنی جواز آنرا مرعی داشته
درویش مرا بدین وجه تصور کن که شاید از سر حال باشد بگو که البته از سر حال هست یا نه از سر حال **ه** عشق
هر دم طرفه دیگر می برد ره اول دیگ فساوت قلب او پخته بود دو دیگر رفت قلب او پخت **قوله** ملک بر خود و
رخشان راه را از آفتاب مشهور تر است که آفتاب غروب کرده بود و برای نماز عصر حضرت امیر المومنین
برگشت و فرو نرفت تا وقتیکه حضرت نماز ادا کرد **قوله** مانع آن بدکان عطا صادق نبود برای اول منع و ثانی
یافته بود و شیخ علامی مترتب بر تصرف وقت از عتاب او اختیار نکرد حاش بدانش منشار ارکان معقوله مع است
و مثل آوردن بر کان و سنگ بر مقول او حاصلش آنکه مجنونیست حقم و سلطان را مجبور میدانم نه مرا اختیاری
و نه شیطان را و از چنین ندانم لازم آید که شیطان غالب و حق تعالی مغلوب باشد **قوله** من از بین شیطان و
نفس این خواستم نه منع را مومن گفته بود که حق تعالی ایمان از تو می خواهد ما نفس و شیطان ترا بسوی کفر
می کشد چنانچه ایند کر بالا گذشته الحال مومن میگوید که مراد من از نفس شیطان اختیاریست که مختاری و با اختیار
نفس و شیطان را مانع میشوی و برای معیت حق عذر میگوئی که اختیار دارم **قوله** تا ندید او یوسفی گم رنخست
ای اختیار تو نام مرغوب و مطلوب نفس هوا را ندید فریفته آن نگردید چون دواعی نفس را ادراک کرد از

هوش رفت و تو گوئی ای اسیری طبع و تن ناموافق مضمون آیه وما کان لی علیکم من سلطان الا ان دعوتکم فاستجبتم لی
فلا تلوموني ولوموا انفسکم **قوله** در خور دجبر از قدر رسوا ترست مراد تو ضیع قدری ترجیح بآن میفرماید که
حسن جبری گواهی با اختیار او میدهد و او میگوید که بی اختیارم و قدری او را کاملا نمی میکند که اختیار دارم
لهذا حسن خود را دلیل می سازد بر ثبوت اختیار منکر فعل خداوند جلیل ای یعنی قدری که منکر فعل حق است
فعل بنده را مخلوق حق نمیداند و گوید که حق را در عمل بنده هیچ دخل نیست هر چند طلای مذهب او ظاهر است
اما انکار امر محسوس آری عقیده لازم نیاید زیرا که فعل حق معقول است نه محسوس پس چیزی چیزی در مصلحت
زیادتی کند بر انکار قدری که جبری محسوس با انکار کند و قدری معقول را مثلا حال قدری منحصر ماند که
دود در آینه و نار را انکار کند و ای انکار که دود هست بی آتش نیست دلیل نیست و مدلول نیست و

پس ذکر مخنث و مولی بر سبیل مثل بر لیک نباشد کما قال الله تعالی ان الله لا یستحیی ان یضرب مثلا ما بعوضة فما فوقها
الی آخر الآیة آورده اند که یهود ذکر عنکبوت ستوده استهزا میکردند این سخنان سخن خداچه ماند لایق حق تعالی
این آیه فرستاد که خدا یتعالی از ضرب المثل شرم ندارد اگرچه بمثل پشه خورد و بود و پس بدتر ازان باشد چون
دراین عنکبوت قوله نقض عهد و توبه اصحاب نیست هر روز نیت روزه و ظ داؤد بود و چون داؤد علیه السلام
وعظ گفتی وحوش و طیور حاضر شدندی و بر الحان وی جان نثار کردندی سنگدلان قوم او آن روز
واعظها می کشادند و جانوران را صید میکردند داؤد علیه السلام از شکار یوم السبت آن قوم را منع فرمود
قوم توبه کردند و عهد بستند که در آن روز شکار نکنند بعد آن حیله برانگیختند که روز جمعه دام می انداختند و در صورت
جانوران گرفتار شدند و روز یکشنبه رفته شکار میکردند حق تعالی آن قوم را بسبب نقض عهد بشکل بوزنه مسخ
کرد و جعل منهم القردة جزا نیقصد میدهد و همچنین قوم عیسی با عیسی عهد کردند که کفران نعمت نکنند
حق تعالی مائده بر ایشان فرستاد چون مائده نازل شد عهد شکستند و زلها بر سیدند تا مسخ شدند بصورت
خنازیر قوله ذکر کوکب را چنین تاویل گفت نرچون انبیا معصوم و محفوظ اند قول ابراهیم را که گفت هذا ربی
مفسران تاویلات کرده اند که تاویل این خواهد بود که عقل آنجناب را در معرفت الهی تصدیق کامل بود و پس
کوکب را رب گفتن از قبیل امته که صورت هم بنظر در آید و وهم را در جنب عقل چه وجود اما این تاویل در تفاسیر
مشهور بنظر در نیامده از کلام مولوی مفهوم میشود و صاحب گلشن راز اشاره بدین معنی میکند و میگوید ؎
ستاره بامه و خورشید اگر بود حسن و خیال و وهم انوار کس نداند و هستی زدن کیست آن ضمیر آن بجانب وهم
راجع است یعنی حقیقة وهم را هیچکس بوا جبی نمیداند و کسی که میداند بر خود گمان وهم نمی برد و این خفاست
چون ابیات ماتقدم و این بیت مقوله رو باه است خاطر نشین حر میکند که طلسم را بنیاد نو کرده و نمی توانی از
وهم برآمد زیرا که وهم خود را وهم نمیداند قوله خلق مفلس گدیه ایشان میکند بجامه خلائق از دولت نامی که معرفت
حق باشد چون نصیب ندارند مفلس اند قوله باز کون بر انصر امی بلند و فرض و نفرت خواستن انبیا از بندگان
اگرچه بظاهر گرفتن باشد امانی الحقیقة بخشیدنست چنانچه زمین تخم میگیرد و ابنار ها می بخشد قوله زهر دو ناشد
شکر زیر خرد و انکی عشق است بجام خرد از دشنا دنیست لهذا مولوی آنرا شکر ریز چرا نصیب گردد و هر چه
منافر عقل و جزو و راشیا دین گرداند ضد جنونیت باشد و جنون را زهر باید زیرا که ضد از ضد احتراز کند پس
شحم و لحم عاشق که پرورده عشق است زهر بود قوله کیست اینجا شیخ اندر بند تو تا امیر میگوید که ای شیخ اینجا معتقد
و مشتاق تو نیست قوله تا تو باشی در حجاب بو البشری ای حجاب بشریت قوله نور شمع کو بر و استاره بر
و بدطعن برابو علی سینا است که حس باصره او در روز عطارد میدید و جرم عطارد از اجرام کواکب دیگر اصغر است

حاصل معنی آنکه خوبهای جرم نفس ثابت است بر علم الهی چنانچه دین بر عالم ثابت است قوله صافی حلم او
بنودی یا دیار ۲ بر یعنی آدم بر حلم و عفو حق تعالی مغرور شده و یوصیت یافت و باد پدر آید قوله گاه
حلم آدم ملائک را بود ۲ الی البیتین آدمی که هنگام عرض علم و دانش ملائک را استاد بود چون در بهشت از
باده علم الهی نیست گردید مغلوب شیطان شد قوله دست در کرده درون آبجه ۲ ایاز میگوید که ظن تقصیر
در حق من بدان ماند که خواهند از میان آب جو کلوخ خشک بیرون آرند و این محال باشد قوله گر نه خوش
آوازی مغزی بود ۲ در وقت شکستن جوز بانگی برآمد و آن بانگ مطلوب شکننده جوز نباشد بلکه بطمع
مغز آن بانگ را شنود بدان التفات نماید چنین استماع حکایت اخذ معانی باشد و جد مناسبت اینداستان
با قبل پیشتر مولوی خود خواهند گفت قوله عشق را پانصد پر است و هر پری ۲ حق جل و علا را هزار و یک
نام است یک نام ذاتیست که تعبیر ازان بعشق و دیگر اسمای صفاتی که یا نصد جمالی و یا نصد جلالی است
چون جلال و جمال معا متصور نباشد سیر عارف گاه بطرف اسما جمال واقع شود و گاهی بطرف اسماء جلال
و هر دو تقدیر نظر او از یا نصد ستجاوز نبیند برین علاقه پرهای عشق را حصر کرده و در عدد و یا نصد و الله اعلم
بحقیقة الحال قوله این نقش دوش چیست حرر و اختیار نقش فرجی و دوش خود را آراستن ای جبر و اختیاری
که متکلم ازان بحث کند در حد ربطی بکار عشق ندارد پروانه را در سوختن و نه جبر است نه اختیار چنانچه
رسول خدا فرمود نعم العبد صاهیب لو لم یخف الله لم یعص یعنی عدم تعرض بعصیان ذاتی و طبعی صاهیب نعیب
که کار او از جبر و اختیار بیرون رفته قوله دیدخشمش بالش صد روزه پیش ۲ از وضعه صوم خواسته یعنی
تابشی و نوری و صفائی که صائم را از صد صوم خواسته شود و نصوح را در یک بخودی زود داد قوله او
بهانه باشد اینچند مرید ۲ الی البیتین صد شیرانه کار مرید که خدمت میکند تن داون که منکر قطب است کفار
مراد خواست که صید و شکار او مرده و مردار است زیرا که غیر انیکار صیدی بدام او نیفتاد و انیکار حکم صید
مرده دارد اما برهان صید مرده که انکار باشد اگر قطب بلطف نگاه کند زنده میگردد یعنی باقرار بدل میشود
وای آن که عقل او یاد بود و ازین عقل عقل جزوی مراد است در ابیات آینده نیز عقل جزوی را ذکر میکنند
زیرا که عقل کلی هرگز مغلوب نفس نگردد قوله عقل جزوی پیش مرد غالب بود ۲ یعنی خشک و آسوده آنکسی که
عقل جزوی او غالب و تر نباشد و نفس این را جزو دارد که همان عقل جزوی باشد سلب کند و مرد و گرداند
جمله ماده بصورت هم جسر لیست حاصل آنکه عقل جزوی اگر نشود کار نفس را تمام میکند و اگر باده بماند هم جمله
هر نفسی آرد اما نه جمله که بکار آید در حکایت آن مخنث و پرسیدن لوطی درین سه خمی
مولوی تمسک شده اند بآیه قرآن که میل آوردن بچیزی که ذکر آن خالی از رکاکت نباشد جائز است

فی سبیل اللہ کمثل حبۃ انبتت سبع سنابل فی کل سنبلۃ مائۃ حبۃ واللہ یضاعف لمن یشاء واللہ واسع علیم اشد قسوۃ کما قال اللہ تعالی ثم قست قلوبکم من بعد ذلک فہی کالحجارۃ او اشد قسوۃ قولہ ہیچ معدومی تھی یا آمدن نزدیک قابلیت در من خود مفروض است نہ در معدوم قولہ سنتی اسباب بنہاد و اسباب طرف یعنی عادۃ اللہ بر ین رفتہ کہ در وجود اسباب شرائط می باشند نہ آنکہ اسباب شرائط اگر نباشد وجود امور بفعل حق تعالی صورت نہ بندد قولہ بی سبب گر عدل ما موصول نیست یا فرض کنیم کہ عزل ما علوفات از شغلی و کاری کہ ما امیدانیم بی سبب صورت نمیست ای و نہ آنست کہ حق تعالی بر عزل سبب از عمل قادر نباشد کو عزل ما منوط بسبب باشد اما عزل سبب منوط بقدرت اوست قولہ ای گرفتار سبب باد و ن پیر یعنی در وا گر سبب تمکن گیرانہ آنچنان کہ ست او در میان بینی قولہ کہ نہ ہر دیدار صنعش را لغزیست پس اسباب حجاب نظر کوتاہ بیان باشد کہ صنع بعلت نہ بیند در ابتدای خلقت حضرت آدم علیہ السلام بمناسبت ذکر دور غفلت این حکایت آوردہ و ختم خواہد کرد و بدانکہ سبب را نباید دید قولہ روز محشر ہشت ہینی حاملانش را اشارہ بآیۃ ویحمل عرش ربک فوقہم یومئذ ثمانیۃ چہار ملک دیگر روز قیامت در حمل عرش افزودہ شود یکی بشکل آدمی و یکی بشکل گاو و یکی بشکل بزو یکی بشکل شیاد و ہر یکی شفیع شبیہ خود باشد قولہ گفتہ اند اندرین کان امتان و قال اللہ تعالی فلولا اذ جاءہم بأسنا تضرعوا ولکن قست قلوبہم و زین لہم الشیطان ما کانوا یعملون قولہ من ازین تقلید بوی پیمبر یعنی از نیکار کہ ترا فرمودہ اند زیرا کہ تقلید در لغت رجوع امر یست بکسی قولہ نہی کردی از قساوت سوی ہوش رو کہ سخت دل مباشید قولہ این ضعیف زال ظالم را بیاب رزال را ظالم گفت از جہت آنکہ از مضمون ما صنع اللہ فہو خیر غافل شد و بزاری در آمد و ندانست کہ مسبحہ و ملائکہ از وجود می آید قولہ گفت آن تاویل باشد یا قیاس مقولہ عزرائیل ہست حاصل آنکہ از کریمہ والکاظمین الغیظ والعافین عن الناس و کریمہ قولا لینا کہ حق تعالی موسی و ہارون را فرمود بہ نرمی و ملایمت بر سبیل استلزام امر بمحکم مقہور مشود و چون لفظ حلم در ہر دو آیہ صریح است و ترک صریح کردہ در پی تاویل نمیروم قولہ کہ کنی تاویل آن تا شبہ ای امر صریح اشتباہ ندارد و فکر خود را کہ مشتبہ است تاویل کن قولہ منع کردن جان حق جان می کند نسبت منع کردن باز داشتن قولہ پیش روشن دیدگان ہم پردہ ہ چون عزرائیل گفتہ بود کہ خلق مرا دشمن گیرند حق تعالی میفرماید کہ عام را نظر بر امراض و علل باشد و ترا نہ بیند از پستی نظر و خواص را نظر بر تقدیر من باشد و ترا نہ بیند از بلندی نظر پس ہیچکس ترا دشمن نگیرد چنانچہ عوام را چشم بر تو نیفتد چشم خواص ہم ترا پیش از حجاب و پردہ فرا نکنند قولہ چون نظر شان مست باشد در دو ل ہ ہ معنی ایمصرع مقدم است بر مصرع اول یعنی ہرگاہ نظر خواص مست و بیخود باشد در دولتہای سرمدی مرگ را شادی

نماند و ایمصرع را قسم دیگر هم میتوان خواند که لفظ بغداد را تعداد و خوانند و انجاز را انجار پس معنی چنان باشد که تفصیل کنم اجمال را **قوله** که نمودی معرضان را در وصاف ۱۲ در بعضی نسخها در وصاف بلا عطف است در نیصورت لفظ در را موقوف باید خواند و اگر با ضافه خوانده شود صفات صفت در وخواهد بود و آن معرضان مراد ظاهر بینان باشند که از عیب اعراض نموده اند و در بعضی نسخ بعطف واقع شده بر این تقدیر از معرضان عیب بینان مراد باید داشت که از دید محسوسات چشم پوشیده اند **تفسیر قول علیه السلام** لا یدمن قرین یدفن معک **قوله** استعینوا فی الحرب یا ذا النهی ۱۲ من کریم صالح من اهلها ۱۲ مدد طلبید در آموختن پیشه ها از خداوندان حرفه از بزرگی که از اهل آن پیشه است **قوله** اطلب الدر یا خی وسط الصدف ۱۲ و اطلب الفن من ارباب الحرف ۱۲ طلب کن در را ای برادر از میان صدف و طلب کن هنر را از صاحبان هنرها **قوله** ان رایتم ناصحین انصفوه بادروا التعلیم لا تستنکفوه ۱۲ اگر بینید ناصحان را انصاف دهید مبادرت و سرعت نمائید بتعلیم را از ایشان ننگ مکنید **قوله** از در دعوی بدرگاه وفا ۱۲ یعنی از در دعوی برخیز و ترک آن کن و بدرگاه وفا بیا **قوله** جو زر او بو زر او پسته را ۱۲ این هر سه بمعنی اعتبار دارد نه بپوست **قوله** کوش نه او فوائد ۱۲ گوش دار ۱۲ گوش نه بمعنی دریذیر و گوش دار بمعنی منتظر باش است **قوله** عهد قرض ما چه باشد ای امین ۱۲ بندگان را وفا کردن بعهد و قرض و اون بحق از برای نفع خود است مانند دانه که در زمین کارند نه زمین را ازان منفعت باشد نه مالک زمین را مثلا طاعت که در مسجد کرده شود نه مسجد را ازان حاصل بود نه صاحب مسجد را که حق است جل جلاله **قوله** جز اشارت که ازین می باید م ۱۲ یعنی طاعت بجا آوردن بمنزله آنست که دانه را بصاحب کرم نمایند و نمودن دانه اشارت باشد آنکه این جنس را در کار دارم اول عطا کردی باز هم عطا کن **قوله** پس دعای خشک اهل نیک بخت ۱۲ دعای خشک آنست که بهوای نفس چیزی درخواست کن در داستان آن کنیزک که خند خاتون الخ **قوله** رسته ام از چار دانگ و از دو دانگ ۱۲ کنایت از آلت بزرگ و خرد **قوله** از طرف کشته بران زن هزار ۱۲ جگه زن بزان خوانند بضم اول و زای معجمه **قوله** برگرفتن کیچ را نبود شگفت ۱۲ برگرفتن هزل گرفتن و تمسخر کردن شیخ فرید الدین عطار گوید ۱۲ دیگران را آن یکی میگفت سخت ۱۲ بزگرفتن تو مرا ای شور بخت **قوله** هین ز قرآن سوره رحمان بخوان ۱۲ قال الله تعالی واقیموا الوزن بالقسط و لا تخسروا المیزان یعنی عدل و انصاف کنید و زبان ترازو را راست سازید و کم مکنید میزان را جلد هستی بار ماندی از همه طالب حریص هر کجا تا کمانی بشنید آنجا دوید و ندانست که هر که یکجاست همه جاست و هر جای هیچ خانه ناحال شیخ کول گیر بیان میکند که میخواهد همه مریدان او باشند در مصرع ثانی شق اخیر بخواهند **قوله** چون بکاری در زمین اصل کار ۱۲ قال الله تعالی مثل الذین ینفقون اموالهم

حیرت بر دو قسم است حیرة محمودة که شخص را از دیدهٔ اسباب باز ستاند و متوجه مسبب گرداند و حیرت مذمومه که حبسه اسباب هیچ نمیزند نعوذ باللہ من ہذہ الحیرة الا نعنة من الحیرة الاولی **قولہ** آنطرف کز این تا بالای این ہ از این مکان خواسته و از بالای لامکان **قولہ** که ہر امسالت فزونست از سه بار تر او رطی مراتب ثلثه ہر بقای که بعد فنا لاحق باشد خوشتر از سابق بوئندیدی که جمادی رفت نمو آمد و نمو رفت حیات جوانب آمد حیوانی رفت عقل و تمیز آمد این ہر سه انتقال را مولوی باز نام کرده اند **قولہ** باچنین حالت بقا خواهی و یا دہ از یاد بقای ذکر مراد داشته که نوعی از بقاست **قولہ** یکشبش با خود دہم او را عذاب ہ کما وقع فی القرآن لا عذبنہ عذابا شدیدا و لا ذبحنہ **قولہ** ہیچ بی اوحق بکس ندہد نوال ہ شنیده باشی که امام اعظم در حریم کعبه سر بسجده نهاد و زاری کرد و آواز آمد که در زمرهٔ آزادگان داخل شد گفت در جریدهٔ دوستان نام من ثبت کن نداشد که خدمت کن دوست مارا گفت بسوی دوست خودم راه ده نامور گشت بخدمت روحانی حاذق امام جعفر صادق چون دران محفل بار یافت خود را شناخت و گفت لولا استنان لهلک النعمان گویند دو سال در خدمت حضرت بوده و بعضی بیشتر هم گفته اند همدران حال گفته ما عرفت العمر فی لهو و لعب ہ فا ہاتم آہاتم آہا **قولہ** گر ز تو راضی است دل من راضیم ہ صاحبدلی گفته لی قلب عصیته عصیت الیه **در بیان آنکه کشتن خلیل حرص را** چون ذکر ابلیس حرص و طاؤس جاه و زاغ میلت با انجام رسید شروع کردند ذکر خرس شهوت **قولہ** سوی اضلال ازل پیغام کرد ہ یعنی از حمر وحشی تلمس چه نیم شاد شد اما اکتفا بدان نکرد و طرف افلاک دالمی را درخواست نمود که آبی بگرفته را بر من خشک گردان دور نخت فرمان من کن چنانچه اہلاک رود نیل را بر موسی خشک گردانیدی و فرمان برداری او کردی تا ہر فتنه که خواہم برانگیزم و اولاد آدم را ہلاک کنم **قولہ** آدم و جن و ملک ساجد شده ہ ای زن صاحب حسن را **قولہ** ہیچ آدم باز معزول آمده ہ ہمان صاحب حسن از حسن عزل گردیده مانند آدم که از بهشت معزول شد که در حدیث آمده النکاح فرح شهر و غم دہر و لزوم مهر دق طرق **قولہ** گفت آوخ بعد هستی نیستی ہ ای بعد از ارتفاع احتیاج **قولہ** گفت حرمت آنکه افزون زیستی ای دل بحیات مستعار بستی و بدان انس گرفتی **در تفسیر الا الذین آمنوا و عملوا الصالحات قولہ** ام الکفار اضل اعمالهم الخ قال الله تعالی الذین کفروا و صدوا عن سبیل الله اضل اعمالهم و الذین آمنوا و عملوا الصالحات و آمنوا بما نزل علی محمد و هو الحق من ربهم کفر عنهم سیاتهم و اصلح بالهم **قولہ** جستن کام است از ہر کامران جستن را بفتح جیم و بضم آن میتوان خواند معنی در ہر دو صورت ظاہر است **قولہ** ورنہ بنادانی کنم انجاز را انجاز معموره ایست مختصر که سکنهٔ آن ہمه مغانند و بجای انجاز در بعضی نسخ اہواز واقع شد در دامن اہواز آباد شده است از ولایت خوزستان بغایت بد ہوا و از نیش عقرب آنجا کسی جان نبرد ہر که یکسال آنجا مقام کند عقلش بجا

وبیمرا بدست برده است وکثیف مقولهٔ هیچ خواست که خودی خود را ابر تیره و پرده کثیف میداند لطف
سه از واسطه ای تجلی هستی سوز هیچ خواهم نه آنکه در آئینه عجز خود جمال قدرت حق معاینه کنم قوله خانهٔ سمع و بصر
استون تن ۲ تمام مصرع صفت سر واقع شد همین مشوئید از برای طوطیان ای مشیخت را بره وام عرض مکن
قوله پایی احسنت و شاباش خطاب ۲ این بیت نیز در تحت حکم همین مشیخت داخل است قوله هو یطعم ولا
یطعم چو اوست ۲ کما قال فی محکم کتابه قل اغیر الله اتخذ ولیا فاطر السموات والارض وهو یطعم ولا یطعم قوله
امن ماکولان جزوی ماتم است ۲ مامون شدن و مجموع کشتن ماکول از دست انداز اکل خود معیب هلاکت
اوست قوله کمترین آکلانست این خیال ۲ اضعف آکلین قوت خیالیست که عالم عالم نیخورد و سیر نمیشود قوای
دیگر که اقوی باشند پس اولی آنکه ماکول خالق باشی قوله در حدیبیه شوی حاضر بدین ۲ زیرا که پیر بدست دیگر
بیعت کرده و این بیعت دست بدست رفته یا بدست مبارک سید المرسلین قوله روز بون کرا از زبون گیران
ببال ۲ آب حال ضعیف کش مظلوم آزار را در یاب که قوی تر از دها چه میکند قوله ای زبون کیر زبونان ایت
دران ۲ انج ای آنکه زبونان را زبون فرا گرفته و بچشم حقارت دیده تو هزار نظر غالب تر از خود زبونی دیده
قوله تو زبونی باز بون آن برای ۲ عجب بمعنی از دو حال بیرون نیست زبونی یا زبون گردد و در هر دو حال
ترا باید پرسید عجب که بمن نرسی قوله بین ایدی خلفهم سدا مباش ۲ اصحاب غفلت شیخان جاه طلب اند از
کناره گیر و لیری میکند او مبدل است ندمت میکند صفت صیادیرا که شعار مشیخت پناهانست آگاه باش که حرص
و غلوی درین صفت مذموم غفلت آرنده است چه شیخ شیاد و صیاد نمیداند که چند غفلت گردیده اگر بداند
سعی کند در خلاص خود از دام غفلت چون غافل است دلیری میکند دیگر را که بدام در آرد و حال آنکه
خود بدیل است ای در پی دل نرفته و از دل خبر نامی نشنیده قوله پس نگه کن قصهٔ فجار را ای قصهٔ ذی العون
و نمرود و عاد و ثمود را ملاحظه کن قوله دل مرا از دام واجب دیده است ۲ با چار بیت مقوله طاؤس است
و در خطاب با حکیم سابده زاغ را جای که حرص را بطه و جاه را طاؤس گفته بود نیت و طول امل زاغ گفته
چون از ذکر بط حرص و طاؤس جاه فارغ شدند کز داغ میت پرداخته قوله وی که بی راه تو پیغمبر کنی ۲
اشارهٔ بآیهٔ ماکنت تدری ما الکتاب ولا الایمان میکنی حمد زمال را شما ای آدم خاکی را رفیع القدر کردن
کار تست حسب حدیقه گوید قوله آسمانها است در ولایت جان ۲ کار فرمای آسمان جهان سه یفزای
در زمین از افتران ۲ با مضمون اصحابی کالنجوم این مصرع مطابقت دارد قوله روتش از دیگران آمد
ممات ۲ زیرا که دل اول پیش از مردن او بمیرد و حیات او عین ممات قوله ایتلاف خرم تن بی محیط ۲
صفت تکوین و تخلیق را بیان کرده که انا فانا حد مهار اکسوت وجود می پوشاند قوله از سبب دانی شوم کم حیث

با احوال ست که عجب دارم از زید تو حسن یکی پرتو آن حسن مطلق حسن دیگر غیر پرتو آن حسن
وجود دارد الا کل شیئ ما خلا الله باطل کل نعیم لا محالة زایل صغیر الصغر و لا غیر قوله و رحبال السحر پندارد حیات
ای ریسمانهای جادو را مارها داند پس حیات جمع حیه باشد که برای ضرورت شعری مخفف دیده میشود
قوله از حریصی کم در افزودی قنوع ۲ ای چیزه قناعت را بناخن حرص مخراش و در ابیات آینده نیز لفظ در معنی
دریدن و خراشیدن است قوله بر بکن آن پر خلد آرای را ۲ اعاده کرد قصهٔ حکیم ناصح طاؤس را قوله عقل و دلها
بیکمانی عرشی اند ۲ ای عقل و دلی که تمیز میکند گریه صادقانرا از گریهٔ ناصادقان تا ربط این بیت با قبل درست
شود قوله اندرین چه کشته اند چه جرم بند ۲ ای عقل و روح را از مصاحبت ابدال و اجسام که حکم جادهٔ
مظلم دارد که برانند و میدانند که بسبب جرمی با نیعقوبت گرفتارند پس نسبت جرم بعقل و روح برغم عقل
و روح است و گرفتاری تن نه فی نفس الامر زیرا که ازین هر دو را جرم نسبت نباشد قوله سحر ضد سحر را
بی اختیار ۲ ای بد و نیک افعال بد و عقل و روح از انسان بوجود آید لیکن هر دو از فعل ناملائم و کردار
نکوهیده منع می کنند قوله مانیا موزیم این سحر ای فلان ۲ مقوله عقل و روح است و میتواند مقوله مولوی
باشد قوله میلهای چون سگان خفته اند ۲ ای خواهش های طبع و طبع مخفیست قوله بود اسباب ظهور
میکند ۲ نیم زیرش حیله بالا آن غضب ۲ بآنین تنه سگ بحیله و نرمی دم زند و تنه بالا بدندان گوشت مردم کند
قوله شعله شعله میرسد از لامکان ۲ هر آتشی که در بالمن افروخته شده مدوش از غیب میرسد اگر آتش عشق است
قوت میگیرد و اگر آتش جوع و حرص است نیز التهاب می پذیرد قوله در مصاف آید مزه ۲ طلب مزه
بیم هلاک هر دو در طبیعت رنجور مذکور باشد بعد رویت غذای لطیف اینده و حالت را با هم ستیزه دست دهد چون
ادراک مزه را از بد پرهیزی اگر رنجوران پر خوف ترجیح دهند خوف را مزه خوانده ای شکسته و نامراد و اگر بزه یعنی
گناه با هم شدنی شود زیرا که بد پرهیزی گناه رنجور است در نیصورت لفظ بزه صفت خوف نخواهد بود که احتیاج
افتد بتوجیه قوله که نپوشند روخراشم روی را ۲ ای نقش را حیاتیست که حجاب کند و روی زشت خود را بپوشد
دارد چار روی خود بنیخراشم که نفس شوم بر جمال و کمال من مغرور نشود قوله کز دلم خوی ستیزی داشتی ۲
یعنی دل مرا اگر مستور داشتن هنر عادت بود ی احتیاج بخراشیدن نداشتی قوله آنکه خصم اوست سایه خویشتن
از سایه تبعات خودی مراد داشته قوله چون فناش از فقر پیرایه شود ۲ ایخصم خودی را وقتی که صفت فنا از
برکات فقر زیب و زینت شود خودی و تبعات آنرا وداع کند و از فقر محمدی میراث یابد قوله دشمن بار اندوخویش
خواند ۲ قال الله تعالی یا ایها الذین آمنوا لا تتخذوا عدوی و عدوکم اولیاء قوله گرچه همرنگ مه است و دولتی است
همرنگی ماه ابر را دولتی است عظیم قوله در قیامت مهر و مه معزول شدند ۲ از قیامت فنا سالک مراد است

فقر مطلق آنست که سبب نه بیند و مسبب را برگزیند قوله چون زمرده زنده بیرون می کشند ۱۲ حاصل این دو بیت آنست که هر کس پیش فرمان حق مرده خود را باو سپرد حیات جاوید یافت و هر که خود را زنده و پنداشت و ترک نیاز کرد راه باز پیش گرفت هلاک گردید و زیرا که یخرج الحی من المیت و یخرج المیت من الحی صفت حق ست قوله بر بکن آن پر که پندید در فور ۱۲ میتواند که مقوله حکیم باشد در نصیحت طاؤس و میتواند که مقوله مولوی باشد تنبیه بر آنکه جناح ارواح را پر و از بسوی عرش ربوبیت ست قوله طائر روح را زنهاری پر بکن ۱۲ و سرخی آینده موضح همین مقصد ست

در بیان آنکه صفا و سادگی نفس مطمئنه الخ خدا را عیان و عرض دانسته گیرای ذوات ممکنه را با وصاف امکانی شناخته گیر قوله عمر در محمول و در موضوع رفت ۱۲ بی بصیرت عمر در مسموع رفت ۱۲ مصرع اولی اشارة بتضییع اوقاتست در کسب معقولات و مصرع ثانی در منقولات که نه از سر آگاهی تحصیل کنند قوله بر قیاس اقترانی قائمی ۱۲ قیاس دو قسم ست اقترانی و استثنائی اقترانی آنکه نتیجه یا نقیض نتیجه دران بالفعل مذکور نباشد مثالش العالم متغیر و کل متغیر حادث و استثنائی آنکه نتیجه یا نقیض دران مذکور باشد مثالش ان کانت الشمس طالعة فالنهار موجود لکن الشمس طالعة فالنهار لیس بموجود اینجا نقیض نتیجه موجود است و مذکور است پس حاصل آنست که صانع بمصنوع شناختن و استدلال باشد از اثر بمؤثر و این قیاس را نتیجه نباشد قوله میفزاید در وسائط فلسفی ۱۲ ای عقول را در صدور اشیا دخیل داند قوله پس سیه کاری بود در فتن زجان ۱۲ قرب حق را بقرب جان تشبیه کرده و کمال صفاهت باشد که کسی از قرب جان حذر کند و دریی تخیلات رود مثل فلسفی آنکه آن تخیلات مانند دخان دلیل ست بر وجود آتش قوله بر بکن پر را اول بر کن از و ۱۲ ربط این بیت با ما قبل سخت تامل طلب ست بر قلب این درویش چنین ریختند که از تخیلات در گذشتن و بقرب جان رسیدن موقوف نیست بر خرابی و بدن ترک مناجات و قطع شهوات اگر رجولیت نبود ترک زنا را چه ثواب بود اگر دشمن دین نباشد جهاد چگونه صورت بندد لهذا سرور انبیا صلی الله علیه وآله وسلم فرمود لا رهبانیة فی الاسلام و جمع را که پر و بال توالد و تناسل بر کنند و در بوادی و شواهق بسر برند نسبت او را رهبان دین عیسی و در دین متین محمدی مناکح و مآکل و مشارب مندوبست اما باید که دل بر مال و فرزند بسته نشود قوله انفقو گفتست پس کسی لکن ۱۲ قال عزوجل یا ایها الذین آمنوا انفقوا مما رزقناکم من قبل ان یاتی یوم لا بیع فیه ولا خلة ولا شفاعة قوله همچنان چون شاه فرمود اصبروا ۱۲ قال الله تعالی یا ایها الذین آمنوا اصبروا وصابروا ورابطوا واتقوا الله لعلکم تفلحون قوله پس کلوا از بهر دام شهوتست ۱۲ عز من قائل کلوا واشربوا ولا تسرفوا قوله خود هم او بود آخرین و اولین ۱۲ تلویحست با آنکه انچه منفی شد وجود حقیقی نداشته بلکه وجودش اعتباری بود نزد عقل قوله ای عجب عکسی بود جز عکس آن ۱۲ گویا خط

عقل کل ونفس کل مرد خداست واز عقل نیز کلیات واز نفس کل ورین جزئیات مراد داشته حاصل آنکه ذات ولی کامل جامع اسما وصفاتست **قوله** تا نبت یابی اندر امتی ۲ یعنی شیخ کامل شوی کما ورد الشیخ فی قومه کالنبی فی امته یا آنکه در سلک علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل منتظم باشی حاصل آنکه قصد مولانا تشبیه صفت ولایت است بصفت نبوت **قوله** گفت خاکت بر سرای پر باد مشک ۲ مشکی که پر باد باشد هر که بیند پر آب داند وحال آنکه خالی باشد اشک اعرابی را نیز هر که میدید بغلط می افتاد که سوز و دردی داشته باشد وندانست **قوله** کل خود را خوار کرد او چون بلیس ۲ ضمیر او راجع بجانب عرب است که تمام جوهر انسان است خود را بسبب بخل نان خوار ومهمل کرد مثل ابلیس که جوهر ملکیت را بحماقت از دست داد **قوله** پاره آن گل نباشد چون خسیس ۲ از پاره گل اشک خواسته که جزو دین انسان هست در بیان آنکه هیچ چشم بد الخ **قوله** پر تقوتک از نبی بر خوان عیان ۲ قال الله تعالی ان یکاد الذین کفروا لیزلقونک بابصارهم لما سمعوا الذکر ویقولون انه لمجنون وما هو الا ذکر للعالمین بدرستیکه نزدیکست آن کسانیکه کافر شدند هر آینه بلغزانند ترا بسبب پنهانیهای بدخویش هرگاه شنیدند ایشان ذکر ومیگویند بدرستیکه آن هر آینه مجنونست ونیست القرآن مگر پند عالمیان را **قوله** احمد چون کوه لغزند از نظر ۲ ای از نظر خود پندان که کفار باشند **قوله** معنی چشم بد آخر باز دان ۲ یعنی هر که خود پسند است چه کافر وچه غیر کافر هر گاه نگاه او بغیر ضرور رساند او را نظر او چرا ضائع نگردانند نگاه چشم او با و نزدیکتر است از غیر **قوله** لیک آمد عصمتی دامن کشان ۲ اشاره بآیه والله یعصمک من الناس **قوله** برگ خود عرضه مکن ایکم زکاه ۲ منع میفرماید از خود نمائی که اگر خود نمائی نظر در تفسیر ان یکاد الذین کفروا متضرت رساند **قوله** آب پنهانست ولاب آشکار ۲ ربط این بیت با قبل در غایت دشواری هست ولعنی بیت رسیدن نیز اشکال تمام دارد بعون الله تعالی وبنهجی تقریر کرده شود که ربط ومعنی هر دو از خفا بر آید تقدیر الهی بمنزله ایست وچشم بد بجای ولاب آب را بر ون می کشد چشم بد بر گزیدی را که مقدور گشته بظهور می آرد گویا معترض میگوید که سیر وگردش افلاک را چشم بد چگونه تواند گردانید دفع اعتراض میکند که گرداننده آن اگرچه تقدیر است اما بحسب عرف وعادت کارها را بسبب نسبت داده میشود زیرا که سبب آشکار وعیان هست وتقدیرات مختفی ونهان چشم نیکو شد دوای چشم بد نیکو چشمی هست که آب را بیند نه ولاب را **قوله** چشم بد را لاکند زائله لکد ۲ چنانچه محمد مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم آسیب چشم کفره را پایمال کرد **قوله** طامع شرکت کجا باشد معاف قال الله تعالی ان الله لا یغفر ان یشرک به ویغفر ما دون ذلک لمن یشاء **قوله** لیک منصب نسبت آن شکستگیست ای بدرگی تقمه وشهوت در جنب حکم جاه در حکم نامرادی وشکستگیست **قوله** هر صباح از فقر مطلق گیر درس

وشهای مختلف قوله یکذا نبلوهم بالسابهره می آزمایم ایشان را بزمین ساهره که زمین حشر است
ازمودتی غالب خداوند رسوائی کما قال الله تعالی فانما هی زجرة واحدة فاذا هم بالساهرة جزاین نیست
که آن یک فریاد است بیک دمیدن صور پس زمین محشر آیند ونیز جائی دیگر فرمود لیبلوکم ایکم احسن عملا
قوله ظلمت الارواح خسر لمغزما تشنکی شکوی الی الله العما گشته است سود ها زبان وناوان شکایت
کردنی سوی خدا کو دیرا قوله مسلمات مومنات قانتات روح را عرب تانیث کند لهذا صفات ارواح جمع مونث
آورده قوله والعزیزان ردبانیسو کرده اند رای اخوان ثقات مایه مرغان هوای خانگی از زبان اخوان
مولوی میگویند قوله همچنین هر نام صافی داشتند رای صفتی بوده صاحب نام را لائق حال او الحال آنم
نفطیست بی صفته وحال قوله هست صوفی آنکه شد صفوت طلب رمختار مولوی آنست که وجه تسمیه صوفی
از جهت اتصاف اوست بصفوت نه آنکه بعضی گفته اند که اینها اول تلبیس تصوف نمود قوله الخیاطة واللواطة والسلام
خیاطة دوختن خرقه درشته کشیدن باشد وکلمه والسلام اگر معطوف گفته شود بر خیاطة ولواطة مراد سلام
خرقه پوشان باشد براهل دنیا قوله دور باش غیرت آمد فیال رآنخیال پر آگنده که باز میدارد از حصول
جناب کبریا قوله تیر شه نماید وبیرون رود رتائید الهی تیر بادشاه است که به نشانه بگیرند واز مزاحمة خیالات
رستگاری یافته تا پیشگاه جلال احدیت فارغبال بودند قوله آدیم اکنون بطاؤس دورنگ رودر آغاز این دفتر
ذکر چار مرغ کرده بود جای گفت بط حریص است وخروس آن شهود تست چاه چون طاؤس وزاغ
آن حیلتست از انجمله بط حریص را بیان کرد الحال بیان طاؤس میکند وجاه را چون تشبیه کرده بطاؤس و
اصحاب جاه نفاق نباشد لهذا دورنگ گفت قوله همت او صید خلق از خروش انخ ای نیک وبد خلائق که
شیخ جاه طلب خواهد همه را بدام خود درکشد وندانند که سعی او درین کار بیحاصل وجاه او از وزائل است قوله
پس تو خود را صید میگیر می مدام رلعنی بزخم فاسد خود مقلد میداند که صید مردم میکند ونمیداند که خود صید مردم
گشته قوله پس طناب اندر گلو وتاج دار رورنیمرغ تاج مضاف است بسوی دارای ای بسا کس که رسن
در گلو مصلوب شده باشد وخلق بر وجمع شود وبادشاه خواند او را الحق حالت این بادشاهان وحالت
شخصی که تاج سرداری گردیده یکصورت دارد قوله گرده ذوق نقد را معبود خلق رنعیم دنیا را پرستند
وبوعدهٔ آخرت سرفرو نمی آرند یحبون العاجلة ویذرون الآخرة تمام اینداستان مطابق است بمضمون
حدیث نبوی که فرموده حفت الجنة بالمکاره وحفت النار بالشهوات قوله اینچنین لعب آمد از اندرب جلیل
نسبت لعب بجانب رب از قسم نسبت مخلوق است بسوی خالق ودنیا را حق تعالی خود لعب خوانده قال
عز اسمه انما الحیوة الدنیا لعب ولهو ونسبت سخریه بیزدان در ابیات آینده نیز ازین قبیل است قوله

آشنائی بس اگر خواهی که نور عارف را بگواهی اعمال ورک کنی کار بر تو مشکل شود زیرا که ادای شهادت امر بسیست
در عادت دشواری هرگاه جان عارف همگی افعال و اقوال پسندیده نمود و بر محک امر الهی جان خود را سود
محض از برای اکم بر راستی اعتقاد و اعمال گواه باشند و با وجود این گواه بی اشتباه نباشد و تزکیه خواهد
وای بر ما تو که قول و فعل ما از سر تا پا نقیض یکدیگر است **قوله** سعیکم شتی تناقض اندرید ۱۲ قال الله تعالی
ان سعیکم لشتی بدرستیکه سعی شما پراگنده است یعنی مختلف افتاده مناسب عمل بعضے را ثواب و کرامت و برخی را
عقاب و ملامت حاصل آنکه اگر قول و فعل عباد تناقض نبودی چرا پراگنده نبودی لیکن طبقات انام در روشنی
روز پیش نظر اعمال ستوده و آراسته کنند و در خلوت شب پرده حیا را بردارند **قوله** تا توبه بیزی ستیز ندای حق و
تا در قول و فعل تو تناقض یابی بود جزا پراگنده بود **قوله** در بچه گیر واز و شهباز او ۱۲ ای مادهٔ او چه شهباز
ماده است و جره نر **قوله** در نبی فرمود شارکهم خدا ۱۲ قال عز وجل فی القرآن مخاطبا للشیطان وشارکهم
فی الاموال والاولاد یعنی از ذریت آدم هر که متابعت کند شیطان در مال و آل او شریک شود تا لقمه حرام خورد
و فرزند از زنا پیدا شود **قوله** در مقامات نوادر یا علی ۱۲ یعنی تصرفات شیطان را در بنی آدم حضرت محمد مصطفی
صلی الله علیه و آله وسلم بحضرت علی مرتضی کرم الله وجهه بتفصیل فرمود **قوله** معجزه عیسی بدان عاذر نکرد بر
عاذر نام شخصی که مسیح او را زنده کرده بود در بیان آنکه نور که خدای جانست **قوله** اسلم الشیطان
نفرمودی رسول ۱۲ اشارة بحدیث نبوی که ابن مسعود روایت کرده قال قال رسول الله صلی الله علیه و
آله وسلم ما منکم من احد الا وقد وکل الله بقرینه من الجن و قرینه من الملائکة قالوا وایاک یا رسول الله قال
وایای ولکن الله اعاننی علیه فاسلم فلا یامرنی الا بخیر مشکوة **قوله** یا حریص البطن عرج هکذا ۱۲ انما المنهاج
تبدیل الغذا ای حریص شکم بالا رو بچنین جزاین نیست که راه راست بدل کردن خود نیست **قوله** ایها المحبوس
فی رهن الطعام ۱۲ سوف تبخوان تحملت العظام ۱۲ ای زندنی در گرو طعام زود باشد که نجات یابی از زندان
اگر تاب از شیر جدا شدن را که کنایت از ترک طعام است **قوله** ان فی الجوع طعاما وافرا ۱۲ افتقدها او ارتج
یا ناقرا ۱۲ در گرسنگی طعام بسیار است کم کن طعام جسمانی را و امیدوار طعام روحانی باش ای برگزیده از صورت
ملکی **قوله** گوش را چون حلقه داری از سخن ۱۲ ای سخن را گوشوارهٔ گوش کردی **قوله** چند حرفی نقش کردی
از رقوم ۱۲ مراد از چند حرف صورت شخصیه است **قوله** زان حروفت شد خرد بار یک ولبس ۱۲ ایوقت نظر
یافت **قوله** در خور هر فکر بسته بر عدم ۱۲ از کلمه عدم که اینجا آمده و بیشتر نیز می آید عالم غیب مراد است **قوله**
تا رهد تدبیرها از ان نورد ۱۲ ای تدبیرات را از شکلهای خیالی هیچ دید کنایت از انست که مناسب شکل هر مطلب
و صورت هر مقصد تدبیر بکار برد و در بعضی نسخ بجای دهد دیده شد در نصورت معنی ظاهر است در تمثیل

زفدر اهل فرش ہ جان اولیا عذر و مکر خلق را دیده متوجه جناب احدیت گردد **قوله** باز آزادی ما کی بخش عرش
جان اولیا را کامیاب باین نشاء باز گرداند **قوله** آن سفر جوید کار حنایا بلال ہ حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه
وآله وسلم از اختلاط امت چون کوفته خاطر شدی بلال را فرمودی ارحنا یا بلال باستماع صوت بلال جان پاک محمدی از غیب
هویت سیر دست میداد و همچنین حال اولیاء امت بر کیفیه **قوله** از تیمم وارهاند جمله را ہ ایجان اولیا که بمنزله آب است
چون از غیب بشهادت رجوع کند و مشغول شود بارشاد طالبان را از قیود جسمانی خلاصی بخشند چنانچه
مشهور است که آب آمد تیمم برخاست همچنین ظن طالبانرا بیقین بدل کند زیرا که قبله مقصود و مشهود گردد **قوله**
این مثل چون واسطه است اندر کلام ہ ایجان اولیا را فی المثل آب گفتن از جهت ضرورتست که هیواسطه
تمثیل و مثل و مثال فهم مراد بر عوام مشکل شود **قوله** کشت حمامت رسول آیت دلیل ہ خلائق را قوت آن نباشد
کم نبود الهی تو اندر رسید مگر بتوسط رسول حقانی و آیات قرآنی و این تمثیلات متمم است اینمقصد را که فهم کلام و
دریافت مرام بیواسطه مثال بر عوام متعذر باشد و اگر لفظ آیت را بمناسبت حمام آیت بخوانند هم می شود **قوله**
این هنرها آب را هم شاهد است ہ تا جائیکه میگوید **قوله** احذر و هم که جواسیس القلوب ہ اظهار آن میکنند که در شناخت
ایمان هر کرا چشم بصیرت نگشوده محتاج باشد بگواهی قول و فعل اما بر اهل کشف حقیقة ایمان هر فردی از افراد بر آن
است و احتیاج باستعداد ندارند که هر چه پنهان هست آنجا عیان هست **قوله** این گواه قول و فعل از وی بجو
یعنی ترا که دیدهٔ باطن کشاده نیست و در امتحان قول و فعل و اهل ایمان باستدلال **در بیان آنکه نور**
خدا الخ اقوال و افعال عوام چه کار شخصی که نه عرفان او به بحر حقیقة پیوسته باشد قول و فعل او را امتحان
کن **قوله** قول و فعل او گواه او بود ہ بر خلاف قول و فعل عوام که گواهی را نشاید بحسب ظاهر گفتار و کردار
آنها نیک نماید و در حقیقة بد باشد اما در سر خی آینده از نیمرتبه ترقی میکند و میگوید که اهل عرفان را مراتب و منازل
تفاوتست اگر بخت یاری کند و دو چار شوی بکاملی که نور حقیقة از جبین او ساطع بود و پرتو از ان نور ترا
بسنده باشد که نه بر قول و نه بر فعل بایدت نظر کرد چنانچه پیشتر میگوید ہ پس مجو از وی گواه فعل و گفت ہ کم
از نه هر دو جهان گل شگفت **قوله** این گواهی چیست اظهار نهان ہ موید همان قولست که شهادت بر امر پوشیده
است تا ظاهر شود هر گاه ظاهر شد احتیاج بشهادت نماند عارضی که نور باطن او غلبه کرد دوسرا و ظهور یافت ثبوت ایمان
او را گواه از قول و فعل در کار نباشد چنانچه عرض برای کشف سر جوهر است چون جوهر با وصاف یافته خود ظهور
کرد اعراض را فائده نماند **قوله** وصف باقی زین عرض بر معبر است ہ ای بقا جوهر است و این وصف از عرض
برگذر تا هست که عرض شایبه نگی بقا ندارد پس جوهر جان عارف شاهد کمال اوست نه اعراض اعمال جان چنین
افعالی و اقوالی شود ای جان عارف افعال و اقوال پسندیده را مشاهده گردانید پس جان خود را با جان او

بعد ازان حضرت محمد مصطفی صلوات اللہ علیہ فرمودہ المومن یاکل فی معاء واحد والکافر یاکل فی سبعۃ امعاء
کما قال اللہ تعالے ورا ظہرہ منسوف یدعو ثبورا ویصلی سعیرا قولہ ای بعمرک ہر تراحق عمر خواندہ قال اللہ تعالے
لعمرک انہم لفی سکرتہم یعمہون جزو زمین اندک از خاک آفریدہ و زمین و آسمان چون بطفیل خیر البشر خلق شدہ
و رحالت قدر و منزلت ہم از سجدہ غلطیدنست بخاک قولہ یا درین دہلیز قاضی قضا الی آخر الابیات ہر یکی را در نشاۃ
دنیوی برای گواہی آوردہ اند تا امتحان یا بر سر انکار است و ثبوت مدعی را از قول و فعل او گواہ و کار پس دعوی ایمان
بیعمل خواہ عمل را جزو ایمان دانند خواہ تو کمال آن موقوف باشد بر عمل پسندیدہ قولہ یکزمان کار است
بگذار و بتاز یعنی تمام عمر و زبان دراز یکزمانی بیش نباشد قولہ ہر کسی کو شد بمالی یا فنون یعنی مراد از فنون
دعاست کہ لازم عبادات بدنیست قولہ روزہ گوید کز تقوی از حلال و انخصوم گواہی میدہد کہ صائم
از اکل و شرب حلال ہرگاہ پرہیز کند اتصال او بامر حرام چگونہ متصور باشد قولہ گز بطراری کند پس دو گواہ
یعنی در تقوی و سخا اگر بہ باد سمعہ اکتفا نماید آن ہر دو صفت بمنزلہ دو گواہ بودند در حکم عدل الٰہی مجرد و مردود شوند
قولہ ہست صیاد ارکند دانہ نثار تنبیہ بر آنست کہ نہ ہر علمی شاہد باشد بر ایمان یا از ایمان علمی کہ بقصد صید
نفوس عامہ بتقدیم رسد نہ جزو ایمان ست و نہ شاہد آن قولہ ہست گر بہ روزہ دار اندر صیام یعنی شخص
صائم در روزہ چیز کہ از طعام پختہ نیابد زیرا کہ صائم روزہ نہ بیخ نخورد و پس در گلو گوشت خام باشد کہ جانوری را صید
کند ہمچنین ایثار مرد یا در انداختن صیاد باشد و مصابرت او بر جوع من خفتن گربہ بقصد صید قولہ فضل حق
باینکہ او کرمی تند و باوجود آنکہ عمل مرائی معلل بعرض است حق تعالی بکرم لا یضیع عمل عامل منکم عمل او را در حساب
می آرد و بآب رحمت ناپاکی عرض را از عمل میشوید قولہ سبق برد رحمتش آنعذر را ای تعرض را کہ عذر است
قولہ تا نشستش او کرم از آب آب و اجزاء مائی منجذب شود بہ بحر و بحر نجاست آنرا محو گرداند قولہ کہ گرفت
از خوی یزدان خوی من و خوی یزدان محو ذنوب و خوی آب محو نجاست و اطلاق بر حضرت خالق از قبیل
عادت آینہ و سنت اللہ است سوی اصل پاکہا و دم اصل پاکہا آب دریا و اصل آن اصل رحمت حق تعالی
قولہ کار او انیست و کار من ہمین و مقولہ آبست میگوید کار من حمل نجاست است بسوی دریا و کار دریا
دفع نجاست قولہ کی بدی آنبار نامہ آب را در بار نامہ اسباب تحمل و منت تفاخر اگر نجاست
لازم احوال بنودی آب بصفت نجاست متصف نگشتی پس مغفرت را جرم عباد در کار است
کما جاء فی الحدیث لو لم تذنبوا لجاء اللہ بقوم یذنبون فیغفر لہم و یدخلہم الجنۃ قولہ کیسہ ہای زر مذرو یداز کسی را مواج
آب را بہمان در تشبیہ کردہ و از کس حق تعالی خواستہ نظامی گنجوی گوید در مناجات ؎ ای کس ما بیکسی ما بہ بین
قولہ ابر را گوید ببر جای خوشش و این بیت با بیات آینده شرح تصاعد بخار است قولہ چون شود تیرہ

بسم الله الرحمن الرحیم

دفتر پنجم

قوله چاره اینجا آب و روغن کردنیست ؛ ای انچه نه مدح تست چاره آنست که از بیچارگی آنرا مدح نام کنم و آب را روغن بگویم **قوله** هر کسی کو حاسد گیهان بود ؛ تمام عالم و جهان را گیهان گویند افادهٔ خفی میفرماید که حسد شیخ حسام الدین حسد تمام عالم است زیرا که شیخ را آفتاب خوانده و وجود آفتاب محتاج الیه کل اهل عالم است **قوله** تا برآید هنر را تار و پود ؛ ای طبعی که تاریک شد و نور زین را احساس نکرد و در حکم جولاهست که تماشی از آفتاب کند تا تار و پود هنر خود بیاراید و این طعن است بر منکر کمال شیخ حسام الدین **قوله** همچون نخلی بر نیارد شاخها ؛ همان طبع باریک زیرا که از تربیت آفتاب برکنار است **قوله** کرده موشانه زین سوراخها ؛ کنایه از خلوت کزینان آن عصر است که منکر طریقت شیخ بود ند زیرا که طریق شیخ صحبت بود نه خلوت **قوله** هست عقل عاقلان دیده کش ؛ کلاغ را عادت است که چون بر مردار نشیند اول چشم را بمنقار بکشد **قوله** پر بود اجسام هر لشکر ز شاه ؛ کنایت از انکه جز مهر سلطان در دل ندارند **قوله** اینچنین فرمود سلطان عبس ؛ که سورهٔ عبس بر و نازل شده فرموده الناس علی دین ملوکهم **قوله** خورد آن بوقحط عوج این عنز ؛ بوقحط میتواند بود که نام آن عبد البطن باشد یا مولوی باعتبار غلبه جوع او را باین کنیت خوانده و تشبیه فرموده بعوج بن عنق و لفظ غیر شاید لقب باشد پدر عوج را که عنق و بعضی عنز را عنزه خوانده اند و گفته اند که قاف عنق را بجهت ضرورت قافیه مولوی بز بدل کرده **قوله** قسم تر ده آدمی تنها خورد

قوله این سرخر در میان قندزار ره بیشتر خود میگوید که از سر خر صورت حرف مراد است پس قندزار کنایت از عالم معانی باشد یعنی بسیار کس را خار صورت در پا فرو رفته و گمان برده که بعالم معنی رسیده و تفریق نکرده که حقائق دیگر است و بیان حقائق دیگر قوله خون شناسد اندک و منکر شود ایجان من جان ترا اگر اندک بشناسد و کمال شناخت همان اندک را تصور کند و از معرفت انام انکار آوردن حجاب دامنگیر شود چنانچه یهود و نصرانی آخر الزمان را شناختند و نشناختند قوله این همه خواندی فرو خوان لم یکن ره حق تعالی از تمرد و استیزه یهود و نصاری که اهل کتاب و مشرکان که عابدان بتان باشند خبر میدهد و میگوید لم یکن الذین کفروا من اهل الکتاب و المشرکین منفکین حتی تاتیهم البینة منفکین جدا شوندگان از وحده با اتباع حق یا از دین خود قوله تا پیام احمد از یستفتحون قال الله تعالی و کانوا من قبل یستفتحون علی الذین کفروا فلما جاءهم ما عرفوا کفروا به یهود یان نصرت میخواستند از حق تعالی بحضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم چون محمد آمد بر یشان کفر و طغیان ورزیدند قوله دفتر چهارم شد این ساعت تمام ✤ هم بعون الله روز یحیی العظام امید که دفتر پنجم و ششم نیز بلطف و عنایت بیغایت سبحانی باتمام رسد و با التوفیق الا بالله علیه توکلت و الیه انیب

تمام شد دفتر چهارم شرح مثنوی روم

را در مرتبه افاضه و استفاضه انوار همان تصرفات باقیست و هذا هو الحق **قوله** من با اوج خود برنتیم
و هنوز بر زیرا که اوج آنحضرت مقام قاب قوسین ست **قوله** فرب اندر حیرت آمد این قصص یعنی ذکر احوال انبیا
و اولیا حیرت افزاست چنانچه عامهٔ حالات خواص مدرک نگردد و در حیرت اندازد ازین بود که جبرئیل در حیرت
فرو مانده هوش گم کرد و نتوانست قدم پیش گذاشت هر چند خاص خدا بود در هوای قرب و منزلت
اخص آخرین تحریر کرده بود که بیهوشی مقتضای حالت خاص بود یعنی جبرئیل و آن بیهوشی اخص وجود
یعنی پیغمبر زاد است جبرئیل چرا که سر بیهوشی جناب رسالت را مولوی اول بیان فرموده و معلوم شد که
آن بیهوشی در حقیقت نه بیهوشی بود بلکه باعث مزید هوش بود دیگر جای حیرت نماید ظاهر آنعزیز را در فهم
مراد مولوی حیرت دست داده و آنچه نوشته در بیهوشی نوشته **قوله** شهنشاه اینجا جمله باز یست بر قوله
سرور عالم و عالمیانست خطاب جبرئیل کرده میفرماید که اینمقام هوش گم کردن و بیخود شدن و بهم برسوختن
بخاطر آوردن بازیچه است تا چند جانداری کنی وقت جانبازیست قدم پیش گذار هر کرا فی الجمله نصیبه از
هوش باشد و ازین تقریر مناد تحریر آنعزیز را معلوم کند **قوله** اینحدیث منقلب را کور کن ۲ انچ یعنی از حقیقه
بس کن و لیجاز پرداز اما حدیث را منقلب ازان که روی سخن از بیهوشی حبیب رب العالمین بجانب
بیهوشی جبرئیل امین بر گردید **قوله** وابکن ابنان قل ماشیت را ۲ ترکیب قل ماشیت بزبان تازی یعنی
گو هر چه خواهی اما بعضی قلمانش بزبان ترکی یعنی بیهوده و هرزه نوشته اند و اینجا بهر دو معنی درست میشود
قوله لاتخافا لفهم جیدی لرهم ۲ مخالفت مکن ایشان را ای دوست و مدارا و نرمی کن با ایشان **قوله** یا خیر ما
نازل فی درهم ۲ ای غریب فرود آینده در سرای ایشان **قوله** اعط ماشاؤا و راموا فی ارضهم ۲ بده ایشان را
انچه بخواهند و بطلبند و راضی دار ایشان را **قوله** یاضعینا ساکن فی ارضهم ۲ ضعین مسافر **قوله** رانبلرے
زیسیار خوش ۲ یعنی حقیقه شناس باهل مجاز مکار و وسوسه مفروش و در آئین آمطلب یعنی در مدارا اعدای
حق نیز نرمی باید کرد و تعظیم ارباب ظاهر آنقدر بنباید که آنها از کثرت ملایمت وسوسه حقیقه فرو بخاطر
راه دهند ۲ ای که عصرت عصر آگاه کن ۲ اینمصرع در معنی مقدم است بر مصرع اولی در مصرع
از عصر اول زمانه و از عصر دوم اهل زمانه مراد است چنانچه معهود است که قریه گویند و اهل قریه خواهند
حاصل آنکه مولوی بخود خطاب میفرماید که زمانه تو زمانه ایست آگاه کننده و عبرت بخشنده باهل زمانه
وقت عصر آمد و روز بآخر رسید قصه کوتاه کن یعنی زمانه فاسد بهست خاموشی نطق جان را روضه
جانیستی میفرماید که از حرف و صوت در افادهٔ دقائق حقائق محققانرا چاره و گزیر نیست اگر نه این چنین
بودی جان آگاه را عرصهٔ عنصری روضهٔ نعیم نمودی تا بنطق بی آلت هر خواستهٔ میگفتی و می شنودی

که دست کار او صاف جسمانی است یعنی ثمره قوت بشریت است مثل فتنه از خصال زشت
آدمی بوجود می آید که او را دو دیگر ابنای جنس او را بخاک برابر کرد اما آن آتش دیگر که نتیجه خلق عظیم است
یعنی در دل انسان مخفی است مانند شعله ابر آهیی بتواند برخ نار را از پا انداخت کنایت آتش غضبی
و شهوانی را این آتش رحمانی و روحانی ساکن تواند کرد قوله آتش تن آتشی پس ناخوش است مراد آتش
دل آتشی آتش کش است مدلاجرم گفت آنرا دل ذوفنون چون تن را تشبیه بسنگ و آهن که وجود
آتش نتیجه آن باشد و آن هر دو را بمنزله والد این قرار داد و ذات پاک محمدی صلی الله علیه و آله وسلم
نتیجه سابق انبیاست و محمدیان نتیجه امم پیشینه و غلبه والد مرنتیجه است که هرچند در وجود موخر باشد اما بحسب
مرتبه سابق و مقدم بود ان رمز نحن الاخرون السابقون بانیمعنی فرود آورد ظاهر این دو بسندانی
زبون یعنی سنگ و آهن بحسب ظاهر بسندانی شکسته شود که آن سندان پاره آهنی بیش نباشد
اما وصف باطن سنگ و آهن در معادن گنج پس نظر بظاهر نباید کرد و این تمهید است از برای آنکه بیهوشی
جناب مصطفوی از رویت جبرئیل بحسب ظاهر نه در حقیقت بیهوشی بود بلکه تعلیم از برای امتان که بر حس
ظاهر اعتماد نکنند و در ک عظمت صانع را که وجود جبرئیل علیه السلام یک صنع است از صنایع او موقوف
نشاء و مدارک حسی ندانند قوله آن نهانت قسمت بیگانگان راز بیگانگان حواس ظاهر خواسته همچنان
از دوستان که در مصرع دوم واقع است مدرکات قلبی مراد است ۵ شیر جان باباکه آندم خفته بود
ای مشاهده ذات بود و چیزی از هیبت جبرئیل نداشت قوله خفته ساز و شیر خود را آنچنان مراد بقوت
نشاء روحی اگر محمد مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم و تصرف در کار دعوت میکرد کفر را همه ایمان و اینجهان
بشکل آنجهان میشد اما بموجب حکمت بالغه آنی که متعلق بنگاهداشت نشاء عنصری است روح پر فتوح
پیوسته در استغراق بود و از نیمعنی مخالفان و منافقان را آگاهی نه از نیجهت گمان می بردند که پیغمبر خدا
را تصرف روحانی نیست قوله بحر او از بحر کف پر جوش گشت بحر عبارت از روح جان پرور و کف
کنایت از بدن مبارک آنسرور است و قاعده آنست که بحر چون تند گردد بجوش در آید کف بر کنار رود
پس بحر جان محمدی از بهر کف یعنی از برای حالتی که عارض تن گردید بجوش آمد از آن که بدن را و قتیکه
بیهوشی دست داد روح را در مشاهده ذات استغراق بیشتر شد قوله مه همه کف است معطی نور باش
ماه را اگر کف نباشد گو مباش از این کف کف دست مراد است حاصل معنی آنکه جان خواجه عالم و را خذ
انوار آفتاب غیبی مانند قرص ماه تمام دست بود اگرچه ظاهر که بمنزله کف دست است در حین رویت
جبرئیل بیهوش گشت باآنکه بسبب موت صوری جسم مبارک در قبر نزول فرموده چه جان آن جان جانان

وسبز شدن کشت زار ها قوله تا به بیند خلق تبدیل آله ۱۲ که او صانع مختار است و بی اسباب عادی
تغیر و تقلب امور چه و قومی و چه تدریجی از اوست تا منافق از حریصی باز ماند و از منافق طالب دنیا مراد است
که قوت عبادت در و اثر نکند چنانچه قوت امور عادی و نظر او مقصود باشد بر اسباب حزید و فروخت و
لذت بندگی ناکرده در پی لقمه بشتابد قوله آنولی و آدمی و چارپا به آن آدمی کنایت از هر خورنده که در آن
عهد و زمان بود و آنچه شیخ عبد اللطیف نوشته که آن آدمی عبارت از طیور است و دم بمعنی باد و اخذ کرد
ایجاد طیور از باد گفته محض سفسطه است گرد ها از ادراک او نارفته ای بپای سعی و تردد شهر ها دیده
و هر شهر بر اکه درک کرده و دریافته تماشای آن فرو مانده و گرد راه از دامن نیفشانده قوله آمده اول
با قلیم جماد ۱۲ آنخاک زیرا که اصل آدم از خاک است و نطفه هم تا در رحم قرار نگیرد بدو نمو نکند در حکم جماد و
خاکست قوله و ز جمادی در نباتی اوفتاد ۱۲ انتقال از نطفه بعلقه و مضغه قوله سالها اندر بیابانی همی کرد
ای مدت دراز و نیم تبه توقف افتاد این قصاص نقد حیات ساز نیست ای تدبیر لیست از برای آنکه
بقتل دلیری نکنند چون جزو بر تست مشرف بر تنست مشرف و دیده و رشونده و بلند مناسب و این
بیت با ابیات آینده استدلال است بر آنکه قرب عقل با هر فردی از افراد ثابت است کیفیت آن قرب
محسوس نیست قرب حق جل و علا با بندگان نیز ثابت و کیفیت آن نامعلوم دیدر اکه اگر زمرد بود صفای
ای سبز و خرم بود بشتابه که سبز رنگی و صفای آن سبزه بر زمرد زیادتی ای سبب غفلت غافلان قوم انعام
است اگر آتش شوق از سینه دل خوشگان زبانه بیرون کشد حجابها بسوزد انچنان آنچنان گردد حکمت بالغه
الهی او باین سروی فرو می نشاند تا نظام بر جا ماند قوله سابق و مسبوق دیدی پی جوئی هیچ سابق و مسبوق
خالی از نیست باشد مگر قهر و لطف الهی که در عین غلبه آنرا دوست نداند غضب پس دوری در این دو صفت
تحقق نباشد الا باعتبار که عقول خلق را بمکان یک جوست هرگاه عقول مجموع افراد بشر در فهم انیعنی بمثابه یک جمع
باشد از کانی پس عقل هر فردی انا فراد معلوم چه خواهد بود قوله رفت رفتست چون از زان شوی ندای قهر الهی
بغایت زفت است لیکن خوف عبد آنرا نرم و هموار میسازد نمودن جبرئیل خود را اینداستان بدان مناسبت
آورده که هر چه از آثار عظمت و جلال و قهر خدا برای منکران هیبت ناک بود و در نظر پاکان که بعجز بشریت قائل اند
عین لطف باشد قوله تا چه حد حس نازکست ۱۲ و بمید و از نزاکت و مباقتی و عدم امداد حس ظاهر در رویت امور
عظیمه بامتحان رسد و بقوت دل کل را مشاهده تمام قوله بر مثال سنگ و آهن این تنه ۱۲ حاصل این چند بیت آنست
که اگر چه خلقت تن مثل خلقه سنگ و آهن ضعیف است اما نتیجه قوی مثل آتش از ان متولد شود که عالمی را تواند
سوخت حتی هم سنگ و آهن را که آن نتیجه از و بیرون میتواند شد و نابود گرد این خود صفت آن آتش است

مثنوی خطاب است بعاصی که اطاعت و انقیاد نکرده اگر مثنوی را استماع نماید خواهد آورد
قوله همچنان باشد که قرآن از حبیق یعنی شاهنامه و کلیله را اهل عصیان و طغیان بجای قرآن
پس از مثنوی آنها را چه نصیبه ست خوشتین مشغول کردن از ملال و اهل بطلان قرآن را بطریق
قصه و افسانه بشنوند و هم چنین مثنوی را قوله حق بجنباند بظاهر سر تراه جواب و سوال مقدر و تقریر
سوال از جواب ظاهر است قوله یا بفردست مریم بوی مشک ده ای شاخ خشک بفردست دیرم بوی
مشک و تری میوه یابد قبطی دست سبطی را بریم و خود را بشاخ خشک تشبیه کرده قوله مر نبی را
بجان بنواختند و قبطی خود را ابلیس و هدایت از جان خوانده قوله کاف کافی آمد از بهر عباد و مقوله
سبطی است که بشرف ایمان مشرف شد میگوید که مرا احتیاج نماند باکل و شراب زیرا که فهم کردم یعنی
کاف را که در کهیعص واقع است و آن معنی است که هو کاف الملهات العباد و ابیات آینده تفسیر همین
معنی است که سبطی از لسان حق نقل میکند چون سر رشته نگهداری درون انتقال کردن سبطی از
لسان حق به لسان خویش ست روضه و حفره بچشم اولیاء قال النبی صلی الله علیه و آله وسلم ان
امام روضة من ریاض الجنان او حفرة من حفرات النیران زیرا که مقبور مغفور باشد و یا مقهور و اولیا
را کشف قبور حاصل است قوله چند ها بینی اندر اهل آتی ه درین سوره بیان نعیم است پس خنده
و سرور باشد در بقیهٔ قصه موسی علیه السلام الخ از نجا شروع کرد تقسیم امر و دین کاملان
که هوای تن و خواهش نفس باشد و آنرا هستی اول میگویند دوم امر و دین چیست روان که بعد
هستی اول بهستی ثانی رسیده و از فنا بمرتبهٔ بقا فائز گردیده اند قوله زین تواضع که فرود آئی عصا
یعنی از راه این تواضع که حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم دست بدعا برداشت اگر از سر امر
دین خود آئی هدایت یابی قوله شد درخت گرمقوم حق نماند درخت خود بینی که آنرا هستی اول نام بود بعده
بتبدیل موصوف بانصفات شد قوله آن سجاد نیست باشد حلال ه یعنی اشقیا حضرت سید المتقین امام زین العابدین
را بگیر گفتند حضرت فرمود که بگیر مرا کبریای الهی فرمود برو انچه درین می بینی کبریای اوست به تکبر چون ذکر
رحمت موسی بمیان آمد بدین مناسبت انتقال فرمودند بذکر این قصه حاصل درخت هستی فانی الهی بیدا شد
چوب عصا که مار شد و سعی موسی و رباره فرعونیان بجهت آن بود که از درخت هستی و خود بینی فرود آیند
قوله از لغ های که میخوزد تدبرگ ه مشعر است بر مضمون آیهٔ وارسلنا علیهم الطوفان و الجراد و القمل
و الضفادع و الدم آیات مفصلات فاستکبروا و کانوا قوما مجرمین قوله امر تبلیغ هست نبود آن تهی ه ای
تبلیغ امر تقدیم رسان که تبلیغ تو بیفائده و حکمت نیست در داستان دعا کردن موسی ع

معنی چنین باشد که از جامه تن منخلع شود تا فراموشی نماید ؎ حکمت اظهار تاریخ در راز ؎ میگوید مقصود آنست که نامی را از معنی صاحب مشاهده نسبت اظهار حکمت ازلی و ابدی هستی عارض شود تا اسرار را جمله باز گوید پس منشا هستی او غلبهٔ حکمت هست گوهر چند خواهد کتمان سو گند نتواند راز پنهان باچنین طبل و علم قصد مولوی ظاهر این نباشد که پوشیدن راز با شور مستی جمع نگردد چنانچه جوش و خروش سالک را بتغییر بطبل و علم فرموده اند یعنی با وجود غلبه جوش اظهار خفی متصور نباشد هر چند قلم را خشک کند و از کتابت نگاهدارد مثل فوارهٔ آب از قلم بیجوشد و نم بیرون می تراود **قوله** رحمت بیحد روانه هر زمان ؎ فیض آنراست که صنعخانه غیب درک کند و اسرار پوشیده را اظهار نماید **قوله** جامه خفته خورده از جوی آب ؎ رفت بسخن اول که گفته بود **قوله** خفته می بیند عطش های شدید ؎ مقصود آنست که ارواح از نیاب غفلت از ابدان خود خبر ندارد تا با مور دیگر چه رسد زیرا که قوام بدن رحمت است اگر نه رحمت عالم بودن اجزاء وجود هر موجود در ساعت از هم پاشیدی اما از قرب رحمة الهی جان غافل غافل است و مثل او بدان ماند که در کنار بهر کسی خفته باشد جامه او از آب بتر تر شود و احساس انمیکند ناکرده در پی سراب دود **قوله** چونکه آنجا گفت آنجا حر رشد ؎ مردی بطلب حق از خانه برآمده و رنج سفر کشیده چون یکی از اهل الله رسید و صورت حال باز گفت که بطلب خدا برآمده ام گفت از قدم نخستین و گام اول با تو همراه بود و چرا انداختی **قوله** من ندیدم تشنه کی خواب آورد ؎ غفلت از نقصان طلب اگر طالب کامل شود غفلت نماید **قوله** بیخبر دکانداعطار در آورید ؎ هنجم گوید که ذکا و فطنت و خرد و حکمت از اثر تربیت عطار دباشد **در بیان آنکه عقل جزوی الخ قوله** نیت کم از سم اسپ جبرئیل ؎ خاصیت سم جبرئیل آن بود که هر جا سم او میرسید سبز میشد **قوله** گر این آیند سوی اهل راز ؎ امانت آنست که هر چه از اهل راز بشنوی بنا اهل نگوئی ؎ راز دیوان را حق از مرصاد خویش ؎ زیرا که امان نبودند و میان بجنس خود کردند راز را با بناء جنس ظاهر میکردند **قوله** ای ضیاء الحق حسام الدین مگیر ؎ یعنی شهد خوش بگیر و با شیر میامیز کنایت از نظم مثنویست یعنی که تو بیان واضح کنی شهدی بود با شیر آمیخته **قوله** بر نویس احوال خود با آب زر یعنی بیان فرمود شیخ حسام الدین نظم مثنوی را در حقیقه چنان باشد که در صورت حال درخواست **قبطی دعاء خیر و هدایت از سبطی قوله** کی طفیل من مثنوی در اعتراف ؎ اگر بعین مهمله خوانند بمعنی اذعان باشد و اگر بغین معجمه خوانند بمعنی آب تا کف دست **قوله** چون

حرامش کرد حق کافران ؎ قال عز اسمه و نادی اصحاب النار اصحاب الجنة ان افیضوا علینا من الماء او مما رزقکم الله قالوا ان الله حرمهما علی الکافرین **قوله** تا تو بنداری که حرف مثنوی ایکه حرف

مثنوی خطاب است بعاصی که اطاعت و انقیاد نکرده اگر مثنوی را استماع نماید فوائد آنرا تواند اخذ کرد
قوله همچنان باشد که قرآن از عتیق یعنی شاهنامه و کلید را اهل عصیان و طغیان بمنزله قرآن دانند
پس از مثنوی آنها را چه نصیبه ۵ خویشتن مشغول کردن از ملال و اهل بطلان قرآنرا بطریق
قصه و افسانه بشنوند و هم چنین مثنوی را قوله حق بجنباند بظاهر سر تراه جواب و سوال مقدر و تقریر
سوال از جواب ظاهر است قوله یا بفردست مریم بوی مشک ده ای شاخ خشک بفردست مریم بوی
مشک و تری میوه یابد قبطی دست سبطی را بمریم و خود را بشاخ خشک تشبیه کرده قوله مر مبنی را
بجان بنواختند ۵ قبطی خود را ابلیس و هدایت از جان خوانده قوله کاف کافی آمد از بهر عباد ۵ مقوله
سبطی است که بشرف ایمان مشرف شد میگوید که مرا احتیاج نماند باکل و شراب زیرا که فهم کردم یعنی
کاف را که در کهیعص واقع است و آن معنی است که هو کاف المهمات العباد و ابیات آینده تفسیر همین
معنی است که سبطی از لسان حق نقل میکند چون سر رشته نگهداری درون انتقال کردن سبطی از
لسان حق به لسان خویش ۵ روضه و حفره بچشم اولیا ۵ قال النبی صلی الله علیه و آله وسلم الحفر
امار وضة من ریاض الجنان او حفرة من حفرات النیران زیرا که مقبور مغفور باشد و یا متنور و اولیا
را کشف قبور حاصل است قوله چند ها بینید اندر اتی ۵ درین سوره بیان نعیم است پس خنده
و سرور باشد در بقیهٔ قصه موسی علیه السلام الخ ازینجا شروع کرد در تقسیم امر و دین کاملان
که هوای تن و خواهش نفس باشد و آنرا هستی اول میگویند دوم امر و دین چیست روان که بعد
هستی اول بهستی ثانی رسیده و از فنا بمرتبهٔ بقا فائز گردیده اند قوله زین تواضع که فرود آئی بعضا
یعنی از راه این تواضع که حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم دست بدعا برداشت اگر از سر امر
دین خود آئی بهدایت یابی قوله شد درخت کژ متقوم حق نما ۵ درخت خود بینی که آنرا هستی اول نام بود بعده
بتبدیل موصوف بانیصفات شد قوله آن سجاد منست باشد حلال ۵ یعنی اشقیا حضرت سید المتقین امام زین العابدین
را تکبیر گفتند حضرت فرمود که بگیر مرا کبریای الهی فرمود بر و انچه درین می بیند کبریای اوست به تکبر چون ذکر
رحمت موسی بمیان آمد بدین مناسبت انتقال فرمودند بذکر این قصه حاصل درخت هستی فائز الهی بیدانند
چوب عصا که مار شد و سعی موسی در بارهٔ فرعونیان بجهت آن بود که از درخت هستی و خود بینی فرود آیند
قوله از لبخ های که میخوزد تدبرگ ۵ مشعر است بر مضمون آیهٔ وارسلنا علیهم الطوفان و الجراد و القمل
و الضفادع و الدم آیات مفصلات فاستکبروا و کانوا قوما مجرمین قوله امر تبلیغ هست نبود آن تهی ۵ ای
تبلیغ امر تقدیم رسان که تبلیغ تو بنائده و حکمت نیست در داستان دعا کردن موسی ع

معنی چنین باشد که از جامه تن منخلع شود تا فراموشی نماید ۵ حکمت اظهار تاریخ در راز بر میگوید مقصود آنست
که نامی را از معنی صاحب مشاهده نسبت اظهار حکمت ازلی و ابدی مستی عارض شود تا اسرار را جمله باز
گوید پس منشا مستی او غلبهٔ حکمت است گوهر چند خواهد کتمان سو گند نتواند راز پنهان باچنین طبل و علم
قصد مولوی ظاهر این نباشد که پوشیدن راز با شور مستی جمع نگردد چنانچه جوش و خروش سالک را
بتغییر بطبل و علم فرموده اند یعنی با وجود غلبه جوش اظهار خفی متصور نباشد هر چند قلم را خشک کند و
از کتابت نگاهدارد مثل خوارهٔ آب از قلم میجوشد و نم بیرون می تراود قوله رحمت بیحد روانه هر زمان ۱۲
فیض آنراست که صنعخانه غیب درک کند و اسرار پوشیده را اظهار نماید قوله جامه خفته خورده از جوی
آب بدر رفت بسخن اول که گفته بود قوله خفته می بیند عطش های شدید ۱۲ مقصود آنست که ارواح از بیاب
غفلت از ابدان خود خبر ندارد تا با مور دیگر چه رسد زیرا که قوام بدن رحمت است اگر نه رحمت عالم
بودن اجزاء وجود هر موجود در ساعت از هم پاشیدی اما از قرب رحمة الهی جان غافل غافل است
و مثل او بدان ماند که در کنار بهر کسی خفته باشد جامه او از آب بتر تر شود و احساس او نمیکند ناکرده
در پی سراب دود قوله چونکه آنجا گفت آنجا حر رشد ۱۲ مردی بطلب حق از خانه برآمده و رنج سفر کشیده
چون یکی از اهل الله رسید و صورت حال باز گفت که بطلب خدا برآمده ام گفت از قدم نخستین و گام
اول با تو همراه بود و چرا انداختی قوله من ندیدم تشنه کی خواب آورد ۱۲ غفلت از نقصان طلب اگر طالب
کامل شود غفلت نماید قوله بخیر دکانرا عطار داورید ۱۲ نجم گوید که ذکا و فطنت و خرد و حکمت از اثر
تربیت عطار دباشد در بیان آنکه عقل جزوی الخ قوله نیت کم از سم اسپ جبریل ۱۲ خاصیت
سم جبریل آن بود که هر جا سم او میرسید سبز میشد قوله گر این آیند سوی اهل راز ۱۲ امانت آنست که هر چه از اهل
راز بمثنوی بنا اهل نگوئی ۵ راز دیوان راحق از مرصاد خویش ۱۲ زیرا که امان نبودند و میان بجنس خود کرد
راز را با بنا جنس ظاهر میکردند قوله ای ضیاء الحق حسام الدین مگیر ۱۲ یعنی شهد خوش بگیر و با شیر میامیز
کنایت از نظم مثنوی است یعنی که تو بیان واضح کنی شهدی بود با شیر آمیخته قوله بر نویس احوال خود با آب زر
یعنی بیان فرمود شیخ حسام الدین نظم مثنوی را در حقیقه چنان باشد که در صورت حال درخواست
قبطی دعاء خیر و هدایت از سبطی قوله کی طفیل من مثنوی در اعتراف ۱۲ اگر بعین
مهمله خوانند بمعنی اذعان باشد و اگر بغین معجمه خوانند بمعنی آب تا کف دست قوله چون

حرامش کرد حق کافران ۱۲ قال عز اسمه ونادی اصحاب النار اصحاب الجنة ان افیضوا علینا
من الماء او مما رزقکم الله قالوا ان الله حرمهما علی الکافرین قوله تا تو بنداری که حرف مثنوی ۱۲ که حرف

والاستعداد للموت قبل النزول تجافی بمعنی کناره گرفتن ست با وجود زوال ناید آنخلال ای مادام که فریفته زوال دنیا باشی کشاد کار تو در دنیا رد که در بردنیا بودن در دام فرسودنست **قوله** صورت پنهان و آن نور چنین بر عطف نور چنین بر صورت پنهان و آن نور چنین انبیارا دو بین کرد **قوله** دور بیند دو رین بی هنر یعنی صورت پنهان و نور چنین پنهانرا دو رین ناکامل دور می بیند واز قرب آن غافل ست که بر لب جوی تشنه بخوابد و در خواب بدنبال سراب بود و نداند که او بر کنار جوی جو در کنار اوست **قوله** موج بر دی می زند بی احتراز ای موج آنچو که بر کنارش خوابیده مثال اینحکایت بدان راجع است که زاهد از سر سخن اقرب الیه آگاه و در رضا و تسلیم او را بنگاه بود و قحط بروی گلستان نمود و عامه خلق در خواب غفلت بودند و نعرهٔ العطش میزدند **قوله** از پدر بر دی جفای چون رود انجر همچنین بت پرست نزول بلارا جفا داند و در حقیقة جفا نباشد و لهذا این را ضبط نموده ازین عقل کل عقل اول مراد است که موجودات از ممکنات و واسطه وجود امکانیست مجموع عالم را و از او نفس کل صدور یافته و عقل بمنزله آدم و نفس کل بجای حواء چونکه موجودی بتوسط آن شایسته قبول صورت شد موسوم بعقل گردید هر آئنه توان گفتن که نسبت او با هر فردی از ممکنات نسبت پدر باشد که بدر واسطه وجود جسمانیست و اگر از عقل انسان کامل مراد داشته میشود هم سزد که نسبت او با همه نسبت ابوات باشد اگر بلا واسطه و اسطه وجود جسمانیت وجود او و واسطه وجود روحانیست صلح کن باین پدر عاقل بهل هر که حقوق این پدر را بر خود و بر همه عالم شناخت همه کس محبوب او شد و عالم بر و بهشت گردید لهذا میفرماید **قوله** پس قیامت نقد حال او شود یعنی چنانچه در قیامت کسی را با کسی کار نباشد و درین نشأ این صفت در ذات او موجود شود **قوله** سنگه صلح دائما باین پدر یعنی مقوله زاهد است **قوله** برق آئینه است لامع از غیب عالم ملک غلاف آئینه ملکوت ست هرگاه اینجا شعشعه بایمد باشد اگر آئینه از غلاف برآید چگونه بود **قوله** تا برآرد موسم از بحر کرد ای خارق دیگر را سخن ترا بنمایم مثل خارق موسی در بحر شگافتن **قوله** تا که معشوقت بود هم نان هم آب یعنی نان و آب و نقل و شراب تو همه معشوق گردد سوای معشوق باین چیزها تعلق ننماید **قوله** جان قسمت کشته بر حشو فلک یعنی امور خسته حشو فلک باشد **قوله** هست این مستی تن جان مکن یعنی مستی مقتضی سکوت است و استغراق زیرا که جان کار نباشد است لهذا نطق کلام را مولوی مستی تن نام کرده اند که تکلم خاصه زبان و زبان از متعلقات تن باشد حاصل معنی آنکه مستی تن فراموشی آرد و توبه از یاد زداید با وجود این مستی جان کندن و جهد کردن در دفع فراموشی بی بهره است و بی فائده است و در بعضی نسخ بجای مکن جامه کن دیده باشد در بنصورت

نسبت جزو باشد یا کل و آن ولیست تا بتعلیم آلهی بیواسطه چنانچه درمانده ام وسببی بظهور آمد قوله جنبشی
بایست اندر اجتهاد یعنی شخص انسان راکه بتکلف هست تحریکی درجهد وسعی از رسول یا جهد جزو و رسول
باتعلیم غیب ضروریست قوله دوغ روغن تا گرفتست وکمن یعنی در گرفتن روغن از دوغ تن اگر
دیر واقع شد باک نیست واز کار باز مدار ازانکه این فانی دلیل باقیست از فانی جنبش تن و حرکت
بدن میخواهد واز باقی روح انسانی که بعد مفارقت از قالب اورا فنا نباشد حاصل آنکه حس و حرکت
و فانی دال باشد بر وجود روح باقی چنانچه رای مستان دال هست بر وجود ساقی که از دست او شراب
نوشیده اند در مثال دیگر همدر نمیغنی قوله زان شناسی باد راکه آن صباست یعنی از ان
حرکت سر عالم بدانی که باد از کدام طرف می آید قوله خور جماد است و بود شرقش جماد یعنی آفتاب حسی جان
ندارد و مشرق آن افق آسمان هست نیز بیجان ست و مشرق جان عاشقان عرش رحمان قوله زانکه
چون مرده بود تن بی لهب یعنی آفتاب صوریرا تن گفت که بی زبانه آتش آفتاب معنوی بیفروغ باشد
قوله ورنه باشد آن چو این باشد تمام یعنی اگر آفتاب آسمان نباشد و آفتاب آسمان بسوی آفتاب آسمان
در حالت خواب و یقظه لائح است قوله ورنکوئیدت که هست آن فرع این یعنی حرج مدعی منکر را برین مدعا
که حالت خواب قیاس کردن معقول نیست زیراکه رویت در خواب فروع رویت بیداری است چه در
روز هر چه دیده شود خیال باشد بر صفحه ضمیر مرتسم گردد و در خواب نمودار شود چون در موت خیال و
اندیشه نباشد و رویت اشیا بی توسط خیال صورت نه بندد پس بعد موت مشاهده نباشد حضرت مولوی
حرج اورا حرج نمیفرمایند که اکثر اوقات چیزی چند دیده شود که در عیان محسوس نگشته اگر رویت اشیا
در نوم فرع رویت ظاهری بود صور غیر محسوسه بحث العیان در قوم محسوس و مرئی نمیشد پس نماینده
آن صور نور آفتاب جان هست که در خواب و بیداری و حیات و ممات تابش او یکسان هست قوله خواب
عامه است آن این خود خواب خاص بر این بیت را بدو وجه معنی تو انگفتن یکی آنکه خواب عامه است آن
که ایدهی تو آنرا فرع بیداری فرا میدهی نه خواب خاص دوم آنکه حالت خواب عامه است انچه بیان کردیم
صور و اشکال غریبه رامی بیند و در پی تعبیر آن میدود اما حالت خواب خاص ما فرق آنست که در بیان
نگنجد زیراکه خاصان حق راچه در خواب و چه بیداری جز یک حقیقه مشهود نگردد و آنجا اشیا و صور اشیا
در تحت حقیقه مشهود هست قوله پیل باید تا چو خسپد او شبان یعنی از پیل عارفان کامل مراد است قوله
انچنانکه گفت پیغمبر نور یعنی قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم اذا دخل النور فی القلب انشرح صدر رسول
صلی الله علیه وآله وسلم من علامته ذالک النعوذ فقال التجافی عن دار الغرور والانابة الی دار الخلود

که از خدا دوری و بیزاری اختیار نماید و نیک بخت را از رنج گنج مقصود بدست آید و در خیر بیفزاید قوله فوق لطف قهر آخر دین بود ۱۲ زیرا که کفر و دین از صفات بشریت است و او قائم گردید قوله زان نباید یک عمارت در جهان ۱۲ ای از انچه فوق لطف و قهر و کفر و دین است عبارت قاصر ست قوله لیک نی اندر لباس عین و لام ۱۲ مراد از عین و لام حرف و صوت ست و نمیتواند بود که عین و لام کنایه از علم ناقص باشد و میم ندارد کشتهٔ آن اسماء جانی جلالی او سیاهی نقوش مدادی باشد و بکتابت در آید واگرنه در وقت تعلیم معانی صرف شود و منزه از حرف و صوت که نقاب حرف دم در خود کشد آن دم که در وقت تعلیم اسماء در آدم دمیده بودند بعد اتمام ترکیب آدم نقاب حرف بر روی خود کشید و آن معنی حرف در تحت لباس الفاظ آن معنی بتوسط الفاظ بر فرزندان آدم آسان شود قوله ورنه بگریزم سبکساری کنم ۱۲ مراد از سبکساری تخفیف تصدیع ست مر خلیل را ای پرسیدن حال بهر دنیاست مرسل رابطه زیرا که دنیا حجاب ست میان عابد و معبود پس وجود نبی مرسل برای رابطه در کار باشد قوله گرچه او محوق ست ۱۲ مقولهٔ خلیل علیه السلام در شان جبرئیل ولی سر در مقابل خود سر است یعنی انانیت در سر ندارد لیک کار من ازان نازک تر است یعنی فرشتگان را مانع ره کمال نیست و من باوجود موانع تبرک آن پرداخته قرب و محرمیت بارگاه احدیت حاصل کرده ام قوله عامه را تا فرق ناشنیدید فرق ۱۲ میان قهر و لطف یا فرق در مرتبه وجود و مرتبه خواص قوله کین حروف واسطه آن یار غار ۱۲ و از واسطه نبی مرسل که میانجیست میان ممکن و واجب مراد داشته شود معنی چنان باشد که سخن ها دیان دین را طبقه ملین مثل عوام سرسری نشوند هر حرف در دل اینها مانند خار میخلد تا بمعنی آن پی برندارم ندارند چنانچه بیت آینده مؤید همین معنی است اما واسطه را اگر صفت و حرف قرار داده شود احتیاج باین توجیه نمی شود و معنی چنان باشد که کامل را بر حروف نظر نیست نظر بر معنی دارد و بس قوله تا رهید این ۱۲ روح صافی از حرف ۱۲ روح صافی جان عارف کامل است که بریاضات و مجاهدات از حال انتقال کرده بحال انبیا علی نبینا و علیه السلام هیچ عقدی بهر عین خود نبود یعنی عقد بیع از بهر نفس بیع نیست قوله زانکه نیم علم آمد این سوال ۱۲ زیرا که سوال از شی مستلزم تصور وجود آن شی باشد بوجه و این تصور بمنزلهٔ نصف علم باشد ۵ و همچنانکه تلخ و شیرین از نداء بفتح نون نم آب یعنی میوهای تلخ و شیرین از نم آب خیزد قوله تا بدانم من که پنهان بود من ۱۲ ای چیزیکه بر من اطلاق کنند پیدا شود و آن روح باشد نه بدن ۵ با کلام بندگان جزو اوست مر یعنی رو عن از دروغ بیرون نباید مگر بفرستادن رسولی که از جنس بندگان باشد یا باستماع کلام بنده که نسبت او با رسول

گفت آنساجده که سجده آوردن پیش مخلوق و آتش پرستیدن در بطلان قرین هم باشند چه آتش نیز مخلوقست قوله این تکبر زهر قاتل و آن که هست یعنی تکبر زهر قاتل هست نه آنست که زهر قاتل نیست و به تکلف آنرا زهر قاتل باید دانست و در تمامی حدیث موسی علیه السلام قوله ابد و خورشید و سه و انجم بلند و اشارة قبایه و الشمس تجری لمستقر لها ذالک تقدیر العزیز العلیم و القمر قدرناه منازل

حتی عاد کالعرجون القدیم الخ سه اما از بی اتفاقی ضائیم یعنی جمادات میگویند که موافقت و متابعت انبیاء ما مفروض است و اگر ما اتفاقی میکنیم این طائفه را با هم مثل طاغیان نسل آدم ضائع و ابتر میکردیم و در بعضی این مصرع اینچنین دیده شد قوله با همه بی اتفاقی ضائیم یعنی در نفیصورت معنی را بطریق استفهام باید اخذ کرد و این حکایت متفرع بر آنست که جمادات از اسرار ربوبیت آگاه اند اگر آتش از حق و باطل ممیز نبودی فلسفی را نسوختی قوله انچه گوئی آن تقلید گزید یعنی مقوله فلسفی اول یعنی انچه نقل کردی از بحث او شخصی که قایل حدوث علم قدیم گوینده عالم را انصرام داد با نیکه تو انکار خلق میکنی برهان نمی شود زیرا که قایل حدوث تقلید این حرف را برگزید و بوی تحقیق بدماغ او نرسیده و حرف مقلد را حجت نتوان ساخت اگر ترا در این باب حجت باشد بیار بعد ازان قطع بحث فلسفی و موحد قرار گرفت برد رآمدن و دانش دهری ناپاک را سوخت و گلگونهٔ عارض موحد را فروخت قوله صد زبان بین نام او ام الکتاب قرآن مجید را تشبیه کرد بآفتاب که باعتبار خطوط شعاعی صد زبان دارد همچنین کلام الهی نیز باعتبار اختلاف مضامین مختلفه و قصص متنوعه و ظواهر آیات و بواطن بینات بصد زبان موصوف میتواند بود با نکه فرق امم از عرب و عجم در اقطار عالم بصد زبان مختلفه و البته متفاوت در قرات قرآن یک زبان باشند قوله گر تو گوئی کان صفا فضل خداست این بیت با دو بیت آینده در معنی اعتراض است بر قول مولوی که فرموده هر کس میقل پیش کند صورتیی را پیش مشاهده نماید و حاصل اعتراض در غایت ظهور است چه حاجت بتوضیح انسانیت تخصیص خدا کس را بکار این بیت جواب ست یعنی تخصیص عطا و همت بذات حق تعالی که بخشنده هست جزا و نیست منع اختیار بندگان نمیکند چنانکه همت بخشندگی در بخشند اگر هیچ اختیار نبخشیدن بخشیدن همت بیفائده بودی و تقریر آنکه حق تعالی بر بندگان جبر نکرد و هیچکس را آنجناب تخصیص مانع و مبانی طوع و رغبت و مراد و اختیار او باشد یعنی نه آنست که بعضی را بخیر و بعضی را بشر مخصوص ساخته بلکه هر فردیرا استعداد قبول بکاری عطا فرموده که بطوع و مراد و اختیار خود آن استعداد بالقوه بحد فعل تواند رسانید و بیکی از دو جانب خیر و شر میل تواند کرد قوله لیک چون رنجی دهد بدبخت را یعنی فرق چه میان شقی و سعید در وقت نزول بلا پیدا نشود بدبخت را اگر رنجی پیش آید شر او عیان گردد

ترا ای عجمی قلعه را گویند حاصل معنی آنکه فرعونیان تا سیر حد قلعه نسل آدم که رحم باشد تا خته‌اند و هر جنینی را
از رحم برآورند و بیرون انداخته‌اند تا موسی متولد نشود **قوله** از مراقب کار بالاتر رود **ید** یعنی کار بجای رسد
که بی مراقبه در هر چه نظر کند جمال حق به بیند **در بیان آنکه آدم خاکی همچو آهن نیکو جوهر قابل**
آیینه قوله این بود و یسعون فی الارض فساد **ید** اشارة بآیة انما جزاء الذین یحاربون الله ورسوله و
یسعون فی الارض فسادا ان یقتلوا او یصلبوا او تقطع ایدیهم وارجلهم من خلاف **در بیان**
آنکه در توبه باز است قوله توبه را از جانب مغرب دری **ید** عن صفوان بن سال قال قال
رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم ان الله تعالی جعل بالمغرب بابا عرضه مسیرة سبعین عاما للتوبة لا یغلق
مالم تطلع الشمس من قبل ذلک قال الله تعالی یاتی بعض آیات ربک لا ینفع نفسا ایمانها لم تکن آمنت
من قبل مشکوة **قوله** همچو کرمی بر کش از دررانده گرفتارتن را تشبیه کرد بکرمی که برگ درخت
آن کرم را از خوشه انگور باز دارد و نتواند بر بد و به انگور رسید عاقبت اینجا نه خود دران شود
حاصل این چند بیت آنست که خود کشیدن رنج یافتن گنج است هر که عمارت بدن در عالم خلق ویران
نگیرد در عالم امر جان او را از گنج عرفان نصیبه نباشد من کان فی هذه اعمی فهو فی الآخرة اعمی
قوله ای رفیق راه اعلی میروی **ید** یعنی در وقت قرب ربانی وصال سرور عالم صلی الله علیه وآله وسلم
رفیق اعلی را که اجل موعود باشد نه امیفرمود **قوله** کو رم پیری چه داند باز را **ید** یعنی با مان موسی را
نداند و نشناسد و حاصل آینده آنست شفقت عوام بر خواص مانند دلجوئی پیر زنست بادشاه را که از ان
شفقت چون خاصان بجوش آید و بر خود بگریند و دانه اشک آنها را رواح القدس تمنا بمنقار بردارند
چنانچه صریح فرموده **قوله** میچکد آن آب محمود طبل **ید** انخ **قوله** باز گوید چشم گیر از فروخت **ید** حاصل این چند
بیت آنست که کامل از جفای ناقص اندیشه کند و از مفرت او اندیشه نماید و احتراز کند و لب بنصیحت
بگشاید و دل خود را قوی کند و گوید که مرد بدین باشد جان را ازان چه زیانست **قوله** دست از نصاح
نباید باز داشت **ید** همدرین مصلحت از دل خود خطاب بشنود که در نصیحت بگوش مباد اجرم ناشنیدن
پند غیرت الهی اساس هستی منکر را منهدم و آثار وجود او را منعدم گرداند اگر چه غیرت حق تقاضاء
نزول قهر کند اما بمقتضای سبقت رحمتی علی غضبی رحمت در غیرت مختفی باشد که مانع بود از تربیت آثار
قهر و غضب مآل سخن اینست که در لباس قصه بارد و کبیر مندرج گشته فافهم **قوله** راند او کان نهر بود
معبدش **ید** معبد بضم میم وسکون واو و فتح باد انشمند قوم آتش پرست حضرت مولوی ساجد مخلوق
بخود تشبیه فرموده هر قائل که سجده او مخلوق سجده را از غرور ورطه هلاک اندازد و نیز آتش پرست

باحمق روی آرد تمرهٔ رنجیست که بی واسطهٔ عقل کشیده و ازنیست که ندامت و توبه او را ثبات نباشد چون پشیمانی که از راه نادان بود و پایدار بود این ندم از ظلمت غم بست بار ای باور کرد قوله هیچو از ناشاد در آتش او بسیم ۲ ای چندانکه قوله که بگشتم من عوانی را بسهو ۲ این بیت و ابیات آینده و آن است بر مضمون آیهٔ فوکزه موسی فقضی علیه قانون نام قبطی خباز فرعون بود بنی اسرائیل را تکلیف هیزم کشی میکرد موسی علی نبینا و علیه السلام او را منع فرمود قبطی سخن موسی را رد کرد پس مشت زد موسی کشت او را و تفصیل تمامی قصه در تفاسیر مسطور ست قوله این تقاضا گر د این نان و نمک ۲ تتمه مقوله موسی و جواب فرعون که حق نان و نمک خود را بیاد حضرت موسی دارد و اینذکر بالا قریب گذشته حاصل آنکه حق نان و نمک ترا بجای آرم که سعی در نجات تو میکنم قوله گر رضا دادی رهیدی از دوما کنایه از نفس فرعونی و عصای موسی ست قوله بسته اسباب جانش بایزید ۲ شخصی که جز رنگ و بوی او را نبود جانش در گرو اسباب باشد و زیاده از سبب هیچ چیز درک نکند و نظر او از تنگنای محسوسات تجاوز نتواند کرد قوله و انقضای خرق اسباب و علل ۲ کنایت از عالم غیب ست که وسعت مخصوص آنست و از ناظم قدس سره آنرا بفضاء وسیع ستوده و ارض الله خوانده قوله هر زمان مبدل شود چون نقد جان ۲ مبدل شدن نقش جان کنایت از دریافت سالک ست امثال متجدده را و اینمرتبه را وقتی دریافت کند که از بدن اسباب رها گردد و با مسبب انس گیرد قوله چیرهٔ دید جان ادراک ست ای ادراک عاجز و ناقص تو ترا مقید تبن کرد که غیر محسوسات نه بینی قوله مدتی حسی بشو راب عیان ۲ ای تدارک حسی خود را با آب یقین طاهر کن و حاصل اکثر ابیات آینده آنست که اختلافات در احکام خاصهٔ چند ست زیرا که استعداد چشم مخصوص باشد بدید و استعداد گوش منحصر داشتند از یکی دیدن آید و شنیدن نه و از دیگری شنیدن آید و دیدن نه لیکن احکام اگر از میان رفع شود و احکام جان ظهور کند دیدن منصف شود بشنیدن و شنیدن منصف شود بدیدن و از پرتو تجلی اختلاف در منشا و ادراک نماید فرضاً نور تجلی بر سنگ زند سنگ بصفت سمیع و بصیر موصوف تواند شد فافهم قوله مرغ انباز است کی ماند بباد ۲ یعنی عنصر باد و طبع طیور غالب ست قوله هست هیچون از چه دادش وصلها یعنی کیفیت نسبت ظاهر نیست که پیوستگی فروع با اصول با وجود اختلاف صورت از چه وجه باشد قوله ای فرستادن مرا پیش تو میر ۲ انتقال کردند ما تقدم از خطاب موسی با فرعون قوله تا بدانی کو است در خور آن تو ۲ ای انچه ترا لائق است حق تعالی نیک داند و لفظ سیو را دو اعراب ست یکی ضم اول دوم کسر اول و سکون ثانی و هر دو تقدیر ترک روم است یعنی سرحد ژ بکسر واو و سکون

حقیقة که کوری شکر دارد کر بر سد کما مذارم عقول سبعه را در قبول آن از مضائقه گریز نیز قوله شیر گیر از خون
زده شیر خورد الی آخر البتین میگوید که شراب خواری اگر بفقد نفسی از نفوس مقدسه قدام نماید یا افشار راز
کند قول و فعل او را با و نسبت نمیدهی و معذور میداری و مستان بادهٔ تحقیق را در گفتار و کردار میفرمائی
با نمیعنی نه از شرط انصاف باشد قوله نیست اندر جبه ام الا الله ابلیس فی جبتی سوی الله رد بایزید گفت
و ابو سعید بزیر سر منبر گفت و شیخ ابو احمد پدر امام را این با جمعی از جمله فقها حاضر بودند اعتراض بر وی
نکردند قوله هر یکی چون سکدان کرد کوه را نزد یک شهری کوه نیست که در زبان امام فخر رازی ملاحده آنجا
جمع آمده بودند و آن کوه موسوم ست بگرد کوه قوله هم دانش دست او را بسته کرد را انچه هر که زخم
سنگ رسانید و دست نگاهداشت زمنی و خسته شد اما ملاک کردند با خودی و بیخودی در چار رد را انچه
مغرور هستی با غریبی نیستی اگر مقابل شده دیده غلط بین خود را کور کرد قوله ترس جان در وقت
شادی از زوال رد را انچه این بیت و چند بیت بالا آنست که هر گاه سالک طریقت را اثر تجلی کامرانی
حاصل شود آنحالت را خنان دارد و از زوال آن هراسان باشد و حالت خویش را مثل کنار بام
تصور کند که بر کنار بام هر که خود را حفظ نکند فرو افتد اما جان خائف را از سبب افتادن این بود زیرا که
خوف فی المثل از کنار بام نیست پس رفتن و حذر نمودنست از سقوط و همین معنی معاینه میشود در شادی
و کامرانی اهل عالم که هر کس از تند باد خوشی مانند خس از جا رفت هر وقت گران سنگی کرد از روان نعمت در
ترس ماند تمهید این داستان بمناسبت آنست که در شناختن وطن حقیقی غلط نکنی چنانچه وضو کننده در او را و
غلط کند قوله چون علی او آه را در چاه کن رد اسرار چند حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم با شیر خدا فرمودند
و آنجناب کسی را ندید که محرم باشد از غلبه سرور سر در سر چاه کرد و آه کشید آب آنچاه رنگ خون گرفت و بجوش آمد قوله
پند گفتن با جهول خوابناک رد تا آخر داستان پند سیوم که مرغ بخواجه میگفت مولوی میگفت آورده اند که نحم حکمت
در شوره نباید کاشت و جاهل را بجهل او باید گذاشت قوله همچو جان کافران قالوا بلی رد اشارة بآیهٔ قالوا بلی
قد جاءنا نذیر فکذبنا و قلنا ما نزل الله من شیئ کافران در دوزخ گویند نذیر آمد و تکذیب او کردیم و امروز
با نچه او میگفت گرفتار شدیم قوله یاد تا روز آتش و حسیس رد بجای همهمه و هزو سین بانگ و آواز آتش
یعنی نگه گوهر نیست تابش چون بود رد انچه ماهی که گوهر نیست تاب و فروغ گوهر از کجا باشد همچنین تا عقل موجود
نباشد قوت دراکه و حافظه دیگر قوی وجود نگیرد چه عقل تذکر میفزاید مجموعه قوی را باز گشت هر قوله هر گز
اعتدال بوعظ عقل وابسته قوله ای تمنا هم زبیقلی اوست رد ای تمنا را حمق که بی وجود عقل خواهد کار
خود را انتظام و هدایت بیند انشی آن احمق است قوله این ندامت از نتیجه رنج بود رد ای ندامتی که عاقبت کار

نگردد و این هم تعقیل است برای همان که هیچ حاسه کار حاسه دیگر نکند مثلا اگر مردی از مشرق و مردی از مغرب باشد شک نیست که هنوز محسوسه را هر یکی بچشم خود خواهد دید زانکه یکی بچشم ببیند و دیگری بگوش **قوله** در صفند اندر قیام الصافون، قال الله تعالی و انا لنحن الصافون **قوله** تفرقه جویان جمع اند در کمین، و انچه شک که در عین تفرقه صاحب تفرقه را پیدا شود چون نظر او بر فاعل تفرقه افتد جمعیت یابد و امن متردد الا انا فاعل تردد وه **قوله** زین درخت آن هر که زر و شش را مبین، مقوله متوسط که در پیران بحقارت نباید دید **قوله** آنکه او کل عارض است و گوخط هست، از خط اول آغاز ریش و از خط ثانی کنایت خوان **قوله** خرمن عقلیست اگر تن مید و د، یعنی کودک نوجوان از طریق عقل و هوش متقاعد است اگرچه تیر میرود **قوله** بگذر از کار سخن شد محتجب، ای اهل دنیا از فیوض معنوی چگونه محجوب نباشند که بحر ذوالکرم در مثال سخن از من در حجاب میگردد **قوله** چونکه می بینی چه میجوئی مقال، یعنی در مشاهده وصف مشاهد از من چه طلب میکنی **قوله** این مگر باشد زحب مشتهی، یعنی طالب مقال با وجود مشاهده وصال مگر از فرط محبت باشد که ذکر وصف محبوب نماید من احب شیئا اکثر ذکره **قوله** استقی خمرا و قد لی انهارا، خمر انست که خمر باشد یعنی بدیهی الوجدان شراب دیگر بدرستی که این شراب است که چنانچه زبان از چشیدن باد چاشنی گیرد و گوش نیز از شنیدن آن لذت یابد و این بیت را شاعر در مدح شراب گفته اصلش اینست الا فاستقی خمرا و قد لی هی الخمر و لا تسقنی سرا ان امکن الجهر الا ان عبد اللطیف نوشته که بیت آینده خیران واقع شد موجه درست نمیشود **قوله** بر دوبان تست هر دم جام او، ضمیر او راجع است بجانب ذوالجلال و خطاب بضیاء الدین قدس سره حاصل آنکه جام فیض الهی پر آب دارد و خط و گوش از شنوائی میطلبد و با وجود خط کردن از خوردن جام و حدت گوش او را حاصلست بمقتضای آب زدن زیاده خط میخواهد **قوله** انچه آن اصحاب کهف از نقل و نقد، از نقد لذتی که از مذاق ایشان دریافته شود مراد است و از نقل پهلو گردانیدن حق ایشان را کما قال نقلبهم ذات الیمین و ذات الشمال ای و مقلبون من حال الی حال و من دار الی دار و من کشف الی کشف مع اسرار التجلی فی شانهم **قصه سبحانی ما اعظم شانی** گفتن بایزید بمناسبت حصول بیخودی از تاثیر تجلیب انیحکایت میفرماید که چنانچه زنان مضروب دیگر بر بیخودی و بیخودی رود اد و بایزید نیز این نشانها کار کرد ترک بی الهام تاری گوشیده یعنی مشاهده که ترکی را حاصل گرفته و آن ترکی عزلی گوشده نه بواسطه الهام بلکه آن حس که در و تصرف کرده عرب بود **قوله** شیر گیر از شیر کی ترسد بگو بوشیر راه از کور کی ترسد بگو، یعنی از شیر گیر گیرنده خواسته و در بیت آینده این لفظ شراب خوار مراد داشته حاصل معنی آنکه سالک راه را خوف در دل نباشد نشان راه از و طلب کن نه از غیر او که هیچکس از اعمی راه نجوید و انچه عبد اللطیف نوشته که خط مرتبه عبودیت از مست مستغرق

فائده در حس بدان ایدک الله سالک نورانی بصیرت و سالک ظلمانی ظلمت که ادراکات انسان بحواس ظاهره و باطنه منحصر است و حواس ظاهره پنج است اول حس لامسه دوم حس ذائقه سوم حس شامه چهارم حس سامعه پنجم حس باصره و حواس باطنه پنج است اول حس مشترک دوم خیال سوم وهم چهارم حافظه پنجم متصرفه و حس مشترک آنست که صور محسوسات ظاهره را که از حواس ظاهره بدو میرسد ادراک میکند و حس خیال آنست که صور محسوسات را که از حس مشترک بدو میرسد نگاه میدارد و حس وهم آنست که معانی جزئیه را که در محسوسات است ادراک میکند و حس حافظه آنست که معانی جزئیه را که از وهم بدو میرسد نگاه میدارد و حس متصرفه آنست که صور و معانی را که در خیال و حافظه است ترکیب و تحلیل میکند و حواس ظاهره و باطنه هر یک را محل مخصوص است و حس لامسه در همه اعضا باشد اما در دست زیاده باشد و حس ذائقه در زبان و حس شامه در بینی و حس سامعه در گوش و حس باصره در چشم و حواس ظاهره و باطنه هر یک را ادراک مخصوص است و در هیچ موضع دو حس را یک ادراک نباشد و حواس ظاهره و باطنه هر یک را ادراک مخصوص است و در هیچ موضع دو حس را یک ادراک نباشد و حواس ظاهره و باطنه هر یک را ادراک مخصوص است و در هیچ موضع دو حس را یک ادراک نباشد

ازین سالک است **قوله** گرچه آتش نیز هم جسمانیت دارد اشارة که مثل جان سالک با تنش ناتمام است **قوله** چشم را نبود ازان غیر بهرهٔ ندای خرد و شرف روح **قوله** نور روح وحش با غبان آسمان دارد انجا از روح قوت باصره مراد است **قوله** بار نامه روح حیوانیست این بدای اوصاف مذکوره منسوب بروح حیوانی که مرتبی بدنست اگر قدم پیش نهی دیگر مراتب ارواح ادراک کنی که روح انسانی و روح ملکی و روح محمدی باشد صلوات الله وسلامه علیه وآله و اوصاف آن در بیان نگنجد **قوله** بعد ازانت جان احمد لب گزد برای در حیرت اندازد زیرا که متحیر لی اختیار لب بدندان گیرد **قوله** این بیابان خود ندارد پا و سر برای بیابان تمثیل **قوله** با مثال شیخ پیشش آمدی بدانچه اشارة بآنست که زائر پیش مقابل مزور چون مراقب شود مقصود او بدو وجه حاصل گردد با مثال آن تصور در برآید خیال او مرتسم شود و بسخن درآید و بالقای ابر دل شود که مقصود بحصول انجامد انیعنی را بصوفیه کشف بنور نامند **در داستان مهر کردن رسول صلی الله علیه وآله وسلم قوله** هم کند در من سرایت جلتش شاه در جواب حاجب میگوید که حماقت علت معتدیست متوجه جواب احمق شدن حماقت باز آرد کم کم عقلی مباد اکبر را در آخر ابیات اشارتست بآنکه منکران همه انبیا و اولیا همه احمق باشد و وجود نامسعود آنقوم سبب نزول قهر حق **قوله** عکس آن نور است لکین نان نان شده است بدانیرا از پرتو نور الهی ماهیات اشیا در عالم خلق و امر تحقیق یافته لوح محفوظست این عقل نکنی زائل و یکی مائل **قوله** دره طبعش بود و بسته چه غم بدیعنی دانش وهبی را اگر راه جوشش در خارج نباشد گو مباش **قوله** لیک مرد عاقلی و معنوی بدحاصل گفتار مشورت کننده آنکه دشمن دانا به از دوستی که نادان باشد **قوله** بکسر یه میفرستادی رسول بدسیر بفتح اول و تشدید یا گروهی از لشکر و در اصطلاح لشکری که حضرت نبوی بر گروهی اصحاب تعین میفرمود و بذات اطهر و اقدس خود دران لشکری نمی بود **قوله** قل تعالوا گفت از جذب کریم قال الله تعالی فقل تعالوا ندع ابنا ابنا و ابناءکم و نسا ونا و نسا ءکم و انفسنا و انفسکم ثم نبتهل فنجعل لعنة الله علی الکاذبین پس بگو ایشان را که بیائید از برای مباهله بخوانیم پسران و زنان و نفسهای خود را پس جهد کنیم در تضرع بانفرین بر اهل کذب رسد **قوله** تا ریاضت نان دلکم من راضیم بدمقوله پیغمبرست اشارة جان جهد و تضرع که در معنی آیه ذکر یافت **قوله** قل تعالوا گفت حق تنگ ار این حقیقة در سه بیت اشارة بآنست که در قرآن مجید این کلمه چندین جا واقع شده است **قوله** زان دو نی تمکین پر از لیکن مشو بدار لفظ دو و چند مراد است **قوله** مشرقی و مغربی حس ها است چند تمثیل بالا ذکر کرد که هر کس را مکانیت معین ازان تجاوز نتوان کرد و لهذا شقی سعید و سعید شقی

فائدة

روح بمعنی نفس است
جبرائیل در دل پیغمبر
میکائیل در دل ولی
اسرافیل در دل حکیم
عزرائیل در دل فاسق
روح القدس در دل امام
روح اعظم در دل قطب
روح الامین در دل غوث
روح الحیوان در دل ابدال
روح الانبیاء در دل نبی
روح الاولیاء در دل ولی
روح الشهداء در دل شهید
روح الصالحین در دل صالح
روح الفاسقین در دل فاسق
روح الکافرین در دل کافر
روح الشیطان در دل شیطان
روح الدنیا در دل دنیا
روح الآخرة در دل آخرة
روح الجنة در دل جنة
روح النار در دل نار
روح الجهنم در دل جهنم
روح الجنة در دل جنة
روح النار در دل نار

و نظر هر کس که باستاد حقیقی نمیرسد قوله آب از سر تیره است ای خیره چشم ۵ لفظ چشم در هر دو مصراع قافیه شده چون تمام کلمه خیره چشم بمعنی شوخ است تکرار قافیه لازم نیاید در حکایت آن مداح که از جهت ناموس الخ قوله کمترین داند و دهد مقصد بود ۵ کما قال الله تعالی مثل الذین ینفقون اموالهم فی سبیل الله کمثل حبة انبتت سبع سنابل فی کل سنبلة مائة حبة والله یضاعف لمن یشاء والله واسع علیم قوله ساکن گلزار عین جاریه فی جنة عالیة لا تسمع فیها لاغیة فیها عین جاریة قوله شاهد شاهد هزاران هر طرف ۵ ای گواه حاضر ۵ صاحب خانه ندارد یعنی سهم ۵ شخصی صاحبدل از درباخت همسایگان که اهل الله باشند حصه ندارد که از کدام راه و شگاف براسرار دل مطلع میشوند قوله ازین برخوان دیو قوم او بد اشارة بآیه انه یراکم هو وقبیله من حیث لا ترونهم ضمیرانه و هو راجع بشیطان هست قوله که ندانی تو ازان رو اعتدال یعنی ازان رو که طبیبان براعتدال باعتلال مزاج واقف شوند تو واقف نتوانی شد قوله کوزه کو از سحابه پر بود ۵ تا سه بیت آینده کریست که باو چون بطرفی که یخ دارد بگذارد و آن باد آب شود و سر این انقلاب آن باشد که هوا بواسطه برودت اندرون ظرف متاثر شود و سرد گردد و خلع صورت هوائی کرده صورت مائی را لبس نماید حال و اصلان حق نیز چنانچه باشد قوله ای تو کام و جان هر خود کامه ۵ از خود کامه عارف ربانی مراد است که بکام اصلی خود رسیده بود قوله بوی راه من میرسد از جان ویس ۵ مشهور چنانست که راهین عاشق و ویس معشوق بود چون مصرع ثانی نیز مصرع اول بود بهبهت لازم آید که خدا عاشق و او ویس معشوق باشد از قاعدهٔ یحبهم ویحبونه خارج نمی افتد چرا نم شیخ عبد اللطیف را چه اشکال پیش آمده که چند صفحه کتابت نموده ما ورد فی شرحه لا حاجة لنا الی جرحه قوله چون او ویس از خویش باقی گشته بود قوله در حدیث چون رحمان آمده ۵ وجه آنرا بیان فرموده قوله مرد خفته در عدن دیده خرق ۵ عدن نام شهری از دیار یمن که آنجا عقیق خوب می باشد و الخرق بفتحتین فرقت و جدائی و خوف التفریق ایراد این حکایت بدان مناسبت که جان تن پرور از کمی قوت جسمانی اضطراب نمود طریق ضلالت گیرد و مرد خدا از قلت غذای روحانی بخطای خود پی برده راه صواب پیش گیرد قوله زانکه جنت ارمکاره رشته است ۵ رحم قسم عاجز شکسته هست ۵ جنت باطن صوفی مکان وساوس و خواطر چون صوفی عاجز و شکسته واز خطرات وارسته هست رحم آلهی در باب او درخور اوست قوله آن شبه ده گرد او کم شود ۵ ای قالب تیره از ریاضت و اگر ذره ای مانند در دانه صفا یابد و قلب صوفی دریای نور شود قوله توجه کرمی در میان سست ۵ در خطاب بطالت بآنست مثل آنغلام که جز غم لقمه فکر دیگر ندارد قوله آن یکی کرمی و گرد سیب دوم ۵ کنایت از وجود مرد خدا هست قوله در پناه پنبه کبریت ها ۵ پنبه و کبریت و گوگرد باشد کنایت

بر ملک بر سبیل مجاز است قوله از ریاضت رسته در زهد و جهاد و ای از تعب انگیز ها فارغ شده و حلاوت این دریافته قوله این سخن حق است صوفی گفته است و تا جاهل نگوید که نزد صوفی اشیا همه مطابق حق اند پس اعلی را از ادنی چه امتیاز قوله نام این کردند ای کیجان رموز و قدما فلاسفه علوم حکمت را بر موز آوردند و متاخران ایشان بحد تصریح رسانیدند قوله حس ها می منعکس داد ند قوم و اگر از قوم اهل دل خواسته شود معنی آن باشد درک اسرار کنند و اگر از قوم گرفتاران ورطهٔ آب و گل خواسته اند بعکس آن معنی باید گفت که اصحاب غفلت حسهای بازگون و منعکس داد ند اگرچه بظاهر بیدار ند اما فی الحقیقة در خواب اند پس بصورت انسان و بمعنی حیوان اند قوله کفه باید از تو صحبت اختیار رد بر وفق قاعده بجوصله انیقسم افعال هرگاه از من واقع شود بمعنی منعکس گردد مثل من شغلک عن الله و من رغب عن سنتی پس اختیار بمعنی ترک و انفرار باشد قوله زین کند نفرین حکیم خوش دهن ای عارف ربانی قوله کان فزود از اجتهاد جن و انس قوله که نهادش فضل احمد و السلام یعنی آنجذب خواص را حضرت احمدی فضل داد فرموده جذبة من جذبات الحق توازی عمل الثقلین قوله جمله بر فهرست قانع گشته اند از فهرست احکام ظاهر مراد است که از اخلاص معنی ربود قوله هم تنی بهتر ز هم جنس تنی ✻ ای هم جنس منسوب به تن که خاک و رنگ باشد حاصل آنکه جوال تن را به لعل و گوهر پر کن و اگر نتوانی خالی داده پر از خاک و ریگ بکن قوله عدل اقسام است قسمت کردنیست و ای میل و خواهش جنس فاحش عدل است نه جور است نه ظلم و معنی عدل قسمت کردنی میش نباشد قوله لیک افزون گشت اثر ز ایجاد خلق و ای نور حسن در افراد مکونات منبسط شد اما نور همان نور است که پیش از ظهور بود الآن کما کان قوله گفت موسی سحر هم حیران کیست و یعنی چنانچه اژدها گشتن عصا حیرت افزا است سحر هم حیران کنندهٔ ابلهانست قوله سر فاسد ز اصل سر بریده اند و سر فاسد دید حال از اصل ببرید دسائل و حال بینایان دید ناقص فاسد خود را از اصل و سرایه دید که عاقبت بینی باشد جدا کرده اند قوله کوری کوران ز رحمت دور نیست و کما قال الله تعالی لیس علی الاعمی حرج قوله چون دو چشم گاو در جرم تلف حاصل این بیت و ابیات آینده آنست که دو چشم گاو خر که بمنزله یک چشم است در دیت اگر شخصی هر دو چشم گاو یاری را تلف کند مانند تلف کردن یک انسان باشد که مستلزم ادای نصف قیمت بود و این از جهت جست گاو و خراست که خر یکطرف نه بیند در حکم عور باشد قوله که دو چشمش راست مسند چشم تو و یعنی بدون استاد و امداد چشم انسان چشم حیوان کار نکند قوله مار میت از ریست ابتلاست و یعنی مضمون این آیه در حق بندهٔ مکلف ابتلا و امتحانست زیرا که فعل رحمی منفیست از حق و مسند بحق تعالی

باشد یصرع اخیر قوله جز درین ویرانه نبود مرگ چیز ۲ جهان غفلت را ویرانه میگوید وحصر میکند مرگ ابله را در غفلت اشعار بران که اگر شخصی نادان از ورطهٔ غفلت رخت بیرون کشد وبجهان آگهی واصل شود روی مرگ نبیند وحیات جاوید یابد قوله چون بفکر ترک این عاجز شوی ۲ الی البیتین حاصل سخن آنکه مشاهدهٔ قدرت حق بهتر باشد از مشاهدهٔ عجز خود در کارها پس تارک معاصی را یاد حق اولی از ندامت واگر کوئی که ترک ندامت نتوانم کرد وعاجزم ازین ترک عجز حجت نمی شود زیرا که در وقت کسب گناه نیز همین عذر میگفتی که عاجزم چگونه گناه خود را بازداریم چون ازین عقبه در گذشتی وپشیمانی این حال توگردید اکنون ترک پشیمانی از گناه هم عاجز نیستی برای آنکه عاجز مجبور باشد ومجبور پشیمان نباشد فافهم قوله چون بود اکراه ما چندین خوشی ۲ یعنی در کتب معاصی اگر حیله آری که ترک فرمان باکراه از من سر زده طوعا فرمانی نکرده ام مسموع نباشد زیرا که اصرار بر ذنوب وخوشوقتی دران بر عدم اکراه شاهد بود قوله هست مرده جنگ میکردی دران ۲ ای در صواب نمودن عطای خود زور میزدی وحجت می آوردی قوله کی زند طعنه مرا جز هیچکس ۲ ای کسی که مرا طعنه زند ناکس باشد ۲ قوله زیرکی زابلیس عشق از آدم است ۲ زیرکن بحجت پیش آید وعاشق خود را تسلیم نماید قوله چونکه شکر ونتش گوید خدا ۲ رضای حق را شکر ومنت نام کرده چنانچه در حدیث آمده که توبهٔ عبد موجب سرور حق است وشکر نیست که مراد از سرور خوشنودی اوست قوله از کف ابله ورزرخ یوسف نذر ۲ ای بیم کنند کان دیگر آنرا که هر که در روی یوسف نگاه کند حال ما پیدا کند قوله کی دماغ وعقل روید دشت وباغ ۲ عالم ارواح را تشبیه بدشت وباغ که آنجا همه سبزه وگل روید به تفکر وتامل قوله سوی دشت از دشت نکته بشنوی ۲ الهی ترا بدشت وباغ غیبت اگر گذر افتد بهر طرف که بگذری نکته های دلفریب گوش کنی در تفسیر یا ایها المزمل قوله که برون آ ای کلیم بوالهراب ۲ هرب چنانچه بمعنی گریختن است بمعنی شدت وحزن نیز آمده اینجا همین معنی مناسب است قوله نور چشمی گر عصای کور را ۲ اگر در عالم شهادت دلیل راه گمراهانی دور عالم قدس نور دیده قدسیانی قوله هر که او چل کام کوری را کشد ۲ قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم من قاد ولکفوفا اربعین خطوة غفر له ما تقدم من ذنبه وما تاخر یکفوف بازداشته شده قوله خویش بنما که قیامت دگ ستم ۲ از جهت آنکه قیامت حق را از باطل تفریق کند ونفس نفیس مصطفوی نیز چنین کند ولهذا انگشت وسطی وانگشت شهادت را رسول خدا جفت کرده فرموده اما والساعة کهاتین قوله حق زبحر رحمت و موج کرم ۲ آری جواب هست معترض را که در ازی سخن اقدام است برسنت الدهر گاه حق تعالی از شوره باران باز اندازد وانا از احمق سخن چه دریغ کند قوله یک کره را جمله علم وعقل وجود ۲ اطلاق صفة

وکل انسان الزمناه طائره فی عنقه ونخرج له یوم القیمة کتابا یلقه منشورا **قوله** فضل آن مسجد زخاک وسنگ
نیست ؛ اشارة بآنست که سربانی ورنبا سرایت کند ودر هر اثری از آثار چنین فهم باید کرد **قوله** مسجد اقصی
بسازید ایکریم ؛ ای یعنی در تصفیه قلب سعی کنید ای سالکان که سلیمان باز یعنی تجلی حق در رسید **قوله**
در ازین دیوان پریان سرکشید ؛ ای قول نفسانی اگر ندانی نبی را طاعت نکند **قوله** فقه گفت آن شاه را
وفلسفه ؛ فاعل گفت وزیر است وفلسفه معطوفست بر فقه یعنی وزیر قصهٔ سرگذشت شاعر بشاه گفت
وحکمت نیز گفت **قوله** تا بر آمد عشر خرمن از کفه ؛ یعنی ده یک حاصل خرمن از کفهٔ ترازو بر آمد که بسا خرمنی
شود **قوله** خانه شکر وخاکست آن سرش ؛ یعنی سر شاعر خانه شکر وثنای وزیر کردید کنایة از انکه غیر از
همانا وزیر در سر شاعر هیچ نماند **در داستان باز آمدن شاعر بعد چند سال قوله** معنی اسد
گفت ان سیبویه ؛ در مشتق منه لفظ اسد علما را اقوال بسیار است سیبویه نحوی این کلمات را مشتق
ازان رد که میداد **قوله** یولعون فی الحوائج هم لدیه ؛ زاری میکنند در حاجتهای بندگان نزد خدا **قوله**
گفت الهنا فی حوائجنا الیک ؛ والتمسنا ها وجدنا ها لدیک ؛ زاری کردیم ما در حاجت های خود بسوی تو
یافتیم آن حاجتها از پیش تو **قوله** جمله مطوی یمین آن دو دست ؛ قال الله تعالی والسموات مطویات بیمینه
آسمانها بچپیده خواهد شد بقدرت الهی **قوله** استعینوا بالصبر والصلوٰة ؛ اشارة بآیة یا ایها الذین آمنوا استعینوا
بالصبر والصلوٰة که چرا فزع شود احمد بمدح کاف بیانیه بیان مدح میکند یعنی کفار بانیطریق مدح میکردند
که مدح رسول خدا چرا دوست میدارد ویرخود بالا ازین مفهوم چنان میشود که رسول علیه السلام
در جواب طاعنان این حدیث فرموده که ان الله خلق آدم علی صورته ای صفته وصفة اوست که حمد وشکر
دوست میدارد **قوله** پس بود ظلمات بعضی فوق بعض ؛ کما قال الله تعالی بعضها فوق بعض **قوله** کردی
من شرح این بس جانفزا ؛ ای شرح حال نیک نمایان زشت کردار وبد ظاهر آن نیک باطن که در شرح
کردن طبقه اولی رسوا شوند وفرقه ثانیه ستوده کردند **در داستان آموختن پیشه گور کنی قوله**
دید زاغی زاغ مرده در دهان ؛ اشارة بآیة کریمة فبعث الله غرابا یبحث فی الارض لیریه کیف یواری
سوأة اخیه الی آخر الآیة **در داستان آموختن قابیل پیشه گور کنی قوله** در سمن کش یابم
آندم زن مزد ؛ ایدلی که کل زمن وزن مزد ؛ صفت سمن کش واقع شده **قوله** گبر دیدی گوپی سگ
میرود ؛ گبران سگ نواز وقتیکه راه منزل کنند وپیش اندازند واعتماد کنند که بیک راه غلط نخواهد کرد پس
بدنبال سگ نیفتند که بمنزل رسند کان گرفتار خرابه دیو شوند **قوله** در پی او کی شدی مانند خر ؛ خر
چیز بدل باشد در بجای مرفته از واهمه قدم پیش نگذارد وپای خود واپس کشد پس این لفظ مربوط

لفظ مربوط

قوله استخوان موی سنگ انداخت زود یعنی زورق شقی را باز نداشت یا مقصود دنیوی او را حاصل
گردانید قوله قصه را از حلیمه گویمت ای قصه بدان مناسبت ایراد یافته که چشم حیران و دنگ ناظر میتواند به
تجلیات رنگارنگ چنانچه حضرت حلیمه در حیرت حال محمدی آواز غیبی از هر طرف شنید و بت را در سجده دید و
مقتشم شاهی که پیک اوست بخت و بجای پیک نیک و بجای بخت تاخت هم میتوان خواند یعنی شاهی که سریع
سلطانی عار اوست قوله این عجب قرنیست بر روی زمین و قرن یعنی نور آفتابست که اول صبح پدید آید
قوله گفته ام این را ولی بار دگر و چون در دفتر دوم ذکر قانع شدن آدمی بدنیا بنظم آمده عذر تکرار میخواهد
قوله ترک این تزویر کو شیخ نفور و ای گریزان از اسباب سعادت در مثل قانع شدن آدمی قوله خیز
شیران خدا بین کور گیر و از شیران خدا مشائخ حقیقی مراد است قوله کور چه از صید غیر دوست دور و در نیمصرع
لفظ کور بکاف فارسی است خدا در بیت بالا کور گیر گفته بود اینجا میگوید که کور گرفتن یعنی شیران شیر گیرند قوله همچو
مرغ مرده شان بگرفته باز و یعنی آنجماعت در وله عشق الهی خود را فنا کرده اند مثل مرغ کرده و در دست باز افتاده اند
که آنها با عاشقان و طالبان دیگر مینماید و شکار میکنند آنها عاشقان و طالبان را چنانچه رسم میر شکار است قوله از دم من او
بماند جاودان و یعنی دل مرده از دم من زنده گردد و حیسی تن زنده را مرده میکرد قوله موج طوفان هم عصا بد کور را
یعنی صورت عصا مقصود نیست بلکه هر اثری از آثار حق که واسطه خرق عادت گردد صحیح است که آنرا عصا خوانده
شود قوله لیک زین شیرین گیاهی زهر مند و کنایه از نعیم دنیا و این قول مقوله مراد است در مقام دعا یعنی بمحمد ی
خدایا نعیم دنیا را ترک کن و دوا گیر از فرعونیان و بحال بگذار قوله زانکه بی بر کند در دوزخ کلاب و ای سگان
جهنم گرسنه و بی سر انجام آمد قوله بر مثلهای بیان ذاکران و ای انبیا و اولیا و نامعان کو یا اشارت میکند
بآیه وما الذین کفروا فیقولون ماذا اراد الله بهذا مثلا قوله تو اگر خواهی حذر کن ز اشیمند و خطاب
بمنکر است یعنی چنانچه مقهوران دیگر بر افتادند تو هم بر افتاده شوی قوله هر چه چیچی باشدش کردی دگر
بکاف عربی مضموم قطعه زمینی از چمن قوله شسته در باطن میان گلستان و فاعل شسته جانی که از ملک
جسته در بیت آینده ضمیر او نیز راجع بجانب همان جانست عمارت کردن سلیمان مسجد اقصی را
قوله یک گروه از عشق قومی بی مراد و بعضی در بنای مسجد کار بعشوق کرده اند و بعضی باکراه چنانچه
در طالب الهی بعضی راغب و بعضی کاسره باشند قوله قد جعلنا الاجبل فی اعناقهم و اتخذنا الجبل من اغلالهم
اشارة بآیه انا جعلنا فی اعناقهم اغلالا بدرستی که ما گردانیده ایم در گردن ایشان غلها و زنجیرها و گرفته ایم
آنرا بسر ها طوق و غل را از نخوتهای بد ایشان قوله لیس من مستنقد مستنفه و قط الا طائر فی عنقه
نیست از هیچ آلوده و پاک یعنی عاصی و مطیع هرگز نگرد نامه اعمال او در گردن اوست کما قال الله تعالی

عاشق شوید آن عشق بوی لیاقت پس دریابید آن بوی را قوله منطق الطیر سلیمانی بیار ۱۲ خطاب
باسخن چون چندین بیت عربی انشا کرد و مدد میطلبد از سخن بهر لسانی راز عشق بیان تواند کرد قوله
مرغ جبر یرا میان جبر کو ۱۲ الخ یعنی قائل را خرید موم مراخواهد بود اما مرا از مرغ پر شکسته قابل اختیار است
که طریق اجابت از دست ندهد و بتقصیر اعتراف نماید و گوید از پر شکستگی یعنی از تصور همت خود را از
پرواز باز مانده ام قوله بر نسان رفته هم افسوس خورد ۱۲ کما قال الله تعالی قالت رب انی ظلمت نفسی گفت
بالقیس بدرستی که زبان کردم بر نفس خود از آفتاب پرستی قوله آنکه گوید را از قالت نامه ۱۲ اشارة بآیه قالت
نامه یا آیها النمل ادخلوا مساکنکم لایحطمنکم سلیمان وجنوده حطم پائمال کردن قوله همچو دلق و چارق پیش
ایاز ۱۲ در تقرب سلطان محمود ایاز دلق چارق که سابق داشت از خود دور نکرد تا مغرور نشود قوله تو بدان
عاشق بدی در دور آن ۱۲ یعنی در هر مرتبه که بودی همان مرتبه را کمال خود دانستی و تجاوز از ان ترا
محال می نمودی قوله انیکرم چون وقع آن انکار است ۱۲ مشار الیه لفظ این گرم خلقت الانسان است
از طین قوله خاک را تصویر انیکار از کجاست ۱۲ حاصل این بیت و چند بیت آینده آنکه حق تعالی مشت
خاک را قوت و قدرت انکار هرگاه تواند داد چرا حشر اجساد نتوان کرد پس در اتمام این حجت انکار منزله
اقرار باشد قوله چند صنعت رفت ای انکار را ۱۲ الخ یعنی انکار صنعت از آب و گل سرزده چندین صفت و
قدرت در ایجاد آدم و عالم بکار رفته تا انکار از آب و گل بوجود آمده که سورهٔ هل اتی مقر مراتب و منازل بلوغ
آن آب و گل ست تا بحد انکار بر سبیل تفصیل کما قال الله تعالی هل اتی علی الانسان حین من الدهر لم یکن
شیئا مذکورا انا خلقنا الانسان من نطفة امشاج نبتلیه فجعلناه سمیعا بصیرا انا هدیناه السبیل اما شاکرا و اما
کفورا استفهام تقریریست یعنی تحقیق آمد بر آدم هنگامی که دران نبود چیزی یاد کرده شده و آن
افتاده ماندن آدم است چهل سال قبل از نفخ روح میان مکه و طائف قوله آب و گل میگفت خود انکار نیست
الخ یعنی انکار آب و گل موجب تقریری که بالا ذکر یافت حین اقرار است گویا در حین انکار آب و گل فریاد
می زد که انکار من انکار نیست مثل آنکه بانگ میزد و خواجه بیخبر که اخباری از خواجه تمثیل گذشته را که خواجه گفته
خواجه نیست باز اعاده کرده قوله پس سلیمان گفت بالشکر عیان ۱۲ ازین قصه حق تعالی خبر داد جائیکه فرمود
قال یا ایها الملأ ایکم یاتینی بعرشها قبل ان یاتونی مسلمین قال عفریت من الجن انا اتیک به قبل ان تقوم
من مقامک وانی علیه لقوی امین قال الذی عنده علم من الکتاب انا اتیک به قبل ان یرتد الیک طرفک
فلما راه مستقرا عنده قال هذا من فضل ربی قوله پیش چوب و پیش سنگ نقش کند ۱۲ ای سنگ صنعت
قوله دید و در وقتی که شد حیران و دنگ ۱۲ از دیده حقیقة بین مراد است که حیران و دنگ است در تماشای صنعت

درحال خلائق است چنانچه در حدیث آمده لهم یرزقون ولهم یمطرون **قوله** لطف تو خواهم که بینا گر شود ۵
بینا گری و کیمیا گری یک معنی دارد **قوله** خیر کی ماند بدان نا قور کل ۵ قال الله تعالی فاذا القر فی الناقور
یعنی صور اسرافیل پس حکیمان گفته اند این نغمها مشهور ست که احکام موسیقی را از خلوات کواکب اخذ
کرده اند **قوله** مومنا گویند کاثار بهشت ۵ ذکر مومنان در مقابل حکما داں بر کفر آن گروه **قوله** ای سلیمان
درمیان زاغ و باز ۵ خطاب بشیخ ضیاء الدین باهر سالک است **قوله** لشکرت خصمت شود مرتد شود ۵ دو
معنی دارد یکی آنکه اگر بنای لشکر از تو برگردد دوم آنکه اگر بسبب آمدن و پیش ما لشکر با تو دشمن شود تو را
چه زیان از مروت شدن لشکر خواهد رسید **قوله** ای نموده حذر حق در فعل درس ۵ اگر درس را معروف
بر فعل خوانند بمعنی قول باشد اگر بی عطف خوانند چنانچه در بعضی نسخ واقع است معنی چنان باشد که ضد حق
را در فعل درس و سبق خود کرده و این در صورتیست که فعل را بجانب درس اضافه نکنی و اگر اضافه کنی
بجانب درس معنی آن بود که آنچه بدرس خوانده قولا ضد حق نیست اما فعل مخالفتست زیرا که عمل بران
نمیکنی **قوله** گر میان جان کنندم صفدری ۵ یعنی صفدری دیو و پری بحکم معنیست و از دل و جان مرا
مطیع و منقاد اند اما حاجت نیست که آنها بر تو بگمارم اگر نافرمانی کنی مرا هما جزو جزو تر اخق تعالی بر تو مسلط
کند در دشمنی **قوله** تو بهر صورت که آئی ماستی ۵ در ضمن خطاب سلیمان با بلقیس اشارة آنست بحقیقة جامع
انسانی که هر چه در خیال آدمی صورت بندد خود در همان تصور کند مثلا اگر غمگین شود داند که مرا از غم دام
سرشته اند و در عین مقام بند شود و نموده باشند و نتواند از ان تجاوز کرد و حال آنکه همچنین نیست اگر بحقیقة
خود بی برد جمیع صور را بخود قائم بیند مانند جوهر نه آنکه بصورت قائم بود مثل عرض **قوله** خیر بلقیسا چو ادهم
شاهوار ۵ تشبیه بحسب معنی است و تقدم و تاخر زمانی با معنی کار ندارد **قوله** مرده گان از کوری سر برزدند
رهائی از قید جسم را تشبیه کرد بحشر اجساد در بقیة **اهل سبا و نصیحت و ارد شدن سلیمان ع**
قوله لافت الاشباح یوم وصلها ۵ عادت الاولی وصوب اصلها ۵ ملاقات کردند اصباد روز وصل
خود را و بازگشتند فرزندان آن سوی اصل خود ای مادر و پدر **قوله** انه العشق تخفی فی الامم ۵ مثل جود
فی حوالیه السقم ۵ گروه عشق پوشیده است در گروههای مردم مانند سخای که گرد او رنج و ملال ست **قوله**
ذلت الارواح من اشباحها ۵ غرت الارواح من ارواحها ۵ خار خواری جانها از اجساد و ارجمندی جسمها
از جانهاست **در داستان وارد شدن بلقیس از ملک** **قوله** ایها العشاق السقیا لکم ۵
انتم الباقون والبقیا لکم ۵ ای عاشقان نوشیدن شراب محبت مر شما راست شما جاوید مانند گایند و جاوید
ماندن مر شما راست **قوله** ایها السالون قوموا عشقوا ۵ ذاک ریح یوسف فاستنشقوا ۵ ای پی عشقان برخیزید و

از عارف شناسنده شیخ مراد است یعنی کسی که شناسنده مرتبه کمال شیخ است و قهر او را عین لطف میداند چه او را شیخ از تصرف و توغل در شبهات نفسانی باز میدارد تا بصفت خاک موصوف شود قوله در صفت معراجیان گر بایستی ۱۲ از معراجیان اولیاء حق و اهل الله مراد داشته قوله نی چو معراج زمینی تا قمر ۱۲ یعنی معراج اهل الله نه آنست که مثل غبار و بخار زمین بالا روند چه آنکه دود و بخار اگر بالا رود همان گرد و بخار باشد بلکه معراج این طائفه اتصال معنویست مانند نی که بشکر میرسد و چنین که بمرتبه عقل فائز میگردد قوله کوه و دریا را همش مس میکند ۱۲ یعنی عقبهای صعب میگذراند تا قطع نظر از محسوسات میکنند قوله بر دریدی در سخن برده قیاس ۱۲ فاعل بر دریدی شیخ است که بالاذکر یافت قوله گر بیاری گوهرت شش تا شود ۱۲ ای شش دانگ کامل قوله هدیه بلقیس چل اشتر بدهست ۱۲ ازین قصه حق تعالی خبر داده در قرآن مجید جای که میفرماید انی مرسلة الیهم بهدیة فناظرة بم یرجع المرسلون فلما جاء سلیمان قال اتمدونن بمال فما آتانی الله خیر مما اتکم بل انتم بهدیتکم تفرحون تفسیر این آیه در تفسیر حسینی همین است قوله می پرستند اختری کان زرکند قوم ابلیس آفتاب پرست بودند در داستان کرامات شیخ عبد الله مغربی قوله نور آن شمس شموس فارس ست ۱۲ نور تجلی را شمس شموس فارس آفتاب یعنی آفتاب بر آفتابها سوار یش فارس روزی فی الحقیقه همان تجلی ست نه نورانی آفتاب قوله که هزاران آفتاب آید پدید ۱۲ نور حق بر وزره از ذرات که تابدان ذره مغز تابد خورشید قوله یوم لا یخزی النبی را راست دان ۱۲ قال الله تعالی یوم لا یخزی الله النبی و الذین آمنوا معه نورهم یسعی بین ایدیهم و بایمانهم در قصه عطاری که سنگ ترازوی او انخ قوله از گرفت من زجان اسپر کنید ۱۲ یعنی این مواخذه که بر شما کردم که زر نیخواهم روی دل بسوی من آید همین قول مرا پناه خود کنید تا از فتنه ها رهائی یابید اگرچه در عین استماع این قول گرفتار آید در ما و من قوله مرغ فتنه دانه بر بالیست او حاصل این بیت او ابیات آینده است که مال دنیا را بمنزله دانه بر دام پاشیده اند و مرغ فتنه دانه ای مفتون و فریفته دانه که شخص طالب دنیا باشد و زدیده نگاهی بران دانه دوخته و بترک آن نتواند پرداخت ناچار میگردد قوله این نظر از دور چون تیر ست و سم ۱۲ فی الحدیث النظر سهم مسموم من سهام ابلیس ای نظر بجانب زن بیگانه در داستان دلداری کردن سلیمان علیه السلام قوله جا گه یا بشری و یا هذا غلام ۱۲ قال الله تعالی و جاءت سیارة فارسلوا وارد هم فادلی دلوه قال یا بشری هذا غلام سیاره کاروان کسی که آب کشندگان کاروان با و متعلق میباشند چون یوسف بدلو نشست دلو بر آمد وارد گفت ای مژده و شادی مرا که این غلامیست در نهایت خوبی قوله کیف تلق الرزق ان لم تر تزق چگونه ملاقی شوی تو روزی اگر روزی ندهند ایشان ترا اشاره بآنست که از برکات اولیا توسع

حشر بروجه اتم منکشف شود **قوله** نوحس وجان بی پایان ما ه شروع کرد در بیان نیست شدن
حواس عوام وخواص حاصل فرق آنست که در تحت آن نور غالب قاهر نور روح انسانی نیز مقهور
گردد اما مثل روح حیوانی نیست نشود اگرچه باشد اما خاید وازین محقق شد که ارواح گذشتگان
فانی نیست بلکه باقیست وآثار آن در تحت نور صفات الهی معذورش گردیده چنانچه پیشتر میفرماید
ه در صفات حق صفات جمله شان ه الخ **قوله** روح محجوب از نقابش در حذاب ه الخ یعنی ارواح
مانوسه بدنیا در تحت شمول واحاطه نور صفات الهی معذب باشد بواسطه غیبت مالوف ومانوس خود
وارواح متنفره از دنیا دانس یافته باموالی در راحت که مانوس ومالوف خودند **قوله** زین چراغ
حس حیوانی مراد ه یعنی روح حیوانی که مثال آوردم وچراغ گفتم مراد آنست که اگر روح انسانی
باوصاف آن ملتبس شود واتحاد پیدا کند در حکم حیوانی باشد ازینجهة میگوید **قوله** روح خود را متصل کن
ایجوان ه الخ صد چراغت اردیدار هستند یعنی ارواح حیوانی چه درعین ممات وچه در وقت حیات
متحد نباشد هیچ جهتی نه بذات ونه بوصف **قوله** زان همه چکند این اصحاب ما ه که ارواح شان حکم ارواح
حیوانی گرفته باز از هندوی شب چون ماه راد حات کرد مثال روح انسانی که مانند است بنور ماه و
آفتاب نه مشابه بنور چراغ **قوله** بر مثال عنکبوت آن زشت خوای حکیم طبعی که بقیاس خود نه بنور معرفت
هنگامه بحث وجدال آراید **بقیة قصه بنای مسجد اقصی در دست سلیمان علیه السلام**

قوله حق همیگوید یوار بهشت ه اشارة بآیة وان الدار الآخرة لهی الحیوان لو کانوا یعلمون **قوله**
گر شود صد نوکه باشد این زمان ه یعنی ابوسینا اگر صد برابر انچه بود بشود چه قدرت دارد که آن نور
را بی پرده ادراک کند وپرورده راکه پیش چشم او عیان آویخته اند بحجاب اما لفظ این زمان زبانزد
اهل توران که در تکلم بی قصد این لفظ میگویند اینجا برای قافیه است **قوله** این بتقدیر سخن گفتم تراید
یعنی دست سائیدن بوعلی پرده بر سبیل فرض محال وشلت شلا گفته شد چنانچه فرضا گفته شود که
اگر خانه خایه داشتی خانه شدی اما کو خایه که خانه شود **قوله** هین مشو نومید نور از آسمان ه تقویت
فرمود رجارا تا قدم طالبان بر جادهٔ طلب استوار باشد **در بیان آنکه حکما گویند آدمی عالم
منظری است قوله** مصطفی زان گفت کادم انبیا ه قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم انا حامل
لواء الحمد یوم القیمة تحته آدم ومن دونه ولا فخر **قوله** گرچه پیله چشم بر هم میزنی ه پیله پلک چشم را میگوید
حاصل معنی آنکه وقتی که عاشقانه کام برداشتی اگر بظاهر بیدار باشی مثل شخصی که برگشتی خفته راه رو دانی
طی مراحل میتوانی کرد در **قصهٔ هدیه فرستادن بلقیس الخ قوله** جسم عارف را دهد وصف جاد

میکند بلکه انیکار از برای گرمی بازار حرص میکند **قوله** بد فغان شان کز نظیر ما بکم ۰ قال الله تعالی
انا نظیر ما بکم گفتند ما نبیا که ما فال بد گرفته ایم تا مدن ستمگار بلدهٔ مکه **قوله** همچو رسم مصر کین مرغ زر
مصریان بیضه مرغ در سر کین نهند و مرغ از ان بیرون آید **قوله** تو بدان مانی کز ان نور تهی ۰ ای
بدان دماغ می مانی مقوله معشوق ست در خطاب بان عاشق زیا نکار بی ادب **قوله** در سخن آباد این
دم راه شد ۰ الخ مقوله مولوی ست میفرمایند که در شهر سخن حالا راه یافتم اما گفت گو محال نیست
که وقت تنگ گردید و میشود که مقوله عاشق باشد در خطاب معشوق **قوله** آرما تو نیستی کو را نظر +
مقولهٔ جان دار **قوله** چون بدانستی که شکر دانه ۰ دانهٔ شکر از جنس شکر است وجای آر انبار خانه
شکر پس هر که از نشانها قبول اند ک بره خود دید در سلوک سلک اهل الله منسلک گردید **قوله** لذت او فرع محو لذت ست
یعنی در یافت لذت هر مطلب بعد فنای لذات مطالب دیگر است اگر در وقت اکل لقمه توجه بجانب دیگر باشد
از لقمه لذت نیابی **قوله** لذتی بود او و لذت کی رسد ۰ یعنی بی تاثیر شدن از لذت لذتیست لذت کی **قوله**
رو بجو این اتحاد از روح باد ۰ روحی که بباد انفاس قیام دارد و آن روح حیوانی است
یا اشعار بدان باشد که روح حیوانی بخار یست متصاعد **قوله** جمع گفتم جانها شان من باسم ۰ یعنی
از لفظ جمع جانها تعدد حقیقی توهم نکنی چه روح انسانی باعتبار تعلق بابدان متعدده متعدد مینماید
قوله فرق اشکالات آمدزان مقال ۰ ای قیاس روح انسانی بشعاع شمس فرق در صور مستفاد میشود
پس بانک ارواح انبیا و اولیا و ارواح عوام کالانعام در حقیقت ممتاز نباشد از یکدیگر جواب میفرمایند
که تشبیه ناقص ست و بر سبیل مثال گفته نه مثل و در مثل توافق از بعض وجوه کافی است بر خلاف مثال که
تطابق مثل با مثل الیمین کل الوجوه درکار ست **قوله** فرقها بیحد بود از شخص شید ۰ بیان آنست که تشبیه
روح انسانی بنور خورشید از قبیل مرد شجاع است بشیر که بر سبیل مثال گفته میشود نه مثل **قوله** متحد نقشی
ندارد وین سزا بود در عالم کون و فساد از ان متعلقات حسی نقشی که در همه صفات متحد باشد با نقش
روح یافت نمیشود تا مثل دانایم **قوله** شب بهر خانه چراغی می نهند شروع کرد بتقریر مثال روح حیوانی
با خورد و خواب سر ندهیم زیرا که در معرض فناست و از موت گریز ندارد چنانکه خود بیان میکند **قوله** آنکه
نعد حلتی اش مرگ بود ۰ حاصل این بیت آنست که نور روح حیوانی حلتی ست یعنی بسبب حلت اخلاط
و حرارت عزیزی که بمنزله فتیله ست در روغن پایندگی دارد چون اسباب منقطع شود نیست گردد **قوله**
جمله حسهای بشر هم لی بقاست ۰ لفظ جمله مشعر ست بر آنکه چنانکه حواس جسمانی از عوام معدوم شود حواس
روحانی از خواص نیز مفقود گردد و تا بش نور حق تعالی که آنرا نور روز حشر خوانده باعتبار آنکه آن نور

بتطاول او قوله صوفی آمد بسوی خانه روزه ۱۲ انتقال اینداستان بمناسبت ومطابقت مکر عاشق است با مکر زن

صوفی قوله بهر محشر لاتری فیها عوجا ۱۲ قال الله تعالی یسألونک عن الجبال فقل ینسفها ربی نسفا فیذرها قاعا
صفصفا لاتری فیها عوجا ولا امتا می پرسند ترا از کوهها پس بگو پراگنده سازد کوهها را آفریدگار پراکنده
ساختن پس بگذارد قرارگاه آن یعنی زمین را خالی وهموار ۱۲ بینی دران پستی وبلندی ۵ اسم
مشتق است اوصاف قدیم ۱۲ خ میفرماید که اسماء الله اعلام نیست که معنی اوصافی را دران مدخلی نباشد
چنانچه بطریق علم نام زنگی کافور کنند بدون اعتبار سیاهی رنگ او سپیدی رنگ کافور نام کنند
بلکه اسماء مشتقه باعتبار صفات متحققه باشد غرض حضرت مولوی رو مذهب حکماست که نزد آنها ذات
باریتعالی موصوف است بصفات قدیمه وثبوت آن صفات مر آن ذات را مثلا سمیع است وعلیم است
وبصیر است بی ثبوت صفت سمع وعلم وبصر ونحنها اینها راجع میشود یا آنکه اسماء الهی از قبل اعلام
باشد ومولوی میفرمایند اسماء همه مشتق اند وهر اسمی ذاتست بر صفتی وقدم صفات قدیمه نه مثل
علت اولی است که عالم عقل اول چه حکما قائل اند بقدم ذوات عقول عشره وعلت اولی از انجمله است
قوله یالقب غازی نبی بهر نسب ۱۲ حاجی وغازی صفتی ست که بسبب تعلق دارد اگر برای علو نسب
طفلکی را حاجی یا غازی نام کنند از قبیل وضع شئی در غیر محل باشد قوله من همین دانستم پیش از وصال
مقوله معشوق بآن عاشق که از دست عسس بباغ گریخت ومعشوق بی ادبی آغاز کرد قوله چونکه
چشم سرخ باشد در عشق ۱۲ این بیت وابیات آینده مقوله همان معشوقست فی القاموس العمص محرکة
ضعف الرویة مع سیلان الدمع فی اکثر الاوقات برین تقدیر معنی انیست ظاهر است اما بجای عمش عمش
خوانده شود ولفظ چون کسر خواهد بود وحاصل معنی آنکه ای عاشق کاذب من ترا بواجبی میدانستم ومیشناختم
مثل دانستن شناختن کسی که چشم من در غم آنکس سرخ باشد یعنی بسیار گریسته باشد وبدانم آنکس را از ان
درد گریه را اگرچه کم دیده باشم اورا بمعنی فرضا مرا که معشوق توام معشوقی باشد آنچنان که حقیقت آن
معشوق خود را بخصوصیات حقیقة ترا میدانم که هیچ چیز تو پوشیده نیست که نظر تا جائیکه مالیده اند بمعنی نظر
را بجا کشوده اند بانیمعنی که معشوق را که نبی پاسبان دانسته اند ووصل او را یگان عشق او را آسان دیده اند
واین دیدن بیجا وخطا باشد ۵ که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها ۱۲ قوله گرچه چون سرگین دفع
آتشست ۱۲ سرگین آتش را مشتعل گرداند وزرحرص را مدور ساند آفتابی که دم از آتش زند گرمی آفتاب
سرگین را پاک نسازد بلکه خشک کند تا لائق سوختن شود همچنین عقل زر ومال را عزیز نگرداند بلکه شایسته
قبول حرص کند قوله آفتاب آن سنگ را هم زر کند ۱۲ سنگ را که آفتاب تربیت زر میکند نه از برای خود

بسم الله الرحمن الرحیم

دفتر چهارم

قوله نور از ان ماه باشد و ین ضیا ه کما قال الله تعالی وهو الذی جعل الشمس ضیاء و القمر نورا قوله آفتاب اعراض را کامل کند ه هر چیزیکه عوض نقد یا جنس بخرند و بفروشند در نور روز نیکو دیده میشود و اگر عوضها را در روشنی نیک ملاحظه نکنند نقصان رو میدهد و در بعضی نسخها بجای اعواض اعراض دیده شد و اعراض در لغة بمعنی امتعه باشد قوله دشمن انحرف ایندم در نظر بود در نفحات ذکر میکنند که شیخ حسام الدین در معامله دید که در مثنوی میخوانند و جماعتی از غیبیان شمشیرها گرفته حاضر میشدند هر که بصدق اعتقاد استماع نمی نماید بیخ ایمان و شاخهای دین او را بریده موکشان در مقر سقر می افگنند چون واقعه بر مولوی عرض کرد مولوی این دو بیت فرمود قوله انحکایت را که نقد وقت ماست ه اشارة بحکایت آینده است قوله آن خوشا واعظ چو بر منبر بدی ه انتقال با نحکایت بمناسب دعا کردن عاشق است عسس را قوله هست حیوانی که نامش اسفر است ه بضم همزه و سین مهمله ساکن و فین معجمه مضموم جانوریست خار دار چون کسی قصد گرفتن او کند خود را چنان جنبش دهد که خارها از بدن او جسته برا میخورد هر قدر او را بزند فربه تر شود و آنرا شغر بشین منقوطه نیز گویند قوله چون ادیم طائفی خوش میشود طائف نام شهریست در عرب ادیم آنجا خوش بوباشد مانند ادیم یمنی که منسوب بدین است قوله این سخن اندر ضلال افگنده هست یعنی سبا باشد که نادر آنرا از راه برد زیرا که مقتضی به بقا ظالم میشود و گردن بنهادن

ی مدام ؛ مقولہ مولوی است جواب و سوال عشق تمام شد **قولہ** آب گردد ساقی و هم مست و آب ؛ آب
گشتن ساقی آن باشد که از صفت ساقی گری برآید و ساقی مست و آب یکذات شود **قولہ** چون مگو لس
اعلم بالصواب ؛ یعنی اعتراض مکن که چگونه ساقی مست آب شود **قولہ** اندرین معنی به پرس آن خیره را
ای معترض را که میخواهد از چون و چرا زند که چنین کے دیده بودی شبره را یعنی خوش و رقص شبره از
کجاست از پیر تو ساقی است یا از غیر او در داستان یافتن عاشق الخ این داستان
مناسب آن آورده که مآل کار عشق حیرت و فتنه و بلاست **قولہ** عاشقی را چه جوان چه پیر مرد ؛ عشق
بر هر دل که زند تاثیر کرد ؛ نامه را تصحیف خواندی نائبش ؛ یعنی نائب رقیب گشتی و موافق مطلب خود
خواندی **قولہ** از غبار تیره گشتی آن صبا ؛ یعنی غبار خاطر عاشق صبا را گرد آلود کردی **قولہ** بود
اول مونس غم انتظار ؛ آخرش بشکست که هم انتظار ؛ یعنی یک چند مونس و همدم غم عاشق انتظار وصل
معشوق بود و آخر بشکست کار او از که شد رونق بازار که شکست هم انتظار جواب آنست یعنی این کار
هم انتظار کرد پس نصف مصرع اخیر بشکل سوال و نصف دیگر بر وتیره جواب باشد **قولہ** چونکه بروی
سرد گشتی این نهاد ؛ یعنی نهاد عشقبازی همین که او را خنک نمودی گرمی دیگر از چشم اتحاد جوشیدی
و حرارت او را در کار عشقبازی زیاده کردی **قولہ** ای بساط طی گویائی خمش ؛ از طوطی عاشق مراد است
یعنی نه آن عاشق که گویا خاموش است بحالت اهل قبور ماند **قولہ** بشنو از من قال ها و هوی
را ؛ یعنی قال هم بروجه استیعاب کاشف جان نباشد **قولہ** نفس ها یکسان بضد ها متصف
ای نفس ها زندها **قولہ** خاک هم یکسان روان شان مختلف ؛ ضمیر شان
راجع بجانب خموشانست که مردگان باشند **قولہ** گفت پیغمبر که چون
کوبی دری ؛ قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم من قرع
بابا ولج **قولہ** کو تو خواهی باقی این گفتگو ؛ ای
گفتگوی عشق و عاشقی و سبب سازی
حق تعالی فراغ دست و داد ؛ شرح
دفتر سوم و شروع افتاد
بدفتر چهارم

تمام شد شرح دفتر سوم مثنوی روم

تا برسد او همیشه بخیر تعالی **قوله** با محب حق بود بهیئه ۵ الا سواه خائفا من بینه ۵ ما دوست دارنده بود او را
برای ذات حق تعالی نه غیر حق ترسنده باشد که مبادا توجه او بجانب غیر واقع شود این هر دو بیت بمنزله
مبتدا و بیت ثالث خبر است **قوله** صد چو تو فانیست پیش آن نظر ۵ الخ بیان شوکت عشق میکند که اگر فنا
خود را دوست میداری قدم پیش بگذار **قوله** عقل کی ماند چو باشد سرده او ۵ سرد هندهٔ عقل یعنی آفریننده
او هرگاه خدا باشد با خدا او را چه مجال مقاومت **قوله** هستی اند نیستی خود طرفه ایست ۵ ای بقا در عین فنا
عجیب و غریب است **قوله** هوش صالح طالب ناقه خدا ۵ یعنی هر هوشی که از میان هوشها صالح پسندیده
و نیکو افتاده طالب ناقه میکند تا خانه مستی او را ناقه زیر و زبر کند و لفظ صالح در نیمقام مناسب آمده
بذکر ناقه کما لایخفی **قوله** ابر خواهم تا ببارد بر زمین ۵ یعنی بیک دهان بیان آن ناممکنست مگر شل
باران از ابری ببارد **قوله** بس چه باشد عشق دریای عدم ۵ زیرا که هر چه کوشی باشد آن نباشد لهذا
معبر شود بدریای عدم **قوله** روز و شب اندر قفص در میدهم ۵ یعنی چنانچه در قفص دم فرا نگیرد و همچنین
بیان حقیقة عشق میسر نگردد **قوله** سخت مست و بیخود و آشفته ۵ مولوی را خطاب است با جان خود
قوله یا جمیل السر خواند آسمان ۵ این مصرع را دو قسم معنی توان گفت یکی آنکه آسمان هرگاه اسرار عشق
از زبان بشنود بداند که سر عشق و عاشقی چه پایه دارد از راه عظمت و جلالت اسرار خطاب کند بعشق و
گوید تو جمیل السری با آنکه مراد در بیان اسرار ناتمام و قاصر خاندواز راه تنزه و پاکی بعشق خطاب کند که
ستر تو جمیل است انچه این عاشق گوید در خور شان تست فافهم **قوله** ستر چه در ریشم و پنبه آذرست ۵ بطریق
استعجاب میگوید که ستر مگر آتش است در پنبه **قوله** چون بگوشم تا سرش پنهان کنم ۵ یعنی وجود مطلق
بخود ظاهر است نه بتعریف لانه منزه عن التعریف و ظاهری اینچنین بهیچ حال پوشیده نشود **قوله** همچون
پیدائی جان پوشیده ۵ یعنی از غایت قرب و شدت ظهور مرئی **قوله** گوید او محبوس جنست این تنم
جنب و خم یکست اعتراض عشق است بر مولوی که مرا جان و پیدا و پنهان قرار دادن نیز قید است
وجود مرا مگر مثل بادهٔ محبوس در بزم مستان و سنگ دان پنداشته پس این بیت را بطریق استفهام
باید خواند **قوله** گویمش زان پیش که کردی گرد ۵ الخ جواب مولوی عشق را و حاصل جواب آنکه هر چه در سابق
تو گفته ام و میگویم ترا نشاید از گفتنهای من در گرد قید می آئی پس صرافت خود باشد تا آفت مستی را نه
پائی نیندازد گوید از جام لطیف آشام من یعنی بعد استماع انجواب خطاب از عشق در رسد که مستی تو مستی
منست و جام لطیف را آشامنده منم و از روز نازل تا شام ابد مستی مراست ۵ چون نیامد شام و روز
و جام من ۵ یعنی قیامت چون قائم شود و تعینات مرتفع گردد مرا زوال نباشد **قوله** زان عرب بنهاد نام

قولہ اصلہا ثابت و فرعہ فی السماء اشارۃ بآیۃ الم تر کیف ضرب اللہ مثلا کلمۃ طیبۃ کشجرۃ طیبۃ اصلہا ثابت و فرعہا
فی السماء قولہ جملہ اجزای جہان زان حکم بیش و اشارۃ بآیۃ ومن کل شیئ خلقنا زوجین لعلکم تذکرون
قولہ آسمان مرد و زمین زن در خرد ہای در حساب عقل کہ آسمان را از جہۃ اتفاق و اعظام و اعتبار
میکند و زمین را باعتبار قبول نفقہ زن میگوید قولہ برج خاکی خاک ارضی را مید و بہ ابیات آینده
مطابق فائدہ منجمین ہست کہ دوازدہ برج را چہار قسم کردہ ہر سہ برج را ازان بطبع یکی از عناصر نسبت داده
اند در بیان آنکہ طاغی در عین قاہری الخ قولہ و زنباشد آن تو بنگر کاین فریق یعنی فرضاً
اگر آن فتح کہ در صورت شکست واقع شد فتح ہم نباشد رنج انبیا عین راحت است قولہ گفت پیغمبر کہ ہستند
از فنون یعنی الخ کما جاء فی الخبر المومن یہرب من الداء الخصام کما یہرب الغنم من الذئب پس زبونی مومنان در
جنگ و خصومت کفار از روی فنون حکمت و دانش ہست و نه از راہ جبن و نامردی قولہ در فرہ دادن
شنیدہ در مکون یعنی فرہ بکسر اول و ثانی و ہا زدہ خوشدلی و حاصل معنی آنکہ حق تعالی از فرہ و خوشدلے
مومنان را تجدید فرمود و زجر کرد از برای چند تن از مومن و مومنات کہ ساکن مکہ بودند کما قال عز شانہ
و لولا رجال مومنون و نساء مومنات لم تعلموہم ان تطئوہم فتصیبکم منہم معرۃ بغیر علم لیدخل اللہ فی رحمتہ من یشاء
لو تزیلوا لعذبنا الذین کفروا منہم عذابا الیما و اگر نبودندی مردان گرویدہ و زنان ایمان آورده در مکہ کہ شما
ندانستہ اید کہ ایشان را و آن ہفتاد و دو تن بودند از مرد و زن کہ کتمان ایمان میکردند اگر ہلاک میکردید شما
ایشانرا پس میرسید شما را از جہۃ ہلاک ایشان مکروہی و غمی و اندوہی نقل مومنان باقی و آن چون
کفارت ویت دانسته پس منع کردیم شما را از قتل اہل مکہ جہۃ نگاہداشت ایشان ہر آئینہ داخل گرداند خدا تعالی
در بخشش خویش ہر کرا خواہد اگر جدا شدندی آن مومنان از کافران در مکہ نبودندی ہر آئینہ عذاب میکردیم
آنانرا کہ کافر شدند از اہل مکہ عذابی موئلم قولہ گفت ایدیکم تمامت زان بدان یعنی قال اللہ تعالی و ہو الذی
کف ایدیہم عنکم و ایدیکم عنہم ببطن مکۃ من بعد ان اظفرکم علیہم و کان اللہ بما تعملون بصیرا از بطن مکہ جدیبیہ
مراد است قولہ نیز اندر غالبی ہم خویش را ہدالی آخر البیتین حاصل آنکہ حق تعالی رمی را از رسول خود نفی
کرد تا غالبی را بخود نسبت دہد قولہ ہر مقلد را در ین رہ نیک و بد یعنی کردار نیک و بد مقلدہای
او ست در عمل نیک خود چہ حرف عمل بد ازان جہۃ ہادی او باشد کہ بسبب تقلید نیکان امید بخشایش
ہست و نمیشود کہ مقلد در ارتکاب بمعاصی خائف نباشد اگر ہمہ ازین را باشد کہ مبادا پردۂ تقلیدش
دریده شود پس غرض درین بیت آن باشد کہ تقلید مردان خدا نیز بیفائده نباشد اگر محبت حق بود و تغیر
کن نیال دائما من خیرہ اگر دوست دارند خدا ست از برای غیر خدا مثل طمع بہشت و فراخی رزق و غیرہ

تا برسد او همیشه بخیر تعالی **قوله** با محب حق بود بعینه ۱۲ الا سواه خائفا من بینه ۱۲ ما دوست دارنده بود او را
برای ذات حق تعالی نه غیر حق ترسنده باشد که مبادا توجه او بجانب غیر واقع شود این هر دو بیت بمنزله
مبتدا و بیت ثالث خبر است **قوله** صد چو تو فانیست پیش آن نظر ۱۲ انچه بیان شوکت عشق میکند که اگر فنا
خود را دوست میداری قدم پیش بگذار **قوله** عقل کی ماند چو باشد سرده او ۱۲ سرد هنده عقل یعنی آفریننده
او هرگاه خدا باشد با خدا او را چه مجال مقاومت **قوله** هستی اند نیستی خود طرفه ایست ۱۲ ای بقا در عین فنا
عجیب و غریب است **قوله** هوش صالح طالب ناقه خدا ۱۲ یعنی هر هوشی که از میان هوشها صالح پسندیده
و نیکو افتاده طلب ناقه میکند تا خانه مستی او را ناقه زیر و زبر کند و لفظ صالح در اینمقام مناسب آمده
بذکر ناقه کما لا یخفی **قوله** ابر خواهم تا ببارد بر زمین ۱۲ یعنی بیک دهان بیان آن ناممکنست مگر شل
باران از ابری ببارد **قوله** بس چه باشد عشق دریای عدم ۱۲ زیرا که هر چه کوشی باشد آن نباشد لهذا
معبر شود بدریای عدم **قوله** روز و شب اندر تقص و در مدم ۱۲ یعنی چنانچه در تقص دم فرا نگیرد و همچنین
بیان حقیقه عشق میسر نگردد **قوله** سخت مست و بیخود و آشفته ۱۲ مولوی را خطاب است با جان خود
قوله یا جمیل الستر خواند آسمان ۱۲ این مصرع را دو قسم معنی توان گفت یکی آنکه آسمان هرگاه اسرار عشق
از زبان بشنود و بداند که سر عشق و عاشقی بپایه دارد از راه عظمت و جلالت اسرار خطاب کند بعشق و
گوید تو جمیل الستری با آنکه مراد در بیان اسرار ناتمام و قاصر خواند و از راه تنزه و پاکی بعشق خطاب کند که
ستر تو جمیل است انچه این عاشق گوید در خور شان تست فافهم **قوله** ستر چه در پشم و پنبه آذرست ۱۲ بطریق
استعجاب میگوید که ستر کرا آتش است در پنبه **قوله** چون بگوشم تا سرش پنهان کنم ۱۲ یعنی وجود مطلق
بخود ظاهر است نه بتعریف لانه منزه عن التعریف و ظاهری اینچنین بهیچ حال پوشیده نشود **قوله** همچون
پیدائی جان پوشیده ۱۲ یعنی از غایت قرب و شدت ظهور مرئی **قوله** گوید او محبوس جنست این تنم
جنب و خم یکیست اعتراض عشق است بر مولوی که مرا جان و پیدا و پنهان قرار دادن نیز قید است
وجود مرا گر مثل باده محبوس و در بزم مستان و سنگ نشان پنداشته پس این بیت را بطریق استفهام
باید خواند **قوله** گو میش زان پیش که گردی گرد ۱۲ انچ جواب مولوی عشق را و حاصل جواب آنکه هر چه در سبان
تو گفته ام و میگویم ترا نشاید از گفتنهای من در گرد قید می آئی پس صرافت خود باشد تا آفت مستی را نه
پائی نیندازد گوید از جام لطیف آشام من یعنی بعد استماع انجواب خطاب از عشق و در رسد که مستی تو مستی
نیست و جام لطیف را آشامنده منم و از روز نازل تا شام ابد ستی مراست ۱۲ چون نیامد شام و روز
و جام من ۱۲ یعنی قیامت چون قائم شود و تعینات مرتفع گردد مرا زوال نباشد **قوله** زان عرب بنهاد نام

قوله اصلها ثابت و فرعها فی السماء اشارة بآیه الم تر کیف ضرب الله مثلا کلمة طیبة کشجرة طیبة اصلها ثابت و فرعها فی السماء قوله جمله اجزای جهان زان حکم بیش اشارة بآیه و من کل شیئ خلقنا زوجین لعلکم تذکرون قوله آسمان مرد و زمین زن در خرد بدای در حساب عقل که آسمان را از جهة اتفاق و اعظام و اعتبار میکند و زمین را باعتبار قبول نفقه زن میگوید قوله برج خاکی خاک ارضی را مدد بدهد با ابیات آینده مطابق فائده همچنین است که دوازده برج را چهار قسم کرده هر سه برج را ازان بطبع یکی از عناصر نسبت داده اند در بیان آنکه طاغی در حین قاهری الخ قوله ور نباشد آن تو نبگر کاین فریق بد یعنی فرضا اگر آن فتح که در صورت شکست واقع شد فتح هم نباشد رنج انبیا حین راحت است قوله گفت پیغمبر که هستند از فنون بد الخ کما جاء فی الخبر المومن یهرب من الداء الخصام کما یهرب الغنم من الذئب پس زبونی مومنان در جنگ و خصومت کفار از روی فنون حکمت و دانش هست و نه از راه جبن و نامردی قوله در فرهٔ دادن شنیده در مکون هر فره بکسر اول و ثانی و هاء زده خوشدلی و حاصل معنی آنکه حق تعالی از فره و خوشدلی مومنان را تجدید فرموده و زجر کرد از برای چند تن از مومن و مومنات که ساکن مکه بودند کما قال عز شانه

و لولا رجال مومنون و نساء مومنات لم تعلموهم ان تطئوهم فتصیبکم منهم معرة بغیر علم لیدخل الله فی رحمته من یشاء لو تزیلوا لعذبنا الذین کفروا منهم عذابا الیما و گر نبودندی مردان گرویده و زنان ایمان آورده در مکه که شما ندانسته اید که ایشان را و آن هفتاد و دو تن بودند از مرد و زن که کتمان ایمان میکردند اگر هلاک میکردید شما ایشان را پس میرسید شما را از جهة هلاک ایشان مکروهی و غمی و اندوهی نقل مومنان باقی و آن چون کفارت ویت دانسته پس منع کردیم شما را از قتل اهل مکه جهة نگاهداشت ایشان هر آئینه داخل گرداند خدا تعالی در بخشش خویش هر که را خواهد اگر جدا شدندی آن مومنان از کافران در مکه نبودندی هر آئینه عذاب میکردیم آنانرا که کافر شدند از اهل مکه عذابی موجع قوله گفت ایدیکم تمامت زان بدان بد قال الله تعالی و هو الذی کف ایدیهم عنکم و ایدیکم عنهم ببطن مکة من بعد ان اظفرکم علیهم و کان الله بما تعملون بصیرا از بطن مکه جدا بیه مراد است قوله نیز اندر غالبی هم خویش را بد الی آخر البیتین حاصل آنکه حق تعالی رمی را از رسول خود نفی کرد تا غالبی را بخود نسبت دهد قوله هر مقلد را در ین ره نیک دید بد یعنی کردار نیک و بد مقلدهای اوست در عمل نیک خود چه حرف عمل بد ازان جهة هادی او باشد که بسبب تقلید نیکان امید بخشایش هست و نیشود که مقلد در ارتکاب بمعاصی خائف نباشد اگر همه ازین را باشد که مبادا بیهوده تقلیدش ورزیده شود پس غرض درین بیت آن باشد که تقلید مردان خدا نیز بیفائده نباشد اگر محبت حق بود بتعبیر کن نیال دائما من خیره اگر دوست دارند خدا است از برای غیر خدا مثل طمع بهشت و فراخی رزق و غیر ذلک

بیداری نمی ماند بر سر راه تکیه میکنند تا کاروان چون برسد ایشان را بیدار کند اگر از راه بیرون روند در خواب بمانند و بمنزل نرسند و از تشنگی و بی آبی هلاک شوند تو نیز اگر پیاده روی و خوابناکی از راه حق بیرون مرو سید ابو طاهر میگفت که اینمعنی مکرر از اکابر دین هر که از من شنید تصدیق کرد بآنکه پیش ازین هیچکس باینمعنی پی نبرده چون خواجه حسین از سید این نکته استماع نمود گفت حضرت مولوی در مثنوی همین معنی را بنظم آورده سید گفت من همی گردت از اول تا آخر بر مثنوی گذشته ام و بوی ازینمعنی نیافته ام خواجه این بیت برخواند **قوله** خوابناکی لیک هم در راه خسپ ۱۲ الله الله در ره الله خسپ ۱۲ ازینجا معلوم شد که مدلولات منطویات این کتاب از خواندن سی پاره که براز کیا منکشف ناگشته باشد اگر از نظر قاصر فهمان مستور ماند محل استغراب و استعجاب نیست **قوله** چونکه موسی برشد از اقصای دشت ۱۲ این بیت با ابیات آینده که واو در اجبال مسخرت بر هانست بر آنکه گفته بود **قوله** کوهها رام وی و برکند طعن قرآنرا برون شو میکند ۱۲ ضرب نیزه را طعن گویند و برون شو یعنی گریزگاه است یعنی ضرب سنان قرآنرا گر بریگاه نباشد چنانچه بیت آینده مصداق اینقول است **قوله** گر جهان کند آز تان نگیختی ۱۲ مقوله قرآنست که اگر از وطمع شمای طاعنان بوی ناخوشی طعن نمی انگیخت بعد قوت تنفع میشدید **ورد استان مثل زدن در رمیدن قوله** پس بدان کاب مبارک ز اسمان ۱۲ کما قال جل سبحانه و انزلنا من السماء ماء مبارکا فانبتنا به حدائق ذات بهجة **قوله** پیروی پیغمبران ره سپر ۱۲ پیغمبران بصبر مامورند کما قال الله تعالی واصبر علی ما یقولون و اهجرهم هجرا جمیلا **قوله** خواب مرغ ماهیان باشد همی ۱۲ ماهی در دریا و مرغ در هوا نمی خوابد **قوله** که روان کافران زاهل قبور ۱۲ یعنی کفار امیدوارند که پس از مرگ زنده شوند و بحشر اهل قبور قائل نباشند کما وقع فی القرآن یا ایها الذین آمنوا لا تتولوا قوما غضب الله علیهم قد یئسوا من الآخرة کما یئس الکفار من اصحاب القبور **قوله** تو گمان داری برا و نار بشر ۱۲ یعنی مرد خدائی را که بینوا و بی سر و پا بینی قیاس کنی که آتشی در جان او فتاده و اندوهی که بمقتضای بشریت بهر فردی از افراد انسانی از زرگذر قلت مال و عسرت احوال و امثال آن میرسد با او رسیده و فی الحقیقة نه آنچنان باشد پس بدانکه شمع بریشود تا آخر **داستان** رفت بر اثبات آنمطلب که چندین صفحه پیش ازین گذشته و ترا بحفظ و نگاهداشت آن تاکید رفته بود مبادا از خاطرت محو شده ازینجهة اعادهٔ ذکر آن لازم افتاد و آنمقام این بود **قوله** لیک شمع عشق چون آن شمع نیست ۱۲ روشن اندر روشن اندر روشنی است او بعکس شمعهای آتشی است ۱۲ مینماید آتش و جمله خوشی است ور قها بگردان و آنمقام پیدا کن و در یاب که حضرت کجا غوطه زده اند و از کجا بر آورده اند **قوله** زان بروید برگهاش از چوب سخت ۱۲ از چوب سخت شاخ مراد است

وصفات از صفات ذاتی بظهور آمده فعل و قول صدق شد فوت ملک یعنی ملائکه را پاکی فعل و قول و راستی
عهد بمنزلهٔ غذاست که بقوت آن عروج بر افلاک کنند و اگر انسان نیز طاعات فعلی و قولی حیاتی را قوت خود
سازد مانند ملک بر فلک تازد در تمثیل صابر شدن مومن قوله همچو پیلم بر سرم زن زخم و داغ
انج از هندوستان عالم فانی مراد است چنانکه پیل ملک هندرا وطن ساخته نبع انسان نیز بعالم ناسوت
رخت انداخته وغیر آن دیگر نپرداخته ۵ چونکه انسان در عناطاغی شود بداشاره بآیهٔ ان الانسان
لیطغی ان رآه استغنی قوله چون بپوشیدم جهاز آوزی بمرای قبول کردم استعداد حرارت عزیزی را
قوله زین دو جوشش قوت حسها شدم بیعنی ازین دو جوش حسهای ظاهر و باطن مرا قوت حاصل شد
قوله در جمادی گفتمی زان سیروی بیعنی کدبانو میگوید که در حالت انتقال از جمادیت با خود چنین میگفتم
که ازین انتقال صاحب دانش مشیوی و آماده و شایسته صفات حمیده میگردی قوله چون شدی تو روح
بس بارد گر بداز ین روح روح حیوانی خواسته مقوله کدبانوست یعنی بعد وصول بمرتبه حیوانی امین
خطاب با خود داشتم قوله از خدا میخواه تازین نکته ها بیچون انقلاب اطوار و تربیت آثار اذهان ناستقیم
بر وجهی که طبائع سلیمهٔ اصحاب شهود دریابد ادراک نمیتواند کرد هدایت میفرماید برجوع الی الله و طلب استقامت
از جناب الهی انه علی کل شئی قدیر قوله آتشی بود و چو هیزم شد تلف بیعنی جان حیوانی چون نار شهوت چیزی نداشت
و آن نار پائدار نبود مانند هیزم بسوخت و خاکستر شد قوله پیش ازان کین قصه تا مخلص رسید بدای قصه
بخاری و صدر جهان با آنکه پیش از تمام مثنوی حاسدان باب اعراض مفتوح کردند قوله خوش بیان
کرد آن حکیم غزنوی بر جای گفت عجب نبود که از قرآن نصیب نیست جز نقشی که از خورشید جز گرمی نیاید
چشم نابینا قوله جنبان و انسیان و اهل کار بداشارهٔ بآیهٔ قل لئن اجتمعت الانس و الجن علی ان یاتوا بمثل
هذا القران لایاتون بمثله و لوکان بعضهم لبعض ظهیرا قوله بطن چارم از بنی خود کس ندید بداز حضرت صادق
منقول است که فرمود کتاب الله علی اربعه اشیاء العبارة و الاشارة و اللطائف و الحقائق فالعبارة للعوام
و الاشارة للخواص و اللطائف للاولیاء و الحقائق للانبیاء قوله آنکه گوید اولیا درکه بدند بداینکنایت
منوطست با آنکه ظاهر آدمی راکه هرکس بیند و از باطن او مردم غافل باشند قوله آدمی همچون عصای موسیست
تا آخر این داستان تلمیح است بر آنکه بر الفاظ مثنوی نگاه نباید کرد که صفت عصای موسی و افسون عیسی
دارد و الحق در ادراک مقاصد این کتاب از احاطهٔ فهم بشر بیرون است و سید تاج الدین سر برهنه که
از کمل اولیا بود در وقت رحلت سید ابو طاهر خوارزمی از و طلب نصیحت کرد گفت مسافرت بسیار
کرده ام که جمعی که پیاده میروند در هنگام شبگیر پیش از سواران براه می افتند اگر ایشان را طاقت

وسلم ان من البیان لسحرا بدرستی یعنی بعضی از بیان هر آئینه سحر ست یعنی متصرف میسازد قلوب سامعین را بسوی
خود و بعضی علما بر آنند که مراد ازین کلام مدح بیانست و تحسین آن و بعضی بر آنکه مذمت بیانست که در تصنع و
تکلف عبارت نباید کوشید اما قول پیغمبر که ان من الشعر لحکمة و هذا هو السحر الحلال مؤید مدح است قوله
بختی بدپیش او همچون خردس ، یعنی خردسن پیش او سحر خران است قوله گفت پیغمبر که جاد فی السلف
بالعطیه من یتیقن بالخلف ، جاد صیغه ماضی است از جود یعنی جود و سخا کرد و در زبان پیشین بعطا و بخشش
کسی که جزم کرد بخلف یعنی بجزای عمل و پاداش آن حاصل معنی آنکه اهل سخا جزای عمل را یقینا حق میدانند
ازین جهة در بذل امساک نمیکنند و بخیلان جازم ندارند ازینجهة صرفهٔ مال کنند قوله ازبس کلا پس لو تعلمون
اشارة بآیة الهکم التکاثر حتی زرتم المقابر کلا سوف تعلمون ثم کلا سوف الخ مشغول کردن شمارا فخر کردن بسیاری
قوم بابسیاری مال و اولاد تا حدی که آمدید بگورستان یعنی مردید و آمدید بمقابر نه چنین باید که همت عاقل
مصروف دنیا شود و آخرت فراموش کند زود باشد که بدانید عاقبت تکاثر و تفاخر قوله عقل و جان
جاندار یک مر جان اوست ، از مر جان لب معشوق مراد است قوله من نه لافم در بلافم همچو آب الخ
حضرت بالا فرمودند که قوله از گمان و از یقین بالاترم ، اینجا میفرمایند که آن قول را لاف مدان و بر تقدیری
که لاف هم باشد سزاوار ست مرا لاف زدن زیرا که موصوف ام بصفت آب که در کشتن آتش اضطرابی
ندارد و همچنین مرا در فرو نشاندن آتش انکار تو اضطراب نباشد قوله چون بذر دم چون حفیظ مخزن اوست
یعنی لاف زدن ، هوز و لاف زنی وزدیست و دزدی و خیانت از من نیاید زیرا که حافظ مخزن غیب
حق تعالی ام پس گفتهٔ من لاف نباشد و این تقریر در صورتیست که لفظ بذر دم بیای موحده خوانده
شود و اگر بنون بخوانند معنی چنین باشد که گفتهای من خواه لاف باشد از ان مخزن که حق تعالی حافظ آنست
و چون حافظ خزانه با من یار ست و با او سر و کار چه اندارم و ابیات آینده همین معنی را تایید می بخشد
قوله کلکم راع بنی چون راعی ست ، از عبد الله بن عمر قال قال النبی صلی الله علیه و آله وسلم کلکم راع و کلکم
مسئول عن رعیته و الرجل راع علی اهل بیته و هو مسئول عن رعیته و المرة راعیة علی بیت زوجها و ولده و هی
مسئولة عنهم و عبد الرجل راع علی مال سیده و هو مسئول عنه الا کلکم راع و کلکم مسئول عن رعیته متفق علیه
مشکوة قوله سر بنه انی ارانی اذبحک ، اشارة بآیه فلما بلغ معه چون رسید اسمعیل آنکه سعی کند با ابراهیم
در اعمال دین و دنیا و در انوقت سبزده ساله بود قال یا بنی انی اری فی المنام انی اذبحک فانظر ماذا
تری یعنی نظر بکن ای اسمعیل که در ذبح میشوی با نه قال یا ابت افعل ما تؤمر ستجدنی انشاء الله من الصابرین
قوله از صفاتش رسته و الله نخست ، زیرا که صفات آثاری از صفات افعالی و صفات اسمائی

قوله صد مدد دارد زشهر لامکان ۵ ای عالم غیب محققان گویند آب از اسم باسط و آتش از اسم فائض وخاک از اسم ممیت مدد یابد قوله چون شنید از گریکان او عزّ خود ۵ ای آواز گریه و سگ قوله سگنه و سده جذام و ماشرا ۵ خالها که مانند ورم سرخ بر چهره از غلبه خون پیدا شود و موسوم است بعلت ماشرا قوله گر پذیرد شد وگرنه گفت خیر ۵ یعنی مهلت خواستن ترا اگر قبول کرد برگشت و برفت قوله با اسهم بنیم باس شدید ۵ قال الله تعالی باسهم بینهم شدید تحسبهم جمیعا وقلوبهم یعنی کارزار منافقان با یکدیگر سخت است اما با رسول خدا چون حرب کنند بدل و ترسان شوند تو پنداری ایشان را مجتمع و متفق و حال آنکه دلهای ایشان پراگنده ۵ عاذلان شان از دغا دارند ۵ از عاذلان مردمان خدا خواسته قوله زانکه زاد و کم جنالا گفت حق ۵ قال الله تعالی ولو خرجوا فیکم ما زادوکم الا خبالا اگر بیرون آمدندی میان شما نیفزودندی شما را مگر تباهی دیدی در شان منافقان وارد شد قوله خواند افسون که انی جار لکم ۵ اشارة بآیة وقال لا غالب لکم الیوم من الناس وانی جار لکم فلما تراءت الفئتان نکص علی عقبیه و قال انی بری منکم ان اری مالا ترون انی اخاف الله والله شدید العقاب قوله گفت حارث ای شراقه شکل بین ۵ حارث بن هشام از صنادید قریش بود و سراقه نیز از کبار قبائل عرب بود که در غزوهٔ بدر شیطان بصورت او متمثل شده حاضر گشته قوله گفت این دم من بنیم حرب ۵ کلمهٔ حرب را بر خرابی و ضایع شدن کار اطلاق کنند قوله گفت می بینی جاعاشیش عرب ۵ جاعاشیش جمع جعشوش یعنی گدا و صاحب صراح یعنی مرد کوتاه بالا پست قامت و زبون و نحیف تحقیق کرده حاصل معنی آنکه حارث در جواب شیطان گفت که خرابی کار ترا ازان نظر می آید که از فوج ما غیر گدایان مفلوک مردم جنگی را نمی بینی قوله تو بتون رفتی و ما هیزم شدیم کلغن ۵ را توان خواند مطلب آنکه کلغن بسوختن هیزم گرم میشود یا برای گرمی بازار خود مثل هیزم میخواهی بسوزانی قوله که خنوشش چون خنوش قنفذ است ۵ خنوش بس خزیدن و قنفذ نام جانور یست که آنرا بفارسی خارپشت خوانند ساعت بساعت سر خود را اندرون کشد و بیرون برآرد قوله هر نفس قلب حقائق میکند اختلاف کیفیات را مبالغة قلب حقائق فرمود مراد آن باشد که چنان نماید و نه چنین باشد قوله ساحران هستند هم جادوکشان ۵ یعنی مرشد کامل قوله سحر او حق گفت آن خوش پهلوان ۵ سحر او در ترکیب اسم آن دان ۵ والفی که پیش آن مکتوب است علامت نصب آنست وبجهة موزون شدن اینجا مرجع نون ملفوظی تنوین کلمه سحر آرا و استیناف ضم کرده باید خواند تا وزن درست شود و در صحیح بخاری روایت نموده از ابن عمر رضی الله عنهما که آمدند کسان از مشرق نزد رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم و تکلم کردند با یکدیگر بعبارت بلیغ و کلام فصیح و مردم تعجب نمودند از گفتگوی آنها پس فرمود رسول الله صلی الله علیه وآله

ملائکه که شما نمی دیدید در ملامت کردن اهل مسجد مهمانرا قوله همچو مستی که برد بر اسیر ۵ مه کنار رسما
گیرد و گوید که گیر ۵ تشبیه میکند در بخار آمدن عاشق را بحال مست لایعقل که خود را بر آتش زند و برگیر
طرف آتش را بگیر ۵ یعنی بهر جانب که آتش افزون باشد و بگوید آتش را که مرا بگیر یعنی زود بسوز قوله
کاو موسی وان مرا جان داد ۵ عاشق میگوید که اگر معشوق او را قربان کند کاو موسی شود که پاره از ان
کاو بر عامیل زدند و عامیل مرده زنده شد چنانچه تفصیل این قصه در دفتر اول گذشت قوله در خطاب
اضربوه ببعضها ۵ اشارة بآیة فقلنا اضربوه ببعضها کذلک یحیی الله الموتی قوله یا کرامی اذبحوا هذا البقر ۵ ان
اردتم حشر ارواح النظر ۵ ای بزرگان بکشید این گاو که نفس باشد اگر میخواهید شما زندگی روحهای
نظر را یعنی ارواحی که بدقت نظر زنده شدن آنرا توان ادراک کرد و تفصیل مراتب آنرا در ابیات آینده
خود ذکر میفرمایند قوله از جمادی مردم نامی شدم ۵ یعنی نطفه بودم جنین شدم قوله پس عدم گردم
چون ارغنون ۵ یعنی مغایرت معدوم شود من کل الوجوه چنانچه آب از عین دریا صورت بخار پذیرد
و بار دیگر صورت ابر گیرد و دیگر باران شود و دیگر بصورت رود روان گردد و رود به بحر پیوندد پس
آب حقیقت سائره باشد از بحر تا باز بحر پس صورت غیر بحر داشته باشد اما در جمیع مراتب بحسب حقیقت
معدوم نشده و موجود نگشته بلکه بحسب صورت موجود و معدوم میشد بعد وصول بحر از قید وجود و عدم
غربت رهائی یافت تم الکلام و وصل المرام قوله مرگ وان آن کا تفاق امتست ۵ ازین مرگ مغایرت من
کل الوجوه مراد است قوله ای فسرده عاشقی غمین مباش ۵ غمناک را ترکان در روز جنگ برای دفع تیر و
تفنگ در بر کنند قوله لیک شمع عشق چون آن شمع نیست ۵ الی آخر البیتین این هر دو بیت را بخاطر
نگاهدار که بعد از چند ورق حضرت مولوی باز رجوع باین بیت خواهند کرد و در ان محل تنبیه کرده خواهد شد
انشاء الله تعالی قوله چون تمنوا الموت ای صادقین ۵ اشارة بآیة قل ان کانت لکم الدار الآخرة عند الله
خالصة من دون الناس فتمنوا الموت ان کنتم صادقین قوله گفت الدین النصیحة آن رسول ۵ قال ای
صلی الله علیه وآله وسلم الدین النصیحة لله ولرسوله والکتاب ولائمة المسلمین وعامتهم صحیح بخاری پس نصیحت
برای خدا صحت اعتقاد است در وحدانیت او و نصیحت برای رسول خدا التصدیق به بنده او و نصیحت
برای کتاب خدا عمل نمودن بانچه در وست و نصیحت برای ائمه مسلمانان و حکایت ایشان معاونت و مساعدت
ایشان مادام که در رواج شریعت و اعلای حق باشید و نصیحت برای عامة مسلمین تلقین ارکان اسلام
و ازالة اذی و مضار از ایشان بقدر قدرت باشد قوله برجهد از کون دکانی برزند ۵ از کون هستی فانی
و از کان هستی باقی خواسته حاصل معنی آنکه ترک حیات مستعار کند و بمعدن حیات ابدی خود را افگند

گرچه دل چون سنگ خارا میکند یعنی آن صدرا اگرچه سنگدل میکند و رحم نمیاورد قوله هر موکل را موکل مخفیست
موکل در اصل لغت کارسپارنده و اینجا یعنی سرهنگ است در داستان لاابالی گفتن عاشق عادل
بیدرد و همچون قفسی عادل ملامتگر قفسش جانوریست که منقار او هزار سوراخ دارد و از هر سوراخ
آواز برمی آید قوله یامنیر اخذ یا نور البقاء اجتذب روحی وجدلی باللقاء ای روشن رخ وای جان
دوام حیات جذب کن روح مرا و ببخش مرا بدیدار قوله لی حبیب حبه یشوی الحشاء لو مشا یشوی علی
عینی مشاء مراد وستیست که دوستی او بریان میکند درون عاشق را اگر خواهد که قدم بگذارد بر چشم من
بگذارد قوله کو چو عیان نمرد اندر پس ای سرانا الحق آشکارا کند قوله بی زیاد است باب سلسله
زیادات نام کتابیست از مصنفات امام محمد در فقه حنفی و باب سلسله کنایه از بحث تسلسل که مبلغ کلام تعلق
دارد یا عبارت از حفظ سلاسل باشد حاصل معنی آنکه در پیش عشاق از وجد حالست نه از قیل و قال از
فقه کتابی و از کلام یا از سلسله پیری و مریدی فصلی و بابی ندارد و مؤید توجیه اخیر قول خواجه بهاء الدین
نقشبند است چون پرسیدند از ایشان که سلسله شما بکجا میرسد گفتند از سلسله کسی بجای نمیرسد قوله
سلسله این قوم جمله مشکبار در این مصرع نیز تائید میرساند بانچه گذشت قوله مسئله دور است لیکن دور
یار در ذکر دور بمناسبت سلسله است که قریب است با تسلسل امام را از دور گردش جام باده است یعنی
مسئلهٔ قوم عشاق گردش جام معشوق است قوله مسئله کی ار بپرسد کس ترا خطاب با عاشق مست است
یعنی در حالت مستی اگر نقد کیسه زری حواله یکی کند و قدر آن زر معین نکرده باشد در حین باز گرفتن
اگر دعوی زیادتی زر کند بر مدعی علیه ادای آن زر لازم نیاید قوله کردم خلع و مبارا میرود در مبارات
در اصطلاح فقها بیزاری زوجین و خلع دادن زن مال را بمقابله آن بیزاری و این بیت ناظر است
بابیات اوائل داستان یعنی بیزاری عاشق صدر جهان از دوستان که منع رفتن او به بخارا میکردند
بمنزلهٔ مبارات است در طریق عشق بازی و جان فدا کردن او بمنزله بدل مال است که خلع باشد میفرماید که
اگر اهتمامی در ذکر مسائل رفته و حقائق فقها را نه بیان کرده ایم بر ظاهر کلام مواخذه نکن و تاویل
آنرا در یاب چه تذکار مسائل بسبب ذکر بخارا در میان آمده که فقاهت آنجا رواج تمام دارد در داستان
گفتن شیطان قولش را قوله می فتاد از خندهٔ او چون گلستان در لفظ ستان بجهار معنی
آمده است اول بر نشست خوابیدن دوم جای انبوهی مثل گلستان و هندوستان اینمعنی بدون مرکب
گفته نمی شود سوم مخفف آستان و چهارم بی صبر و بطاقت اینجا بمعنی اول و چهارم درست میشود
قوله کز جنود الم تر و ها غافلی در اشارهٔ بآیهٔ و ایده بجنود لم تروها قوت داد خدا تعالی پیغمبر را به لشکرهای

باطل ماعبرد ۱۲ ای هرچه درشان جبرئیل گویند وبهرچه تعبیر کنند ارفع باشد مرتبه او ازان قوله این جلالت
در دلالت صادق است ۱۲ ابیات گذشته مقوله عقل بود از اینجا تا آخر داستان مقوله مولویست یعنی این
بزرگی که عقل کل ثابت کرد برای جبرئیل در دلیل بودن در رهنمونی فرمودن امر رسول خدا راست قوله
گر گریزد کس نیامد گرد شاه ۱۲ ای جبرئیل کنایه ازانکه فیض خود را اگر باز گیرد قوله وقت میدانست وقت
جام نی ۱۲ وقت میدان عبارت از رزم آزمائیست و وقت جام اشارة ببزم آرائی حاصل معنی آنکه در
وصول بمقصد اقصی ادراکات را تردد در پیش هست چگونه بیاسایند قوله آن یکی وهمی چو باری می برد
لی آخر البین تفاوت مراتب ادراکات بیان میکند قوله از جگر غم زاید وشادی رشش ۱۲ نزد حکما
شش مروحهٔ قلب است که همیشه متحرک است وحرکت آن موجب انبساط قلب هست وغم واندوه تعلق بجگر
دارد ولهذا اگر کسی در مهالک ومصائب تحمل ورزد او را بی جگر گویند حاصل آنکه شرافت بجگر هست قوله
زانکه حق گفته کلوا من رزقه ۱۲ اشارة میکند بکریمهٔ هو الذی جعل لکم الارض ذلولا فامشوا فی مناکبها وکلوا
من رزقه ذلول نرم نرم ومنقاد ومناکب اطراف ومولوی ازین رزق رزق حکمت مراد داشته اند
قوله از سر ربوه نظر کن در دمشق ۱۲ ربوه تلیست مشرف بر شهر دمشق در گفتن روح القدس
قوله که امین حضرتم از من مرم ۱۲ اشارة بآیهٔ انا رسول ربک لاهب لک غلاما زکیا قوله از وجودم میگریزی در
عدم ۱۲ ای بعالم که از ادراک حسی معدوم است قوله هین مکن لاحول عمران زاده ام ۱۲ ای نبت عمران
من قوله که زلاحول انیطرف افتاده ام ۱۲ یعنی از لاحول گفتن تو بطرف تو آمده ام زیرا که مودای لاحول
ولا قوة الا بالله بهره یافتن است از امداد حق در قوت ملکی وجبرئیل حامل آن امداد است در داستان
عزم کردن آن وکیل الخ قوله شمع مریم را بهل افروخته ۱۲ یعنی قصهٔ مریم را بگذار قوله سخت بی صبر و
در آتشدان تیز ۱۲ انتقال کرد بمقصد اصلی که در جهان کیست وبخارا چیست قوله وای بر آنکس که بروی تفته
ای هلاک کند جمع فسق او را قوله پیش آن صدر نکو اندیش او ۱۲ این مصرع مقوله مولویست گویا مصرع
اول را که مقوله وکیل بود تفسیر فرمودند قوله غنّ لی یا نتنی لحن النشور ۱۲ سرود کن ای آرزوی من
لحنی را که بسبب او مرده زنده گردد قوله انزلی یا ناقتی تم السرور ۱۲ بنشین ای شتر من که تحقیق تمام
شد خوشحالی یعنی بنشین که بر تو سوار شوم وبجانب مطلب برانم قوله ابلعی یا ارض ویعنی قد کفی
فروکش ای زمین آب خود را که اشک من تحقیق بسنده است قوله اشربی یا نفس وداقد صفی ۱۲ بیاشام
ای نفس دوستی را تحقیق صاف شده قوله عدت یا عبدی الینا مرحبا ۱۲ بازگشتی تو ای عبد بسوی
ما خوش آمدی قوله نعم ما روحت یا ریح الصبا ۱۲ چه نیکست که خوشبوی ساختی ای باد صبا قوله

قوله قطب گوید مر ترا ای سست حال ۱۲ الخ حق بجانب قطب است اگر معرفت ذات محال بودی خلق موجودات بیفائده بودی نظر بحکم حدیث قدسی باید کرد حق تعالی فرمود احببت ان اعرف فخلقت الخلق و انچه سرور عالم در خلبه تنزیه فرمود که ما عرفناک حق معرفتک راجع میشود بکسر نفس فاندفع الاشکال قوله نی که اول هم محالست می نماید ۱۲ مثل آنکه طفل بودی و در انحالت قرارت قرآن و تحصیل علوم ترا محال مینمود قوله چون رهانیدت زده زندان کرم ۱۲ الخ از حالت طفولیت با حصول پس بلوغ چه عقبها که بتائید لطف و کرم الهی طی نکردی اگر بعد حصول تمیز و ادراک در بیابان حیرت افتاده باشی آنرا حبس مپندار ۱۲ لطف الهی بکند کار خویش ۱۲ مژده رحمت برساند سروش ۱۲ اینها تمثیل دیگر میفرمایند قوله چون خلاصی یافتی از صد بلا ۱۲ فقر را بر خود مکن رنج و عنا ۱۲ مجوسی که از هزار بلا نجات یافته باشد اگر بعد خلاصی او را فقر و رنج رو دهد باید که آنرا رنج و محنت نداند و ممکن است که باز منعم شود قوله سوی بحث خویش باز آ بوالحسن ۱۲ یعنی بحث اثر و مناسبت را اعاده کن در جمع و تفریق میان نفی و اثبات قوله یعرفون ابناءهم کما یعرفون ابناءهم ۱۲ مثل مالا یشتبه اولادهم ۱۲ می شناسند انبیا را اضداد ایشان که کفار اند چنانچه مشتبه نمیشود اولاد ایشان یعنی در شناخت اولاد خود بواجبی می شناسند همچنین کفره انبیا را بواجبی می شناسند اما از حسد اطاعت نمیکنند چنانچه حق تعالی میفرماید الذین آتیناهم الکتاب یعرفونه کما یعرفون ابناءهم قوله هم بنسبت گیر این مفتوح را ۱۲ یعنی دانستن و ندانستن حق را که بر توفیح و آشکارا کرده شد مثل گفتن ولا یعرف نوح تصور کن اگر آنهم درست است این نسبت درست قوله درد و صد من شهد یک وقیه دخل او قیه وزنی است مقرر نزد عرب فی القاموس الاوقیه اربعون درهما قوله این قیاس ناقصان بر کار رب ۱۲ ای قیاس تمثیلات ناقصه مثل زبانه شمع پیش نور آفتاب و شهد و خل و شیر و آهوبات زید درین مثال فاعلیت زید اقتضاء وجود زید میکند و موت او اقتضای عدم و هر یکی از جهة صحیح است قوله از فراق این خاکها شوره شود ۱۲ ای آخر البیتین اشارة بآنست که فساد عناصر اربعه و تباهی آن بسبب جدائی هر کدام است از معدن و مرکز خویش قوله دوزخ از فرقت چنان سوزان شده ۱۲ ای از فراق رحمت الهی و هجر دوستان خدا ۱۲ در قصه وکیل صدر جهان که متهم شد قوله همچون مریم کوی پیش از فوت ملک ۱۲ عالم شهادت را ملک گوید ای قبل انتقال ازین بخدا پناه گیر چنانچه مریم گفت اعوذ بالرحمن منک ان کنت تقیا قوله صد هزاران بدر را داده بدق ۱۲ ای بکاستن کنایه از باریک شدن ماه است قوله عقل کاشش چون به بیند کم زند ۱۲ کم زدن ترک کردن ای عقل ترک بزرگی کند قوله من چه گویم که مرا بر دوخته است ۱۲ مقوله عقل کل است در صفت جبرئیل قوله دور از ان شه

در پیوست از عالم علویست نه از عالم سفلی قوله نیک در کمار پای پرفتند الی آخر البیتین مارهای پرفن و ناهیان توسن مقلدان گمراه رشیخان نامه سیاه اند قوله هم زدر باتاسه شان رسوا کند یعنی ترس و بیقراری که مقلد را از تموج بحر حقیقت رو دهد سبب رسوائی او شود قوله مستمع خواهند اسرافیل خود اسرافیل از بدو فطرت بر صور لب نهاده گوش بفرمان دارد و انتظاری میکشد که هرگاه امر شود نفخ کند و در بعضی بجای اسرافیل خواسرافیل کو دیده شد برین تقدیر معنی باید گفت که مستمعان رفتند و در زیر خاک آسودند کجاست اسرافیل که بنفخ صور آنها را باز زنده کند قوله فرخ آن ترکی استیزه نهد ای ترک ستیزه کند ضمیر را تحریص میکند باظهار اسرار که مانند ترک دلاور از کسی باک مدار قوله چشم را از غیر غیرت دوخته دای ترک را غیرت او دوخته باشد از دیده غیر و در بعضی نسخها غیر و غیرت بعطف دیده شد فاصل دوخته ترک خواهد بود که آن ترک چشم خود را از غیر غیرت دوخته یعنی این غیرت دامن گیر او نگشته که اسب جماندن او را کسی نمی بیند و متوجه اسب او نمی شود قوله گر پشیمانی بر او عیبی کند یعنی اگر احیانا یا فرضا ندامت لاحق صاحب حال شود و بخاطر بگذراند که مستمع گوش ندارد و چرا کشف اسرار باید کرد آن ندامت را فی الحال بسوزد و نابود کند قوله خود پشیمانی نزوید از عدم دای این ندامت بوجود نمی آید و صاحب حال را ندامت نمی باشد قوله چنبر حجره قمر چون بر درود دچنبر بچند معنی آمده است اینجا بمعنی چارطاق است یعنی حیله حد و آفتاب که از برودت او بالا نرود و چارطاق منزل ماه را آسیبی ضرر نتواند رسانید تا بآفتاب که بر فلک چهارم منزل او چه رسد قوله که مزاج رحم آدم غم بود دهر قدر غم بود بیشتر رحم بیشتر مادر را اگر غم فرزند نباشد شیر در پستان نجوشد تو نگر که غم ندارد بر مسکینان کجا رحم آرد رحمی که از لوث غم برکنار است رحم آفریدگار است قوله در وجود از سر حق و ذات او دای از وجود مطلق مراد است یعنی در مرتبه اطلاق که آنرا مجهول النعت و منقطع الاشارة گویند از راه ادب سزاوار آنست که گوئی فهم از ادراک آن قاصر است و اگر از وجود وجود عالم که بسبب تعارف مضاف میشود خواسته شود هم درست و برین تقدیر معنی چنین باشد که تا در بند وجود خودی از سر حق و ذات او مگو قوله چونکه آن مخفی نماند از محرمان دای هرگاه از مرتبه اطلاق که قیود و اضافات از ان ساقط است بوصفی از اوصاف ذکر آن نشاید جان انبیا و اولیا آگاه باشد ذات را بلاحظه وصف جامعیت او مر جمیع اوصاف را چون نداند چه در جنب آن مرتبه این مرتبه نزد خاص چندان خطر ندارند قوله عقل بحثی گوید این دوراست کو دای عقل متکلم و حکیم حکم میکنند باستحاله دریافت ذات و معلومیت آنرا تاویل کند بانکه معلوم ذات او باین وصف که بکنه معرفت آن نمیتوانند رسید و معلوم است سر او که هیچ چیز از علم او پوشیده نیست

که کنایة از انسان کامل و صاحب بصیرت باشد هر بیننده که هست مقلد هست در صفات مردم دیدهٔ بلند
که ناظر اند علوی را قوله گفت اندر مه نگر منگر بمیغ ۱۲ ای بعالم ارواح نظر کن نه در عالم اجسام قوله کز و ویران
تا کند معمور تر ۱۲ مقوله بلال است قوله من چو آدم بودم اندر حبس و کرب ۱۲ یعنی آدم چنانچه در ابتدای
خلقت میان آب و گل افتاده بود و باران غم بر وی بارید قوله خانه تنگ و دور و جان جنگلوب
آدمی و حیوان را که دست و پا ناراست باشد جنگلوب گویند در بیان آنکه وجه غفلت عمر و
تاریکیست قوله چون دوم بار آدمی زاده بر او ۱۲ اشارة بقول حضرت عیسی که گفت لن یلج ملکوت
السموات من لم یولد مرتین و نزد اهل الله ولادت ثانی مقرر هست قوله علت اولی نباشد وین او ۱۲ انج
حکما عقل اول را علت اولی خوانند و گویند موجد افلاک و عقول تسعه هست بوسائط و اعتقاد فاسد
این آن باشد که از واحد صادر نمیشود مگر واحد پس از ذات واجب الوجود که واحد است عقل اول
صادر شد و ازان عقل عقول دیگر بوجود آمد بقانون که در کتب حکمی ثبت است مولوی میفرماید
کسی که تولد ثانی دست داد انسلاخ قیود بشریت شد ازین عقیده نجات یافت قوله علت اخری ندارد کین او
علت اخری نزد حکما عقل و فعل یعنی عقل و فعال را بر کین و آزار او ولیست تصرف نباشد زیرا که هر چه
بر وی وارد شود از آثار همه از موثری حقیقی داند رنج و راحت و کین را مهر و قهر را لطف شناسند یا معنی این
مصرع چنین باشد که کین ارباب ضلال با عارف ربانی که از رسوم و عادت مخلص یافته سبب دیگر ندارد
مگر آنکه او علت اولی را دین خود نساخته و از تبعیت ملت این قوم باز پرداخته فافهم قوله لی مکان باشد
چو ارواح و نهی ۱۲ ای عقلها و این کلمه هم بالف و را و هم بیان نوشته میشود قوله مجتهد هر گه که
باشد نص شناس ۱۲ یعنی عارف کامل را بعقول جزئیه احتیاج نباشد چنانچه مجتهد نص شناس را بقیاس
رجوعی نبود قوله نص وحی روح قدسی دان یقین ۱۲ از روح قدسی ذات محمدی صلی الله علیه وآله
وسلم مراد است یعنی هر چه وحی بر سرور عالم نازل شد نص ست قیاس که نتیجه عقل جزئیست بدان
نرسد قوله عقل از جان گشت با ادراک و فر ۱۲ مراد جان نفس ناطقه است و نفس ناطقه لی شکار
روح است که پرتوی از روح بران و پرتوی ازان بر عقل تافته پس ادراک روح چگونه تواند کرد
قوله گویم و کوشتی طوفان نوح ۱۲ یعنی این همه از نظر شخصی که بصدمه روح از قید جسم برآمد محو گردد
قوله عقل اثر را روح پندارد ولیک ۱۲ ای اثر نفس ناطقه را قوله زان بقرصی سالکی خرسنده شد
ای قرص نان خشک قوله تا ز نورش سوی قرص افگند شد ۱۲ یعنی از نور خورشید آن سالک را
سوی قرص خورشید گذار افتاد ۱۲ قوله اینچنین کس اصلش از افلاک بود ۱۲ یعنی سالکی که بقرص خورشید

عرضها السموات والارض اعدت للمتقین قوله الحذر ای مرگ بینا باز عوا یقال برع الرجل اذا فاق
علی اقرانه یعنی چنین باشند که فوقیت طلب کنید ای مرگ بینا از یکدیگر در حذر کردن از موت و اعتراض آن
قوله تو بجای آن عصا آب منی انج چنانچه حضرت موسی عصا انگند و مار شد و تو آب منی در رحم انگندی
آدم جاندار شد عصا را با مار چه منبت و نقطه را با آدم چه مناسبت قوله اولیارا و اشتی در انتظار از
اولیا یعنی لغوی که دوستداران حق باشند مراد داشتن اولی خواهد بود تا شامل باشد انبیا و تتبع سیرت
اولیا فی الحال نکردی و امروز بفردا انداختی جزاء آن تاخیر در روز قیامت انتظار شدید باشد
قوله مرغ خاکی مرغ آبی هم تنند ای مومن و منافق هر دو بظاهر قدم بر جادهٔ طاعت دارند همچنان
وسوسه و وحی الست و وسوسه و وحی عبارتست از ورود معانی بر قلب و این ورود محسوس
نیست بلکه معقولست لیکن فی الحقیقه ازین تا آن فرق بسیارست القاء رحمانی کجا و اغوای شیطانی
کجا ✽ للاخداع گوئی و شتاب و مدان ✽ عن ابن عمر قال رجل للنبی صلی الله علیه وآله وسلم انی اخدع
فی البیوع بدرستی که من فریب میخورم در خرید و فروخت فقال النبی صلی الله علیه وآله وسلم اذا بایعت
فقل لا خداع ولی الخیار ثلاثة ایام پس فرمود علیه السلام چون بیع کنی بگو که نیست فریب و مرا اختیار
است تا سه روز مقصود مولوی آنست که هرگاه که فکری بر دل آید و فرق نتوانی کرد که آن فکر سوسه
از وسواس است یا بالهام آمده با حق تعالی مشورت کن و تضرع بگو که یارب فریب شیطان بنا شد
و مغبون نشویم بعد ازان بران فکر کار کن که حق تعالی ترا از زیان نگاهدارد **در داستان
حیله دفع شدن مغبون در بیع و شری** قوله تا بشش روز این زمین و چرخها ✽ اشارة
بآیة ولقد خلقنا السموات والارض وما بینهما فی ستة ایام قوله که طلب آهسته باید بی سکست
سکست بضم السین والکاف انقطاع قوله هر سیه دل خود سیه دیدی وزار ✽ زیرا که ناقص جز
رنگ نه بیند و بلال حبشی سیاه فام قوله مردم نادیده آمد روسیاه ✽ تا آنکه از آثار صفات و انوار
ذات هیچ ندیدند روسیاهند هر چند سفید پوست قوله خود که بیند مردم دیده ترا ✽ انج خطاب با بلال است
و در معنی مصرع آخر این بیت مقدم است یعنی غیر مردم بینائی بخش دیده فراترا ای بلال مثل مردم دیده
روشن و نورانی و عزیز کسی نمیتواند دید ✽ چون بغیر مردم دیدش ندید ✽ ضمیرش راجع است
بجانب بلال حاصل معنی آنکه غیر مردم دیده ای شخصی صاحب بصیرت بلال را هیچ کس ندید پس هر که
بلال را مثل مردم دیده نورانی دید آن مه بیننده هم مردم دیدهٔ عالم بود قوله پس بغیر او که در رنگش
رسید ✽ ای غیر مردم دیده که شخص کامل باشد قوله پس جزا و جمله مقلد آمدند ✽ انج ای جز مردم دیده

مرتبهٔ نبوت باشد و روستان اجابت کردن حق تعالی دعای موسیٰ را قوله خنده بگذارد و
گردد منشی ۵ بشنا شلشه سرنگون و بتای منقوطه از تن یعنی بوی ناخوش قوله گفت لاتاسوا علی ما
فاتکم ۵ ان اتی المسرجان واردی شانکم ۵ حق تعالی فرمود تاسف نخورید بر چیزی که فوت شد شما را
اگر بیاید گرگ و هلاک کند بز شما را قوله ورنه میگردد بنا خواه این فلک ۵ ای حرکت افلاک فطریست
برخلاف حرکت وسکنات بنی آدم که من وجه باختیار اوست قوله کو را خر کوی محرومی زرهت ۵ یعنی
حال تو نابینای ماند از ستارگان خبر دهد و خود را اختر شناس داند قوله دوغی ای نااهل دوغی دوغ
دوغ ۵ ای چیزی دربار نداری قوله که خروش ژاژ خاکوطاق وجفت ۵ یعنی اثر سه وحده تو که عدد
سه گانه متضمن باشد هم جفت وهم طاق قوله داد هدیه آدمی را در جهاز ۵ منقولست که نوح علی نبینا
وعلیه السلام چون بر کشتی نشست ابر سیاه پیدا شد واز کثرت بارندگی عالم را تاریک کرد و وقت نماز
اهل کشتی مشتبه گردید حق تعالی خروس موذن از عرش فرستاد که از وقت نماز آگهی میداد تا حال خروس
بر همان سیرتست قوله اعجمی چون گشته اند قضا ۵ یعنی چرا نادان شده ۵ در بنی احکام قضا وقدر میدانی
که مال را از واحد حقیقی پنهان کرد قوله ساق می مالید ۵ بر پشت مساق ۵ اشارهٔ بآیهٔ والتفت الساق
بالساق الی ربک یومئذن المساق و پیچید ساق پای بر ساق دیگر از جهة سختی نزع و بسوی پروردگار
تست آن روز باز گشت قوله در نهانخانهٔ لدینا محضرون ۵ اشارهٔ بآیه وان کل لما جمیع لدینا محضرون
وبدرستی که همه خلق مجموع گردانیده شده نزد ما حاضر گردانیده شوند در روز قیامت برای حساب وجزا
در حکایت زنی که فرزندش نمیزیست زنی که فرزندش نمی زیست قضا را شرح مثنوی بانجا
رسید که این سرگشته بادیهٔ حیرت را پسری که غیر از فرزند دیگر نبود در گذشت واز ارتحال او حال
پنهان متغیر گردید که عقل و هوش آواره جامهٔ صبر شکیب پاره شد اهالی وموالی واسافل واعالی
افسون دلاسا میخواندند و هر گونه سخن میراندند هیچ نفعی ورد ایتی وحرفی وحکایتی آبی بر آتش او نمیزد
تا آنکه مجبور بر ین داستان واقع شد رضا بقضا دادم سر بر خط فرمان نهادم القصه چاره کار را
حضرت مولوی ارشد روح الله روحه وارسل الینا فتحه قوله ۵ دنه لاعین رات چه جای باغ
اشارة باین حدیث قدسی که رسول صلی الله علیه وآله وسلم از حق تعالی نقل کرد و فرمود قال الله تعالی
اعددت لعبادی الصالحین مالا عین رات ولا اذن سمعت ولا خطر علی قلب بشر قوله گفت نور غیب را
یزدان چراغ ۵ اشارهٔ بآیهٔ الله نور السموات والارض مثل نوره کمشکاة فیها مصباح در داستان
بازگشتن بحکایت قوله سارعوا آید مر او را در خطاب ۵ اشاره بآیهٔ وسارعوا الی مغفرة من ربکم وجنة

ومعطل مانی قوله چونکه بر بوکست جمله کارها برتقدیر بر تنزل میفرماید که اگر بر شد صاحب یقین نرسی باری ظاهر شرع و اسلام از دست مده که شاید در رحمت بر تو بکشاید قوله یا ندیدی کاهل این بازارها یعنی ندیدی و نشنیدی که اهل تجارت آخرت از انبیا و اولیا چه سودها و سرمایها که برند اشتند و از دوکان دین چه چیزها که با ایشان رو نیاورد قوله قوم دیگر سخت پنهان میروند اهل تجارت آخرت دو طائفه اند جمع ظاهر و ماهر مثل انبیا و اکثر اولیا و برخی مستور و پوشیده که حدیث اولیائی تحت قبائی از احوال آنها خبر میدهد قوله یا نمیدانی کرمهای خدا لفظ یا از برای تردید است در مقابله آن بیت که بالا گذشت ۵ یا ندیدی کاهل این بازارها در قصهٔ فریاد رسیدن رسالت پناه انحکایت بمناسبت آن آورد که اعتقاد بر کریم موصل باشد بمقصد چنانچه اهل کاروان بر قول رسول صلی الله علیه وآله وسلم اعتماد کردند و از یک مشک جمله سیر شدند قوله چون ز صنعم یاد کردی ای عجب یعنی چرا سوی سبب نمیروی و چگونه از صنع غافل شدی و روی بما آوری قوله گویدش رُدّوا العاد و اکار تست اشارة بآیة ولو ردوا لعادوا لما نهوا عنه وانهم لکاذبون واگر ایشانرا باز گردانند بدنیا هر آینه عود کنند بسوی آن چیزی که نهی کرده شده اند ازان و تحقیق ایشان در وغ گویانند در وعدهٔ ایمان قوله این بیان اکنون چو خر در گل بماند ای بیان آنکه ملک و عقل از یک گوهر و نفس و شیطان نیز از گوهر واحد اند و ذکر علاقه بمناسبت اینها با همدیگر و بسبب آنکه دیده ملک و عقل چرا نورانی دیده نفس و شیطانی چرا ظلمانی باشد موقوف کردیم از جهة آنکه فهم منکر ادراک این معانی نکند قوله استحق شرع را سنگ و کلوخ ای معترض را بصد زبان نتوان بر اسرار غیبی واقف کرد و نیاز مند از جر و مدر استفاده گیرد و در بیان آنکه حق تعالی هر چه داد و آفرید الخ قوله که چنان طفلی سخن آغاز کرد اشارة بآیة قال انی عبد الله اتانی الکتاب وجعلنی نبیا وجعلنی مبارکا اینما کنت قوله منکری را چند دست و پا نهی ای ای برای انکار و کجا جهد و سعی کنی پس دست و پا نهادن و دست و پا زدن بیک باشد مثلا اگر گفته شود که فلان برای فلان کار دست و پا نهاده ازان قبیل باشد که گوئی بر فلان چیز دل نهاده یعنی جد تمام دران کار دارد قوله گوش گیری آب را و میکشی گوش گرفتن آب کنایة ازانست که بر وز آب را بزرع میرسانی قوله هم ازان ده یک زنی با کافران ده وهی که غلام سیاه بمشاهدهٔ معجزهٔ رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم شرف ایمان یافت و بسوی اهل آن قریه شتافت قوله دل دران لحظه بخود مشغول بود ای فکر تن نداشت و از جهة استغراق در تجلی چنین حالت بعضی منقبات برانبیا مستور شود سبحان الله چه مراتب است که بعد افاقت و تنزل ازان مرتبه علم بر حقائق غیبی حاصل آید پس کشف اسرار غیب دون

در بچه ساخت **بیان آنکه حق تعالی صورت ملکوک قوله** خشم گیرد میرود هم داند که هست یعنی غصه
و بداند که انچه در شان او گفته ام بیان واقع است و فی الحقیقت بطن او سرگین دانی بیش نیست
در داستان نومید شدن انبیا قوله چون عدم یکرنگ نفس واحد اند در عدم تمائز نیست
زیرا که تمائز با وصاف وجود باشد **قوله** مر پری را بوی باشد لوت پوت این لغت از توابع است یعنی
اقسام مطعومات و مشروبات **قوله** روی ناشسته نه بیند روی حور از خر پاکی و طهارت در نظاره روی
حور که کنایه از جمال یوسف شرط است چنانچه صلوة مشروط است بطهارت و پاکی **قوله** جوع زین رو بیست
قوت جانهاست کما ورد فی الاخبار الجوع طعام الصدیقین **قوله** قسمت حق است روزی خواه سنی
یعنی حق تعالی خلق کرد انسان را بتفاوت و هر یکی قسمتی نهاد این قسمت بتقدیر حق تعالی دائر شد
در فرق انام نه بتدبیر عوام که روزی خوانده عوام و تدبیر عوام را در قسمت دخل نیست تا آنکه آن
قسمت حق روزی خواه نیست باشد یعنی که روزی خواه را محکوم میتوان کرد هین که در روزی بیفزائی
ترا فرمان بردار می کند بر قسمت که هر چه مقدور باشد مبدل نگردد و بر شوة افزایش روزی دگرگون
نشود قسمت عالم بعمل چنین شد که از علم او دیگری بهره گیرد اتامرون الناس بالبر و تنسون انفسکم و
انتم تتلون الکتاب افلا تعقلون **قوله** یک مثل آدم در نیمنی بگفت مثل حامل قمیص یوسف که بوی آن
نشیند و مثل دلال کنیزک که جمال آن ندید و مثل علم بی عمل هر سه در حقیقت یک مثل است زیرا که منفعت
است هر یک اصل **قوله** تا که عاجز گشت از تبناش مرد تبنا مرادف لابه و تبنا بمعنی دفع انتظار و سید عبد اللطیف
این کلمه را بی باش خوانده یعنی غلام در جواب میر گفت نمی میرود باش که من آمدم لیکن لفظ نی باش
یکجا متصل نمینویسند و در جمیع نسخها متصل نوشته شده **قوله** در دمیدن در قفص هین تا بکی چون
قفص هر طرف شگاف دارد باد در وی قرار نگیرد **قوله** نفس اول را پذیر نفس دوم یعنی نفس جزئی
محکوم نفس کلی است زیرا که نفس کلی بمنزله شخص و نفس جزوی مانند سایه بلکه این بمثابه طفل و آن مثل
دایه است حاصل معنی آنکه قوت انکار را اینجا حاجت از روز میثاق است هر که قبول نکنند چنانچه سطری و توانائی
ماهی از سر است نه از دم رد دعوات از نفس اول است نه از دوم **قوله** چونکه بلغ گفت حق شد ناپدید
اشارة بآیه یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک وان تفعل فما بلغت رسالته **قوله** تو نمیدانی که زین
کیستی یعنی مقوله معلولیت میگوید که هر چند بظاهر ایمان آورده لیکن عاقبت کار ناپدید است والله اعلم
از مقبولان کنند یا از مردودان دست بدامن مرشد کامل زن تا قبل از موت صورت حال خود را
باز دانی **قوله** گر نگوئی تا ندانم من کیم یعنی مراد آنست که برای خود صورت حال خود درک کردن توانی

بعالم میگردد قوله بامصاف لشکر فرعون وروح ۵ ازروح جبرئیل مراد است زیرا که در روز غرق فرعون
یک سوار فوج حضرت موسی جبرئیل بود وبرادیان سوار که اسپ فرعون بدنبال مادیان رفت وموجه
در ربود قوله گرد عالم بربود خورشید ونور ۵ این بیت مبتدا وآینده خبر قوله آفرین بر عقل وبر انصاف
باد ۵ یعنی نادانی کفار از بی عقلی بود آفرین بر عقل ودانش که قبول دعوت انبیا کرد یا آفرین در مقام
از راه طعن باشد بجای نفرین قوله صد قوار سلاً کرانا یاسبا ۵ تصدیق کنید پیغمبران بزرگ را ای اهل سبا
قوله صد قوار وحاً سباها من سبا ۵ تصدیق کنید روحی که برده است او را معشوق از پرده کردن
در تصریع کلمه سبا اول بمعنی دل بردن معشوق اوست ثانیاً بمعنی پرده کردن قوله صد قو هم هم شموس
طالعه ۵ باور دارید ایشان آفتابهای طلوع کننده اند قوله یومنو کم من مجاری القارعه ۵ تا امن دهند
شما را از رسوائیهای قیامت قوله صد قو هم هم ۵ وناهره ۵ ای ماههای روشن اند قوله قبل ان تلقوا کم
بالساهره ۵ پیش از انکه ملاقات شود شما را بزمین قیامت قوله صد قو هم هم مصابیح الدجی ۵ ای روشنیهای
شب تارند قوله اگر موهم هم مفاتیح الرجا ۵ ای کلیدهای امیدند قوله صد قوا سر بسر بر جو خیر کم ۵
راست گوئید کسی را که امید نمیدارد مال شما را یعنی بر تبلیغ رسالت اجرت نمیخواهد قوله لا تضلوا
لا تصدوا خیر کم ۵ گمراه نشوید که بار ندارید غیر خود را از راه راست یعنی مثل خود دیگران را گمراه نکنید قوله
کروشان انجا برهنه زار وخوار ۵ کما قال الله عز اسمه فلما ذا قا الشجرة بدت لهما سوآتهما وطفقا یخصفان
علیهما من ورق الجنة قوله که چرا اندر جریده راست ثبت ۵ یعنی چرا امر لانقربا در جریدهٔ طالع او ثبت یافت
که خلاف آن امر از و سر زد بموجب این تقریر لفظ جریده را بفک اضافه باید خواند با آنکه چرا مرتبه که داشت
منفی شد قوله گمرهی بیند شما را در کمین ۵ کما جا فی القرآن آنچ لیریکم هو وقبیله من حیث لا ترونهم جزای آیه
در آیه راجع بجانب ابلیس است قوله گفت ان صدتم کذا عدنا کذا ۵ نحن نزوجنا الفعال بالجزا ۵ اگر اعاده
کنید شما در افعال قبیحه اعاده کنیم با بجزا دادن آن افعال زیرا که جفت کرده ایم افعال قبیحه را بجزای
قبیح وافعال حسنه را بجزای حسن کما وقع فی القرآن وان صدم عدنا وجعلنا جهنم للکافرین حصیرا قوله
چند اندر ریخها ودر بلا ۵ اشارة بآیه واذا مس الانسان ضر دعوا ربهم منیبین الیه ثم اذا اذاقهم منه رحمة
اذا فریق منهم بربهم یشرکون باز جواب انبیا علیهم السلام مر ایشانرا قوله بگوئی نیک شادم کرد
ای بطریق طعن بناصح بگوئی که چه خوب مرا خوشحال کرد ومراد آنکه بایستی بکرات ومرات نصیحت کرد تا از
افعی بمنی دست میداد قوله باز در دوزخ نداشان ربنا ۵ اشارة بآیه ربنا اخرجنا منها فان عدنا فانا ظالمون
حکمت آفریدن الخ قوله ساخت موسی قدس در باب صغیر ۵ ای در قدس که بیت المقدس است

بمقتضای هر سن هر جزوی که عنصری بر طبع تو غلبه میکند و انچه عبد اللطیف نوشته که فرق یعنی امتیاز انسان
است و از چار راه مجمع محشر مراد است که نیک از بد و ران روز متفرق خواهند شد بستی با نیقام ندارد قوله
این حروف خالهات از نسخ اوست چون دل را بالقلم تشبیه کرده خالها را بحروف شباهت تام باشد
قوله این قلم داند ولی بر قدر خویش یعنی راز کاتب را قلم چه داند و اگر داند باندازهٔ خود داند و راز کاتب
از حد و اندازه بیرونست قوله قدر خود پیدا کند در نیک و بد یعنی نه قدر و اندازه سر مکتوم و رمز مختوم آنی
قوله تا انزل را با جهل آمیختند یعنی مثالی که منکران گفتند در رسالت انبیا را بر رسالت خرگوش قیاس
کردند و بران آویختند تا حدی بر گفته خود پیچیدند و اخر نمودند که حکم ازلی با جهلهای خود را در آمیختند
اما امر ازلی و امر جهل کے رسالت انبیا ازلی و مثل آوردن خرگوش جهل بکار ازل قیاس نتوانکرد
و در بعضی نسخها بجای جهل جهل واقع شده و در نصورت معنی چنین باشد که رسالت انبیا را بر مثل خرگوش قیاس
کردن بدان ماند که ازل را با ابد بیامیزند و این نقد و نامعقول باشد زیرا که ازل با ابد آمیخته نگردد پس
از رسالت انبیا با قصه خرگوش همان قدر فرق باشد که ثابت است در میان ازل و ابد این بآن ممتزج
نگردد آن مثل آوردن از حضرت است لهذا حق تعالی فرمود و له المثل الاعلی **مثلها زدن قوم**
نوح و استهزا در زمان کشتی ساختن تمام این سرخی مطابق مفهوم این آیة است و لیصنع
الفلک و کلما مر علیه ملأ من قومه سخروا منه قال ان تسخروا منا فانا نسخر منکم کما تسخرون انتقال بانیحکایت
بمناسب جهل جاهل ست بعافیت امر تنبیه بر آنکه بنا بر هر چیز بر ظاهر حال نباید گذاشت و نتایج اعمال را بسبب
غفلت نباید گذاشت قوله گفتگو با نگ دهل ای بوسبیل ای خداوند راه ها قوله آن دروغست و کزو رماند
ضمیر آن راجع ست بجانب حکایت خرگوش که منکران گفتند **در جواب آن مثل که منکران گفتند**
انبیا در جواب آن اشقیا میگویند که مثل رسالت خرگوش حکایت حال شماست که خرگوش شیطان مرید
و شما او را بر دیسبجانی پنداشته بفریب و وسوسه او سر چشمهٔ آب بقار اگذاشته اید خرگوش را با انبیا نسبت شما
و ماه آسمان را با حضرت آله چه مناسبت قوله آفتاب آفتاب آفتاب یعنی آفتاب الوهیت لاری نبشد
آفتاب نبوت را و آفتاب نبوت ضیا میدهد آفتاب ولایت را پس آفتاب آفتاب آفتاب ذات حق است
جل جلاله قوله صد هزاران شهر را خشم شهان مدالی آخره اشارة میکند بآیة وکم من قریة اهلکناها فجاءها بأسنا
بیاتا او هم تأملون بیان عذاب هنگام شب که بر قوم لوط آمده بودند ایشان خفتگان یا نیم روز که بر قوم شعیب
نازل شد و تخصیص این دو وقت بجهة آنست آنکه زمان استراحت است قوله آفتابی چون خاسی در طوق
یعنی از طوق چشم انبیا که شاهان ملک بقا اند کوه بر خود میکاوند آفتاب مانند خاس کرا آسیا باشد گردگرد

ذکر احمق قصه حماقت اهل سبا را قوله آن سبا ماند بشهر بس کلان ۵ تنبیه است بر آنکه حماقت
اهل سبا بسبب مشغولی ایشان بدنیا و عرض و طول بحکایت هزل کودکان ماند و آن حکایت اینست
قوله بود شهری بس عظیم و مه ولی ۵ قدر او قدر سکره بیش نی ۵ سکره با واو و ثانی مضموم و راء
مشدد کاسهٔ کلین و آن را سکره و سکوره و اسکره بزیادتی الف نیز خوانند قوله لیک جمله سه تنی نابست
او ۵ در نیاب عرب را تثلیث که میگویند ان الکرام کثیر فی البلاد و ان قلوا کما غیرهم و ان کثروا قوله
جان ناکرده بجانان تاختن ۵ ای جانی که بسوی جانان تاخت نکرده و قدم همت بجانب دلدار نرفته قوله
آشنا را روی در بیگانه است ۵ یعنی آشنا از بیگانه جدا نمی باشد در عرصه عالم دوست و دشمن و آشنا و بیگانه
باهم مختلط اند همچنین دفتر افسانه جدا نیست هر کلمه که بگوش هوش میرسد افسانه است مضمون بر فوائد
متجدده در صفت خرمی شهر سبا و ناشکری حاصل این داستان آنکه اگرچه این کلمات
بازیچهٔ اطفال و در نظر دانا محال نماید اما نقد حال دنیا و تر جمهٔ حال متتبعان هوایش و هم برین قیاس باید کرد
حال علما ظاهرا قوله هم ذکی داند که او ببدی هنر ۵ یعنی بعد کشف غطا چنانچه مال خود را مفلس خواهد دید
همچنین شخصی که اعتماد بر ذکا و فهم خود داشت خود را بی هنر خواهد دریافت و آن فهم و ذکا در حین مرگ
بکار او نیاید قوله گفت ایزد در نبی لا یعلمون ۵ قال عز شانه یعلمون ظاهرا من الحیوة الدنیا و هم
عن الآخرة هم غافلون قوله از اصولیین اصول خویش به اصولیین تثنیه باید خواند ای از وصول
فقه و اصول این که علم کلام است اصول شناخت خود ترا اولی تر است قوله سله بر سر در رختان زیر شان
سله بفتح اول و تشدید لام سبد ای شخص سبد خالی بر سر اگر زیر درخت گذشتی سبدش پر از میوه گشتی قوله
انبیا بر وند امر فاستقم ۵ ای حق تعالی انبیا را بر استقیم بودن در کارها امر کرد و گفت فاستقم کما امرت پس
ما را نیز استقامت در گفتار و کردار به تبعیت انبیا لازم شد تا در هر باب اندازه کلام و سخن جز بقدر ضروری
نگویم قوله هر که او بیگانه باشد با توام ۵ لفظ او افاده آن میکند که از علت باطن نه تنها آشنا نزد تو دلیل
گشته بلکه بیگانه هم عزیز گردید چنانچه گفته شود فلان شخص زهر خورده یا زهر هم بخورده یعنی دو خطا
کرده قوله رفع علت کن حو علت خوشود ۵ لفظ خود در فرس بهفت معنی آمده اینجا سر کند نست حکیم سنائی
راست ۵ شده اعدای شان ز ایشان خود ۵ همچو آتش کهن ز شانه تو قوله گشت زهر جان قهر آهیخ شان
آهیخ کشیدن و کشنده اینجا بمعنی اخیر است قوله جسم دیوانه بارش دی نمود ۵ ای جسم ابلسانه قوله لغت
دکوری شمار اظله شد ۵ ظله بضم اول سائبان و پرده قوله دم مار آنرا سر مار است کیش ۵ ای مذهب
قوله فرق تو بر چار راه مجمع است ۵ یعنی بفرمان انگشت قدرت الهی سر نیاز بر چار راه عناصر داری که

جاوید دلالت میفرمائی ۵ هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد بعشق ۵ ثبت است بر جریدهٔ عالم دوام ما قوله
دوش چیزی خورده ام وزنی تمام ۵ مطلب احتراز هست از بسط کلام و دراب حضرت مولویست که بدین نمط
میخواهد حاصل عذر آنکه بسبب چیز خوردن کاهلم وگرنه قوت ارواح ورزی بیرنج را شرح کردمی قوله
دوش چیزی خورده ام افسانه است ۵ یعنی چیز خوردن را سبب سکوت قرار دادن بهانه و افسانه است
خاموشی و ذکر هر چه هست از عالم غیب است قوله گرز حق چشمان کرشم آموختم ۵ یعنی از بنیابان اگر کرشمه
دید سبب تعلیم می یافتم بذکر سبب نمی شتافتم و نمیگفتم که بسبب چیز خوردن شرح قوت ارواح نکردم قوله
بی زراعت چاشنگندم یافتند ۵ چاشنگ بجیم فارسی انبار گندم قوله دم کشتهٔ گاو بر مقتولان ۵ اشارة بقصه
کشتن گاو و زنده شدن مقتول است که در عهد موسی علی نبینا و علیه السلام واقع شد و ذکر آن بالا
گذشت قوله کشف این نز عقل کار افزاشود ۵ ای کشف آنکه معجزات انبیا و کرامات اولیا نه بوجود اسباب
ظاهر است مدرک عقل چیزی نگردد که مبارزات فلسفیانه خوکرده بلکه موقوف است بر صفای جوهر جان و جلای
آئینهٔ دل قوله این سیاه و این سفید از قدر یافت ۵ ای سفید و سیاهی که انشار کردهٔ عقل جزاست
قوله زان شبی قدر است کاختر دارد تافت از شب قدر عقل کل مراد است قوله هیچ گفتی کافرا
میتوان ۵ اشارة بآیة وما انت بمسمع من فی القبور حاصل آنکه کفار مدفون اند بازار تو کی میشنوند قوله
هین بگو که ناطقه جو میکنند ۵ مولوی خطاب بخود میفرماید که پند باید گفت زیرا که پند گفتن بمنزلهٔ جوی آب
کندن باشد که هم در حال تشنه آب این جوی روان سیر گردد و هم در استقبال بکار آید و آیندگان ازین
موعظه بهتر بردارند قوله زانکه نفع نان دران نان داد اوست ۵ ای نان راحق تعالی نافع کرد قوله
رزق پنهان نقش چون سفرویست ۵ مزهٔ نان در نان پنهان است و صورت نان مانند سفره و
خوانست قوله چون خران شخش کن آن سوای حرون ۵ شخ بضم اول راندن و در بعضی نسخ بجای
شخ شیخ دیده شد در هر دو صورت حاصل معنی یک است که کاو را مثل خر بجانب شیخ باید راند قوله
او نگردد جز بوحی القلب قهر ۵ ای مقهور قوله هین ازو بگریز اگرچه معنویست ۵ ای بحسب ظاهر سنگ خارا
گشت ازان خو برنگشت قوله ریگ شد کز وی نروید هیچ کشت ۵ مقوله حضرت عیسی که تشبیه کرد احمق
را بسنگ و ریگ یعنی اقنوم اسم اعظم او را تاثیری نکرد با صلب و سخت شد مثل سنگ یا ملایم مثل
ریگ شد که سبزه دانه از ان نروید قوله هر چه داغ اوست مهر او کرده است ۵ بر هر چیزی که حماقت داغ
خود گذاشت مهر از سرش بریده است قوله همچنان گوزیر خود سنگی نهد ۵ مثل شخصی که بر سنگ قعود کند
چه خاصیت سنگ آنست که حرارت جذب کند از جانش و برودت را قوام دهد انتقال کردن بمناسبت

یکبارگی حکم بر خلاف ظاهر کردی عالمی از جاده راستی قدم بیرون گذاشتی **قوله** که ندارم دریکی اش
سن شکی ۵ مقوله مولوی ست یعنی آن یکی که دریک بودن امر شک نیست گریبان داؤد کشید حاصل
انکه جذب خدای واحد احد داؤد را از گفت باز داشت و بخلوت در آورد **قوله** دیده انکار صدر و
پیشگاه ۵ این مصرع ناظر است بجانب بیت بالا یعنی چون طالع نداشتی که صبر کنی و ظلم تو در معرض ظهور
آمده انگاه تا اینجا رسیده و صدر و پیشگاه خفائی را که استاد داؤد است دیده اگر طالع سعید داشتی تا اینجا
نمی آمدی و همانجا ترک دعوی میکردی **قوله** ای دریغ ار چو نتو خر خاشاک را ۵ یعنی تو احمق را خاشاک
راه هم حیف است وقع کار در ماندن یعنی چه **قوله** زین سخن داؤد زو شد خشمناک ۵ از نیکه گفت هر دم مزید
ظلم میکنی **قوله** گر ضمیر او سوء غافل بدید ۵ ضمیر او میتواند بجانب داؤد راجع باشد و میتواند بجانب مدعی کاو
در داستان گواهی دادن دست و پا و زبان قوله پس موکلهای دیگر روز حشر ۵ اشارة
بآیة الیوم نختم علی افواههم و تکلمنا ایدیهم و تشهد ارجلهم بما کانوا یکسبون **قوله** او ازین صد کاود و صد گاو شیر
یعنی مدعی کاود ازمال بدر کشنده کاو و چنانچه کاود شیر بردو برای یکگاو سعی کرد گار نفس خدا ازین
همچنین است **قوله** گر خطا کردم دیت بر عاقل است ۵ مر او از عاقلان هم قوم و هم کسب است و در شریعت
غرا خونی که بسهو و خطا واقع شود دیت آن بر همه قوم و هم کسب باشد حاصل معنی آنکه کاو بعد از کشتن
خواجه خود اگر ازین راه زاری بخدا میکرد و در دعا میگفت که بار خدایا بسهو و خطا خون ناحق کردم دیت
بر تست بحیل که راز او بر ملا نمی افتاد **قوله** شرع جستی شرع بستان رو نکوست ۵ یعنی از ما شرع طلب میکرد
بگیر شرع را و برزن و فرزند خود را بکشنده کاو حواله کن ترا همین است **داستان قصاص فرمودن**
داود قوله همچنانکه جو شد از گلزار کشت ۵ اینجا کشت بکاف فارسی یعنی خشک شدن و بحوگشتن است در کلام
قدما بسیار جا آمده است چنانچه او حدی راست **قوله** تا او ز نفس چهره خود برده بر گرفت ۵ ما نقش دیگران
زورق میکنیم کشت **قوله** که برای غزوه طالوتم بگیر ۵ طالوت نام بادشاهیست که داؤد علی نبینا و علیه السلام
در زمان او بوده و داؤد را بسنگ فلاخن کشته کما قال الله تعالی قتل داؤد جالوت و آتاه الله الملک
و الحکمة و علمه مما یشاء **قوله** شکمهارت صد هزاران پاره شد ۵ از ان سه سنگ که داؤد از هر فلاخن برداشته
بود هنگام انداختن هر سنگی صد هزار پاره می شد و از لشکر خصم عالمی هلاک میکرد **قوله** کوهها با تو رسائل شد شکور
اشارة بآیة و لقد اتینا داؤد منا فضلا یا جبال اوبی معه و الطیر و الناله الحدید **قوله** دان قوی تر از همه که این
دائم است ۵ مقوله خلق است که میگویند معجزات از تو بسیار دیده ایم اما قوی تر از همه معجزات که مستمر است
و دائم است آنست که دیده دل مردم را بینا میکنی و بعالم غیب ناظر میگردانی و از هستی فانی رهائی و ببقای

وتخفی شدند و بر و اعتراض کردند در یک طرف بودند و اللہ اعلم بالصواب و فرمودن حضرت مولوی
که قولہ ہر کرا دل پاک شد از اعتدال ہ آن دعایش میرود تا ذو الجلال ہ اشارۃ بہین اعتدال است
کہ ذکر یافت و لفظ اعتدال منوط است بمصرع ثانی نہ بکلمہ پاک شد کہ در مصرع اولی واقعست فتامل قولہ
ہم بگو ببینیش کجا خواہد گریخت ہ یعنی حکایت آن فقیر از یا و نخواہد رفت چہ شد کہ فاصلہ درمیان آمدہ
زیرا کہ ابر فضل الٰہی قطرات حکمت بر دل ما ریختہ قولہ بیع و بخشش با وصیت یا عطا ہ حسب الشرع ملکست
باین خبر ہا ثابت است نہ مدعا قولہ دید یوسف آفتاب و اختران ہ اشارۃ بآیۃ رایت احد عشر کوکبا
والشمس والقمر رایتہم لی ساجدین قولہ بانگ آمد شمع او را از آلہ ہ اشارۃ بآیۃ واوحینا الیہ لتنبئنہم
بامرہم ہذا وہم لا یشعرون قولہ لقمہ حکمت کہ تلخی می نہد ہ از لقمہ تلخ بلا خواستہ و از گل شکر صبر قولہ ہر کہ جوانی
دید در روز الست ہ خواب راحت است پس خواب دیدن روز الست عبارت است از راحت
یافتن از خطاب الست بربکم ہر کرا این راحت ارزانی داشتند ست الست باشد قولہ زار روی ناقہ
صد ناقہ بر دہد و از ناقہ بلا کہ خاص در طلب آن جان میدہند قولہ اندرین دنیا نشد بندہ مرید ہ اے
روی نیاز بآستان رہستان نیاورد قولہ در شتاب است از الم نشرح شنود کہ تنگی و استعداد حضرت
مصطفوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در ازل اقتضاء این بخشش ہا داشتہ ہ حق شناس ست آنکہ داند
راز غیب ہ یعنی اسرار غیب را خدا میداند یا خدا شناس میداند تضرع آن شخص از داور می ارخ
قولہ خوی دارم در نماز آن التفات ہ در لفظ آن اشارۃ است بالتفاتی کہ مظہر اسرار پوشیدہ باشد
و مصرع آیندہ صفت التفات است یعنی روشنائی چشم در صلوٰۃ ہمان التفات است کہ سبب آن شہود
انکشاف تام دست میدہد و میتواند بود کہ نماز آن التفات بمعنی نماز ہا کلمہ جمع باشد قولہ
تا نمیدانی کہ نور آفتاب ہ ای نور آفتاب حقیقۃ صد نور خورشید ظاہر است یا نور آفتاب پرتوست
ازان بر ہر تقدیر نور آن بر روزن کاشانہ دل و نور آن بر روزن خانۂ آب و گل قولہ رفتم سوی
نماز و آن خلا ہ یعنی مرا نور حضور در خلا و ملا یکسانست و سر انیواقعہ از من پوشیدہ نیست اما خلوت
و نماز را وسیلہ ساختن از جہۃ تعلیم خلق است تا دانند کہ کشف اسرار بجد و جہد نمیشود قولہ حرب و خدعہ
این بود ای پہلوان ہ عن جابرؓ قال قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم الحرب خدعۃ حاصل
معنی حدیث آنست کہ خداع در محاربہ با کفار شرعا جائز است اما غدر کہ نقض عہد است جائز نیست
و ممنوع ست پس حضرت داؤد کہ برای سر حال خود عذر خلوت و نماز پیش آورد خدعہ بود با منکران
و صورت کج نمودن و بر کشیدن کان کاوا ول حکم کردن کہ دام کردہ مدعی را اداکن مصلحت بود کہ

که بجز بندگی سرمایهٔ زندگی چیزی دیگر نیست بر هر دو تقدیر ضمیر دران واقع است در مصرع ثانی راجع بجانب
بندگی میشود **قوله** دیو آدم در عداوت بین بین ۰ شیطان در آنوقت مذبذب و متردد که اهل کشتی را ایمان
بماند یا نه ۰ **قوله** بانگ زد کای سگ پرستان عین عین ۰ یعنی حالا هم چشمی پیدا کنید و در بعضی نسخها
این عین دیده شد آنهم همین معنی است اما در چند نسخه دیگر کلمه عینین قافیه شده در یصورت معنی چنین باشد
که ای سگ پرستان شما را دو علت پیش آمده زر دنیا و مکان آخرت **قوله** عاقبت خواهد بدن این
اتفاق ۰ ای اتفاقی که حالا بر حق پرستی هم کرده اید این اتفاق نخواهد ماند **قوله** حزم را سیلاب کی اندر
رباود ۰ یعنی چرا حزم و احتیاط بکار نمی برید این صفت بر آب خود نبرده است **قوله** آنچنان گر فقر میرسند
خلق ۰ اینجا از فقر مراد تنگدستی است **قوله** در پی هستی فنا وی در عدم ۰ ازین هستی هستی مستعار خواسته
دعاء شفاعت دقوقی الخ قوله این دعا بخود دان دیگر است ۰ ای بحث تا جائیکه میگوید **قوله**
بیخبر زین لابه گردن جسم و جان ۰ برای دفع اعتراض است تا معترض نگوید در اثناء صلوة اشتغال
باشتال این دعوات و مفسدهٔ صلوة است تا قائلی گوید بعد خروج از قید هستی و ما و من پرستی آنچنین
دعا ضرور **قوله** وان زدم دانند روباهان غرار ۰ بکسر غین معجمه کار ناآزموده و نادان و غافل
قوله دست و وار در اثبات دیگران ۰ و ثبات یک معنی دارد کذا فی القاموس **قوله** ای مقیم حبس
چار و پنج و شش ۰ ای آخر البیتین طعن است بر منعمان و مالداران که آنها را تصرف جنوب قلوب نباشد
قوله مو نمیگنجد درین بحث و امید ۰ بسا کودک و جوان که باری از بخت امید دیده بسا پیر کهن سال که بوی
عقل و دانائی بمشام او نرسیده **انکار کردن آن جماعت الخ قوله** فخفخی افتادشان هم یک و گر
فخفخی معرب بنج بنج است بمعنی سخن آهسته کردن **قوله** کرد بر مختار مطلق اعتراض ۰ اگرچه در دفتر اول
این مبحث را بر تو عرض کرده ایم اینجا هم بقدر دریافت ذکر کنم که قومی از اهل الله دعا کنند و گویند که
دعا اعتراض است بر حق زیرا که هر چه او میکند بر وفق حکمت است پس طلب وجود یا عدم چیزی که او
ظاهر کرده عین اعتراض باشد بر حکیم سفها و بر چیز است و قومی دعا کنند و گویند که خالی ازان نیست
که دعا موافق تدبیر اوست بانیت اگر موافق تقدیر است نه اعتراض است و اگر موافق نیست اظهار
احتیاج است و نزد حق تعالی هیچ چیز چنان مرضی نیست از بنده که نیاز بنده پس اظهار احتیاج خلاصه
عبادت بود آن حاصل درین مادهٔ گفتگو بسیار است اما این دو طائفه که مبالغه در نفی و اثبات دعا
دارند هر کدام بطرفی افتاده اند جامع اطراف بر مرکز اعتدال باشد که گاه دعا نیز را که او حال نیاز است
در وقتی چند قطب وقت جامعیت اطراف اتصاف داشت که آن مرتبه قطب اعظم است و اشخاص سبعه

که نفس در راع و متعلق بها در تحت فرمان حافظ حقیقی و اسیر حکم قضا او باشد پیش رفتن دقوقی
قوله جناب چشم توان شستن آن را ازاله نجاست ظاهر شرط نماز صورتست و تطهیر نجاست سر در نماز معنوی
ضروری قوله امر غضوا غضة ابصارکم فرو خوابانید چشمهای خود فرو خوابانیدنی کما وقع فی القرآن قل
للمومنین یغضوا من ابصارهم و یحفظوا فروجهم قوله هم شنیدند رست نهادی تو سم ره در را تفسیر کرد و بسم از
جهة غلبهٔ حیوانیت گویا آنانکه اطاعت امر الهی نکردند حیوان مطلق اند قوله از دهانت لطق و نعمت را برد
اختیار حیوانیت برای آنکه حواس ادراک محسوسات چون ممتنع شود و قلب قابل مقبول انوار عالم غیب گردد
قوله ماندنی مخلص درون این کتاب ره یعنی مداخل و مخارج آب بحر را بیان نکردیم و در صورت قصه را
ناتمام گذاشتیم اما در معنی تمام کرده ایم برای آنکه مقصود اصلی مدح حسام الحق است و در ذات او تمامی
مقاصد صوری و معنوی موجود پس مدح دقوقی مدح حسام الدین است زیرا که مدح یک ولی مدح
تمام اولیا باشد و نعت یک نبی نعت همه انبیا قوله گرچه آن مدح از تو هم آمد خجل ره ای چنانچه از من
خجل است آن مدح که نه وفق بدعا و خواهش نیست قوله مدح تو گویم برون از پنج و هفت ره از پنج
حواس خمسه و از هفت هفت پرده دل مراد داشته پیش رفتن دقوقی رحمه الله بامامت آن قوم
قوله در تحیات و سلام صالحین ره پیش از ذکر امامت دقوقی بیان این نکته میکند که فی الحقیقه مدائح
و محامد انبیا راجع بحق نست و مستحق حقیقی اوست تعالی شانه پس مدح دقوقی و ضیاء الحق که مولوی
انشا نمودند نیز راجع بحق باشد و میتواند بود که قصد حضرت مولانا تشبیه باشد یعنی مدح دقوقی را ما راجع
گردانیدیم بضیاء الحق چنانچه مدائح انبیا راجع میگردد بحق تعالی قوله همچو نوری تافته بر حائطی ره حائطی
دیوار جمع حیطان مثال آنست که مدح را مضاف گردانید بغیر مستحق قوله باز جاهی عکس ماهی تو انمود ره
مثال ثانی برای همان مقصد قوله زین بتان حلقان پریشان می شود ره یعنی گرفتاران صورت
پریشانند که شهوت و قوت خود را در امر مجاز صرف میکنند و بحقیقه متوجه نمی شوند قوله چون بر ندی شهوت
پریت بر بخت ره تشبیه کرد حالت فریفتگان جمال دنیا را که از شاهد حقیقه روی برتافته با حوال شخص محتلم
شنیدن دقوقی الخ درین داستان اسرار صلوة بیان فرمودند پس مصلی را باید که اینمعانی را در
صلوة بذکر داشته باشد قوله گفت که بیفائده است این بندگی ره یعنی اهل کشتی در عین اضطراب
میگفتند که عجز و تضرع ما در این وقت مثل ایمان یاس سود ندارد و همین نا امیدی باعث حیات آنها شد
که گفته اند مصرع ۵ در نومیدی بسی امیدهاست ره یا آنکه قبل اضطرار آن طائفه اینچنین میگفتند
که بندگی و طاعت حق عبث و بیفائده است یعنی اعتقاد فاسد داشتند اما در وقت اعتقاد آوردند

بعد از شک که منشا آن تاخیر بود در عذاب انبیار ایاری ما و در بعضی نسخ بجای مشکل دیده شد برین تقدیر
مشکل عبارت از مشکل گرفتن عذاب است و اشاره بقصه آیه که حق تعالی فرموده جاءهم نصرنا فنجی من نشا
ولا یرد باسنا عن القوم المجرمین یعنی آمد بدیشان نصرت ما پس رهانیده شد هر که خواستیم
یعنی پیغمبر و متابعان او باز گردانیده نشود عذاب ما ترک شان گوید درخت جان برادر خطاب و نوی
باخود قوله زین تناقضها محمد و عجب مدکه با وجود ظهور چندین دلائل و معجزات ابولهب چرا انکار نبوت میکند
قوله در تعجب نیز مانده بولهب مدکه معجزات را ما فوق طاقت بشری میدید بسحر و جادو نسبت میکرد دیگر درخت
شدن هفت درخت قوله گفت النجم والشجر یسجدان مدقال الله تعالی والنجم والشجر یسجدان ای گیاه و
درخت سجده میکنند حق تعالی را هفت مرد شدن آن هفت درخت قوله جمله در قعده بی یزدان فرد
ای در تشهد قوله چشم میمالم که آن هفت ارسلان مدارسلان بمعنی شیر آمده و نام بادشاه بزرگست
و اینجا هر دو معنی درست میشود قوله گفتم از سوی حقائق بشگفید مدای از میانی سخن رانید قوله
چون ز اسمم حرف اسمی واقفید مدنام ماده الفاظ که حرف تهجی باشد بی اکتساب و تعلیم چگونه میدانید
قوله گفت اگر اسمی شود غیب از دلی مددر جواب و قوقی هریک ازان هفت تن این گفت که علم
مردخدا همه اشیا محیط باشد گاه اظهار علم کند و گاه متوجه باظهار نمیشود و در انصورت ظن استغراق
او باید کرد که ظن جاهلی خطا باشد قوله سرحین کردند هین فرمان تراست مدیعنی شروع کردند بآنکه گفتند
ای وقوقی حکم حکم تست و ازین گفتن سوز دل زیاده شد قوله همدران ساعت و ساعت است جان
ای از قید زمان رهائی یافت قوله زانکه ساعت پیر گرداند جوان مددر مانده حجاب زمان را زهم و هیمی
که شاب را بشیب بدل کند گر نباشد چنانچه در احوال ساعت که قیامت است آمده یوما یجعل الولدان شیبا
هر نفر را بر طویله خاص او دلیل است بر آنکه ساعت ازلی ساعتی آگاهی ندارد و قید از اطلاق هجر است حاصل
دلیل آنکه در عالم جستجو هر یکی را حدی و منزلی و مقامیست که از حد خود تجاوز نکنند و موکلان غیبی چه از ملائکه
چه از ابدال داد تا در سرش منتصب و قائم اند که او را در مقام او نگاه دارند قوله جزبدستوری نیاید در اقصی
ای خزنده زیرا که رقص بچند معنی آمده اینجا معنی خزیدنست قوله گوشه افسار او گیرند و کش مدبکاف تازی
مفتوح بمعنی کنار معطفه نست بر گوشه قوله حافظانرا گر ببینی ای عیار مدانچه موکلان غیب اگر در نظر تو
نیایند در اختیار خود نظر کن که با وجود سلامت اعضا و قوی هیچ کاری از پیش نمیتوانی برد از اینجا دریاب
که عنان کار در دست موکلان تست قوله نام تهدیدات نقشش کرده مدجمع که حافظان شوارع باطن
را بکار کنند در هر امری نفس را دخیل دارند و گویند فلان کار را تهدید نفس قوت شد و مرهم خورد و فدا رند

سبعه از بقیه آثار هفت است و از وجه ذات واحد مطلق میتواند بود که ابدال سبعه را بر مثال هفت شمع تشبیه
نموده باشند باعتبار آنکه حاملان نور هدایت ایشانند و باطن ایشان را چون با یکدیگر مخالفت نیست
بصورت یک شمع جلوه گر شدند باز بوصف اصلی خود بر آمده هفت کشته اند و دیگر بار باعتبار اثمار فوائد
وجودی مشهودی از برکات ذوات ایشان بر مذاق طالبان حق گوارا میکرد و بشکل هفت درخت
خود را نموده اند و درین مرتبه نیز اتحاد و متعدد باز نموده و یک در شدن را کوزه وحدانیت ساخته بهیئت
وحالت وجود عنصری خود باعود کرده اند و دوباره هفت مرد گشته اند و امام طلب نموده اند زیرا که
ابدال سبعه تابع قطب اند و وقتی قطب وقت بود که او را بامامت اختیار کردند این دو توجیه
بر سبیل احتمال تقدیم رسید وگرنه اولی آنست که بمقتضای وما یعلم جنود ربک الا هو چنان گفته شود
که سری از اسرار عالم غیب بران عارف کامل منکشف شد بیان آن اگر درین مقام لازم میشود حضرت
مولوی بیان میفرمودند کار در جای دیگر است که وقتی برای اهل کشتی دعا کرد و آن هفت تن
مخفی شدند چنانچه بشتر بر تو واضح خواهد شد قوله خیره شکم خیره کی هم خیره گشت ۱۲ مقصود و مبالغه است
که مرا حیرت از جابرد و حیرت مرا هم حیرت از جا ۱۲ ربود مخفی بودن آن درختان از چشم خلق
قوله چشم شان بستیم کلا لا وزرد قال الله تعالی یقول الانسان یومئذ این المفر کلا لا وزر
الی ربک یومئذ المستقر میگوید آدمی ای کافر تکذیب دران روز کجاست جای گریختن پشت پناه
گاهی نباشد کافران را بسوی پروردگار تو دران روز قرارگاه خلق بثبیت خود مقرر کس از بهشت
و دوزخ قوله همین بخوان استیاس الرسل ای عمود قال عز اسمه حتی اذا استیاس الرسل وظنوا
انهم قد کذبوا یعنی امتان پیش را مهلت دادیم و تاخیر کردیم در عذاب تا زمانیکه نومید شدند پیغمبران
از تصرف بر کافران در دنیا گمان بردند رسولان بدرستی که تکذیب شدند در وعده موعید و این
تفسیر در صورتیست که لفظ کذبوا در آیه مذکوره مخفف خوانده شود و اگر مشدد خوانند تفسیر چنین باشد
که از تاخیر عذاب رسولان نا امید شدند و ظن و گمان بردند رسولان که قوم تکذیب کرد آنها را
وشیخ وقتی قرائت اولی اختیار کرده بار جوع میگوید قوله این قرائت خوان که تخفیف کذب
این بود که خویش بیند مستجیب ۱۲ یعنی در خواندن این قرائت حاصل معنی این میشود که نبی مرسل خود را مستجیب
می بیند از وریافت حقیقت کار کذاب و در گمان می افتند که آیا کذاب بر کفار نازل خواهد شد یا نخواهد
شد قوله در گمان افتاد جان انبیاء الخ هرگاه که از نادیدن عذاب و انکار کفره جان در گمان افتد
از نادیدن خلائق درختان را اگر جان وقتی را شک عارض شود گنجائش قوله جا هم بعد تشکک نصر ما

وشدت اگر عنا بعین مهمله خوانند واگر بغین معجمه خوانده شود درست است یعنی برای توانگری که رهائی
از احتیاج مسکن توانگریست **قوله** ارعود خلق قلبی بالمکان ۱۲ خوگیر وعادت پذیر نمیگردانم بسیرت
دل خود را بجای **قوله** کی بکون خالصاً فی الامتحان ۱۲ تا باشد دل بسبب ناعادتمند شدن فرودیگانه
در آزمایش حق تعالی چشم اندر شاه بار ادای مانند بار چشم در شاه درشت تا او را چگونه پرواز دهد
قوله زان سبب که جمله اجزای بینند ۱۲ قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم انا من نور الله والمومن من نوری
قوله این نه آن گلست کو ناقص شود ۱۲ ازین گل وجود محمد مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم مراد است
در داستان بازگشتن بقبطه و قوقی قوله هم زدین داری او دین رشک خورد ۱۲ لفظ
خورد بمعنی در خور و لائق است یعنی دین از دین داری او لائق رشک بود که موافق و مخالف را
بر دین و دینداری او رشک می آمد **قوله** همچو داؤدم بود نغجه مراست ۱۲ اشارة بآیة ان هذا اخی
له تسع وتسعون نعجة ولی نعجة واحدة فقال اکفلنیها وعزنی فی الخطاب بدرستی این برادر منست در دین
مرا و را نود و نه میش است ای مراد را نود و نه زن است و مرا یک زن پس گفت برادر من ترک کن
میش خود ای زن خود را و نکردان مرا کفیل او و در نکاح من در او رغالب شد بر من در محبت
قوله میروم تا مجمع البحرین من ۱۲ اشارة بآیه واذ قال موسی لفتاه لا ابرح حتی ابلغ مجمع البحرین او امضی
حقبا چون گفت موسی شاگرد و خادم خود را که لو بیع بن نون باشد که بطلب خضر همیشه خواهم رفت
تا برسم بآنجا که مکان اوست و آنرا منتهای بحر فارس و روم گفته اند ما میرویم زمانی دراز که هشتاد
سال باشد تا او را نیابم روی از سفر برنتابم **قوله** اجعل الخضر لامری سببا ۱۲ میگردانم حضرت را برای
کار خود سبب ای وسیله **قوله** ذاک او امضی و اسری حقبا ۱۲ این حاصل شود مرا بآنکه بروم و سیر کنم
زمانی دراز **قوله** گفت سافرت مذنی خافیه ۱۲ سفر کردم مدتها در جانب مشرق و مغرب **قوله** سر جان
بخود بود در و را ۱۲ برای زمان و مکان **قوله** سر جمانند ها کرد او کنون ۱۲ ضمیر راجع بجسم است که گفت
جسم ما از جان بیاموزند سر ۱۲ **در داستان مخفی بودن آندختان** احتمال دارد که هفت شمع
عبارت از تجلی امهات صفات باشد که آنرا ائمه سبعه نیز گویند و آن حیات و علم و قدرت و سمع و بصر و کلام است
که در جمیع مظاهر سرایت دارد و چون اصول موجودات عالم شهادت جماد و نبات و حیوان است که موسوم
گشته بموالید ثلاثه صفات سبعه در نظر شیخ و قوقی در جلباب جمادی بصورت هفت شمع مرئی گشته و در کسوت
نباتی بشکل هفت درخت نبقه بران باشد که سر سالک تا در صفاتست تعدد و باقی هست چون بساحل دریای
احدیت رسد از کمال اخلاص مغنی صفات کند جز یک ذات مشهود او نگردد و نیز تنبیه برانکه صفات

بی غذا اجزات را اندر بود ہ ای ہر جا که جزوی که رفته در نیجا باید و فراہم آورد بی غذا در عرصه محشر ترکیب
ترا قائم کند اجتماع اجزا، قصه اماتت عزیزت صد سال و احیاء او در قرآن مذکور ست جانیکه میفرماید فاماته
الله مائة عام ثم بعثه قال کم لبثت قال لبثت یوما او بعض یوم قال بل لبثت مائة عام فانظر الی طعامك وشرابك
لم یتسنه وانظر الی حمارك ولنجعلك آیة للناس چون عزیر بعد صد سال سر بر داشت فرشته از و پرسید
که چه قدر درنگ کرده اینجا گفت روزی یا بعض از روز فرشته گفت درنگ کرده صد سال پس نظر کن
سوی طعام و شراب خود که تغیر نیافته و نظر کن بسوی خر خود که چگونه اعضای او از هم ریخته و این رای
سینه عزیر بود بر طول مدت ممات پس بفرمان الهی اعضا و استخوان های مرکب جمع میشد و هر جزوی در محل
خود متمکن میگشت و گوشت و پوست پیدا میکرد که تم تنشزها ثم نکسوها لحما جزا ازان میدهد تا شکی نماند در حشر
اجساد منکر انرا قوله چشم بکشا حشر را پیدا به بین ہ مخاطب عزیز است باهر که اهلیت خطاب باو باشد جزع
ناکردن بر مرگ فرزندان خود قوله گفت پیغمبر که شیخ رفته پیش ہ عن انس رضی الله عنه قال قال
رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم الشیخ فی قومه کالنبی فی امته قوله گفت پیغمبر که روز رستخیز ہ در شکوة
حدیث طویل در باب شفاعت نقل کرده آخر آن حدیث اینست واخرجهم من النار وادخلهم الجنة حتی
لا یبقی فی النار من قد حبسه القرآن باقی ماند و در دوزخ نگر کسی که حبس کرد او را قرآن یعنی بحکم قرآن مجید
که در اخلود در نار واجب شد مفسران گویند اینست مقام محمود که موعود است بقوله تعالی عسی ان یبعثك
ربك مقاما محمودا قوله عاصیان را و اهل کبائر را بحمد ہ قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم شفاعتی لاهل الکبائر من
امتی رواه الترمذی وابو داود قوله عیسی اندر مهد بردار و نفیر ہ اشارة بکریمه قال انی عبد الله آتانی الکتاب
وجعلنی نبیا وجعلنی مبارکا اینما کنت عذر گفتن شیخ بهر نا گریستن الخ قوله حس اسیر عقل باشد
ای فلان ہ یعنی عقل بر حس غالب و حس مغلوب اوست و روح بر عقل غالب و عقل مغلوب او
صبر کردن لقمان الخ قوله صبر را باحق قرین کن اے فلان ہ اشارة بآیة وتواصوا بالحق وتواصوا
بالصبر وصیت کرده اند یکدیگر را باقامت بر طریق حق و وصیت کرده اند بصبر بر طاعت یا از معصیت سوال کردن
بهلول الخ قوله بر نخباند نگرد دیره ہ در زبان فارسی پره بیخ معنی آمده اینجا بدو معنی درست
میشود یعنی برگ کاه یا بمعنی آسیا و دولاب قوله این طروقی این فروقی کی شناخت ہ طروق تمیز کننده
میان حق و باطل قصه وقوقی الخ قوله چون وقوقی داشت خوش دیباچه ہ یعنی عنوان حال او
در سلوک پسندیده بود قوله عزة المسکن احادرها انا ہ عزیز داشتن جای ماند و بود در احذر میکنم
ای ازان می پرهیزم قوله انقلی مانفس سافر للغنا ہ برو از جائی بجای ای نفس سفر کن برای رنج

ای از ما بیران بند قضا که مربی نیشو و پشت هوشمند دو تا باشد کنایه از انکه از زیر بار حکم قضا نمی تواند
برآمد کردن آن شیخ الخ قوله درمیان آورد بی مرسیم و زرد مربفتح میم و تشدید را عدد و پنجاه
را گویند چه نزد محاسبان فارسی مقرر است که چون عدد پنجاه رسید گویند یک مرشد و چون بصد رسید
گویند دو مرشد و بس علی هذا مرد زاهد را در شکوه نیست یعنی شکوه در بریدن دست بگرد و درست
که جزای نقض عهد باو رسید یا کنایه از انکه حق او را دلاسا کرد و قوت قدرت رسل باقی دارد
صدور دیگر بر داشکسته شد همین مرد یورا سمات خوان همسمات وهی است و رده فرسخی مصر
قوله در عریش او را یکی را بر نیافت در عریش کاره قوله تو از ان بگذشته گر مرگ تن در اینجا تصریح کرد
انچه در مفتح حکایت اشارت بدان کرده شد که از جسم و جان بیرون رفتن خواص حق را خوف نباشد چنانچه
شیخ اقطع را حق تعالی بدین معنی ستود و ستایش فرمود در سبب جرأت ساحران فرعون الخ
قوله سایه خود را از خود دانسته اند در ای وجود طلار ا از وجود ذاتی باز نشناخته اند قوله گفت پیغمبر که حلم نامت
چنانچه امیر از مردان مردیست که فرموده الناس نیام فاذا ماتوا انتبهوا قوله سالکان این دیده پیدائی
رسول در مراد از رسول واسطه است به پیغمبر یعنی جواب دانستن عالم فانی در نظر سالکان امریست بدیهی
بواسطه فکر انیمعنی را دریافته اند تا گفته شود که تقلید تر اسالکان از سیمای تو آشکار دیده اند بی آنکه میان
تو و سالکان واسطه درمیان آمده باشد و شخصی ادای رسالت کرده باشد روز در خوابی نکوکین خوابست
یعنی روزانه اگرچه بظاهر بیداری اما بسبب غفلت در خوابی ازین انکار مکن قوله سایه فرعست اصل جزو معنی است
اثبات میکند ایمد عار اکه بیداری غافل خوابست چرا که مشهود او اثبات حقیقت نیست و از مشاهده اصل در حجابست
و نظر او از وجودی که حکم سایه دارد و فرع آن اصل است تجاوز نکفته ازان سبب اگرچه بصورت بیدار باشد
در معنی در خوابست قوله خواب و بیداریت آن دان ای عضد در گویا جواب سوال مقدر است که هرگاه
بیداری ارباب غفلت خواب باشد خواب آنها چه باشد میگوید خواب است که در خواب به بینی آنرا در کوزه
گر کوزه را بشکند باز اعاده کرد آن حرف را که ساحران از قطع ایادی پروای نداشتند زیرا که مطمح نظر
آنها انیمعنی بود که درین بیت و ابیات آینده منظوم گشته حکایت اشتر پیش اشتر جذب اجزا
در مزاج او نهد در که اجزا خود را حفظ کند و از شکم مادر بیرون نیفتد و بجای خود قائم بماند قوله نه چهل
سالش سجذب جزوها در اطباد انند که زمان جذب و نمو چهل سال است سی و پنج نیز گفته اند قوله چون نداند
جذب اجزا شاه فرد در خدائیکه روح را قوت جذب اجزا عطا فرماید بعد از تفریق این اجزا و تخریب
بدن میتواند باز اجزا جذب و جمع گردد قوله جامع این ذره ها خورشید بود در ای ذات خورشید قوله

قبول تعرضوا بد قبول داشتن قول پیغمبر فرض شمارید خلاص یافتن کودکان **قوله** این گناه از ما و از تقصیر نیست بد یعنی از ما کوتاهی ما این گناه سر نه زده **در بیان آنکه تن روح را چون الخ قوله** روح را توحید الله خوشتر است بد یعنی روح تو ترا مستغرق در بحر توحید میخواهد نه آنکه مشغول باشی لباس تن مثل مرد شجاع که مشغول دارد که باشد نه متوجه دست و پا **قوله** دست و پا در خواب بینی و اتلاف بد الاتلاف جمع آمدن حاصل آنکه دست و پا و جمع آمدن آن دست و پارا که در خواب مشاهده میکنی دست و پا بدن مثالیست نه بدن مادی **قوله** آن توئی که نی بدن دارد بدن بد از بدن اول بدن مادی و از ثانی بدن مثالی مراد است ؎ در حقیقت بر حقیقت بگروی بد لفظ در حقیقة ناظر است بمصرع اولے **حکایت آن درویش که در کوه الخ** بمناسبت آنکه مفارقت روح از تن ترسی ندارد و این حکایت می آرد چنانچه در آخر حکایت واضح خواهد شد ؎ کز همه جوئی منی بی همه وز همه جویانی با همه نی دوست ما همه بودن نی همه بودن است و با دوست بی همه بودن ما همه بودن زیرا که همه اوست یا همه از اوست **قوله** چون ز خالق میرسد آور شمول بفتح شین شراب صافی بغنمتین جمعیت و آرام و همه را فرا رسیدن **قوله** با دشاهی بندهٔ درویشی است بد زیرا که درویشان عاقبت کار دیده اند و دست از مال و جاه کشیده اند **بقیهٔ قصهٔ آن زاهد الخ قوله** زین سبب فرمود استثنا کنید بد قال الله تعالی ولا تقولن لشیء انی فاعل ذلک غدا الا ان یشاء الله **قوله** اختیار مملکان نسبت منست بد قال الله تعالی و ربک یخلق ما یشاء و یختار ما کان لهم الخیرة هر شی از خواهش من میل و تجاوز نمیکند در حدیث که دل همچو پیست قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم مثل القلب کریشة فی فلاة تقلبها الریاح کیف یشاء فلاة بیابان **قوله** در حدیث دیگر این دل دان چنان بد قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم قلب المومن اشد تقلبا من القدر فی غلیانها فی روایة اخری مثل القلب فی تقلبه کالقدر اذا استجمعت غلیانا من احیاء العلوم **قوله** کاب جوشان ز آتش اند قزغان بد قازغان و قزغان نام دیگ سین **قوله** این چه از تاثیر حکم است و قدر تشبیه بند و دام قضا بصورت الخ **قوله** کار دشمن میرود او بار دار بد چنانچه او بار روی اقبال ندیده و همیشه دشمن کام است او بار زده هم دشمن کام زیست کند **قوله** دید بر پشت عیال بولهب یعنی بر گلوزن بولهب که حمالة الحطب باشد حیله نبود در ظاهر و هیزم کشی نمیکرد لاکن حل حسد باطنی و پشتاره خار کشی معنوی او را رسول الله معاینه میدید **قوله** با قیاس جمله تاویلی کنند بد ضمیر شین راجع بجانب پیداست **قوله** کین ز بیهوشیست و ایشان هوشمند بد یعنی دیدن بند قضا از اثر بیهوشی و نبودی باشد و تاویل کنند گانرا نیز تبه دست بداده از قید هوس رهائی نیافته **قوله** لیک از تاثیر آن بشتیش دو تو

بداند و ناقص ماند زیرا که کنه معرفت را نهایت نیست معلوم چه قدر یافته که بدان قانع شده سالک بهیچ مرتبه قناعت نکند هرچه بیابی ازان میطلب **حکایت آنشخص که در عهد داؤد علی نبینا وعلیه السلام**

قوله کوه صحرا را سائل باد مش ه اشارة بآیة ولقد آتینا داؤد منا فضلا یا جبال اوبی معه والطیر والنا له الحدید معجزهٔ داؤد که هرگاه خواستی کوه با و روان شدی و عرفان در ذکر با او موافقت کردندی و در الحان امداد نمودی و بسیار از مستمعان نغمات قالب تهی کردندی و آهن در دست او بمثابه موم بودی **دویدن گاو در خانه او الخ قوله** تا اهابش برکند در دم شتاب ه اهاب بکسر همزه پوست

قوله ای تقاضا کرد درون همچون چنین ه بر سبیل مناجات خطاب با حق است که ای آفریننده و پیدا کننده تقاضا در باطن مثل پیدا کردن جنین در شکم مادر **قوله** چون تقاضا میکنی اتمام این ه هرگاه تقاضای میکنی اتمام مثنوی را یعنی ایجادی و تقاضا در ما از تست و خواهش ما تابع خواهش تو پس تقاضای ما تقاضای تو باشد و این مصرع شرط است **قوله** سهل گردان ره نما توفیق ده ه جزای شرط **قوله** بندهٔ امر تواند از ترس و بیم ه پس اینها را مسخر من کن که کار نظم من نظام پذیرد چون کل اشیا را قدرت تسبیح دادی و اگر مرا برین نظم عطا فرمائی از تو میشاید **قوله** هست سنی را یکی تسبیح خاص ه مثلا اگر تسبیح سنی این باشد که سبحان المستعان الجواد تسبیح جزمی این باشد که سبحان القاهر فوق عباد **قوله** این همیگوید که آن صالحست وکم ه ای سنی **قوله** بیخبر از حال او در امر قم ای قم الی ما ارید منک **قوله** دان همیگوید که این را چه خبر ای جزمی که میگوید که انچه من از افعال الله میدانم سنی ازان خبر ندارد **قوله** جنگشان افگنده یزدان از قدیر یعنی سابق گردانیدهٔ این حکم را که دلست فصل نزاع بین الفریقین باشد **قوله** لیک لطفی قهر در پنهان شده چنانچه امام المتقین و امیر المومنین حضرت علی مرتضی فرموده من اتسعت رحمته لاولیائه فی شدة نقمته واشتدت نقمته لاعدائه فی سعة رحمته **در بیان آنکه علم راه و پر است قوله** علم راه و پر کمانرا دو پر است ه دو و پر علم درک جزم است چون پر کمان را درکست و جزم نیست یک پر دارد **قوله** فی علی وجه مکبا او سقیم ه قال الله تعالی افمن یمشی مکبا علی وجهه اهدی امن یمشی سویا علی صراط مستقیم مکب نگون سار **قوله** او نگردد در دمند از طعن شان ه طعن اول بمعنی طعنه است و طعن ثانی نیزه زدن و موافقست بمضمون آیهٔ کریمه ولا یحافون لومة لائم ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء **قوله** یا بطعنه طاعنان رنجور حال ه چنانچه معلم از گفته کودکان بخیال افتاد و رنجور شد **بیمار شدن فرعون الخ** بیماری فرعون عبارت از فساد اعتقاد است رنجور شدن استاد بوهم **قوله** برجهید و میکشانیدا و کلیم ه کلیم کشانیدن کنایه از یاری خواستن است در کار از دیگران در جامه **جواب افتادن استاد الخ قوله** قول پیغمبر

قوله خود عصا معشوق عمیان میشود ۵ باز رفت بر سر مذکور اهل سوال جواب که علوم رسمیه را دوست میدارند برای بحث و جدل مثل دوست داشتن کور عصا را و این علم فائده چندان نبخشد دران گذاشته باشند و غرض از حفظ قرآن قوله کور خود صندوق قرآن میشود ۵ یعنی کور باطنی اگر حفظ قرآن را مثل صندوقی باشد که قرآن که فرمان بادشاه علی الاطلاق است کار بستن است احکام آنرا نه هر لحظه فرمان خواندن و حکم نشیندن هر که بر ضای شاه کار نکند عاصی است نه مطیع است قوله گفت کوران خود صنادیق اند بر ۵ یعنی کوران باطنا با آنکه خود حکم صندوق دارند از قول خود صندوقها پر کرده اند کنایه از آنکه خود را جمع کرده کتب ساخته اند از حروف و الفاظ قرآنی و پی نبرده اند باسرار معانی قوله باز صندوقی پر از قرآن به است ۵ ای علمای قشریه به از جاهلند قوله باز صندوقی که خالی شد زبار ۵ ای جهال بی حقد و حسد بهتر از اصحاب باشد قوله گشت دلالله به پیش مرو سر در ۵ از دلالله دلائل عقلی مراد است قوله جز برای یاری تعلیم غیر ۵ اشعار میفرمایند بآنکه هر که بمنزل معنی رسیده او را راه صواب رفتن از برای آنکه معنی ندارد دیگر باز گردد از منزل بهمان راه که رفته باشد یا رفیق خود را بمنزل رساند **داستان عاشق شدن معشوقی** قوله من به بلغار و مرادت در قنو ۵ بلغار در اصل بن غار است که از کثرت استعمال نون بلام بدل شد و وجه تسمیه آنست که سکندر نزدیک ظلمات رسیده بنگاه خود را در زین غاری گذاشت چون از ظلمات بازگشت و ازین غار کوچ کرد خلقی که از اطراف در بنگاه جمع آمده بودند از سفر ننگ آمده بعضی ازان همانجا ماندند بآهستگی شهر عظیم شد و قنو نیز نام شهریست قوله جز و مقصودم ترا آمد زمن ۵ برای آنکه مقصود چون دو چیز باشد یکی ازان دو چیز مقصود باشد قوله خانهٔ معشوقه ام معشوق نه ۵ زنی گرد میگوید که خود معشوق هم نیستم بلکه محل آن حاتم که معشوق و مقصود تو بود پس حال در نظر تو بمنزله نقد باشد و من بجای صندوق و عشق بر نقد است قوله میر احوال است بی موقوف حال ۵ یعنی آن معشوق یک توکر کیا از من شد کامل باشد بر حال غالب است قوله نتهی نبود که موقوفست او ۵ میگوید که مرشد کامل را نه مبتدی توان گفت نه منتهی مبتدی وقتی باشد که در راه باشد او خود را طی کرده بمنزل رسیده و منتهی نیز توان گفت برای آنکه کار او را نهایت نباشد اگر نهایت پیدا کند توقف و تعطیل لازم آید و الامر لیس کذلک قوله آنکه او موقوف حالست آدمی ۵ ای از اوصاف بشریت برنیامده و از پایهٔ نقصان تجاوز نکرده میتوان بود که استفهام باشد یعنی آدمی نیست قوله که بما آرد یقین این اضطراب ۵ یعنی ترا بما آرد و لفظ ما ذو احتمالین است فارسی و عربی قوله گرچه آلت نیستت تو میطلب ۵ از آلت علم و عمل و وسایل آن مراد است قوله در بایستد در طلب هم قاصر است ۵ همان شخص که گنج یافته است بی طلب بعد یافتن گنج هم اگر از طلب دست

قوله گاه با اطلال وگاهی با دمن ه اطلال بفتح همزه جاهای خراب شده و نشانهای خانه وسراو دمن بفتح دال دشت وصحرا قوله واسطه اطلال را برداشتی ه اضافت واسطه بجانب اطلال بیانی است یعنی وجود اشرار کفار واهل انکار سبب طوفان ازمیان رفع شد قوله زانکه اطلال لیسئم بدپدید ذوات کفره را تعبیر کرد باطلال ازجهة خرابی و ویرانی باطن قوله من چنان اطلال خواهم درخطاب ه مقصود آنست که برای اجرای احکام دعوت ومودت بندگان مطیع و فرمان شنو میخواهیم قوله موش راشاید نه مار او در مناح گویند طاعنان قوم خود را بنوح علی نبینا وعلیه السلام تشبیه میکنند بکوه نسبت که ازان صدا نیاید و موشهای دشتی درسوراخها او خزیده باشند قوله حکم تو جانست چون جان میکشم ه جانرا کسی او خود نمیراند وبسوی خود میکشد که او از وجدا شود حاصل آنکه حکم ترا بمنزله جان تصور کرده رد نمیکنم توفیق میان ایند وحدیث آخر چون کلام بدان منتهی شد که عاشق صنع حق باشد و عاشق مصنوع کافر است از صنع ومصنوع انتقال کرد بقضا ومقضی که این بحث مناسب است وانیمسئله از اعاظم مسائل کلامیه است که گویند جمیع افعال عباد بمشیت وقضای حق است پس کفر بقضای او باشد ورضا بقضا واجب چنانچه حدیث من لم یرض بقضائی فلیطلب ربا سوائی موکد انیمعنی است وبحکم حدیث دیگر ثابت گردیده که رضا بکفر کفر است درنصورت بنده چه کند اگر بکفر ونفاق که قضای حق است رضا دهد کافر شود واگر رضا ندهد ه ترک واجب کرده باشد حاصل جواب که مولوی میفرمایند آنست رضا بقضا واجب است نه بمقتضی وکفر نه قضا است بلکه مقتضی است مثنوی در بیان آنکه حیرت انخ قوله این سوال وانیجواب است ای کزین ه یعنی سوال ترا باجواب بتوجه حواله کردم چنانچه آئینه دار ریش را بدید وریش سفید حواله کرد قوله خواه در مسجد برو خواهی بدیر ه ای باسلام وکفر تو مرا کار نیست قوله در صحابه کم کسی حافظ بود ی ه در کافی مذکور است که حضرت عمر رضی الله عنه سورهٔ بقره را در دو لیفهٔ سال حفظ کرده قوله زانکه عاشق را بسوزد و دوستش ه چون پوست عاشق مغز آنرا میسوزد ونابود میکند قوله وحی و برق و نور سوزان نبی است ه یعنی وحی که برانبیا نازل میشود مانند برق است که سوزندهٔ انبیا است بانیمعنی که اوصاف بشریرا سوزاند تا در مقام طالبی برایند ومتصف بصفات مطلوب شوند قوله نیست ممکن جز بسلطان شگرف ه ای صاحب تمکینی که غلبهٔ حال او را بتلوین نتواند انداخت غالبا اشاره بذات پاک حضرت اسد الله الغالب است که باوجود کشف اسرار معانی حفظ صور مبانی برنهج زینت نزول وحی آنحضرت را در ضبط بود قوله جمع ضدین است چون گردد دراز ه یعنی زود کوتاه میشود ونیاز میماند واستغنا میرود استغنا می نماید ونیاز نمیماند قوله جمع ضدین از نیاز افتاد و باز ه یعنی یکصورت اجتماع دو ضد انیست که ناز و نیاز باهم جمع نمیشود وصورت دوم جمع حیرت وامتیاز که این نیز ازین قبیل است

عاجز است از بیان قوله آنچنان گر نیست در هست آمدی یعنی چنانچه از غیب بسوی شهادت مستانه آمدی
اگر ترک پندار کنی از شهادت بسوی غیب آنچنان توانی رفت ۵ در آمدنم نبود از خویش خبر ۵ چون باز
روم نیز چنان خواهم رفت قوله با تو روح القدس گوید بی منش یعنی چون حقیقة وحده لا شریک له باستمداد
فیض الهی بر تو ظهور کند اختلاف حیات محو گردد و ایماض الطماس پذیرد و صور متلاشی شود بعد از آن
کلام بحرف و صوت بر تو القا بود ۵ نه من باشم ز تو در میان نه من و تو روح القدس اتحاد باشد
همچون وقتی که جواب اندر رودی هرگاه باندک غفلتی که ترا در خواب کرده دهد یگانگی و اتحاد بر تو ظاهر
شود و وقتی که از نشان تعلق خلاص یابی و از انانیت خود بالکل غافل شوی حقیقة وحدت چرا بر تو نگشاید
قوله تو یکی بینی ای خوش رفیق یعنی شخص واحد نه بلکه از روی احاطه و شمول عالم کبری که آنرا اگر بگردون
تعبیر کنند رواست و اگر دریای عمیق خوانند سزاست قوله آن توئی رقیب که آن نهصد تواست یعنی آن
توئی وقتی که باز آید ای توئی موهوم معدوم شود قوله ای بیاد رکشتی بابا نشین یعنی باشاره بآیه ونادی
نوح ابنه وکان فی معزل یابنی ارکب معنا ولا تکن مع الکافرین قال ساوی الی جبل یعصمنی من الما
قال لا عاصم الیوم من امر الله الا من رحم وکنعان منافق بود با پدر اظهار اسلام کردی و با کافران
متفق بودی قوله که طمع کردی که من زین دوده ام یعنی ای دودمان پندشنوندگان قوله مرخدا را
خویشی و انباز نیست یعنی تا از و بگریزی و متوسل بخویش و انباز او شوی و خلاص یابی قوله لم یلد و لم
یولد است از قدم یعنی این صفت قدم توالد و تناسل و نسبت و قرابة نخواهد قوله نیستم والا جوانا کم
گوارد یعنی بکاف فارسی مضموم رفتار از روی ناز و تکبر و تبختر قوله نی دمی در گوش آن ادبیر شد یعنی ادبیرا مالة
ادبار است یعنی به سخن پدر در گوش آن مدبر جا کرد قوله اندرین گفتن بدند موج تیز یعنی باشاره بآیه
حال بینهما الموج وکان من المغرقین قوله نوح گفت ای بادشاه بردبار یعنی باشاره بآیه ونادی نوح
ربه فقال رب ان ابنی من اهلی وان وعدک الحق وانت احکم الحاکمین قوله گفت او از اهل و خویشانت نبود
اشارة بآیة قال یا نوح انه لیس من اهلک انه عمل غیر صالح قوله غیر نبود آنکه او شدنات تو یعنی ای هر که در ارادت
تو فانی شد قوله نیست چندانم که با یاران چمین یعنی با قیل ۵ شکر فیض تو چمین چون کند ای ابر بهار یعنی که اگر خار
و اگر گل همه پرورده تست یعنی ۵ زنده از تو شاد از تو حالی یعنی محتاج قوله متصل نه منفصل نه ای کمال یعنی غذا
دادن تو آن عامل را مجهول الکیفیة است نه آنرا متصل توان گفت نه منفصل و کمال گفتن حق از انست که هر
کمالی را زوالی ست مگر ذات او و در جنب ای کمال دیگر کمال نیست قوله تو یکی در کنار فکرتی یعنی یا با نثری از آثار تو توان
پی برد قوله نی بمعلولی قرین چون علتی یعنی چنانچه از معلول استدلال بعلت کنند در شناخت تو این قیاسات بکنج

بود یعنی در فکر کار خود رمانده بود سید عبد الفتاح نوشته اند که قاصد میگوید چاره جویان وشاه بنده را ارسال فرموده داورا ازان حذف کرده اند که دو زن گنجایش نبود و ذلک عجیب **قوله** تا بود که زین دو ساحر جان بری ۱۲ ای باشد که از موسی دیار دون جان توانی برد یعنی انها نرا هلاک کنی پس خطاب بهر واحد باشد از دو ساحر **قوله** چون پرستان صوفی زانوست ۱۲ چنانچه خاقانی گفته ۵ دل من پیر تعلیم است و من طفل زبان دانش ۱۲ دم تسلیم شرعشر و سری زانو و بتانش **جواب گفتن ساحر مرده انخ قوله** هست پیدا گفتی را مر تمن ۱۲ ای اظهار این در کرد وقت است صبر کنید تا وقت برسد **قوله** تا شوید آگاه زسر گفتی ۱۲ کینست اینجا یعنی مکنی که مخفی است **قوله** گر نمیرد نیز خفتش رافع است ۱۲ یعنی تصرفی که مردان خدا رست در خفتن چه در مردن نیز زایل نگردد خدا حفظ کند آنرا **تسبیح کردن قرآن را انخ قوله** من کتاب و معجزت را حافظ ام ۱۲ کما قال الله تعالی انا نحن نزلنا الذکر و انا له لحافظون **قوله** نام تو از ترس ترها میکنند ۱۲ تا اسلام غریب بود حال اسلامیان همچون بود **قوله** آنچنان گردد ازان افزون که گفت ۱۲ یعنی حق تعالی انچه بر رسول خود گفت از حفظ کتاب و حراست دین مبین زیاده ازان بظهور پیوست **قوله** هست غایب ناظرت از پنج و شش ۱۲ یعنی دل بیدار غافل میشود از نظر کردن حواس خمسه و جهات سته **قوله** گفت پیغمبر که خسپد چشم من ۱۲ اشاره بحدیث تنام عیناي و لا ینام قلبی **قوله** لیک کی خسپد دلم اندر الوس ۱۲ الوس خواب **قوله** بهر تمییز حق از باطل نکوست مثلا اگر مسلمانی سحر آموزد از برای آنکه ساحری سحر کند در اعتقاد اهل اسلام خلل اندازان مسلمان برای حمیت دین سحر او را بسحر رد کند سحر او مباح باشد **جمع آمدن ساحران از مداین انخ قوله** نور موسی نقد تست ای مرد نیک ۱۲ یعنی تجلی که بر طور شد باقی است **قوله** تا قیامت هست از موسی نتاج یعنی نور از نور میزاید اگرچه چراغ مبدل میشود و نور برهان صرافت اصلی است و نقد و بجری در وراه نمی یابد **قوله** از نظرگاه است ای مغز وجود **داستان برکشیدن کنعان قوله** ای یکی دانش لقب داده الف ۱۲ یعنی هر کس از معنی بحرفی و عبارتی تعبیر کرد **قوله** چشم دریا دیگر است و کف دگر ۱۲ انتقال کرد و از کف دست بکف دریا ای چشیم دریا فتن دیگر است و چشمی که غیر کف از دریا ندیده دیگر است حق از دید کامل نادیدنا قص و از معرفت خواص تفاوتهاست محسوسات عالم شهادت بمنزله کف است بر روی دریای غیب **قوله** ما چو کشتیها بهم بر میزنم ۱۲ ای حرکت اجسام مشاهده مینمایم **قوله** آبرا دیدی نگر در آب آب ۱۲ چنانچه کشتی تن زآبی جان حرکت نیست هستی جانرا بیجان جنبشی نه **قوله** که خدا افگند این ره در گمان ۱۲ یعنی موجودات خارجیه نبود شیون ذاتی موجود **قوله** این سخن هم ناقص است و ابتر است ۱۲ زیرا که آلت این سخن زبانست و زبان

منع عالی صبر را الوع گویند قوله عقل کلی امین از ریب المنون ندای حوادث زمانه قوله تا چه خود را امور سخن
آغشته ایم ندای آخر البیت الثانی میفرمایند که هیچ میدانی ما چرا متوجه شده ایم بنقل وحکایت و بواسطه
اشتغال بحکایت خود را فسانه کرده ایم پیش یار و اغیار بحجت آنکه وجود موهوم و معدوم فانی شود و از
افسانه گشتن در ناله و فریاد بقلب و تصرف حاصل آید در زمره ساجدان ای مومنان ذکر کنند مراد او صاف
مراطبنا بعد بطن پس چنان باشند که تقلب کرده باشم در اطوار آیندگان و روندگان ساجدین و باعتبار
لقای ذکر بانشان گردیده باشم و تقلب را حق تعالی دوست میدارد و میفرماید حبیب خود را یراک حین
تقوم و تقلبک فی الساجدین می بیند خداوند ترا آن هنگام که برمیخیزی نماز تهجد تنها و می بلند گشتن
ترا یعنی تصرف فرمودن ترا در نماز گذارندگان بقیام و قعود در رکوع و سجود و هنگام امامت قوله
انچکایت نیست پیش مرد کار رد ترقی میکند که گفته های ما نه افسانه است بلکه شرح حضور ما یگانه است
چنانچه تنبیه فرموده که موسی و فرعون در باطن تست و بر سر مملکت مصر و جود منازعت دارند درین مقام
سید عبد الفتاح طرفه چیزها نوشته اند هر که خواهد بکتاب ایشان رجوع کند قوله لامکانی کاندرو نور خداست
یعنی قصص قرآنی را که منکران اساطیر الاولین گفتند از نفاق و شقاق آنها بود و گرنه معیات زمانیه
و میومیت حق کجا راه دارد در لامکان و لازمان اول و آخر و قبل و بعد متصور نیست و قصص قرآن
تعلق بزمان و مکان قوله ماضی و مستقبلش نسبت به تست ر چنانچه در امور اضافیه یک شخص نسبت
بیکی پدر و بسبب بدیگری پسر و یک سقف نسبت بیکی زبر و نسبت بدیگری زیر است و اگر قطع نظر از اضافات
کرده شود آنشخص یک کس است و آن نام یک نام همچنین صفات جمالی و جلالی یا ظاهر مختلف یا ذات متحد
باشد قوله نیست مثل آن مثالست این سخن ر فرق است میان مثل و مثال در مثل تحقیق وصف من کل الوجوه
شرط است در مثال شرط نیست فرستادن فرعون الخ قوله اهل رای و مشورت را بپیش خواند ر
کما وقع فی القرآن و قال الملا ان هذا لساحر علیم پیدا ان یخرجکم من ارضکم بسحره فماذا تامرون
قالوا ارجه و اخاه و ابعث فی المدائن حاشرین یاتوک بکل سحار علیم قوله سحر ایشان در دل مدت مستمر
بعضی سحر در سفلیات موثر است اما سحر آنها در کواکب علویه نیز تاثیر میکند قوله و سفر ها رفته برخی سوار
ای جمادی را مرکب ساخته دیگر که آورده قوله بود منشی و نبود وی خون ردی ر یعنی مخترع بودند در
سحر و از خود ایجاد میکردند مثل شخص که همراه باشد با شخصی و به تبعیت او کار کند نه خود قوله بوده ایشان
را همه دیده بین دانای همه کس عجایب جادوگری آنها فاش دیده بود قوله چار جویان بنده را پیش شما
قاصد ساحران را خطاب میکند یعنی ای چار جویان شاه مرا فرستادن من شاه جوینده چاره خود

که فرمان برد او را خواه خود نباشد او را در رود نیل غرق کند آن جوان جبریل بود که نوشته را گرفت از پیش
فرعون غائب شد فرعون آوازی شنید که این رود نیل در فرمان تو باشد هر جا که حکم کنی روان شود
بعد ازان در دعوی الوهیت ما قایم گردد و آخر کار رسید انچه دید قوله کرمکست آن اژدها از دست قهر
ای نفس در حالت فقر زبون شود قوله پشه گردد زمال و جاه صفر بدنام چرغ است و آن جانوری
باشد که صید کند قوله رحم کم کن نیست او زاهل صلات بدای صله رحم نیست اگرچه با روح همراز است
اما بسبب عمل غیر صالح مانند پسر نوح از میراث سعادت مهجور مانده قوله بسته داری در وقار و در
وفا بدی جفا ممکن نیست که نفس بر جاده وقار و ممکن قرار گیرد و بر عهد ازلی وفا کند قوله از سخن میگویم
این و نه خدا بد یعنی اینکه میگویم که پیش خلق رسوا و پیش خالق عزیزم ازین راهب که خلق سخن مرا
نمی شنود و گویه عزیز بر دو جهان هست فرد است که رسوائی و روشنائی نور عالم ظاهر شود قوله عزت
آن اوست و ان بندگانش بد کما قال الله تعالی ولله العزة ولرسوله وللمومنین ولکن المنافقین لا یعلمون

مهلت دادن موسی علیه السلام الخ

قوله گفت امر آمد بر و مهلت ترا بد اشارة میکند بآیة
فاجعل بیننا و بینک موعدا لا نخلفه نحن و لا انت مکانا سوی قال موعدکم یوم الزینة و ان یحشر الناس
ضحی الایة مکان سوی جائیکه مساوی باشد مسافت میان قوم موسی و فرعون یا جای که مستوی هموار باشد
تا پستی و بلندی حائل نظاره نتوان شد و یوم زینت روز عید بود اهل مصر را که همه آراسته در موضع
معین حاضر شوند قوله در هوا میکرد خود بالای برج بد قصر بلند و کوشک را برج خوانند یعنی اژدها
بر هوا و بر بلندیها بر می آمد یا آنکه اژدهای بلندیهای برج را بهوا می انداخت قوله شدق او بگرفت باز
او شد عصا بد شدق کنج دهن قوله خفته بیدار باید پیش ما بد خفته از تعلقات ماسوی و بیدار حق قوله
اضحک الوجی وجوه العابسین بد و خنده در و باز گشتن بر لنگ روهای برس جنبانرا قوله از کذافه کی
شد ند این قوم لنگ بد مراد از قوم اهل الله ابد یعنی بکذب لنگی و پس ماندگی را بر خود بسته اند بلکه از وی
صدق قدم در وادی دنیا نیز نهند قوله موضع معروف کی بهند گنج بد یعنی دوستان حق کم باشند چون بر این
وادی می شوند که اکثر دوستان مشهور و معروف هم هستند دوستی حصر نیست و رگمنامی میفرمایند قوله
خاطر آرد پس شکال اینجا و لیک بد ملتفت نشد بجواب اما جواب ظاهر است که ناموران این طائفه از گمنامی
نامور شدند پس سعی در گمنامی باید کرد قوله گوشه بی گوشه دل شه رهیست بد ای گوشه دل کنار و هر چه کنار
ندارد و نهایت ندارد و پس صف لاشرقی بر بهچو دلی که نه جسم است و نه جسمانی بلکه نور ربانی صاف
باشد قوله وقت تحسنت مثنوی الله کو بد اشارة آیة ان الانسان خلق هلوعا اذا مسه الشر جزوعا و اذا مسه الخیر

در داستان وحی آمدن بجا در موسی علیه السلام قوله دست شد بالای دست این تا کجا تا بیزدان که الیه المنتهاء مصرع اولی اشارة بآیه فوق کل ذی علم علیم و مصرع ثانی اشارة بآیه ان الی ربک المنتهی قوله چون رسید آنجا بپایم سر نهاد ندای سخن چون بحد ذات رسید آواره شد چنانچه سعدی شیرازی گوید زربده مرد سپاهی را تا سر بدهد دگرش زر ندهی سر بنهد در عالم یا آنکه سخن از غایت ادب بسجده در آمد قوله گفت از روح خدا لا یتاسوا اشارة بآیه یا بنی اذهبوا فتحسسوا من یوسف واخیه ولا ییأسوا من روح الله قوله مار کبر از بهر یاری مار جست نداز یار نظار گیان و تماشائیان میخواهد با عیال مار کبر مراد باشد چنانچه بالا گذشت قوله ای بسا جمال گشته پشت ریش نداز برای دلبری مهر دی خویش قوله مار گیر از بهر حیرانی خلق که در کار او حیران بمانند و تعجب کنند قوله تا به بینی جنبش چشم نهان ندای اجساد که در قبور پنهان گشته و خاک برابر شده قوله فعل را از ساکنان اخبار شد ندای عقل دانست که ساکنان متحرک میتواند اگر ساکن خوانده شود و اگر ساکت خوانند معنی ظاهر است که فجر عقل گردید بقدرة الله قوله پاره خاکی ترا چون مرد ساخت ندیعنی جسم تو مشت خاک بیش نیست که تعلق تو بدان خاک ترا از حیات باز داشته قوله چون ندارد جان تو قندیلها ندا از نور علم الیقین قوله که عرض تسبیح ظاهر کی بود ندا این تاویل انا قاویل اهل اعتزال است که گریمه وان من شئی الا یسبح بحمده را بانیمعنی فرود آرند لیکن بسباق آیة ولکن لا تفقهون تسبیحهم ناطق است بر فساد این تاویل لیک چه اگر مسبح بودن اشیا بمعنی مذکر بودن باشد همه کس را اطلاع بر این تسبیح حاصل بود و نفی معرفت تسبیح از مخاطبین درست نباید قوله حلقه کرد او جوز زر کرد عریش ندهمچنانکه بتدبیر شان بر کنیش عریش خوبی که برای بالا رفتن آنکور بر بندند و کنیش بفتح کاف بتخانه کهنه قوله چون همی خرافه جنبانید او ندخرافه بجاء معجمه یکسوره و رای مشدده است بازی قوله سهل باشد خونخوری جیچ را ندای حجاج را که در ظلم ضرب المثل است قوله شهر خالی گشت اندر بر آید ندازدر ها ریش بزرگ و عظیم ابجثه و آنرا بسبب عظم جثه بصیغه جمع بر خوانند قوله که بامر او همی رفت آبجو ندصورت این واقعه چنانست که چون فرعون انا ربکم الاعلی گفت حق تعالی رود نیل را خشک گردانید خلق بر او جمع آمد اگر خدای مائی رود را روان کن فرعون لشکر بار او وداع کرده تنها بصحرا رفت و بخدا نالید و دنیا را عوض کرد و با خرت که امارت اینجهان بر گزیدم بران جهان مرا رسوا مکن چون از مناجات بر آمد جوانی را دید که از گوشه صحرا نمودار شد پرسید از و کیستی گفت فریادیم از بنده سرکشی که مراست هر چه گویم فرمان بر داری من نکند سزای او چه باشد هنوز آن تقریر این سخن بود که رود روان شد فرعون خوشحال گردید و در جواب او گفت که آنچنان بنده را باید درین رود غرق کرد جوان دوات و قلم پیش آورد و گفت این حکم را بنویس فرعون نوشته داد که هر بنده

هلاک و نیست کردانا د خدا یتعالی مکر کافرانرا **قوله** منفین الصادقین صدقهم ه اشارة بآیه یوم ینفع
الصادقین صدقهم **قوله** کهف اندر کژ نحیف ای محتلم ه ای در پناه فلانی که تا راستی آرام گیری بنیده
خواب پریشان **قوله** زانکه گریه برد و نبه بی سخن ه یعنی گریه خاموش می آید و آن دمبه بارهٔ که سیلت
بدان چرب کردی و لاف تیزدی می رباید **قوله** سنگهای امتحان را نیز بیش ه مراد از سنگهای امتحان
کاملانند **قوله** گفت یزدان از ولایت تا بحین ه بجار معمله هلاکت ذبحیم معجمه در گور کردن **قوله** یفتنون
فی کل عام مرتین ه قال الله تعالی اولا یرون انهم یفتنون فی کل عام مرة او مرتین ثم لا یتوبون ولا هم
یذکرون آیانی بینند این منافقان مبتلا میشوند ایشان باصناف بلیات از مرض و غیر آن با نفاق
و کذب ایشان ظاهر میشود بر مسلمانان و در هر سالی یکبار و دو بار پس توبه نمیکنند از نفاق و نه پند میگیرند
قوله بین بکبتر امتحان خود را مخر ه یعنی باندک امتحانی است از خریداری خود بردار و خود را بامتحان کننده
بسیار و مثل بلعم باعور و ابلیس از امتحانات آنی ایمن مباش ایمن بودن بلعم باعور را مخ **قوله** زامتحان
آخری گشته مهین ه بفتح میم بروزن فعیل خوار و ذلیل یعنی این هر دو در امتحان اول متنبه شدند تا آنکه شتابی
آخر در رسید و خوار گردیدند **قوله** تو دعا را سخت گیر و میشخول ه ای فریاد کن و دعوی کردن طاوسی
الخ **قوله** پس بگفتندش که طاوسان خوان ه ای طاوسان خانه و سرا و بعضی لفظ خان را بجیم خواندند
اند **قوله** پس نه طاوس خواجه بوالعلاء کنیت ابنق که در حماقت ضرب المثل است **تفسیر** لنعرفنهم فی لحن
القول **قوله** گفت یزدان مر نبی را در مساق ه ای مصاف **قوله** گر منافق رفت باشد نعره و هول
بالضم ها چنانچه یعنی بلند قامت آمده یعنی راست و درست نیز آمده اینجا بهمین معنی مراد است ای منافقی
که سخت و درشت است اگر بحسب ظاهر خوب و راست و درست نماید و در بعضی نسخها رفته باشد دیشد
یعنی مسلوک و نیک کردار باشد از روی نفاق **قوله** و اشناسی مر ورا در لحن قول ه اشارة بآیه و لتعرفنهم
فی لحن القول و هر آینه بشناسی ای محمد منافقانرا در اسلوب کلام و از میل دادن ایشان کلام را
بنحوی از انحاء دار لهجه و بانگ اهل نفاق **قوله** همچو مصدر فعل تصریفش کند ه یعنی بانگ بمنزله فعل است
چنانچه فعل تصریف میکند مصدر را بماضی و مضارع و فاعل و مفعول و غیر آن همچنین بانگ تعریف
میکند شکسته و غیر شکسته را **قوله** وز عجائب های استدراج حق ه استدراج آنست که حق تعالی بنده عاصی
را مهلت دهد روز بروز مراد او برکنار نهد و او غافل باشد از مکافات کما قال عز اسمه سنستدرجهم من حیث
لا یعلمون **در داستان بوجود آمدن موسی علیه السلام قوله** عصمت یا نار کونی بردا
لا تکونی النار حرا شارة ه یعنی به برکت عصمت و نگاهداشت این آیه نخواهد شد آتش تو در سوزنده و تیزنده

وبعد از وقوع واقعه این کلمات بر زبان آرند قوله تا برادر شد یفر من اخیه ه اشارة بآیة یوم یفر المرء من اخیه وامه وابیه وصاحبته وبنیه قوله ای یقین دان گر خلاف عادت است ه اشارة بقول خضر امیر است که فرموده ترک العادة عداوة قوله شهریان خود در بهر زنان لنبت بروح ه یعنی صاحبدلان را که صفت روحانیست آنها بر جسمانیه غالب آمده ساکنان شهر تصدیع میرساند روشنائی چرا مصدع نشود قوله چون پشیمانی بدل شد تا شفاف ه بفتح شین وغین معجمه پرده دل قوله گرگ خود بروی مسلط چون شود ه یعنی روشنائی در معنی خواجه بود که مسلط بودی بروی قوله ناگهان تمثال گرگ بست بکسر اول وسکون ثانی رها شده قوله خویشتن را عارف ووالله کنی ه چون من خواجه در روستائی باغی انجا میدا نتقال فرمودند بطعن مدعیان بی حقیقته که باوجود کمال نقصان دعوی کمال کنند قوله مست بنگی را طلاق وبیع نیست ه بجهتمای مدعیان کذابرا ورین بیت وابیات آینده از زبان خواجه در روستائی تو تر میکنند که هرگاه که مست باده غیبی را خدا وبنی معذور داشته وصلاح وبیع او را صحیح بفرموده مست شراب ازلی را چون معذور نتوان داشت قوله اسپ ساقط گشت وشد بیدست وپا ه یعنی هستی او بمنزله مرکب او بوده ازان مرکب افتاده واو را اثر خواب نیستی بیدست وپا شد قوله بارکه نهند در جهان خر کورا درس که دهد پارسی بومره را بومره کینت ابلیس است وابلیس احمق است که اطاعت امر نهی نکرد وحاصل معنی آنکه چنانچه مست وبنگی واعرج واعمی را تکلیف جائز نیست وخر کره را بار نمی نهند واحمق را تعلیم نمیکنند همچنین مستان باده تحقیق را هم تکلیف روا نباشد قوله امتحانت کرد غیرت امتحان ه یعنی غیرت الهی ترا در سیاستگاه آزمایش آورده رسوا کرد قوله هستی نفی ترا اثبات کرد ه یعنی رجوع بجزئیات امور دنیوی که یکی از انجمله شناخت گور خر بود ودعوی ترا باطل کرد وآن هستی را که از خود نفی میکردی مثبت گردانید قوله که ببر این را بغلطاق فراخ ه بغلطاق فراخ بفتح اول وثانی وسکون ثالث کلاه درویشان وجامه وبرکستوان وآنرا بغلطان وبطاق بضم اول وسکون ثانی نیز گویند قوله زامتحان پیدا شود اورا دوشاخ ه کنایه از وقوف وعدم وفوقست قوله بدرکی وبنبلی وحوض وآنرا بنبل باول مفتوح کاهل است قوله خون از کو خون ما را خورده ه مقوله خواجه است بار وستای میگوید که خوبروی تو از شراب نیست از خون ماست ما را این روزها ناخته میگوئی او که نشناسم تو از من چه قوله لیک خوبی هست باز رشد بر ه بکسر شین وسکون با آفتابست قوله گر ازان می شیر گیری شیر گیریم مست را بسر گرگویند حاصل معنی آنکه گر باده حقیقت نیچه مستی داری بر دوشیر را صید کن نه موش را واز موش چشم دار شیر روح فرا داشت حرب کردن مرد لافی انچ قوله که اباد الله کیدالکافرین

روشنی و این لفظ در زبان بهشت معنی آمده **قوله** زین سپس بوستان تو آب از آسمان ۵ یعنی روی بعالم علوی کن و حاجت اگر همه بقدر آب خواستن باشد از حق تعالی خواه چرا که وجود خلق بمنزله ناودان است و ناودان آب از خود انعام انعام اوست **قوله** معدن دنبه نباشد دام گرگ ۵ معدن چنانکه بمعنی کان زر و نقره و امثال آن آمده بمعنی مسکن نیز آمده اینجا بمعنی اخیر است و حاصل معنی آنکه دینار اگر گرگ نفس معدن دنبه تصور کرده ای محل استیفا لذت پنداشته و حال آنکه معدن دنبه نیست بلکه دام گرفتاری آن گرگ است اما بچشم گرگ راطمع گوسفند از شناخت معدن کور ساخته که دام را معدن داند و از معدن اصلی کام دل نستاند همچنین خواجه و عیال خواجه ده روستائی را که دام گرفتاری آنها بود معدن دنبه و محل کسب لذت خیال کرده مغرور و مسرور بدانسوی رفتند و معدن اصلی را پشت داده بودند **قصه نواختن مجنون آن سگ را قوله** آنکه شیدان مر سگانش را غلام ۵ گفت امکان نیست خامش و السلام ۵ یعنی سگان لیلی را مجنون وصف کرد و گفت که شیران غلام اند آن سگانرا که ممکن نیست و امکان ندارد که شیران رتبه غلامی سگان کوی معشوق حاصل توانند کرد و ازین وصف کردن خاموشی بهتر باشد پس این مقوله مولویست و طعن مجنون و فاعل لفظ گفت مجنون خواهد بود یا آنکه مجنون عاقل ۵ والفضول را خطاب کرده میگوید که در اینمقام گفتار فائده نمی بخشد خاموشی اختیار کن که رمز عاشق هیچ عاقل در نیابد **قوله** صورت خود را شکستی سوختی صورت گل ۵ شکست آموختی ۵ شکستن صورت بشریتی خود را مقدم کرد بر بت شکنی صوری زیرا که این بغایت آسان و آن بغایت مشکل است و بدون آن متوجه شدن باین صعی بیحاصل و در نیصورت لفظ گل را در مصرع ثانی بکاف عجمی مکسوره باید خواند و اگر بکاف عربی مضموم خوانده شود تقریر معنی چنین باید کرد که اگر از بند صورت خود رستی هر ناقص را کامل میتوانی کرد با هیچ صورت در نظر تو صورت نماند عین معنی شود **قوله** سنیه صورت شد آن خواجه سلیم ۵ زیرا که دهقانرا بصورت آدم دید و آدم خیال کرد که بصورت انسان و یعنی شیطانست **قوله** دانه را باد ام لیکن شد محیص ۵ ای محکم و استوار غالب خوص است نی جود آن عطای خطای که صیاد کرده و دانه در دام ریخته **قوله** گر ز شاد و بهاشش آگاهست کنم ۵ ای شاد و بهای خواجه **قوله** تا که رحمان علم القرآن بود ۵ قال الله تعالی علم القرآن خدا بسیار بخش بیاموخت قرآن مر حبیب خود را **قوله** اهل تن را جمله علم بالقلم ۵ قال الله تعالی الذی علم بالقلم علم الانسان مالم یعلم آن پروردگاری که تعلیم کرد انسان را خط نوشتن بقلم تا عامل کند بسبب خط علوم و بر ساند بغیر اهل ظاهر چنین تفسیر کنند و اهل باطن از قلم وجود مراد داشته اند در داستان رسیدن خواجه و قومش **بده قوله** میکند بعد اللتیا و التی ۵ ای بعد ازین و آن چنین و چنان روزمره عرب است

نصاب بایستان نیاید و او حق تعالی بقدرت خویش عمارت فکر آنها باز نمود تا بوستان و مزارع تمامی خشک گردید **قوله** باکل اندائیده اسکالید کل بدست کای میکند پنهان زدل بر اندود و اندائیدن کاهل کردن و هر دو مصرع این بیت بطریق استفهام است حاصل آنکه باکاهل کننده کل چه اندیشه تو اندکردوست بی ارادت دل چه کار تو اند شد **قوله** کیف لایعلم هواک من خلق بر چگونه نمیداند خواهش ترا کسی که پیدا کرد ترا موافق است بدلول آیه الایعلم من خلق و هو اللطیف الخبیر **قوله** ان فی نجواک صدق ام ملق بقدر سستی که در از گفتن تو راستی باشد یا نا راستی یعنی هر دو چیز حق آگاه باشد **قوله** کیف یعقل عن طعین رعد بر من یعنی این مشواه عذا بر چگونه غافل باشد از کسی که بر و در رفتن فراخ کسی که بیند کجاست جای او فردا پس طعین بروزن فعیل رونده و کوچ کننده باشد و طعن رفتن و کوچ کما قال الله تعالی یوم ظعنکم و یوم اقامتکم **قوله** اینما قد هبطا او صعدا بر قد تولاه و احصی عددا بر هر جا که آن رونده بتحقیق فرود آید یا بالا میرود بتحقیق کار او بر خود گرفته است و شمار کرده است او را شمار کردنی **قوله** غمگساری کن تو بما ای روی همراه را دوئی گویند و بهمین مناسبت حرف اول قافیه شعر موهم باشد به روی **روان شدن قبله خواجه الخ قوله** اعجلوا اصحابنا کی تزکوا بر شتابی کنند ای اصحاب ما تا سود بردارید **قوله** من رباح الله کونوا رابحین بر ان ربی لایحب الفرحین مقوله عقلست مطابق آیه لاتفرح ان الله لایحب الفرحین میگوید که از سود خدا باشید سود کنندها بتحقیق خدا دوست نمیدارد شادی کنندگان را **قوله** افرحوا هو با غاتیکم بر کل آت مشغل لکم بر شاد باشید در حالی که آرام و آهستگی در آید بدانچه داده است خدا تعالی شمارا هر آینده مشغول سازند از خدا باز میگرداند شمار ابسوی او **قوله** عج الی القلب و سر با سار یه بر ای اقامت کن بجانب او سیر کن ای کاروان **قوله** قول پیغمبر شنوای مجتبی بر قال النبی صلی الله علیه و آله وسلم علیکم بالمدن و لوجارت و علیکم بالطرف و لوادرات و علیکم بالبکر و لو بارت لازم گیرید تو طن را بر اگرچه اهل آن شهر جور کننده و لازم گیرید راه راست رفتن اگرچه گردان بود و اسطه گردش مسافت بسیار شود و لازم گیرید زن بکر خواستن اگرچه در پرده نشیند یعنی در بی پردگی هم عفیفه باشد **قوله** هر که رو بری باشد اندر روشنا بر قال النبی صلی الله علیه و آله وسلم من سکن فی القری یوما تحمق شهرا و من سکن فی القری شهرا تحمق و مدار رفتن **خواجه و قومش در ده قوله** سافروکی تغنموا بر خوانده اند قال النبی صلی الله علیه و آله وسلم تسافروا تغنموا مسافرت کنید صحت یابید مغتنم شوید در سفر مرکب است **قوله** تو بدان خورا و که در خور میرود بر یعنی بجانب آن آفتاب بشتاب که همیشه در روشنی میرود آن مرشد کامل است پس در مصرع اول لفظ خور نام خورشید باشد و در نیمصرع یعنی

خیر الرازقین حق زجر و سرزنش کرد نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را آنجا که با خواجه عالم در جمع بودند و
ایام قحط بود و غله کم یافت چون کاروان غله آورد دی طبل کوفتی تا مردم را خبر شدی در اثنای صلوة
و آوان مناجات چون آواز طبل بگوش اصحاب رسید بامید آنکه غله ارزان تر توان خرید همه از مسجد
بیرون شدند و پیغمبر خدا را در نماز تنها گذاشتند تا آخر داستان بیان قصه همین است قوله قد
قصص نحو فمح هائما ثم حلیتهم نبیا قائما تحقیق بدوان رشید سوی کندم در حالی که سرگشته آید از خواهش
آن پس تنها گذاشتند پیغمبر را استاده دعوت باز بطان را از آب بصحرا قوله چونکه بینی حکم یزدان در کشی
ای در را ببند بر حکم قوله چون خلقنا کم شنیدی من تراب بداشارة بکریمه و الله خلقکم من تراب قوله
خاک باشی حسب از نور و متاب بدای حق تعالی خاک بودن را از تو میخواهد باید که از احکام آلهی رو نگردانی
قوله کرد خاکی دانش افراشتم یعنی تخم با خاک خاکی کرد و یک سال شد با خاک ازین تر افراشته اند
کما قیل بیت ه هر که شد خاک نشین برگ و بری پیدا کرد دانه سبز شد دانه چو با خاک سری پیدا کرد قوله جمله
دیگر تو خاکی پیشه گریز منصوب است بخاک افتاده کیست ه افتادگی بر آر داز خاک دانه را ه
کردن کشتی بخاک نشاند نشانه را قوله از تواضع جرس گردون هزبر بدای اصل نعمتها از بالا بپا من می آید
جزو بدن انسان شد چه انسانی که زندگی و دیری در وصول بمراتب اعلی صفت اوست قوله پس صفات
آدمی شد آن جماد بیعنی نعمت آلهی با جزو انسان شده بود چرا که از چیز انتفاع ساقط بود چون چیزیت با دمی
پیدا کرد بصفت انسان موصوف شد زیرا که پاره از انسان باشد پس رفاقت انسان و طی مقامات
عروج بعرش اعظم نمود و زبان حالش باین ترانه مترنم گشت قوله کز جهان زنده اول آمدیم بیاز از
پستی سوی بالا شدیم ه چون قضا آهنگ نار نجات کرد بدنار نجات سحرها قوله خون او را هیچ تربیع بر نخیت
تربیع باصطلاح منجم آنست که دو کوکب در برج چهارم منزل کنند درین حال منجم گوید که میان این دو
ستاره دشمنیست و از اثر آن جنگ و خصومت و خونریزی بر روی زمین پیدا شود قوله هیچ حیله نذ هدت از وی
رها چنانچه اهل ضروان مکر و حیله کردند و خسر الدنیا و الآخرة گشتند قصه اهل ضروان و حیلت
کردن الخ نام قریه است و این قصه در سورهٔ نون است قال الله تعالی انا بلوناهم کما بلونا اصحاب الجنة
بدرستی آزمودیم اهل مکه را بقحط بفلاو زوال نعمت چنانچه آزمودیم اهل باغ ضروان را بزوال میوه ه
بوستانی بود و فرسنگی صفاء که اصحاب ضروان آنرا بمیراث یافته بودند از پدر خود و پدر آنها قوت
یکساله از بوستان و مزارع بر داشتی و باقی را بفقرا و مساکین گذاشتی فرزندان بعد وفات پدر مشورت
کردند که حصاد مزارع و قطاف اعناب و سایالی تبقدیر سانند که فقرا و مساکین آگاه نشوند و نصیبی ازان

کما قال اللہ تعالی قتل الانسان ما اکفرہ در آیۃ مراد کفار اند و بقول بعضی مفسرین مراد عتبہ بن ابی لہب است
کہ اول داماد پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بود و آخر دختران حضرت را طلاق داد و گفت کفرت برب النجم اذا ہوی
و حضرت او را نفرین کردہ گفت اللھم سلط علیہ کلبا من کلابک در اندک وقتی شیر سر او بر کند و درین باب
حسان ابن ثابت قصیدہ دارد و قولہ اقتلوا انفسکم گفت آن سنی ست از سنی حق تعالی مراد داشتہ زیرا کہ
خدا در قرآن میفرماید فاقتلوا انفسکم ذالکم خیر لکم عند بارئکم فتاب علیکم انہ ہو التواب الرحیم این آیۃ در جرم
عبادت عمل واقع شد یعنی کسانیکہ گوسالہ نہ پرستیدہ اند بکشید کسان خود را از گوسالہ پرستان این کشتہ
شدن بہتر است شمار از زندگانی دنیا مزد آفرینندۂ شما بعد ازیکم عبدۂ عجل بصحرا افتند و برانو در آمدہ سر پایش
افگندند و ہارون با دوازدہ ہزار مرد شمشیر ہا کشیدہ بیامد و از اول روز تا وقت چاشت تا ہفتاد ہزار ان
ایشان بکشت پس خداوند عالم میفرماید کہ چون فرمان حق تعالی قبول کردید توبہ شما پذیرفت در لطایف
قشیریہ مذکور است کہ توبہ بنی اسرائیل قتل نفس بود آشکارا و توبہ خواص این امت قتل نفس است در نہانخانہ
بریاضات و این قتل مقطع آرزوہا مراد باشد قولہ جامہ سہ پہلوست ہر چون کشتی مد نفس را جامہ سہ پہلو
خواند و جامہ سہ پہلو بہر پہلو بگردانید بخدا قولہ مکر آن فارس چرا یکردند کردہ مکر اینجا بمعنی قہر و غضب است
قولہ آن عبارت را شعانت دور کردہ یعنی قہر الٰہی چون کرد بر انگیخت آن کرد و غبار راہ استعانت را مسدود
کردتا از ہیچکس نارسی نرسد قولہ ہیزم ناریم و ان عارتی چنانچہ بوجہل گفت اخترت النار علی العار یعنی مرا
عار می آید در پی کودکی رفتن چہ شد و برادر زادہ منست بنابران نار را اختیار کردم بر عار قولہ خشی
بد جاہلیت در دماغ یعنی سودای جاہلیت کہ در دماغ داشتند مقہوران آنرا حمیت می پنداشتند کما قال
عز و جل جعل الذین کفروا فی قلوبہم الحمیۃ حمیۃ الجاہلیۃ قولہ بانگ شومی بر دمن شان کرد زاغ دمدمن بکسر
دال و فتح میم سرکین حاصل معنی آنکہ جان ظلمت زدۂ آنہا کہ مانند زاغ مردار خوار بود جسم ناپاک آنہا را
ببانگ شوم و فال بد از طریق ہدایت باز داشت ؎ پیش او گوسالہ بریان آوری دمدم حاصل آنکہ ترا
اہتمام در شان غذای نفوس و ابدانست و غذاء وصل لقاء جمال جان جان قولہ صبح نزدیک است
خامش دم مزن دمدم چنانچہ حق تعالی فرمود موعدہم الصبح الیس الصبح بقریب طوبہ از غایۃ تنگدلی بر سید
از جبرئیل کہ کی خواہد ہلاک این قوم جبرئیل گفت عذاب ایشان صبح است نقط گفت صبح بسیار وقتیست
جبرئیل گفت آیا نیست صبح نزدیک یعنی نزدیکیست **در داستان رجوع بحکایت خواجہ** قولہ
ہم ازینجا کودکانش در پسند دمدم نام کوہی است ؎ جمع را گردید باطل بی درنگ دمدم اشارۃ میکند بآید

واذا رأوا تجارۃ او لہوا انفضوا الیہا و ترکوک قائما قل ما عند اللہ خیر من اللہو و من التجارۃ و اللہ

کیاست بدای احتیاط و پرهیز کن از لقمه شبه ناک که مهلک است **قوله** جوز بوسیدست گفتار دخل بدای اقوال اصحاب دنیا مثل جوز بوسیده و ضائع شده باشد که بدان اطفال را بازی دهند **قوله** شرع شرع از مغز غفلت را برود شرع شرع صدای زر شمردن **قوله** تانگردد گنج زان دانه ملق بفتح میم و لام نرمی کردن و نیکیست که آن نرمی دانه فریب است **حکایت فریفتن روستائی الخ قوله** لقمه خسته لقمه باری شده یعنی نعمتی خواسته چون فاضل شده غفلت انداخته و بطغیان سر برآورده مثل اهل سبا که حق تعالی کفران نعمت آنقوم را در قرآن ذکر کرد و گفت لقد کان لسبا فی مسکنهم آیة جنتان عن یمین و شمال بدرستی بود مر آل و سبا ابن سحب ابن یعقوب ابن قحطان را در مسکنهای ایشان علامت بوجود صانع قدرت کامله او دو بوستان از چپ و راست **تتمه این قصه در دراستان جمع شدن اهل آفت بروز صوم عیسی می آمد جمع آمدن اهل آفت الخ قوله** بیوفائی چون وفاداری نمود یعنی عیب بیوفائی را مثل وفاداری هنر پنداشته **قوله** گفت من اوفی بعهد غیر ناد قال جل سبحانه ومن اوفی بعهده من الله فاستبشروا ببیعکم الذی بایعتم به و کیست وفا کننده تر ببعد خود از خدا که کریم است و کریم خلف وعده روا ندارد پس شادمان باشند تجرید و فروخت خود بانگه مبالغت گردید بآن ۵ لفظ مراعرض هنا عن ذکر ناد بدهم ما کسی را که یکسو شود در دنیا از یاد عیسی ننگ و حشر کنم روز قیامت بکوری کما قال فی محکم کتابه ومن اعرض عن ذکری فان له معیشة ضنکا و نحشره یوم القیمة اعمی **قوله** قبض دل قبض عمی شد لاجرم بدای قبض تو مثل قرض طبیعت در ذات که التفاتی بدان نمی کنی و چاره آن نمیجوی و بدین سبب آن قبض قوت میگردد و مبانی آن ظهور میکند و ترا چار میخه میساند باقی اهل سبا **قوله** پس سبا گفتند باعد بیننا قال الله تعالی فقالوا ربنا باعد بین اسفارنا و ظلموا انفسهم فجعلناهم احادیث و مزقناهم کل ممزق پس گفتند اغنیای ایشان ای پروردگار ما دوری افگن میان منازل سفرهای ما یعنی بیابانهای پدید کن از منزلی تا منزلی و ستم کردند برین دعا بر نفس خود و ما آن دیهه را خراب کردیم پس گردانیدیم اهل سبا را سخنان از ایشان بتعجب باز گویند که که از آبادانی بخرابی میل کردند و پراگنده ساختیم هر پراگنده ساختنی تا یکی از ایشان در منازل نماند **قوله** یطلب الانسان فی الصیف الشتا بد فاذا جاء الشتا انکروا بد طلب میکند در گرما سرما را پس هرگاه آید زمستان انکار میکند آنرا **قوله** فضولا یرضی بحال آبدا بد لا بضیق لا ببیش لا خدا پس انسان راضی نمیشود بهیچ حال همیشه بتنگی و نه بزندگانی فراخ **قوله** قتل الانسان ما اکفره بد کلما نال المدد انکره بد لعنت کرده شده باد آدمی که کافرترین خلق است او هرگاه بمراد راست رسد انکار کند آنرا

بیشمار دمید هذا زبیوقوف ۵ ای بلا توقف **قوله** پس بنه برجای هر دم را عوض ۵ از حسنات اعمال و طاعات
قوله نی بلنگ است و نه چوب و نی بسد ۵ بضم اول و فتح ثانی بر هم چسپیدن پرها و پشمها **قوله** در منی او
کنی دفن منی ۵ از منی اول هستی واجب تعالی و از منی دوم غرور و نخوت بنده میخواهد **قوله** نبکر اکنون
زند اطلس پوشش را ۵ ای بعد مردن و خاک شدن ملاحظه کن احوال او را و در بعضی نسخ بجای زند زنده
دیده برین تقدیر معنی چنین باشد که اطلس پوشش زنده را هیچ اطلس او مددی در هوش و دانائی میرساند
همچنین مرده را عمارت مقابر هیچ فائده نبخشد **قوله** چون نبات اندیشه و شیرین سخن ۵ ای جواب منکر نکیر
را بشیرینی و لطافت ادا کند **بازگشتن بحکایت فیل** **قوله** میدراند و نبودش زان شکوه ۵ عبد اللطیف
اینجا شکوه انیمعنی هیبت نوشته اما بمعنی سابق گوا گذاریم بهتر باشد معنی دریدن کرده اعظمی و نیکوهی در نظر فیل
نبود **قوله** هر هوا انداخت هر یک را کذاف ۵ عبد اللطیف کذاف را در نیمقام بمعنی بید و نهایت نوشته لیکن
برمعنی اصلی که مبث و بیهوده باشد نگاهداشتن اولی مینماید یعنی بیهوده و باهوا می انداخت بایستی پاره پاره
کنند **قوله** مال ایشان خون ایشان دان یقین ۵ ای خون مردم خوردن عبارتست از مال مردم خوردن
قوله زانکه مال از زور آید در همین ۵ یعنی بزور و باز و خون جگر مال بدست می آید **قوله** پیل بچه خوار را
کیفر کشد ۵ کیفر بفتح اول و سکون ثانی مکافات و جزای بد **قوله** پیل بچه میخوری ای باده خوار ۵ پاره
در فرس ثوب را گویند **قوله** هم برآرد خصم پیل از تو دمار ۵ اینجا خصم بمعنی خداوند است و دمار بفتح اول
و دوم و خان باشد **قوله** پس دعا بار دشود از بوی آن ۵ ای گیرد چشم بیان و نگه خطای محان انچ سخن
خواندن لفظ حی علی الفلاح لحن غلط و خطا در کلام هست **بیان آنکه الله گفتن نیازمندعین لبیک** الخ
قوله اینهمه الله گوئی از عتو ۵ بضم اول و ثانی از حد در گذشتن **قوله** خواندن بیدرد از افسردگیست ۵ دفع
وخل بقدر تا معرض محل گفتن آن نماند که فرعون هم در خلوت زاری میکرد پس حاصل اعتراض آن باشد
از خواندن دردمند تا خواندن خود پسند فرقهاست چنانچه میفرماید **قوله** ناله سگ در رهش بی جذبه نیست
زانکه هر راغب اسیر رهزنیست ۵ تشبیه کرد ناله و زاری طالبان دنیا را بفریاد سگ که فریاد او اگرچه
بی جذبه نباشد لیکن در هوای استخوان یا برای پاره نان در فریاد است و هر که راغب و طالب لقمه باشد
اسیر است در دست رهزن و رهزن او همان مطلب اوست و حال او بحال سگ مانده و جذبه دارد
اما نه جذبه حق **قوله** چون سگ کهفی که از مردار است ۵ تشبیه میکند حالت طالبان حق بحالت سگ
اصحاب کهف که از جیفه دنیا وارسته اند و بحق پیوسته **قوله** ای بسا سگ پوست کو را نام نیست ۵ یعنی
بسیار از طالبان مولی در لباس زشت باشند که آنها را کسی بنام نداند و نشناسد **قوله** حزم کن از خرد کین رهزن

نوزاده وناکس **قوله** غایتی مبدیس از نقصان شان ؛ یعنی اگر نقصانی ومضرتی از تو بدوستان
حق برسد آنرا غائب بیندار که انتقام آن فوت نشود یا آنکه عنایت بودن اولیا از نظرها از راه
نقصان اولیا تصور مکن اگر چنین تصور کنی حق تعالی انتقام فرو نگذارد **قوله** پشت دار جمله علتهای
من ؛ ای نشینان ونگاهبان به بینی برگذر ای در راه حق خطر به بینی کشیده گذر کن وآب نگاهدار **قوله**
لیک از اشتر نه بند دیگر پشم ؛ یعنی از اشتر غیر پشم صورت نه بند **قوله** مو مبوبینید زصرفه خوص وپشم
یعنی جزئیات صور یرا حرص آدمی بدقت می بیند وبدان طرب میکند وآن طرب ونشاط او مثل
رقص هست خرس باشد که خرس مقصودی ازان رقص نیاید **قوله** برکشد گوش محمد در سخن ؛ یعنی گوش
سر بربستن ویگوش سر پیوستن کار همه کس نیست گوش رسول الله باین صفت موصوف بود که سر سخن
در می یافت تا حق تعالی این وصف در قرآن بیان فرموده حیث قال و منهم الذین یوذون النبی
ویقولون هو اذن قل اذن خیر لکم یومن بالله ویومن للمومنین ورحمة للذین آمنوا منکم والذین یوذون
رسول الله لهم عذاب الیم بعضی از منافقان آنانند که آزار میکنند پیغمبر را وعیب میکنند او را میگویند
که پیغمبر مستمع است هر چه میگوید او را تصدیق میکنند آنرا پس ما هر چه خواهیم بگوئیم بعد زان بیائیم نزد او و
سوگند یاد کنیم تصدیق خواهد کرد ما را بگوای محمد که پیغمبر شنونده خیر وصلاح است وشمارا نه مستمع شر و
فساد وتصدیق میکند خدا ئرا در هر چه گفته ومیگوید وتصدیق میکند مومنان را بسبب خلوص نیات
ایشان ورحمت است مر آن کسانرا که اظهار ایمان کردند از شما یعنی نه آنست که بقول شما دانا نیست صدق
وکذب شما میداند اما پرده از روی کار شما برنمیدارد **بقیه قصه خورندگان فیل بیچه قوله** لحم هاي
بندگان حق خوری ؛ مطابق مضمون این آیه است که حق تعالی فرموده ایحب احدکم ان یاکل لحم اخیه
میتا فکرهتموه عیب برادر مومن را حق سبحانه تشبیه فرموده باکل لحم میته **قوله** وای آن افسوس
پس سوی کبر ؛ یعنی نادانیست آنکسی که توفیق آیه از غیبت در حین حیات نیابد وباین گنده دهانی
بگذرد ومنکر دیگر دهن او را بوکند **قوله** نی دهان دریده امکان زان مهان ؛ ای منکر ونکیر **قوله**
راه حیلت نیست عقل وهوش را ؛ ای عقل وهوش نتوان کرد پس از منکر ونکیر حسن قبح عمل پنهان نتوان
داشت **قوله** بر سر هر ژاژ خای ومردشان ؛ مر ومرده یک معنی دارد **قوله** هم بصورت بنماید که گهی ؛
یعنی در نظر بیماری که شرف باشد بر موت گاه عزرائیل مثل هم بیشود **قوله** چه خیال است اینکه هست
این ارتحال ؛ مقول بیمار **قوله** پیش بیمار وسرش منکوس شد ؛ منکوس سرنگون **قوله** هر زمان عزیز
جزو جانب را ؛ یعنی در هر قدم باستقبال فنا ودر هر قدم بسوی ملاقات چرا پیش میروی **قوله**

از جمخانه وحدت نتواند نوشید **قوله** حلق بخشد سنگ را حلوای تو ؛ انسان کامل که تجلی ربوبیت ہر آئینه جان او تافته باشد نائب حضرت خلاق و قاسم ارزاق باشد لہذا جناب مرتضوی را قسیم الجنة والنار خوانند **قوله** حلق بخشی کار نیز دانست و بس ؛ حلق بخشیدن عبارت از عطای قابلیت و استعداد است مرقبول اغذیه معنویه تا احکام صفات و آثار اسما تواند نیک دریافت **قوله** این کہی بخشد که اجلالی شوی ؛ ای در سرادق اعزاز و جلال و اکرام حق راه یابی و در حریم عزت و کبریا درآئی **قوله** جمله عالم آکل ماکول دان ؛ باقیان را مقبل و مقبول دان ؛ یعنی منسوبان کون و فساد را اکل و ماکول لقب باشد و نتیجه عالم بقا مقبل و مقبول خوانند نه اکل آنانکه بقای فیض کنند بر دیگری مقبل اند متلقیان و قبول کنندگان فیض مقبول **قوله** پس کریم آنست کو خود را دہد ؛ عطای کریم مستحق رسد و نفس کریم مستحق تر است یا آنکه از آنچیوان نصیبه بردارد و از بادیه فنا عبور کرده بسر چشمه بقا رسد **قوله** باقیات الصالحات آمد کریم ؛ قال عز اسمه الباقیات الصالحات خیر عند ربک ثوابا حضرت مولوی تصریح فرموده اند بدانکه مراد از آنچیوان اعمال صالحه و اخلاق مرضیه و علوم یقینیه است و نیز اشعار میفرمایند که هر کس ازین آنچیوان خورد بقا را و پرده ذات او عین باقیات صالحات گردد زیرا که مکاسب حسنات صفات ذات او بود و در بیت آینده توجه آن میکند و یک شخص کریم را باقیات صالحات ازان رو گفتم که اگر اشخاص بقا هزار تن باشد خون دیده از عدوی که خیال اندیشیده برد و رسی شخص پیش نباشد زیرا که مقبول یعنی بقا در همه پیش از یکی نیست ما خلقکم ولا بعثکم الا کنفس واحدة **قوله** اکل ماکول را خلق است و نمای ؛ یعنی گفتار آن عالم صورت را کار با لقمه است ؎ غالب و مغلوب را عقل است و رای از غالب و مغلوب همان مقبل و مقبول مراد است که در مقابل اکل و ماکول سابقا گفته یعنی خلق ساکنان عالم معنی عمل کل است و نمای آنهارا ی صائب چنانچه جای دیگر میفرمایند **قوله** جانور فربه شود از نمای نوش ؛ آدمی فربه شود از راه گوش ؎ خلق بخشد او عطای عدم را ؛ ای عطای موسی را ؛ **قوله** شرط تبدیل مزاج آمد بدان ؛ ای شرط یافتن رزق بکر تبدیل اخلاق ذمیمه است باخلاق کریمه **قوله** پس حیات ها ست موقوف فطام ؛ بکسر فاطفل را از شیر باز گرفتن **قوله** چون چنین بد آدمی خون بد غذا ؛ خون پلید است و خون غذا چنین شد و جزو لوگشت حکم بر نجاست او نمیبرد و پس گوئیا چنین از خون بخش پاکے برده است همچنین مومن که از مرور دار دنیا مقدار ضرورت خود پاکی برد در قصه خورندگان **فیل بچه کان از حرص** این حکایت بمناسب آن آورده که ابدال اصحاب دنیا را نصیحت کند تا ترک این مردار گیرند و اینها نشوید تا هلاک شوند پس ظریفند و لطیف اند بهمین طریف بطار مهله

بسم اللہ الرحمن الرحیم

دفتر سوم

قولہ ای ضیاء الحق حسام الدین بیاید یعنی روے ارادت بیار کہ دفتر سوم منظوم شدہ ۵ این سوم دفتر کہ سنت شد سہ بار بہ اشارۃ بقول مشہور است کہ ما من شئی قد شئی الا و ثلث و سنت تثلیث آنست کہ یکبار شستن اعضا حاجت صلوۃ حاصل ہست و در تضعیف آن اجر مضاعف میگردد و تثلیث در طہارت جوارح مخصوص حضرت مصطفے و سائر انبیاست کما روی انہ علیہ السلام توضا مرۃ مرۃ فقال ہذا وضوء من لا یقبل الا بہ ثم توضا مرتین فقال ہذا وضوء من یضاعف الاجر مرتین ثم توضا ثلثا فقال ہذا وضوئی و وضوء الانبیا من قبلی قولہ قوتت از قوت خود میزاید ظاہر شیخ ضیاء الحق عذر میگفتہ از خستگی تن قاصر م در ضبط معانی و الفاظ این کتاب فیض نصاب مولوی تحریص میفرمایند جناب شیخ را با تلفات مجلد ثالث قولہ این چراغ شمس کور روشن بود این بیت و چند بیت بر سبیل تمثیل آمدہ کہ قوت اولیاء حق نہ از اعتدال قوای بدن باشد و روشنی چراغ آفتاب نہ از فتیلہ و روغن قولہ جسم شان را ہم ز نور اسرشتہ اند یعنی باعتبار قوت روحانی جسم اولیا را نورانی گفتہ و ہذا ہو الحق قولہ چونکہ موصوفی باوصاف جلیل یعنی از تدنس بشریت خلاص و بوصف تخلقوا باخلاق اللہ اختصاص یافتہ ۵ این مزاجت از جہان منبسط از جہان عالم ارواح میخواہد حاصل معنے آنکہ تیرہ و تقدس مزاج تو از ازل ہست لہذا در نشاء کثرت وصف وحدت بران غالب است قولہ سخت تنگ آمد ندارہ خلق خلق بد لہذا ہمہ کس بادۂ تحقیق

حده وجهات مشرق ومغرب باشد چنانچه بایزید میگفت لاصباعندی ولامساء جائیکه لیل ونهار نباشد
مشرق ومغرب چرا باشد باریافتگان بساط قرب الهی در هوای هویت طیران کنند ودر فضای احدیت
جولان نمایند قوله همچو گر قطب مساحت بیشوی یعنی مدار مساحت مرکزیست حاصل این داستان
آنست که آفریدگار عوالم بسیار آفریده ودرین روایات مختلفه دارد ست ودر بعضی سیصد وشصت هزار
ودر بعضی هفتاد هزار در روایتی هژده هزار عالم است وانهمه عالم محصور است در دو عالم که خلق
وامر است کما قال الله سبحانه الا له الخلق والامر تبارک الله رب العالمین وعالم خلق عبارتست
از انچه محسوس شود بحواس ظاهر وعالم امر عظائم اولیاست چون روح وعقل که بواسطه مادهٔ
مخلوق گشته ولهذا موسوم بامر گردیده واین دو عالم را ملک وملکوت وبر وبحر شهادت وغیب
وظاهر وباطن نیز خوانند وانسان که محمول عنایت حق است بحکم ولقد کرمنا بنی آدم وحملناهم فی البر
والبحر جامع این هر دو عالم است وروح انسانی پیش از وجود سائر موجودات وخلق جدید دو هزار
سال در بحر حقیقة مانند بط غوطه خوار بود چون بعد از تسویه بدن بقید جسم در آمده راه تاثیر وسلوک
پیش نگیرد آرام پذیر د پس در قدم اولی از نفس وصفات او عبور کند وبحریم دل واصل شود
بعد ازان از قلب وصفات او در گذشته سر معرفت قلب دریابد واز مرحله سر چون بگذرد بعالم
ارواح واصل شود واز طی بادیه ارواح سر روح بر ومنکشف گردد واز ین انکشاف
مشاهده آثار خفی نماید پس شواهد روح خفی جلوه کند واز انجا بقرب ساحل بحر حقیقة
پی برد وانمقام بسطوت تجلی جمال از انانیت فانی گردد ودر بحر هویت
مستغرق شود به بقای حق باقی ماند ومعنی کنت له سمعا وبصرا ولسانا
ومدارا از روی تحقیق آشکار شود پس زبان حال باین مقال
کوتاه گردد ۵ با من بودی منت نمیدانستم ۵ با من
بودی منت نمیدانستم ۵ رفتم چو من از میان
تو دانستم ۵ تا من بودی منت نمیدانستم

تمام شد دفتر دوم

بسم اللہ الرحمن الرحیم

دفتر سوم

قولہ ای ضیاء الحق حسام الدین بیا یعنی روے ارادت بیار کہ دفتر سوم منظوم شد ۵ این سوم دفتر کہ سنت شد سہ بار ۱۲ اشارۃ بقول مشہور است کہ ما من شئی قد شئی الا و بثلث و سنت تثلیث آنست کہ یکبار شستن اعضا جہت صلوۃ حاصل ہست و در تضعیف آن اجر مضاعف میگردد و تثلیث در طہارت جوارح مخصوص حضرت مصطفی و سائر انبیاست کما روی انہ علیہ السلام توضا مرۃ مرۃ فقال ہذا وضوء من لا یقبل الا الصلوۃ الا بہ ثم توضا مرتین فقال ہذا وضوء من یضاعف الاجر مرتین ثم توضا ثلثا فقال ہذا وضوئی و وضوء الانبیا من قبلی قولہ قوتت از قوت خود منہزد ظاہرا شیخ ضیاء الحق عذر میگفتہ از خستگی تن قاصرم در ضبط معانی و الفاظ این کتاب فیض نصاب مولوی تحریص میفرمایند جناب شیخ را بالتفات مجلد ثالث قولہ این چراغ شمس کور وشن بود این بیت و چند بیت بر سبیل تمثیل آمدہ کہ قوت اولیاء حق نہ از اعتدال قوای بدن باشد و روشنی چراغ آفتاب نہ از فتیلہ و روغن قولہ جسم شما را ہم ز نور اسرشتہ اند ہا اعتبار قوت روحانی جسم اولیا را نورانی گفتہ و ہذا ہو الحق قولہ چونکہ موصوفی با وصاف جلیل ۵ یعنی از تدنس بشریت خلاص و بوصف تخلقوا باخلاق اللہ اختصاص یافتہ ۵ این مزاجت از جہان منبسط از جہان عالم ارواح میخواہد حاصل معنے آنکہ تیرہ و تقدس مزاج تو از ازل ہست لہذا در نشاء کثرت وصف وحدت بران غالب است قولہ سخت تنگ آمد ندارہ خلق خلق ۱۲ لہذا ہمہ کس بادۂ تحقیق

همه وجهات مشرق و مغرب باشد چنانچه بایزید میگفت لاصباعندی ولامساء جائیکه لیل و نهار نباشد
مشرق و مغرب چرا باشد باریافتگان بساط قرب الهی در هوای هویت طیران کنند و در فضای احدیت
جولان نمایند قوله همچو گر قطب مساحت بیشوی یعنی مدار مساحت مرکز است حاصل این داستان
آنست که آفریدگار عوالم بسیار آفریده و درین روایات مختلفه وارد است و در بعضی سیصد و شصت هزار
و در بعضی هفتاد هزار در روایتی هژده هزار عالم است و اینهمه عالم محصور است در دو عالم که خلق
و امر است کما قال الله سبحانه الا له الخلق و الامر تبارک الله رب العالمین و عالم خلق عبارتست
از انچه محسوس شود بحواس ظاهر و عالم امر عظائم اولیاست چون روح و عقل که بواسطه مادهٔ
مخلوق گشته و لهذا موسوم بامر گردیده و این دو عالم را ملک و ملکوت و بر و بحر شهادت و غیب
و ظاهر و باطن نیز خوانند و انسان که محمول عنایت حق است بحکم و لقد کرمنا بنی آدم و حملناهم فی البر
و البحر جامع این هر دو عالم است و روح انسانی پیش از وجود سائر موجودات و خلق جدید دو هزار
سال در بحر حقیقة مانند بط غوطه خوار بود چون بعد از تسویه بدن بقید جسم در آمده راه تاثیر و سلوک
پیش نگیرد آرام پذیرد پس در قدم اولی از نفس و صفات او عبور کند و بحریم دل واصل شود و
بعد ازان از قلب و صفات او در گذشته سر معرفت قلب دریابد و از مرحله سر چون بگذرد بمقام
ارواح واصل شود و ازطی بادیه ارواح سر روح بر و منکشف گردد و ازین انکشاف
مشاهده آثار خفی نماید پس شواهد روح خفی جلوه کند و ازانجا بقرب ساحل بحر حقیقة
پای برد و انمقام بسطوت تجلی جمال از انانیت فانی گردد و در بحر هویت
مستغرق شود و به بقای حق باقی ماند و معنی کنت له سمعا و بصرا و لسانا
و مدارا در روی تحقیق آشکار شود پس زبان حال باین مقال
کوتاه گردد که با من بودی منت نمیدانستم به با من
بودی منت نمیدانستم به رفتم چو من از میان
تو را دانستم به تا من بودی منت نمیدانستم

تمام شد دفتر دوم

دریده شود و آن پوست دریدن را ناظم قدس سره علت وحدت دانها قرار داده زیرا که مشعر است
برزوال صورت اختلاف پس میفرماید که چرا نفی خود نکنی تا مرتبه وحدت حقیقی فائز شوی چه باین فکر افتاده
که دشمن را دوست کنی و دوست شدن دشمن نیز خالی از اثنینیت نباشد کمال قوله دوست دشمن گردد
آن هم دوست نه هیچ یک با خویش جنگی در نبست یعنی هیچ یکی بجهاد نفس قیام نمود و جنگ با چون قائم
نکرد با معنی وحدت صرف برو منکشف شود یا آنکه بعد انکشاف وحدت حقیقی جنگ و نزاع با هیچکس
نماند زیرا که جنگ با خود نتوان کرد قوله هم سلیمان هست اکنون لیک ما چون بالا ذکر یافت که حضرت
سلیمان میانجی شد میان دشمنان و صلح داد میان پیر زمان اینجا میگوید که سلیمان از میان نرفته یعنی
این صفت در نفوس کامله موجود است قوله دوربینی کو دارد مرد را از دوربینی غفلت از قرب آید
مراد داشته قوله همچو مرغی کو کشاید بند دام نه حال اصحاب قیل و قال را که در سخن آرائی و زینت گویائی
بذل جهد نمایند تشبیه میکند بمرغی که عمر را صرف گره کشائی دام کند تا این هنر را یاد کرد اما از شکنجه دام پرواز
نکند و رهائی نجوید قوله وان کمین گاه عوارض را نه بست نه ای رخنهای نزول حوادث را مسدود نه تو هست

کرد قوله نقبوا فهابین هل من محیص نه قال عز اسمه کم اهلکنا قبلهم من قرن هم اشد منهم بطشا فنقبوا فی
البلاد هل من محیص بسا کسان که هلاک کردیم از ایشان از اهل قرنی که سخت تر بودند از روی قوت
چون قوم عاد و ثمود پس راه بریدند در شهرها یعنی بتجارت رفتند و مال بدست آوردند هیچ بود مر ایشان
را گریزگاهی از قضا بهمین که حکم افنا نازل شد هیچ چیز دیگر دستگیری ایشان نکرد قوله تا سلیمان پسین
سنوی نه یحتمل که مراد ظهور صاحب الامر باشد قوله حیث ما کنتم فولوا وجهکم شطره هذا الذی لم نیکم نه هر جا که
باشید شما در بر و بحر پس بگردانید روی خود بسوی حق تعالی این امر خیریست که نهی نمیکند شما را از توجه
بحق در هیچ وقتی از اوقات قوله منطق الطیر ان خاقانی صداست نه ای چند شتمل بر ذکر اسامی طیور که
حضرت مولوی بسلک نظم در آورده اند الحق منطق الطیر سلیمانیست لهذا میفرمایند که منطق الطیر خاقانی
یعنی ذکر دوران افضل الدین خاقانی لزوم مالا یلزم التزام کرده و بعضی طیور را سخن آنرا بیان نموده
و افاضل دهور و ازمنه در امتحان آن اتفاق دارند و جنب این منطق الطیر جدائی بیش نباشد
مشهور است که شیخ جار الله در اوان رجوع آنکه کشاف را بر حجة الاسلام امام غزالی عرض کرد امام
دو صفحه ازان بنظر در آورد و فرمود انت من العلماء اهل تفسیر گویند صاحب کشاف برین مسابات میکرد
امام مرا من العلما خوانده پس حضرت مولوی اگر منطق الطیر خاقانی را صد خوانده باشند از برای مدح
باشد نه قدح قوله پر آن مرغی که بانگش مطربست نه یعنی سیر و طیری که آواز او طرب بخشنده است ماورای

یا مثل آنکه از عکس ماه قبل ترسناک شد مقصود او ازین حکایات چیز دیگر است **قوله** این کلیله دمنه جمله
افترا است ۱۲ یعنی ذکر کتاب کلیله و دمنه که تمام کذب و افترا است ازان درمیان آمده که دانایان حکایت
آنرا هم گوش میکنند ولی بمقصد نیز و گرنه باز اغ بکلک راستیزه نباشد یعنی مثنوی را که متضمن است بر روایات
صحیحه بران کتاب نتوان قیاس نمود **قوله** گرچه کفر نیست سرگفت هست ۱۲ زیرا که گفته اند لسان الحال انطق
من لسان المقال **قوله** زید و عمر از بهر اعرابست و ساز ۱۲ یعنی برای تعیین اعراب فاعل و مفعول و ساز
و ساخت ترکیب موضوع است و نادان فقهانه اعراض میکند که بیگناه چرا زید و عمر را **قوله** گفت زد
ناجا اولاغی برکشود ۱۲ طبع نادان چون نفس معنی نمی پذیرد باید ش از روی خنده دلاغ گفت که از روی حرف
داد و بر عمر ثابت شد لهذا مضروب زید گشت **قوله** چشم کوران را عثار سنگ لاخ ۱۲ العثار لبسر در آمدن
یعنی کوبا را پا بسنگ در آید و بسر در آیند **قوله** آن یکی را نام شاید صد هزار ۱۲ پس اختلاف صفاتست و
اختلاف صفات جز باعتبار افعال مختلفه نیست ازان که افعال و حجاب صفات اوست و صفات او حجاب ذات
او و در حقیقه هر سه یکی ان هذا لشی عجاب ۱۲ مقصود کائنات چو یکذات بیش نیست ۱۲ او را بهر لقب که بخوانی
بخوان که هست **قوله** هر که جوید نام گر صاحب ثقه است ۱۲ یعنی اگر همنشین ارباب کمال هم باشد تا در بند نام است
ناتمام **در منازعت چهار کس جهت آنکو** که هر یکی نام دیگر دارد بمناسبت آنکه اشتغال هم
تفرقه آرد این حکایت آورده **قوله** چونکه بیاراند دل را بید غل ۱۲ ای حریف من اگر دل بیاراند
و از گفته من تجاوز نکند یکدرم خاصیت چهار درم پیدا میکند ۱۲ از روی هر چهار کس بفعل آید **قوله**
پس ریای شیخ به ز اخلاص ما ۱۲ کرمی شیخ مانند دو شاب خاصیتی دریای او مثل یخ عاریتی و مقلد چون
سرکه سرد و اخلاص او چون کرمی سرکه ناپدیدار و بیحاشنی دارد **قوله** قول ان من امتی را یاد گیر
قال عزوجل انا ارسلناک بالحق بشیرا و نذیرا و ان من امة الا خلا فیها نذیر پس تکلم این آیه نیز خوشند
چنان خدمن محمدی و ارادت گزینان بر طریقه احمدی باشید که بما من برکات ایشان عامه مسلمین
را از رنج دوئی رهائی حاصل آید و باتحاد معنوی راه کشاده شود **در خواستن مخالف وحدادت**
از میان نصاری قوله دو قبیله کاوس خزرج نام داشت ۱۲ اوس بفتح اول و سکون ثانی
قبیله و خزرج باول مفتوح و زا معجمه و رای مهمله مفتوحه بجیم پیوسته نام قبیله از عرب **قوله** و زد
م المومنون اخوة بدند ۱۲ یعنی اول بمقام اخوة مرتقی شدید و بنوا ما المومنون اخوة متجلی گشتید
بعد ازان بسر منزل اتحاد رسیده و بند دوئی و تعدد و شکسته و بفنی ثوابت کثرت پرداختند با همه نفس
واحد گردیدند **قوله** پس در انگوری همی دربند پوست ۱۲ انگور چون پخته شود و بکمال رسد پوستش

طهارت رو بیار یعنی همان حدث که ترا تکلیف تجدید طهارت میکند در عذر گفتن فقیر بآن شیخ
قوله عذر را با آن غرامت کرد جفت ، غرامت باز خواست قوله گشت مشکلهاش حل و افزون زیاده
لفظ فزون زیاد مصرع ثانی مقارنت دارد یعنی از برای هر مشکل شیخ مفتاح دارد پیش از انکه دست بشیخ
گنبد و حفظ آن نماید قوله من بپا بصد در نیایم در نحول ، بضمتین گداختن و لاغ شدن قوله گفت لو کان
له البحر مداد ، ما قال عز و جل لو کان البحر مدادا لکلمات ربی لنفذ البحر قبل ان تنفد کلمات ربی و لو جئنا بمثله
مددا قوله باغ و بیشه گر شود یکسر قلم ، اشارة بآیة و لو ان ما فی الارض من شجرة اقلام و البحر یمده من بعده
سبعة بحر ما نفدت کلمات الله قوله گفت پیغمبر که عینای تنامان ، قال رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم تنام عینی
ولا ینام قلبی بالا گفت که پیش غراب حرف صاحب معنی لاف نماید درین داستان اثبات آن میکند که دعوی
او عین معنی است اما پیش کسی که صاحب حال ست و محرم صدق این مقال قوله نیست دعوی گفت معنی
لان من ، این قول من که آشنای معنی است اگر آشنای جان باشی دعوی نماید حاصل آنکه دعوی صاحب
درد مرد را شناسد نه مرد دل سرد قوله نا بتازی گفت یک تازی زبان ، تمثیل ثانی کما یقول انا علم
لسان العرب قوله ما نویسد کاتبی بر کاغذی ، تمثیل ثالث قوله تا بگوید صوفی دیدی تو دوش ،
تمثیل رابع قوله پس چو حکمت ضالهٔ مومن بود ، یعنی حکمت را که مومن کرده از هر کس که نشان آن یابد
از و قبول کند و انکار نیارد قوله چونکه تو خود را بیش او باید فقط ، هر که نشان حکمت شناسا بود در ذات
بیان کننده حکمت ذات خود را معائنه کند و در ذات خود هیچ عهدی را شک عارض نشود قوله از زبانی
حق شنیدانی قریب ، قال الله تعالی و اذا سالک عبادی عنی فانی قریب چون پرسند ترا ای محمد
بندگان من از صفت من یا معامله من ایشان در وقت دعا شان نزدیکم معلم و اجابت قوله چون مشبک
کرده باشد پوست را ، یعنی از روزن صورت جمال معنی که آن یکی پوست و آن دگر مغز است مشاهده کند
قوله از حکایت کبر معنی ای زبون ، جواب اشکال برد و قطعه گفت اول آنکه پیش اهل غائب حاضر است
دوم آنکه اگر ملاقات میان ما و مرتحی و مرتسم بالعرض نه بظاهر و نه باطن بوقوع آمده باشد بجهة توضیح معانی
ایراد تمثیلات صحیح باشد قوله همچو شین بر نقش او چسپیده ، یعنی شین جزو لفظ نقش هست و بر و چسپیده
قوله تا همیگفت آن کلیله بیزبان ، یعنی افسانهای حکایات که در کلیله و دمنه ثبت یافت هم از برای
تمهید مبانی و توضیح معانی است مثل آنکه کلیله بی زبان با دمنه سخن میگفت و دمنه آن سخن میکرد و فرض
کنم آن هر دو شغال صورت و عن یکدیگر را اعالم بودند صاحب کتاب کلیله و دمنه بی نطق اشاره آنهارا
چگونه فهم کرد و بنظم آورد تا آنکه دمنه میان شیر و گاو رسم رسالت بجا آورد و موافقت و موالفت را

ای بیهوده ولاده قوله در ضرورت هست مردار پاک ۱۲ کما قال عزوجل حرمت علیکم المیتة والدم ولحم الخنزیر
وما اهل لغیر الله به فمن اضطر غیر باغ ولا عاد فلا اثم علیه حرام کرده شد بر شما میت و خون روان و گوشت خوک
کرده باشند بنامی ورای نام خدا یعنی بر و تکبیر نخوانده باشند پس کسی که اضطراب تشنگی و گرسنگی بر و غالب
شده باشد و اگر از این محرمات بخورد گناهی نیست بر و بشرط که بغیر و اضطرار بخورد نه بغی و عنادی یکی عداوت
دین اسلام نداشته باشد قوله کی خورد بنده خدا الا حلال ۱۲ تخصیص بنده خدا احتراز است از بنده هوا
و معنی چنانست که حق تعالی حافظ رزق آن بنده است جز حلال باو نرساند نه آنکه حرام در حق او حلال شود
در گفتن عائشه رضی الله عنها رسول صلی الله علیه وآله وسلم را این داستان مؤید آن مصرع است
که گفت قوله کرده حی را تو مبدل از حدث ۱۲ چنانچه زمین پاک بر پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم پاک و مطهر بود قال ای النبی
صلی الله علیه وسلم جعلت لی الارض مسجدا و طهورا قوله گو بدل گشت و بدل شد کاما و ۱۲ یعنی از اوصاف
بشریت تبدیل یافت و متخلق باخلاق الله شد نظر بر ظاهر فعل او نباید کرد قوله ورکنی با اومری و همسری
چنانچه موش با شیر همسری آغاز کرد و رسوا شد قوله گر بود تریاق لانی ز ابتدا ۱۲ تریاق لانی پازهر که منسوب
باشد بلان ولان کوهی است از مضافات اوزبا بجان پازهر آنجا بهتر باشد از دیگر پازهر قوله چون نباشد
خوی بد سرکش و را و ضمیر او راجع بجانب نصیحت گرست که مخالفت طبع تو میگوید و حاصل معنی این بیت و دو بیت
آینده آنست که با نصیحت گر هر چند تو پرخاش میکنی او با تو مدارا کند تا بهمواری در دلت جا نماید و ترا از اخلاق
ذمیمه بیرون کشد قوله زانکه خوی بد نگشت استوار ۱۲ این بیت علت است از برای مدارا قوله تا نشد زر مس
نداند من مسم ۱۲ یعنی مس خواری مرتبه مس بودن را وقتی داند که زر شود دل تا وقتیکه شاه نشود یعنی تا زمانیکه
جمیع حواس و خواطر را مثل لشکر و سپاه مطیع و منقاد خود نسازد افلاس و بیخبری خود را که پیش از وصول
برتبه شاهی داشته باز نشناسد قوله متهم کم کس ندادی شاه را ۱۲ چنانچه در رویش را بدزدی متهم گردانند
قوله ساخته از رخت مردی پشتی ۱۲ یعنی بسته رخت شخصی را نکیه خود کرده بود قوله جمله را جستند و او را
هم نمود ۱۲ فاعل لفظ نمود مردی که رخت او را در ریش چشتی خود ساخته بود حاصل آنکه آمد فقیر خفته را نیز
نمود تا بجویند قوله نفس سوفسطای آمد نیز نش ۱۲ سوفسطای را که منکر حقائق اشیاست الزام نتوان داد
مگر بشلاق زدن چون نزنند و گویند که چرا میزنند گویند اگر این زدنست حقیقة خوب ثابت شد والا این
زدن نیست نفس را نیز عرض را چاره نباشد قوله چون مقیم چشم ماندی روز و شب ۱۲ از مقیم چشمه مردمک
چشم مراد است قوله من ز صد یک گویم دانم چو مو ۱۲ ای باریک و دقیق قوله صوفیان کردند پیش شیخ رجب
ای انبوه قوله آن فروتی با خضر آمد شفاق ۱۲ بکسر شین مخالفت و بمعنی گمراهی نیز آمده قوله گویدت سوی

فرض میکند که اگر کاملی احیانا در زلت افتد بسبب غلبه حسنات بر سیات ذات او را ضرر نکند و احب الله عبد الم یضره ذنبا چون محبت حق تعالی مقتضی بعفو باشد اضرار بر ذنب که موجب اضرار است از و منتفی گردد قوله کفر و ایمان نیست آنجای که اوست مظاهر ایمان نفی ماسوی و اثبات واجب تعالی و حقیقت ایمان که معرفت باشد بدون فنا و الفنا تحقیق نپذیرد و از اینجا لامرنا عرفناک حق معرفتک را در باب میفرماید که نشناختیم ترا یعنی شناخت تو از تو بود نه از ما بر من از میان رفت سر عرفت ربی بر بی آشکار شد شک نیست که این مقام فوق ایمان ظاهر است و صاحب این مقام از لوث بشریت طاهر از بایزید پرسیدند کیف اصبحت گفت لا اصباح عندی و لا امساء انما الاصباح و المساء لمن نقبه بالصفته و لا صفته لی اگر از صباح و مساء ایمان و کفر مراد داشته شود قول بایزید و این بیت بیک معنی خواهد بود دست بیان قشر ایمان و لب آن کما نطق به لسان اهل الصواب قوله این فناها پرده آن وجه گشت مراد از فناها تعینات کونیه خواسته قوله پس سر این تن حجاب آن سر است مرای بدن حجاب روح است قوله کیست کافر غافل از ایمان شیخ مراد از شیخ مرا بحقیقة ایمان رسیده را میخواهد و تصدیق بوجود اینچنین هر کامل که نائب پیغمبر است در معنی تصدیق کمال پیغمبر است و لهذا یکفر میفرماید غافل را و از غافل منکر مراد است که گوید اینها لاف و گزاف است وصول بمرتبه فنا یعنی چه و حقیقة ایمان چه یعنی چون اصل افکار از غفلت خیزد منکر ز غافل گفت در قصه ابراهیم ادهم قدس سره قوله پس تو ای ناشسته رو دیر چیستی مراد مقوله مرید شیخ خطاب بطاعن قوله عیب ها از رشک پیران غیب شد یعنی هر چه بخواستند که نامحرمان بران مطلع شوند در خفا ماند قوله حیث ما کنتم فولوا وجهکم مراد قال الله تعالی وحیث ما کنتم فولوا وجوهکم شطره هر جا که باشید در بحر و بر در وقت ادای نماز بگردانید روی های خود را بسوی مسجد کور قوله می بگویند اندرون گفتار نیست مراد طریق گرفتن گفتار بیان میفرمایند بر سبیل که برون غار جمعی گویند اینجا گفتار نیست و بهر طرف جستجو نمایند تا گفتار بدان مغرور شود و پندارد که او را بدانند ناگاه بر دست و پایش بندنهند هر که از رحمت الهی دور است حال او بحال گفتار ماند چنانچه شخصی با شعیب گفت که خدا تعالی نمیگیرد بگناه قوله یک نشانی آنکه میگویم ورا حق تعالی میفرماید که یک نشان مر اعمال او اینست که در مجازات آن یک زره ذوق جان با و عطا نفرموده

یعنی عمل بی اخلاص میکند و بی اخلاص عمل مقبول نباشد کما جاء فی کتاب الله لا یاتون الصلوة الا وهم کسالی و لا ینفقون الا وهم کارهون در بقیه قصه طعنه زدن آمرد بیگانه قوله آن خبیث از شیخ می لائید ژاژ مراد لائیدن گفتن هرزه هرزه گوئی قوله گر نکبه باشد همیشه چشم کاژ مراد ناکاف عربی و ژاء مثلثه عربی قوله گفت شیخا مر ترا هم هست عرد ای غفلت دور نیستی قوله جام می هستی شیخ است ای فلیو

ربط این سرخی و چند سرخی دیگر که بیشتر خواهد آمد با قبل در غایت ظهور است **قوله** در درون از حیات طیبه است
قال غرا سمه من عمل صالحا من ذکر او انثی و هو مومن فلنحینه حیوة طیبة **قوله** بر تو می خندد بین او چنانست
فاعل می خندد و بری که مست حق است در **قصه جوجی و آن کودک الخ قوله** نی در وبهر صیادی
هیچ نام ۱۲ آبگینه تا بدان راجام میگویند **قوله** گر نبودی او مسیح بطن نون ۱۲ ای ماهی ۱۲ حبس و
زندانش بدی تا یبعثون ۱۲ کما قال الله تعالی فلولا انه کان من المسبحین للبث فی بطنه الی یوم یبعثون
قوله کنک رفتی کودکی را یافت فرد ۱۲ کنک با کاف تازی مضموم قوی هیکل **قوله** من اگر هولم نخست دان
مراد هول بضم اول قامت باشد **قوله** صورت مردان و معنی اینچنین ۱۲ خطابست بنخست یعنی صورت مردان داشتن
واز معنی اینمه بی نصیب بودن و مصرع ثانی تمثیل اینمصرع **قوله** توچنین حریان پیاده در نعوب ۱۲ ای رنجوری
و درماندگی **قوله** به بود زین حیله های هروه ریگ ۱۲ ای وا مانده **در کرامات ابراهیم ادهم قدس**
سره برای دریا قوله بهر بوا القوا علی وجه ابی ۱۲ اشارة بآیه اذهبوا بقمیصی هذا فالقوه علی وجه ابی
یات بصیرا **قوله** بهر این و گفت احمد در غطات ۱۲ بکسر اول جمع غطه یعنی بند و غطات هم میتوان خواند یعنی
در پرده گفت ترا در غیصورت تا در منقوطه در آخر کلمه برای خطاب خواهد بود **قوله** هیچ حس در یکدیگر پیوسته اند
چون گفت که روشنی دیده بتو حاصل شود اگر قائلی گوید که قوت شم را چه نسبت با نور بصر این بیت با ابیات
دیگر جوابست سوال او ۱۲ و **آغاز نشور شدن حواس عارف غیب بین قوله** در چرا از
اخرج المرعی چران ۱۲ قال الله تعالی والذی اخرج المرعی خدای که بر و یاند چیز مرا که چهار پایان
چرند **قوله** نی حقیقة زبان و بی مجاز ۱۲ ای حقیقی که نتیجه وهم قیاس است دیوانرا حقیقة گمان کرده
نه آن حقیقة که اصل همه حقایق است **قوله** زانکه موقوف است تا او ان شود ۱۲ یعنی عقل از جنس
روح روحی شود **قوله** نفس موسی نیست الا لقمه بر ند ۱۲ ای لقمه بر یا **قوله** لفظ چون ذکر است و معنی
طائر لیست حاصل ابیات آنکه جسم جوی و روح آبست و این آب را سیر دادنی بجانب گلشن غیب و ترا
جویان آب ازان محسوس نمیگردد و که خاشاک افکار و اذکار بر روی آب فراهم آمده و قشر چند علوم
در وست که مغز آن در گلستان غیب است در جوی تن و آب جان جا کرده و روی آب گرفته تا وقتیکه
آب باندازه می آید قشرها و خاشاکها مرئی میگردد و چون بحر رود آرد صورت جوئی و صور خاشاک
حرف و صورت مرا ویران کند و جز آب حرف هیچ نماند چون بالا ذکر یافت که از تیزی آب فیض
خاشاک غم در دل عارفان مجال ایستادن ندارد و درین داستان دل عارف را بدریا تشبیه و
تائید بقول خود میرساند که در جنب وجود دریا تبان عموم پائدار نباشد **قوله** بحر قلزم را زمرداری پاک

بدان بیت است که بالا گفت **قوله** تا نه بیند طعم شیر مادرش ۵ تا فزاید بدایه بدسرش ۵ یعنی صاحبدلی که شیه معرفت را مادر روح در کام آویخت و سرش بدایه نفس دنی فرو ناید با سرار حکمت قرآنی آشنا گردید و از پیروی او ناقص نیز بمرتبه کمال رسید **قوله** این نشانیها بلاغ آمد مبین ۵ یعنی در مقاطبه مخبر امین گوی که ان هذا لهو البلاغ المبین ای واسطه فوز و نجاتست این نشانیها و دران آیات بنیات محکمه یافته می شود **قوله** زان پیمبر گفت قد کل لسان ۵ فی الحدیث من عرف الله کل لسانه لان النهایة هو الرجوع الی البدایة دور چه که بهره ندارد و نزدیک چه گوید که زهره ندارد و نیز در حدیث من عرف الله طال لسانه پس تأل حدیثین این باشد من عرف الله بذاته کل لسانه و عرف الله بصفاته طال لسانه فتنبه **قوله** آنچنان لقمه بخشش نے سخاست ۵ و لهذا گفته اند مسجدی که از برای مباهات بابا و مسمعه یا بمال غیر طیب مرضیات الله بنا کرده شود آن مسجد ملحق است بمسجد ضرار **قوله** نی خیالش چون حیات او بود ۵ ضمیر شین راجع بجانب تا کفو و ضمیر او راجع بجانب کفر در حکایت هندو که **بایار خود جنگ میکرد** **قوله** زانکه بنیم روز عیبستان راست ۵ هر که را عیب کنی از نیجهة که آن عیب منسوب با اوست از عالم امکان باشد که آن را مولوی عیبستان گفته و از نیجهة که معیوب و عیب از مخلوق حق است بعالم غیب منسوب گردد پس نقش عیب نقاش باشد **قوله** چون شکسته کسب جائی ارحموست ۵ هر که را که عیب او باد و اعمای راه شکستگی و انکسار را اختیار کند و محل ترحم شود پس اولی آنکه عیب خود بر خود عرض کنی و شکسته شوی و شایسته رحم باشی **قوله** لاتخافوا از خدانشیده ۵ یعنی حکم لاتخافوا از برای خائفانست نه از برای ایمنان پس خائف باش نه ایمن با آنکه حکم لاتخافوا در حق خود خاصه از خدانشیده پس ایمنی چرا **قوله** تا نه ایمن تو معروفی مجو ۵ الخ تا خدا بنده را از خوف ایمن نگرداند بآیه انان که لاخوف علیهم و لاهم یحزنون در شان آنها نزول یافته ترسانند طبل ایمنی کوفتن لاف باشد و طرفه آنکه ایمن شده گانرا خوف زیاده گردد ۵ نزدیکانرا پیش بود حیرانی ۵ این مکر که مبتلا شدن جان او ۵ کما وقع فی الحدیث السعید من لفظ من غیره در **قصد کردن غزان بکشتن** **قوله** در حدیث است آخرون السابقون ۵ قال النبی صلی الله علیه وسلم نحن الآخرون السابقون در بیان حال خود پرستان و ناشکری او **قوله** هر که زیشان گفت از عیب و گناه ۵ ای از گناه استان و تابعان پس ضمیر ایشان راجع است بجانب انبیاء و اولیا که در سرخی واقع شد **قوله** صبر چون دارے زنعم الماهدون ۵ قال الله تعالی والارض فرشناها فنعم الماهدون گسترانیده ایم زمین تا قرار گیرند بندگان پس نیکو گسترانیدیم **قوله** این که صبر تا نیست از آب سیاه ۵ ای آب کندیده لون و طعم تغیر یافته که کنایه از چرک و ریا باشد

از نظر کردن در طلب عیب و نقصان و هیچ عیب نیابد و نه بیند و اهل تحقیق گویند که سموات اولی آسمانهای دنیاست و سموات وسطی بر توابعه سبعه هست که عبارت از حیات و علم و ارادت و قدرت و سمع و بصر و کلام باشد در کریمه ثم ارجع البصر کرتین بنقلب حق تعالی امر میکند که بعد مشاهده سموات ظاهره مشهوده سموات وسطی در خویش مشاهده کنی بعد ازان بر سموات اعلی که صفات ازلیه اوست نظر اندازی تا درین مشاهده تو غیر شود و ضعف بصر بر تو محقق گردد و بنور جمال او توانی دید لایحمل عطایاه الا مطایاه قوله خوف وجوع و نقص اموال و بدن اشارة بکریمه ولنبلونکم بشئی من الخوف والجوع ونقص من الاموال والانفس والثمرات وبشر الصابرین الذین اذا اصابتهم مصیبة قالوا انا لله وانا الیه راجعون معنی لنبلونکم آنست که ما با شما معامله از بندگان میکنیم و گرنه از ما هیچ پوشیده نیست قوله شیر ده ای مادر موسی در اسرار ربط این بیت بما قبل بدین علاقه است که آزمایش الهی همیشه در کار هست شاهد حال خطاب حق است که بمادر موسی فرمود و اوحینا الی ام موسی ان ارضعیه فاذا خفت علیه فالقیه فی الیم ولا تخافی ولا تحزنی راد وجه الیک وجاعلوه من المرسلین و درین خطاب امتحانست هم مادر موسی و هم موسی علی نبینا وعلیه السلام را اما امتحان مادر ازین راه که آیا در شیر دادن و در آب افگندن حکم الهی را بیک حال قبول میکند یا در شیر دادن برضا و در آب افگندن باکراه اقدام مینماید و امتحان موسی بدینوجه که در شیر محرم علیه و مامور الیه فرق میکند یا نه و اگر تاویل کنم و گوئیم که از مادر موسی روح و از موسی قلب و از شیر علم معرفت مراد است هم می شود و در نصورت معنی چنین باشد که طفل دل سالک را تا مادر روح شیر معرفت بچشاند فارق تزویرات نگردد و محک صفت شود و ابیات آینده ناظر است بجانب همین تاویل قوله هر که در روز است آن شیر خورد بمیزاید که از روز ازل بر ناصیه هر که رقم سعادت ثبت شد عرفان او را از زوال نقصان ایمن باشد قوله خود بر تو این حکایت روشن است یعنی مقصود آنست که تو تمیز پیدا کنی کن مثل موسی قوله گر تو به تمیز طفلت معانی بدل را تشبیه کرد بطفل قوله این زنان با ام موسی از رضعی و این زنان کنایه از زمان حال و زندگی مستعار است قوله تا فرو باید بدایه بدبرش بدر از دایه بدنفس بهیمی خواسته

در شرح فائده حکمت حکایت آنشخص شتر جوینده تنبیه میکند که هرگاه هوای دریافت حکمت قرآنی در سر تو جا کند عقدان بحقیقیت دم از پیشوای زنند و بوالهوسان بی جمعیت با تو رفاقت نمایند در آنوقت از نشانهای حکمت که در شرع متین مبین گشته نشان راست از دروغ باز شناسی و مقلد را از محقق باز دانی و بوالهوس اگر از صدق طلب تا آخر کار با تو همتای کند از دام هوس بیرون جهد قدم در وادی تحقیق نهد حاصل تمام داستان اینست که تقلید همه تحقیق میرساند و رجوع انحکایت

ای یقین مصفا از شوائب نقصان بر اصحاب ریب عیان گردد و دانند که یقین آنها یقین خالص نبود و رائج از کاسد جدا شود پس همان بهتر که در افشای راز بکوشم **قوله** لیک تیر سم زکشف راز شان ۱۲ ضمیر شان راجع بجانب صحابه **قوله** شرع بی تقلید می پذیرفته اند ۱۲ وجه نازمین بود صحابه را بیان کرد **قوله** حکمت قرآن چو ضاله مومن است ۱۲ حاصل سعی و ربط این بیت بما قبل آنست که شرع بی تقلید در پذیرفتن و نقد را بی محک بکف آوردن درین زمان هم میسر است زیرا که حکمت کتاب الله بمنزله ناقه گم کرده شماست که بسبب عوارض هوا و غفلت نادانی ادراک آن از نظر محجوب گشته و اگر رجوع بقابلیت اصلی کند ناقه حکمت را بیقین دریابد پس هر که بسعادت دریافت حکمت قرآنی واصل شد بی تقلید او را بی کمال حاصل گردید و داستان آینده مشعر است بر آنکه بعد از طلب و تعب هر که بمطلب رسید قدر مطلوب بیشتر داند کما قال قدس سره **قوله** چون بیابی چون ندانی کان تست ۱۲ این مصرع دو معنی دارد یکی آنکه هرگاه بیابی چرا ندانی ازان تست یعنی بعد یافت البته میدانی که از تست دوم آنکه چگونه بیابی هرگاه ندانی ازان تست یعنی اول شناخت بعد ازان یافت **قوله** آمده در کار کردن کاردان یعنی اهل استعداد سفر بخودی میکنند و از کوچه هستی رخت بیرون میکشند و باز تو درمیان افتاده است که بار بردار اندازی **قوله** کاردان شد و رنزدیک است شب ۱۲ از شب مرگ طبعی میخواهد و حاصل ابیات آینده آنست که حرف حق جز مرد حق نگوید **قوله** فلسفی از نوع دیگر گردد شرع ۱۲ یعنی حکماء فلاسفه در حکمت نظری اقسام سخن گویند انچه تعلق بواجب تعالی و مجردات آنرا حکمت الهی خوانند و انچه تعلق بمصنوعات باوی دارد آنرا طبیعی نام کنند و اهل شرع در سه مسئله فلاسفه را تکفیر کرده اند قدم عالم محال دانستن و حشر اجساد و نفی عالم از حق تعالی بجز ثبات **قوله** باختی مر گفت او را کرد جرح ۱۲ از ناحیت متکلم میخواهد و متکلم صاحب نقل بود که بدلائل عقلی بحث کند ما فلسفی را الزام دهد و اثبات کند امور شرعیه نقلیه را بحجج عقلیه **قوله** مومن کیس ممیز کوکه تا ۱۲ کیس بفتح و کسر یای مشدد زیرک **قوله** آنکه گوید جمله حق است احمق است ۱۲ ای جمله مذاهب حق است **قوله** منکر اند ر غبطهٔ این بیع و سود ۱۲ یعنی در آرزوی این بیع و سود که تاجران رنگ و بویش نهاد همت خود ساخته اند مباش در زیانکاری اینها غور کن که تنبیه حاصل کنی کما قال الله تعالی ولا تحسبن الذین یبخلون بما آتیهم الله من فضله هو خیرا لهم بل هو شر لهم سیطوقون ما بخلوا به یوم القیمة **در امتحان هر چیزی تا ظاهر شود** بنای ایند استان بر آنست که از اقوال مختلفه طریق حق کم نباید در هر چیز ناحق از باطل و خیر از شر که متمیز شود **قوله** زانکه حق فرمود ثم ارجع البصر ۱۲ قال الله تعالی فارجع البصر هل تری من فطور و فطور شگاف و نقصان ثم ارجع البصر کرتین ینقلب الیک البصر خاسئا و هو حسیر تکرار کن نگریستن را که باز گردد بسوی چشم تو خوار و وامانده شده

خروج کرد و بنی ورزید ربنا لا تکلفنا الی و داعی الهوی **قوله** توجهت کن من بروتم از جهات ۱۲ انتقال
کرد از مجاز بحقیقة و از صورت بمعنی و خطابست نشان دهنده را **قوله** در وصال آیات کو یا بینات جمع بینه
بمعنی گواه یعنی نشان راه و گواه و اصلان را در کار نباشد **قوله** پس پلاسی بستدی دادی تو شعر ۱۲ پلاس
گلیم سیاه و شعر جامه ابریشمی قیمتی چون بالا ذکر یافت که طاعت عوام گناه خواص باشد این حکایت را بر سبیل
تمثیل آورده اند **قوله** نی سبب نبود و تغیر ناگزیر ۱۲ مطابق است بمضمون آیه ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا
انفسهم **در قصه منافقان و مسجد ضرار ساختن ایشان قوله** اینچنین کرباسی می آموزند
بیان چنانست که بنی عمرو بن عوف مسجد قبا ساختند و حضرت خواجه عالم صلوات الله و سلامه را التماس کردند
که در ان نماز بگذارد حضرت اجابت التماس بلتمس ایشان نمود برادران آن بنی عمرو بن عوف حسد بردند
و در جنب مسجد قبا مسجدی بنا کردند که یکبار رسول خدا از انجا بخواند ابو عامر راهب که رسول خدا آنرا فاسق
خواند بطرف شام رفته بود تا از قیصر لشکری طلب کند و حضرت را از مدینه اخراج نماید اینجا فته در انتظار
او بودند و در دل داشتند که هرگاه او از شام بیاید او را در ان مقتدا سازند حق تعالی حبیب خود را
منع فرمود که بآن مسجد نرود کما قال والذین اتخذوا مسجدا ضرارا و کفرا و تفریقا بین المومنین و ارصادا
لمن حارب الله و رسوله من قبل و لیحلفن ان اردنا الا الحسنی والله یشهد انهم لکاذبون اما این داستان
مثال ثانی است از برای تاسیس آن مطلب که نفس خبیث اگر سب شریف جوید بی مکر و حیله نباشد یک مثال
قصه ابلیس و معاویه بود مثال دوم قصه بنای ضرار است **قوله** تزکیه ما کن زما تعریف ده ۱۲ یعنی ما را
از ناپاک و ریا و دنیا بما برا معرفت هدایت فرما **رفتن و فریفتن منافقان حضرت**
رسالت را با مسجد ضرار قوله چشم خوابیدند آنم از همه ۱۲ یعنی رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم
اغماض فرمودند از همه مکرهای منافقان **قوله** راست میفرمود آن بحر کرم ۱۲ قال النبی صلی الله علیه وسلم
وسلم انا اولی بالمومنین من انفسهم فمن توفی بالمومنین فترک دینا فعلی قضائه من ترک مالا فلورثته **قوله**
قوله من نشسته بر کنار آتشی ۱۲ یعنی بر دوزخ نشسته محافظت میکنم شما را **قوله** چون نیامد
از غزا باز آمدند ۱۲ ای غزای تبوک **قوله** تا خورد سوگند کایمان جنتی است ۱۲ ای سپر است کما قال غزا سمه
اتخذوا ایمانهم جنة **قوله** در دلش انکار آمد زان نکول ۱۲ بضم اول باز ایستادن از سوگند و اینجا مراد
قبول نه کردن سوگند است **قوله** حلم بهتر از چنین حلم خدا ۱۲ ای چیزیکه بزعم خود حلم پنداشته بودم **قوله** بهر
هدم مسجد اهل قبا ۱۲ قبا بضم قاف نام موضعی که مسجد قبا منسوبست بدان **قوله** واقعات ار باز گویم یک یک
ای واقع که در زمان حیات رسول و بعد وفات آنسرور بر منصه ظهور آمد **قوله** پس تعین کرد وصفا بر اهل شک

محال است که شش باشد و یکی تا پنج در تحت آن نباشد **قوله** خاصه که همچون مرا و راکج نهد ندای خاصه جزو یکی که خدا او را بر بساط خلقت کج نهاده باشد مثلا مهره که نرود در خانه کج نه نشاندن راست شدن نتواند در بار الحاح کردن معاویه ابلیس را **قوله** لیک این هر دو بیک کار اند راند بیت آینده مصراعست مراین مصرع را یعنی انبیا و اشقیا همه در کار خدا ساعی و داعی اند و ماهیت و خاصیت هر یک را پدید میکنند سعید اصلی را شقی و شقی ابدی را سعید نتوان کرد **قوله** میبرم تا وارهد از بشک مشک ندای میشود بشک پایا فارسی سرگین باشد **قوله** شاخ تلخ از ناخوشی و علت کند ندا شارة بآنکه بدان از صحبت نیکان ننگ شوند **قوله** نفسک السوء قد جبت لا تختصم نفس تو بد خیانت و گناه کرد و دشمنی با خود **قوله** هست کاین حرص از طباع مختلف ندا این بیت در اکثر مثنویها نیست اگر باشد معنی آنست که کینه و حرص از خواص انسان است **قوله** مر مرا که چار ضد شد مکتنف ندا کتناف بد و معنی آمده پناه گرفتن یکسو شدن اینجا بمعنی آخر مراد ست شیطان میگوید که چار ضد از من یکسو شد و کین و حرص ندارم از خجسته امید دارم که بر من ببخشاید پس این مصرع مبتدا و بیت آینده خبر او باشد **قوله** متهم باشد که او در طنطنه است ندا طنطنه صیت جاه و آوازه **قوله** خلق گوید تخمه است از لوت رفت ندا در زبان عرب تخمه و بیضه بیک معنی آمده **قوله** گفت ست الکذب ریب فی القلوب ندا انما فی الحدیث الکذب ریبة و الصدق طمانینة یعنی دل را از دروغ آرام نباشد و لفظ طمانین حاصل بالمصدر است یعنی از دمش در حکایت قاضی از آفت قضا و جواب نائب او را **قوله** در میان آن دو عالم جاهلی ندا قال النبی صلی الله علیه و آله و سلم القاضی جاهل بین العالمین **قوله** همچو کبر ان من بخوریم از نبی ندا یعنی کبر از بت حق و آیت حق میجوید و این خطاست من مثل کبر از حق و آیت حق نمیجویم مراد آنست که راستی هم حق است و هم آیه حق و آن نهاد تو نیست **قوله** از بن و دندان نگفتن بهر آن ندا بن دندان بضم اول طاعت و فرمان برداری از غایت عجز و زاری **قوله** که نماز و کو فروغ آن نیاز ندا پس نماز بی نیاز معتبر نباشد و لهذا حق تعالی میفرماید قد افلح المومنون الذین هم فی صلوتهم خاشعون **قوله** این بدان ماند که شخصی در دوید ندا دلالت کردن شیطان معاویه را به نماز و باز داشتن او را بعجز و نیاز تشبیه میکند حضرت مولوی بحال شخصی که او را او صاحب خانه را و باین بهانه حمایت کرد و زر را یعنی شیطان درین دلالة معاویه را منقلب نفس او گرداند چنانچه خواجه حسن خواز می نویسد که اگرچه دران دو بزرگ معارضات محققانه تبقدیم رسید اما عاقبت ابلیس معاویه را باین گمان فاسد و خیال انداخت که آه و نالهٔ او را در بارگاه احدیت اعتبار تمام است و نیاز او را بر ناز فضیلت بالا کلام تا همین پندار کمال سرمایهٔ طغیان و ضلال گردید و بر امام برحق

ملائکه را گوید بحکم کریمه ان منکم الا واردها مرور عبور بر دوزخ موجود بود چونست که ما را گذر بر
دوزخ بیفتاد جواب را مولوی خود بیان میفرمایند قوله نی شما گفتند نا فرمانیم مرا ی تابع فرمانیم
و در اکثر نسخ قربانی دیده شد و قربانی به از فرمانی است قوله هر کجا شمع بلا افروختند مراد قول ملائکه
که از زبان حق تعالی گفتار بندگان بیاد بندگان میدارند تمام شد ازین بیت تا آخر داستان مقوله
حضرت مولویست و از شمع بلا عشق مراد است حاصل معنی و بابه الربط آنکه سوختگان عشق را مرور
بر نار جهنم چگونه واقع میشود یکبار سوختند و کار خود تمام کردند قوله جنس را بین نوع گشته در روش
جنس عبارتست از کلی مقول علی کثرین مختلفین فی الحقایق فی جواب ما هو مانند حیوان و نوع کلی مقول
علی کثیرین متفقین بالحقائق مانند انسان پس حاصل معنی چنین باشد که حیوان از صحبت عاشقان انسان
میگردد قوله صفع شاهان خورم نخور شهد خسان مراد صفع سیلی قوله هر کجا بینی برهنه بینوا مراد از عوام
قوله خویش را و خویش را بنواختی مراد ای خود را و اقارب خود را قوله اینجهان شهریست پر بازار و کسب
اختلافست در اینکه بعد از معارفت نشأ عنصری روح را کسب کمال هست یا نیست و ترقی حاصل میشود
یا نه بعضی قائلند و برخی میگویند که نیست جناب مولانا را ی فرقه اولی را اقوی و اصوب میدانند و شیخ
ابن عربی نیز بر همین عقیده است اما شیخ علاء الدوله بر عدم کسب و وقوع ترقی غلو دارد بعد انتقال
شیخ محی الدین شیخ علاء الدوله در واقعه دید و از صورت حال باز پرسید شیخ گفت معلوم کردیم که اینجا
ترقی در مراتب کمال نمیباشد شیخ علاء الدوله اینواقعه را نقل کرد و گفت که حقیقة اعتقاد شیخ اکثر ثابت شد
زیرا که خبر دادن از عدم ترقی عین ترقی است یعنی هر چه اینجا نکرده بود آنجا معلوم کرد قوله حق تعالی
گفت کاین کسب جهان مراد اشارة بآیه وما هذه الحیوة الدنیا الا لهو و لعب قوله شکل صحبت کن مساسی میکنند
صحبت کن جماع کنند قوله شب شود در خانه آمد گر سند ای طفل قوله نفس خس گر گوید کسب شریف
میتواند که این بیت در طعن معاویه باشد یعنی مناظره او با ابلیس خالی از نکته و تلبیس نبود و یا ابلیس را طعن
میفرمایند که حضرت معاویه را برای نماز بیدار کرده خواست که ازین بار مهجور گرداند قوله چونکه بر نطعش
جز این نار ی نبود مراد ضمیر شین در لفظ نطعش راجع بجانب عشق یا بجانب دوستی است قوله گفت یاری
کن چه دانم بر فزود مراد یعنی بر فروزدن بازی بر بازی ندانستم حاصل آنکه حق را معبود دانستم و سر بسجود
شدن آدم نشناختم قوله هیچکس در شش جهت زین شش ورد مقوله شیطانست یعنی در شش جهة عالم
هیچکس را آن توانائی نیست که در هیچو ششدری مات شود اگر مات شده باشم معذورم و میتواند بود
که از نیجا تا سرخی مقوله مولوی باشد قوله جزو شش از کل شش چون دارد مراد یکی تا پنج جزو است عدد

جو ربآسمان منافی نیست زیرا که ذهول از سبب دست نداده ذکر و سائط مبنی بر عادت او بست پس
انخطاب از موحد از قبیل البیت الذی المنفل باشد **قوله** عنکبوتی نی که در وی خائب است یعنی غائب
پرده تنیده و دو هر را عنکبوت خواند **قوله** عقل باشد کرم باشد صورتش یعنی عقل بصورت کرم ظاهر شده
باشد و از صورت کرم بشری مراد است حاصل آنکه دانندهٔ ماهیت اگرچه بصورت بشر باشد بشر نباشد
بلکه عقل مجسم بود **قوله** عقل خود را مینماید رنگ ها یعنی چون پری دور است زان فرسنگها یعنی عقل عقل
جزی مراد است حاصل معنی آنکه عقل معاش گوناگون رنگ مینماید که بعقل انبیا برسد اما مانند پری
دور است از ان عقل کل که انبیا داند یعنی از کار عقل نه آدمی آگاهست نه پری از ملک بالاست چه جای
پری همان عقل که مخصوص ذوات انبیاست **قوله** عاریه هست نانشسته کان ماست نشسته یعنی خاطر جمع
کرده **قوله** گفت ما دلقک شیئی سید اجل یعنی دلقک نام مسخره و سید اجل نام یکی از اکابر دین **قوله** زین
پس جویم جنون را مغرسی یعنی المغرس محل غرس یعنی جای نشاندن نهال **قوله** آسمان قدر ست و اختیاره
بمعنی آمده اینجا بمعنی طرز و روش و بمعنی مرکب درست می نشیند **قوله** کور سیکر دند یارانت بدشت
الی آخر البیتین درد و مصرع اول هر دو بیت کور بکاف فارسی باید خواند و در مصرع ثانی بکاف عربی
قوله سک چو عالم گشت شد چالاک و زهف یعنی ای چست و شتاب **قوله** کور نشناسد نه از بی چشمی است
اینجا از کور مراد کور باطن هست **قوله** خسف قارون کرد قارون را شناخت یعنی الخسف مزدبردن و با
موسی قارون را خسف کردن نواختن موسی باشد **قوله** رجف کرد اندر هلاک هر دعی یعنی رجف لرزیدن
و جنبیدن زمین دعی بفتح دال و لدالزنا **قوله** فهم کرد از حق که یا ارض ابلعی یعنی اشارة بآیة قیل یا ارض ابلعی
ماءک **قوله** لاجرم اشفقن منها جمله شان یعنی اشارة بآیه فابین ان یحملنها و اشفقن منها ای اعرضن
قوله گویود باحلق حی باقی موات یعنی بفتح میم بروزن سحاب چیزیکه ذی حیات نباشد و زمنی که آنرا مالک
نبود بضم میم بروزن غراب بمعنی موت **قوله** چون بماند از خلق او گردد یتیم یعنی هر که باخلق زنده است
از مفارقت خلق یتیم شود **قوله** پس جماد اگر آمد عصر وزد یعنی فشردن و زدوکه نفس تست **قوله** پیش
اهل دل یقین آن حاصلست یعنی اهل دل توانند پیدا کرد **قوله** کای آب کوک شده رازی بگو یعنی
خطاب سائل بابهلول باعتبار نی سواری کوک شده میگوید **قوله** گر مکان را ره بدی در لامکان
یعنی مکان را راه یافتن در لامکان محال است همچنین مرا بسوی دوکان شتافتن محال پس میان من تو
چه سوال و چه جواب و سوال وظیفه شیخان دوکاندار هست **قوله** گفت اور محتسب بین آه کن یعنی کنایة از انکه
مستعد تقریر باش **قوله** من اگر باعقل و با امکان نمی یعنی مقوله بهلول **دوم بار در سخن کشیدن**

که قصد کرده یعنی بصواب نمیرسد **قوله** نیت مومن بود خیر از عمل ۱۲ عن سعد بن سهل نیته المومن خیر من عمله وعمل المنافق خیر منه وکل یعمل علی نیته فاذا عمل المومن عملا نار فی قلبه نور جامع صغیر **قوله** همچون فیلی دیده هندوستان بخواب ۱۲ هندوستان وطن فیل است فیل اگر بخواب رود هم جزو زاد و بوم خود که هند است ملک دیگر نه بیند همچنین عارف اگر نابینا باشد هم جزو وطن اصلی که لاهوتست مشهود او نگردد **قوله** آنکه بیدار است بیند خواب خوش ۱۲ خواب و بیداری مقربان و خاصان یکی باشد کما قال النبی صلی الله علیه وسلم ان تنام عیناي لاینام قلبی **قوله** خلقت من نیز خانه سراست ۱۲ اشارة بحدیث قدسی لایسعنی ارضی ولا سمائی ویسعنی قلب عبدالمومن **در دانستن پیغمبر علیه السلام که سبب رنجوری از گستاخی قوله** تا که گردان شد برین سنگ آسیا یعنی برامر مشورت گردید دل سخت مردمان که بمنزله آسیا سنگ است **قوله** انبیا گفتند با عقل عمیم ۱۲ یعنی امام و پیشوا **قوله** گر نماز و روزه میفرماید ت ۱۲ این بیت گویا در جواب معترض است که گویا که همه جا خلاف نفس نتوان کرد نفس اگر حکم بر روزه و نماز کند چه باید کرد میفرمایند که بر روزه و نماز حکم کردن اولی فکر نباشد زیرا که اطاعت امر الهی بالطبع مرغوب او نبود پس پرهیز از نکردن نه از روزه و نماز که امر او در نیکار در معنی نهی است و بحسب صورت امر مینماید و مراد مخالفت اوست در معنی **قوله** هر چه گوید عکس آن باشد کمال یعنی عکس و خلاف آن در معنی نه در صورت **قوله** جادوی مردی به بند و مرد را ۱۲ یعنی سحر رجولیت را از مرد زائل کند **قوله** از فلک آویخته شد پرده ۱۲ یعنی آسمان پرده و حجابی بیش نیست تقدیرات الهی را که نه نظر ان آنطرف پرده نه بیند و تاثیرات در تقلب بطواف فلک دانند و هر کرا دفق ۱۲ عانشود و دل آزاده گردد و زبان بطعن و نفرین فلک برکشاید و این اگرچه عین حکمت باشد اما شیخ حسام الدین را میفرمایند که اگر تو مدد کنی نه برورده در نظر ماند نه نفرین **قوله** اژدها گشت است آن مار سیاه ۱۲ ای نفس قوت گرفته **قوله** اژدها و مار اندر دست تو خطاب بضیاء الحق **قوله** حکم خذها لاتخف دادت خدا ۱۲ اشارة بکریمه خذها ولا تخف سنعیدها سیرتها الاولی خطاب بموسی علی نبینا وعلیه السلام **قوله** این ید بیضا نمای بادشاه ۱۲ تخلیف ید بیضا نمودن بضیاء الحق مناسب افتاد **قوله** زان نماید مختصر در چشم تو ۱۲ میگوید که سهل و مختصر نمودن نفس در چشم شما اگرچه از مکر دیست اما اگر چشم باز کنی و بحقیقة کار در نگری فضل حق سبحانه تعالی نفس مکار را در نظر تو حقیر مینماید تا بر وی ظفر یابی چنانچه لشکر اسلام را در نظر کفار و لشکر کفار را در نظر اهل اسلام اندک نمود تا انیمعنی بموجب خسارة اسلامیان و سبب خسارة کفر گردید قال الله تعالی واذ یریکموهم اذا التقیتم فی اعینکم قلیلا و یقللکم فی اعینهم لیقضی الله امرا کان مفعولا **قوله** تا بچالش اندر آید از غرور ۱۲ چالش خرامان **قوله** آن فیلوان جانب آتشکده ۱۲ فیلوان احمقان **قوله** ای فلک در فتنه آخر زمان ۱۲ این ندا بعادت اهل روزگار و اسناد

شرف نسب وجمع میشود حسب ونسب پس حق تعالی این حدیث را بیاورسول علیه الصلوة والسلام میدهد
که گفته خود یاد کن هرگاه در اسلام بزرگی بعلم وفقاهت باشد اعمی را که از تو علم وفقاهت میطلبد از اعیان
قریش کمتر بگیرد و برتر بدان واز ورمگردان **قوله** معدن وامل وعقیق ویکنتش ۲ ای پوشیده وپنهان
قوله گر خفاشی راز خورشید خوریست ۲ خور در لغت فارسیان بهشت معنی آمده اینجا بمعنی مزه ولذتست
قوله فارقم فار وقیم غربیل وار ۲ غربیل وغربال یکی است **قوله** گاورا داند خدا کوساله ۲ یعنی هر که کوساله
باشد گاورا خدا داند **قوله** درمیان شان هست قدر مشترک ۲ کنایه ازجهت جامع است **درد استان**
سبب چریدن وبریدن مرغی که یا مرغ دیگر هم جنس نبود قوله مرجل را درچمین خوشتر وطن ۲
چمین آب گندیده وبلندی **قوله** یک رکم زمشیان بدو آنرا برید ۲ یعنی صفت بشریت در تمه اعتقاد آن مغرور
بر تملق ترس قوله توزاوفوا بالعقود دست شو ۲ احفظوا ایمانکم باو بگو ۲ مصرع اول اشاره بآیه
یاایها الذین آمنوا اوفوا بالعقود مانند عقد شرکت وعقد نکاح وعقد بیع وامثال آن ومصرع ثانی
اشاره بآیه اذا حلفتم ۲ احفظوا ایمانکم از صحابه خواجه بیمار شد این داستان منوط است بدین بیت
قوله وانکه داند عهد باکه میکند ۲ فتنه **قوله** هر یکی شوخی فضولی بوفی ۲ هر زنگور را فارسیان بوفی گویند
قوله چون نیاید مرورا پنبه کنید ۲ پنبه کردن کنیزا بندن وپراگنده کردن اشترا بیکی گویند **قوله** رای
تو پنبه کرد سر بوالفضول ۲ گفت ای سگ صوفی باشد که برای صوفی گرمی **قوله** که زبهر چاشت نخ تم
من رقاق ۲ بضم اول نان تنک **قوله** از درخانه بکو قیمار زا ۲ بفتح قاف نام کنیز باغبان یا کنیز مطلق
قوله تاچه کین دارند دائم دیو وغول یعنی مخالفان ومعاندان عترت طاهره **قوله** میزنم بر سر که شد نامو سرکو
یعنی بر سر خود میزنم ومیگویم که ای سرناموس تو برباد رفت **قوله** چون شوی دور از حضور اولیا
ربط این بیت بابیت بالا بدین نمط است که هرگاه رسول علیه الصلوة والسلام عبادت را بجا آورد
ونزد یک صحابی بیمار رود دلداری فرماید تو اگر از قرب اولیا وخواص احتراز کنی فی الحقیقة از خدا دوری
ومهجوری اختیار کرده باشی **در گفتن** شیخی بایزید را قدس سره **قوله** گفت حق اندر سفر هر جا روی
عزیزی نوشته که انچکم در صحف موسی آمده والله اعلم **قوله** چونکه رفتی مکه هم دیده شود ۲ کعبه بیت الله
ومکه **قوله** سید الاعمال بالنیات گفت ۲ قال النبی صلی الله علیه وسلم انما الاعمال بالنیات وانما لامرئ ما نوی فمن کان هجرته
الی الله ورسوله فهجرته الی الله ورسوله ومن کان هجرته الی دنیا یصیبها او امرة یتزوجها فهجرته الی ما هاجر الیه
متفق علیه مشکوة کسی که هجرة او بسوی خدا ورسول خدا باشد پس هجرة او برای خدا ورسول خدا خواهد
بود وکسی که هجرة او بسوی دنیا واسباب آن باشد یا هجرت برای منکوحه پس هجرتش بجانب چیزیست

اشارت بآیۃ فانفجرت منہ اثنتا عشرۃ عینا قولہ آفتاب از عکس رویم شد شہاب ہ بکسر شین نام ستارہ و شعلہ آتش قولہ چون نبودی بدگمان در حق او ہ ضمیر او در ین بیت و در بیت آیندہ راجع است بجانب سامری و اضمار قبل از ذکر در کلام عجم معیوب نباشد بلکہ از صنائع شعری دانند قولہ شہ بران عقل کزنیش کہ تراست ہ لفظ شہ بضم اول در محل کراہت و نفرت اطلاق کردہ میشود قولہ دردمندی کش زنام افتاد دشت ہ یعنی صفت دردمندی معروف شد مثل ابی بکر صدیق قولہ او نہان کردیم حق پنہان نگشت ہ از حق معجزہ مراد است یعنی برای ایمان آوردن او را احتیاج بمعجزہ نشد ولی اظہار معجزہ صاحب معجزہ را تصدیق نمود و در داستان ترک کردن ناصح بعد از مبالغت پند قولہ امر اعرض انہم پیوستہ شد ہ قال اللہ تعالی فاعرض عنہم و انتظر انہم منتظرون ای محمد روی بگردان از ایشان تا مدتی یعنی نزول آیۃ السیف و منتظر باش نصرت حق را بدرستی کہ ایشان منتظر اند کہ غلبہ کنند بر تو قولہ قصہ بر طالب بگو بر خوان عبس ہ قال اللہ تعالی عبس وتولی ان جاءہ الاعمی و ما یدریک لعلہ یزکی او یذکر فتنفعہ الذکری سبب نزول این آیۃ آنست کہ جمعی از اشراف قریش و صنادید مکہ نزد رسول اللہ علیہ السلام آمدند و آنحضرت بدعوت آنہا مشغول بود تا ایمان آرند و اہل مکہ بحکم الناس علی دین ملوکہم موافقت در زند عبد اللہ بن مکتوم ضریر کہ مؤذن رسول علیہ السلام بود در آمدہ و گفت یا رسول اللہ علمنی مما علمک اللہ و بجہۃ عمیان بصر آنحال را ندانست کہ حضرت متوجہ صنادید قریش اند حضرت روی ترش کرد و او را اعراض نمود عبد اللہ دریافت از مسجد بیرون آمد جبرئیل علیہ السلام این آیہ آورد رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم صنادید قریش را گذاشت و بر اثر عبد اللہ روان شد و گفت ارجع فانک فی عیال محمد ما نفست چون باز گردانید در مسجد ش او را ردای مبارک خود بگسترانید و او را بنشانید بعذران ہرگاہ آمدی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم گفتی مرحبا بالذی عاتبنی ربی اکثر ابیات این داستان مشعر است بہمین ذکر قیصر قولہ بگذر ازین حیت از بصرہ و تبوک ہ نام موضع است کہ حضرت آنجا غزا کردہ و جعفر طیار برادر حضرت امیر کبیر در ان غزوہ بشہادت رسیدہ قولہ کاندرین فرصت کم افتاد این مناخ ہ المناخ بفتح المیم جای خواب کردن و فرود آمدن قولہ یاد الناس معاون ہین بیار ہ قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم الناس معادن کمعادن الذہب والفضۃ خیارہم فی الجاہلیۃ خیارہم فی الاسلام اذا فقہوا مشکوٰۃ آدمیان ہمچو معادن ذہب و فضہ اند در نسبت و شرف متفاوت اند مثل تفاوت کان طلا و نقرہ بزرگ ایشان در جاہلیت بزرگ ایشان ہست در اسلام چون فقیہ باشند و عالم بشرائع زیرا کہ بعلم زیب و زینت پیدا بد

بقدم سبب برسبب زیانیست میگوید که مراد از بلندی نفسی گانی و زمانی نیست قوله آن فلانی فوق آن
سرکش نشست ۱۲ الی البیتین میگوید که تفوق شخص بر شخص دیگر باعتبار مکان راجع است بتفوق مکان
مثلاً شخصی از صف نعال تجاوز کند و برابر صدر نشینی بنشیند گویند فلان بر فلان مقدم گردد حالانکه
برابر نشسته باشد پس معلوم شد تفوق بجانب شخص باعتبار تفوق صدر است بر صف نعال و اطلاق فوقیت
بر شخص بحسب مجاز است نه از روی حقیقت و همچنین تفوق و بلندی نیز مقصود نیست قوله لیکه فوق جمله
توحیاتی است ۱۲ اشارة بکریمه و فوق کل ذی علم علیم قوله شهوت حالی حجاب شهوتست ۱۲ یعنی خواهش
طبع که فی الحال سخره ای قوله او در موسی یک هنر آموخته ۱۲ سامری از موسی یک هنر که احیا بقبضه از اثر
رسول باشد آموخت و بدان مغرور شد و گوساله پرستی کرد و هلاک گردید کما قال الله تعالی قال فخطبک
یاسامری قال بصرت بما لم یبصروا به فقبضت قبضة من اثر الرسول فنبذتها وکذلک سولت لی نفسی
قال فاذهب قوله گفت موسی چیست این کار عظیم ۱۲ تو ای سامری گفت سامری که بینا شدم بآن چیز
که بینا نبودند بنی اسرائیل بآن چیز یعنی جبرئیل را دیدم و بشناختم پس فراگرفتم مشت خاک از نشان سُم
اسب رسول که جبریل باشد پس در افکندم آنرا در درون قالب گوساله تا زنده شد و بآواز در آمده
و همچنین که گفتم بیاراست برای من نفس من یعنی که این کار را در نظر من نفس نیکو گردانید قوله و بخواهی
خدمت ابنای جنس ۱۲ یعنی قطب صاحب رای اگر مثل خود از جنس بشر بیند و تن بخدمت او درندهی در
داستان گفتن نابینای سائل که من دو کوری دارم الخ قوله زشتی آواز کم شد زین گله
زیرا که چون بزشتی آواز خود معترف گردید عذر او مسموع شد و تا نه گفته بود خلق را گمان بود که زشتی
صورت فطری نیست بلکه بسبب غلبهٔ قوت قهر و خلق ناپسندیده در حین تکلم درشتی میکند با آنکه بعد
اظهار و نالیدن را زحق تعالی کراهت صورت از و زائل کرده باشد قوله نالهٔ کافر چو زشت است و شهوق
حق تعالی در مادهٔ دوزخیان میفرماید فاما الذین شقوا ففی النار لهم فیها زفیر و شهیق مرایشان را است
دران آتش فریاد سخت و نالهٔ زار قوله اخسئوا بزشت آواز آمده است ۱۲ اشارة بآیهٔ قال اخسئوا فیها
ولا تکلمون گوید خدا یتعالی درخزید در دوزخ و سخن نگوئید از رفع عذاب قوله و رجراحت کهنه شد
او داغ کن ۱۲ یعنی سوزد نیا قوله ور نه خرسی چه نگری این مهر بین ۱۲ یعنی صفت خرسی را چه می بینی
مهری که او با من دارد تماشا کن قوله هان و هان بگریز این آتشکده ۱۲ ای از مصاحبت خرس قوله
ما طمع دارد گدا و تونی است ۱۲ لون حمام و محل سرگین و خاکستر انداختن و توتیان کناسان این
داستان تمثیل است مر این بیت را قوله عاقلی را ابلهی تهمت نهاد ۱۲ الخ قوله وز وعائم جوی ارزنگی و قد

گناہانست پس کنند زنانرا در صفوف نماز از جہة آنکہ پس آورد حق تعالی اینہارا در ذکر کما وقع فی
القرآن ان المسلمین والمسلمات والمومنین والمومنات قولہ کز زحیسے گشتہ رنجور دل ۔ یعنی بسبب عقل
عاقبت اندیش اگر رنج ریاضتی یا تشویش طعن ابلہی بتو لاحق شدہ باشد سہل است دامن عقل از
دست فرو مگذار قولہ ای مسیح خوش نفس خونی ز رنج ۔ خطاب بعقل معاذ است قولہ تو شب و روز
ازپی این قوم غمر ۔ الغمر بالضم احمق و نادان و مراد از قوم جاہلان اند قولہ سر کہ افزودیم با قوم زجر
زجر فیل ای زجر ملامت کردہ باشد قولہ از تو جملہ اہد قومی بد خطاب ۔ وقتیکہ دندان مبارک
حضرت شہید شد فرمود اللہم اہد قومی فانہم لا یعلمون ۔ یعنی عقل کہ داعی است بجانب قرب احدیت
با جہال ہمان شیوہ مرعی میدارد کہ محمد مصطفے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم با اہل ضلال قولہ چند دبوسی قومی
خفتہ زود ۔ تا زیانہ دبوس و عمود قولہ زد گریزان تا بزیر یکدرخت ۔ یعنی از ان تازیانہ گریزان
قولہ نی خیانت نی کہنہ نی بیش و کم ۔ خیانت و جنایت ہر دو میتوان خواند قولہ این صفت ہم بہر
ضعف عقلہاست ۔ یعنی بیان صفت معجزہ بہر عقول ضعیفہ است وگرنہ قدرت حضرت مصطفوی
مافوق آنست کہ آنرا بہ معجزہ توان شناخت در روز محشر این سرہا نہان آشکارا شود و در و استان
اعتماد کردن آنشخص و وفای خرس قولہ این چہ یاری میکنی یکبار کیش ۔ یعنی اگر قائلی
از مرد خدا این سوال کند قولہ تا سقیہم ربہم آمد خطاب ۔ قال اللہ تعالی وسقیہم ربہم شرابا طہورا
بیاشامد ایشانرا پروردگار ایشان شراب پاک قولہ رحمت اندر رحمت آمد تا بسر ۔ ہر یکے رحمت فرو
ای پسر ۔ لفظ تا بسر کہ در مصرع بالاست بمصرع ثانی ربط دارد حاصل معنی آنکہ از حق تعالی دریاہاے
رحمت در جوش است و یا بریک قطرۂ رحمت تا بسر فرو رفتہ و غرق گشتہ ادراک رحمتہای دیگر نمیکنم
و اگر لفظ فرو مارا مخذف فرو میا گفتہ شود ہم معنی بیت ہمین خواہد بود کہ تقریر کردہ شد قولہ دار دے
مردی کن و عنی مپوی ۔ یعنی حیرانہ راہ مرو قولہ گفت ادعوا اللہ فی زاری مباش ۔ قال اللہ تعالی
قل ادعوا اللہ او ادعوا الرحمن ایا ما تدعوا فلہ الاسماء الحسنی گویند اہل کتاب بر رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم گفتند کہ خدا در تورية بدین اسم کہ یاد میکنی این آیة نازل شد کہ ہر دو اسم در اطلاق
برابر اند قولہ فی السماء رزقکم نشنیدۂ ۔ قال اللہ تعالی وفی السماء رزقکم وما توعدون یعنی سبب
رزق شما انچہ قسمت شدہ مکتوبست در لوح محفوظ و لوح محفوظ در آسمان چہارم است دیگر در
آسمان است انچہ شمارا وعدہ دادند یعنی بہشت کہ در آسمان ہفتم است قولہ ای بلندی نیست
از روی مکان ۔ یعنی بلندی بحسب مکانت است نہ مکان قولہ ہر سبب بالاتر آمد از اثر ۔ چون

باقی ابیات متمم همین مدعاست در پرسیدن موسی علیه السلام از حق تعالی بر غلبه ظالمان ربط اینداستان بما قبل ظاهر است که چون کفار را غیرت حسرت هیچ نخواهد بود سر آغاز آنها سوال میکند قوله من یقین دانم که عین حکمت است مداین کلام از موسی بر سباق کلام ابراهیم است که در جواب باحق گفت اولم تومن قال بلی ولکن لیطمئن قلبی قوله کانچنین نوشی همین ارزد نیش ۱۲ یعنی وجود آدم همه نوش است اگر نیش فساد که مظنون شماست ای ملائک با او باشد سهل است قوله حشر تو گوید که سر مرگ چیست ۱۲ مقوله حق در جواب موسی قوله لوح را اول بشوید بیوقوف فاعل بشوید آدمی است که در بیت بالا واقع است وکلمه بیوقوف اینجا بمعنی بلا توقف است قوله حفت الجنة بالمکاره وحجبت النار بالشهوات وفی روایة الغضائی حفت حاصل معنی آنکه پوشیده شده یا گرد کرده شد بهشت بمکروهات ودوزخ بشهوات اینجا مکروهات عبارت است از انچه نفس آنرا مکروه پندارد مثل صبر بر مصائب ونقص اموال وانفس وجوع وریاضات در عبادات وجهاد با کفار واعطاء صدقات وغیر آن که در حقیقت مستحسن ومحمود است ونفس از قبول آن کراهت کند پس معنی چنین باشد که بهشت فرو گرفته شده بمکروهات یعنی باعمال حسنه مومنان ودوزخ فرو گرفته شده بشهوات یعنی باعمال قبیحه فجار قوله تخم مایه آتشت شاخ ترست ۱۲ یعنی سبب دخول نار تنعم وتمتع است از خطوظ نفسانی قوله سوخته آتش قرین کوثر است ۱۲ ای آتش عشق قوله هر که در زندان قرین محنتی است ۱۲ ای زندان دوزخ قوله هر که در قصر قرین دولتی است ۱۲ ای قصر بهشت قوله هر کرا بینی بزر وسیم فرد ۱۲ از زر وسیم نعیم بهشت میخواهد ومیتواند بود که این بیت تمثیل باشد بیت بالا را یعنی در دنیا هم دیده می شود که مسرف مال جمع نتواند کرد وزر وسیم آن کسانرا است که خواهش های طبیعت را معطل داشته بر شکم گرده زده اند قوله بی سبب بنیچه دیده شب گذار ای از سبب گذرنده قوله شب چراغت از فتیل تو تباب ۱۲ خطاب میکند سبب بینانرا یعنی سرگرم کار خود باشند اما سبب را محتاج سبب ندانند قوله آه که چون دلدار ما غم سوز شد ۱۲ یعنی وقتیکه دلدار ما غم گرفتاری سبب را از دلها سوخت ونابود کرد حجاب سبب بینی که بمنزله شب بود از میان رفت قوله چو شب جلوه نباشد راه را از شب حجاب بشریت را از ماه جلوه شب مراد داشته قوله جز بدرد دل مجو دل خواه را یعنی در جست وجوی مسبب پیدا کن واز تنگنای سبب بیرون خرام قوله زاهد ذهن مراد شش نفس است عن ابی هریرة رضی الله عنه قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم فی خطبته ایکم جماع الاثم والنساء حبائل الشیطان وحب الدینار راس کل خطیئة وسمعت بقول آخر النساء حیث اخرهن الله شراب مجمع

الیه من الطلاق از جهت آنکه طلاق آواره ساختن عورت راکه اضعف مخلوقات ست **قوله** بابرون را
ننگریم وقال را مه اشارة بحدیث ان الله تعالی لاینظر الی صورکم واعمالکم ولکن ینظر الی قلوبکم ونیاتکم **قوله**
چه غم ار غواص را پاچیله نیست مه پاچیله پاتاوه **قوله** عاشقانرا مذهب وملت خداست مه از حلاج پرسیدند
چه مذهب داری گفت الحد مذهبی سید الطائفه جنید نیز گفت انا علی مذهب ابی حاصل کلام هر دو بزرگ
آنکه تخلقوا باخلاق الله دین وآئین ماست **قوله** لعل راگر مهر نبود باک نیست مه لعل چون لعل شد
محتاج بتابش آفتاب نباشد پس عاشق را مزی چه در کار کار او تمام است بعشق **قوله** عاشق از
دریای غم غمناک نیست مه یعنی نمیخواهد که کسی او را دستگیری کند واز ورطهٔ غم بیرون کشد وحی آمد ان
موسی را الم **قوله** دیدن وگفتن بهم آمیختند مه یعنی هرچه گفتند نبود **قوله** کرد از بره بیابان برفشاند
یعنی نقش قدم شبانرا بیدار کرد چنانچه کرد اشکافتن بمعنی واضح شدن متعارفست **قوله** ای معارف
یفعل الله ما یشاء مه حق تعالی اگر بندهٔ مقرب را مواخذه نفرماید ومعاف دارد ممکن است اما هر کس را
نشاید که در حق خود این گمان برد تا گواه غیبی او نیمعنی را تصدیق بکند چون موسی شبانرا **قوله** تازیانه بزجوی
اسپم بکشت مه ای بیخبری ودوندگی **قوله** محرم ناسوت یا لاهوت باد مه لفظ محرم را بضم میم وکسر راء نیز
میتوان خواند وناسوت مبالغه در صفت ناسی است وبشریت ولاهوت مبالغه در صفت الهی است
قوله انچه میگویم زاحوال من است مه یعنی بیان غلبه مرا عبارت وفا نمیکند پس انچه میگویم باندازه
قال است نه حال بانکه پرتو احوال تو بر من تافته **قوله** نقش بست آن نقش آن آئینه نیست مه تمثیل بیت
بالا حاصل معنی آنکه نقش هر چیزی که مجازی می شود در آئینه نمودار میگردد اگرچه قابلیت آئینه پیش از انست
که جز آن نقش دیگر نتواند نمود پس آئینه حال صورت قال بقال نمیماند صورت حال **قوله** همچو نافرجام آن
چه پان شناس مه نافرجام نانیکو **قوله** لیک هم نسبت بحق آن ابتر است مه یعنی چنانچه نافرجام خوبان ابتر
حمد تو هم ابتر جناب قدس را نه آن شاید نه این **قوله** چند گوی چون عطا بر داشتند مه یعنی چندان خواهی
گفت **قوله** پس چو کافر دید کو رد او وجود مه یعنی بعد از کشف عطا چون کافر دید که او رد او و دهش
از خاک هم کمتر بوده آرزوی خاک شدن کرد کما قال الله تعالی ویقول الکافر یالیتنی کنت ترابا کاش بودمی
خاک یعنی هرگز آفریده نشدمی ومرنده نکروندمی وقولی آنست که مراد ازان کافر انیست چون کرامت
آدم وفرزندان او در آنروز مشاهده کند گوید کاش از خاک بودمی ونسبتی بآدم داشتمی **قوله** گفت ای پسر
رفته ام من در ذهاب مه یعنی اول جماد وخاک بودم بعد ازان بمرتبه نبات واز نبات بمرتبه حیوان و
از حیوان بمرتبه انسانی رسیدم واین سفر باسودی نکردم کاش در همان مرتبه خاکی وجمادی میبودم

باقی ابیات متمم همین مدعاست در پرسیدن موسی علیه السلام از حق تعالی بر غلبه ظالمان ربط اینداستان بما قبل ظاهر است که چون کفار را غیرت حسرت هیچ نخواهد بود سر آغاز آنها سوال میکند قوله من یقین دانم که عین حکمت است مداین کلام از موسی بر سباق کلام ابراهیم است که در جواب باحق گفت اولم تومن قال بلی ولکن لیطمئن قلبی قوله کانچنین نوشی همین ارزد نیش یعنی وجود آدم همه نوش است اگر نیش فساد که مظنون شماست ای ملائک با او باشد سهل است قوله حشر تو گوید که سر مرگ چیست مقوله حق در جواب موسی قوله لوح را اول بشوید بیوقوف فاضل بشوید آدمی است که در بیت بالا واقع است وکلمه بیوقوف اینجا بمعنی بلا توقف است قوله حفت الجنة بالمکاره وحجبت النار بالشهوات وفی روایة الغضائری حفت حاصل معنی آنکه پوشیده شده یا گردکرده شد بهشت بمکروهات ودوزخ بشهوات اینجا مکروهات عبارت است از انچه نفس آنرا مکروه پندارد مثل صبر بر مصائب ونقص اموال وانفس وجوع وریاضات در عبادات وجهاد با کفار واعطاء صدقات وغیر آن که در حقیقت مستحسن ومحمود است ونفس از قبول آن کراهت کند پس معنی چنین باشد که بهشت فرو گرفته شده بمکروهات یعنی باعمال حسنه مومنان ودوزخ فرو گرفته شده بشهوات یعنی باعمال قبیحه فجار قوله تخم مایه آتشت شاخ نرست یعنی سبب دخول نار تنعم وتمتع است از خطوظ نفسانی قوله سوخته آتش قرین کوثر است مرای آتش عشق قوله هر که در زندان قرین محنتی است مرای زندان دوزخ قوله هر که در قصر قرین دولتی است مرای قصر بهشت قوله هر کرا بینی بر دو سیم فرد مر از زر و سیم نعیم بهشت نیخواهد ویتواند بود که این بیت تمثیل باشد بیت بالا را یعنی در دنیا هم دیده می شود که مسرف مال جمع نتواند کرد و زر و سیم آن کسانرا است که خواهش های طبیعت را معطل داشته بر شکم گرده زده اند بی سبب بنید چو دیده شب گذار ای از سبب گذرنده قوله شب چراغت از فتیل تو تباب مر خطاب میکند سبب بینا را یعنی سر گرم کار خود باشند اما سبب را محتاج سبب ندانند قوله آه که چون دلدار ما غم سوز شد مر یعنی وقتیکه دلدار ما غم گرفتاری سبب را از دلها سوخت ونابود کرد حجاب سبب یعنی که بمنزله شب بود از میان رفت قوله چو شب جلوه نباشد راه را از شب حجاب بشریت را از راه جلوه شب مراد داشته قوله جز بدرد دل مجو دل خواه را یعنی در جست وجوی سبب پیدا کن واز تنگنای سبب بیرون خرام قوله زاخر دهن مراد شش نفس است عن ابی هریرة رضی الله عنه قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم فی خطبته انجم جماع الاثم والنساء حبائل الشیطان وحب الدنیا راس کل خطیئة وسمعت بقول آخر النساء حیث اخر هن الله شراب مجمع

الیه من الطلاق از جهت آنکه طلاق آواره ساختن عورت راکه اضعف مخلوقات ست **قوله** بابرون را
ننگریم وقال را مد اشارة بحدیث ان الله تعالی لاینظر الی صوركم واعمالكم ولكن ینظر الی قلوبكم ونیاتكم **قوله**
چه غم ارغواص را پاچیله نیست مد پاچیله پاتاوه **قوله** عاشقان از مذهب وملت خداست مد از حلاج پرسید
چه مذهب داری گفت الله مذهبی سید الطائفه جنید نیز گفت انا علی مذهب ابی حاصل کلام هر دو بزرگ
آنکه تخلقوا باخلاق الله دین وآئین ماست **قوله** لعل راگر مهر نبود باک نیست مد لعل چون لعل شد
محتاج بتابش آفتاب نباشد پس عاشق را مربی چه درکار کار او تمام است بعشق **قوله** عاشق از
دریای غم غمناک نیست مد یعنی نمیخواهد که کسی او را دستگیری کند واز ورطهٔ غم برون کشد وحی آمد ان
موسی را الم **قوله** دیدن وگفتن بهم آمیختند مد یعنی هرچه گفتند نبود **قوله** کرد از بره بیابان برفشاند
یعنی نقش قدم شبانرا بیدار کرد چنانچه کرد اشکافتن بمعنی واضح شدن متعارفست **قوله** ای معارف
یفعل الله ما یشاء مد حق تعالی اگر بندهٔ مقرب را مواخذه نفرماید ومعاف دارد ممکن است اما هر کس را
نشاید که در حق خود این گمان برد تا گواه غیبی اینمعنی را تصدیق بکند چون موسی شبانرا **قوله** تا زیانه بزد
اسپم بکشت مد ای بیخبری ودوندگی **قوله** محرم ناسوت یا لاهوت باد مد لفظ محرم را بضم میم وکسر راء نیز
میتوان خواند وناسوت مبالغه در صفت ناسی است وبشریت ولاهوت مبالغه در صفت الهی است
قوله انچه میگویم زاحوال من است مد یعنی بیان غلبه مرا عبارت وفا نمیکند پس انچه میگویم باندازه
قال است نه حال بآنکه پرتو احوال تو بر من تافته **قوله** نقش تست آن نقش آن آئینه نیست مد تمثیل بیت
بالا حاصل معنی آنکه نقش هر چیزی که مجازی می شود در آئینه نمود ار میگردد اگرچه قابلیت آئینه پیش از انست
که جز آن نقش دیگر نتواند نمود پس آئینه حال صورت قال بقال مینماید صورت حال **قوله** همچو نافرجام آن
چه پان شناس مد نافرجام نانیکو **قوله** لیک هم نسبت بحق آن ابتر است مد یعنی چنانچه نافرجام خوبان ابتر
حمد تو هم ابتر جناب قدس را نه آن شاید نه این **قوله** چند گوی چون عطا بر داشتند مد یعنی چندان خواهی
گفت **قوله** پس چو کافر دید کو رد او وجود مد یعنی بعد از کشف عطا چون کافر دید که او رد او و دهش
از خاک هم کمتر بوده آرزوی خاک شدن کرد کما قال الله تعالی ویقول الکافر یالیتنی کنت ترابا کاش بودمی
خاک یعنی هرگز آفریده نشدمی ومرزنده نکردندمی وقولی آنست که مراد از ان کافر انیست چون کرامت
آدم وفرزندان او در آنروز مشاهده کند گوید کاش از خاک بودمی ونسبتی بآدم داشتمی **قوله** گفت واپس
رفتهام من در ذهاب مد یعنی اول جماد وخاک بودم بعد ازان بمرتبه نبات واز نبات بمرتبه حیوان و
از حیوان بمرتبه انسانی رسیدم واین سفرها سودی نکردم کاش در همان مرتبه خاکی وجمادی میبودم

یعنی طالب حق چون از خود رود و بیخبران در تشنیع و تفزیع بر روی او باز کنند **قوله** ای نشانها تلک آیات الکتاب مبتسک شد بگریبان آیات الکتاب المبین حاصل معنی آنکه ماهی تا آب رسد نشانها بیند از قبیل آیات قرآنی که غلط دران نشاید **قوله** شمه مر اهل سعد و نحس را یعنی جمعی را که بتاثیرات کواکب قائلند **قوله** گر نگویم آن زحل استاره را یعنی شخص زحل طالع را اگر اندر مز شرور آگاه نسازم و آتش زحل مر ان بیچاره را بسوزاند **قوله** انچه بردارد بدان مشغول شود یعنی حرفی که حاصلی و ثمری داشته باشد آنرا گوش کن **قوله** اذکروا الله شاه با دستور دارد قال جل سبحانه یا ایها الذین آمنوا اذکروا الله ذکرا کثیرا **قوله** نیست لائق مر مرا تصویرها رای تشبیهات انکار کردن موسی علی نبینا و علیه السلام بر مناجات شبان بالا گذشت که **قوله** ذکر جسمانه خیال ناقص است مطابق آن داستان شبان آورده تا واضح شود که محامد و مدائح کافه انام در حضرت ذی الجلال و الاکرام از قبیل ترهات شبانست اما بصدق و اخلاص اگر مقرون باشد در بارگاه الوهیت پسندیده آید **قوله** چارقت دوزم کنم شانه سرت چارق بجیم فارسی کفشی که صحرائیان در پا کنند **قوله** حمزهای جوغرات نازنین حمزه بضم اول خم کوچک که آنرا حسرنز گویند **قوله** این چه زاریست وجه کفرست و فشار فشرد و فشار بضم و فتح ذاهبان و دشنام **قوله** آتشی کز نار بدست این دود چیست مراد از آتش قهر الهی و از دود ترک ادبست که دلها سیاه گرداند و آثار قهر جباری بسبب آن نازل شود **قوله** جسم و حاجت در صفات ذو الجلال یعنی از گفتار تو این دو حاجت لازم می آید **قوله** و بر ای بنده است این گفتگو تمام این بیت و بیت ثانی و مصرع اول بیت ثالث شرط و مصرع ثانی بیت ثالث جزاء شرط **قوله** آنکه گفت انی مرضت لم تعدنی عن ابی هریرة رضی الله عنه قال رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم ان الله یقول یوم القیمة یا ابن آدم مرضت فلم تعدنی قال یا رب کیف اعودک و انت رب العالمین قال ما علمت ان عبدی فلانا مرض فلم تعده اما علمت انک لو عدته لوجدتنی عنده یا ابن آدم استطعمتک فلم تطعمنی قال یا رب کیف اطعمتک و انت رب العالمین قال ما علمت انه استطعمتک عبدی فلان فلم تطعمه اما علمت انک لو اطعمته لوجدت ذلک عندی یا ابن آدم استسقیتک فلم تسقنی قال یا رب کیف اسقیک و انت رب العالمین قال استسقاک عبدی فلان فلم تسقه اما علمت انک لو سقیته لوجدت ذلک عندی رواه مسلم **قوله** زانکه از کون و فساد است و مهین بفتح میم خوار و ضعیف است و بضم خوار کننده و بکسترین ضد کمین عتاب کردن خدا تعالی با موسی علیه السلام از بهر شبان **قوله** کان لله بغض الاشیاء عندی الطلاق عن معاذ بن جبل رضی قال قال رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم یا معاذ ما خلق الله شیئا علی وجه الارض احب الیه من العتاق ای بنده آزاد کردن و ما خلق الله شیئا علی وجه الارض ابغض

اولی نیم ۵ مقوله حق تعالے ورد مذهب ارباب بطلان که طبایع را موثر دانند وعلل فتنے سازند بعلت
اولی که عقل باشد **قوله** این غبار از پیش بنشانم بوقت ۵ ای غبار کثرت موهوبه چنانچه در حق مقربان
این وعده امروز است و در حق محجوبان فردا **قوله** هر دو را سازم چو دو ابر سیاه ۵ کما جاء فی الحدیث
الشمس والقمر یکوران یوم القیمة **قوله** یوغ بر گردن به بندد شان آله ۵ یوغ چوبی که بر گردن گاو قلبه
بر بندند انکار فلسفی بر قرأت ان اصبح الخ **قوله** ما کم غور از چشمه بندم آب ۵ قال الله تعالے ان اصبح ماؤکم
غورا فمن یاتیکم بماء معین اگر چشمها را خشک سازم و آبها را در غور زمین اندازم غیر من کیست که خوش
و گوارا در و چشمه ها جاری سازد **قوله** فلسفی منطقے مستهان ۵ و هو محمد بن زکریا متطبب **قوله** گشت ممکن
امر صعب مستحیل ۵ کنایه از گلزار شدن نار یا آرد شدن ریگ کمامر **قوله** یا بدر و یزه مقوقس از رسول
مقوقس نام بادشاه مصر که ترسا بود و مسلمان شد بالتماس او حضرت مصطفے صلی الله علیه وآله وسلم
سنگ لاخ را المزرع سبز گردانید **قوله** کهربای مسخ آمد این دعا ۵ یعنی دعاء انبیا و اولیا مانند کهربا جذب
میکند و بخود میکشد هر چیز را که مسخ شده و تبدیل یافته از صورت اعلی بادنی و از انجذاب آن دعا آن
چیز از زشتی صورت بر آمده بصورت نیکو قرار میگیرد **قوله** خاک قابل گشت از دو سنگ و حصا ۵ حاصل
آنکه از برکت دعاء انبیا سنگ و سنگریزه زمین صالح و قابل زراعت میشود و این بدان ماند که مسخ بصورت
اعلی عود کند **قوله** هم ولی را سجده هم دستور نیست ۵ سجده بسر تعلق دارد اینجا سجده بدل از جبهه آن فرمودند
که بحضور دل سجده اعتبار ندارد **قوله** آن لطافت ها نشان شاهد است ۵ پس از آثار استدلال موثر باید
کرد **قوله** این نشان پای مرد عابد است ۵ یعنی دیدار یعنی کار هر کس نیست مخصوص مرخدا پرست است
که او ما بین راه رفته انفس قدم او در ین راه پیداست اما اینجا لطیفه ایست نهانی گویا مولوی میفرمایند
که از اثر بموثر انتقال کردن کار عابد است نه کار صوفی که نظر صوفی اول بر موثر افتد و دید او ما فوق
دید عابد باشد و از و تا عابد فرقیست شریف عابد آنست که عبادت حادث اوست و صوفی آنکه حادث
او همه عبادت **قوله** آن شود شاد از نشان گردید شاه ۵ این دید خاصهٔ صوفی است **قوله** زانکه حکمت
همچو ناقه صالح است ۵ قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم الحکمة ضالة المومن ضالة ناقه شیردار **قوله**
همچو دلاله شما نزد اله است ۵ دلاله مشاطه و اله رهنما **قوله** زان نشان با والد یحیی بگفت ۵ یعنی بحضرت
زکریا اینخطاب آمد آنیک ان لا تکلم الناس ثلثة ایام الا رمزا **قوله** چون زکاة پاکبازان رختهات ۵
زکوة پاکبازان آنست که از مال زکوی و غیر زکوی هر چه دارند چون مال زکوة قسمت کنند **قوله**
چون طلب کردی بحد آمد نظر ۵ کما وقع فی الحدیث من طلب شیأ وجد وجد **قوله** هیچ گفت انیست سالوس و نفاق

آن استاد را که در باطن گرمی محبت تو دارم **قوله** او نیخندد زد ذوق ناشست نه خنده استاد نه ازین راهست که ترا مالش دهد و ذوق کند **قوله** او همی خندد بران اشکالشت نه اسکالش بکاف عجمی مصدر بمعنی خصومت و اذیت باشد و بمعنی اندیشه نیز آمده چنانچه بدسگال بد اندیش را گویند **قوله** کاسه زن کوزه بخور اینک سزا مخاطب بشاگرد است که با استاد خدعه و فریب آغاز کرده و استاد نیز خدعه در جزا دخدعه او بکار برد یعنی بر سر کاسه زنی او کوزه پر توزند از قبیل آنکه کلوخ انداز را پاداش سنگ است و معنی این مصرع را سید نون اندکه احمق و دیوانه باش و الله اعلم اینمعنی را از کجا استنباط فرموده اند **قوله** چون دل او در رضا آرد عمل نه یعنی دل استاد چون خشنودی علم خود ظاهر کند یا دل را چون عمل شاگرد بمیضا آرد و او را از خود راضی کند **قوله** چون ندانی تو خزان را از بهار نه از خزان ناخوشنودی و از بهار خشنودی استاد خواسته **قوله** چون ندانی رمز خنده در شما یعنی رمز ها است در خنده استاد که شمار آن نتوانی کرد و در بعضی نسخها شمار بشاد مثلثه است یعنی کسی که خزان از بهار باز نداند سر خنده میوه چه داند **قوله** می به بینی چون ندانم خشم شاه نه اینجا از شاه عطار دکه بشتر ذکر خواهد کرد ذات استاد مراد است یعنی از اثر زود سرد سیاهی برگ روح که عیان می بینی چرا منتقل نمیشوی بغضب استاد **قوله** سرخ و سبز او فنا و نسخ نو بهار نه نسخ بمعنی کتابت است عکس تعظیم پیغام سلیمان بنام این داستان بر آنست که دیده دید ناقص و شاگردی دید کمال پیر و استاد را نتواند دریافت رحمت بر بلقیس که بزرگی سلیمان را شناخت و بحقارت هدهد نپرداخت **قوله** عقل با حس زین طلسمات دو رنگ نه یعنی طلسم وجود انسانی محیط است بر دو رنگ رنگی از طبع بشری دارد و رنگی از عالم بیرنگی **قوله** دیده حس را خدا اعماش خواند جائیکه گفت در شان لهم اعین لا یبصرون بها **قوله** بت پرستش گفت و ضد پاس خواند نه ای ضد که مو نانیم **قوله** زانکه او کف دید و دریا را ندید نه محسوس دید و معقول ندید خلق دید و امر ندید شهادت دید و غیب ندید قید دید و اطلاق ندید **قوله** السماء انشقت آخر از چه بود قال جل شانه اذا السماء انشقت آنگاه که آسمان شگافته شود جهت نزول ملائکه اگرچه درین سوره ذکر قیامت است لیکن حضرت مولوی انشقاق سماء را عم گرفته اند زیرا که نزول ملائکه قبل از قیامت نیز متحقق است که هر صباح و مسا بجهة عرض اعمال نازل میشوند و بر انبیا نیز وحی می آید پس فی الحقیقة شگافتن آسمان راجع شود بچشم کشودن آدم خاکی که افراد انسانی از و بوجود آمدند و انبیا ظاهر شدند و محل وحی گردیدند **قوله** خاک اندر وی نشیند زیر آب نه یعنی خاک و کثافت دارد و آب لطافت اما بامر الهی همان خاک را آنچنان لطیف شود که از عرش بگذرد **قوله** تیرکی و دردی و لقی کند نه نقل بالضم سوخته نه دیگ باشد **قوله** چار طبع و علت

قوله ترک خدمت تو داشتم ۱۲ خطاب خواجه با غلام یعنی بجای خدمت به تو مقرر داشتم و لفظ غربت در مصرع دوم یعنی شکستگی و نامرادیست قوله پس ازین عالم باین عالم جنان ۱۲ یعنی از عالم علوی بعالم سفلی اسرار پوشیده در رسد که مراد الله چیزی باشد و از ظاهر آن فهم عامه چیزی درک کند قوله می درآید دزد زان سو کایمنی ۱۲ یعنی از طرف که ایمن و مطمئن باشی دزد از انطرف نخواهد درآمد از هما نطرف دزد شیطان درآید متاع ایمان غارت کند قوله هرچه نازل تر بدریا افگند ۱۲ نازل تر نالائق تر قوله نقد ایمان را بطاعت گوش دار ۱۲ ای بکناری نگاه دار ظاهر شدن فضل وزیر نعمان الخ قوله چون برید و داد او را یک برین ۱۲ بکسر اول و کسر ثانی فلم حربره و امثال آن قوله نارسیده گر جهان تا هفدهم ۱۲ گرک با کاف فارسی مضموم و سکون را و جیم فارسی یعنی برین که بالا گذشت قوله ز صحبت با زنجتی میشود ۱۲ یعنی با زخود شتر میشود قوله کی گزافت برچنین بختی نشست ۱۲ گزافته هرزه و بیهوده قوله چونکه ملعون خواند ناقص را رسول اشارة بحدیث الناقص ملعون قوله نیست بر مرحوم لائق لعن و زخم ۱۲ ای رحمت رسانیدن قوله زانکه تکمیل خرد ها دورنیست ۱۲ نقصان عقل و خرد را بر صحبت مرشد کامل زوال پذیرد و ارتفاع بدان کمال گیرد و اما اصلاح نقصان عضوی مقدور طاقت بشری نباشد مثلا دست بریده را پیوند نتوان کرد

قوله در نبی که ما علی الاعمی حرج ۱۲ قال الله تعالی لیس علی الاعمی حرج ولا علی الاعرج حرج ولا علی المریض حرج اعمی و اعرج و مریض دائمی اگر باقی بدان موافقت نکنند و بحرب کفار نروند بر آنها گناه نباشد معذور اند قوله آن چو لا شرقی و لا غربی کجاست ۱۲ اشارة بکریمه الله نور السموات والارض مثل نوره کمشکوة فیها مصباح المصباح فی زجاجة الزجاجة کانها کوکب دری یوقد من شجرة مبارکة زیتونة لا شرقیة و لا غربیة شجرة زیتون در زمین مقدس رسته و آنرا مبارک ازان گویند که هفتاد پیغمبر بر و دعا برکت خوانده اند از انجمله ابراهیم خلیل الله قوله بر کف دریا فرس را راندن ۱۲ این بیت تمامش مبتداست و بیت ثانی خبر تتمه قصه حاسدان بر غلام خاص سلطان قوله چون ابوبکر زانی تن زده ۱۲ ابوبکر نامی مجذوب و مستور الحال بود و تا هیجده سال خاموش ماند قوله تا که شد را ور قفا ۱۲ درکشید ۱۲ تقاع بالضم شیشه کوزه و بالتشدید نوعی از شراب قوله از دل سوراخ چون کهنه کلیم ۱۲ یعنی تا کی ز حسن از دل خود کرده مانند کلیم کهنه سوراخ سوراخ است و دست تصرف شیطانی آنرا از هم دریده چرده بروی استاد می بندد قوله هر به میخندد بر و ما صد دهان ۱۲ همان دل او بر و ضاحک میگردد و که آنچه حماقت است قوله خود مرا استا گیر آهن گسل ۱۲ یعنی همچون استادی که زنجیر تند بیزنا قصانرا تواند گسیخت و مشکلی را تواند حل کرد پس لفظ آهن گسل صفة استاد باشد قوله گوئیش پنهان زنم آتش زنه ۱۲ مقوله معنوی است

زدند خامیل زنده شد و بتکلم در آمد و قاتلان خود را نشان داد کما اخبر عنه جل شانه فقلنا اضربوه ببعضها کذالک یحی الله الموتی و یریکم آیاته لعلکم تعقلون حضرت مولانا از زبان ذوالنون مصری میفرمایند که حقیقت مرا هم چنین تواند دریافت بند بند مراد گاو نفس بقتل رسانند و پاره ازان بدمن زنند بعضی اثری از آثار کشتن نفس را بر من واضح کنند تا بدانم که بالتحقیق آنرا کشته بعد ازان بدانند من نفسانیت شما از شما گریخته ام و خود را بر ندان داده ام **قوله** همچو مس از کیمیا شد زر ساده و این زر خالص **قوله** چونکه گردد کشته این جسم گران ۵ چون حیوانیت رفت روحانیت ماند **قوله** کار کشتن هست از شرط طریق ۵ این بابیت آینده هم تمثیل است و هم تاویل و رجوع بحکایت ذوالنون **قوله** چون شود عشقا شکسته از غراب ۵ ای مغلوب غراب **قوله** رو مکن در ابر نهانی مها ۵ رو مکن و رو مکن هر دو میتوان خواند **قوله** گفت از دیوانه یگانه ذسے وفاق ۵ ذی وفاق کنایه از سخن بی ترتیب و نامربوط که مشعر بود بر دیوانگی **قوله** گفت باد ریش این یاران مگر ۵ باد ریش باد و بروت یعنی غرور و تکبر است یعنی در دعوی دوستی بر خود مغرور بودند چون سخن در امتحان رفته که ذوالنون مدعیان محبت را بر محک زد تا صدق و کذب آنها بظهور انجامد و حکایتی در امتحان لقمان نقل میفرمایند **قوله** گفت شاهی شیخ را اندر سخن چون لقمان را در بیت بالا از هوا آزاده گفت نقلی آزادگان هوا میگذرانند که انیطائفه صاحب اینحال اند **قوله** در جهانی باز گونه زین بسی ۵ الی آخر البیتین یعنی کار عالم بظاهر واژونه است بسا کس که بظاهر منصب خواجگی دارد و شایسته پایه بندگی است فی الحقیقة مثل خواجه لقمان و در نظر اینچنین کسان گوهر از حس می آید زیرا که چشم معنی بین ندارد و قدر گوهر که کنایه از مرد خدا باشد نمیدانند یک تقریر اینست و تقریر دیگر آنکه درین عالم مثل لقمان بسیار کس است که بظاهر بنده است و فی الحقیقة سزاوار خواجگی است و در نظر حقائق شناس او گوهر و لعل و نیا از حس کمتر مینماید و علی کل التقدیرین کار عالم معکوس است و لهذا بیابان را مغازه گویند و حالانکه فوز رسیده نباشد بمطلب و این صفت را ممدوحه احق و اقرب باشد از بیابان و معکوس بودن کار عالم ازانست که اهل عالم در قید نام و ننگ اسیر گشته اند و از مقصد اصلی باز مانده **قوله** در قبا گو بند او را جامه است ۵ الی آخر البیتین که پوشش ندارد و مخزن عار اوست از عوام دانند که او از خواص باشد **قوله** نور باید تا بود جاسوس زید ۵ قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم فی صفة خذروا فراستهم فانهم ینظرون بنور الله **قوله** نور باید پاک از تقلید و حول ۵ الحول بالعین المهملة مثل حال المیزان فهو حائل ای مائل کذا فی الصراح **قوله** چون رود خواجه بجای ناشناس ۵ این بیت با ابیات دیگر بر سبیل تمثیل است که بندگی لقمان و خواجگی خواجه او ازین قبیل بود چنانچه خود بیشتر انمعنی تصریح خواهند کرد

آن بود که نافرمانی کرده بودند که تجاوز نمیکردند از حدود الٰہی **قولہ** از سفہ انا تطیرنا بکم ۔ کما وقع فی القرآن قالوا انا تطیرنا بکم لئن لم تنتہوا لنرجمنکم ولیمسنکم منا عذاب الیم گفتہ که ما فال بد گرفتہ ایم بآمدن شما که بدین بلدہ آمدہ اید باران نیامدہ و مزروعات خشک شدہ و اگر باز نہ ایستد از دعوی خود ہر آئینہ شما را سنگسار کنیم و برسد از ما شما را عذاب دردناک **قولہ** جہل ترسا بین امان انگیختہ بہ ذات خداوندی که گشت آویختہ اظہار سفاہت و جہل ترسایان میفرمایند که عیسے را بخدای می پرستند و امان از و میخواستند و اعتقاد آن قوم چنان است که عیسی امان نیافتہ و جہودان او را بدار آویختند **قولہ** چون بقول اوست مصلوب جہود ۔ پس مرا و را امن کے باید نمود ۔ یعنی ہرگاہ که بقول قوم ترسا مصلوب جہود عیسے باشد و این قوم از جہل اعتقاد قتل او کند پس چگونہ عیسے آن قوم را امان تواند داد که خود امان نیافتہ باشد یا چگونہ آن قوم ایمن باشند از قہر الٰہی که حکم بقتلہ و ما صلبوہ را انکار آوردہ اند **قولہ** چون دل آن شاہ ز یشان خون بود ہرگاہ که دل پیغمبر از جور امت خون شود از عصمت و نگاہداشت عذاب که کریمہ وما کان اللہ لیعذبہم و انت فیہم بران دلالت میکند چہ سان بہرہ یابند **قولہ** زر خالص اوزر گر را خطر ۔ زیرا که بلا برای خاصان است المومن یجرب بالبلاء کما یجرب الذہب بالنار **قولہ** گر حدو خویان بر آتش میزنند ۔ خوبان و خویان ہر دو میتوان خواند **قولہ** زخم کرد این گرگ روز عذر لیق ۔ مرد لسان و چرب زبان و اینجا معنی مصدری مراد است که چرب زبانی باشد **قولہ** آمدہ کانا ذہبنا نستبق ۔ قال اللہ تعالی قالوا یا ابانا انا ذہبنا نستبق وترکنا یوسف عند متاعنا فاکلہ الذئب گفتند ای پدر ما رفتیم بصحرا و پیش گرفتیم از یکدیگر در دویدن و تیر افکندن و گذاشتیم یوسف را آنہا نزدیک رختہا پس بخورد او را گرگ **قولہ** بیئہ آمد وجود آدمی ۔ از جمله اجتماع صفات ذمیمہ وجود ہر موجودی بمنزلہ صحرا ہست که در و سباع جا کردہ باشند **قولہ** پر حذر شو ز ین وجود از آدمی ۔ و در بعضے نسخ از ان دمی دیدہ شد در ینصورت اشارہ باشد بدم نفخت فیہ من روحی **قولہ** صالح و ناصالح خوب و حکوک ۔ بجای محلہ زشت را گویند **قولہ** ہر زمان در سینہ نوعی سر کند ۔ فاعل سر کند دیو و ملک و دام و دد است که مصرع ثانی واقع است فہم کردن اللہ بدان که ذوالنون **قولہ** بند بر ما دست بر سر ز افتقاد ۔ ای افتقاد عقل و دانش که عمدا بر خود گرفتہ بودند بر ما داشت و دست بر سر میزد مثل دیوانگان **قولہ** گر بہ بندم ای فتی در سا نکاو ۔ این بیت با ابیات لاحقہ اشارہ بقصہ عاصیل است که قوم موسی قاتل عاصیل را از موسی باز جستند و موسی گفت ان اللہ یامرکم ان تذبحوا بقرۃ قوم گفتند اتتخذنا ہزوا یعنی ما پیر سیم که عاصیل را که کشتہ و تو میگوئی که گاوی بکشید موسی گفت اعوذ باللہ ان اکون من الجاہلین بعد ازان قوم گاو کشتند و بفرمودہ موسی ساز گاو یعنی پارہ گوشت گاو بر عاصیل

معنی آنکه از یک خطاب و ندای غیبی کوه دل هزاران هزار چشمه میجوشاند یعنی دلهای طالبان را مانند چشمه بجوش آرد **قوله** چون ز کوه آن لطف بیرون می شود و قتیکه سالک کشف اسرار میکند **قوله** آبها در چشم ها خون میشود بدلهای طالبان در حسرت دریافت و فهم آن اسرار خون میگردد **قوله** زان شنشنه همایون فعل بود ترکیب همایون فعل را در خواندن از قسم یک کلمه باید خواند **قوله** کو حمیت تا ز تیشه ذر کند حمیت ننگ و عار داشتن کلند بفتح کاف مزلی آلت زمین کند کلکار آن حاصل معنی آنکه طالب را حمیت باید که به تیشه همت کوه دل ما را ره تا ماهی یا آفتابی بران بتابد **قوله** این قیامت زان قیامت کی کم است یعنی قیامت صغری از قیامت کبری باشد **قوله** هر که دید آن مرهم از زخم ایمن است هر کسی که قیامت صغری دید برگ اختیاری قطع تعلق از هول قیامت باز رسته **قوله** ای خنک رشتی که خوش شد حریف در بیان مصاحبت میفرماید **قوله** رنگ آتش دارد الا آهن است هر که در خدا گم شود خدا نگردد واگرچه سالک بواسطه محو صفات بشریت در صفات الوهیت خود را آراسته بصفات حق بیند اما انا الحق گفتن روا نباشد اگر آفتاب در آئینه تابد آئینه آفتاب نگردد زیرا که در ذات آئینه از آفتاب و در ذات آفتاب از آئینه چیزی نیست و لهذا انا النار گفتن آهن را حضرت مولوی نامیدند فافهم **قوله** آتشی چه آهنی چه لب ببند اشارة بآنست که تمثیلات قاصر است **قوله** پای در دریا منه کم گو ازان در مقوله ناصح ای از توحید ملاف و نعم ما قیل **قوله** وما الشیطان الا بحر عظما و قرب البحر مجد و را لعواقب **قوله** گرچه صد خون من ندارد تاب بحر را زینجا تا سرخی مقوله عاشق نامحرر در جواب ناصح میگویدند تشنه که خود را در بحر غرق کند و جان برد بهتر از شخصی که دور از دریا جان بتشنگی سپرد **قوله** همیشه می غرشد و واپس مغز در غرشدن نشسته راه رفتن مشا اطفال و مردم لنگ و زمن **قوله** ای سلامت جو تو لی و اهی العراهای سست دست آویز و ضعیف دست گا **قوله** باز دیوانه شدم من ای حبیب در تلبیح است بآنکه در ین داستان کشف اسرار قلبیه از حال او دا

در داستان آمدن دوستان به بیمارستان بعادت خواجه ذوالنون مصری رحمة الله علیه

قوله آتش او ریشها شان میربود یعنی پرتو آشفتگی او زیرکی عقلا را بایند بود یا کنایه ازان باشد که از شور جنونست در دلش و گریبان می آویخت **قوله** یکسواره میرود شاه عظیم در کف طفلان چنین در یتیم مگویا اعتذار است برای جرم نابینای عوام که شاه عظمت خود را نهان داشته از بصائر و خرد برآمده و در شاهوار توحید بدست نادان افتاد اگر از شاه نه هراسند و قدر در و گوهر نشناسند استبعاد ندارد و لازم که بحکم سفاهت منصور آبدار آویزند و گاه خون انبیا ریزند **قوله** لازم آمد یقتلون الانبیا اشاره بآیه یقتلون الانبیا بغیر حق ذلک بما عصوا و کانوا یعتدون می کشتند پیغامبران را بناحق و مثل بسبب

جز این نیست که صید دام قضا باشم چنانچه در بیت آینده میگوید **قوله** ما شکاریم این چنین دامی کراست
یعنی همچون دامی که از دو توان گریخت هیچکس را نیست مگر قضا را بس ناچار شکار آن باید شد **قوله** زانکه
مخلص در خطر باشد دوام ۵ فی الحدیث والمخلصون علی خطر عظیم **قوله** مرغ را نگرفته است و مقنص است
مقنص شکار **قوله** چونکه مخلص گشت مخلص باز رست ۵ از هر دو مخلص یکی را بفتح لام و دوم را بکسر
لام باید خواند حاصل آنکه مخلص در خطر است زیرا که از خود در تخلیص عمل است و مخلص را حق سبحانه
و تعالی بعنایت خالص نگاهدشت و از شیطان برهاند کما قال فی محکم کتابه فبعزتک لاغوینهم اجمعین الا
عبادک منهم المخلصین ۵ هیچ آئینه دگر آهن نشد ۵ الی آخر البیتین آئینه و نان کندمی بمی انگور و
میوه را تشبیه کرد بمخلص بالفتح و آهن و خرمن و عنوره و باکوره را بمخلص بالکسر اما باکوره میوه نورسیده
باشد **قوله** رو چو برهان محقق نور شود ۵ سلطان بهاء الدین والد والد بزرگوار حضرت مولوی و سید
برهان الدین ترمذی خلیفه بزرگ پدر مولی چون در چهارده سالگی پدر از سر رفت حضرت ایشان از سید
برهان الدین تلقین و تربیت یافتند و از حضرت خضر نیز مدد ها رسید و از حضرت شمس الحق هم فراوان
کرامت اخذ فرمودند **قوله** در عیان خواهی صلاح الدین نمود ۵ یعنی طریق هستی و فنا را انچه ما گوئیم بیانست
و انچه صلاح الدین بطالبان نمود عین عیان روی نیاز سوی او کن اما شیخ صلاح الدین زرکوب مرید
سید برهان است و مورد عنایات حضرت مولوی بود و در مناقب العارفین که جمع کرده شمس الدین افلاکیست
احوال این دو بزرگ و ذکر سلسله حضرت مولانا بتفصیل مسطور است **قوله** دید هر چشمی که دارد نور هو
یعنی چشم هر یکی را جمال فقر را در سیمای او نتواند دید بلکه هر چشمی که ناظر بنور الله است معاینه تواند کرد نه چشم
خاص و عام این لطیفه را از چشم و سیمای ادراک کرد که نور هو از فقر طالع است و نمودار **قوله** شیخ فعال است
بی آلت چو حق ۵ جواب سوال مقدر است گویا معترض میگوید که شیخ صلاح الدین چگونه راه نیستی بدان نیماید
آن بیت جواب اعتراض اوست **قوله** با مریدان داده بی گفتی سبق ۵ یعنی تلقین لسانی در کار نیست
دل شیخ بر دل طالب چون آفتاب در آئینه پرتو اندازد **قوله** مهر او کنگ سازد گاه نام ۵ یعنی گاه گاهی
و فرمایکی تعلیم کند و گاه مقری و بلند پایگی زیرا که نظر شیخ بر استعداد مرید باشد و در خور استعداد کار فرماید
کند **قوله** مهر موشش خاکی انگشتریست ۵ الی آخر البیتین یعنی مرید را فنا فی الشیخ و شیخ را فنا فی الله مقام باشد
قوله هست که کاو استنی میکند ۵ تفاوت مراتب سالکان در قبول تجلی بیان میفرماید یعنی ولی باشد
که اگر پیری بران دل از غیب وارد شود حفظ همان پیر را کمال تصور کند و ولی باشد که از رو در دیگ
لطیفه غیبی ابواب خزاین چندی اسرار بر وی مفتوح می شود **قوله** سر برهاند کوه از ان آواز قال ۵ حاصل

قوله لاله و نسرین و سوسن بردمد سبزه ایست میان نعناع ای پودنه قوله سال شصت آمد ازینجا تا آنجا که میگوید قوله فانتبه ثم اعتبر ابیاتی که می بینی غیر نسخه مثنوی که عبداللطیف جمع کرده در نسخهای معتبر دیگر یافته نمی شود و الحق اگر بنا شد خوبتر باشد قوله حال آن سه ماهی و آن جوبار در دفتر چهارم قصه سه ماهی که یکی عاقل و یکی ابله و مغرور بود ثبت یافته و اینجا اشاره بآن فرموده اند قوله فانتبه ثم اعتبر ثم انتصب بدو استعن بالله ثم اجهد تصب پس آگاه شو پس اعتبار گیر پس پا برجا و ثابت قدم شو یاری طلب از حق پس کوشش کن میرسی تو بصواب قوله کمنه بیرون کن گرت میل نویست یعنی اخلاق بشریت را از خود زائل کن تا متصف شوی باخلاق الله قوله لب به بند دکف پر زر برکشا یعنی لاف حامله بخشد دست همت بلند باید کرد قوله ای سخا شاخی است از سرو بهشت بدکما قال النبی صلی الله علیه و آله وسلم السخا شجر من اشجار الجنة اغصانها متدلیات فی الدنیا فمن اخذ غصنا منها قاده ذلک الغرض الی الجنة قوله عروة الوثقی است ترک این هوا بدکما قال الله تعالی فمن یکفر بالطاغوت و یومن بالله فقد استمسک بالعروة الوثقی کسی که نگروده به بت و بگرود بخدا بدرستی چنگ زند بدست آویز محکم که قرآنست یا اتباع نبی قوله خاک برباد است بازی میکند بدو پر باد و برباد هر دو میتوان خواند از خاک عالم اجسام و از باد عالم ارواح مقصود قوله اسپ و اندر اسپ را کو هست یار بدچون آن حیوان حیوان ناشناسد که از جنس اوست پس چشم حس جز محسوسات نه بیند قوله چشم اسپان جز کیاه و جز جرا بدحسن ظاهر را از تنگنای شهوات که چراگاهی بیش نیست اگر بفضای غیب دعوت کنی ابا کند و چون و چرا برانگیزد قوله جز بآثار و بگفتار نگروند نور حق که بر نور حسن سوار است مرئی نگردد و دیگر به آثار و گفتار پس هر که آثار هستی از و منفک شد کلام او موثر باشد و توان دانستن که ناظر است بنور الله چنانچه مولانا و کلام حضرت مولانا قدس الله تعالی روحه وارسل الینا فتوحه قوله چونکه نور حس نمی بینی بچشم در ازین ابیات اختلاف میشد رویت رفع میشود پس اگر گوئی که بدین دیده دیدار حق نتوان دید راستی است زیرا که تا پرتو حق نتابد نتوان دید و اگر گوئی میتوان دید هم راست است معالی ۵ بشتاب پی دیدکشودن خود را مانند زنگار زآینه زدودن خود را هرچند تو او را نتوانی دید بدو او بتواند بتو نمودن خود را قوله عاجزی پیشه گرفت از دا و غیب بدیعنی بجز عجز چیزی باو ندادند قوله تیر را مشکن که این تیر شهی است بدتیر خون آلوده از خون تو تر بلای که خون ترا ریخته باشد چون از قضای حق است عزیزش دار و چنانچه عزیزی کو نه هر که او یعنی تسلیم و رضا یافته است لذت نیشکر از سر قضا یافته است قوله انچه پیدا عاجز و بسته زبون بدو انچه ناپید اچنین تند و حرون تو مبین سرکش را حرون گویند حاصل آنکه عالم حس در غایت عجز و قضای الهی آنچنان تند و سرکش بس چاره

گو بیند از جهة پرتو و تعلق ایشان باشد **قوله** جان از دوری سند در جیب کرده بیان قبول تجلی میکند
قوله از چنین جانی بود حامل جهان یعنی از جان عارف عالمی بهرهٔ عرفان حاصل کند **قوله** این حشر
را و انماید محشری یعنی این عالم شهادت را محشر دیگر از عالم غیب و انماید **قوله** من نزشرح این قیامت قاصرم
از قیامت امر عظیم الشان مراد داشته **قوله** این سخنها خود بمعنی یار بیست یعنی این نکته همه مناجات است
سخن نمیگویم بلکه نعرهٔ یارب میزنم **قوله** حرفها دام و دم شیرین پی است یعنی حرف عاشق صید کنندهٔ
انفاس معشوق است بس کسی که گویائی او را این اثرها باشد چگونه لب بربندد و هر باری را به یکی بدنبال
و میان بنده و حق جواب و سوال است چنانچه شیخ فریدالدین عطار میگوید **قوله** خوشاهای زحق
و زبندهوی و میان بنده و حق‌های هوی یک سر تا پا بتوانی چشند اشارة بآنست که کار معنی بذوق
تعلق دارد نه بقول و بنا، داستان آینده بر این مدعاست **قوله** یا فرستد و پس راین را پیام و پس
بفتح واو نام معشوق راعین واو را و یسر نیز گویند و این هر دو در زمانها بوابنان بودند و کتاب
و یسر راعین را منظومات فخرکانی مشهور و معروفست هر قصه عشق انبیا نظم آورده **قوله** بستی آمد کندن
خشت لزب بفتح اول و کسر ثانی چسبنده **قوله** زود تر بر میکند خشت و مدر بالمد بفتحتین کلوخ **قوله**
معتدل ارکان ولی تخلیط بند یعنی ارکان خانه تن در ایام شباب بی تخلیط و بند که کنایه از تراکیب
معاجین باشد و در حد اعتدال باشد بر خلاف پیری که بحجة تقویت اعتدال مزاج احتیاج افتد به ترکیبات
وغیره معجونات و فوائد بر انهم مترتب نشود **قوله** گردنت بند و بحبل من مسد بحبل بسن و مسد لیف
خرما **قوله** ابر دان چون بار دم زیر آمده بپالدم و بار دم و بچی **قوله** از تشیخ رو چو پشت سوسمار
تشیخ فراهم شدن پوست و کشیدن رگها **قوله** دل زافغان همچو نای ابنان شده بابنان و نای
ابنان نام سازیست که واضع آن فرعون است و آن چنگی است که در دهن آن نی قائم کرده بر بادِ
کنند و ازان نی صدای سرود آید در داستان فرمودن والی آمل در اکه این خارتن
قوله گفت الایام یا عم بینا بگفت عجل لاتماطل دینا بخارسان گفت ای بزرگ میان ما و تو
بجهت برکندن خار من چند روز مهلت باشد حاکم گفت زود باش یعنی در اذعان فرمان بردار ی
مادرنگ مکن **قوله** ورنه چون صدیق و فاروق مبین بچنانچه ایشان طریق سرور عالم و اهلبیت
پیش گرفتند و پیشوای عالم شدند و تو هم پیرو پیش روان باش حاصل آنکه مرد باش یا در پی مرد باش
قوله گویدش بگذر زمن ای شاه زود بدر حدیث آنکه بحکم وان منکم الا واردها همه را مرور بر
دوزخ واقع شود و هنگام عبور مومن دوزخ فریاد برآورد و گوید جز یا مومن فان نورک اطفانی

وزیر از بساط قرب بادشاه و پیوستن او مهمان خلائق ماند که آفتابی تیره شود یا باز بینائی گردد دریائی خشک شود یا چشمه حیوانی نجاک انباشته شود این کلام نسبت بحال وزیر گستاخی نباشد **قوله** بر سر جعد آتش بر سر زند یعنی از برای سرداری که مبادا ابرا و قرار گیرد بر سرش میزند و در دفع او میگوید **قوله** او خورد از حرص طین را همچون بس بدای در شتاب **قوله** جعد چه بود خود اگر بازی مرا یعنی اگر مغربی مرا نافرمانی کند از بساط قرب باز ماند چنانچه ابلیس از نافرمانی دید انچه دید **قوله** انفطار آسمان از فطرتم و **قوله** طبل باز من ندای احد است اشارة بآیه یا ایتها النفس المطمئنة ارجعی الی ربک راضیة مرضیة **قوله** من نیم جنس شش نه دو راز و بد یعنی قبول اثر منحصر در جنت نیست بلکه علاء معنوی بوجه من الوجوه کافی است **قوله** طبع را جنس آمده است آخر مدام یعنی طبیعت را مدام که باده باشد چون نشاط می بخشد بمنزله جنس **قوله** ما را ماشد بهر مای او فنا و یعنی هستی موهوم در هستی حی قیوم در باختم **قوله** پیش پای اسپ او کردیم کرد و از اسپ ارادة الله خواسته **قوله** خاک شد جان و نشانیها او و یعنی جان با علامات و امارات انانیت در سطوت جلال او وقتی که نیست و نابود شد علامت قبول یافت **قوله** تا که نضر یبد شمار اشکل من و مقوله بازست میگوید که نظر بر صورت من نکند و پیش از انکه از عالم سفلی نقل کنم بعالم علوی و حفظ و پند مرا چون نقل شیرین است و تدبیر ند با آنکه مرا و از من حتی امکانی بوده باشد **قوله** ای بسا کس را که صورت راه زد و قصد صورت کرد بر الله زد و بیان معنی این بیت بر سه وجه است اول آنکه هر کس بر حقارت جثه و صورت نبی یا ولی نظر کرده از راه راست افتاد و بسبب قصد ایذاء آن صورت بر الله زد یعنی با خدا پرخاش کرد دوم آنکه بسیار کس در ابتدا بوادی عشق مجاز قدم زد و عاشق صورت شده و عاشقی صورت بکندی او را از راه حقیقت باز داشت و بدقة لطف الهی در حین قصد صورت عنان او را بجانب خود کشید و نقش الله بر لوح دل او ثبت شد سیوم آنکه بسا کس را تا دم آخر رهائی از صورت دست نداد و معنی آشنائی پیدا نشد مثل بعضی از اصحاب دعوت زمان ما که مشغول باشند بدوام ذکر و اسماء الله را وسیله سازند برای ارتقا بدائع صوری و بر اسم الله میز نند و مقصود بالذات هم ای طائفه حقیقت دنیاست اعاذنا الله و لکم ایها الاخوان من قولهم و تخالف فعلهم عن قولهم اما انچه عبد اللطیف مینویسد که بسا کس را صورت راه زد چنانکه عابدان اصنام را و بسا کس را صورت بخدا رساند چنانچه مومنان را که اقرار بظاهر شریعت موصل الی الله شد بغایت دور از کار است زیرا که ذکر دو فریق ازین بیت مستفاد نمیشود کما لا یخفی **قوله** آخر این جان با بدن پیوسته است و احتجاج میفرماید بر اثبات معیت حق با عبد بدون جنسیت در نظائر بر وجهی که تشکیک را مجال نماند **قوله** جان کل با جان جزو آسیب کرد و آسیب در لغت پرتو انداختن و گرفتن است و اینکه مزاحمت دیو و پری را آسیب

قولہ چون نمی آیند اینجا کہ منم یعنی جائیکہ آفتاب حقیقت حق طالع است و افاضات منقطع و منہمک **قولہ** مشرق او نسبت ذرات او یعنی مشرق آفتاب حقیقۃ ظہور اوست در مظاہر نہ آنکہ او را شرق حدوثی باشد یا غروب و افولی در مقابل آن لازم آید لہذا میگوید **قولہ** نی برآمد نی فرو شد ذات او یعنی ماکہ و ایس ماند ذرات و ہم اشعار است بآنکہ آفتاب حقیقت را مظاہر کلیہ جامعہ و ظہور ہست کہ با بہ نسبت آن مظاہر و ایس ماندگانیم مرتبہ آنہا قیاس باید کرد کہ چہ قوت دارد **قولہ** باز گرد شمس میگردم عجب یعنی از شمس حقیقت الحقائق مراد ست و در ضمن نظری بجانب شیخ شمس الدین تبریزی اعلی اللہ درجتہ فی العلیین نیز دارد **قولہ** صد ہزاران باز ببریدم امید ہا ار کہ او شمس این شما باور کنید یعنی خواجہ حسین خوارزمی گوید کہ استفہام برسبیل انکار است یعنی باور میکند و این سخیف را ذہن بانیطرف رفتہ کہ سالک را در تصور عظمت جلال ذات از غلبۂ عزت قاہرہ بحکم مالتراب و رب الارباب حالت نا امیدی دست میدہد باز از فرحت آلہی مژدہ نحن اقرب الیہ من حبل الورید بگوش ہوش میرسد و پشت امید قوی میگردد و رنیست کہ این مقام در بیان این حال باشد و ابیات آیندہ ہمین معنی را موکد مینماید و اللہ اعلم بالصواب **قولہ** جملہ ہستی ہا ازین روضہ چرند ناظر است مفہوم و ما من دابۃ فی الارض الا علی اللہ رزقہا **قولہ** لیک اسپ کور کورانہ چرد یعنی کما قال فی کتاب اللہ لہم قلوب لا یفقہون بہا و لہم اعین لا یبصرون بہا و لہم اذان لا یسمعون بہا اولئک کالانعام بل ہم اضل **قولہ** ہر دم آرد او بمحراب جدید یعنی نسبت امور باسباب کند و آفریننده سبب را در میان نہ بیند **قولہ** باز عشق شمس دین بی ناخنیم یعنی از غلبۂ محبت حضرت شمس الحق پروای آن نمانده کہ بناخن تدبیر گرہ از کار دیگران واکنیم **قولہ** بر حسودت را اگرچہ آن منم یعنی مبالغہ میکند در منع مداوا حسود یعنی این صفت مذموم در ہر کہ یافت شود اگرچہ من باشم دل مدہ و معالجہ بکن و بگذار کہ در عقبہ ببرد **قولہ** باز آن باشد کہ باز آید بشاہ یعنی مانند نی و ولی و دیگر خواص کہ ہر چند بعالم سفلی افتادند پیوستہ توجہ بعالم علوی دارند **قولہ** باز کور است آنکہ شد گم کردہ راہ یعنی مثل منکر نبوت و رسالت و ولایت کہ ہرگز براہ نیاید و از قرب حق ابدا مہجور ماند و ازین باز کور تا چند کور ہیچ فرق نباشد **قولہ** راہ را گم کرد در ویران فتاد یعنی باز بجانب دست شاہ نگران است **قولہ** لیک کورش کرد سرہنگ قضا یعنی شخص کامل را از قرب ذات بلا کیف تنزل نمودن و در کیفیات متنوعہ و صفات مختلفہ برکردن بدان ماند کہ شاہبازی از چشم معذور شود **قولہ** خاک در چشمش زد و از راہ برد یعنی آن روح شخص کامل را بچشم بیند دادتا از تجرد بجسم برآمد و تعلق پیدا کرد پس اطلاق لفظ کوری و خاک در چشم کردن و از راہ بیرون بردن نسبت بشبہ بہ کہ باز باشد مستلزم سوء ادب نباشد بشبہ کہ انسان کامل است مثلا اگر قائلی گوید کہ یکدم جدا شدن

رسانید تا باز خود را بخواری تمام کشتند و خدا بهترین مکافات کنندگان است مکرر را قوله تو گوئی فائده
هستی چه بود یعنی اگر شبهه شود ترا که هرگاه وظیفه بندگان عجز است و مقدر بدل نمیشود و فائده
هستی چیست جواب آنست که این سوال بقصد فائده میکنی و هرگاه در سوال تو باشد در ایجاد عالم
چرا فائده نباشد و از نیکه فائدهٔ آفرینش معلوم یکی نباشد لازم نیست که دیگری هم ازان محروم بود
کما اخبر عنه جل سبحانه وقال وان من شئی الا عندنا خزائنه وما ننزله الا بقدر معلوم ایضا قال افحسبتم
انما خلقناکم عبثا وانکم الینا لا ترجعون وابیات آینده تتمهٔ همین مدعاست با نظائر و امثال عجیبه قوله
بر منافق مردنست و زندگی مر ای پژمردگی قوله پس نصیحت کردن او رائض است مر رائض الهی
که اسپ سرکش را رام کند مثل پوز بند وغیره حاصل معنی آنکه قوت انسان خبر لیست که هادی مطلق
ازان خبر داده و فرموده عند ربی یطعمنی ویسقینی نه این قوت عارض که بدان خو گرفته پس نصیحت او
غرورست که این قوت ترا لائق نباشد قوله کو خدای والسماء ذات الحبک مر حق سبحانه تعالی قسم یاد میکند
بآسمان که خداوند راه است یعنی طرق که مسیر کواکب است و در هر طریقی تجلیات که ازجمله مرض بجسب
خوی آنطرف توانی پرداخت قوله در شهیدان یرزقون فرمود حق مر حیث قال ولا تحسبن الذین قتلوا
فی سبیل الله امواتا بل احیاء عند ربهم یرزقون قوله چشم ازمعنی او حساسه است مر حساسه ماهی خشک یعنی چشم
حسی ادراک آن معنی نمیکند واگر حساسه را بمعنی بسیار احساس کننده گوییم هم میشود و یعنی افزونی بینائی مر
چشم را از دریافت معنی گشت نه از دیدهٔ صورت قوله قائل خوردن شود اجسام ما چون برآمد از تعرج
کام ما در معنی مصرع اخیر مقدم است حاصل معنی آنکه چون نشاط در طبیعت پدید آید اجسام بالیاقت
قبول غذا بهم رساند چه پی قران خوری و نشاط طبیعت از قبول غذا آبی باشد قوله قوت اندر فعل آید ز اتفاق
یعنی هر موجود در اصل فطرت قابلیت و استعداد آن دارد که منشا بعضی شیون و افعال و مصدر بعضی
از کیفیات و احوال گردد اما بروز آن از قوت بحد فعل مشروط باقران بعضی شرائط و مربوط باتصال
بعضی روابط است ازانجمله مصاحبت شرط ظهور مستودعات فطرتست که از مرافقت ارباب کمال صفای
دل زاید و از مخالطت اهل ضلال مانع و شقاق فراهم آید قوله این معانی راست از چرخ نهم یعنی
کرو فر معانی که پس از وجود شرائط در عرض ظهور آید از فیض حق است که مجدد جمله جهان است قوله
خلق را طاق و طرم عاریته است یعنی حدوث امور در عالم خلق بر سبیل اعتبار است و در عالم امر از
خصائص ماهیت و آثار قوله از پی طاق و طرم خواری کشند تعجب میکند بر حال سرگشتگان بادیهٔ خیال که
از طمطراق عالم امر چشم بر دوخته اند قوله برامید غزوهٔ روز خندق مر بضم اول از قبیل خطره و دسره

چنین تفسیر کند که اعیان ثابته پیش از ظهور ضلال گویند وجود داشت و در عالم شهادت شبهی مذکور نبود
پس اگر بحقیقت نظر کنی جمله موجودات خارجیه عین اعراض اند مجتمع در معرض واحد و مشاهد و استمرار تجدد
امثال ست و بقای آن زمانین محال قوله این عرضها از چه زاید از صور ۱۲ منشا اعراض در ینعالم
صورت است و منشای صورت فکر قوله این جهان از فکرت از عقل کل ۱۲ یعنی وجود عالم تمام از فکر
تست و مراد از فکرت تعلق ارادت است بایجاد اشیا و از عقل کل مبدء فیاض که افاضه وجود بلکه وجود
افاضه خاصه وجود است تعالی شانه قوله این عرض با جوهر آن بیضه است ۱۲ و طبر یعنی اعراض را با جواهر
امتزاج تمام است قوله گفت شاهنشه چنین گیر المراد ۱۲ یعنی قبول کردم همچنان باشد که اعمال صورت
پذیر شود در روز جزا اما صورت یکان عملی بایستی درین نشا هم نمود ار میشد قوله گفت شه حکمت
در اظهار جهان ۱۲ یعنی حکمت الهی در اظهار عالم همین بود که اشیا از علم تعین آمد پس مطابق نسبت الهی
من هم که انچه مذموم است در مشهود شود قوله بر جهان ننهاد رنج طاق و در د ۱۲ الطاق بفتح
الاول وسکون الثانی در د زائیدن که آنرا در دزه گویند قوله ورنه کی کبد و گلا به
تن فرار ۱۲ لفظ ورنه این بیت را مشکل کرده اما حل معنی چنین است که اگر سر عیان نشود گلا به تن
فرار نمیکرد و گلا به و گلاوه حلقه از ریسمان و قیل چرخه جولاه قوله تا بدید از وی نشانی ناپدید ۱۲ هم میتوان
خواند قوله بعد ازان گفت ای چو ماه اندر ظلم ۱۲ یعنی حسن تو در لباس پوشیده باشد قوله همچو سبزه
گولخن دان ای کیا ۱۲ گلخن و گولخن آتش دان حمام قوله چون بود خلقش نکو در پاش میر ۱۲ یعنی در قدم
او جان بده قوله چند باشی عاشق صورت نکو ۱۲ ای شخص صاحب جمال قوله کوهها بینی شده چون پشم نرم
نیست گشته این زمین سرد و گرم ۱۲ مصرع اول مضمون وتکون الجبال کالعهن المنفوش مصرع ثانی مدلول
یوم تبدل الارض غیر الارض حسد کردن حشم بر غلام خاص ذکر این داستان منوط است بدانکه اندیشه
و فکرت غیبی را فهم تو درک نمیکند مثل آنکه حشم شاه در برگزیدن غلام از فکر و اندیشه شاه غافل بودند
قوله جانگی او وظیفه چل امیر ۱۲ جانگی وظیفه و راتبه قوله روح او بار روح شد در اصل خویش ۱۲ این
بیت بابیت آینده اشاره ایست بمضمون الارواح جنود مجندة ما تعارف منها ائتلف وما تناکر منها اختلف
قوله جان تو نه آن جهد نه این جهد ۱۲ لفظ جان تو قسم است قوله گر بروید در بریزد صد گیاه ۱۲ از
گیاه حیله و تدبیر مراد است قوله گرچه تدبیرت هم از تدبیر اوست ۱۲ حضرت مولوی اهل تدبیر را درین
مصرع معذور هم داشته اند قوله ورنبی والله خیر الماکرین ۱۲ قال عز اسمه مکروا و مکر الله والله خیر
الماکرین مکر کردند کسانی که عیسی علیه السلام از ایشان احساس کفر کرده بود و خدا جزای کفر بایشان

INDIA INSTITUTE OXFORD

انیکه عرض اصلاح جوهر کند ممکن است تا بجدی که جوهر را مبدل سازد مثل آنکه پرهیز عرض است و چشم بیمار را صحیح کند و عمل کیمیا مس را زر سازد و دیگر تمثیلات که از زبان شاه خود میفرمایند **قوله** جواهر فرزند حاصل شد ۱۲ اما آب نطفه میخواهد **قوله** پس بگو که من عملها کرده ام ۱۲ دخل آن اعراض را نمیدهم **ایضا** بقیه سوال یعنی ما را نیمه اعراض که در تماثیل ذکر یافت بر تو واضح کردیم تو هم اعراض طاعات را بر ما عرض کن اگر سر نقل اعراض بر وزر طاعت بر تو کشف شده بر وجهی که عقل آنرا مسلم و الف القا فرما **قوله** این صفت کردن عرض باشد خمش ۱۲ شاه میگوید انیمه تمثیلات که در صفت عرض انشا کرده شد عرضی بیش نبود و بقای نداشت ازین گفتنها خموشی سزاوارتر است زیرا که حل اشکال نمیشود و نقل اعراض بوجهی بوده منقول نمیگردد و اهتمام درین بدان نمیاید که بجای بزسایه بزرا کسی قربان کند **قوله** گفت شاها بی قنوط عقل نیست ۱۲ قنوط نومیدی غلام در جواب میگوید که قائل شدن بعدم نقل اعراض واسطه نومیدیست اگر اعراض را نقل نبودی امتثال او امر و اجتناب از زواجر و حشر و نشر و عمل و جزا باطل بودی ای بادشاه نقل بوجهی که اهل معرفت دریافته اند ممکن است و آنچنان باشد که عرضی بفرمان حق صورتی پذیرد در حضرت حق سبحانه و تعالی بقدرت کامله خود احکام بران مرتب گرداند و این نقل را لون دیگر و این حشر را لون دیگر باشد که جز خاصان حق دیگری در نیابد **قوله** نقل بودی باطل و اقوال قشر ۱۲ القشریان **قوله** لائق کله بود هم سانقش ۱۲ سابق دانند کله که چومان باشد **قوله** جنبشی جفتی و خفتی یا عرض ۱۲ یعنی از جنبش جفت که پیر و مادر باشند بهم رسیده و قرین مقصد گردیده **قوله** بنیت عالم چنان دان در ازل ۱۲ یعنی علت غایه مقصود از عمل در وجود متاخر است چون ثمر که بعد از شاخ و برگ و رخت بظهور آید پس علت غایه ایجاد که سرور عالم و آدم است صلی الله علیه و آله وسلم از نخبه بعد از همه مبعوث شد کما یجی اللهم صل وسلم وعلی آله واصحابه اولا و آخرا **قوله** بس سر که مغز او افلاک بود ۱۲ یعنی افلاک سر کنجیده بود مانند مغز **قوله** نقل اعراض است این بحث و مقال ۱۲ یعنی سوالی و جوابی که میگذرد **قوله** نقل اعراض است ای شیر و شکال ۱۲ شکال بادل مکسور و کاف تازی ریسمانی که بر دست و پای اسپان و شتران بدخصلت بندند و اینجا از حرکت و از شکال سکون مراد داشته اند **قوله** جمله عالم خود عرض بودند تا ۱۲ اندرین معنی نیامد هل اتی ۱۲ قال الله تعالی هل اتی علی الانسان حین من الدهر لم یکن شیئا مذکورا ایا آمد استفهام تقریر است یعنی بدرستی آمد بر آدم هنگامی و زمانی که دران نبوده چیزی مادہ کرده یعنی چهل ساله میان مکه و طائف افتاده قبل از نفخ و کسی با انسانیت او را یاد نمیکرد و نمیدانست که نام او چیست و فائدهٔ خلقت او چه خواهد بود و ارباب حقیقت

شنیده چون از جای دیگر بر خلاف آن شنیدی شنیدهٔ اول را از حال خود گشت و صفات آن موصوف در تصور تو مبدل شد **قوله** در عیان دیدها تبدیل ذات ۱۲ چنانکه چشم دل بار است کار با مشاهده ذات است که ذات فانی ذات باقی میشود **قوله** زانش از علت تعین شد در سخن ۱۲ یعنی از گفتن آتش اگر ترا علم یقینی شد که سوزنده است سخن نگفته خواهی گفت و صفت آتش را نیکو بیان نتوانی کرد اما در تعین منزل مکن و قدم در آتش بگذار و دود از دماغ هستی خود برآر که علم الیقین عین الیقین شود **قوله** نکند گرم فکرت آتش نشناسد حدیث آب عطش خالبا این ابیات در نکوهش گوش پرستان دیده دوخته است که قدر چشم یافتگان گوش فروخته اند ندانند و محض شنید از دیده وار هند الحق عالمی از صاف جواهر حقائق شنیده اما بچشم جوهر شناس ندیده آنچه بگوش میرسد خبر است و آنچه بچشم در آید نظر **قوله** شنیده کی بود مانند دیده ۱۲ گوش چون دیدنا قد شود ۱۲ آری چشم و گوش اصحاب حال یکیست اما صاحب حال از بسیار اندکی و لفظ ما قدر انا قدهم نتوان خواند **براه کردن بادشاه یکی را ازان دو غلام قوله** که تو زاهل نامه در رقعه بدی ۱۲ یعنی از غایت کراهت منتظر صحبت بنامه و پیغام باید داشت نه روبرو **قوله** نه بینم روی خود را ای شمن ۱۲ از شمن مراد عابد است یعنی چهرهٔ من مرا مرئی نمیشود **قوله** آن کسی که او به بیند مردی خویش ۱۲ ای مومن کامل الایمان **قوله** که یکی را ده عوض می باید ش ۱۲ کما جاء فی القرآن من جاء بالحسنة فله عشر امثالها **قوله** آبجیوان یافتند و کم زنان ۱۲ کم زدن ترک کردن **قوله** گشت او شیر خدا در مرج جان مرج چراگاه **قوله** عشر را در ین قرطین آمدند ۱۲ القرط گوشوار **قوله** چون که گرخی گرخ او را شد حرس گرخ موضعی است در نواحی بغداد و قیل من مضافات بلخ و اینجا معموره باطن گرخی مراد است و حرس نگهبان **قوله** کشت او خورشید رای تیز طرف ۱۲ ای طرف العین **قوله** نام شان از رشک حق پنهان بماند اشارة بحدیث قدسی است قال الله تعالی اولیائی تحت قبائی لا یعرفهم غیری **قوله** بحر حال و جان بحر ارگویش ۱۲ بیت اول قسم دلی بیت جواب قسم است **قوله** شرط من جاء الحسن پی کردن است و حاصل این سوال آنست که نیکی کردن از عبارت قرآن مفهوم میشود بلکه حق سبحانه تعالی بآوردن نیکی بندگان را مامور ساخته زیرا که حق سبحانه تعالی گفت من جاء بالحسنة یعنی هر که بیاید به نیکی و بگفت من عمل او فضل بها و حال آنکه نیکی عرض است و عرض فنا شود پس بنده با نیکی چگونه بیاید بحضرت حق و ابیات آینده متمم این تقریر است **قوله** چونکه لا نیفنی زمانین انتفاء ۱۲ مثله الاعراض لا نیفنی زمانین متفق علیه متکلم و حکیم است **قوله** لیک از جوهر بر ند امراض را ۱۲ تتمه سوال آنست شاه غلام میپرسد که بنابر قاعدهٔ کلیه که عرض را بقا نباشد نقل عرض امکان ندارد و لاجرم بدون اعمال میسر نشود لیکن

آورده باشند یا فرزندان آب یعنی افراد بشر که از آب نطفه متولد شده اند آن آتش را از استعمال فرو نشانده باشند فقیر کامل تاب شعلهای آتش مه آرد زیرا که پختگی از آتش آموخته است در بیت از گرمی عشق دریافته قوله واسطه دیگی بود یا تابه ندا الی اخر البیتین میفرماید که واسطه بمنزله دیگ است و تابه مکانی باشد که استفاضه حرارت از آتش کند و بطریق فیض بفرزندان آب برساند پس فرزندان آب در محافظت ستر بوجود واسطه محتاج باشند و آن فقیر کامل که وجود او سراپا آتش است و خود را واسطه دیگری تواند شد در اخفای افشای اسرار بواسطه دیگر محتاج نباشد قوله تا نگردد نیکوی ما بدی بدیعی میفرماید که بقصد نیکوی سخن میرانم و ملاحظه دارم که نیکی مبدل ببدی نشود یعنی فهم مراد ناکرده زبان طعن دراز نکنند یا کلام موحدانه را ملحدانه درک کنند بنابران عذر بیخودی و مستی می خواهد و الحق این داستان خاردامنگیر بسیار داشت لیکن باستمداد باطن حضرت مولانا برچیده شد و هو میسر کل عسیر قوله پای کژ را کفش کژ بهتر بود بدیعی مثل ست در شان عوام که گوش ایشان را سخنان ست درخور آید قوله برگذارا دستگه بر در بود بدیعی اندرون دربار نیاید امتحان بادشاه بآن دو غلام چون پیشتر گذشت که در انسان صفتی بتر از خلق نیکو نباشد و بدترین اخلاق حسد ست حکایت دو غلام بجهت اثبات این مدعا در عذوبت و سلاست بیان میفرمایند و او سخن میدهند و بدین مصرع که قوله ماهی کژ را کفش کژ بهتر بود بدیعی این داستان مناسبت تمام دارد کما یتضح علیک عند ختم القصة قوله هم سوال و هم جواب ما بدی بدیعی فروغ سخن او بصیرت را مدد کردی تا بحدی که اگر سوال از او ناشی شدی جواب هم از سوال مستنبط شدی و در بعضی نسخ از ما بدی دیده شد در نیصورت معنی ظاهر است قوله چشم کز کردی دو دیده ماه را گفتگوی غلام را یک سو کرده کلیه را بیان میکند که نور گوهر سخن را چشم راست بین دریابد نه هر چشمی که کج میدیده باشد زیرا که از کجی دید شبهه عارض شود و از شبهه سوال خیزد چون کجی براستی مبدل گردید جواب صافی حاصل شد زیرا که کثرت رفت و وحدت ماند پس چشم کردن عبارت از خود بینی باشد و راست کردن غبار هستی موهوم از دامن افشاندی قوله فکرت را راست کن نیکو نگر بدیعی چشم را راست گردانیدن آن باشد که فکرت راه صواب مفتوح شود و قوت فکر چون راست او باشد از نور و شعاع گوهر وحدت بهره مند گردد پس هم نور و هم شعاع آن گوهر شود و از قبیل هم نفز و هم خانه قوله هم جوابی کان بگوش آید بدل بدیعی هر جوابی که بعد از راست کردن فکرت از راه گوش بدل در آید چشم دل آنرا در پذیرد و گوید که اکنون از من شنود گوش را بگوشه و اگذار قوله گوش دلال است چشم اهل وصال ای چشم قوله در شنید گوش تبدیل صفاء مثل موصوفی را با دو اف نیکه

محمد بن الحسن العسکری وهو اذا اختفی دخل فی دائرة الابدال وشیخ را نیز در نیماده غلو و مبالغت تمام است
بس بطور این دو بزرگ وحی قائم در هر دور که مولوی بوجود آن تصریح فرموده اند نائب امام محمد مهدی
باشد و بطور دیگران اکابر اهل سنت جماعت نائب نبی علیه الصلوٰة والسلام قوله تا قیامت آزمایش
دائم است یعنی تا انقراض زمان امتحان موافق و منافق و حاسد و غیر حاسد باقیست و ذات آن ولی
بمنزله محک است که سره را از ناسره جدا میکند قوله هر که اخوئی نکو باشد برست یعنی هر که را نصیب از مکارم
اخلاق باشد انقیاد کند آن ولی را و رستگار شود قوله هر کسی کو شیشه دل باشد شکست یعنی هر که در
طاعت او مزاکت بکار برد و تنک ظرفی کند بشکند مانند شیشه که باز پیوند نگیرد قوله بس امام حی و قائم
آن ولی است یعنی خواه از نسل عمر خواه از علی است یعنی لازم نیست که آن نائب هاشمی باشد بلکه منسوب
باو هاشمی خواهد بود قوله مهدی و هادی ولیست ای نیک خو یعنی متصف بصفات مهدی و متخلق باخلاق
او مهدیست چنانچه در دفتر اول از زمان حضرت سلیمان در باب تفویض ملک بدیگری بنظم آید قوله
هر که را بدهی و بخشی از کرم یعنی او سلیمان است و آنکس هم منم یعنی نبود او بعد ولی باشد معنی یعنی خود معنی چه بود
منم بمعنی یعنی و نیز در جای دیگر در همان دفتر ذکر یافته قوله حق تعالی چون نیابد در عیان یعنی نائب
حق اند این پیغمبران یعنی غلط گفتم که نائب بمنوب کرد و دینداری قبیح آمد نه خوب یعنی باز در قصه حضرت
علی کرم الله وجهه که کافر لعاب دهن انداخت و حضرت امیر او را نکشت مذکور شد قوله تو منی و من
توام ای محتشم یعنی تو علی بودی علی را چون کشم یعنی هم نهان و هم نشسته پیش رو یعنی با مخلص مشورد
از منکر نفور باشد قوله او چو نور است و خرد جبریل او یعنی ناظر بنور حق است و عقل او واسطه است
در افضاء افاضه و استفاضه آن نور بقدر قابلیت و تفاوت درجات قوله زانکه هفصد پرده دارد
نور حق یعنی اشارة بمضمون ان سبعین الف حجاب من نور وظلمة قوله صف صف اند این پرده ها
شان تا امام یعنی آنکه پیش از همه است قوله رنج جان فتنهٔ آن اهول است یعنی هر که او در مرتبه اولی
بود نسبت باعلی اهول است زیرا که اقصی مرتبه کمال بخود گمان میکند پس مرتبه خود را دو برابر انچه می بیند
قوله چون ز هفصد بگذرد اویم شود یعنی دریای بیکران شود و باعظم پایهٔ ولایت رسد قوله لیک
آهن را لطیف آن شعلهاست یعنی لطف بخشنده و ازغش برآرنده قوله کو خرد و ناشی آن آثار هاست
مراد آثار ها آتش قوله صاحب آتش بود بیواسطه یعنی ولی کامل پرورده در آتش عشق است یعنی در
هیچ حال حفظ مراتب از و فوت نشود و شطحی سر نزند و در ضبط احوال محتاج بواسطه و رابطهٔ
که عبارت از صاحب حال دیگر باشد نباشد قوله هیچ با آب و فرزندان آب یعنی بی آنکه بر آتش

آورده باشند یا فرزندان آب یعنی افراد بشر که از آب نطفه متولد شده اند آن آتش را از استعمال فرو نشانده باشند فقیر کامل تاب شعلهای آتش ندارد زیرا که نخستگی از آتش آموخته است در بیت از گرمی عشق دریافته قوله واسطه دیگی بود یا تابه الی آخر البیتین میفرماید که واسطه بمنزله دیگ است و تابه کانی باشد که استفاضه حرارت از آتش کند و بطریق فیض بفرزندان آب برساند پس فرزندان آب در محافظت سر بوجود واسطه محتاج باشند و آن فقیر کامل که وجود او سراپا آتش است و خود را واسطه دیگری تواند شد در اخفای اسرار بواسطه دیگر محتاج نباشد قوله تا نگردد نیکوی ما بدی بمیفزاید که بقصد نیکوی سخن میرانم و ملاحظه دارم که نیکی مبدل ببدی نشود یعنی فهم مراد ناکرده زبان طعن دراز نکنند یا کلام موحدانه را ملحدانه درک کنند بنابران عذر بیخودی و مستی می خواهد و الحق این داستان خار دامنگیر بسیار داشت لیکن باستمداد باطن حضرت مولانا برچیده شد و هو میسر کل عسیر قوله پای کژ را کفش کژ بهتر بود بمثل ست در شان عوام که گوش ایشان را سخنان ست درخور آید قوله بر گدارا دستگه بر در بود یعنی اندرون دربار نیاید **امتحان بادشاه بآن دو غلام** چون پیشتر گذشت که در انسان صفتی بهتر از خلق نیکو نباشد و بدترین اخلاق حسد ست حکایت دو غلام بجهت اثبات این مدعا در عذوبت و سلاست بیان میفرماید و داد سخن میدهند و بدین مصرع که قوله ماهی کژ را کفش کژ بهتر بود در این داستان مناسبت تمام دارد کما یتضح علیک عند ختم القصة قوله هم سوال و هم جواب ما بدی یعنی فروغ سخن او بصیرت را مدد کردی تا بحدی که اگر سوال از تو ناشی شدی جواب هم از سوال مستنبط شدی و در بعضی نسخ از ما بدی دیده شد در نیصورت معنی ظاهر است قوله چشم کز کردی و دیده ماه را گفتگوی غلام را یک سو کرده کلیه را بیان میکند که نور گوهر سخن را چشم راست بین و سیاه نه هر چشمی که کج میدیده باشد زیرا که از کجی دید شبهه عارض شود و از شبهه سوال خبیث چون کجی براستی مبدل گردید جواب صافی حاصل شد زیرا که کثرت رفت و وحدت ماند پس چشم کردن عبارت از خود بینی باشد و راست کردن غبار هستی موهوم از دامن افشاندی قوله فکرت را راست کن نیکو نگر یعنی چشم را راست گردانیدن آن باشد که فکرت راه صواب مفتوح شود و قوت فکر عین راست او باشد از نور و شعاع گوهر وحدت بهره مند گردد پس هم نور و هم شعاع آن گوهر شود از قبیل هم نفز رهم خانه قوله هم جوابی کان بگوش آید بدل یعنی هر جوابی که بعد از راست کردن فکرت از راه گوش بدل در آید چشم دل آنرا در پذیرد و گوید که اکنون از من شنو و گوش را بگو شه واگذار قوله گوش دلال است چشم اهل وصال ای چشم قوله در شنید گوش تبدیل صفا مثل موصوفی را باد داد نیکه

محمد بن الحسن العسکری وهو اذا اختفی دخل فی دائرة الابدال وشیخ را نیز در نیماده غلو ومبالغت تمام است
بس بطور این دو بزرگ وحی قائم در هر دور که مولوی بوجود آن تصریح فرموده اند نائب امام محمد مهدی
باشد وبطور دیگران اکابر اهل سنت جماعت نائب نبی علیه الصلوٰة والسلام قوله تا قیامت آزمایش
دائم است ۱۲ تا انقراض زمان امتحان موافق ومنافق وحاسد وغیر حاسد باقیست وذات آن ولی
بمنزله محک است که سره را از ناسره جدا میکند قوله هر کرا خوئی نکو باشد بر ست ۱۲ هر کرا نصیب از مکارم
اخلاق باشد انقیاد کند آن ولی را ورستگار شود قوله هر کسی کو شیشه دل باشد شکست ۱۲ هر که در
طاعت او مزاکت بکار برد وتنک ظرفی کند بشکند مانند شیشه که باز پیوند نگیرد قوله بس امام حی وقائم
آن ولی است ۱۲ خواه از نسل عمر خواه از علی است یعنی لازم نیست که آن نائب هاشمی باشد بلکه منسوب
باو هاشمی خواهد بود قوله مهدی وهادی ولیست ای نیک خود متصف بصفات مهدی ومتخلق باخلاق
او مهدیست چنانچه در دفتر اول از زمان حضرت سلیمان در باب تفویض ملک بدیگری بنظم آید قوله
هر کرا بدهی وبخشی از کرم ۱۲ او سلیمان بست وآنکس هم منم ۱۲ نبود او بعد ولی باشد معی ۱۲ خود معی چه بود
منم بمعنی ۱۲ ونیز در جای دیگر در همان دفتر ذکر یافته قوله حق تعالی چون نیابد در عیان ۱۲ نائب
حق اند این پیغمبران ۱۲ نی غلط گفتم که نائب با منوب کرد دو دینداری قبیح آمد نه خوب ۱۲ باز در قصه حضرت
علی کرم الله وجهه که کافر لعاب دهن انداخت وحضرت امیر او را نکشت مذکور شد قوله تو منی ومن
توام ای محتشم ۱۲ تو علی بودی علی را چون کشم ۱۲ هم نهان وهم نشسته پیش رو ۱۲ با مخلص مشورو
از منکر نفور باشد قوله او چو نور است وخرد جبریل او ۱۲ یعنی ناظر بنور حق است وعقل او واسطه است
در افضاء افاضه واستفاضه آن نور بقدر قابلیت وتفاوت درجات قوله زانکه هفصد پرده دارد
نور حق ۱۲ اشارة بمضمون ان لله سبعین الف حجاب من نور وظلمة قوله صف صف اند این پرده ها
شان تا امام ۱۲ یعنی آنکه پیش از همه است قوله رنج جان فتنه آن اهول است ۱۲ هر که او در مرتبه اولی
بود نسبت باعلی اهول است زیرا که اقصی مرتبه کمال بخود گمان میکند پس مرتبه خود را دو برابر انچه می بیند
قوله چون زهفصد بگذرد اویم شود ۱۲ ای دریای بیکران شود وباعظم پایه ولایت رسد قوله لیک
آهن را لطیف آن شعلهاست ۱۲ یعنی لطف نبخشنده واز غش برآرنده قوله کو خزو ناشی آن اژدهاست
مراد اژدها آتش قوله صاحب آتش بود بواسطه ۱۲ ولی کامل پرورده در آتش عشق است یعنی در
هیچ حال حفظ مراتب از وقوت نشود وشطحی سر نزند ودر ضبط احوال محتاج بواسطه ورابطه
که عبارت از صاحب حال دیگر باشد نباشد قوله بیحجاب آب وفرزندان آب ۱۲ یعنی بی آنکه بر آتش

عدم بعد وجود میرساند کما مر حیث قال ؎ جای دخلت این عدم از وی مرم ؛ جای خرجت این وجود بیش وکم **قوله** کارگاهی صنع حق چون نیستی است ؛ جز معطل در جهان هست کیست ؎ هیچ صاحب نفس گر تن پرورد ؛ آگاه باش که اینجا صاحب نفس بفرعون و تشبیه صاحب نفس تن بموسی کرده **قوله** او چو موسی و تنش فرعون او ؛ اینجا قصه برعکس میشود یعنی تشبیه صاحب نفس بموسی و تشبیه تن بفرعون میکند نه آنست که اینمعنی مستلزم تناقض باشد بلکه هر دو تشبیه براسه تمام است گویا مخاطب مجز ساخته در اینجا ی ازین دو تشبیه که اگر آنچنان خوش دارد آنچنان و اگر اینچنین پسند میکند اینچنین اخذ کند **ملامت کردن مردم قوله** مانع آید لعل را از آفتاب ؛ یعنی منع کند که لعل از تابش آفتاب رنگ نگیرد نه آنکه از دشمنی لعل را بگذارد و سنگریزه بردارد و ازین عداوت لعل را چه زیان **قوله** گر تراحق آفریند زشت او ؛ در ربط این بیت بما قبل ازین رهست که بدخوشی بدخوش شعار گفتار و اهل انکار ست ازان پرهیز کن چرا که بدروی از نقصان در جمال باشد و آن سهلست اما بدخوی نقصان در کمال و تشبیه باهل کفار است و ضلال و مردار بدخوئی او حسد است چنانچه بیشتر تصریح خواهد کرد در مظهر العجایب منقول است که فرمود انظر الی وجهک فی المرات ان کان حسنا فافعل ما یناسبه و ان کان قبیحا لا تجمع بین القبیحین **قوله** در بود گفشت مرد در سنگلاخ ؛ یعنی راه هموار ی و ملایمت پیش گیر باعتماد آنکه پا برهنه نیستم و توانائی دارم در سطریق ناهموار ی و درشتی قدم مگذار **قوله** چون دو شاخست شیو توچار شاخ ؛ یعنی بر وجه داده اند قناعت کن **قوله** تو حسودی گر فلان من کمترم ؛ بدخوی را تفسیر کرد **قوله** حاسد حق هیچ دریای نبود ؛ اشارة میفرماید که در حسد مماثلت حاسد نگویند **قوله** پس حسد ناید کسی را از قبول ؛ یعنی از قبول دعوت و اقرار بزرگی رسول هیچکس را مجال حسد نماند چنانچه از بزرگی خدا بر خدا هیچ احدی حسد نبرد لهذا رسالت را نیز کافر خوانند مثل منکر الوهیت و حاسد نگویند **قوله** پس بهر دوری ولی قائم است ؛ شیخ محی الدین بن عربی امام محمد مهدی علیه السلام آخر زمان را خاتم ولایت محمدی میداند و تا وقت ظهور آن حضرت نائب او را در هر دوری از ادوار فلکی موجود میداند که به نیابت او کار میکند و رای شیخ بر ان قرار گرفته که امام حی و قائم هست چنانچه در باب سیصد و شصت و ششم از کتاب فتوحات میگوید که ان المهدی خلیفة یخرج من عترة رسول الله من ولد فاطمة بواطی اسمه رسول الله وجده الحسین بن علی بن ابی طالب یبایع بین الرکنی والمقام شبیه رسول الله فی الخلق بفتح الخاء ویزل فی الخلق بضم الخاء و درین مقام کلام شیخ بسط تمام دارد بهمین مقدار اکتفا کرده شد و شیخ علاء الدوله نیز بر همین اعتقاد داشت کما قال ذکر الابدال اقطابهم و قد وصل الی رتبة القطبیة

این همه عالم طلبگار خوش اند ۱۲ در خوش تزویر اند ۱۲ آتش اند ۱۲ میگوید که اهل عالم چیزی را که خوش و پسندیده است میخواهد و حال آنکه خوش بکر وه آنها خوش تزویر است نه خوش حقیقی اما ادراک بمعنی کرده و در آتش طلب آن میسوزند و از خوش حقیقی تا تزویری فرق نمیکنند مثلا از پیر و جوان هر که هست طالب رزوست لیکن سره از ناسره امتیاز نمی تواند کرد قوله بی محک زر را مکن از ظن کزین ۱۲ از محک نور یقین و معرفت مراد است هر که دارد آنرا کار میفرماید و هر که ندارد باید که خود را بصاحب محک بسپارد قوله بانگ غولان هست بانگ آشنا ۱۲ از بانگ غولان دعوت اصحاب شیطنت که خود را از اصحاب معرفت وانمایند اگر خواسته شود مناسب است اما حضرت مولوی وسادس نفسانی مراد داشته اند چنانچه بتصریح خواهند کرد قوله آشنای کو کشد سوی فنا ۱۲ از ین فنا هلاک و آن همه که مراد است نه فنای که مراد سالکان طریقت باشد قوله تا کند آن خواجه را از آفلان ۱۲ ای هالکان قوله چشم چون نرگس ازین کر گس بدر نرگس سر بزیر افگند و بدریشت پا چشم دوخته بصبح سوختی بیند قوله رنگ می را باز دان از رنگ کاس ۱۲ یعنی کاسه که مجرا آنجا جا گرفته قوله تا بود گردیدگان هفت رنگ ۱۲ دیده پیدا کند صبر و در رنگ ۱۲ از دیدگان هفت رنگ دیده ای ظاهر میخواهد که الوان مختلف ناظر است چون چشم ظاهر مانند نرگس از کرگس مردار خوار دنیا برد و ختی و میان صبح صادق و کاذب تفریق کردی بهمین قدر چه دو رنگ دیده دل باز شد و مشاهده عالم معنی گردید ازین اقرار فاضل پیدا کند صبر و در رنگ باشد و الله اعلم بالصواب قوله کارکن در کارگه باشد نهان ۱۲ درین بیت و چند بیت آینده چه چیز ذکر میکند کارکن و کارگه و کارزار کارکن هستی مطلق و از کارگه جهت نیستی ممکنات و از کارزار جهت هستی آن مراد میدارد و بهمین تمهید پرده از روی کار برداشته باشد و خفای در معنی ابیات نماند لیکن بجهة مزید توضیح معنی هر بیتی را تقریر کنم تا طریق فهم بر تو آسان شود قوله تو برو در کارگه بنیش عیان ۱۲ یعنی نیست شو هستی مطلق مرئی شود قوله کار چون بر کارکن پرده تنید ۱۲ کارکن در کارگه باشد پدید ۱۲ یعنی هستی تو چون حجاب نیستی مطلق شد نیستی تو محل ظهور انوار دیدار آمد قوله خارج آن کار تو انیش دید ۱۲ ضمیر آن بجانب کارگه راجع است یعنی خارج آن کارگه عبارت از نیستی کار آن کارکن را میتوانی دید یعنی هستی تو بنظر تو خواهد در آید اما کارکن را که در انتظار آنی خبر در کارگه نیابی قوله کارگه چون جای باش حامل است ۱۲ از عامل کارکن مراد است قوله آنکه بیرون است ازو می غافل است ۱۲ یعنی کسی که بیرون کارگاه است و از خود نیست گشته از حامل غافل است قوله بس در آرد کارگه یعنی عدم ۱۲ اینجا تصریح فرمود برادر الله الهادی الی سبیل الرشاد اما عدم را از برای آن کارگاه گفته که حق تعالی همه مقدورات را بر وفق حالم ازلی از

وقافیه در لغت پس رونده و از پی آینده را گویند و در اصطلاح کلمه که در آخر شعر باشد اینجا یعنی آخر مقصود است **قوله** کور را قسمت خیال غم فراست ۰ عاشق صورت در خیال بند است که ثمرهٔ آن غم واندوه است زیرا که صورت ناید **قوله** بهرهٔ چشم آن خیالات فناست ۰ هر که چشم بنیاد ارد و فنای خود چنانچه گذشت هر سه یک شد چون طلسم تو شکست **قوله** حرف قرآن را ضریران معدنند ۰ شک نیست که متبعان الفاظ قرآنی نسبت بواقعان اسرار معانی مثل صورت پرستان نابینا و ضریر اند و حالت آنها بحالت کسی ماند که خرکم کرده بر پالان چسپیده باشد پس مقصود از ذکر خر و پالان اقامت مثال است نه تشبیه الفاظ است و معانی قرآن بخر و پالان که مستلزم سوی ادب باشد و این مطلب را حکیم سنائی چنین بنظم آورده است ۰ از محمد برای کوری چند ۰ مصحفے ماند کهنه کوری چند ۰ را مصحف کسی نمیجوید ۰ کور با کس سخن نمیگوید ۰ چون تو بینائی بی ضرر و که جست این بیت با ابیات لاحقه افاده آن میکند که در پی اصل باید شتافت زیرا که فرع تابع اصل است **قوله** پشت خر دوکان مال و مکنت است ۰ پس در تفحص خر باش نه در تجسس پالان **قوله** جان تو سرمایهٔ صد قالب است در نیمصرع نیز غرض تشبیه نیست بلکه بهمین قدر تمام است که در صدد و تربیت جان باش نه در پی تیمار بدن سرمایه صد قالب بودن کنایه از انست که یک جان آگاه صد تن گمراه را براه رساند **قوله** خر بهنه بر نشین ای بوالفضول ۰ انتقال کرده تشبیه نفس باخر یعنی نفس را از دواعی شهوات مجرد کن و بر و سوار باش چنانچه بشیتر تصریح این معنی خواهد کرد **قوله** النبی قدرک معرور یا ۰ معرور بضم میم و سکون عین مهمله و ضم رای مهمله بروزن مفعول از باب افعیعال من اعرورت الفرس ای رکبت عریانا کذا فی القاموس والصحاح **قوله** هیچ واز رو زر غیری برنداشت ۰ فی القرآن ولا تزر وازرة وزر اخری یعنی بر ندارد نفس گناه کننده بار گناه نفس دیگر **قوله** تا نکردی تو گرفتار اگر ۰ فائده سعی و کسب پیاپے میفرماید که بیهوده سعی اگر کار نشود هم تسکین حاصل میشود و مرتبه یقین از دست نمیرود بجهت آنکه میدانند که سعی کرد چون مقدر نبود نشد و اگر سعی نکرده باشد تردد باقی بود و این خطره عارض شود که اگر اینچنین میکردم آنچنان میشد چون نکردم نشد **قوله** کز اگر گفتن رسول با وفاق ۰ اشارة بحدیث احرص علی ما ینفعک واستعن باللہ ولا تعجز وان اصابک شیئی فلا تقل لو انی فعلت کان کذا و کذا ولکن قل قدر اللہ و ما شاء فعل فان لو تفتح علی الشیطان یعنی اگر فتحیاب عمل شیطان میکند مثل **قوله** کاشکے معمور بودی ای سرا ۰ خانه تو بودی این معمورها ۰ یعنی این خرابه اگر معمور می بود تو خانه میکردی و معمور میشدیم که از تو فیض بردیم پس لفظ معمور را در مصرع ثانی بقطع اضافه باید خواند **قوله**

از رب العباد استمداد طلب میفرماید قوله اینچنین مینگرپیما کارتست ۱۲ مینا گری را هم یعنی کیمیا گری
و هم یعنی آئنه سازی استعمال کنند قوله انچه تائید است مسند میکند ۱۲ یعنی معتبر میداند قوله این ریا
کن عشقهای صوری ۱۲ یعنی این بحث راکه بعضی از اوصاف بشری مجرد شده اند و امور محسوسه زنهشم
رد دیده اند بجای خود بگذار و که اگر نیک تامل رد و عشقهای صوری و مجازی نیز از عالم غیب داند
لیکن عاشق صورت از دریافت انیعنی غافل است لهذا چند بیت می آید بمنزله تازیانه است گرفتاران
عشق مجاز را هی نیست بحقیقت پیدا کنند قوله انچه محسوس است گر معشوقه است ۱۲ برهان است
بدانکه صورت محسوس است اگر معشوق را شاید پس هر که حس دارد باید که عاشق و این کلیه
ممنوع است پس معشوق بودن محسوس نیز ممنوع باشد قوله چون وفا آن عاشق افزون میکند
میگوید که وفا صفت عشق حقیقی انیست چون آن ره دهد وصف وفا زیادتی پذیرد و دیگر
صورت آن وفا تغیر نیابد و بریک قرار باشد قوله آنکه تو هم عاشقی بر اصل خویش ۱۲ بپاس کس
که این گفتار را از صاحب حال شنیده و با وجود گرفتاری صورت گمان برده که اصل خود عاشق است
و از گرفتاران دیگر که قدم از دائرهٔ صورت پیش بگذاشته اند خود را پیش قدم میداند و از غرور
بر صورت پرستان دیگر زبان طعنه دراز میکند او را تنبیه میفرماید و میگوید قوله پرتوی عقل است
آن بر حس تو ۱۲ مرد صاحب حال را عقل نامیده و اثر قول او را بر تو عقل یعنی از استماع اقوال ارباب
حال ترا این زعم ناشی شده و حال آنکه از قول تا فعل و از گفتار تا کردار تفاوت بسیار است قوله
چون زر اندوداست خوبی در لبد ۱۲ باز رفت بر سر قدح صورت پرستی تا صورت که بزعم فاسد خود را
صاحب معنی تصور کرده نیک متنبه شود قوله رو نعمره منکسه بخوان ۱۲ قال الله تعالی ومن نعمره ننکسه
فی الخلق افلا یعقلون و کسی که در از گردانیم عمر او را نقصان میگردانیم در خلقت او یعنی زیاده میشود
ضعف او و نقصان میگیرد قوت بسبب ظهور پیری و زوال جوانی قوله دل طلب کن دل منه در
استخوان ۱۲ صورت استخوان و معنی مغز آن گمان جمال دل جمال باقیست یعنی جمال که بر دل می تابد
جمال تجلی حق است قوله هر سبیک شد چون تو شکست ۱۲ هر که از خود فانی گشت و جمال باقی دریافت
آن جمال را در تجلیات متنوعه ناظر گردید پس انچه گفت همون آبست و هم ساقی و هم مست کنایه از بسط
آن تجلی جمال است که محیط است بر مراتب سه گانه سیر الی الله و فی الله و بالله قوله بهر مناسب شادی
و هم بر قافیه ۱۲ تعریض بر جهان صورت پرست که تهمت دریافت معنی بر خود بسته یعنی انچه بزعم خود معنی
پنداشته و بدان شاد شده مناسب و مشاکل معنی است نه معنی و بجای قافیه است و بر معنی اصلی سزا

کرد از ایمان خویش ۵ ای مقربان خود **قوله** همچون ابلیس که میگفت ای سلام ۵ سلام اسم حق سبحانه تعالی
قوله رب انظرنی الی یوم القیام ۵ اقتباس از آیه فانظرنی الی یوم یبعثون **قوله** که بد روشنی کنم تهدید
شان ۵ قال عز اسمه الشیطان یعدکم الفقر ویامرکم بالفحشاء واللہ یعدکم مغفرة منه وفضلا دیو وعده میکند
شما را فقر و احتیاج و امر میفرماید شما را بخل و امساک و منع صدقات **قوله** هر که سردت کرد میدان که در دست ۵ هر کس
که ترا از طلب حق سرد گردید بدانکه شیطان در دست او پنهان است **قوله** که خیال آسیا و باغ و راغ ۵ که خیال
میغ و باغ و لیغ و راغ ۵ راغ دامن کوه و صحرا میغ ابر باغ مرغابی و نوعی از کبوتر لیغ بدول لاغ هزل و
بازی دیو که شیطان باشد از صدق و اخلاص مفلس است **تتمه مفلس زندانی قوله** در کنی او را
بهانه آوری ۵ یعنی اگر با و شرکت کنی او را بر سر حذر و بهانه آورده باشی که بگوید من از شرکت گریزان
بودم بزور شریک من شد **قوله** که رو بیچاره بسی فریاد کرد ۵ تعریض خفی بر اهل محکمه که از خود کمتر پرهیز کند
قوله بر شتر نشست آن محط گران ۵ ای مفلس **قوله** مفلسی قلبی وفای دبه ۵ یعنی دابة الارض ۵
در حکم آرید این پژمرده را ۵ یعنی اگر حکمی و خواه نخواه بیارید **قوله** با شعار نود و ثار شاخ شاخ ۵ شعار
بکسر جامه ملاحق بدن و دثار بکسر جامه بالا این لفظ دثار و لفظ شاخ شاخ هر دو صفت شعار است
یعنی جامه دارد بالا نو و مابین شاخ شاخ و پاره پاره **قوله** جو رها کردم کم از اخراج کاه ۵ یعنی جو
برای شتر نمی خواهم از خرج خود کن و کاه خود برای شتر ۵ بده است بر سمع و بصر مهر خدا ۵ اشارة
بآیه ختم اللہ علی قلوبهم وعلی سمعهم وعلی ابصارهم غشاوة وختم اللہ عبارتست از منع تصرف و غیر تصرف
در جز این شاعر مدارک اشقیا تا جزما با اراده حق ابواب آن خزاین مفتوح نگردد و درین آیه ارباب
اشارت فکرای دقیق و نظرهای عمیق دارند **قوله** در حجب بس صورت است او بس صدا ۵ یعنی
در حجب صور کونیه صور غیبی مستور است و صداهای پیچیده هر کرا حق خواسته آن صور را دیده و آن
صداها شنیده ۵ گفت پیغمبر که یزدان مجید ۵ عن جابر قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیه وآله وسلم
لکل داء دواء فاذا اصیب دواء الداء برا باذن اللہ هین بنه چون چشم گشته سوی جان ۵ یعنی
چنانچه چشم گشته بسوی جان نگران باشد همچنین باید که چشم تو بسوی لامکان باشد باز گرد از هست
سوی نیستی حلاج برداشتن ختم از قلوب و سمع و ابصار میفرمایند که میل تو جانب هستی موهوم غشاوه
تست جامه هستی چاک کن و لذت نیستی ادراک کن تا مهر برداشته شود **قوله** صبر معطل در جهان هست
کیست ۵ یعنی جهان که هست شماست و اهل این جهان را معطل از ان گفته که هر چه شد نیست بیشتر شده
است چون خروج از حبس قیود ترک مغلطات وجود بی دستیاری توفیق میسر نگردد دست بدعا برداشته

ضرورت شد صلاح ۱۲ مطابق بایهٔ فمن اضطر فی مخمصة غیر متجانف لاثم فان الله غفور رحیم والضرورات تبیح المحظورات اشعر قوله چند ازین صبر و ازین سه روزه چند ۱۲ سالکان پیش هر سه روز یکبار طعام کردندی قوله سیر خورد و فارغست از ننگ دق ۱۲ دق بچند معنی آمده اینجا بمعنی گدائی است قوله گفت خادم ریش بین جنگی نجاست ۱۲ خادم در جواب صوفی از راه طنز گفت که از ریش خود ملاحظه کن یعنی باوجود این ریش پریشان و هرزه گو و ازین گفتن میان صوفی و خادم جنگ برخاست قوله عکس خندان باید از ایمان خوش ۱۲ میفرمایند که در ابتدای حال طلب را از تقلید و متابعة چاره نیست زیرا که صحبت کامل و اتباع او مصقلهٔ آینهٔ روح است و مفتاح ابواب فتوح قوله زانکه از تقلید صوفی از طمع ۱۲ اشارة بآنکه تقلید چون با طمع یار شد باعث خرابی کار شد قوله گفت کبرم کز طمع قارون شوی ۱۲ یعنی ترا رو با خود چنین گفت وطمع مال مکر قوله هر نبی گفتی با قوم از صفا ۱۲ تصریح کرد که مراد از آئنه و ترا زو وجود انبیاست علیهم السلام قوله من نخواهم مژد پیغام از شما ۱۲ اشاره بآیه قل لا اسئلکم علیه اجرا ان اجری الا علی الله قوله داد حق دلالیم هر دو سری ۱۲ کنایه از افاضه و استفاضه قوله گرچه خود بوبکر بخشد چل هزار ۱۲ صدیق در اوان توفیق بعد دریافت جلادت تحقق چل هزار درم اتفاق کرد **تعریف کردن منادیان قاضی مفلسی را اگرد شهر** قوله زانکه آن لقمه ریا کاوش برد ۱۲ یعنی تفحص نماید قوله نیست پی یا مژد پی دق الحصیر ۱۲ دق الحصیر بوریا کوبی یعنی جهانیان بهر بهانه چیزی میخواهند یکی مژد یا میخواهد که در کار او سعی کردم یکی ضیافت بوریا کوب طلب میکند که مرا مهمان کن قوله آدمی را فربهی هست از خیال ۱۲ ربط این بیت با ماقبل این طریق است که اگر در ظاهر با هیچکس مصاحب نشوی خیالات تو با تو همیشه همراه است وخیال از دو حال خالی نیست یا خوش است یا ناخوش چنانچه خود بیان میفرماید قوله گفت پیغمبر خدا ایمان نداد ۱۲ فی الحدیث من لا صبر له فلا ایمان له زیرا که ایمان دو نصف است یکی نصف صبر دیگر شکر قوله آن یکی در چشم تو باشد چو مار ۱۲ باز رفت بر سر خیال قوله کاندرین یک شخص هر دو فعل هست در ذات یک شخص دو صاحب خیال خیال مختلف توانند اندیشید که یکی بعداوت کافران کار دو دیگران بمحبت مومن شمارد و نشناسد احتمال صلاحیت اوست مرقول کفر و ایمان را قوله گفت بر ذات فمنکم مومن ۱۲ اشارة بآیه هو الذی خلقکم فمنکم کافر و منکم مومن قوله از جمال یوسف اخوان بس نفور تائید است همان مد عا آنکه در ذات شخص واحد خیال مختلف را مجال احتمال باشد جمال یوسف از خیال در چشم اخوان قبیح نمود و از خیال در دیدهٔ یعقوب ملیح بود **شکایت کردن اهل زندان** قوله مجتبش این که خدا گفته کالوا ۱۲ قال الله تعالی کلوا مما رزقکم الله قوله بس تفحص

برساند یا این دو دیده اگر تلف شود و دیده نگرد حق سبحانه تعالی نتواند در عوض داد و اگر لفظ کم را بکاف فارسی مضموم خوانده شود نیز درست میشود **قوله** لیک پیکار تن پر استخوان یعنی خادم تن روح را مضر ما هیچو آن آبله که امد زد استان ابلهی که تکلیف زنده کردن استخوان بحضرت عیسی کرد **قوله** بر دل خود کم نه اندیشه مباش یعنی اکه وجه معاش حق سبحانه تعالی میرساند چنانچه در قرآن مجید خبر داده است و فرموده است و امر اهلک بالصلوة و اصطبر علیها لا نسئلک رزقا نحن نرزقک والعاقبة للتقوی امر کن اهل خود را بنماز و صبر کن بدان یعنی مداومت نماز نخواهیم ترا روزی دادن یعنی ترا نمی گویم که خود را و کسان خود را روزی ده ما روزی میدهیم ترا و ایشان را بس برای نماز و نیاز فارغ باش که سرانجام پسندیده مر خداوندان تقوی راست **قوله** ترک چون باشد بیاید حرکتی یعنی حاصل معنی آنکه ترک روح را برای سکونت و اقامت از خرگاه تن ناگزیر است تا در خرگاه باشد خرگاه با اوست ترا غم خرگاه او خوردن چه لازم **تمامی قصه زنده شدن استخوان او قوله** آنچنان بنما بما آنرا که هست یعنی اشاره بحدیث الهی ارنا الاشیاء کما هی یعنی بنما حقائق تعینات وجودیه را چنانچه هست تا حقیقت ظهور وجود از مظاهر منکشف شود شیخ عطار گوید **قوله** اگر اشیا همین بودی که پیداست دعای مصطفی کی آمدی راست یعنی که با حق متردین گفت الهی یعنی بمن بنمای اشیا را کما هی یعنی خاک بر سر استخوان را که آن مراد از استخوان حکام دنیویست **قوله** رو بآب چشم بندش را برند یعنی زنده کن و بتراش **قوله** گر ضریری کم تراست و تیز چشم یعنی ضریر نابینا کمتر بفتح را و سکون میم و ضم نافربه و کند **قوله** نوحه گو باشد مقلد را حدیث یعنی نوحه کو کلب بولیانست که در تعزیت دف زنند و های بر اصول آهنگ کنند و اهل ماتم را بگریانند و مزدستانند **قوله** بار برگاه است و برگردون چنین یعنی گردون دولاب **قوله** دزه دزه گشته بودی قالبش یعنی مبالغه در عظمت اسم الهی **قوله** نام دیوی را برد در ساحری یعنی نام دیو را ساحری از سحر رد و کند برای تقدیر لفظ نام را بقطع اضافه باید خواند و اگر زه برده باشد چنانچه در بعضی نسخها دیده شد نام را اضافت در کار شود و معنی چنان باشد که نام دیوی در سحر و ساحری راه بمنزله می برد و تاثیری بخشد نام خدا را چرا برای پشیر بر زبان میرانی که خار بدن روستائی شیر را **قوله** لو انزلنا کتابا للجبل یعنی از آیه لو انزلنا هذا القرآن علی جبل لرایته خاشعا متصدعا من خشیة الله صوفیان بهمه مسافر را فروختن چون این سخن از آفت تقلید بر آمده احوال صوفی مقلد را بیان میفرماید **قوله** نی چنان صوفی که ما گفتیم پیش یعنی آن صوفی که مرکب خود را بخادم لاحول گو سپرده بود محقق بود **قوله** از سر تقصیر آن صوفی رمه یعنی کله صوفیان تنگدست که اتفاق کردند بر فروختن مصر مهان **قوله** بس فسار کز

گردید این خطاب در رسید **قوله** تا نداند سعد نحس بخبر ۵ یعنی از ارادت الهی هر دو را آگاهی نیست **قوله** چونکه موسی
رونق دور تو دید ۵ دور خبر است که حق تعالی صد و چهارده بار موسی را ندا کرد و هر بار موسی را گمان
میشد مگر حدیث است او میکند و تابعان ملت او را می ستاید خبر بسمع رسانید که تلک امتک احمد موسی دعا
کرد و گفت اللهم اجعلنا هاامتی ندا آمد که من امت ترا امر کردم سمعنا و عصینا گفتند امت احمد سمعنا و اطعنا
گویند موسی گفت اللهم اجعلنی من امة احمد **قوله** غوطه ده موسی خود را در بحار آمد این بیت ترجمهٔ دعای موسی
است که از روی ابست شدن کرد و بدعا گفت که مرا در بحار اندوار او غوطه ده و از میان دورهٔ
پیغمبر آخر الزمان بیرون آر **قوله** گفت یا موسی بدان نمود دست ۵ الی البیتین یعنی آنکه موسی را از
جانب حق خطاب آمد که این اسرار ازان جهت بر تو کشف کردم که باوجود دوری تو ازان دور از فضیلت
آن ظهور ترا محروم نگردانم پس ازان دور خود را خارج مدان ای کلیم و پای امید در دامن کش که کلیم بخشش
و بخشایش ما بس دراز است ما کلیم دور محمدی که تا ساعت قیام و قیام ساعت گسترده **قوله** فانبعثت
امة مهدیه ۵ اشعار است بدانکه درین حدیث جائیکه فخلقت الخلق و قعست مراد ازان خلق امت
محمدی است زیرا که طریق معرفت بر سبیل استفاده بجز وجه انم بطفیل سرور عالم و آدم مخصوص این امت است
قوله و انمودت تا طمع کردی دران ۵ ضمیر او راجع بسوی احمد است صلوات الله علیه یا بجانب حق جل و علا
حلوا خریدن شیخ احمد خضرویه **قوله** کرد حق بهر خلیل از ریگ آرد ۵ در قصص آمده که ابراهیم
را هیچ از بهر خوردن عیال نبود گفت بروم تا آرد بیارم رفت و جوال پر از ریگ کرد آورد حق سبحانه
تعالی آنرا آرد ساخت تاشر مندهٔ نشود **قوله** شیخ ابی سالها این کار کرد ندای منسوب بوام **قوله** کارک
خود میگذارد ۵ هر کسی ۵ مطابق است بکریمه قل کل یعمل علی شاکلته هر کس عمل میکند بطریقه که کل حال او باشد
از خیر و شر ۵ هدی و ضلالت شبلی این آیه را در رجا قوی میداند از دیگر آیات رجا و میگوید که از بنده جفا و
خطائی و لئیمی و از خدا وفا و عطا و کریمی **قوله** همت آن شیخ شخار کرد ۵ یعنی همت شیخ آن مانع بود که
مجلسیان بهای حلوا بکودک دهند **قوله** کرده باشد تعصب موسیا ۵ از حماقت چشم موش آسیا ۵ مقوله
غریبان است که در معذرت شیخ را موسی خطاب کرده میگویند که حضرت موسی ما چنان چشم دوربین روشن
خضر پیدای موسی زمان ما با چشم تو از روی حماقت و ابلهی تعصب میکند چشم موش آسیا یعنی چشم ما یان
که در عدم بصارت معنوی مثل چشم موش است ز ذهنی گمراهی و ضلالت **قوله** لی تضرع کامیابی مشکل است
قال الله تعالی ادعوا ربکم تضرعا و خفیة **رسانیدن شخصی را مدی** **قوله** در وصال حق دو دیده
لی کم است ۵ یعنی با وجود دیدار حق همین دو دیده که داری هرگز کمی نه می بیند و گریه گزندی بدان

برساند یا این دو دیده اگر تلف شود دو دیده نگر حق سبحانه تعالی نتواند در عوض داد و اگر لفظ کم را بکاف فارسی مضموم خوانده شود نیز درست میشود **قوله** لیک پیکار تن پر استخوان یعنی خادم تن روح را مضر ما هیچو آن آبله که اندر دو استان ابلهی که تکلیف زنده کردن استخوان بحضرت عیسی کرد **قوله** بر دل خود کم نه اندیشه مباش یعنی زیرا که وجه معاش حق سبحانه تعالی میرساند چنانچه در قرآن مجید خبر داده است و فرموده است و أمر اهلک بالصلوة واصطبر علیها لا نسئلک رزقا نحن نرزقک والعاقبة للتقوی امر کن اهل خود را بنماز و صبر کن بدان یعنی مداومت نماز نمیخواهم ترا روزی دادن یعنی ترا نمی گویم که خود را و کسان خود را روزی ده ما روزی میدهیم ترا و ایشان را بس برای نماز و نیاز فارغ باش که سرانجام پسندیده مر خداوندان تقوی راست **قوله** ترک چون باشد بیاید حرکتی یعنی حاصل معنی آنکه ترک روح را برای سکونت و اقامت از خرگاه تن ناگزیر است تا در خرگاه باشد خرگاه با او راست تر اغم خرگاه او خوردن چه لازم **تمامی قصه زنده شدن استخوان او قوله** آنچنان بنما بما آنرا که هست یعنی اشاره بحدیث الهی ارنا الاشیاء کما هی یعنی بنما حقائق تعینات وجودیه را چنانچه هست تا حقیقت ظهور وجود از مظاهر منکشف شود شیخ عطار گوید **قوله** اگر اشیا همین بودی که پیداست دعای مصطفی کی آمدی راست یعنی که باحق مهتر دین گفت الهی یعنی بمن بنمای اشیا را کما هی یعنی خاک بر سر استخوان را که آن مراد از استخوان حکام دنیویست **قوله** رو بآب چشم بندش را برند یعنی زنده کن و بتراش **قوله** گر ضریری کم تراست و تیز چشم یعنی ضریر نابینا کمتر بفتح را و سکون میم و ضم نافرو کننده **قوله** نوحه گو باشد مقلد را حدیث یعنی نوحه کو کلب لولیانست که در تعزیت دف زنند و های بر اصول آهنگ کنند و اهل ماتم را بگریانند و مژد ستانند **قوله** بار برگاو است و بر گردون چنین یعنی گردون دولاب **قوله** دزه دزه گشته بودی قالبش یعنی مبالغه در عظمت اسم الهی **قوله** نام دیوی را برد در ساحری یعنی نام دیو را ساحری از سحر رود و رکند برای تقدیر لفظ نام را بقطع اضافه باید خواند و اگر زه برده باشد چنانچه در بعضی نسخها دیده شد نام را اضافت در کار شود و معنی چنان باشد که نام دیوی در سحر و ساحری راه بمنزله می برد و تاثیری بخشد نام خدا را چرا برای پشیر بر زبان میرانی که خار بدن روستائی شیر را **قوله** لو انزلنا کتابا للجبل یعنی از آیه لو انزلنا هذا القرآن علی جبل لرایته خاشعا متصدعا من خشیة الله صوفیان همه مسافر را فرو ختن چون این سخن از آفت تقلید بر آمده احوال صوفی مقلد را بیان میفرماید **قوله** نی چنان صوفی که ما گفتیم پیش یعنی آن صوفی که مرکب خود را بخادم لاحول گو سپرده بود محقق بود **قوله** از سر تقصیر آن صوفی رمه یعنی کله صوفیان تنگدست که اتفاق کردند بر فروختن مصر مهان **قوله** پس فسار کن

گردید این خطاب در رسید **قوله** تا نداند سعد نحس بخیر بدلیعنی از ارادت الهی هر دو را آگاهی نیست **قوله** چونکه موسی
رونق دور تو دید بد در خبر است که حق تعالی صد و چهارده بار موسی را نداکرد هر بار موسی را گمان
میشد مگر حدیث است او میکند و تابعان ملت او را می ستاید خبر بسمع رسانید که تلک امته احمد موسی دعا
کرد و گفت اللهم اجعلنا هاامتی ندا آمد که من امت ترا امر کردم سمعنا وعصینا گفتند امت احمد سمعنا واطعنا
گویند موسی گفت اللهم اجعلنی من امة احمد **قوله** غوطه ده موسی خود را در بحار آنه این بیت ترجمه دعای موسی
است که از روی ابست شدن کرد و بدعا گفت که مرا در بحار اندوار او غوطه ده و از میان دوره
پیغمبر آخر الزمان بیرون آر **قوله** گفت یا موسی بدان نمود مست هو الی البیتین یعنی آنکه موسی را از
جانب حق خطاب آمد که این اسرار ازان جهة بر تو کشف کردم که باوجود دوری تو ازان دور از فضیلت
آن طور ترا محروم نگردانم پس ازان دور خود را خارج مدان ای کلیم و پای امید در دامن کش که کلیم بخشش
و بخشایش ما بس دراز است ما کلیم دور محمدی که تا ساعت قیام و قیام ساعت گسترده **قوله** فانبعثت
امة مهدیه ندا اشعار است بدانکه درین حدیث جائیکه فخلقت الخلق و قعست مراد ازان خلق امت
محمدی است زیرا که طریق معرفت بر سبیل استفاده بر وجه انعم بطفیل سرور عالم و آدم مخصوص این امت است
قوله و انمودت تا طمع کردی دران ضمیر او راجع بسوی احمد است صلوات الله علیه یا بجانب حق جل وعلا
حلوا خریدن شیخ احمد خضرویه **قوله** کرد حق بهر خلیل از ریگ آرد بود در قصص آمده که ابراهیم
را هیچ از بهر خوردن عیال نبود گفت بروم تا آرد بیارم رفت و جوال پر از ریگ کرد آورد حق سبحانه
تعالی آنرا آرد ساخت تا شرمنده نشود **قوله** شیخ ابی سالها این کار کرد و ندای منسوب بوام **قوله** کارک
خود میگذارد هر کسی بر مطابق است بکریمه قل کل یعمل علی شاکلته هر کس عمل میکند بطریقه که کل حال او باشد
از خیر و شر و هدی و ضلالت شبلی این آیه را در رجا قوی میداند و دیگر آیات رجا و میگوید که از بنده جفا و
خطائی و لئیمی و از خدا وفا و عطا و کریمی **قوله** همت آن شیخ شخار اکرد بند بدلیعنی همت شیخ آن مانع بود که
مجلسیان بهای حلوا بکودک دهند **قوله** کرده باشمت تعصب موسیا از حماقت چشم موش آسیا بد مقوله
غریبان است که در معذرت شیخ را موسی خطاب کرده میگویند که حضرت موسی ما چنان چشم دوربین روشن
خضر پیدای موسی زمان ما با چشم تو از روی حماقت و ابلهی تعصب میکند چشم موش آسیا یعنی چشم مایان
که در عدم بصارت معنوی مثل چشم موش است زهی گمراهی و ضلالت **قوله** لی تضرع کامیابی مشکل است
قال الله تعالی ادعوا ربکم تضرعا وخفیة **رسانیدن شخصی را مدسی** **قوله** در وصال حق دو دیده
لی کم است بدلیعنی با وجود دیدار حق همین دو دیده که داری هرگز کمی ندهی بنید و گریه گزندی بدان

طالع گردید تن را بخطاب یا ایها النفس المطمئنة ارجعی الی ربک راضیة مرضیة مشرف گردانیدند که ای شب تن تو نیز چون روز جان در کاری و حق تعالی ترا از نظری که با جان داری محروم نگردانیده ترک رو تو دفع تو نکرده و رها نساخته **قوله** وصل پیدا گشت از عین بلا بد یعنی محافظت روح با تن عین بلا بود اما رحمت الهی چون تن را مثل جان نوازش فرمود و از عنایت خود متروک نگردانیده مژده وصل در رسید و جناب مصطفوی را بمعراج جسمانی حاصل شد و از دریافت نعمت وصال حلاوت فراهم آمد و آن حلاوت معبر شد باقلی ای ما لغضنک پس ازین تفسیر و تاویل مفهوم شد که از اهل کمال هریکی بقدر حال از کلام ملک متعال فهم حقائق و درک معانی کرده و حالها متفاوتست چنانچه میفرمایند **قوله** هر عبارت خود نشان حالیتست الاناء یترشح بما فیه چرا چنین نباشد ان للقرآن ظهرا و بطنا و لبطن بطنا الی سبعة البطن **قوله** حال چون دست عبارت آلیتست مثلا آلت عبارت مانند تشبیه است و حالت جان مانند دست چنانچه پی دست از تشبیه کاری نیاید همچنین از آلت بی حالت در معنی نکشاید **قوله** آنکه در گفت و سه گفت وهش ازین بد یعنی محاسبان آفاق را اتفاق نیست که واحد واحد است حتی جمعی که بتعدد الله قائل اند مثل شنوی و ثالث ثلاثة و حلولی چنانچه یک را یک میدانند اگر احولی از دید آنها رفع شود و یک را یک بنید و یک گویند **قوله** در چه بنویسی نشانش میکنی مد تمام این بیت مبتدا و بیت آینده خبر حاصل کلام آنکه چنانچه کار رز کرا از نقشگر نیاید همچنین علم و حکمت از علمای رسم که بحث و جدل مزاج دانش پنداشته اند صورت نه بندد و علم معرفت در دل نااهل قرار نگیرد زیرا که علم بمثابه بار و نااهل بمنزله بگیر است کما قال یافتن شاه باز را **قوله** غافل از لا یستوی اصحاب النار مد اشارة بآیه لا یستوی اصحاب النار و اصحاب الجنة اصحاب الجنة هم الفائزون **قوله** زانکه شه هر زشت را نیکو کند تلمیحست بآیه یبدل الله سیاتهم حسنات **قوله** رو مکن زشتی که نیکیهای ماست مد هرگاه که بحکم حسنات الابرار سیات المقربین نیکیهای ما کم از زشتها نباشد دیگر در پی زشتی رفتن کمال شقاوت بوده در بعضی نسخ بجای رو مکن رو مکن دیده شده در نصورت بمعنی چنین باشد که زشتی اعمال همچکس را رو مکن و بحقارت مبین که متاع نیکها ما نیز چندان از زشتی ندارد بیت آینده همین را میخواهد اما انچه سید عبد الفتاح نوشته که بجای رو مکن رو مکن بنظر در آمد و نسبت به مکن بهتر مینماید و که موافق می آید بحدیث انکسار العاصین احب من صولة المطیعین محل تردد است زیرا که امر بزشتی عمل دانی عصیان از حدیث مستفاد نمیگردد و کما لا یخفی علی من له ادنی فطانة **قوله** قدر فندق آفلنم گردد حرمی مد فندق بکسر اول و سکون ثانی و ضم ثالث مثل پسته باشد اینجا کنایت از سنگریزه است چنانچه بیت آینده توضیح میکند **قوله** احمدا خود کیست اسپاه زمین مد یعنی آفتاب جمال پاکمال محمدی صلی الله علیه وسلامه چون از مشرق اقبال طالع

قوله آدما ابلیس را در مارین یعنی شیطنت در پوست آدم بطینت نهان باشد مثل نهان شدن شیطان در جلد مار هنگام دخول بهشت از بهر فریب آدم قوله در زمین مردمان خانه مکن یعنی گویا تشبیه میکند کار را که بعشوه و فریب مردم پیش گیری بنجانه ساختن در ملک دیگری که خانه از و باشد و رنج تو در کار عمارت برای او بود نه برای خود قوله آن منافق مشک بر تن می نهد یعنی برای حفظ تن و نگاهداشت مال اظهار مسلمانی میکند تا از مسلمانان گزندی نه بیند قوله چون تو جزو دوزخی پس هوشدار باجزو سوی کل خود گیر و قرار مده در توجه دنیتی ای نامدار مده عیش تو باشد زجنت پایدار یعنی باخلاق بد آدمی جزو دوزخ است و باخلاق نیک جزو بهشت زیرا که نار غضب و شهوت جزو دوزخ و نور علم و سکینه جزو نور بهشت است چه دوزخ از نار قهر مخلوق است و بهشت از نور لطف قوله ای برادر تو همان اندیشه بحسب معنی آدمی آن اندیشه است که دل او حامل آنست زیرا که همه جزو ازان اندیشه صورت بندد و در خارج و هر چه صورت بست همان اسم بر و اطلاق یافت تا اندیشه عبادت فکر و عبادت صورت نیست و عابد نام نشد و هکذا فی ضده و سائر الاوصاف قوله نورهای جوز تا جنسان بجد ای حد خود را از حد ناجنس جدا کن قوله گر در آمیزند عود و شکرش مده برگزینند یک یک از همدیگرش مده ضمیر شین راجع بجانب عطار است و فاعل برگزینند نیز عطار یعنی عود و شکر که نه از یک جنس اند اگر باهم آمیخته شوند عطار از یکدیگر جدا میتواند کرد قوله طبله ها بشکست و جانها رنجیدند مده در عالم ارواح هر جنس با جنس خود قرین و چار طبله نفوس که مطمئنه و ملهمه و لوامه و اماره باشد هر یکی بجای خود بود چون ارواح باشباح تعلق گرفت طبله ها در هم شکست و اجناس اربعه مخلوط شد انبیا بامر حق تعالی آمدند و هر جنسی را از جنس دیگر بقانونی که بود جدا کردند قوله حق فرستاد انبیا را با ورق مده ای با کتب و صحف قوله ناگزید این دانه ها را بر طبق مده فاعل گزید هر فردی قوله پیش از ایشان باهمه یک آن بدیم مده اشاره بمضمون این آیه است کان الناس امة واحدة فبعث الله النبیین مبشرین و منذرین قوله عکس ستارگان شام چشم دوز مده یعنی مرد خدا هر گاه راز مستور گرداند دلها تاریک شود قوله والضحی نور ضمیر مصطفی حضرت مولوی تفسیر سوره والضحی بطور اهل اشارت میفرمایند که حق تعالی بباطن و ظاهر حبیب خود قسم یاد میکند قوله باز والیل است ستاری او مده ستاری رسول عبارت ازانست که تن مبارک آنحضرت نقاب نور ضمیر اوست تا خلقی که بدعوت آنان مامور بودند با او توانند نشست و از غلبه نور عالم و اهل عالم را آتش در نگیرد و تن را از نگاری ازان گفته که دران پیکر روحانی نورانی بحسب ظاهر نگار شهریت بشریت بود قوله آفتابش چون بر آمد زان فلک مده چون آفتاب نبوت از فلک احدیت ذات

روح انسانی کنفس واحده است ه اشارة بکریمه نفخت فیه من روحی که اضافت بکنت و کریمه یا ایها الناس اتقوا ربکم الذی خلقکم من نفس واحدة **قوله** روح حیوانی سفال جامد است ه یعنی حکم کلوخ دارد **قوله** بگویم وصف خالی زان جمالی ه یعنی جمال حضرت ذوالجلال که روح انسانی بمنزله خالی است ازان چون وچرا عبارت از ظهور تجلی ذاتی و کمال ظهور تجلیات در عالم ارواح از جمال بتفضیل بیرون خزامیده روح انسانی را بولافه این مناسبت خال خوانده که خال رخسار معشوق را زیبی و فیری بخشد در بیان نیامد خال او ه یعنی حال آن خال در وصف نمیگنجد **قوله** هر دو عالم چیست عکس خال او ه یعنی دو عالم بنور روح انسانی منور است پس ضمیر او در مصرع اول راجع است بجانب حال و در مصرع ثانی بجانب حق جل جلاله و اگر هر دو ضمیر را بجانب حق راجع کنیم هم محذوری لازم نمی آید و وقت عتاب للطیف که اطلاق لفظ خال بر ذات پاک ذوالجلال نیامده و قتیکه از خال صفت خالقیت مراد داشته شود و بجانبی ماند و در اصل حضرت مولانا را نظر بر لفظ نیست چنانچه بنا، داستان شبان و اعتراض حضرت موسی برهمین اصلست و نیز در دفتر ثالث میفرماید **قوله** گر حدیثیت کثر بود معنیت راست ه آن کثرت لفظ مقبول خداست ه در لبو معنی کثر و لفظت نکوان نکوئی لفظ نه از دیگر طور **قوله** نطق میخواهد که بشگافد تنم ه بسبب عجز از بیان بسته شدن تقریر معنی حکایت **قوله** نافرون از خویش بازی می کشم ه یعنی بیشتر از اندازه بنفهم بشیرین سخن میرانم **قوله** کی گذارد آنکه رشک روشنست ه مراد از رشک روشنی آفتاب معیت که آفتاب صوری بران رشک دارد **قوله** تا بگویم انچه فرض و گفتنی است ه از بیان صورت قصه صوفی و بهمه **قوله** بحر کف پیش آرد و سبدی کند ه تشبیه میکند جوشش معنی را بحر امواج و توجه بجانب صورت به پیش آوردن بحر کف را **قوله** جزکند و زبعد جزمدی کشد ه باز تشبیه میکند غلبهٔ معنی را بر صورت قطع کردن و پاره ساختن بحر آن کف را و حاصل سخن آنکه حال خود را حضرت مولوی از راه کشمکش در میان معنی و صورت تشبیه فرمودند بحر و دیدو دریا **قوله** این زمان بشنو چه مانع شد مکر ه ای مانع بیان وصف خال جمیل حقیقی **قوله** لازم آید باز رفتن زین مقال ه این مقال حال **قوله** سوی آن افسانه بهر وصف حال ه ای حال صوفی **قوله** صوفی صورت پیندار ای عزیز ه اشاره میفرماید که مراد از صوفی همان روح انسانیت و از همه بدن انسان و از خادم و دوستان لاف زن و شیخان پیاز مکر و فن و از آخر دنیا و روز سفر هنگام رحلت **گمان بردن کاروانیان الخ قوله** آن خر کو بشب لاحول خورد ه یعنی بجای کاروانه قوت خر غیر لاحول اخری نخورد ه **قوله** شب سیح بود و روز اندر سجود ه سجود کنایه از اسکندری خوردن و بسر غلیدن حراست **قوله** در سر آید همچو آن خر از خباط ه خباط بضم اول دیوانگی و کلمه خشکی اینجا معنی آخر مناسب است

مناسب است

اولئک المقربون قوله بیشتر از بحر دریا سفته اند مراد از بحر بحر ایجاد ممکنات خواسته قوله بر بلانک حقه
خنبک نیز بر بضم اول و سکون ثانی خاجم یعنی قالب انسانی باشد قوله بی سیاه و جنگ بر نصرت زدند
چنانچه از ولادت حضرت موسی و ابراهیم منجمان بفرعون و نمرود خبر داده اند که تو از ایشان موجب
هلاک شما هاست قوله آن عیان نسبت بدیشان فکرتست مرورا نه خود نسبت بدوران رویتست چون
در بیت بالا فرمودند که بیدماغ و دل بر از فکر آمدند اینجا بسوی ترقی رفته میفرمایند که این فکر نه فکر است
که بفکرهای دیگر مشابه باشد بلکه امر تست عیان که نسبت باهل الله فکرست و نسبت بدیگران که از دریافت
اسرار الهی دورمیگردند رویت باشد یعنی هر تسلی که دیگر انرا از رویت شبی حاصل شود خواص حق را از
فکرت حاصل میگردد و آنچه در مرتبه غیب بدیده فکر عیان دیده اند و مشهود ایشان گردیده در جنب جلو
رتبه اینطائفه موسوم بفکرتست وگرنه نظر بهمت مجوران رویت عینی و عین رویت زیرا که این فکرت
در بند زمان نبوده ملک زمان نبوده فکرت بوده پس مشکل تقدم و تاخیر زمانی حل شده قوله چون این
دو راست مشکل حل بود مراد لفظ دو راست در کتابت اگر الف داشته باشد یعنی خلاصی قوله دیده چون بی کیف
هر باکیف را یعنی صحت و مبادا شما از حقائق دریافته نه از آثار ازیجهة باکیف در نظر ایشان بی کیف نموده قوله
بیشتر از خلعت آنگورها نشان میدهد از مستهای که در عالم امر بوده نه در عالم خلق قوله در دل آنکورے
را دیده اند یعنی حس اشیارا پیش از انکه بعقل آید بوجهی که بعقل خواهد آمد در قوت دیدآید قوله آسمان
در دور ایشان جرعه نوش مراد اشاره است بانچه در بعضی از صحایف آمده که ان الافلاک تدور بانفاس
بنی آدم یعنی مدار افلاک و اجرام بارواح کمال انسان منوط باشد قوله هم یکی باشند هم ششصد هزار
باعتبار حقیقت یکی و باعتبار قوی یعنی و اختلاف آثار بسیار قوله در عدد آورده باشد بادشان یعنی
حکم بر کثرت بسی از اسباب خارجی باشد چنانچه موج از دریا بسبب باد ممتاز شود قوله تفرقه در روح
حیوانی بود مراد بدانکه روح حیوانی حرمت لطیف بخاری که متولد میشود از لطائف اخلاط و منبعث میگردد
از تجویف اسیر قلب و بمقتضای ترکیب و امتزاج عناصر و اخلاط طبعی در افراد انسانی مغایرت یکدیگر است
بس مبادی روحهای حیوانی هم در اصل مفترق اند هم از ابدان زیرا که از عناصر اربعه موجود اند قوله نفس
واحد روح انسانی بود مراد زیرا که روح انسانی جوهریست مجرد از ماده بوساطت روح حیوانی مطیه تصرفات
اوست تعلق ببدن و تصرف ببدن دارد و اصل آن یک نور است که موسوم است بنور محمدی صلوة الله
علیه چنانچه میفرمایند قوله گفت حق رش علیهم نوره و قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم ان الله خلق
الخلق فی ظلمة ثم رش علیهم من نوره فمن اصاب من ذلک النور فقد اهتدی ومن اخطاه فقد غوی قوله

از شیخ ضیاء الدین ابو نصر موسی نقل میکند که گفت شنیدم از والد خود شیخ محی الدین عبد القادر که در بعضی سیاحات باشتی افتادم آنجا آب نبود چند روز آنجا بودم آب نیافتم تشنگی غلبه کرد حق تعالی ابری گماشت بر من سایه کرد و چند قطره آب از ان فرو چکید تسکین یافتم پس نوری ساطع شد که تمام افق را روشن کرد و صورتی از ان میان ظاهر شد و ندا داد که یا عبد القادر منم پروردگار تو حلال کردم بر تو انچه حرام است بر غیر تو بکن هر چه خواهی گفتم اعوذ بالله من الشیطان الرجیم ناگاه روشنی بتاریکی مبدل گشت و آن صورت دور رفته گفت یا عبد القادر نجات یافتی از من بواسطه علم باحکام الهی و فقه با احوال منازلات خود بمثل این واقعه هفتاد تن را از اهل طریق از راه برده ام که یکی از انها بجای خود نایستاده گفتم بسر الفضل و المنه **التماس کردن همراه عیسی علیه السلام زنده انخ**

وچون بالا مذکور شد که اکثر دعاها موجب هلاک شخص است و شخص غافل ازان این حکایت را باستشهاد آورده اند که از عیسی مرجوست زنده کردن استخوان کرد و او گوری که استخوان دران جمع بود شیری برجست و آن ایله را بدرید **قوله** چون غم خود نیست این تیمار را ۱۲ چون غم جان نیست این مردار را یعنی جز امداد ای محافظت خود از من طلب نمیکند **قوله** گفت حق ادبار هم ادبار جوست ۱۲ یعنی در زمین استعداد او تخم ادبار گشته اند و از ادبار اقبال نروید **قوله** کیمیای زهر مار است آن شقی ۱۲ یعنی هر چه بدست شقی در آید زهر مار شود فرضاً اگر بآب حیات رسد آنرا نیز زهر قاتل کند یا چنانچه مار زهر خود را بمنزله کیمیای عزیز تر میدارد این شقی نیز ادبار خود را میدارد **اندر کردن مملوئی** این داستان مربوط است بانکه بر قول و فعل بد بر اعتماد نباید کرد چنانچه صوفی بر خادم اعتماد کرده ندامت کشید **قوله** تا شبی در خانقاهی شد تفق ۱۲ ای مهمان **قوله** دفتری باشد حضوری یار پیش ۱۲ یعنی یارب گفتن بحضور آن صوفی را وفقه باشد اگرچه یک کلمه است **قوله** کام آهو دید و بر آثار شد ۱۲ یعنی بر قدم مرد خدا قدم زد **قوله** بعد زان خود ناف آهو رهبر است ۱۲ از ناف آهو انچه توجه مرد خدا مراد است **قوله** آندلی گو مطلع مهتابهاست ۱۲ بهر عارف فتحت ابوابهاست ۱۲ آنچنان دلی که اقمار اسرار از و طالع شود خاصه عارف یا الله که ابواب فیض را بر روح مفتوح میگرداند و نور ازان دلی را که در سینه محجوبانست نکوهش میفرماید **قوله** پر ایشا فتند کاین عالم بنود ۱۲ ضمیر ایشان راجع بجانب عزیز است و اشارة بمضمون این حدیث است خلق الله الارواح قبل الاجساد بالفی عام **قوله** پیش ازین تن عمرها بگذاشتند ۱۲ یعنی در عالم الهی ترک ماسوی کردند **قوله** پیش تو از نقش جان پذرفته اند ۱۲ یعنی در مرتبه اعیان ثابته عنایت الهی شان ایشان را رفیع گردانید و مقرر شد که مرتبه ایشان چه باشد السابقون السابقون

ایخداب هر جنس مر جنس خود را بیان میفرماید که چشم چون فربهی دلت بقرار شود دیده را از نور روزن شکیبا نیابی و اضطراب دل بمزاج امتزاج نور چشم با نور روزن چاره نباشد **قوله** پس فراق آن دو نور پائدار ده ازین دو نور نور دو چشم باطن میخواهد که طالب ضیاء بقیاس است **قوله** او چو میخواهد مرا من بنگرم ۱۲ یعنی آن ضیاء بقیاس چون مرا بخود دعوت کند شایستگی خود را اول باید که ملاحظه کنم **قوله** خوب زشتی را اگر دریابی کند ۱۲ یعنی بدنیال خود بداند **قوله** آینه آهن برای قشر هاست ۱۲ آینه فولاد برای استحان زنگ پوست است و آئنه دیدار جان روی دوست است **قوله** روی آن یاری که باشد زان دیار ۱۲ اعنی مرشد کامل **قوله** گفتم این دل آئنه کلی بجو ۱۲ یعنی آشنایان یار و مقیمان آندیار را مراتب متفاوت عارفی که افلاح قیود وجود و استغراق دریای شهود او را دست داده باشد پیدا کن **قوله** زین طلب بند بگوی تو رسید ۱۲ خطاب بامرشد که یاران دیار است **قوله** درد مریم را بخرما بن کشید ۱۲ کما قال عز اسمه فی محکم کتابه فاذا جاءها المخاض الی جذع النخلة قیل یا لیتنی مت قبل هذا و کنت نسیا منسیا ۱۲ یعنی درد زادن باشد **قوله** دیدهٔ تو چون دلم را دیده شد کنایه از انکه به بینائی تو چون ترا دیدم **قوله** صد دل نادیده غرق دیده شد ۱۲ یعنی صد دل محجوب که روی آرزو ندیده بود غرق دیدهٔ تو شد کنایه از انکه یکدل من در نادیدگی بمنزله صد دل بود **قوله** آینه کلی برآوردم زدود ۱۲ آئنه کلی که روی دوست باشد برآورد مرا از تاریکی پس ایم در برآوردم میم مفعول باشد **قوله** آینه کلی ترا دیدم ابد ۱۲ خطاب بهمان دوست است و ابد بمعنی پیوسته است **قوله** درد و خلیش راه روشن یافتم ۱۲ یعنی درد و چشم مرشد صاحب کمال خود را و راه کمال خود را روشن و مبرهن یافتم در ضمن اهم کوته اندیش راه منع پیش گرفت که خیال خود را ذات خود پنداشته وحدم را وجود انگاشته بعد زان نقش من از زبان چشم مرشد گفت که درین چشم حقیقت بین خیال را مجال گذر نیست انچه ترا مرئی شده حقیقت تست نه خیال آری اگر در چشم غیر نقش خود را که به بینی صورت خیال باشد نه حقیقت زیرا که چشم غیر سرمه از تصویر و تخییل شیطان کشیده و حجاب از و مرتفع نگردیده و بقدر موی اگر حجاب باقی باشد رویت صحیح دست ندهد چنانچه مطابق این حکایت آورده اند **هلال پنداشتن آنشخص خیال موی را در عهد عمر** رضی الله عنه **قوله** ورنه من بنیاترم افلاک را ۱۲ دلالت میکند بر ضعف بصر و تیزی قابل ماه **قوله** هم ترازو را ترازو راست کرد ۱۲ هرگاه میزان میزان راست کند انسان را انسان چرا راست نکند **قوله** رواشداء علی الکفار باش ۱۲ قال الله تعالی محمد رسول الله و الذین معه اشداء علی الکفار رحماء بینهم **قوله** تا رغیرت از تو بازا لتنگسلند ۱۲ اگر با غیار نشینی بار از غیرت بپیوندد و سستی نگسلد **قوله** آدمی را آن مسیح ذات کرد ۱۲ شیخ عبد الحق دهلوی در احوال حضرت غوث الاعظم رض

یعنی قائل شدن توبه تنزیه یا تشبیه هیچ اعتبار ندارد و قرین بطلانست تا هنگامی که از قید صورت برنیائی
و بشرف رویت معنوی مشرف نشوی **قوله** نامصور با مصور پیش اوست ۱۲ یعنی عارف که بمغز معنی رسیده
واز پوست صورت برآمده اگر نامصور خواند قول او بی اصل نباشد و اگر به تشبیه گراید و مصور داند نیز حرف
او راهی نبود زیرا که بر دولت مشاهده دست یافته و اضافت صورت بحضرت آلست در اخبار آمده
قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم رایت ربی علی احسن الصورة وقال ان الله خلق آدم علی صورته **قوله**
گر تو کوری نیست بر اعمی جرح ۱۲ یعنی اگر چشم معنی بین نداری ما را با تو بحث نیست **قوله** پرده های دیده
را دارودی صبر ۱۲ هم بسوزد و هم بسازد شرح صدر ۱۲ یعنی صبر بسبب روشنائی چشم و کشادی سینه است
قوله چون خلیل آمد خیال یار من ۱۲ صورتش بت معنی او بت شکن ۱۲ چون موحد را آئینهٔ دل پاک شود
در تصور ذات بی کیفیات خیال بندد و تجلیات بر و منکشف شود اگر در بند آن صور ماند از مشاهدهٔ ذاتی
باز ماند پس خیال او بر مثال خلیل ست که اگر کسی صورت خلیل را پرستش کند پرستنده بت باشد و اگر نظر
بمعنی کند بت شکن حاصل آنکه صاحب حال فریفتهٔ جمال صور خیال نگردد **قوله** شکر یزدان را که چون او
شد پدید ۱۲ یعنی وقتیکه نور دیدار یار نمودار گشت و برق مشاهدهٔ ذاتی لامع گردید محقق شد که روح
بهر قوتی از قوی هر صورتی را که ادراک کند صورت خود در یافته باشد **قوله** هر چه پیش تو پیش ازان
ره نیست ۱۲ غایة فهم تست الله نیست ۱۲ ما خطر ببالک فهو خلاف ذلک **قوله** خاک درگاهست دلم را منصرفیت
یعنی بعد تجلی ذاتی که نه رائی ماند نه مرئی معلوم کردم که انچه از اشکال مرتسمه در آئنه و خیال مرئی میشد بمنزلهٔ
خاک درگاه تو بود و خاک بر سر کسی که بخاک آرام گیرد و شگیفتن ۱۲ یعنی قرار و آلام و صبر است که آذر اشکیب
نیز گویند **قوله** گفتم ار خوبم پذیرم این از و ۱۲ یعنی با خود گفتم که اگر سرانجام من خوب است اینمعنی را قبول
کنم و در پذیرم از خیال که روم هر صورت را که ادراک کند صورت او باشد نه صورت حق **قوله** ور نه خود
خندید بر من زشت رو ۱۲ یعنی اگر این اعتقاد نکنم و دانم که هر چه در خیال بسته صورت حق است مضحکه
شیطان زشت رو شوم **قوله** چاره آن باشد که خود را بنگرم ۱۲ یعنی چاره این که اعتقاد گنج نکنم آنست که
خود را بنگرم و عجز خود را دریافته بدانم که من از کجا و صورت بستن حق در ذهن من از کجا **قوله**
ور نه او خندد مرا من کی خرم ۱۲ یعنی اگر نه خود را بنگرم آن شیطان زشت او را بر خود نخندانم اینقدر
احمق نیستم خود را می شناسم و میدانم که صورت او را من نتوانم دید و ابیات آینده موضح اینمدعاست
کما لایخفی **قوله** در هر آن چیزی که ناظر میشوی ۱۲ یعنی جنس را میل بسوی جنس خود است و حق تعالی نه
از جنس ماست که صورت گیرد و رنگ صور خیالیه ما در پذیرد **قوله** چشم چون بستی ترا جان کند نیست

چنانچه بیشتر اشاره کرده خواهد شد **قوله** کاه خورشید و گهی دریا شوی ره باعتبار عموم فیض **قوله** کاه کوه قاف گه عنقا شوی ره کوه قاف باعتبار استقرار زمین و زمان بوجود او و عنقا باعتبار بی نشانی **قوله** روح با عقل است با علم است یار ره مرد صاحب حال را روح مجردی گویند **قوله** از نوا بی نقش با چندین صور ره چنانچه روح را نقشی چندین صور با اوست یعنی کیفیات متنوعه دارد چنانچه بالا گفت **قوله** گاه خورشید و گهی دریا شوی ره شک نیست که مشبه را موحد در بی نقشی است که در بیت او که ناشی از تجلیات مختلفه بهت حیرانند **قوله** که مشبه را موحد میکند ره فاعل میکند بی نقش است که در بیت بالا واقع شده است و مشبه را موحد کردن از حس ظاهر که مقتضی تشبیه است خلاص نجشیدن و بمقتضای عقل که مرتبه تنزیه ست رسانیدن باشد و این کار عارف صاحب حال بود که نظر بر کثرت صور کیفیات او نباید کرد الاقدم موحد ناظر که در مرتبه اوست از جادهٔ توحید **قوله** که ترا گوید مسی بوالحسن ره این بیت و بیت دوم تقویت آن میکند که در ابیات ماتقدم مخاطب عارف صاحب حال باشد زیرا که اطلاق بنی و ویران کردن نفس خویش بی تامل مناسب حال اوست نه ملایم حضرت الوهیت و روح قدسی و از ابوالحسن مراد همان مرد است که رخت حسها بسوی غیب برده و او را باین کنیت خواندن سزاوار باشد که نیک مرد است و تشبیه بوصی مصطفی دارد و معنی این دو بیت چنین باشد که گاهی از سرمستی آن نیک مرد صاحب کمال ترا طفل تن پرور میگوید یعنی ناقص میداند گاه نقش خویش را ویران میکند و از تعین عاری میگردد و این همه تلاش او از برای تنزیه حق است که او را بچشم معنی و حس نورانی توان دید نه بچشم حس حیوانی **قوله** چشم حس را هست مذهب اعتزال یعنی هر که ورای چشم حس چشم معنی بین ندارد در نادیدن جمال مذهب اعتزال دارد و اگرچه خود راستی اعتقاد کند اما سنی نباشد زیرا که مقتضای این حس عدم رویت باشد چنانچه ابیات لاحقه موضح اینمعنی است **قوله** اهل بینش چشم عقل خوش پی است ره یعنی آنکه از دید حق بهره دارد چشم عقل نورانی است نه چشم حیوانی **قوله** در برق هست بهر طاعتی ره یعنی قول و فعل و سکون و حرکت و خواب و بیداری او نزد حق تعالی همین طاعت باشد و محض عبادت **قوله** کی بحس مشترک محرم شدی ره ازین حس مشترک مراد حسی است که مشترک است بین الله و بین العبد و آن نور آنیست که من وجه از حق است و من وجه از سالک که بدان نور ناظر و مدرک شواهد عالم قدس است پس معنی چنین باشد که اگر حس حیوانی بودی و بس باین حس که یکی روی او بجانب حق است و روی دیگر بجانب خلق انسان را محرمیت کی حاصل شدی و میتواند که از حس مشترک چنین حسی که از حواس باطنه است خواسته باشد در نیصورت معنی چنین باشد که بحس مشترک میان جنس حیوانی انسان چگونه محرم و مقرب حق شدی **قوله** نامصور با مصور گفتنت ره باطل آمدنی ز صورت رستنت

عقل باشد و این بیت مراوف بیت بالا باشد و مراد از بطلان عقل جزوی ظهور آثار عقل کل باشد اما انچه
بیشتر میفرمایند که **قوله** نفس با نفس دگر خندان شود و الخ ازین معنی انیست **قوله** چون ز تنهای تو ناهید
شوی یعنی در تنهائی اگر زهره شوی هم هیچ نخواهی شد اما در زیر سایهٔ یار اگر در آئی خورشید میتوانی شد
قوله یار چشم تست ای مرد شکار یعنی همنشین عاقل و دانا بمنزلهٔ چشم جهان بین است **قوله** چشم را از
خس ره آوردی مکن یعنی پیش یاری که محرم اسرار باشد زبان کشودن تو بدان ماند که چشم را از خس و خاشاک
ره آورد دهی و حال آنکه چشم را ازان باید نگاهداشت **قوله** روی او زالودگی ایمن بود یعنی از آلایش
رذائل اخلاق و نفاق **قوله** تا نپوشد روی خود را از دمت یعنی دم فرو خوردن نباید هر دمت یعنی در مصرع
اول یعنی نفس در مصرع ثانی یعنی ساعت **قوله** یعنی با زد قیانوس باشد خواب کهف یعنی با ازدقیانوس اصحاب
کهف از دست او در غار خزیدند و خواب بیداری گزیدند **قوله** آفتاب معرفت را نقل نیست یعنی بر خلاف
آفتاب چارم آسمان که نقل و زوال دارد **قوله** خاصتهٔ خورشید کمال کان سریست یعنی آفتاب معرفتی
که نه باسباب استدلال و کسب فکر طالع شده بل بوهب الهی که آنرا علم لدنی خوانند از مشرق عقل کلی و مطلع
روح قدسی طالع گشته **قوله** مطلع شمس ای اگر اسکندری یعنی چون آفتاب معرفت از مشرق روح تو سر بر
زند سکندر ملک معنی باشی و سکندر بمطلع شمس رسید چنانچه در قرآن واقعست حتی اذا بلغ مغرب الشمس الخ **قوله**
شرقها بر مغرب عاشق شود یعنی در مغربی که عارف قدم زند مشرق بر انوار آن مغرب حسرت برد زیرا که مشرق
اهل عرفان جوشیدن و مغرب خموشیدن باشد **قوله** حس خفاشت سوی مغرب دوان یعنی حس در پاشت
سوی مشرق روان یعنی حس خفاش حس حیوانی که ادراک روحانیات از و متصور نباشد و حس در پاش
حس اشیائی که آفتاب معرفت نورانی باشد و شک نیست که میل حس حیوانی بوی مغرب جسم است نه
مشرق روح **قوله** ای خرانرا تو مزاحم شرم دار یعنی کافرمایان حواس ظاهر بمنزلهٔ حمارانند و تو که
ازانها توقع خیر کنی چنان باشد که حماری چند را مزاحمت رسانی و زحمت دهی **قوله** پنج حسی هست جز
این پنج حس یعنی خواجه حسین شارح حواس باطنی را که حس مشترک و خیال و واهمه و حافظه و متصرفه باشد
مراد داشته اما من این درویش آنست که مراد مولوی انوار غیبی است که حواس ظاهر و باطن بمنزلهٔ ابدان
و آن انواری بجای ارواح است چنانچه ابیات آخر موید همین قولست و اگر مراد حواس باطن مشهوره
باشد باید که حکمای خداشناس باشند و حالانکه با وجود حس ظاهر و باطن کافرند **قوله** ای صفاتت
آفتاب معرفت یعنی خطاب میکند بانسانی که بحواس نورانی متوجه عالم غیب است و میتواند بود که خطاب
بحضرت ربوبیت یا بروح باشد و این هر دو احتمال بعید است زیرا که ابیات آینده مساعدت نمیکند

بسم الله الرحمن الرحیم

دفتر دوم

قوله مدتی این مثنوی تاخیر شد ۵ مهلتی بایست تا خون شیر شد ۵ اشاره میفرماید بانکه هر چیز را در ارتقا بدرجه کمال از تدریج و امهال چاره نباشد قوله چون ز دریا سوی ساحل بازگشت ۵ یعنی از دریای استغراق بساحل آفاق باز آمده گویا شیخ حسام الدین را بعالم روحانی ذهابی دست داده و در وقت ایاب بافاقه آمده طلب اتمام مثنوی کرده قوله بازگشتن روز استفتاح بود ۵ پانزدهم رجب روز استفتاح است قوله تا ابد بد خلق این در باز باد ۵ یعنی در استفادهٔ این مثنوی قوله آفت این در هوا و شهوت است ۵ میفرمایند که در حقائق و معانی که مندرج است در مثنوی همیشه باز است اما معانی موحدانه را از سر هوا و شهوت ملحدانه دری نباید کرد قوله این دهان ببند تا بینی عیان ۵ اول تحذیر فرمود از هوا و شهوت حالا تحریص میفرماید بر امساک طعام و شراب زیرا که شیطان از عابد شکم سیر آنقدر نترسد که از فاسق گرسنه قوله وی جهان تو بر مثال برزخی ۵ اشاره است بدانکه دنیا مزرعه آخرت میتواند شد که بهره از معانی برگرفت بآنطرف افتاد و هر که بحظوظ نفسانی مشغول گشت اینطرف ماند قوله بود آدم دیدهٔ نور قدیم ۵ در تضمن اشعار است بدانکه صغیره نسبت باصفیا کبیره باشد قوله گر در آن ساعت بکردی مشورت ۵ یعنی مشورت با ملائکه اگر میکرد عقل با عقل یار میشد قوله نفس با نفس دگر چون یار شد ۵ کنایه از مشورت آدم با حوا و غلبه شیطان بر هر دو قوله عقل جزوی عاطل و بیکار شد ۵ یعنی عقل هر دو کاری نساخت برای آنکه یاری نفس با نفس این اثر دارد و میتواند که مراد از نفس

محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ حق تعالی در شان او فرمود داعیا الی اللہ باذنہ وسراجا منیرا او چشم جویرا ی آنگفت کہ دیدن روشنی آنرا چشم میباید ہر چشمی نتواندش دید کما قال اللہ تعالی فی شان المنکرین وہم ینظرون الیک وہم لا یبصرون و از موج دریای نور کہ در بیت آینده واقع شده نیز فخر عالم و آدم مراد است قولہ ای دریغا لقمہ دو خورده شد ہ جوشش فکرت همه افسرده شد لقمہ چند خوردن کنایہ از صور حکایات است کہ بنظم در آمد یعنی اشتغال بصورت باعث حجاب معنی شد چنانچہ دانہ گندم خورشید دل آدم را در کسوف انداخت وعقدۂ ذنب قرص ماہ را منخسف ساخت ومؤید اینمعنی است انچہ بیشتر میفرمایند قولہ نان چو معنی بود خوردش سود بود ہ الخ قولہ انیت لطف دل کہ از یک مشت گل ہ ماہ او چون میشود پروین گسل ہ از مشت گل لقمہ مراد داشتہ ومعانی مجتمعہ را عقد پروین خوانده و دل را ماہ گفتہ یعنی عقد پروین را از ماہ مدد میرسد زہی لطف ماہ کہ بیک لقمہ نظم آنرا بگسلاند و بیرونق گرداند یا تفاوت مراتب دل بیان میکند کہ از غایت لطف گاہ بسبب اکل لقمہ مثل خورشید منکسف شود و گاہ از یک مشت گل کہ قالب انسان باشد مانند ماہ سر بر آرد و نور او بتمامہ خلبہ کند کہ عقد پروین را بگسلاند بر این تقدیر پروین بر اصل معنی خود خواہد بود نہ ماول بمعانقاتل قولہ میدراند کام و نبش بیدریغ لخ اندرون رخسار قولہ چونکہ صورت شد کنون خشک است و کزہ کز بفتح کاف فارسی و سکون ثانی سطبر و درشت و قوی قولہ سخت خاک آلوده می آید سخن ہ یعنی سخن بقدر فہم مستمع باید انشا کرد از نجبت معنی ہای صاف گرد آلود صورت گشتہ پس صبر باید کرد تا حق تعالی معنی را بر صورت غالب گرداند و فہم مستمعان را در درک معانی تائید رساند حاصل آنکہ عارف را بحکم وقت تکلم باید نمود در حینی کہ صورت بر معنی غلبہ کرده باشد نشاید کہ بطور غلبہ معنی بر صورت حرف زند تا با تمام رسید شرح دفتر اول من مثنوی معنوی حضرت مولانا جلال الدین رومی قدس اللہ سرہ السامی

تمام شد دفتر اول

بوقلمون در تفرقه نیفزودی حکم انا للہ و انا الیہ راجعون مستقیم نمودی چنانچہ علت حدم استقامت حکم را
در بیت آینده خود فرموده اند بیان آنکه فتح طلبیدن پیغمبر علیه السلام الخ قوله جهد
پیغمبر بفتح مکه هم مکی بود در حب دنیا متهم یعنی جهد خلافت حضرت اسد الله الغالب مثل جهد مکه است که
رسول خدا اصلعم فرمود قوله چشم دل بر لست او از امتحان مفسران آیه ما زاغ البصر و ما طغی را چنین
تفسیر کرده اند که عوالم غیوب را بی شوایب ما هشت بهشت و حور و غلمان و طباق سموات را با عقول و
نفوس بر خواجه عالم صلی الله علیه و آله وسلم عرض کردند آنحضرت از همه اعراض کرد تا در صفت او این
آیه نازل شد و معنی این آیه آنست که اصلا بماسوی نپرداخت و از سر طغیان چشم بدیدار غیر نپرداخته و این
بیت با بیات آینده متضمن است مر این تفسیر را قوله کاندر و هم ره نیابد آل حق یعنی اینجا آل یعنی اهل است و اگر
باعتبار الخلق عیال الله بر سبیل مجاز اراده معنی اول کرده شود هم میتواند بود قوله لایسع فینا نبی مرسل
اهل بدیهه این وقت بر سبیل دوام و استمرار مخصوص ذات محمدی دانند و انفصال اینحال را انکار کنند
زیرا که مرتبه نبوت مقتضی بقای وقت است پس تنوین وقت از برای تعظیم باشد اما جاهلی که اینحدیث را سند
سازند برای آنکه ترقی و نزول در حال انبیای باشد لقرب آنها ناشی از قصور ادراک است قوله گفت ما
زاغیم همچون زاغ نی یعنی ما زاغ البصر لغت ماست زاغ جیفه دنیا نه ایم بشکن آن شیشه کبود و زر را
تا شناسی مرد را و کرد را اشارة است بآنکه تا ترک رنگ نگیری و ناظر مرتبه بیرنگی نشوی حق را از باطل امتیاز
نکنی قوله چون فزاید بر من آن آتش چنین یعنی چرا تفوق داشته باشد بر من که سیمای آتش دارم و
آتشی بودن من از سیمای من پیداست قوله من نیم سگ شیر حق ام حق پرست از زبان مولائی
مومنان مولوی انشا کرده اند قوله در نبی فرمود کای قوم جهود در این بیت با ابیات لاحقه مشعر
است بر مدلول این کریمه که حق تعالی میفرماید قل یا ایها الذین هادوا ان زعمتم انکم اولیاء لله من
دون الناس فتمنوا الموت ان کنتم صادقین و بر مضمون اینحدیث که خیر الانبیا فرموده ابن عباس رضی روایت
کرده لو تمنی الیهود الموت لمات یهودی علی وجه الارض چون این سخن بسمع یهود آن رسید از ترس
تمنای مرگ نکردند و هر چند سرور عالم و اصحاب تحریص میکردند که باری از برای ناموس یک کس از شما
این تمنا بکند خبر جهاد دادند و زبان باین تمنا نگشادند پس معلوم شد که آنها صدق قول نبی دانستند
اما از عناد ایمان نیاوردند قوله این سخن را نیست پایانی پدید تا سرخی مقوله شاه مراد است و میتواند
بود که مقوله مولوی باشد گفتن امیر المومنین علی کرم الله وجهه الخ قوله تو فروغ شمع
گیشم بوده یعنی کیش و ملتی که الحال روزی شد قوله من غلام آن چراغ چشم جوهر اعنی

آن فائده را احساس تو انکرد پس اضداد همگی آئینه تو خوبی نمای یکدیگر باشند و افعال الهی همه بر وفق ثواب باشد و اعتراض بر ان نشاید **قوله** یرزقون فرحین شد خوشگوار ره اشارة بآیه ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل اموا تا بل احیاء عند ربهم یرزقون فرحین بما آتاهم الله من فضله **قوله** خلق ثالث زاید و تیمار او ره خلق ثالث مستفیضان فیوض ربانی اند **قوله** خلق از لار سته مرده در بلی ره یعنی نه هر خلقی که بریده شود و شربت نوش کرد و بلکه خلق آنانکه از نفی و انکار برآمده اقرار آورده اند و از خود فانی اند **قوله** تا کیت باشد حیات جان نبات چون شربت را بالا ذکر کرد میگوید که بهمان شربت بسازو گردنان مگرد **قوله** که ندارد صبر زین نان جان حس ره کیمیا را گیرو زر گردان توسن ره جان حس روح حیوانی که مانند مس است لیکن قابلیت آنرا دارد که بکیمیا نظر خواص زر گردد پس معنی آن باشد که از شهوات و لذات خود را باز نتوانی داشت پیر کامل طلب کن که نظر او ترا چاره ساز بکند **قوله** جامه شوی کرد خواهی ای فلان ره یعنی اگر تصفیه قلب آرزو داری با اهل صفا رو کن **قوله** در شکسته بند هیچ و بر ترا ره شکسته بند مرشد باشد یا فضل الهی **تعجب کردن آدم علیه السلام قوله** لا تزغ قلبا هدیت بالکرم ره اقتباس از آیه ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ هدیتنا و هب لنا من لدنک رحمة انک انت الوهاب **قوله** جسم ما مرجان ما را زنده کن ره یعنی از مرض نقصان جسم جان ما از کمال انسانی عاری میشود **قوله** دست ما چون پای ما را میخورد ره یعنی دست تصرف ما در عالم صورت از سر عالم معنی پای سعی و اجتهاد ما را باز میدارد **قوله** ور تو ماه و مهر را گوئی جفا ره جفا بد گفتن باشد **قوله** گفتشی ما خلا الله باطل ره قول لبید است و رسول خدا تحسین این قول فرمود **قوله** ان فضل الله عمیم باطل ره الهطل پے در پی بارید ن **باز گشتن بحکایت علی رض الخ قوله** مرگ من در ربعث جنگ اندر زدست یعنی مرگ من اگرچه بصورت مرگ است اما در معنی حیاتست لان الموت جسر یوصل الحبیب الی الحبیب **قوله** نهی لا تلقوا باید یکم مراست ره اشارة بآیه لا تلقوا بایدیکم الی التهلکة و معنی این بیت بدو وجه بیان تو انکرد اول آنکه مراد متبعان مرا با مرگ عشق بازیست لهذا حق تعالی فرمود که از خود در جمیع اسباب آن نکوشیم و کار را بخدا واگذاریم پس قصد موت تهلکه باشد دوم آنکه ما را مرگ بقای جاودان بخشد از نیمت دوستداران مرگ را حق تعالی از تهلکه زندگانی اینجهان فانی نهی فرمود که دانه حیات چند روزه در مذاق بیگانگان بشربت شیر نیست دست بسوی آن نیندازیم پس بر تقدیر اول قصد مرگ تهلکه باشد و بر تقدیر ثانی قصد زندگانی اما ابیات آینده موئد معنی اول است **قوله** بل هم احیاء برای من بدست ره اشارة بآیه لا تحسبن الذین قتلوا که ذکر آن بالا گذشت **قوله** اقتلونی یا ثقاتی لا تمام ره قول حسین که مولوی تضمین فرموده اند **قوله** فرقتی لو لم یکن فی ذا السکون لم یقل انا الیه راجعون ره یعنی اگر حیات ظاهری موجب مفارقت وطن اصلی بنودی و سکون اینجهان

فاوسنگ یبدل اللہ سیاتہم حسنات والوشات بضم الواو سخن چینان منکر قولہ پیش پای چپ چہ سان
سری نہم چپ در مقابل راست است یعنی ہرگاہ پیش ناراستان فروتنی میکنم ناراستان غیر احسان چہ کنم و
اگر خب بفتح خوانندہ شود ہم درست است زیرا کہ خب بمعنی مرد مجیل و مکار است گفتن پیغمبر علیہ السلام
بگوش رکابدار امیر المومنین علی الخ امیر المومنین خود روایت میفرمایند کہ رسول صلے اللہ علیہ
وآلہ وسلم رکابدار مرا گفت کہ قتل علی از دست تو خواہد بود و او بالحاح و افتراح قتل خود از من
درخواست کرد و او نکشتم و مہلت دادم گویا مبارز را تفہیم میفرمایند کہ تنہا ترا امان ندادہ ام بلکہ پیشہ
من انیست کہ نفس خود را فی سبیل اللہ ایثار کنم قولہ من ہمیگویم بروجف القلم عن ابی ہریرہ رضی اللہ عنہ
قال قلت یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انی رجل شاب انا اخاف علی نفسی العنت والوا جدما اتزوج
النساء وکانہ یتادنہ فی الاختصار قال فسکت فقلت مثل ذالک فقال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یا
اباہریرۃ جف القلم بما ایت لاق فاختص علی ذالک او ذر یعنی جوانم و میترسم از مجرد نمی یابم چیزی از سامان
کہ محتاج الیہ کدخدائی است تا زن بخواہم و چنانستی کہ ابو ہریرہ رخصت مینمود است برخصی شدن و خصیتین
برآورد پس پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم گفت خشک شد قلم ازل بانچہ ملاقات کنندہ آنرا پس خصی شو
یا بگذار ہیچ فائدہ ندارد قولہ چون زنم بر آلت حق طعن و دق بود ق از سخن ہر یک قولہ گفت او پس این
قصاص از بہر چیست ہر گفت ہم از حق و آن سر خفیست ہ مصرع اول میتواند بود کہ مقولہ مبارز باشد و میتواند
کہ مقولہ رکابدار باشد و مصرع ثانی کلام امیر است قولہ رمز منسخ آیۃ او ننسہا ہ معنی آیہ سابق تحریر یافت
قولہ چون جادی دان خرد افروز را ہ یعنی ہنگام شب ہر کہ خرد افروز است مثل جماد است اگر آفتابست بہ
سبب اختفاء و عدم انتفاع جمادی بیش نیست و اگر انسان است بر قتل جاد حسن میشود و بخواب می رود و در بعضے
نسخ بجای این مصرع مصرع دیگر است و آن انیست ہ بین جوادی خود افروز را ہ یعنی عطای حق را کہ
خود افروزی کار اوست تماشا کن قولہ باز شب منسوخ شد از نور روز بد تا جمادی سوخت زان آتش فروز
یعنی وقتیکہ شب یار روز شد وصف جمادی انسان یا خورشید کہ بسبب خواب بانقطاع شعاع عارض گشتہ
بود از تابش خورشید آتش افروز از ذوائل شد قولہ گرچہ ظلمت آمد آن نوم سبات ہ اشارۃ بایہ وجعلنا نومکم
سباتا ای آسایش قولہ سکتۂ سرمایۂ آوازہ شد ہ سکتہ کنایہ از خوابست و چون بسبب خواب خرد تازہ شود
از خرد مندان آثار غریبہ بوجود آید کہ آوازۂ آن در شرق و غرب عالم اشتہار پذیرد پس سرمایۂ آوازہ خواب
باشد کہ سکتہ مانند است و حاصل این ابیات آنست کہ شب باعتبار آسایش در مقابلہ تعب آنیست بہ از روز
و روز ازین حیثیت کہ جادیت را میبرد آنیست ہ از شب و ہمچنین سر چندین مستلزم فائدہ ایست کہ نظر بضد او

کن کہ مصرع اخیر مقدم است بر مصرع اولی پس بدانکہ این بیت مقولہ پہلوان است کہ جان خوانده چنانچہ بالا
گفت **قولہ** کہ بفرمایا امیر المومنین ؓ تا بکنند جان بہ تن ہمچون جنین ؛ پس ضمیر او راجع است بجانب جان پہلوان
و مصرع اخیر مشبہ واقع شده و نوبت تدبیر کنایہ از جان یافتن جنین است بتدبیر حاصل معنی آنکہ بحکم تو یا امیر
جانمن بسوی آفتاب حقیقة گراید چنانچہ جنین ہنگام تدبیر برای جان یافتن او بسوی آفتاب آید **قولہ** این جنین در
جنبش آید آفتاب ؛ اینجا ہم مراد از جنین جان پہلوانست و از آفتاب ذات امیر مومنان **جواب گفتن**
امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ الخ قولہ مارمیت اذ رمیت در جواب ؛ بکسر جار جمع حرب یعنی
بحکم کریمۂ مارمیت اذ رمیت ذات من در قبضہ تصرف الٰہی بمنزلہ تیغ است **قولہ** چون نپوشد گوہر تیغ مرا
یعنی کار من زندگی بخشیدنست نہ خون ریختن و اگر بامر الٰہی در جانی تیغ را کار بفرمایم از غایت روانی تیغ
من زنگ خون نمی پذیرد **قولہ** باد کبر و باد عجب و باد خلم ؛ بکسر خا و سکون لام خلطی کہ از بینی برآید و خلق
بد کہ مصاحب شخص باشد بمنزلہ خلم اوست لہذا خشم و غضب را خلم گویند **قولہ** خشم حق بر من ہمہ رفت شد است
یعنی جراحت دوست را راحت میدانم چنانچہ امیر مردان خود فرموده سبحان من اتسعت رحمتہ فی صورة
قہرہ لبعض اولیائہ و اشتدت نقمتہ فی صورت رحمتہ الاعدائہ **قولہ** تا احب اللہ آید نام من ؛ قال اللہ
تعالی والذین آمنوا اشد حبا للہ اہل ایمان ہر چہ دوستدارند از برای خدا دوست دارند و ہر چہ دشمن
دارند ہم برای خدا باشد کما ورد فی الحدیث من احب للہ و ابغض للہ و اعطا للہ و امسک للہ فقد استکمل ایمانہ
قولہ نیست تخییل گمان جزو دیدنیست ؛ حق تعالی در وصف حضرت مرتضی ؓ و فاطمہ ؓ و حضرت حسن ؓ و حسین ؓ
و خادم ایشان فرمود و یطعمون الطعام علی حبہ مسکینا و یتیما و اسیرا یعنی الطعام مساکین بر محبت الٰہی کشد
و از غلبۂ محبت ہلاک خویش در گرسنگی فراموش نمایند و این کار را از تقلید نخیزد و تخییل و کمانزاوران مدخلی نباشد
قولہ از غلام بندگان مسترق ؛ مشتق است از رق بمعنی اسیر کرده شده **قولہ** اینجگر ہا خونشد از فضیحے ست
یعنی جگر ہای ارباب غفلت کہ حق تعالی در تفضیح ایشان فرموده ثم قست قلوبکم من بعد ذلک فہی کالحجارة او
اشد قسوة **قولہ** گفت ارسلناک شاہد و نذیر ؛ یعنی از آنرو کہ شرط شہادت حریت است و سرور عالم آزاد
بود از دواعی طبیعت بشری حق تعالی شاہد خواند جائی کہ گفت انا ارسلناک شاہدا و مبشرا و نذیرا **قولہ** تو علی
بودی علی را چون کشم ؛ یعنی از اتحاد و عینی مبائنت رفع شد و من و تو در میان نماند مومن موحد را حضرت
نفس خود خوانده از غایت احترام و احتشام ایمان **قولہ** بس بجستہ معصیت کان مرد کرد ؛ یعنی آن مرد
تو مسلم قصد حرب کرد در این اشعار است بدانکہ ہر معصیتی کہ موجب طاعت شود بہ از طاعت کہ مآل آن
معصیت باشد **قولہ** چون مبدل میکند آن سیات ؛ عین طاعت میکند رغم وشات ؛ اشارة بآیہ

دعوی ثالث وثلاثه وفلاسفه وزنادقه ودیگر فرق باطله را شامل است وقسم الشئ لا بصیر قسیمالہ وقباحت دیگر
آنکه درنصورت فرد اکمل مقطوع الذکر میشود وهرگاه که کامل وناقص دربیت اول مذکور شده باشد بعد آن
ذکر فرد اکمل انسان لازم است که یطر بالبال والله اعلم بحقیقة الحال **قوله** این سه کس شبسته یک موضع عم
یعنی باوجود اختلاف مناظر هر سه کس درمکان امکان که موضعی است ازغم وازمعمورهٔ شادی برکنار افتاده
نشسته ازو درصفت بشریت متحداند **قوله** چشم هر سه بازو گوش هر سه تیز یعنی دروجود آلات وادراک که
سمع وبصر باشد هر سه منادی اند نه آنست که یکی چشم وگوش دارد ودیگری ندارد **قوله** در تو آویزان واز
من درگریز یعنی از من وتو متکلم مخصوص که مبازرهست ومخاطب مخصوص که امیر مردان باشد مقصود نیست بلکه فارسی
زبانان من وتو گویند بر سبیل تعمیم یا دو کس یا دو فرقه یا اکثر ازان مراد اند مثل اگر گفته شود که از تقید مرتبه
اطلاق نزاع میان من وتو پیدا شد مراد تمامی موجودات وکل فرق انام باشد بنا برین قاعده ازمن وتو که درتعبیر
واقع است دو شخص یا دو گروه مراد سائل است پس معنی چنان باشد که چشم وگوش در یکی آویزان ست یعنی مطیع
ومنقاد اوست بهر منظر یکه خواهد بیند وبهر حدیثی که خواهد گوش نهد واز یکی گریزان که نه بیند ونشنود وفائده این
تاویل دربیت آینده بر تو معلوم شود **قوله** سحر عین است ای عجب لطف خفی است بر تو نقش گرگ وبر من یوسفی است
سائل میگوید که چه توان گفت این چشم بند است که سبب اختلاف مناظره شده بالطف خفی است که مقتضی این اختلاف
چه حکمت است که هر چه در نظر یکی نقش گرگ می در آید ودر دیده دیگری نقش یوسفی مینماید معاذ الله اگر ازمن وتو
درتعبیر مراد متکلم ومخاطب باشد نسبت گرگ منی بجانب حضرت میشود ویوسف نگاهی بجانب سائل منسوب میگردد
وسائل که درصدد استفاده است اینچنین سوء ادب را کی روا میدارد واگر گوئیم که مراد سائل آنست که حال
دنیا دون درنظر تو نقش گرگ است ودیده من حسن یوسفی دارد مراعات ادب میشود اما حالت آن سائل بسبب
پرتو باطن اسد الهی دیگرگون شده وشانی پیدا کرده وعرفه ازملکوت براو مفتوح گشته چنانچه پیشتر میگوید **قوله**
با تو واگویم انچه غفلت یافت است ویا بگویم انچه بر من تافته است پس چگونه دنیا درنظر عیب بین او صفة لقای
یوسف داشته باشد یا ازین معنی سوال کند فافهم **قوله** نامه بکشاید دری را دیدبان برای دیدبان لطف
الهی **قوله** مرغ امید وطمع پران شود ودای به پرواز در آید وبال بکشاید واوج گیرد ونومیدی وانکار
نماند **سوال کردن آن کافر از امیر المومنین علی کرم الله وجهه** **قوله** هفت اختر چنین
را مدتی دمیکنند ایجان بنوبت خدمتی بر نمزد ارباب حکمت مقرر است که چنین را هفت ستاره سیاره یستان
سیاه بنوبت پرورش میدهند واز هر یکی نقشی وصورتی در وپیدا میگردد وبعد از همه بنوبت ترتیب آفتاب است
وبدین ترتیب جان میاید **قوله** چون جنین را نوبتی تدبیر رود واز ستاره سوی خورشید آید او همچنان تصور

مرا روشن ساخت چنانچه پرتو باطن رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم بر کاتب وحی زده بود و قدم ذکره
قوله چون ابیت عند ربی فاش شد یعنی یطعم ویسقی کنایت ازاش شد عن ابی هریرة رضی الله عنه قال
نهی رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم عن الوصال فی الصوم فقال له رجل انک تواصل یا رسول الله
فقال وایکم مثلی انی ابیت عند ربی یطعمنی ویسقینی منع فرمود رسول علیه السلام در روزه داشتن یعنی دو
روز یا زیاده روزه گرفتن بی آنکه وقت افطار چیزی بخورد و بیاشامد پس عرض کرد مردی از حضار مجلس
بدرستیکه تو یا رسول الله روزه وصال نگاه میداری پس فرمود کدامی از شما مثل منست بدرستیکه من شب
میکنم نزد پروردگار خود که طعام میدهد مرا و آب میرساند یعنی طعام وشراب می بخشد و بعضی گویند که طعام
بهشت میخوراند و آب جنت مینوشاند اما قول اول اصح است از انکه اگر خوردن و نوشیدن بود خواه مأکل
ومشارب دنیوی باشد خواه از نعیم بهشت صوم وصال نبود و حال آنکه روزه وصال پیغمبر صلی الله علیه وآله
وسلم محقق است لیکن حضرت مولوی تاویل جائز نمیدارند ومیفرمایند قوله هیچ بی تاویل این را در پذیر تا
در آید در گلو چون شهد و شیر بزانکه تاویل است داد او را عطا بده چونکه بیند آن حقیقة را خطا بده بیت اخیر علت
عدم جواز تاویل است یعنی در تاویل قباحتی لازم می آید و قباحت آنست که حق تعالی پیغمبر ما را اکول و شروب
از غیب عطا می کند و تو حقیقة این عطا را دانسته انکار میکنی و تاویل را در ین راه میدهی گویا این تاویل نیست
پس دادن و قبول ناکردن عطاست و این خطا از ضعف عقل است که کار خدائی را که نه بروفق عادت باشد
انکار کنی اما انچه گذشت که صوم وصال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم محقق است یقینیکه بحکم عادت محقق است
والطعام الهی مانع تحقق صوم وصال نیست زیرا که قصد رسول علیه السلام باکل وشرب تعلق نگرفته بر سبیل
عادت افطار نفرمودند قوله خویش را تاویل کن نه اخبار را تاویل خویش عبارت از تبدیل اخلاق بشریست
باخلاق الله قوله زانکه بی شمشیر کشتن کار اوست یعنی فعل تو فعل حق است که نفس مرا بی شمشیر کشته قوله چشم
تو ادراک غیب آموخته یعنی چشمهای حاضران بر دوخته یعنی مقوله پهلوانست که نبور هدایت آئینه خاطر او جلا و اختر
طالعش ضیا یافته میگوید که انچه دید سید الاولیا و سند الاوصیا بیند دیگری نه بیند لهذا استکشاف حال از انجناب
مینماید که طبقات انام را تفاوت و اختلاف در دیدار چه رهگذر هست چنانچه می پرسد قوله آن یکی ماهی همی
بیند عیان یعنی نظر بر آفریدگار دارد قوله وان یکی تاریک می بیند جهان یعنی آفریده را می بیند و بس
قوله آن یکی سه ماه می بیند بهم یعنی آفریده گاه و آفرینش و آفریده را معا معاینه میکند اما انچه شیخ عبد اللطیف
نوشته که مراد از مصرع اول اهل اسلام اند که خدای را بوحدانیت می پرستند و از مصرع ثانی منکران الوهیت
مثل دهری وغیره و از ثالث فرقه ثالث ثلاثه یعنی نصاری اصلا معقول نمیشود زیرا که مصرع ثانی دهری

صد گمان دارند در آب حیات ۱۲ از خاک ممات مناصب و از آبحیات عشق میخواهد حاصل معنی آنکه مردم
هر دو چشم در مناصب دنیوی دوخته اند در غریب نوازیها و جان بخشی های عشق کمانهای فاسد میکنند قوله
جهد کن تا صد گمان گردد بود ۱۲ شب برد و رتو نخسپی شب رود ۱۲ یعنی در گمان میفزائی و سر رشتهٔ ظن باطل
را کوتاه کن و طریق مجاهده پیش گیر و شب زنده دار باش که اگر میل بخواب کنی شب بگذرد و روزگار تو بخواب
غفلت ضائع شود قوله در شب تاریک چون آن وزر را ۱۲ پیش کن آن عقل ظلمت سوز را ۱۲ از روز نور آلهی
خواسته و اگر روز حساب خواسته شود هم مناسب است و از عقل ظلمت سوز عقلی که با عشق یار است مراد داشته
و اگر مرشد کامل اراده کرده شود هم مستحسن مینماید قوله در شب تاریک پس نیکو بود ۱۲ آبجیوان جفت تاریکی
بود ۱۲ تحریص است باحیای شب و حق تعالی در حق مومنان که از شب تا سحر بیدار باشند میفرماید فلا تعلم نفس
ما اخفی لهم من قرة اعین یعنی هیچ نفس نداند آنچه پنهان کرده شده از برای بیداران از نوالی که از دیدآن چشم
روشن شود و شیخ حسن بصری در معنی این آیه میفرماید که جماعه شب زنده دار عملی پوشیده از چشم اغیار بقدیم
رسانند لهذا اجزای ایشان از جنس خر بشد که مخفی است از انظار آنها عمل خود را از چشم غیر پوشیدند حق تعالی
جزای ایشان را از دیدهٔ غیر پوشیده قوله خواب مرده لقمه بوده یار شد ۱۲ خواجه خفت و ذزد شب بر کار شد
یعنی در خواب گران و غفلت بیکران خواجه حکم میت پیدا کرد و لقمه مژده یعنی لقمه حرام که دل را بمیراند بآن غفلت
انضمام پذیرفت و ذزد شب که شیطان است براو دست یافت زیرا که شیطان ناری است خصم آدم خاکی است
و سوای آن بسبب لقمهٔ حرام که طبیعت عنصر پراگنده میرساند آتش شهوت بحرکت می آرد و خرمن طاعت را پاک
نمی سوزد و باقی ابیات منتظم اند عاست قوله خصم فرزندان آبست و عدو ۱۲ فرزندان آب افراد انسانی که از
آب نطفه مخلوق گشته اند قوله نور ابراهیم راسناد او ستاد ۱۲ یعنی آتش نمرود نفس را جز با تباع ملت ابراهیم نتوان گشت
قوله گو مند گلگونه از تقوی القلوب ۱۲ قال الله تعالی ومن یعظم شعائر الله فانها من تقوی القلوب ۱۲ حاصل
معنی آنکه از آسیب آتش اندرونی پاکانرا چه زیان که تقوی گلگونه و آرایش رخسار آنها است قوله تا رسمت در
تن افزاید سرور ۱۲ ازین نارزنان خواسته یعنی آتش محبت خاصیت انا دارد **آتش افتادن در شهر مدینه در ایام عمر رضی الله عنه** چون بالا گذشت که پاکانرا آتش زیان ندارد و اشقیا را زیان
میرساند زیرا که از کیا اصحاب صحبت اند و اشقیا ارباب علت بر طبق اینحکایت بنظم آورده قوله نازد اندر مرغزار
و نالها ۱۲ لانهای آشیانها قوله آتش از استیزه افزود ی لهب ۱۲ ای زبانه قوله کانچه پندارد که او خود کار کرد
کاغذ کول ولاده **خدو انداختن خصم در روی امیر المومنین علی رضی الله عنه الخ** قوله
انچه دیدی که مرا زان عکس دید ۱۲ در دل و جان شعله آمد پدید ۱۲ یعنی پرتو بینائی تو بر من زد و جان و دل

وقوع قیامت می پیچی نادیده خود ندیدستی بلکه در هنگام آمدن از عدم بوجود دیده و آزموده که بامر حق تعالی معدوم چگونه موجود شد و هر چند روح بدخول قالب آدم راضی نمیشد و رمیدگی و نفرت داشت اما آخر امتثال امر نموده پس هر که یکبار معدوم را موجود کند اگر دوباره همان کار کند چه جای انکار است چنانچه میفرماید قوله آنعدم او را همواره بنده است یعنی کار کن دیو سلیمان زنده است یعنی حال شیوه بندگی و اطاعت باعدم همیشه هست که چنانچه بفرمان الهی لباس وجود یکبار پوشیده باز همان لباس در بر کند و مراد از دیو دیو نفس است و از سلیمان سلیمان آفرین اما بخاطرت نرسد که صوفیه قلب حقائق را قائل نیستند و نزد ایشان موجود معدوم و معدوم موجود نمیشود زیرا که مقوله ایشان است که هو خالق العدم کما هو خالق الوجود پس عدم مطلق است که قبول وجود وارد محال باشد اما عدم مضاف را قبول وجود چه محال قوله دیو میسازد جفان کالجواب یعنی قال الله تعالی یعملون له ما یشاء من محاریب وتماثیل وجفان کالجواب وقدور راسیات میکردند برای سلیمان آنچه میخواست از غرفهای دلکش و میساختند تمثال ها و صورت های ملائکه و انبیا تا مردمان را مشاهده نموده پرستش نمایند و در آنزمان اتخاذ تصاویر مباح بود و میکردند برای وی کاسهای چون حوض وغیر آن مانند حوضهای بزرگ و دیگهای بلند بر سه پایه نهاد چون گوهای سلیمان علیه السلام را ده هزار طباخ بود که دران دیگها طعام پختندی و هنوز در بعضی ولایت شام چنین دیگهای تراشیده از سنگ موجود است قوله مر عدم را نیز ازان دادن مقیم یعنی مطلب آنکه عدم نیز چون سائر بندگان بجای خود مقیم است و از خوف الهی فارغ نیست یعنی عدم مغلوب و مقهور قدرت است چرا که خوف حالتیست عارض مر نفس انسانی را که از اندیشه زوال ملائم با وجود نا ملائم نفس ازان متاثر شود و از اثر آن حالت اهتزاز در بدن حاصل آید و این حالت در عدم متصور نباشد مگر بمجاز قوله در تو دست اندر مناصب میزنی یعنی هم ترس است آنکه جانی میکنی یعنی تنبیه است مر غافل را که در هیچ حال بخوف نباشد چه در رنج و عنا و چه در نکبت و عنا زیرا که تحصیل مناصب دنیوی و بالا مراتب آن از خوف سقوط زوال آن منصب و آن مرتبه خالی نبود پس اهل مناصب را از متاعب چاره و گزیر نیست لهذا تعب را نزع و جانکندن خوانده قوله هر چه جز عشق خدای اهن است یعنی فی الحقیقة جز محبت الهی دافع تعب نیست بدو وجه یکی آنکه محبوب مطلق اوست و هر چه از محبوب بمحب میرسد هم ملائم باشد و در جذب ملائم نفس معتوب نگردد دوم آنکه محبت حق را زوال نیست پس ترس و بیم سقوط مرتبه دران نباشد و چون خوف نباشد تعب و جان کندن نباشد بعد ازان جانکندن را تفسیر میکند و میگوید قوله چیست جانکندن سوی مرگ آمدن یعنی دست در آب حیات نازدن یعنی در پی مناصب و مطالب رفتن و ملک و مال خواستن سوی مرگ آمدن باشد و از عشق الهی غافل شدن دست در آبحیات نازدن بود قوله خلق را دو دیده در خاک مهمات

چون شما امن بشر یوحی الی ہ از ناہ نزوت محمدی مراد است و در مصرع ثانی اشارہ میکند بآیہ قل انما انا بشر مثلکم یوحی الی انما الہکم الہ واحد قولہ ظلمتی دارم بہ نسبت باشموس ہ از شموس صفات ذاتیہ مراد است وظلمت داشتن کنایہ از روی اغاضہ بنی کہ باخلق است واگر نہ این ماہ را از آفتاب جدائی نیست قولہ بروی الرحمن علی العرش استوی ہ یعنی دلی کہ از ہوا پاک شد بحکم قلب المومن عرش اللہ عرش ربانی گردید و بران عرش حق غالب و مستولی آید چنانچہ استوای راکہ در کریمہ الرحمن علی العرش استوی مفسرین تفسیر کردہ اند ای غلب و استولی قولہ حق کند چون یافت دل این رابطہ ہ ای رابطہ مشابہ ہ رجوع حکایت زید قولہ جست از صف نعل و نعل ریخت ہ یعنی در طلوع آفتاب تربیت محمدی زید مانند ستارہ محو شدہ از صف نعال کہ قید بشریت است برآمد نعل ریخت یعنی در عرصہ وحدت حصر ماند و کام برنداشت و نیز اشارہ است در ضمن کہ قصہ زید بانجام رسید قولہ نی گہر یابی برای کہکشان ہ تمثیل ہست مصرع اولی را کہ یعنی نشان از زید نتوان یافت چنانچہ کاہ در راہ کہکشان نتوان یافت قولہ شد حواس و نطق بی پایان ما ہ انتقال از خصوص حالت زید بعموم احوال بیقراران عشق کہ نور علم الٰہی بر آنہا تابش کند قولہ حسہا و عقلہا شان در درون موج در موج لدنیا محضرون ہ یعنی حواس و عقول بیقراران عشق الٰہی در نفخ صور تجلیات ذاتی موج در موج فوج در فوج در پناہگاہ حضرت احدیت رفتہ حاضر میشوند کما قال عز اسمہ ان کانت الا صیحۃ واحدۃ فاذا ہم جمیع لدنیا محضرون نباشد زندہ کردن خلائق مگر بیک آواز کہ دمیدن صور اسرافیل باشد پس آنہنگام جمیع خلائق حاضر گردانیدہ میشوند برای حساب و جزا قولہ چون شب آمد باز وقت یار شد ہ انجم پنہان شدہ بر کار شد یعنی بحسب ظہور اسم ستار روز کشف اسرار چون بشب رسید و ہنگام استتار انوار تجلیات ذاتیہ در رسد نجوم عقول و حواس ظاہر باز بحال آیند و در کار شوند قولہ خلق عالم جملگی بیہش شوند ہ پردہا بر روی کشند و بغنوند ہ یعنی کاروبار مدارک و مشاعر عاشقان بی تاب برخلاف کاروبار خلق عالم است انجم حواس و عقول عشاق در شب نور پاشی نماید و در روز نابود و متلاشی شود و خلائق را بیہوشی در شب دست دہد و در روز بیہوشی باز آیند زیرا کہ شب و روز خلائق ہمین شب و روز متعارف باشد شب و روز حواس و عقول عاشقان غیر این روز و شب آنہا عبارت از غلبہ انوار احدیت و فنا وجود ظلی در وجود حقیقی باشند و شب کنایہ از اشعاع اسرار وحدانیت در رجوع بحجاب نشریہ بود فتنبہ و تامل فان ہذا المقام مزلۃ الاقدام قولہ بیشمار نرادہ و ہد حق ہ شہادہ حلقہ حلقہ حلقہا در گوش ہا ہ انتقال کرد از حال خواب زندگان بحال زندگان از دنیا کہ در آخرت باز زندہ شوند و مراد از حلقہ حلقہ فرقہ فرقہ باشد قولہ در قیامت ہم شکور و ہم کنود ناسپاس را کنود گویند قولہ سر چہ می پیچی چرا نادیدہ ہ منکر قیامت را خطاب میکند کہ چرا سر از او عان

بسیار است **قوله** غائب از شه در کنار تعزیه ای سرمدها **قوله** بعد مرگ اندر عیان مردود شد زیرا که آنجا بازار جز اگرم است نه عمل **قوله** ای برادر دست وادار از سخن خود وجد پیدا کند علم لدن نه یعنی سخن از کشف مگو که به تفهیم و تعلیم کسی بعلم لدنی نرسد و سر وحدت در نیابد هرگاه حکمت الهی اظهار و تقاضا کند غیب مرتفع شود **قوله** ای شمس اعظم الشاهد آله ای اعظم شهادت من الله و ربط این داستان ما قبل چنین است که در مراتب کشف و توحید سخن مران زیرا که وحدت ذات چون آفتاب تابان است و آفتاب خود گواه نور انیست و حق تعالی خود شاهد وحدانیت است **قوله** نی بگویم چون قرین شد در بیان نه هم خدا و هم ملک هم عالمان نه لفظ نی منع ان حکمت است که بالا گفت **قوله** پس بود خورشید را درویش گواه نه الحال میگوید همچنین نیست هر چند بر روشنی خورشید و ماه طلعت او گواه بسنده است اما اینجا لطیفه ایست که با شهادت حق شهادت ملک و اهل علم مردود گردیده کما جاء فی القرآن شهد الله انه لا اله الا هو و الملائکة و اولوا العلم قائما بالقسط پس سر این شهادت ها را بیان باید کرد که چرا با شهادت حق قرین گردیده **قوله** زانکه شعشاع حضور آفتاب نه بزند با چشم و دلهای خراب نه مشروع کرد در بیان سر شهادت ملائکه و اهل علم که هر دیده را تاب دیدار آفتاب نیست لهذا ملائکه و اهل علوم را که بمنزله ماه و نجوم اند در شهادت با خود یار ساخت تا ضعیف چشمان بقدر قابلیت و استعداد استفاضه نور وحدانیت رب العباد از ایشان توانند کرد پس ملائکه علما وسائط اند در ادای شهادت و از اینجا متحقق گشت که عارف را لب از سخن نباید بست تا از گفت او طالبان مستفید شوند **قوله** پس ملائک را چو ماهان باز دان نه یعنی ملائکه را همچو ماه که موجودات خارجیه ایم یا همچو مار که موجودات ذهنیه ایم بشناس و در اکتساب نور از خورشید حقیقة و لفظ هان در فارسی برای تنبیه آمده و در بعضی نسخ بجای ماهان مایان دیده شد و باز دان را یار دان نیز توان خواند یعنی خورشید ذات در ادای شهادت یارند **قوله** کین صنایا باز آفتابی یافتیم نه چون خلیفه بر ضعیفان تافتیم نه مولوی از زبان ملائکه نا قلند و از خلیفه مراد آفتاب است **قوله** را جمع نور ثلاث او رباع نه اشارة بآیة فاطر السموات والارض جاعل الملائکة رسلا اولی اجنحة مثنی و ثلاث و رباع مراد خصوصیت این اعداد و نفی زیاده ازین نیست زیرا که در خبر آمده که جبریل علیه السلام شش صد بال دارد **قوله** همچو پرهای محقول انبیان نه یعنی چنانچه در انسان عقلها متفاوتست در ملائکه نیز تفاوتست **قوله** چشم اعمش نور خود را بر نتافت نه اعمش بروزن ابجد ضعیف چشم و این بیت از برای ذکر حدیث اصحابی کالنجوم گفتن پیغمبر علیه السلام مر زید را الخ **قوله** هیچ ماه و اختری حاجب نبود نه که بود بر آفتاب حق شهود نه حاصل آنکه واسطه ضروریست و در وسایط پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم بمنزله ماه است و اصحاب او حکم کواکب دارند **قوله** ماه میگوید با بر و خاک فی نه

قولہ حق همیخواهد که نومیدان او و زین عبادت هم نگروانند رد و رد حکمت و سر ستر بیان میکنند قولہ این رجا و خوف در پرده بود و تا پس این پرده پرورده شود و خوف و رجا سالک را بمنزله دو پر طائر است که مرغ روحش بدان دو پر طیران کند بحضرت ذوالجلال و اینده وصفت و مطالب اثر تجلی صفات جمال و جلال مطلوبست و در هر مقامی موسوم میگردد باسم دیگر و ابتدا خوف و رجا گویند بعد ازان قبض و بسط خوانند و دیگر بار انس و هیبت قولہ چون دریدی پرده کو خوف و رجا یعنی خوف و رجا تا وقتی است که مشاهده نیست اما بعد ارتفاع حجاب و انکشاف عطانه خوف ماند نه رجا و لهذا ایمان یاس معتبر نیست و ایمان غیب مقبول است قولہ بر لب جو بر ظنی یک فناد کای سلیمان هست ماهی گیرما این قصه نظیر آنست که جوانی ماهی گیر پیر اسلیمان پنداشت و در وهم افتاد تا انگشتری در دست سلیمان معائنه نکرد در خوف و رجا بعد از انکه انگشتری در دست سلیمان دید و سلیمان را شناخت از وهم برآمد و خوف و رجا از و منقطع شد پس وهم در تحری و اجتهاد در خوف و رجا در غیبت است نه در حضور بآنچه ابیات آینده همه مویدهمین مدعاست قولہ در میان شان آنکه بو صاحب خیال یعنی آنجوان که ماهی گیر را سلیمان علیه السلام خیال کرده بود قولہ اگر سحاب نوری بار بده نیست هم زمین تاری پالیده نیست حاصل معنی این بیت آنست که کشف و حجاب نور و ظلمت هر دو در ین کارخانه ضروریست اگر سحاب نور را از بار یدن ناچار است زمین تار را هم از پالیدن یعنی از باز جستن و تفحص کردن و گداختن ناگزیر است و انیمعنی را که نور و ظلمت هر دو در کارست و در دو بیت آینده توضیح کرده اند قولہ یومنون بالغیب یعنی باید مرا ندان به بستم روزن فانی سرا انتقال از زبان خود بلسان الهی قولہ چون شگافم آسمانرا در ظهور چون بگویم هل تری فیها فطور چون در مصرع اول یعنی اگر و در مصرعه ثانی چگونه و حاصل معنی آنکه اگر سقف شما شگافته بودی یعنی هل تری من فطور چگونه مطابق آمدی قال الله تعالی فارجع البصر هل تری من فطور پس باز گردان چشم را بسوی آسمان تا بیچ می بینی دران شگافی و نقصانی قولہ تا درین ظلمت تحری گستراند هر کسی رو جانبی مے آورند هر فائده حجاب بیان میفرمایند که متوجه الیه استوجه در پس پرده ظلمت از هر جانبی تحری طلب میکنند تا بحدیکه کاملی متوقع حصول انیغرض اسیر خدمت ناقصی میگردد و سلطانے شیفته جمال غلامی میشود چنانچه ابی یزید بسطامی فرمود که سیصد زندیق را خدمت کردم تا بصدیقی رسیدم و قصه محمود و ایاز ان مشهور تر است که محتاج بذکر باشد لهذا حضرت مولوی میفرمایند قولہ مدتی معکوس باشد کارها گوکه مدح شاه گوید پیش او تا که در غیبت بود او شرم جو یعنی کجا آنکه روح بر و مدح گوید تا آنکه غائبانه شرم نگهدارد ازان شخص که در حضور مادح است تا شخصے که غائبانه رعایت حیا میکند تفاوت

میفرمایند که آیا دل باین اعضا چه میگوید و چگونه کار فرمائی میکند میان ایندل و اعضا طرفه وصلتی است وطرفه سبب نهانی درمیان است مگر مهر سلیمانی در دست وارد که حواس محکوم تصرفات اویند **قوله** پنج حسی از برون ماسوی اوست ای محکوم او **قوله** وه حس است و هفت اندام دگر یعنی حواس عشره که پنج ازان ظاهر است سامعه و باصره و شامه و ذائقه و لامسه و پنج باطن حس مشترک و خیال که خزینه اوست و وهم و حافظه و متصرفه و هفت اندام که آنرا اعضای رئیسه خوانند دل و جگر و دماغ و گرده و زهره و شش و آئینین **قوله** خاتم از دست تو نتواند سدید یعنی دیو یکه انگشتری از سلیمان برده بود سدید یواست **قوله** ورز دست دیو خاتم را ببرد یعنی دیوی نفس اگر خاتم ارادت از دست تو رباید سلطنت زوال پذیرد **قوله** بعد ازان یا حسرة شد للعباد یعنی بعد زوال سلطنت بحکم کریمه یا حسرة علی العباد تا قیام ساعت و ساعت قیام کار تو جز نالهٔ و فریاد نباشد **قوله** از ترازو و آئنه کی جان بری یعنی شخصی کامل که مثل ترازو و آئینه است کو باشد صفات ترا بتو نماید زیرا که آنچه بر عوام فردای قیامت پیدا و آشکارا شود امروز بر خاطر خواص ظاهر و باهر است یا آنکه وقت امتحان خوبی و زشتی اعمال انکار بکار نیاید و بر طبق انیعنی که در روز جزا عند الامتحان انکار سود ندهد حکایت لقمان بیان میفرمایند **قصه متهم کردن غلامان الخ قوله** بر معانی تیره صورت هچو لیل یعنی اشعار است بدانکه شب اگرچه بحسب صورت سیاه است اما در معنی رشک هزار خورشید و ماه است چنانچه شیخ عطار فرماید ؎ چون در دل شب خیال او یار منست یعنی من بندهٔ شب که روز بازار منست **قوله** بندهٔ خاین نباشد مرتضی یعنی ای پسندیده **قوله** تیزی زانش بنه بهر نما یعنی آب گرمی بخور و بابده **قوله** یوم تبلی السرائر کلها یعنی بان منکم کامن لایشتهی یعنی قال الله تعالی یوم تبلی السرائر فمالهٔ من قوة ولا ناصر روز یکه آشکار اکرده شوند پنهانها یعنی ظاهر کنند خفیات ضمائر را طیب از خبیث متمیز گردد پس نیست مر انسانرا هیچ توانائی تا از عذاب خود را باز دارد و نه یاری که مددگاری او بلا مر تفع و مندفع شود و ترجمهٔ بیت آنکه در روز یکه آشکارا شود پنهانها همه ظاهر خواهد شد آن اسرار که ظهور مر غوب شما نباشد **قوله** چون سقوما جمیعا قطعت یعنی جملة الاستار مما انفضت یعنی قال جل سبحانه وسقوطا جمیعا قطع امعاءهم وجشانیده میشوند آبی در غایت گرمی پس پاره پاره میکند آنروده های ایشانرا آیه در ماده دوزخیانست و ترجمهٔ بیت آنکه چون در روز قیامت آب گرم چشانیده شود جدا گردد و خلص استار از انچه رسوا کند یعنی نیک از بد امتیاز پذیرد چنانچه از ناف لقمان آب صاف برآمد و از بطن غلامان میوه **قوله** در رهی خواهی ازین سخن خرب بفتح خا و کسر را ویران کننده **بقیه قصه زید الخ قوله** ناطقه چون فاضح آمد عیب را یعنی مقولهٔ رسول صلی الله علیه وآله وسلم در منع زید از افشای

یعنی بمن نور یزدان تو یا رسول اللہ رخنہای نفاق منافقان بر کشایم و روانمایم یا از ضیاء ماہ زید روشنائی
دل خود خواستہ باشد کہ از خسف تزلزل و محاق صفت ایمان مبرا بود **قولہ** بشنوانم بلبل مکوس انبیاء یعنی
صدای حقیقۃ دعوت انبیا بگوش ہمہ آفاق برسانم تا کفر نماید **قولہ** دوزخ وجنات بر رخ در میان نہ
بر رخ کنایہ از اعراض است **قولہ** کاب بر رویش زند بانگش بگوش نہ آب بر رو زدن کنایہ بیدار کردن
از غفلت یعنی بانگ حوض بگوش کفرہ برسانم تا خبردار شوند **قولہ** این اشارتہاست گویم از نفول نہ نفول
با ول مفتوح و در و ساز و با ول مکسور نردبان مسقف و با ول مضموم عمیق و ژرف باشد و اینجا ہمان
مراد است یعنی این عبارات کہ بر زبان من جاریست بمنزلہ اشارات است اگر خواہم از عمیق حقائق خبر دہم
قولہ لیک بیتر سم زآزار رسول نہ از حضرت رحمت نیت در افشای آن اگر بگویم مبادا خاطر مبارک
آزردہ شود **قولہ** عکس حق لایستحی زو نرم شد نہ قال اللہ تعالی واللہ لا یستحی من الحق خدا شرم نمیدارد
از گفتن راست حاصل معنی آنکہ ای زید پرتو حق بر تو زد و شرم از تو رفت و آئینہ جانت بحجاب از غفلت
برآمد **قولہ** کہ تجلی کرد سینا سینہ را یعنی تجلی حق اگرچہ سینۂ ترا مثل طور سینا روشن گردانید اما آئنہ را در
بغل پنہان کن و طور سینا کوہ زبیر است کہ محل مناجات کلیم اللہ بود و اہل اشارت از طور سینا روح معلی
مراد داشتہ اند میدانند **قولہ** کفت یک اصبع چو بر چشمی نہی نہ عالم از خورشید بینی تو تہی نہ حاصل سوال و
جواب آنست کہ بزبان حال زید میگفت کہ نور تجلی نتوان پوشیدہ داشت و لسان معجز بیان مصطفوی ناطق
است بدنیعنی کہ بقوت تمکین اخفای حال ممکن است چنانچہ سرور عالم میفرمایند کہ چون سر انگشت در حجاب
شدہ بلکہ سر انگشت دیدۂ ترا از دیدار شیرین محجوب ساختہ باشد **قولہ** مہر گردد منکشف از سقطۂ نہ و سقط
چیزیکہ ساقط شود از شی و آن محقر باشد **قولہ** لب بہ بند و غور دریائی نگر نہ از نیجا تا سر سرخی کلام مولویست
کہ تمثیلات متعددہ در امکان اخفاء حال بیان میفرمایند تا بر تو محقق شود کہ آفتاب جہانتاب چگونہ در بغل میگنجد
قولہ کہ بخواہد رفت سوی زہرمار نہ و ر بخواہد رفت سوی اعتبار نہ یعنی اگر دل خواہد چشم بسوی زہرمار
میرود و مراد از زہرمار غفلت است و اگر دل خواہد بحکم فاعتبروا یا اولی الابصار نہ بسوی اعتبار میل کند
قولہ ہمچو اندر دست موسی العصا نہ کہ گاہی عصا و گاہی اژدہا میشد **قولہ** دست در دست نہانی ماندہ
است نہ یعنی ایندست ظاہر در فرمان دست دل است کہ کار فرمائی باطن اوست بابا افضل کاشی گوید
بیت زینہار گمان مبر کہ دستی دارد ی نہ کاین دست تو آستین دست دگر است نہ حاصل کلام آنکہ ایندست
و یا بمنزلۂ آستین و موزہ است دست و پای دل را زیرا کہ حرکت و سکون دل از جائد یگر است **قولہ** دل
چہ میگوید بدیشان این عجب نہ طرفہ وصلت طرفہ پنہانی سبب نہ حضرت مولوی بطریق استبعاد و استعجاب

واضطرار میشود و ابتلای ایشان بدین بلیه از انست که علم را از معدن خود میجویند و معدن علم قلوب اصفیا
ست نه بطون دفاتر فتنبه **قوله** زنگیان گویند خود از ماست او رومیان گویند بس زیاست او مراد از زنگیان
اشقیا و از رومیان سعدا مراد است **قوله** اصل آب از لطف سپید است خوش و لیک عکس جان رومی و حبشی
کنایه است از فطرت اسلام هر مولودی بران زاید و عکس جان رومی و حبشی اشارة بآنکه ثم ابواه یهودانه
و نصرانه و یمجسانه **قوله** میدهد رنگ احسن التقویم را و فاعل میدهد عکس جان که در مصرع اخیر بیت بالا است
و اشارتست بآیه لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم ثم رددناه اسفل سافلین الا الذین آمنوا وعملوا الصالحات
فلهم اجر غیر ممنون بدرستی که ما آفریدیم انسان را در نیکوترین نگاشتنی از حسن صورت و اعتدال مزاج یا مخلوق
ساختیم او را منظر اتم و اکمال تا حامل امانت تواند بود پس باز گردانیدیم او را بزیر ترین همه فروتران یعنی عالم
طبیعت و گویند معنی این آیت آنست که مکرر آنانرا که بگردیدند و کردند عمل های ستوده پس مر ایشان راست
مزد نابریده و کم ناشده یعنی چنانچه در جوانی و صحت مزد عبادت ایشان مینوشتند در پیری و ضعف نیز بآنکه
عمل نمیکنند مزد ایشان ثابت است **قوله** تا باسفل میبرد این نیم را و حاصل معنی آنکه عکس جان رومی و
حبشی یعنی والدین مولد در یک سعادت و شقاوت میدهد نطفه انسانی را که مخلوقست در احسن تقویم
یا آنکه نصفی از مردم یعنی اشقیا در مرتبهٔ اسفل که عالم طبیعة باشد باز میمانند و ادراک سعادت نمیکنند **قوله** ترک و
هندو شهره گردد زان گروه یعنی در روز قیامت جدا و اشقیا بحسب حسن و قبح عمل و اعتقاد از هم جدا گردند
قوله جمله را چون روز رستاخیز من بدرستخیز و رستاخیز نفخ را قیامتست **قوله** در جهان پیدا کنم امروز نشر و حشر
جمع در عرصات و نشر انبعاث از گور را در عقائد حشر و نشر را بیک معنی گویند **قوله** تا کسوف آمد زمن خورشید را
یعنی در جنت از تابش گوهر من خورشید منکسف نماید **قوله** نقد را او نقد قلب آمیزد را و نقد اول بمعنی خالص وغیره
قوله دستها ببریده اصحاب شمال و یعنی بیان کنم قطع ایدی اصحاب شمال چه معنی دارد **قوله** وانمایم رنگ
کفر و رنگ آل و یعنی واشگافته گویم که رنگ کفر چرا سیاه است و رنگ ایمان چرا سرخست یا یکرنگ بمعنی وصف
باشد یعنی وصف اهل کفر و تلف اهل ایمان که رسول صلی الله علیه وآله وسلم آنها را آل خوانده و فرموده کل تقی فهو
آلی بیان کنم **قوله** واکشایم هفت سوراخ نفاق و کنایه از موبقات سبعه که خواجه عالم از ان اجتناب فرموده
کما در وفی حدیث اجتنبوا السبع الموبقات الشرک ثانیه والسحر وقتل النفس التی حرم الله الا بالحق واکل الربا
واکل مال الیتیم والتولی یوم الزحف وقذف المحصنات الغافلات پرهیز کنید از هفت چیز که مهلکاتست شرک
وسحر وقتل مومن بموجب شرعی واکل ربا واکل مال یتیم و گریختن از اهل اسلام در روز مقابله و مقاتله و
گواهی دروغ دادن بر زبان **قوله** در صباء راه بی خسف و محاق بر آنماه نور محمدیست صلی الله علیه وآله وسلم

تا آب حقیقه بروی مفتوح گردد قوله که از انسو جمله ابلت یکیست ۲ صد هزاران سال دیکساعت یکیست
هست ازل را و ابد را اتحاد ۲ عقل را ره نیست زانسو را فتاد ۲ یعنی از قیود بشریت وارستم بعالم اطلاق
پیوستم و عقل از اطلاق آنمعنی عاجز است قوله در خور فهم عقول اینجا ۲ چون خازن اسرار الهی حضرت
رسالت پناهی صلی الله علیه وآله وسلم استماع نمود که حارث از مرتبه بیرنگی بدین رنگ سخن میسراید ارگفت
و شنید او را باز داشت خطاب فرمود که در خور فهم اینعالم تکلم نماید زیدیتنبه گردیده از آنمرتبه فرود آمد و از بهشت
و دوزخ و از بهشتی و دوزخی سخن کرد قوله انیزنان پیدا شده براین گروه ۲ مقوله از اینجا تا سرخی مقوله
مولویست و مشار الیه اینکه در نیمصرع واقع است اصحاب کشف اند که زید از انجمله است قوله یوم تبیض وجوه
وتسود وجوه ۲ یعنی قیامت را امروز می بینند اشارة بآیه یوم تبیض وجوه وتسود وجوه فاما الذین اسودت
وجوههم اکفرتم بعد ایمانکم فذوقوا العذاب بما کنتم تکفرون قوله پیش ازین هر چند جان بر عیب بود ۲ در رحم بود و
ز خلقان غیب بود ۲ یعنی پیش از یوم الجزا معائب جانها از نظر خلائق مستور بود همچنانکه در رحم مادر صورت
طفل معلوم خلق نیست که صاحب جمال است یا کریه منظر در رحم دنیا معنی هر موجودی از نظرها پوشیده و بنابراین
وشقی از متقی متمیز نیست زیرا که خاتمه کار ناپدید است کما ورد فی الحدیث السعید من سعد فی بطن امه والشقی
من شقی فی بطن امه اما بعد ولادت از سمات طفل حال از سمات جسم حال صورت او متحقق شود همچنین بعد انتقال
وخلاصی ارواح از ابدان معنی سعادت وشقاوت تبیین گردد حاصل معنی سه چهار بیت اینست اما بتقریب
ذکر این حدیث رفع اشکالی که خارج بحث است اهم میداند بدانکه از فحوای این حدیث چنان مفهوم میشود که مدار سعادت
وشقاوت بر مشیت ازلیست نه بر صلاح و فساد عمل و مقتضای ظاهر دین چنانست که ترتب وعد و وعید بر حسن
و قبح عمل باشد پس اندفاع تعارض را علاج آنست که گوئیم عمل در ظاهر حال موضوعست و در باطن مرفوع
و در مرتبه که اسباب موضوعست و حکم بظاهر حال کرده میشود سعادت و شقاوت منوط بصلاح و فساد عمل است
چنانچه خوردن نان سبب سیریست و آشامیدن آب سبب رفع تشنگی همچنان عمل صالح سبب دخول جنت است
و عمل قبیح سبب دخول نار و اختلاف مقام در صدق و کذب کلام مدخل تمام دارد مثلا شخصی در مقامی که عدو خاص
آلات کند گوید تیشه تیز است و کاردی می برد و سوزن میدوزد و درین گفتن صادق باشد در مقام استهزا از کسی
که جاهل است خبر میدهد که او عالم است آنرا دروغ نتوان گفت برای آنکه مقام استهزا این اقتضا کند چون ثابت
است که صدق و کذب کلام باختلاف مقام مختلف گردد پس اختلافات در بیان آیات و احادیث و اقاویل بسیار
عارفان که ناظر اند متوهم نگردد و ازین بالیست که مقامات مختلف است و هر مقامی را مقالیست و هر مقالی مواردی
و اینها همه را از یک مقام میدانند و متناقض محلی باشند و از توفیق آن عاجز می آیند و این منجر بکفر و انکار یا بحیرت

یعنی مهر و کین باسوی درون یقین سرایت نکند زیرا که آنجا سرا پرده اجلال شاهنشاه مطلق و چاوشان سلطان ازدخول اغیار آن حرم را نگاه میدارند چنانچه حضرت مولانا در مطلع عربی میفرمایند **قوله** عشق آمد و برگرد دل می باخت گفتم چیست این گفتا فرق میاز مش ائیلاق سلطانیست این پس ضرر انکار معاند جز باوصاف بشریت انیطائفه که آزار خود سلب کرده اند باز نگردد و طعن حاسد بصفات مسلوبه اهل الله راجع شود **قوله** بر تر اند از عرش و کرسی و خلاء ساکنان مقعد صدق خدا عرش فلک نهم که آنرا فلک اطلس نیز خوانند و کرسی ششم افلاک آنرا فلک البروج نامند و خلا بعد مجرد از باده مصرع ثانی اشارت بآیهٔ ان المتقین فی جنات و نهر فی مقعد صدق عند ملیک مقتدر **قوله** چه نشان بل عین دیدار حقند زیرا که بقای اهل الله بقای حق باشد که فانی از خود و باقی بحق اند **به رسیدن پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم مرزید را الخ قوله** کیف اصبحت ای رفیق باضعاف اکثر ابیات این داستان مضمون این حدیث است **قال النبی صلی الله علیه و آله وسلم** لحارث کیف اصبحت یا حارثة قال اصبحت انا مومن حق قال لکل حق حقیقة فما حقیقة ایمانک یا حارث فاجاب و قال صرفت نفسی عن الدنیا فاستوی عندی حجرها و مدرها و ذهبها و فضتها و اعمارت نهاری و ایرب لیلی و کانی انظر الی عرش ربی بارزا و انظر الی اهل الجنة تزاورون فیها و اهل النار یتعاوون قال النبی صلی الله علیه و آله وسلم اصبت فالزم بدانکه ایمان را مراتب است مرتبهٔ اول ایمان تقلید است که دلیل آن نقلست و آن عامهٔ مسلمین راست که بوحدانیت حق قائلند و صفات ثبوتی و سلبی را اقرار آورده دوم ایمان استدلالیست که علمای انواع علوم را بایکدیگر تطبیق و توفیق داده مقدمات نقلی را به براهین عقلی ثابت کنند سوم ایمان وجدانی و کشفی است که سالکان بعد توحید اول و ثانی در لقمهٔ احتیاط بجا آرند ترک لذات و شهوات نفسانی کرده روی از شهادت و آفاق نگردانند متوجه غیب و انفس شوند و به تصفیهٔ قلب و دوام خلوة و عزلت و مواظبت وصفت بدلنا اشالهم تبدیلا نقد حال ایشان گردد و خطاب جاء الحق و زهق الباطل در رسد و جان ایشان را بملکوت اعلی اندازد تا سر سبحان الذی بیده ملکوت کل شئی و الیه ترجعون مشاهده و معاینه کنند پس انچه زید حارث بر سرور عالم صلوات الله علیه عرض کرد از ین ایمان خبر دارد زیرا که حضرت حقیقة ایمان از و پرسیدند و حقیقت ایمان عبارتست از کشف و شهود چنانچه شیخ شهاب الدین سهروردی گوید التمسک بدین الآله و القیام بامره شریعة و الاخذ بالاحوط و العزیمة بسهر و ظمأ و صرف النفس عن الشهوات طریقة و الانکشاف عن احوال الآخرة و وجدانه حقیقة و غالبا قول شیخ قدس سره ماخوذ است از حدیث که فرموده الشریعة اقوالی و الطریقة افعالی و الحقیقة احوالی و ازین لازم که شریعت و طریقت بمنزلهٔ صغری و کبری باشد و حقیقة بثابهٔ نتیجه سالک را باید که با آداب شریعت مودب و با فعال طریقت مهذب گردد

که بردارد کتاب‌ها یعنی رنج برد در حمل آن و نفع نگیرد ازان اسفار جمع سفر است و آن کتاب بزرگ باشد
قوله آن نیاید همچو رنگ ماشطه ۰ ماشطه و مشاطه آراینده عروس یعنی خط و خالی که برای آرایش چهره عروس
مشاطه از رنگ سازد پائدار نباشد **قوله** لیک چون این بار را نیکوکشی ۰ بار را برگیرند و بخشندت خوشی ۰
استثنا میکند از علمای قشریه جمعی را که به نیت صحیح علم صوری کسب کنند و آنرا نردبان سازند برای حصول
علم انبیا که آنجا نه درس هست و نه استاد و به تعلیم حق تعالی بر دل وارد میشود پی برده بمقصد اصلی گرایند
قوله از هوا ها کی رهی بیجام هو ۰ جام هو تجلی ذات **قوله** از صفت در ذات چه زاید خیال ۰ چون بالا گفت که
از هو بنام قانع شدن بیحاصلی است تنبیه میکند که هیچ صفت دائمی بی موصوف و بی مسمی نباشد و از شنیدن
نام و صفت خیال در تصور موصوف و مسمی افتد و گاه باشد که دلالت کند آنخیال بر وصال موصوف و مسمی
اگر این راه بر تو مفتوح شود بنام قانع نشوی از اسم بمسمی و از صفت بموصوف انتقال کرده شاه راه است
موصل بسر منتقل وصال که اسم و صفته کردندی و بدان قانع شدی در جنگ غول گرفتار گشتی و اگر بمسمی
و موصوف پیوستی از دام غول باز رستی **قوله** همچو آهن زاهنی بیرنگ شود ۰ یعنی در آتش عشق خود را در افگن
تا رنگ آهن از تو زائل شود و رنگ آتش قرار گیرد و بی کتاب و بی معبد و استاد معبد بکر رب گفت پیغمبر که
هست از استم ۰ تا آخر داستان حاصل کلام آنست که حقیقة ذات پاک صاف خود را مشاهده کردن بآلات حسی
دست ندهد و لهذا سرور عالم فرمود که طائفه از امت من مرا بدان نور به بینند که من ایشانرا بدان نور می بینم
و علم لدنی نتیجه آن نور باشد نه از کتب حدیث و روایات حاصل آید بلکه از اثر آن نور بود چنانچه ابی الوفاء
کرد از پرتو آن نور علم لدنی دفعة حاصل شد و گفت امیت کردیا و اصبحت عربیا **قصه مری کردن
رومیان و جنبیان** غرض از ایراد اینحکایت تمثیل دانشمند است بجنبیان که هر روز نقشی از علوم
بر صحائف خواطر می نگارند و بکثرت تکرار محفوظ میدارند و تمثیل صوفیان بر رومیان که بمقصد ذکر لا آله الا الله
آئینه جانرا تجلی سازند و از نفس عبر به بردارند تا بحدیکه آئینه دل لوح محفوظ علوم لدنیه شود **قوله** همچو گردون
ساده و صافی شدند ۰ یعنی رومیان ساده و صاف در آنخانه رفتند و رنگی با خود نبردند بس شدند یعنی رفتند
باشد **قوله** صورت بی منتها را قابل است ۰ صورت بی منتها انچه بی انقطاع و انفصال بر لوح دل عارف
مرتسم شود نه بروجه فکر **قوله** صورت بیصورت بی حد و غیب ۰ پر تو صور علمیه الهی که بر دل زند ناگزیر تعبیر
ازان بصورت کنند اما از نخست که نبی تصور و تصدیق رسمی پیدا شود توان گفتن که صورتیست بیصورت
قوله زانکه دل با اوست با خود اوست دل ۰ دل که متوجه است باحق حق مدرک اوست بلکه بجای
ادراک و محل ادراک که دل باشد غیر حق هیچ نیست **قوله** کس نیابد بر دل ایشان ظفر ۰ بر صدف آید ضرر نی بر گهر

بآیۃ وانا نحن الصافون وانا نحن المسبحون کہ مقولۂ ملائکہ است **قولہ** بد کجا آید زما نعم العبید یعنی ہاروت وماروت
اگرچہ بظاہر اعتراف بعجز خود واقرار بر قدرت الٰہی مینمودند اما در باطن آنہا مرکوز بود کہ از ما بدی نمی آید نیک
بندگانیم **قولہ** بس ہمیگفتند کای ارکانیان ہر ای آفریدگان از عناصر اربعہ **قولہ** تا شوم اعجوبۂ دور زمان ہر اعجوبۂ
نوزاده **قولہ** آنقیاس حال گردون بر زمین ہر راست ناید فرق دارد در کمین ہر یعنی قیاس ہاروت وماروت
قیاس مع الفارق دارد **در بیان آنکہ حال خود و مستی خود بشنو الفاظ حکیم** پردۂ ای نغمہ
دان ومراد ازان حکیم سنائی است وربط این داستان بما قبل بدین نمط است کہ چنانچہ زمین را بر آسمان
قیاس کردن روا نباشد سر مستی را بنا محرم درمیان آوردن جائز نباشد **قولہ** گفت دنیا لهو ولعب است و
شما ہر قال جل سبحانہ وما ہذہ الحیوۃ الدنیا الا لهو ولعب **قولہ** لی زکوۃ روح کی باشد زکی ہر زکوۃ روح تکمیل
دیگران باشد چون جماع طفل دان این شہوتی شہوت ہیل طبائع با مور مختلفہ قیاسیہ باشد کہ مانند جماع اطفال
فی الحقیقۃ جماع نیست وصورۃ جماع دارد **قولہ** جنگ خلقان ہمچو جنگ کودکان ہر اول شہوت اطفال
را بیان نمود کہ حقیقۃ ہست الحال میفرماید کہ عقب شان نیز اصلی ندارد یعنی خیالات اہل دنیا واختلافات
اینہا ہر دو فاسد است **ح** حاملند وخود ز جہل افراشتہ ہر اکب ومحمول را پنداشتہ ہر یعنی طفلی کہ بر نی سوار است
حامل نی ہست نہ محمول خیال میکند ہمچنین عالمان رسوم بر مرکب وہم وقیاس کہ بمنزلہ نے وگوشہ دامن است
سوار شدہ پندارند کہ بر براق دُلدُل سوارند **قولہ** باش تا روز یکہ محمولان حق ہر یعنی جمیع کہ لطف الٰہی آنہا
را برداشتہ **قولہ** یعرج الروح الیہ والملک ہر من عروج الروح بہتر الفلک ہر اشارۃ بآیۃ تعرج الملائکۃ
والروح الیہ فی یوم کان مقدارہ خمسین الف سنۃ بالا میروند فرشتگان وجبرئیل بسوی موضعی کہ خدا
میفرماید در روز یکہ ہست اندازۂ آن پنجاہ ہزار سال از سالہای دنیا وحضرت مولوی از روح روح
انسانی خواستہ میفرمایند کہ روح محمولان حق بتقرب حق تعالی می شتابند وافلاک را بجنبش می آرد **قولہ**
اغلب الظنین فی ترجیح ذاہد غالب تر از وظن آنست کہ ترجیح یکطرف باشد بر طرف اما جرمی در کار ظن
نمیباشد بر خلاف آفتاب بقینکہ آنجا ہیچکس را مجال جدال نیست وکسی نگوید کہ آفتاب آفتابست ہمچو نی
وان مرکب کودک ہلا ہلا کلمۃ تنبیہ ہست یعنی آگاہ باش **قولہ** علم ہای اہل دل حال شان ہر علم ہای اہل تن
احمال شان ہر یعنی اہل دل بر علم سوارند واہل تن در زیر بار علم اند صاحبدلان باو یاری کنند وعلم تن بر وے
گرانباری زیرا کہ علم جان جان علم است وعلم تن تن علم کما قال عز اسمہ مثل الذین حملوا التورٰۃ ثم لم یحملوہا
کمثل الحمار یحمل اسفارا مثل آنانکہ تحمیل کردہ شدہ اند تورٰۃ یعنی حکم شدہ اند کہ بار تکلیف احکام توریۃ بردارند
پس بر نداشتند آنبار را وبجز دخواندن توریت قناعت نمودند وانچہ در آنبود بران کار نکردند مثل دراز گوش ہست

کر بر غلط باشد بعیادت رفتن کر بخانه همسایه ریخور قوله من نگویم شکر چه کردی ابا بفتح اول
اگر خوانده شود عربی باشد ای پدر اگر بکسر اول خوانند فارسی بود یعنی ناخورش قوله فاتقوا النار التی
اوقدتم بانکم فی المعصیة زدوتم بپرهیزید از آتشی که خود افروخته اید و در معصیت افزوده اید یعنی هر کس
بقیاس خود عمل کند بپندارد که دران عمل ثوابی اندوخته و نداند که برای جان خود آتشی افروخته پس از قیاس
حذر باید کرد قوله صل انک لم تصل یا فتا خواجه عالم صلوات الله علیه وآله وسلم مصلی صاحب ریا را فرمود تم فصل
فانک لم تصل سنه کرت او را باعادهٔ نماز حکم کرد و آنریائی خلاد بن رافع بود قوله آمد اندر هر نمازی اهدنا یعنی
قدم نماز گذار بر ربط مستقیم است که عبارت از ملت اسلام باشد پس معنی اهدنا الصراط المستقیم چه باشد بعضی
دوام و ثبات است بران راه راست حضرت مولوی میفرماید معنی اهدنا آنست که عمل مقرون باخلاص و از ریا خالص
باشد قوله کز قیاس تو شود ریشت کهن بر ریش بجراح باید نمود که مرهمی موافق نهد و جراح مرشد کامل است
هر که بقیاس خود مرهم نهد ریش او کهنه شود یعنی ناسور گردد قوله اندران وحی که هست از حد فزون یعنی
وحی الهی از حد و د عقول ضعیفه برون باشد قوله وانکه گوش غیب گیر تو کراست بگوش غیب گیر و غیب
پذیر اذن واعیه است و حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم بعد نزول آیه لنجعلها لکم تذکرة و تعیها اذن
واعیة هر دو گوش مبارک سید الاولیا را بهر دو دست قدرت خود گرفت و فرمود هذا اذن واعیة قوله
گفت نار از خاک بیشک بهتر است اشارة بآیه خلقتنی من نار و خلقته من طین قوله پس قیاس فرع بر اصلش
کنیم او ز ظلمت ما ز نور دشنیم مقوله ابلیس که میگوید آدم فرع است و اصل او از خاک و خاک چون تیره است
قیاس آنست که مخلوق از و نیز تیره باشد و نار روشن است پس مخلوق از و نیز روشن باشد قوله گفت حق نی
بلکه از انساب شد بد زهد و تقوی فضل را محراب شد هر مصرع اول مضمون این آیه است فاذا نفخ فی الصور فلا انساب
بینهم یومئذ ولا یتساءلون و نیز مطابق است بمضمون حدیث نبوی که فرمود یا فاطمة لا تتکلی علی انک بنت رسول الله
اعملی عملی و مصرع ثانی مفهوم این آیه ان اکرمکم عند الله اتقکم قوله پور آن بوجهل مومن شد عیان هر پور آن نوح نبی
از گمرهان هر پور بوجهل عکرمه رضی الله عنه پور نوح کنعان که حق تعالی در حادهٔ او فرموده انه لیس من اهلک انه
عمل غیر صالح قوله این قیاسات و تحری روز ابر دیا بشب مر قبله را کرده است خبر هر یعنی راه صواب جستن
قبله روز ابر است یا شب ظلمانی اتصال بحرم در روز نورانی پس قیاس و تحری را درین دو هنگام نسبت بقبله
جبر و بی اختیاری روا من نه امر دیگر قوله مر خیالی محض را ذاتی کنی هر یعنی خیال بی اصل را اصلی قرار داده حقیقتی
برای آن پیدا کنی قوله کاتب آنوحی زان آواز مرغ هر از آواز مرغ نزول وحی مراد است قوله از همه بر بام
نحن الصافون هر لفظ از همه متعلق است بکلمهٔ فزون که در مصرع اولی واقع است و نحن الصافون اشارة

کی بود معذور ای یار سمی ره ایدی که از نفخت فیه من روحی در وجود میده شد و سمی یعنی نامدار باشد **قوله** همچو وحشی پیش نشاب ورماح ره یعنی تیر و نیزه **قوله** باز عقلی کو رمد از عقل عقل ره ای انبیا و اولیا و ورثه ایشان در علم و عمل که از ادراک ملائکه ادراک ایشان بیشتر رفته و لطیف تر گشته اگر ملائکه بمنزله عقل اند ایشان عقل عقلند **اعتماد کردن هاروت و ماروت قوله** همچو هاروت و چو ماروت شهیر ره از بطر خود ند زهر آلود تیر ره این دو ملک بر قدس خویش اعتماد کردند و ندانستند چنانچه عقل را عقل دیگر است مافوق قدس ایشان قدس دیگر هم می باشد که خاصه حضرت انسان است و بسبب اعتماد مقهور گشتند **قوله** رحم کرد ایزد تواز قوت بلند ره بلند بفتح میم و ضم لام یعنی لاف و گذافست و نیز سخن کردنبود در زیر لب از غایت خشم و آنرا اژکیدن نیز گویند **قوله** پیش معنی چیست صورت بس زبون ره از نیجا تا آخر داستان در رد کراست که هر موجودی از موجودات در حرکات و سکنات و خاصیات و تاثیرات تابع معنی خویش است چنانچه قالب جان و دل است و جان دل نیز بحکم القلب بین اصبعین من اصابع الرحمان بی فرمان الهی کار نمیکند از نکه باشد جز ز جان پرهوس ایره روح ره گاه حبیش میکند گه حی و دال ره گاه صلحش میکند گاهی جدال ره یعنی روح که کارفرمائی انفاس است گاه او را جیم میکند و گاه حی و گاه دال زیرا که نفس هوای است متموج بهر حرفی که تعلق گیرد و بر هر مخرجی که اعتماد کند عین آنحروف و مخرج شود و همین حال است انفاس را در صلح و جدال و انهمینی را در دفتر ثالث حضرت مولوی واضح تر بر شته نظم کشیده اند چند بیت ازان وارد شده از جهت استشهاد **قوله** جنبش باد نفس کاندر لب است ره تابع تصریف جان و قالب است ره گاه ذم را مدح پیغامی کند گاه ذم را همچو دشنامی کند ره ذم نمیگردد سخن بی لطف و قهر ره بر گروهی شهد بر قومیست زهر ره گفت یعنی هوالله شیخ دین ره بحر معنیهای رب العالمین ره مصرع ثانی صفت شیخ است و از شیخ بغدادی مراد است و قائل انهمینی کس بسیاری هست چه شیخ صدر الدین قونوی و چه شیخ محی الدین عربی و چه شیخ کمال الدین عبد الرزاق کاشی و چه شیخ شرف الدین داؤد قیصری همه در شرح انیکلام بسط تمام کرده اند و نزد ایشان موجودات کلمات و معنی کلمات واحدیت ذات چنانچه اعیان ثابته را حروف عالیات و سائر موجودات را حروف سافلات گویند **قوله** چونکه ساکن خواهدش کرد از مرا ره مرا بکسر اول کوشیدن و یعنی برابری کردن با کسی در قدر و مرتبه نیز آمده و اینجا همان کوشش مراد است **قوله** چون کشی از ساحلش ره موج کاه آن کند با او که آبش با گیاه ره یعنی وجود فانی بستاند بجز وجود باقی کند باقی بقیه **قصه هاروت و ماروت قوله** در سیه کاران منفعل ننگرند ره منفعل خفلت کرده **قوله** چون ز لب جنبان کمان های گران ✻ کسی که کراست و شنوائی ندارد از لب جنبانی هر کس موافق قیاس خود کمانی می برد و غالب آنست که قیاس

قوله الحذر ای مومنان کو در شماست ۱۲ یعنی نفس که شبهه انگیز و رگ فلسفه را بحرکت می آرد در همه کس نیست
قوله جمله هفتاد و دو ملت در تو است ۱۲ ده که روزی آن برآرد از توست ۱۲ اشعار است بر اینکه مرتبه جامعیت
انسان را ارزانی داشته اما نفس سرکش عقول ضعیفه را در ورطهٔ شبهات اندازد پس حذر کنید که ناگاه آن
نفس مست تصرف از جیب شما بیرون کند و حریف سپر پنجهٔ او نمیتواند هر که او را برگ این ایمان بود قوله همچو برگ
از بیم آن لرزان بود ۱۲ یعنی مومن مطمئن نمیباشد و از خوف روان ایمان بر خود می لرزد قوله بر ابلیس و دیو
زان خندیدهٔ ۱۲ که تو خود را نیک دم دیدهٔ ۱۲ چون کند جان باز گونه پوستین ۱۲ چند و او یلا بر آید از اهل دین ۱۲
یعنی طعنه بر دیگران بواسطهٔ آن میزنی که خود را بی شبهه انگاشته و از کجا که شبهه پوشیدهٔ نداری که اگر امروز
بر تو ظاهر نیست بعد از مفارقت که جانرا پوستین او راک منقلب شود بگوید فکشفنا عنک غطاءک فبصرک الیوم حدید عال
هر کس معلوم شود که با او اینهمه مخفی بود یا نبود قوله بر دکان هر زرنما خندان شده است ۱۲ یعنی امروز در کان
تقلید هزار ایمان که قلب است بر متاع دیگران میخندد قوله بود زابدال او امیر المومنین ۱۲ ابدال بودن
ابلیس آنست که جنسیت او بخصال ملکی تبدیل یافته بود و امیر المومنین بودنش آنکه فرمان ده بود بر ملائکه
که لا یعصون الله ما امرهم و یفعلون ما یؤمرون در شان آنها وارد است قوله گشت رسوا همچو سرگین وقت
چاشت ۱۲ آفتاب که بر سرگین تافت بوی بدش منتشر میشود بلعم باعور را دعا کردن موسی علیه السلام
قوله بلعم باعور را خلق جهان ۱۲ سنبه شدند مانند عیسی زمان ۱۲ بلعم باعور از علماء بنی اسرائیل بود بحکم هوای نفس
بر موسی دعا هلاک کرد و آن دعا بر و فرود آمد سرمایهٔ هلاکت او همسری با موسی بود و باکاملتر از خود مخاصمه
کردن قوله اینند و پرچم را بسوی شهر برد ۱۲ پرچم دم گاو دان کوهی که آنرا به ترکی قطاس خوانند این نشانهٔ
خسف و قذف و صاعقه قوله شد بیان خر نفس ناطقه ۱۲ مفهوم این آیه است فکلا اخذنا بذنبه فمنهم من ارسلنا
علیه حاصبا و منهم من اخذته الصیحة و منهم من خسفنا بالارض و منهم من اغرقنا و چندین عذاب بر منکران بواسطه
عزت و نفاست نفس ناطقه قدسیه هر یک از انبیا بود قوله جمله حیوان را پی انسان کش ۱۲ بکش و بکش هر دو
میتوانخواند و معنی ظاهر است قوله عقل جزوی هش بود اما تند ۱۲ تر ندیست و نشیب و معنی افسرده و اندوهگین
نیز آمده قوله چون شدی تو حمرهٔ مستنفرة ۱۲ قال الله تعالی کانهم حمر مستنفرة فرت من قسورة گویا ایشان خران
وحشی اند رمیدگان که گریخته باشند از شیر یا از صیاد قوله خر نشاید گشت از بهر صلاح ۱۲ یعنی خر یکه صلاحیت
بار برداشتن دارد و اهلیت کشتن نمیدارد و نمیشود قوله گرچه خر را دانش زاجر نبود ۱۲ یعنی تیزی که از تو حوش
زجر کند اگرچه باخبر نبود پس زاجر صفت دانش بود اما الله تعالی که اسمش ودود است معذور نداشت
۱۲ آنکه زاجر خر نبد مراد است یعنی حار عقل زاجر خود نداشت قوله پس چو وحشی شد ازاندم آدمی

جان جان گفته زیرا که نظر تربیت ایشان باجان همان کار کند که جان با بدن کرده پس چنانچه بدن بجان زنده است جان از پرتو نگاه اولیا زنده باشد **قوله** سر ازان رومی نهم من بزرین تا گواه من بود در یوم دین ربط این بیت با قبل چنین می شود که چون پرتو ابدال بر جان من تافته جان من سر سجده را دریافته واین معنی را فهم کرده که هر پارهٔ زمین بحکم پروردگار از کردار خوب و زشت بندگان خبردار است وبر اطاعت مطیع وعصیان عاصی گواهی خواهد داد وبراو اشهادت زمین سند می آرد از آیهٔ قرآنی میگوید **قوله** یوم دین که زالزلت زلزالها یعنی این زمین باشد گواه حال ها در کوتحدث اخبارها در سخن آید زمین وخارها در قال الله تعالی اذا زلزلت الارض زلزالها وچون جنبانیده شود زمین جنبانیدنی که مقرر است ایضا قال یومئذ تحدث اخبارها عن ابی هریرة قال قرء رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم هذه الآیة وقال اتدرون ما اخبارها قالوا الله ورسوله اعلم قال فان اخبارها ان تشهد علی کل عبد وامة بما عمل علی ظهرها بان تقول عمل کذا وکذا وکذا رواه الامام احمد وابو عیسی الترمذی شرح **قوله** فلسفی گوید معقولات دون در عقل از دهلیز میماند برون در میفرماید که فلسفی سخن از معقولات می گوید وحال آنکه عقل از دهلیز مطلب که حقیقة امر است بیرون میماند وقدم اندرون نمیتواند گذاشت مگر تائید نورانی که انبیا واولیا بدان مؤید شد **قوله** فلسفی منکر شود در فکر ذهن در گوید سر را بران دیوار زن یعنی فلاسفه سرگردان افکار وظنون وشبهات وشکوک اند پس چگونه به یقینیات انبیا واولیا وورثه ایشان تواند رسید مثلا فلسفی گوید که نطق مخصوص انسان است وجمادات را نطق نیست زیرا که نطق خاصه حیات وعقل باشد عقل در جماد نیست نطق ناچار نباشد واگر عقلی وحیاتی در جماد بودی که موجب نطق شدی حواس باد راک کردی پس نطق جماد معقول نیست انماند که چنانچه حیوانرا احساس است وانسان را زیاده بران عقلی همچنین انبیا واولیا را زیاده بر حواس وعقول عامه آنرا در نمیابد چون فهم فلسفی گمراه بسر انطقنا الله الذی انطق کل شئ نمیرسد منکر قدرت الهی است گوید که پرتو سودای خلق **قوله** بس خیالات آورد در رای خلق یعنی فلاسفه گویند که تصور نطق از جماد واستماع آن از سودا وخیال فاسد است وحال آنکه این اعتقاد از پرتو فساد وکفر فلسفی است **قوله** فلسفی مرد یورا منکر شود در همانم سخرهٔ دیوی بود در فلسفی گوید که دیو وپری در خارج وجود ندارند در همانم که برین قول خود مصداق سخرهٔ دیو است یعنی مسخر شیطانست **قوله** گر ندیدی دیو را خود را ببین در بی جنون نبود کبودی بر جبین در میفرماید که ای فلسفی اگر شیطانرا ندیدهٔ خود را ببین که قدم بر قدم شیطان داری چه اصل وانکار از شیطان اگر شیطان نباشی انکار بر چنین تواریخ نباشد واین کنایه ازانست که آثار ظلمت وقساوت قلب در ناصیهٔ منکران مرئی میشود **قوله** هر کرا در دل شک وبیجانی است در بیجانی آنست که از تصدیق انبیا سر پیچیده شود

ابن اسحاق از عاصم بن عمر بن قتاده روایت میکنند که از قوم بعضے رجال از اصحاب شرک و اهل اوثان
بودند حکایت کردند که سبب دخول در اسلام آن باشد که با طائفه یهود مقاتله میکردیم یهود در استفتاح
یعنی طلب نصرة بر ما میگفتند اللهم انصرنا بالنبی المبعوث فی آخر الزمان الذی نعته وصفته فی التوراة چون خاتم
پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم مبعوث شد ما را بسوی اسلام دعوت کرد ما باجابت دعوت و قبول ایمان قیام
نمودیم یهودان از روی کبر و افتخار برد و استکبار برخاستند حضرت الهی در شان ما و ایشان وحی فرستاد
ازین واقعه خبر داد حیث قال ولما جاءهم کتاب من عند الله مصدق لما معهم وکانوا من قبل یستفتحون علی الذین
کفروا فلما جاءهم ما عرفوا کفروا به فلعنة الله علی الکافرین و ازین قبیل کبر و حسد و ناموس بسا نفوس را مستعق لعنت
گردانیده و دیده را خویش بر دوخته و در آتش حرمان سوخته ۵ لیک میترسم که نومیدی دهد ۵ میگوید سدی کج
از قضاست بیرونی نیست و نمیماند اگر بشرح و بسط آن و تفصیل مبحث قضا و قدر قلم بگردانیم ملاحظه آنست که
طبقات انام از وصول بمقصد نومید شوند و دست از سلوک بازدارند پس اجمال او الحق کامل را ذکر این
مسئله بمقام زاری و عجز و تضرع و عبودیت رساند و کوته اندیش را از سعی کار محروم گرداند آمی طبیب
رنج ناسور کهن مراد از ناسور کهن عجب پنهانست که در هر کس هست قوله عکس حکمت آن سعی را زیاده کرد
خود ببین تا بر نیاید از تو گرد هر یکی از اسباب ظهور عجب پر توحکمت است که بواسطه بروز میرند و شخصی پندارد که آن
حکمت از وست و در عجب می افتد و هلاک میگردد بر خلاف انبیا و اولیا که ایشان مظاهر حکمة الهی زانسمت
بفیاض و حکمت را منسوب بالفاکننده حکمت کنند و از آفت عجب وجود نبی سالم مانند قوله صد هزاران آه کین
عاریتی هر یعنی پر توحکمی که بطفیل ابدال و اهل کمال است قوله خویش را و اصل نه بیند در سماط یکسر اول نلغ
و سفره تعریض است هر صومعه داران رسمی که سفره پهن کنند و خود را مفیض و منعم و مفضل دانند پس باطل
که باید ترک کرد تا بمسکن در رسید یکروزه مرد یعنی سالک هر منزل که رسد آنرا طی کرده قدم پیش گذارد تا
بمقصد رسد قوله غنج و نازت می نگنجد در جهان هر غنج بروزن رنج ناز و کرشمه باشد و بضم اول نیز بهمین معنی
آمده قوله تا که چون در کو ریا رانت کنند هر یعنی آداب تجهیز و تکفین و تدفین بجا بیارند یا نیارند پر توابدال
بر جان من است از ابدال اهل الله مطلق خواسته یا هفت تن از اولیا که بر قلب و قدم ابراهیم علی نبینا و علیه السلام
باشند و چون یکی از ان هفت از عالم نقل کند از پر تو معنی خود چراغ دیگر بر افروزد که قابل مرتبهٔ او باشد روشن کنند
و بر تقدیر اول اطلاق این اسم از جهت آنست که صفات بشری مبدل گشته بصفات حقانی و بر تقدیر ثانی
بنا بر آنکه آن طائفه را افاضت نظر رسیده از دیگران و هر یکی بدل گشته از دیگری و باین اعتبار ابدال لقب
شده بلکه در مادهٔ هفت تن هر دو وجه موجه میشود قوله جان جان چون واکشد پا را ز جان هر نظر اهل الله

باشد که نقص نادرستگی دارد و هر جا که نقصی یافته شود آئینه کمال باشد قوله تا تراشیده همین باید جذع بکسر جیم وسکون ذال معنه درخت جذوع بالضم جمع قوله تا ز تو این معجبی بیرون شود دعبا الدانصاری گوید شوم آنطاعتی که بعجب وریا کند بنده آن معصیتم که مرا بعذر آورد قوله تا که پندارد که صحبت یافت است پر تو مرهم بر آنجا تافت است یعنی بداند واعتقاد کند کسی صحبت یافته که صحبت بر تو مرهم است وصحبت عبارة از انقطاع اخلاق ذمیمه است که بتدبیر پیر مرید را حاصل شود قوله آن ز پر تو دان مدان از اصل خویش دباید که مرید هر کمالی حاصل کند پر توی داند از کمال پیر چنانچه پیر کمال خود را پر تو داند از صفات حق جل وعلا قوله پیش از عثمان یکی نساخ بود دبعضی گویند عبد الله بن سعد بود وبعضی مسیلمهٔ کذاب را گویند قوله عین الحکمت بفرمودی رسول دز نیقدر گمراه شد آن بو الفضول دشرح این مقدم چنین است که بعد نزول آیه ولقد خلقنا الانسان من سلالة من طین ثم جعلناه نطفة فی قرار مکین ثم خلقنا النطفة علقة فخلقنا العلقة مضغة فخلقنا المضغة عظاما فکسونا العظام لحما ثم انشانا ه خلقا آخر چون سید عالم آیه را بانجا رسانید پر تو وحی بر کاتب زد وگفت فتبارک الله احسن الخالقین حضرت فرمود هکذا اکتب انیعنی باعث عجب کاتب گردید ومرتد شد قوله پر تو اندیشه اش زد بر رسول دیعنی خیال فاسد او که من محل وحی ام بر حضرت ظاهر شد قوله اینچنین آب سیه نکشوده دیعنی اگر باطن تو چشمهٔ انوار غیبی بودی ظلمت قلب که آب سیاه کنایه از انست از انچشمه بیرون نیامدی قوله چون در آمد تیغ سر او ربود دسر در ربودن سلب شدن آنحالت باشد اگر کاتب مرید مسیلمه باشد کما مر در ربودن سر گشته شدن اوست به تیغ خالد بن ولید قوله گفت اغلالا فهم به مقمحون دنیست آن اغلال بر ما از برون خلفهم سدا فاغشیناهم می نه بیند بند را پیش وپس او دقال الله تعالی انا جعلنا فی اعناقهم اغلالا الی الاذقان فهم مقمحون وجعلنا من بین ایدیهم سدا ومن خلفهم سدا فاغشیناهم فهم لا یبصرون بدرستیکه کردیم در گردنهای ایشان غلها پس انغلها پیوسته شد بر زنخدان ها دنمیگذارد که سر بجنبانند پس ایشان سر فرو هوا ماندگان اند و پیش چشم ایشان پرده ها فرو گذاشتیم تا حق نه بینند باسد را نه بینند وحضرت مولوی لا یبصرون را بندیدن سد تفسیر کرده اند قوله رنگ صحرا دارد آن سدیکه خواست دا و نمیداند که آن سد قضاست دشاهد تو سد روی شاهد است دمرشد تو سد گفت مرشد است دیعنی سد مخفی که بحسب قضای الهی واقع است نمیگذارد که سد خود دریابد از نخبت پندارند که مثل صحرا کشاد سدی ندارند پس سد مانع ادراک سد است وانچه این محجوبان آنرا شاهد خود پنداشته اند نه شاهد است بلکه سد دیدار شاهد را شاهد تصور کرده اند وهمچنین سد مقال مرشد را مرشد میدانند قوله ای بسا آنکار را سودای دین ۰ بند شان ناموس کبر آن و این

خود یعنی پیش نفرستادید و نه با خود آوردید **قوله** با امید بازگشتن تان نبود ۱۲ وعدهٔ امروز باطل تان نمود
اشارت بآیه بل زعمتم ان لن نجعل لکم موعدا **قوله** شب قلیل النوم ما یهجعون ۱۲ باش از اسحار ان هم یستغفرون
اشارة بآیه کانوا قلیلا من اللیل ما یهجعون و بالاسحار هم یستغفرون اندکی از شب خواب کردندی یعنی بعبادت
مشغول بودند با وجود خواب اندک و طاعت بسیار سحرها استغفار و طلب آمرزش میکردند برانوجه که گویا هم
شب در جرم گذرانیده اند یعنی بعمل خود معجب نبودند ۵ درجهان چون رحم بیرون روی ۱۲ اشارة بتولد
ثانی بحکم لن یلج ملکوت السموات من لم یولد مرتین نزد صوفیه مقرر است **قوله** انکه ارض الله واسع گفته اند
اشارة بکریمه یا عبادی الذین آمنوا ان ارضی واسعة فایای فاعبدون غرض مولوی تاویل ارض است
یعنی از ارض عالم امر مراد است نه این ارض که با نیهمه وسعت در نظر اهل الله از پشت ناخن تنگ تر مینماید
قوله چونکه محمولی نه حامل وقت خواب ۱۲ ماندگی رفت و شدی بی رنج و تاب ۱۲ یعنی کسیکه در خواب بیند
مسافته بعید طی کرده یا او را شخصی بردارد و از جای بجای برد و نه بحرکت اعضا رفته باشد پس محمول
باشد که تعب ندارد نه حامل که تعب دارد انبیا و اولیا را اینحالت تعطیل حواس ظاهر دست میدهد که حواس
ایشان نورانی گشت و از ضیق عالم خلق بسعت عالم امر افتادند چنانچه اصحاب کهف در خواب بودند و
بجذبهٔ حق تعالی ایشان را تقلب میداد همچنین انبیا و اولیا از ذات الیمین که فعل پسندیده و حسن باشد از
ذات الشمال که شغل حفظ بدن باشد بسبب دوام استغراق آگاه نباشند **قوله** گر تو بینی شان بد شواری
درون ۱۲ نیست شان خوفی و لا هم یحزنون ۱۲ اشارة بکریمه الا ان اولیاء الله لا خوف علیهم و لا هم یحزنون
دوستان خدا را ترسی نیست در دنیا از مکاره و شدائد و در قیامت از عذاب نباشند اندوهناک **قوله** رد و می این
این هر دو کار انبیا و بیخبر زین هر دو ایشان چون صدا ۱۲ این بیت در اکثر نسخها نیست الحاقی مینماید و بر تقدیر که
الحاقی نباشد معنی چنین خواهد بود که این هر دو کار از مردم دیگر هم عیان جاری میشود و آنها زیاده بیخبر اند ازین
هر دو کار اما بیخبری مردم از غفلت و گمراهی و بیخبری انبیا و اولیا از جذبت و آگاهی پس هر که کامل است و بآگاهی
رسیده مانند کوه از خود صدا ندارد **قوله** پیش تو آرم چو نور سینه ۱۲ یعنی آئینهٔ مصطفا چون نور سینهٔ اهل صفا
قوله تا چو بینی روی خود یا دم کنی ۱۲ یعنی چیزی در نظر تو آید که هرگز نظیر آن ندیده باشی و ازین مشاهده مرا یاد
آوری **قوله** خوب را آئینه باشد مشتغل ۱۲ یعنی مشغولی خوبان بآئینه پیش از اشتغال دیگر است **قوله**
آئینه هستی چه باشد نیستی ۱۲ انتقال کرد از صورت یعنی بحکم ان الله جمیل یحب الجمال جمال کبریا را بجز آئینه
هیچ هدیه نشاید و آئینه هستی نیستی باشد زیرا که ضد از ضد پیدا شود **قوله** بهر انکه نیستی یا بود که نیست ۱۲ یا لون
گداختن و صاف کردن **قوله** چونکه جامه چیست دوزیده بود ۱۲ یعنی جامه ناد و خته آئینه کمال نمائی خیاط

صافی دل بجای آئینه در مقابل جا میدهد و داستان حضرت یوسف نیز بهمین مدعاست که روی خوب را آئینه ناچار درکار باشد لیکن این معنی را شبهه عارض میشود که صوفیان سلطانوقت خود اند قیام و قعود ایشان در مجالس سلاطین مگر بامر الهی باشد **قوله** زانکه دل پهلوی چپ باشد ببندد پس ایستادن پهلوان قوت دل بیفزاید **قوله** زانکه علم ثبت و خط آن دست راست است کما قال النبی صلی الله علیه و آله وسلم الحکمة بیمینه پس بحکم مناسب اهل قلم را بطرف راست جا میدهند **قوله** جا جیان این صوفیان اند ای پسر زیرا که حاجب همیشه در خدمت سلطان حاضر باشد همچنین صوفی را دوام حضور در حضرت احدیت باقی **قوله** صیقل جان آمد از تقوی القلوب اشارة بآیه ومن یعظم شعائر الله فانها من تقوی القلوب و تقوی القلوب ترسیدن است از موجبات عقاب **آمدن مهمان پیش یوسف علیه السلام** **قوله** برهمه زنجیر سازان میبود مقوله حضرت یوسف است که از زنجیر سازان برادران مراد داشته گفت همچون در محاق و کاست ماه یعنی کاستن ماه برای افزونی باشد و تنزل برای ترقی **قوله** نور چشم و دل شده بیند بلند بگرفتن درد آنرا برای کحل الجواهر باشد یا مفرح کحل نور چشم بیفزاید و مفرح دل را قوت دهد **قوله** گشت عقل و فهم و جان هوشمند یعنی مادیات لطیف میشود تا بحدیکه بانیمرتبه میرسد **قوله** یعجب الزراع آمد باز گشت بود تنگ جان بعشق الهی محو شد بنهایت ترقی رسید و تشبیه یعجب الزراع که ذکر این آیه بالا تقدیم یافته و در ماده او درست آید **قوله** بار آنجا چون بحق او محو شد الخ این بیت در اکثر مثنویها نیست و اگر نباشد ربط بهتر میشود بر تقدیریکه باشد از عشق که در بیت بالا واقع است محبت حق مراد باید داشت تا ترقی حاصل شود یعنی جانی که بحق محو شد و حق محو شناخت و دانست که محو در عشق کیست همین دانش بصحو موسوم شده پس حاصل این ابیات آن باشد که آن به ترتیب مراتب جان شد بعد ازان مراتب جان متفاوت آمد بعضے جانها در شکر ابدی ماند و بعضے جانها از شکر باز داشت و بصحو پیوست و آن روح مقدس انبیا است که اهل صحو اند و کار عالمی از ایشان بصلاح انجامید و از همین صلاح بعضے را ترقی نصیب شده که بمرتبه فلاح منتظر رسیده اند یعنی وعدها در حق آنها نقد گردیده و حاصل فردا امروز پنداشته اند چنانچه میفرماید **قوله** عالمی را زان صلاح آمد ثمر قوم دیگر را فلاح منتظر آن قوم حضرات صوفیه علیهم الرضوان اند **قوله** بجلسی که ورد اولیای حق باشند بشوی سینهٔ خود از کدورت حظرات دنیا زمند جناب بزرگواران باش و بفیض حق نرسی جز طفیل اینحضرات **قوله** جئتمونا فرادی بینوا هم بدانسان که خلقناکم کذا اشارة بآیه ولقد جئتمونا فرادی کما خلقناکم اول مرة و ترکتم ما خولناکم وراء ظهورکم بدرستی که آمدید بصوری مانند چنانچه آفریده بودیم شما را اول بار در رحم مادر سر و پا برهنه و گذاشتند انچه عطا داده بودیم پس پشت

علت نیک است ترکیب وحدت در جانب ترکیب وحدتها میکشد در این بیت در بیان سبب ضیق مراتب که ذکر
آن تقدیم یافت واقع است یعنی بر ظاهر است که هر جا قید ترکیب وحصر وعدد باشد نسبت بجانبیکه نباشد
بیشتر خواهد بود **قوله** زان سوی حس عالم توحید دان در گر یکی خواهی بدانجانب هران در یعنی که جانبیکه کثرت
کمتر باشد وحدت غالب بود وجانبیکه کثرت بیشتر بود وحدت مغلوب پس در عالم حس ورنگ که کثرت
غالب هست وحدت ناچار مغلوب باشد چنانچه در امر کن ﴿ که معنی صانی از کثرت یکیست در اما بسبب
کاف ونون کثرت در لفظ عارض معنی شد **ورد استان ادب کردن شیر گرگ را قوله** فانتقمنا منهم
است ای گرگ پیر چون نبودی مرده در پیش امیر در یعنی این انتقام از قبیلی انتقام فانتقمنا منهم است
قال جل سبحانه فانتقمنا منهم فاغرقناهم فی الیم بانهم کذبوا بآیاتنا وکانوا عنها غافلین **قوله** تاکه ما از حال
آن گرگان پیش در همچو روبه باش واداریم خویش در از گرگان پیش امم سالفه که مخالفت انبیا کردند مراد اشت
قوله امت مرحومه زین رو خواندمان در قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم امتی هذا امة مرحومة لیس علیها
عذاب فی الآخرة عذابها فی الدنیا الفتن والزلازل والقتل یعنی اهل این امت چون تمرد ورزند واز اطاعت
ملغیان نمایند یکی ازین سه چیز گرفتار شوند وانچه فرمود که عذاب نیست در آخرت مراو عذاب مخلد هست در بیان
نشاندن بادشاهان صوفیان را قوله نوح گفت اندر نصیحت قوم را امید در پذیرند از خدا
آجر عطاء کما اخبر عنه عز شانه یا قوم انی لکم نذیر مبین ان اعبدوا الله واتقوه واطیعون وذکر این داستان بنبی
برآنست که مثل روباه پیش شیر ترک هستی در جناب حق ناگزیر است **قوله** صد هزاران شیر بود اندر تنی در یعنی نه
یک شیر بلکه چندین شیر در مجاب یکتن پنهان **قوله** چونکه خرسن باش عشر او نداشت در اشارة بعشر نه کوه که
اگر وه یک بستحقین ندهند خرسن تلف شود وحق در گردن صاحب بماند **قوله** قوتم بگسست چون اینجا رسید
چون توانم کرد این سر را پدید در یعنی از ذکر انتقام خوف بدن غالب شد وقوت بیان این سر که زخم بر چشم
بهتر باشد از زخم بر دل نماند ﴿ بی نیاز است او زمغز ومغز پوست در مغز بفتح المیم وسکون العین المعلمة بدقوله
هر شکار وهر کرامانی که هست در از شکار امور کسبی واز کرامات وهبی وعطای مراد است **قوله** پیش سحبان
بس نگهدارید دل در از سبحان باعتبار عظمة ذات حق خواسته از قبیل اطلاق مصدر واراده اسم مفعول
یعنی ذات مقدس ومنزه **قوله** مومنی او مومنی تو بیگمان در در میان هر دو فرقی بیکران در یعنی صفتی
مومنی آن مومن که نقشهای غیبی را آئینه شده عین صفت مومنی تست اما از ان تا این تفاوت بسیار است
که او بحقیقت ایمان رسیده وترا بوی از حقیقت نرسیده چون بالا ذکر یافت که مومن آئینه باشد
مومن در این داستان را بجهت تائید آورده که سلاطین ماضیه از برای حفظ دولت دارین صوفیان

بکند و لاب که آن کند ممکنات را از عدم بسوی وجود میکشد الحال تشبیه میکند بدو گاه ذکر که مال کار متحد اند
و در ظاهر مخالف یکدیگر همچنین امر کن بحسب اثر یکیست و بحسب عبارت مرکب از دو حرف پس در صورت
تعدد است و اختلاف و در معنی اتحاد و ائتلاف و انبیا و اولیا را نیز در دعوت و ارشاد همین حال است
که مسلک ایشان بحسب استعداد امم متعدد و مقصد و مبداء استفاضه یکی باشد قوله سنگهای آسیا را آب برد
یعنی مستمعان چون گوش بر اسرار نکرد و ندلب فرو بستم پس سنگهای آسیا کنایه از شفتین و آب بردن خاموش
گشتن باشد قوله رفتن این آب فوق آسیاست یعنی آب عرفان که از منبع نبوت و ولایت میجوشد تندتر
از انست که آسیای نطق را بگشت آرد پس انیکه در دعوت و ارشاد مفیض مطلق آن آب را از آسیای تعلیم
بگرداند و بجرای اصل که قلوب انبیا و اولیاست باز راند چنانچه میفرماید قوله چون شما را حاجت طاحون نماند
آب را در جوی اصلی باز راند یعنی جوی اصلی آب معرفت دلهای انبیا و اولیاست و نطق بحریست از ان
منشعب گشته که بر گذر تعلیم میرود و اگر تعلیم و تفهیم نباشد آن آب در انهار مشاعر و مدارک انبیا و اولیا باز
گردد و بگلزارهای حقایق نپوندد و احتیاج بحرف و صوت نماند چنانچه خود میفرماید قوله میرود بی بانگ و بی
تکرارها یعنی کاندر و بحرف میروید کلام بحر حرف و صوت کلام نفسی است نه آن نقوش اصوات و حروف که
آلات تعلیم و تفهیم است آنجا نباشد نوحی است ساده از صور و بحری صافی از کدر قوله سوی عرصه دو
پنهای عدم یعنی قوتی که صلاحیت وجود دارد همه چیز در تحت آن مخفی است باعتبار عدم صور فعلیه تعبیر آن
بعدم صحیح است ای عدم المضاف الی المطلق قوله دین خیال رهست یابد زو نوا یعنی از خیال مرتبه حفظ
صور در ذهن وارهست مرتبه موجودات خارجیه اعم از مجردات و مادیات مراد است و هر مرتبه که بحسب
ادراک اشمل و احوط باشد مرتبه دیگر که غیر آن مرتبه است اضیق از و خواهد بود و او ادرع و اضیق مستفیض و
مستمد است از او وسع چنانچه ابیات آینده در بیان آنیقصد است قوله تنگتر آمد خیالات از عدم زان سبب
باشد خیال اسباب غم یعنی عدم المضاف زیرا که خیال مرتبه حفظ صور است و صورت در خیال از مرتبه
عدم مضاف که بالقوه اوست بفعل آمده و سبب غم و هم جز خیال نتواند بود که آدمی را صورتی در خیال
آید و بوجود آن یا فقدان آن مهموم و مغموم شود و انیعنی از ضیق خیال که با وجود خیال آدمی بنا ملایم خویش
نمیتواند بود و در عدم میتواند بود قوله باز هستی تنگتر گشت از خیال یعنی مرتبه موجود خارجی اعم از مجرد و
مادی اضیق از عالم خیال است زیرا که در خیال شخص مخیل را بکمال تصور میکند و در خارج بواسطه انکه معد است
مدد نکند یا موانع مرتفع نگردد و آن کمال یافت نشود مثل قمری که هلاک گردد قوله باز هستی جهان حسن و رنگ
تنگتر آمد که زند انیست تنگ یعنی چه در مرتبه هستی عام مجردات نگنجد و در هستی حسی جز بادیات نگنجد قوله

اثبات وجود ظل مجازی محض خطا و طراز خلعت سلوک اهل عرفان را دوام فنا باشد **قوله** زانکه در الاست او از
لاگذشت ۱۲ هر که در الاست او فانی نگشت ۱۲ هر که خود را در وجه باقی محو کرد و اضافات از نظر او برخاست
و صفات بشری از وزائل شد باقی باشد نه فانی آنزمان من و ما گفتن از و نباشد که سمع و بصر و مجموع قوای
او را حق متصرفست **در قصه آن یاری که در یاری بکوفت** این قصه مبنی بر تاکید است
که از رسم و آئین هستی فانی امکانی باید گذشت **قوله** بر چنین خوانی مقام جام نیست ۱۲ در بعضی نسخ لفظ
خوان بیوا و است بمعنی خانه و خانمان که استعمال آن در خانه و اسباب کنند ازین قبیل است **قوله**
نیست در خور با جمل سم الخیاط ۱۲ قال الله تعالی فی شان الکفار ولا یدخلون الجنة حتی یلج الجمل فی سم الخیاط
مراد آنست که دخول کفار در جنت مانند ولوج شتر در سوزن محال ست و اینجا از شتر هستی موهوم مراد است
قوله دست حق باید مر آنرا ای فلان ۱۲ گو بود در هر مجالی کن فکان ۱۲ یعنی بقوت و قدرت بشری رفع حجاب
هستی دست ندهد مگر بتائید الهی اما عقل جزئی با وجود حیات فنا شدن را انکار کند و پیروان این عقل این سخن
را از فقر الاف دانند و اینمرتبه در نظر منکرین محال آید لیکن ندانند که محالی نزد قدرت حق ممکن است و حق
قادر است بر انچه غیر او قادر نیست بران **قوله** الکمه و ابرص چه باشد مرده نیز ۱۲ قال سبحانه و تعالی و ابری
الاکمه و الابرص و احی الموتی باذن الله مقوله حضرت عیسی است که برای رفع توهم الوهیت
میگوید بامر خدا احیاء موتی میکنم **قوله** زنده گردد از فسون آنعزیز ۱۲ از عزیز اسم الهی خواسته و از فسون
تاثیر قدرت حق و اگر کنایه از عیسی باشد بهتر میشود **قوله** در کف ایجاد او مظهر بود ۱۲ یعنی تواند که موجود نشود
قوله باز بیشک پیش زانها میرسد ۱۲ انچه از حق سوی جانها میرسد ۱۲ و انچه از جانها بدلها میرسد ۱۲ و انچه
از دلها بجگل ها میرسد ۱۲ یعنی پیش از لشکر های ثلثه انچه برای هر لشکری در کار است آماده میشود مثلا برای
لشکر اصلات از برای غذا شیر و پستان امهات پیش از تولد اطفال نزول کند و برای لشکر نر و ماده هر ماده
را نر و هر نری را ماده پیشتر تجویز شده و برای لشکری بوساطت اجل باز آغاز متوجه شود و صورت جزای عمل
در قالب کرد از زشت و پسندیده اول نمودار میگردد **قوله** اینت لشکر های حق بیحد و مر ۱۲ از پی آنگفت لکم ما تشتهی
مر عدو باشد و این بیت بشرست بآیه وما یعلم جنود ربک الا هو وما هی الا ذکری للبشر و مراد از نوکری بندگی
و ضعیفی راجع بجنبه است **پشیمان شدن آنشخص** **قوله** رشته یکتا شد غلط کم شد کنون ۱۲ مقوله
صاحب خانه است که چون هوای منی از سر تو بیرون شد رشته ما و تو یکی شد و همین حالست در قرب
بنده با حق تعالی **قوله** ما کشاند مر عدم را در خطوب ۱۲ خطوب جمع خطب است و خطب امر خطیر و کار بزرگ باشد
قوله اندوانبازان کاذر را به بین ۱۲ هست در ظاهر خلاف آن و این ۱۲ دو حرف کن را اول تشبیه کرد

خاصه حق است و آن در نظر ها نیست نماید و دوم هستی مجازی که بحقیقه نیست و در نظر هست مینماید خرابی و آفت در اعتقاد و علم و عمل همه از انست که هر دو را حقیقی دانند و عقل مشوب بوهم و خیال حکم بر وجود هستی موهوم کند بر سبیل حقیقه و تربیت پیر کامل و قبول ریاضات و تحمل مصائب و صبر بر بلیات نجات تصور هستی ماسوا الله رفع گردد و بداند و ببیند که هست یکیست اما بی فنای سالک اینمرتبه دست ندهد و تا حصول اینغرض امتحانها و آزمایشها از حق در رسد که اگر پیر کامل در آنوقت نگاهبانی نکند قدم مرید بلغزد و چون مشخص شد که آفت این راه در دو بینی ست و خرابی در دو هست دیدن برلبق این داستان می آرند و درین داستان بعضی اسرار درج فرموده اند که بالفعل متعرض شرح آن نمیگردد اگر خواست حق باشد و از بالمن حضرت مولوی رخصت حاصل شود حاشیه در نیمقام رقم خواهد نمود

در قصه شیر گرگ و روباه شکار رفته بود قوله سخت بر بندند باز و قیدها یعنی بر پشتی همدیگر بار برصید ها بر بندند و قید کنند **قوله** اینچنین شه را ز لشکر زحمت ست یعنی لیک همره شد جماعت زحمت ست یعنی شریف را با وضیع مجالست غریب نیست شاه در میان لشکر و ماه در میان اختر و روح در بدن و شمع در انجمن میباشد **قوله** امر شاور هم پیمبر را رسید یعنی گرچه رایش را نبد رای مزید یعنی اشارت بکریمه شاورهم فی الامر فاذا عزمت فتوکل علی الله ان الله یحب المتوکلین **قوله** زانزان که جو چو زر جوهر شده ست یعنی هم ترازو شدن جو با زر نه از راه شرافت جوهر جو باشد بلکه خسیس با نفیس در میزان رفیق میتواند شد **قوله** هر که باشد در پی شیر حراب یعنی شیر جنگی **قوله** عکس طمع هر دوشان در شیر زد یعنی عکس صورت طمع گرگ و روباه در خیال شیر منطبع شد **قوله** شیر دانست آن طمع ها را سند یعنی حجت ساخت از برای تنبیه آن طامعان **قوله** ظن تا انیست در اعطای من یعنی عطای من زیاده از قسمت شما بود اگر خود را شریک من نمیدانستید **قوله** ظانین بالله ظن السوء را یعنی کژ برم سر بود و عین خطا این آیه در شان مشرکین و منافقین ست که بخدا گمان بد برند چون گرگ و روباه در حق شیر بدگمان شدند شیر ظن آنها را ظن کسانیکه بدگمان بخدا باشند مساوی دیده آنها را ظانین بالله ظن السوء خواند و شک نیست هر که در داده شیر خدا بدگمان شود نزد خدا عاصی شود **قوله** مال دنیا شد تبسم های حق کردگار است و مغرور و خلق را انتقال از مجاز بحقیقه و تبسم حق کنایه از مکر و غیرت الهی ست **قوله** کان تبسم دام خود را بر کند یعنی پس عناد صحت دام گستراندن باشد و تبدل آن دام بر کندن در

امتحان شیر و گرگ قوله پیش من چون شیر بمثل و ندید را ندید بمعنی نظیر چنانچه گویند بی ندید یعنی بی نظیر **قوله** کل شی هالک الا وجهه چون نه در وجه او هستی مجو یعنی بتصریح بمطلب کرد که در جنب وجود حقیقی

که در طاعات و مجاهدات و ریاضات حضرت امیر را قدم راسخ بود چنانچه مشهور است که هزار تکبیر هر شب از آنحضرت می شنید لهذا رسول صلوات الله علیه و آله و سلم آنجناب را امر کرده تقلیل ریاضت و بحکم کریمه النبی اولی بالمومنین من انفسهم بخود خوانده و فرموده که از همه اسباب قرب صحبت و محبت من ترا بهتر بود چنانچه حق تعالی امر کرد حبیب خود را حیث قال یا ایها المزمل قم اللیل الا قلیلا نصفه او انقص منه قلیلا او زد علیه و رتل القرآن ترتیلا و در ضمن ارشاد است جمیع طالبان را که بصحبت صاحبدلان و عاقلان توصل جویند فتامل و تبصر بعد از کلام در وصیت حضرت امیر جناب مولوی طالبان را سبیل ابتدا را طریق وصول و ارتقا بمدارج کمال تلقین میفرمایند ؎ هر کسی در طاعتی بگریختند ۔ ما از اینجا تا آخر داستان همین ذکر است و الله الهادی الی الرشاد **قوله** دست حق میراند و رندش کند ۔ ضمیر شین راجع بجانب طفل **قوله** با کسی کو هست از بیرون در ۔ مردود انطایفه اند که نه در درون در اند و نه بیرون در اما هر که در روش اهل الله است خواه حاضر باشد خواه غائب و درون باشد یا برون مقبول است و **حکایت قرونی** که بر تن خود صورت شیر نقش میکرد **قوله** اینحکایت بشنو از صاحب بیان ۔ در طریق عادت قرونیان ۔ بنا را اینحکایت بر آنست که مرید را باید که از زجر پیر سر نگرداند و شراکت را کار نفرماید مثل قرونی که بر زخم سوزن تحمل نکرد و خواجه حسین این داستان را بران متفرع میگرداند که همه کس بخلق و باخلاق مرتضوی که شیر خداست بی تحمل بر زخم شدائد الم و صبر بر جراحت نیش نحم دست نمیدهد و بمجرد آرزوی صفت شیر مردی بجای نمیرسد تمنای انیعنی با نزاکت مثل تمنای قرونی است ؎ که کبودی زن بکن شیرینی ۔ یعنی در کبود زدن شیری کاری خود بنما **قوله** طالع شیر است نقش شیر زن ۔ یعنی طالع اسد دارم **قوله** که دلم سستی گرفت از زخم کار ۔ کار آلتی که آهن تافته را از آن بردارند و اینجا مراد سوزنی ست **قوله** مر ورا فرمان برد خورشید و ابر ۔ یعنی هر که بموت ارادت بمیرد و سفلیات چه که علویات او را مسخر شوند چنانچه باشاره حضرت امیر آفتاب برگشت **قوله** گفت حق در آفتاب منتجم ۔ منتجم روش و تابان اینجا مراد از آفتاب منتجم مر آنست که نجماً نجماً نازل شد **قوله** ذکر تزاور کذا عن کهفهم ۔ قال الله تعالی فی محکم کتابه و ترى الشمس اذا طلعت تزاور عن کهفهم ذات الیمین و اذا غربت تقرضهم ذات الشمال و هم فی فجوة منه می بینی تو ای محمد یعنی اگر در ان عهد می بودی می دیدی که آفتاب در وقت طلوع میل کند از غار ایشان بسوی راست و در اوان غروب منقطع شود در طرف چپ تا نرسد شعاع آفتاب ایشان اینحالت اصحاب کهف ازان بود که ایشان مردکان بودند از دنیا باختیار خود و زندگان در حضرت حق تعالی و بحقیقة توحید فعلی رسیده **قوله** چیست تعظیم خدا افراشتن ۔ یعنی تعظیم و بزرگی خدا بجا آوردن خود را خوار داشتن است **قوله** هست اینجا خرابی از دو هست ۔ یکی هستی حقیقی که

جسمانیست قوله شاور وهن پس انکه خالفوه امر بمشورت زنان از انجهت است که مشاورت خلاف آنها عملی کنند زیرا که خلاف حکم نقص کمال است قوله ان من لم یعصهن تالف بتحقیق کسی که مخالفت وعصیان رمشاورت باشنا نکرد تلف شد قوله چون یضلک عن سبیل الله اوست وقال عز اسمه لاتتبع الهوی یضلک عن سبیل الله قوله گفت پیغمبر علی را کارای علی شیر حقی پهلوان پر دلی وخواجه حسین غوارزمی انچه درینمقام مینویسد حاصلش آنست که امیر المومنین علی واعلم عالم ومقتدای اولیاء بنی آدم است رسول خدا او را وصیت کرد وخبر داد از انچه بعد غروب آفتاب نبوت بر وی وارد شود از مصائب تا تحمل پیشه کند وطریق مصابرت اختیار نماید وشجاعت ودلیری بکار نفرماید ودر سایه نخل بعید که ظل تربیت رسول الله باشد در آید وتابع عقل وسر خود باشد زیرا که عقل وسر آنجناب ذات حضرت محمدیست وعاقلی که هیچ عاقلی او را از راه نتواند برد نیز محمد مصطفی است ودر سایه آن عاقل بودن اخلاق کریمه او را کار فرمودنست تا عجیب بهای شداید عن بر خود گوارا کند وبدینوسیله مزید تقرب جوید بحضرت الله از سر داستان تا جائی دیگر میفرماید قوله یا علی از جمله طاعات راه بر گزین توسایه خاص آله عین ذکر است وانیمه فی الحقیقة در بیان فضیلت صبر است ودلالت میکند بر آنکه از ارشاد پیر مرید را گزیر نباشد وسوای این خواجه مزبور مینویسد که مقصود از وصیت حضرت رسول رب العالمین مر حضرت امیر المومنین را ارشاد دیگر آنست نه بیان احتیاج حضرت مرتضی بابتباع عاقل دیگر چه همه کاملا نرا اتباع او را واجب است وانقیاد اولازم پس درین وصیت مبالغه است در احتیاج طالب بصحبت پیر عاقل نم کلامه وداعی نام عزیزی مینویسد که درین حدیث تقرب الی الله بانواع العقل والسر واقع شده ومولانا قدس سره از عقل بعاقل انتقال داد لازم نیست که از عاقل شخص دیگر خواسته شود نی عاقلی دیگر اگر شخص بعقل خود رسد نفس او در پناه عاقل است گو آنعاقل هم او باشد اما باید دانست که عاقل مکمل علی مرتضی جز محمد مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم نبوده پس در ینحدیث اشارت است بانکه عقل من راه بدنه بنقل از کتب اوائل چنانچه مرویست که امیر المومنین عمر رضی الله عنه نسخه از توریت پیش پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم آورد گفت یا رسول این نسخه ایست از جمله توریت پس حضرت ساکت شد وحضرت عمر در ایستاد وآنرا میخواند چون تغیری بر روی مبارک آنسرور باز دید گفت اعوذ بالله من غضبه وغضب رسوله رضینا بالله ربا وبالاسلام دینا وبمحمد نبیا پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم فرمود والذی نفس محمد بیده لو بداء لکم موسی فاتبعتموه وترکتمونی لضللتم عن سواء السبیل ولو کان حیا وادرک نبوتی لاتبعنی چون علی عالم بهمه کتب اوائل بود حضرت رسالت انحدیث باو فرمود که با وجود نور عقل مشکوة نبوت اقتباس نقل از کتب اوائل نکنند هذا کتب الداعی اما انچه بخاطر فاتر میرسد انیست

واشخاص دیگر که در مرتبه او نباشند ستارگان و ستارگان جزو ماه کامل **قوله** پس همیگویند هر نقش و نگار ر
مژده مژده یک همین آید بهار ره باز بر سر همان مبحث رفت که قیامت روز عرض است و از روز عرض هر که زیب
و فر دارد نپندیشد بلکه بگوش او این ندا از نقش و نگار میرسد که بهار قیامت مردمک است **قوله** تا بود
تابان شگوفه چون زره کی کنند آن میوها پیدا گره ره یعنی تا شگوفه نریزد میوه بار نه بندد و انعقاد و ظهور
یافتگی آنرا مجلقه های زره تشبیه کرد و از اینجا تا سر داستان همین ذکر است که احکام طبیعت تا شکسته شود
حقیقه روح رخ ننماید و بدون افنا در ناسوت وصول بعالم جبروت و ملکوت و لاهوت میسر نگردد و نمیشود
بی تربیت مرشد کمتر دست دهد لهذا انتقال از ذکر رفع صوت بذکر فرماید رفع صوت که پرست

در صفت پیر و مطاوعت وی قوله یکدو کاغذ بر فزا در وصف پیر ره خطاب بشیخ حسام الدین
حسن ست که کاغذ بردار و انچه در وصف پیر میفرمایند بنویسد **قوله** گرچه جسم نازکت را زور نیست ره
لیک بی خورشید ما را نور نیست ره یعنی از کثرت ریاضت اگرچه طاقت کفایت تنوی نداری لیکن
بتحمل خورشید لقای تو نور غیبی رخ نمی نماید و این از غایت اکرام و نوازش است که حضرت مولوی را
شیخ بود **قوله** گرچه مصباح زجاجه گشته ره لیک سر خیل دل سر رشته ره اشارة بصفائی باطن شیخ است
که مانند آبگینه از فروغ تجلیات نورانی بود لهذا میفرماید که دل سر رشته را یعنی خلاصه آنرا سر خیل و سردار تو ئی
سر رشته نظم تنوی با سر رشته جمعیت دلها نگاهدار **قوله** چون سر رشته بدست کام تست ره در های عقد دل
زانعام تست ره یعنی باعث نظم یعنی باعث نظم تنوی تو ئی **قوله** پیر را بگزین و عین راه دان ره یعنی در خدمت
باش اگرچه خطاب بشیخ حسام الدین است اما مقصد عالم است **قوله** پیر تابستان و خلقان تیر ماه ره یعنی میوه
کمال معرفت بی تابش آفتاب همت پیر تابستان صفت در هوای تیر ماه بشریت پخته نمیشود **قوله** خلق مانند
شب اند و پیر ماه ره یعنی محتاج اند در رفع ظلمات بشری بروشنائی هدایت پیر **قوله** کرده ام بخت جوان را
نام پیر ره کو نرخ پیر است آن را نام پیر ره میفرماید که مراد از پیر پیشوای معنویست که در هر سن مستحق تکمیل است
و آغاز نشاء عنصری از و منفی ست نه پیر بسبب سن **قوله** از تو راه تر در ین ره بس ندید ره و با بزرگے
قوله از بنی بشنو ضلال ره روان ره چه سان گردان بلیس بد روان ره نظر بر ین حدیث دارد
که عبد الله مسعود روایت کرد و گفت خط لنا رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم خطا ثم قال هذا سبیل الله
ثم خطوطا عن یمینه و عن شماله و قال هذا سبل علی کل سبیل منها سلطان یدعو الله و قرء و ان هذا صراطی
مستقیما فاتبعوه الآیة **قوله** استخوان ها شان به بین و موی شان ره از استخوان و مو آثار گمراهی و
ضلالت مقصود است **قوله** گردن خر گیر سوی راه کش ره از خر نفس اماره میخواهد که میلش بمستلذات

حاصل آنکه نسبت بواجب تعالی وجود جزو اعتباریست پس نسبت جزئیست مظاهر نه مثل جزئیست وکلیست
بوی گل وگل باشد زیراکه بود مفهوم وحقیقه کل ماخوذ است وجزو حقیقی گل است ومظاهر را در حقیقه هیچ سهمی
نیست یا آنکه همه آثار حقیقه آمد نه مثل جزئیت وکلیت لطف سبزه ولطف گل وبانگ قمری وصوت بلبل زیراکه
این گلیست وجزئیت برسبیل مجاز است یعنی لطافت وخوشی سبزه وقمری نسبت بلطافت وخوشی گل و
بلبل قلیل است ازینجهت حکم جزو دارد ودر کلیست وجزئیست واجب وممکن حقیقه هردو یگانه است ونسبت
بحض اعتبار بموجب این تقریر بیت ثانی که متضمن است بر ذکر لطف سبزه ولطف کل درتحت منع باشد
یعنی جزو ها جزو کل نیست ونه مثل بوی گل ونه مثل لطف سبزه واگر گفته شود که این بیت درتحت منع نیست
برین تقدیر معنی چنین باشد مثل بوی گل جزئیست حقیقی ندارد بلکه جزئیست ازروی مجاز است مثل جزئیت
لطف سبزه ولطف گل حاصل آنکه اگر جزو ها را جزئیت بالکل ازروی حقیقه بوی انگارد واصل نبودی
لیکن عقل بی تعمق اینمعنی را مسلم نمیدارد لهذا میفرماید قوله گر شوم مشغول اشکال جواب ۱۲ تشنگان را
کی توانم داد آب ۱۲ یعنی طالبان حق را بهمنوالی کنیم یا اشکال ترا جواب گوئیم قوله صبر کن کالصبر مفتاح
الفرج ۱۲ یعنی صبر کن تا زمانی که کامل رسی وتوجه او در تو کارکند قوله فکر شیر وکور ودلها بیشها ۱۲ مراد از
فکر فکر پراگنده است که نور غیب بر و نتافته ومثل این فکر مانند شیر نابینا است که در بیشه دلها وصید گاه قلوب
بعلت نابینائی شکار نتواند کرد هضم دارد وعلت تو دیگر است میفرمایند که پرهیز از غیر حق راس دواهاست
چون طریق احتمال پرهیزش گرفتی هضم داروی دیگر برای علت تو موجود داریم که آن شکست نفس است
زیراکه هضم در اصل لغت شکستن باشد قوله از یکی رو ضد ویک را متحد ۱۲ از یکی رو هزل واز یکی دی جد
تمثیل از برای اتحاد اشیا من وجه واختلاف ها من وجه است که مانند حروف مقطعات بوجهی متحدند
وبوجهی مختلف پس در دفع اشکال اغیار دخیل است اگر باعتبار اختلاف واشکال است باعتبار دیگر
قوله پس قیامت روز عرض اکبر است ۱۲ عرض او خواهد که بازیب وفراست ۱۲ یعنی از برای حکم اتحاد واختلاف
خلائق در قیامت عرض او صاف خواهد بود وحقیقت آنجا منکشف خواهد شد وابیات آینده مشعر است
برآنکه صاحب اعمال حسنی از محک تجربه نگریزد وهرکه زشت کردار باشد از انروز پرهیزد قوله یک نماید
سنگ ویاقوت وزکات ۱۲ زیراکه زکات نه برماست ونه برسنگ پس درین وصف سیلی هردو برابر آید
اما در لقاست وخساست قدر هریک پیداست قوله باغبان هم دارد آنرا در خزان ۱۲ لفظ هم افاده
آن میکند که چنانچه در بهار سیداند ومراد از باغبان شخص کامل که ناظر بنور الله وپیش از یوم تبلی السرائر
از اسرار باطن هرکس آگاه است قوله هر ستاره بر فلک جزو مه است ۱۲ شخص کامل ماه تمام است

والله یعلم انک لرسوله والله یشهد ان المنافقین لکاذبون قوله انکفش راصانی ومحقوق دان ره محقوق سزاوار قوله گشت آندشنام تا مطلوب او ره خوش زبهر عارض محبوب او ره ضمیر او در هر دو مصرع راجع بجانب عاشق که بالا گفت قوله هرچه گوید مرد عاشق بوی عشق ره از نیجا تا جای که میگوید انیحکایت گفته شد زیر و زبر همه در بیان آنست که نظر بمعنی باید کرد نه بصورت ۵ از شکر کرشکل نانی مے پزی ره طمع قند آید نه نان چون می پزی ره یعنی لذت دشنام معشوق عاشق داند و لذت شکر که صورت نان گرفته ذائق شناسد عرف من ذاق ومن لم یذق لم یعرف قوله در صداع هر مکس مگذار روز ره یعنی روزگذاران ومعطل مباش نظر معنی بین پیدا کن قوله خواه هند وخواه ترک وخواه عرب ره هند وعبارت از مرد هندیست قوله انیحکایت گفته شد زیر و زبر ره همچو فکر عاشقان بے پا و سر ره حذر میخواهند که سبب ظهور کثرت معانی سخن از سخن برخاست و داستان مرعب قطعه قطعه شد و بر پاره از امر تبه بر تبه در سلک نظم در آمد قوله سر مدار و کز ازل بود هست بیش ره پایدار و با ابد بود است خویش ره اگر گوئیم فکر عاشق سرمدار و هم درست هست و اگر گوئیم انیحکایت سرمد پایدار و هم درست بر هر دو تقدیر از لی و ابدی بودن فکر نا حکایت اشاره است بآنکه بسط و گشاد معنی بر تو لیست از علم قدیم و رنگ و بوی قدم دارد قوله حاش لله انیحکایت نیست بین نقد حال ما توست ای خوش به بین قوله پیش هر صوفی که او حاضر بود ره هرچه آنجا نیست لایذکر بود ره یعنی حکایت آنست که از غائب گویند و صوفی نقد حال را که حاضر است برای غائب از دست ندهد پس هرچه در صورت حکایت گفته شد نقد حال ماست قوله هم عرب ما هم سیو ما هم ملک ره حاصلش آنکه هرچه در آفاق ست در انفس است وفی انفسکم افلا تبصرون شاهد صدق اینمقال ست قوله جمله مایوفک عنه من افک ره لفظ ما در جمله ما فارسی است یعنی همه مائیم و کریمه یوفک عنه من افک در شان کفار ست وضمیر عنه راجع بقرآن یا برسول واصل معنی آیه آنست که کافران شعر و سحن و اساطیر اولین گفتند در رسول را شاعر و ساحر و مجنون خواندند و قبول حق نکردند زیرا که در ازل و در علم قدیم آلهی از ساحت صدق مصروف بودند اینجا مولوی میفرمایند که باز گردانیده شد از قبول جامعیت با کسی که در ازل باز داشته شد و این ۵ و ظلمانی و منکر عقل و سمع ره دیده شد در نصورت لفظ منکر را باضافت باید خواند و معنی چنین باشد این دو ظلمانی منکر عقل و سمع اند که نه دلائل عقلیه قبول میکنند نه دلائل نقلیه سمعیه قوله بشنو اکنون اصل انکار از چه خاست ره زانکه کل را گونه گونه جزو هاست ره اگر کسی گوید که جزو ها همه منبعث و منشعب از یک کل و فرع از یک اصلست ظلمانیست و انکار و نور انیست و قرار از کجاست گوئیم قوله جزو کل نے جزو ها نسبت بکل ره نی چو بوی کل که باشد جزو گل یعنی جزو گفتن بحسب اعتبار قرب و ارمراج همه در تحت علم و قدرت است والا جزو حقیقی نیستند زانکل را

نحو محو آموختیم دیده باشد در نیصورت از قبیل فنا الفنا باشد که مراد ازان کمال محو و فتح باطن محو و ادراک سر
محو باشد **قوله** در کم آمد یابی ای یار شگرف ۵ فنا در صوفیان کم آمد خوانندای کم گشتگی **قوله** آن عیب باری بدان
معذور بود ۵ کو ز دجله غافل و بس دور بود ۵ یعنی غیر عارف را که دیده بر عظمت و کبریا نیفتاد معذور میدارند
اما عارف را اگر لغزشی پیش آید دست را بر سینه زنند **قبول کردن خلیفه الخ قوله** کج نخهی بذزیری خاکس
کرد ۵ خاک را تا بان تراز افلاک کرد ۵ اشارت بحدیث کنت کنزا مخفیا و حدیث ان الله خلق الخلق فی ظلمة
ثم رش علیه من نوره **قوله** آن سبو را او فنا کردی فنا ضمیر او راجع بسوی عرب و حاصل سخن آنکه عرب از
دجله حقیقی اگر قطره میدید سبوی پر زر را که بخشش سلطان بود در آب میریخت ۵ بیخود انه بر سبو سنگی زدند
قوله ای از قید صورت بر آمدند ۵ ای ز غیرت بر سبو سنگی زدند ۵ آن سبو را شکست کامل نشده خطاب
بسوی حق تعالی یا بجانب سالک **قوله** خم شکسته آب از و نار یخته ۵ صد درستی زین شکست انگیخته ۵ یعنی مواد
طبیعت چون شکست خورد احکام او جانیست درست کرد و مانند قند که شکل از شیشه اکتساب کرد چون شیشه
شکست قند ابیت جمع کشته نار یخته جزو جزو خم بر نقص است و بحال عقل جزو یرا نموده این محال زیرا که عقل
در صورت می نگرد نه در معنی **قوله** نه سبو پیدا در نه حالت نه آب ۵ زیرا که آب با دریا آمیخت و اجزا سبو در کنار
دریا جا کرد پس طلاطم امواج دریا رقص معنوی اجزا خم باشد **قوله** نان کل است و گوشت کل کم خوار زین ۵
تا نانی همچو گل اندر زمین ۵ اشارت ریاضت و تصفیه و تزکیه که سیری مکن زیاده کرده اند **قوله** آلت اشکار خود
جز سگ مدان ۵ کمتر ک انداز سگ را استخوان ۵ سگ نفس هر چند ضعیف تر و مبتوا تر طلب او بیشتر و هر قدر
بطلب بیش فتور بدرجه دولت و سعادت بیش عیب را گر سنگی در طلب زرق سرگرم کرد و از خلیفه بهره مند
گردانید **قوله** گر بگوید فقه فقر آید همه ۵ بوی فقر آمد از انخوش دمدمه ۵ یعنی سر رشته تفسن بفقر باز گردد مثلا
اگر صوفی گوید که رفع حدث اصغر و اکبر وضو و غسل است گفته باشد که حدث اصغر خطرات قلب است و حدث
اکبر علائق که رفع آن وضو و غسل معنوی است از برای صحت صلوة حقیقی **قوله** ور بگوید کفر دارد بوی دین ۵
مثلا با مر آئی گوید که بیزارم از نماز تو گویند کفر گفت زیرا که نماز اهل اسلام یکی باشد اما ندانند که بیزاری او از ریاست
زیرا که نماز اهل ریا ریا باشد نه نماز و بیزاری از ریا دیندار است **قوله** آید از گفت شکش بوی یقین ۵ مثلا مرد خدا
اگر گوید که خدا با ماست هیچ غم نداریم انیعنی خبر باشد از بیغمی او و تیقن بعیب حق که سبب است مر بینی را **قوله** ور
بگوید کز نماید راستی ۵ بلال عاشق آنذات السرور بود ۵ اگر اشهد میگفت اشهد بود ۵ همچنین کلام انا الحق
و مثل انینکلام که ظاهر آن تیر است و اصل انصاف پیش اهل حقیقة قابل تاویل و نزد تو کذاف کلیه آنکه کج
باصدق راست و راستی با نفاق دروغ باشد قال الله سبحانه اذا جاءک المنافقون قالوا نشهد انک لرسول الله

قوله ایکه یک دیدار نان دیدار با ۱۲ از قبیل واحد کالف **در بیان آنکه عاشق دنیا بر مثال الخ قوله** چونکه جزوی عاشق جزوی شود ۱۲ زود معشوقش بکل خود رود ۱۲ ریش کاود بندهٔ غیر آمد او ۱۲ غرقه شد کف دست و نیفتاد او یعنی هیچ جزو نیست که فانی نشود و بکل ملحق نگردد و پس کسیکه عاشق جزو شد بعد فنا آنچیز که معشوق او بوده در حسرت و ندامت بماند و رسوا شود و عشق بر جزو سه صورت دارد یا آنکه عاشق فرورود یا هر دو فرورود در صورت اول و آخر را حضرت مولوی معترض نشدند بجهت آنکه اگر عاشق رفت رسوائی را با خود برد و اگر هر دو رفتند هم رسوائی نماند اما در گذشتن معشوق جزو و سلامت ماندن عاشق عاشق جزو را رسوا کند از نیجهته همین یک صورتی را بیان کرده اند که دل بمعشوق فانی نباید داد **قوله** نیست حاکم تا کند تیمار او ۱۲ کار خواجه خود کند یا کار او ۱۲ یعنی معشوق جزو که فنا شد حاکم نیست که غمخواری عاشق کند اجابت دعوة حق نماید تا بعاشق نپردازد **مثل عرب او از نیت فازن بالحرة الخ قوله** فازن بالحرة پی آن شد مثل ۱۲ فاسرق الدره بدین شد منتقل ۱۲ اینمثل عرب مراد است در حاصل معنی یا مثل عجم که گویند خاک اگر برداری از تودهٔ کلان بردار **قوله** در تو گوئی جزو پیوسته کل است ۱۲ تا آخر داستان روا این سوال است که اتصال جزو با کل و سایه اصل آن تقاضا کند که عاشق جزو عاشق کل باشد و از تعقیب عاشق جزو لازم نیاید میفرماید که اتصال و یگانگی مسلم است اما از یک وجه و از وجهی دیگر انفصال و بیگانگیست و مراد باتصال من کل الوجوه است که ارسال رسل و تعنت ایشان از برای اتصال کلی باشد **سپردن عرب** هدیه را یعنی **سجود را الخ قوله** چرخ اخضر خاک را خضر کند ۱۲ نزول باران **قوله** آب از لوله روان در کول ها ۱۲ کول بضم کاف تازی و سکون واو قرینهٔ آب **قوله** لطف شاهنشاهی جان بیوطن ۱۲ چون از کرده است بین در کل تن ۱۲ کنایه از روح انسانیست که مکانی ندارد و تعلق او با بدن تعلق بادشاه است بامدینه **حکایت وی و کشتیبان** این حکایت متضمن است بر انکه روز مرگ غیر دانش فقیر و دریافت نیستی هیچ دانش سودمند نباشد چنانچه میفرمایند **قوله** محو میباید نه نحو اینجا بدان ۱۲ گر تو نحوی بخطر در آب ران حال علما را صورت و وصف صاحبدلان را در این ابیات نیک بیان کرد و دریاب که علم تن تن علم است و علم جان جان علم اگر علوم اولین و آخرین را در حضرت الهی عرض کنی بعلت قلب در معرض قبول نخواهد آمد کما قال فی محکم کتابه وما اوتیتم من العلم الا قلیلا پس همان بهتر که بحکم لا ینفع مال ولا بنون الا من اتی الله بقلب سلیم در حالت مرگ که مقدمه آن عالم است از دل سالم راه آوردی داشته باشی **قوله** ایکه خلقان را تو خر میخواندهٔ ۱۲ اینزمان چون خر بدین کج ماندهٔ ۱۲ خطاب بعالم یعنی که از ورطهٔ جدال رخت بیرون نبرده باشد **قوله** مرد نخویرا از اندرد و ختیم ۱۲ یعنی ما جرای او در این قصه از ان درج کردیم تا شما را

از منعم است و منعم صفت و اسم است و اسم و صفت هر دو بندات معقول نیست بقیه عاشق ذات بل
در مشاهدهٔ ذات باشند زیرا که از اسم و صفت انتقال کرده و محو نظر او ذات گردید چون این نکته دقیق را
هر فهمی در نیابد میفرماید قوله شرح میخواهد بیان این سخن هر لیک می ترسم نافهام کهن هر فهم کهن فهم متکلم و
حکیم که از تعقل اسم و صفته بمشاهدهٔ ذات نتواند رسید قوله خاصه مرغ مردهٔ بوسیدهٔ هر بر خیال اعمی نادیدهٔ
مرغ مرده بوسیدهٔ افسرده دلی که گرمی حال ندارد و اثر حیات که آگاهیست بهره نبرد قوله دین غم و شادی
که اندر دل خفیست هر پیش آنشادی و غم جز نقش نیست هر یعنی نسبت بغم و شادی که در دل اهل الله
مخفی است و آن کنایه از قبض و بسط سالکان باشد شادی و غم گرفتاران آنصورت مانند نقش خاک
با آبست و اگر عکس ایمعنی قصد کرده شود هم درست است یعنی شادی و غمی که در دل ارباب صورت و
اصحاب غفلت مخفی و پنهانست در جنب شادی و غم مردانخدا نقشی بیش نیست قوله صورت خندان نقش
از بهر تست هر الی البیتین مقصود از این دو بیت تقسیم غم و شادی نیست که شادی را بغیر و غم را بخود تخصیص
دهد بلکه میگوید که نقش غم و شادی صور برادر نظر ماؤ تو از برای آن جلوه داده اند که سرشته شادی و غم
معنوی را در دست خود درست نگاهداریم قوله نقشهای کاندرین حمام هاست هر کز برون جامه کن
چون جامه هاست هر الخ اولی آنست که اول معنی چند بیت بلا تاویل گفته شود بدانکه حمام مشتمل باشد هر چند خانه که
یکی از انجمله جامه کن است باین اعتبار جامه کن داخل حمام است نخارج پس ناظم قدس سره میگوید که نقشهای
حمام خواه نقوشی که بر جدار حمام مصور کشیده باشد خواه هیاکل اشخاص که در حمام باشند از بیرون جامه کن
اگر دیده شود مثل خانه بنظر در آید یعنی هر صورتی در هر نقشی با تمامی خصوصیات مرئی نمی شود بلکه پیش از ان جامه
نمودار نمیگردد تا زمانی که از جامه کن بیرون باشی غیر جامه نه بینی اگر خواهی هر نقشی را بشکل و هیئتی که هست تماشا
کنی جامه فرود آر و بحمام در آ که با جامه ترا اندرون حمام راه نباشد و چون بدون تاویل ایمعنی را دریافتی
طریق تاویل بر تو آسان شد که از نقشهای صور شخصیه و از جامهای مصور های اینجهان و از جامه کن مقام
فنا و مرتبه تجرد مراد است حاصل آنکه هر کس از عالم معانی دور و مهجور افتاد و از خود فانی نگشته نظر او از دیده
صور تجاوز نکند و صور بمنزلهٔ جامهاست جامه هستی پاره کن و بعالم معنی در آی تا جامه نه بینی قوله زینجهان
تا آنجهان بسیار نیست هر جز دمی اندر میان دلدار نیست هر پیش آمدن نقیبان و دربانان
خلیفه الخ قوله پس نقیبان پیش اعرابی شدند هر پس گلاب لطف بر جنبش زدند هر چنانچه باستقبال اعرابی آمدند
متوجه های حضرت الهی را پیش از تجلی ذات بر تو اسما و صفات در رسد قوله پس بدو گفتند یا وجه العرب

زلجائی چونی از راه تعب هر اینخطاب در عرب موضوعست برای تعظیم و از وجه زینت و شرافت جوهر شخص قصد میکنند

وعالمیانست وافاضه فیض وجود دیگر تخصیص بالغمات لاتعد ولاتحصے **قوله** وانکه جزاین دو بود خود
مرده ایست ۲ واو برین در نیست نقش پرده ایست یعنی گدای له خود را آئینه جود بیند و نه عین جود شناسد در حکم
میت است زیرا که ناظر و صفت از اضطرار بر کنار است و از مر دور نیگردد و هر که ازین غافل شد صبر او
مرد و چون صبر مرد او مرد و مرده حرکت نکند و از کسی چیزی نخواهد پس درویشے که از غیر خدا چیزی خواهد او را مرده
نتوان خواند لهذا استثنا کرده او را حقیر و ابله و بیخبر گفت **قوله** نفس سگ را تو مپندار استخوان ۲ تو هم نکنی
که منع میکند از لقمه دادن مر مقدد را بلکه استخوان کنایه از حرف درویشی است که درویشی چون مغروران خرف
جا کرده یعنی از مرتبه فقر با او سخن نگو و همچنین در بیت آینده میفرماید که **ے** پیش نقش مرده کم نه طبق ۲
یعنی ازان طبق که طبقات زمین و آسمان در وی کم گشته آنرا که عاشق لقمه است چه بهره **فرق آنکه**
میان درویشی است بخدا الخ قوله ماهی خاکی بود درویش نان ۲ مراد ازماهی نقش ماهی که بر خاک
گشتند یا ماهی سقنقور که در ریگ می باشد و آنرا ریگ ماهی گویند **قوله** لوت نوشد او نوشد از خدا ۲ لوت طعام
لذیذ و نوشیدن از خدا آن بود که نعمت از هر جا برسد از منعم حقیقی داند بلکه از وجه انعام منعم را در نعمت متجلی
بیند عاشق حق است که از بهر تو ان آنرا که میل او بسوی حق تعالی از برای نعمت باشد نه میل به نعمت از برای
حق تعالی پس عاشق نعمت است بعاشق منعم و همچنین هر که میل او بجانب حق از برای چیزیست متوجه الله حقیقی
آنچیز است نه حق جل جلاله **قوله** گر تو هم میکند او عشق ذات ۲ ذات بود و هم اسماء و صفات ۲ و هم زاید
زاو صاف وحدة است ۲ حق نه زاینده است او لم یولد است ۲ آنرا که ذات حق بوهم که قوتیست در نباتی
معنی محصور و محدود و دریافته نشود و بعقل هم مدرک نگردد که مدرک وهم جزئی بود و مدرک عقل کلی و ذات
حق از جزئی و کلی بودن منزه است پس هر وصفی از اوصاف یا بحساب یا بسبب که معقول شود راجع
بتجلیات اسماء و صفات باشد نه ذات و ازان اوصاف معقوله که در احاطه عقل در آید و هم زاید و نه معنی
تولد معنوی باشد و ذات حق چنانچه از تولد صورت منزه است از تولد معنوی نیز منزه و مبراست **قوله** عاشق
تصویر وهم خویشتن ۲ کی بود از عاشقان ذوالمنن ۲ یعنی وهم را و را اسماء و صفات مجال تصور هست مثلاً
طالب نعمت آن سائل تصور انعام از منعم اگر وهم کند که منعم را بوجهی دیده است تواند اما اگر وهم کند که بذات
او رسیده و دیده تواند بود پس ازینجهت که بوجهی منعم را دیده است بمجاز توان گفتن که عاشق اوست
اما فی الحقیقه عاشق موهوم و مصور خود است نه عاشق ذوالمنن است **قوله** عاشق آنوهم اگر صادق
بود ۲ آن مجاز او حقیقه کش بود ۲ حاصل این بیت آنست که منعم علیه چون در تصور انعام منعم را بوجهی دیده
است و ازینجهت مجاز توان گفتن که او عاشق منعم است اگر همچنین مجاز بصدق مقرون شود یعنی داند که انعام

ثانی بابای مجهول یعنی مفعول یعنی شخص بے آلت **قوله** تو گواهی غیر گفت و گو و رنگ ۱۲ و انما تا رحم آرد شاه شنگ
انتقال از مجاز بحقیقت **هدیه بردن عرب سبوی آب باران ازمیان بادیه الخ قوله**
گفت زن صدق آن بود کز بود خویش ۱۲ آه یعنی جهد کن آنقدر که از سبب جهد توانی که از بود خود رهائی
یافت **قوله** چیست آن کوزه تن چون کور ما ۱۲ انتقال از ماجرای ظاهر بسوی تاویل **قوله** در پذیرا فضل
المرتشری ۱۲ قال الله تعالی ان الله اشتری من المومنین انفسهم و اموالهم بان لهم الجنة خدا یتعالی خریدار
مومنان نفسهای ایشان و مالهای ایشان را بهشت تحریص در غزا و جهاد یعنی از بنده بذل نفس و مال
و از من عطای بهشت **قوله** پر شود از کوزه من در جهان ۱۲ یعنی طالبان هر چند آب ببرند آخر نشود ۱۲
گفت غضوا عن هوا ابصارکم اشارة بآیه کریمه قل للمومنین یغضوا من ابصارهم و یحفظوا فروجهم ذالک ازکی
لهم ان الله خبیر بما یصنعون یعنی فرو گیرید چشمهای خود را از نظر بنا محرم و نگاه دارید فرجها را از زنا یا ستر کنند
و بر هنه نسازند که آن پاکتر است و نیکوتر مر ایشان را بدرستی که خدای تعالی آگاه است بهر چه میکنند **قوله**
ریش او بر باد کین هدیه گراست ۱۲ یعنی ریش عرب در نجد و حتن **عرب الخ قوله** و انما بر عیب آنند نیم
کود ۱۲ یعنی ضعیف البصر و اگر لفظ بریای موحده خواند شود نیم باید خواند یعنی همیشه مشرف اند بر علت و بیماری
و خوف تبر **قوله** خود چه باشد گوهر آب کوثر است الخ یعنی کوثر که اصل گوهر است ازین آب **قوله** ایکه اندر
چشمه شور است حیات ۱۲ توجیه دانی شط و جیحون و فرات ۱۲ انتقال از حالت عرب بفصاحت و موعظت
چشمه شور مشتهیات نفس و طبیعت شط و جیحون و فرات و تجلیات اسما و صفات و ذات در بیان
آنکه چنانچه گدا عاشق الخ قوله جود محتاج گدایان چون گدا ۱۲ احتیاج جود بسائل از جهت آنکه
بحد ظهور رسد پس برای وصول عطا سائل طلبید و طلب احتیاج باشد **قوله** بانگ کم زن ای محمد بر گدا
اشارة بآیه و اما السائل فلا تنهر **قوله** پس گدایان آئینه جود حق اند ۱۲ و آنکه باحق اند جود مطلق اند ۱۲ یعنی گدا
دو قسم است بسیاری ازینها آئینه جود حقند که هر کس در جمال آنها دید داند که از راه جود با اینها معامله باید کرد
و آن گدایان که مشغول حقند و خود را از نظر پنهان میدارند خود مطلق اند که بدل کرده اند هستی خود را در نیستی
قوله آن یکی جودش گدا آرد پدید ۱۲ و اندگر نجنبد گدایا نرا مزید ۱۲ یک جود حق تعالی پدید آورد ون گدا هست یعنی
وجود گدا در نظر کریمان بخشش حق است چنانچه قرة العین مصطفی حسن بن علی المرتضی علی نبینا و علیه السلام
هر جا سائلی میدید دعا میکرد و میگفت حاملان آخرت باشما اند که این بار سنگین را از دوش ما سبک میسازند
وجود دیگر آنکه گدایان را بمرایا احسان بنواز و ظاهر معنی اینست که تقریر کرده شد اما در بطن اشارة است
بآیه الله الغنی و انتم الفقراء و آیه ان الله لغنی عن العالمین که موجود است جمله گدایان حق اند یک جود ایجاد عالم

لوح محفوظ بود که حقائق ملکی و ملکوتی در وی ثبت یافته و اسرار جمیع کتب و صحف در وی مندرج شد
و همیکه او را خلعت وجود پوشانیدند گویا بر لوح محفوظ گردانیدند **قوله** قدس دیگر یافت از تقدیس او
ملائکه را قبل از ظهور آدم نظری بر خود بود چون کمال آدم را باعتبار کشف اسماء به ملائکه نمودند آن نظر
نماند بازگشت کردند و زبان بذکر سبحانک لا علم لنا الا ما علمتنا برکشادند و ازین کشاد انچه دیدند از تسبیح
و تهلیل خویش ندیده بودند **قوله** در دل مومن نگنجم ای عجب ۵ که مراجوی در ان دلها طلب ۵ در حدیث
قدسی آمده لا یسعنی ارضی و لا سمای و لکن یسعنی قلب عبدی المومن **قوله** گفت فادخل فی عبادی متقی
جنتی من رویتی یا متقی ۵ اشارة بکریمه فادخلی فی عبادی وادخلی جنتی ۵ چون سفر فرمود ما را ازان مقام
یعنی خطاب انی جاعل فی الارض خلیفة در رسید **قوله** تا که حجت ها همیگفتیم ما ۵ تا بجای ما چه آید ایخدا ۵ اشارة
بآیة اتجعل فیها من یفسد فیها و یسفک الدماء و نحن نسبح بحمدک و نقدس لک **قوله** رحمتم بر غضب هم سابق است
اشارة بحدیث قدسی که سبقت رحمتی علی غضبی **قوله** خود چه گفتم پیش آن در صدف ۵ نیست الا کف کف
کف کف ۵ شیخ عبد الرزاق کمال الدین در شرح مصطلحات در بیان حکم مسکوبه علیها آورده که خواجه عالم
روزی در کوچه مدینه میرفت ضعیفه دعوت کرد حضرت اجابت فرمود و بخانه او رفت در خانه آتش افروخته
بود و اطفال او در حوالی آتش نشسته بودند از حضرت سوال کرد یا رسول الله حق تعالی بر بندگان خود رحیم
باشد یا من برین فرزندان حضرت فرمود حق تعالی ارحم الراحمین است ضعیفه گفت من باین رحمة قاصر
روا ندارم ارحم الراحمین چگونه روا دارد که بندگان را در آتش اندازد راوی گوید که حضرت بگریست
و گفت کذا اوحی الله الی ۵ گرچه میگفت که زارت بکشم میدیدم ۵ که نهانش نظری با من دلسوخته بود
قوله حق آن کف حق آن دریای صاف ۵ کامتحانی نیست این گفت نه لاف ۵ انیقسم باقسم سابق که
گفت والله عالم السر و اخفی مقوله شوهر است در جواب زن **قوله** امتحان را امتحان کن یک نفس ۵ یعنی
امتحانی که در ذهن تست آنرا در خارج امتحان فرما **تعیین کردن زن الخ قوله** نسبتی باید مرا با حیلتی
هیچ بیشه راست شد بی آلتی ۵ حاصل این ابیات که مشتمل ست بر ذکر آلت و بی آلتی آنست که طالب را با مطلوب
مناسبتی ضروریست و اگر مناسبت نباشد وسیله حیله در کار ست چنانچه حق تعالی فرمود قل تعالوا اتل ما حرم
ربکم علیکم بگو ای محمد بیایید ای مردمان و بشنوید تا من بخوانم انچه حرام کرده است رب شما بر شما و همین امر
قل تعالوا وسیله شد بر اجابه بارگاه عظمت و کبریای او **قوله** گفت کی بی آلتی سود اکنم ۵ تا من بی آلتی پیدا کنم
یعنی ابتدا نظر بر آلت نباشد مراد است نه داده پس چگونه سود اکنم تا وصف بی آلتی حاصل نکنم یا مردی که
باین صفت موصوف باشد دست بدامن او نزنم ۵ بتقدیر اول لفظ بی آلتی بمعنی مصدری باشد و بر تقدیر

یعنی این دانہ معنی و دام تاویل کہ دانستی بعد تصریح **قولہ** خلق عالم باطل و باطل بدی ہ زیرا کہ اصل مقاصد دریافتہ از منازل سیر و سلوک راہ و روش و اعمال قطع نظر کردندی **قولہ** گر محبت فکر و معنی نیستی ہ صورت صوم و نمازت نیستی ہ یعنی سنت الٰہی برین رفتہ کہ معنی بی لباس صورت رخ ننماید اگر معانی صرف در محبت کافی می بود و صور اعمال مثل صوم و صلوۃ و حج و زکوۃ باطل مے بود اما نہ این چنین است بلکہ صور را در ظہور معنی اثرہا است و اشجار و اعمال را از حقائق ثمرہا ہر عملی ہدیہ ایست از بندگان بسوی حضرت رحمان **قولہ** ہدیہ ہای دوستان باہمد گر نہ تاسہ بیت آیندہ دلیل است بر اثبات ہمان مدعا کہ صور اعمال عباد ہدایا و بدایا گواہ محبت باشد **قولہ** شہادت گہ راست باشد گہ در دروغ ہ دست گاہی از می و گاہی زدوغ ہ بالا ہدیہ را گواہ گفت اینجا عمل اہل ریا را گواہ در دروغ میگوید پس ترک ہدیہ عمل چنانچہ دلالت کند بر بی محبتے عمل ناقص کہ مخلوط بریا باشد نیز مشعر باشد بر بی محبتے **قولہ** یارب آن تمیز دہ مارا کہ خواست ہ تا شناسم این نشان کثر ز راست ہ یعنی مدعا این تمیز کرامت کن و در بعضے نسخ نحوست دیدہ شد بر ایں تقدیر معنی چنین باشد کہ تمیز ارزانی دار تا مقصود حاصل شود و مطلب تمیز و خواہش آن **قولہ** حسن را تمیز دانی چون بود ہ آنکہ نیظر بنور اللہ شود ہ یعنی تمیز کہ بدعا خواستہ شد ہ آن تمیز است کہ چراغ عشق بنور عقل روشن باشد زیرا کہ آن تمیز از اثر بمؤثر رفتن از سبب بسبب بی برون است و اثر و سبب اگرچہ فارق باشد میان کجی و راستی چنانچہ بسبب قرابت استدلال بر محبت توان کرد امام را و ما را از تمیز تمیز اہل کشف است کہ از مؤثر بہ اثر آیند و از سبب بسبب گرایند و کسی را کہ این تمیز حاصل شد و چشم بصیرت او بنور الٰہی مکحل گردید باثر و سبب محتاج نباشد **قولہ** ہست تفصیلات تا گردد تمام ہ این سخن لیکن بجو تو والسلام سخن از اصل تمیز بریک تفصیل تمام نمیشود و تفصیلات باید تا اتمام پذیرد ہ درخت جوی تمیز باش کہ جوینده یابنده بود **قولہ** گرچہ شد معنی در یں صورت پدید ہ صورت از معنی قریب است و بعید ہ یعنی معنی عقل و نفس کہ در صورت قصہ مرد و زن پنہان بود اگرچہ بر تو واضح شود اما صورت بوجہی از معنی قریب است و بوجہی بعید مثل معنی و صورت آب و درخت کہ اگر نظر بر دلالت کنی درخت بر آب دلالت کند سر سبزی بآن و این دلالت قریبہ باشد اما اگر نظر بماہیت کنی درخت نبات است و آب جماد و آن مرکب است و این بسیط و میان ہر دو ماہیت فصل بعید و بعد شدید است و حاصل این سخن باز میگردد بآنکہ بقوت عقل از صورت بمعنی انتقال توانی کرد اما مشاہدہ ماہیت و دریافت حقیقۃ تا نور باقی بقلب تو رفیق نگردد و میسر نگردد **دل نہادن مرد عرب بالتماس زن الخ قولہ** چون مجسم حب یعمی و یصم ہ فی الحدیث حبک الشی یعمی و یصم **قولہ** با در و شن لوح محفوظ وجود ہ تا بدانست آنچہ در الواح بود ہ یعنی وجود آدم بمنزلہ

نکاح کرده بود زنی را و آن زن در سرای سلیمان عبادت میکرد و سلیمان از نیستی آگاه نبود قوله بر همه
شاهان حالم رحم کرد و قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم کلکم راع وکلکم مسئول عن رعیته یعنی شما شبانان
قوم خویش و نگهبانان رعیت خود اید روز قیامت از صلاح و فساد و حال رعیت شما را سوال کنند تا حدیکه
یک تن مجرد که هیچکس در تحت واطاعت و قید متابعت او نباشد اعضا و جوارح او رعیت او باشد از و
پرسند که چشم از برای مطالعه صفحات کمال و مشاهده آیات جمال ما بود و گوش صدف لآلی اسرار و زبان
آلت ذکر و دل جای معرفت و همچنین هر عضوی مخصوص بکاری همه را از سر غفلت و شهوت چرا التفات و اشتی
و مهمل فرو گذاشتی هر گاه محاسبه نفس واحد باین دشواری بگذرد و آنانکه عالمی در زیر فرمان او باشند حساب
چون خواهد پس بادشاه را باید که جوارح و اعضا و نفس و دل و حواس ظاهر و باطن که رعایای حقیقی اوست
در قید فرمان شرع کند تا لایق بادشاهی تمام قیام تواند نمود زیرا که از این معظم تر کاری نیست کما قال النبی
صلی الله علیه وآله وسلم آن افضل الناس عند الله منزلة یوم القیمة امام عادل رفیق ای ذو رفق از نجاست
که حضرت سلیمان بطریقه رحم مرعی داشته باریکه خود برداشته بود تحمل آنرا بدیگری نداشت و گفت که ملک
بکسی مده که فردا فردتر از من باشد و اگر بدهی تشریف کمالاتی که بمن ارزانی داشته از درجه رسالت و مرتبه
جلالت و قوت عصمت و علو همت و توفیق معدلت و شکر نعمت دوام بدوارزانی دارد تا او را با من
از راه کمال صورت و معنوی معیت حاصل شود چون معیت تحقق پذیرد بعدیت نماند زیرا که بعدیت در ثنیت
است چون اوصاف و اخلاق متحد شد دوئی برخاست و سلیمان صفت سلیمان شد و سلیمان ما سلیمان
نه بعد از سلیمان مثلا مرتبه و سلیمانی در هر شخصی که بوجود باشد نام او نه سلیمان باشد از روی مرتبه سلیمان باشد
که آدمی عبارت از صفات اوست نه از استخوان و گوشت و پوست و ازین ست که حضرت مولوی معیت
را نیز پس انداخته و قدم پیش گذاشته از زبان سلیمان میگویند خود یعنی چه بود میم نبی مدعی یعنی در من بودن
آن شخص که موصوف بصفات منست و هیچکس مدعی نتواند شد چنانچه در من بودن من چون حضرت مولوی
شرح این را فرض داشته اند بسط کلام در نمیقام ادا فرض بود والتوفیق من الله العزیز الوهاب مخلص
ماجرای عرب وجفت او قوله ماجرای مرد و زن افتاد نقل را نیمثال نفس خود میدان و عقل
بالا اشارت کردیم که عرب عبارت از عقل و زن عبارت از نفس است اکنون حضرت مولوی بهمان
معنی فرموده اند قوله نیک بایست است بهر نیک و بد بد بایست و پایست هر دو میتوان خواند قوله
گاه خاکی گاه جوید سروری نفس در طلب انجاح مطالب و اسعاف معارف خویش گاه بمذلت
و نزل راضی شود و گاه تفوق و تفاخر قوله گرچه سر قصه این دانه است دوام بصورت قصه شنوا کنون تمام

مراد از انجاط ف مخالف و از نجاط ف موافق است **قوله** در مقامی سرگی نعم الادام ۲ فی الحدیث نعم الادام الخل در صحیح مسلم ذکر این حدیث بدینوجه است که رسولخدا صلی الله علیه و آله وسلم از اهل خانه نان خورش طلب فرمود گفتند عزیز که چیزی نیست پس این حدیث فرمود ۲ وجه نیکو بودن سرکه آنست که مؤنت آن بغایت و بقناعت اقربست **در معنی آنکه هرچه ولی کامل کند الخ قوله** گر ولی زهری خورد نوشی بود درخور و طالب سیه هوشی بود ۲ در داستان گذشته چون سخن در اختلاف مراتب افتاد و منجر شد بمغایرت مرتبه شیخ و مرید که شیخ را چیزها نافع نباشد و مرید را تابع بود مثل آنکه دنیا زهراست ناقص را اول و دین او فاسد کند و نوش است کامل را چنانچه حضرت سلیمان همین تفصیل کرد و بدعا خواست که بعد او ملک بناقصی منتقل نشود تا باعث هلاک او نگردد **قوله** رب هب لی از سلیمان آمد است ۲ که مده خیر مرا این ملک دوست ۲ قال الله تعالی قال رب اغفر لی وهب لی ملکا لاینبغی لاحد من بعدی حضرت مولوی برای دفع توهم حسد که بر انبیاء روا نیست و از ظاهر آیه مفهوم میشود تفسیر میفرمایند **قوله** این حسد ماند اما آن نبود یعنی غبطه است نه حسد و غبطه آنست که هم خود را خواهی و همدیگر را و حسد آنکه خود را خواهی و دیگر را نخواهی و غبطه که حسد را ماند آنست که خود را خواهی و غیر خود را نخواهی از برای مصلحت آنغیر **قوله** نکته لاینبغی میخوان بجان ۲ سر من بعدی ز بخل او مدان ۲ یعنی صاحب ذوق سلیم از لفظ لاینبغی با قید من بعدی دریابد که دعاء حضرت سلیمان نه از حسد است زیرا که حسد در حق کسی که بعد از سلیمان موجود شود و بمعنی و بفائده بود **قوله** مو بمو ملک جهان بدیم شود ۲ یعنی حضرت سلیمان خطرهای ملک داری دیده را آزموده بود و میدانست که در پاس هر چیزی از جزئیات امور ملکی ملک دار بر بیم سر بازیست چنانچه میر الهی نام شاعری از شعرای زمان گوهر انیمعنی برشته نظم کشیده ۵ سر بر بهنه خورشید را روانی نیست ۲ ز شمع پرس که چون تاج میخورد سر را بیم سر با هم سر با هم دین **قوله** امتحانی نیست ما را مثل این بیم سر ظاهر است و بیم سر از جهت مشغول شدن بملک و باز ماندن از مالک الملک و بیم دین ترک عبودیت و دعوی انانیت **قوله** پس سلیمان همتی باید که او ۲ بگذرد ز نیصد هزاران رنگ و بو ۲ یعنی مردی باید که بملک از مالک الملک باز نماند **قوله** موج آنملکش فرو می بست دم ۲ یعنی خفه میشد و بفکر میرفت و سکوت می ورزید و اعراض میکرد از کثرت اشتغال بمهمات **قوله** خواند القینا علی کرسیه ۲ چون نماند از تخت و ملک خود تهی ۲ اشارة ست بآیه ولقد فتنا سلیمان و القینا علی کرسیه جسدا ثم اناب بدرستی که مبتلا گردانیدیم و آزمایش کردیم سلیمان را و انداختیم بر تخت او شیطانی که متصور شد بصورت سلیمان بعد نزع و تسلط دیو بر مملکت توبه کرد سلیمان و باز گردانید ملک و بادشاهی بر او و سبب ابتلای سلیمان مفسران چنین بیان کرده اند که سلیمان

یعنی خریداری پیر ناکرده مانند خر پیراند چه از زبان و چه از چشم و چه از گوش کنایه از انکه نطق و دید و شنید را هیچ
بانسان نمیماند و در معنی آیهٔ مرج البحرین الخ چون قوم صالح مستحق نار دوزخ بودند و دوزخی بهشتی
زانجسب صورت امتیاز نباشد بگرد در نظر اهل عرفان در بیان آمیختن داستان آورده و آیه مرج البحرین یلتقیان
بینهما برزخ لایبغیان را ممثل میسازد یعنی چنانچه حق تعالی فرو گذاشت اراه داد و دریارا که یکی خوش و شیرین
و یکی شوره و تلخ است تا بیکدیگر رسند بحر فارس و بحر روم است که در محیط باهم ملاقی میشوند اما برزخی نامشهود و
غیر مرئی مانند کرهٔ قاف در میانه حجاب فریقین باشد بروجهی که گویا هیچ مابه الاتحاد ندارد قوله درمیان شان صد
بیابان و رباط یعنی خاک باز مختلط است انا بحسب خاصیت و اعتبار خاک را چه نسبت باز گویا فیما بین بقدر سنگها
چه و بیابانها و معمورهٔ فاضله است قوله هر دو بر هم میزنند از تخت اوج یعنی بایکدیگر آمیزش میکنند مانند موج
قوله صورت بر هم زدن از چشم تنگ و اختلاف جانها در صلح و جنگ یعنی آمیزش و جوشش صلحا و اشقیا
باهمدیگر از حیثیت ضیق حدود اجسام است که قابل مقاومت و تخالف در صورت نیست زیرا که بصورت انسانیت
اما جانها در صلح و جنگ ارتباط و اختلاط یعنی جان صلحا متوجه صلح و جان اشقیا مائل بجنگ است و در ابیات
آینده همین معنی را خود توضیح میفرمایند قوله موجهای صلح بر هم میزنند و بیان حال صلحا که جز جز و صلاح نمیدانند
موجهای جنگ بر شکل صلح و گر ذکر اوصاف اشقیا که از کین اهل صلاح تجاوز نکنند قوله زانکه اصل مهرها
باشد رشد و بفتح را راه راست قوله چشم آخر بین تواند دید راست و چشم اول بین غرور است و خطاست
چشم آخر بین آنکه از صورت بمعنی انتقال کند و چشم اول بین که در صورت فرو ماند قوله لیک زهر اندر شکر
مضمر بود و یعنی خباثت نفس در صلاح ظاهر پنهان باشد و آنرا زیرک یعنی مومن کامل که ناظر است در اشیا
بنور الهی زود بشناسد و دیگران دیر تر یابند چنانچه تفاوت مراتب را در شناخت خود بیان میفرمایند قوله
بهر این فرمود حق عزوجل و سورة الانعام در ذکر اجل و اشارة بآیه هو الذی خلقکم من طین ثم قضی
اجلا و اجل مسمی عنده ثم انتم تمترون اوست آنکه مخلوق ساخت شما را از گل و حکم کرد چون مدتی بسر آمد
مرگ برسد و مدت نام کرد و معین شده نزد اوست که کس نداند پس شما شک می آرید همچو جان سخت پیدا
و دقیق پید انجسب تاثیر و باریک بحسب ادراک که همه کس درک آن نتواند کرد قوله در مقامی هست انهم
زهرها و از تصاریف خدای خوشگوار و یعنی این نکته لطیف که مثل آبجیو انست جای زهر باشد و جای نوش
زیرا که از تصاریف الهی یک چیز موصوف بد و حال میتواند بود که ضد بدیگر بود لیکن باختلاف محل مثلا اگر انچه
گذشت که زهر اندر شکر مضمر بود اگر بگوش صدیقی برسد نوش است و در نظر زندیقی که اعمال او بریا مخلوط
باشد زهر نماید و تمثیلات همه در ذکر و بیان است قوله گرچه آنجا او گزند جان بود و چون بدینجا برسد درمان بود

مراد از انحاط رف مخالف و از نجا طرف موافق است **قولہ** در مقامی سرگین نعم الادام و فی الحدیث نعم الادام الخل در صحیح مسلم ذکر این حدیث بدینوجه است که رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم از اهل خانه نان خورش طلب فرمود گفتند عزیز که چیزی نیست پس این حدیث فرمود و وجه نیکو بودن سرکه آنست که مؤنت آن بغایت و بقناعت اقربست **در معنی آنکه هر چیه ولی کامل کند الخ قولہ** گر ولی زهری خورد نوشی بود در خور و طالب سیر هوشی بود در داستان گذشته چون سخن در اختلاف مراتب افتاد و منجر شد بتفاوت مرتبه شیخ و مرید که شیخ را چیزها نافع نباشد و مرید را تابع بود مثل آنکه دنیا زهر است ناقص را دل و دین او فاسد کند و نوش است کامل را چنانچه حضرت سلیمان همین تفصیل کرد و بدعا خواست که بعد او ملک بنا قصی منتقل نشود تا باعث هلاک او نگردد **قولہ** رب هب لی از سلیمان آمد است و که مدد خیر مرا این ملک دوست و قال الله تعالی قال رب اغفر لی و هب لی ملکا لا ینبغی لاحد من بعدی حضرت مولوی برای دفع توهم حسد که بر انبیا روا نیست و از ظاهر آیه مفهوم میشود تفسیر میفرمایند **قولہ** این حسد ماند اما آن نبود یعنی غبطه است نه حسد و غبطه آنست که هم خود را خواهی و همدیگر را و حسد آنکه خود را خواهی و دیگر را نخواهی و غبطه که حسد را ماند آنست که خود را خواهی و غیر خود را نخواهی از برای مصلحت آنغیر **قولہ** نکته لا ینبغی میخوان بجان و سر من بعدی ز نجل او مدان و یعنی صاحب ذوق سلیم از لفظ لا ینبغی با قید من بعدی دریابد که دعا حضرت سلیمان نه از حسد است زیرا که حسد در حق کسی که بعد از سلیمان موجود شود و بمعنی و بفائده بود **قولہ** مو بمو ملک جهان بدیم شود و یعنی حضرت سلیمان خطرهای ملک داری دیده را آزموده بود و سید انست که در پاس هر چیزی از جزئیات امور ملکی ملک دار بر بیم سر باز زیست چنانچه میر آلهی نام شاعری از شعرای زمان گوهر انیمعنی برشته نظم کشیده ؎ سر بر هنه خورشید را روانی نیست و ز شمع پرس که چون تاج میخورد و سر را بدیم سر با هم سر با هم دین **قولہ** امتحانی نیست ما را مثل این و بیم سر ظاهر است و بیم سر از جهت مشغول شدن بملک و باز ماندن از مالک الملک و بیم دین ترک عبودیت و دعوی انانیت **قولہ** پس سلیمان همتی باید که او و بگذرد ز صد هزاران رنگ و بو و یعنی مردی باید که بملک از مالک الملک باز نماند **قولہ** موج آنملکش فرو می بست دم و یعنی خفه میشد و بفکر میرفت و سکوت می ورزید و اعراض میکرد از کثرت اشتغال بهمات **قولہ** خواند القینا علی کرسیه و چون خواند از تخت و ملک خود تهی و اشارة ست بآیه و لقد فتنا سلیمان و القینا علی کرسیه جسدا ثم اناب بدرستی که مبتلا گردانیدیم و آزمایش کردیم سلیمان را و انداختیم بر تخت او شیطانی که متصور شد بصورت سلیمان بعد نزع و تسلط دیو بر مملکت توبه کرد سلیمان و باز گردانید ملک و بادشاهی بر او و سبب ابتلای سلیمان مفسران چنین بیان کرده اند که سلیمان

یعنی خریداری پیر ناکرده مانند خر پیراند چه از زبان و چه از چشم و چه از گوش کنایه از انکه نطق و دید و شنید را هیچ
بانسان نمیماند و در معنی آیهٔ مرج البحرین الخ چون قوم صالح مستحق نار دوزخ بودند و دوزخی و بهشتی
زهجسب صورت امتیاز نباشد مگر در نظر اهل عرفان در بیان آنیعنی داستان آورده و آیه مرج البحرین یلتقیان
بینهما برزخ لایبغیان را ممثل میسازد یعنی چنانچه حق تعالی فرو گذاشت اراه و دو دریا را که یکی خوش و شیرین
و یکی شوره و تلخ است تا بیکدیگر رسند بحر فارس و بحر روم هست که در محیط باهم ملاقی میشوند اما برزخی نامشهود و
غیر مرئی مانند کرهٔ قاف در میانه حجاب فریقین باشد بر وجهی که گویا هیچ مابه الاتحاد ندارد قوله درمیان شان صد
بیابان و رباط ۱۲ یعنی خاک باز رمختلط است اما بحسب خاصیت و اعتبار خاک را چه نسبت باز رگویا فیما بین بفرسنگها
چه دو بیابانها و معمورهٔ فاضله هست قوله هر دو برهم میزنند از تخت اوج ۱۲ یعنی بایکدیگر آمیزش میکنند مانند موج
قوله صورت برهم زدن از چشم تنگ ۱۲ اختلاف جانها در صلح و جنگ ۱۲ یعنی آمیزش و جوشش صلحا و اشقیا
باهمدیگر از حیثیت ضیق حدود و اجسام هست که قابل مقاومت و تخالف در صورت نیست زیرا که بصورت انسانست
اما جانها در صلح و جنگ ارتباط و اختلاط یعنی جان صلحا متوجه صلح و جان اشقیا مائل بجنگ هست و در ابیات
آینده همین معنی را خود توضیح میفرمایند قوله موجهای صلح برهم میزنند ۱۲ بیان حال صلحا که جز جز و صلاح نمیشنند
موجهای جنگ بر شکل صلح دگر ذکر اوصاف اشقیا که از کین اهل صلاح تجاوز نکنند قوله زانکه اصل مهرها
باشد رشد ۱۲ بفتح را راه راست قوله چشم آخربین تواند دید راست ۱۲ چشم اول بین غرور هست و خطاست
چشم آخربین آنکه از صورت بمعنی انتقال کند و چشم اول بین که در صورت فرو ماند قوله لیک زهر اندر شکر
مضمر بود ۱۲ یعنی خباثت نفس در صلاح ظاهر پنهان باشد و آنرا زیرک یعنی مومن کامل که ناظر است در اشیا
بنور الهی زود بشناسد و دیگران دیر تر یابند چنانچه تفاوت مراتب را در شناخت خود بیان میفرمایند قوله
بهر این فرمود حق عزوجل ۱۲ سورة الانعام در ذکر اجل ۱۲ اشارة بآیه هو الذی خلقکم من طین ثم قضی
اجلا و اجل مسمی عنده ثم انتم تمترون اوست آنکه مخلوق ساخت شما را از گل و حکم کرد چون مدتی بسر آمد
مرگ برسد و مدت نام کرد و معین شده نزد اوست که کس نداند پس شما شک می آرید هیچو جان سخت پیدا
و دقیق پیدا بحسب تاثیر و باریک بحسب ادراک که همه کس درک آن نتواند کرد قوله در مقامی هست انهم
زهرها ۱۲ از تصاریف خدای خوشگوار ۱۲ یعنی این نکته لطیف که مثل آبجو انست جای زهر باشد و جای نوش
زیرا که از تصاریف الهی یک چیز موصوف بد و حال میتواند بود که ضد بدیگر بود لیکن باختلاف محل مثلا اگر انچه
گذشت که زهر اندر شکر مضمر بود اگر بگوش صدیقی برسد نوش هست و در نظر زندیقی که اعمال او بریا مخلوط
باشد زهر باید و تمثیلات همه در ذکر و بیان است قوله گرچه آنجا او گزند جان بود هچون بدینجا برسد درمان بود

چنانچه قصد صالح کردند و میسر نشد اما آثار تن ایشان که در حقیقة آثار حال ایشان ست سبب هلاک منکران شود اگر بعد آثار خاطر جوی اینها که بمنزلهٔ ادراک فضیل ست تواند کرد رهائی از عذاب باشد والا فلا حاصل تمام داستان اینست اکنون در بیتی که جای تردد باشد آنرا شرح کنیم اکثر ابیات قریب الفهم را واگذاریم قوله آب کور و ناکوران ایشان بدند یعنی گرسنه چشم و ممسک و بخیل بودند قوله ناقة الله آنجور و از جوی مبغ هر کنایه از باز خراندن جان ناقه بعالم علوی باشد یا آنکه قبل از پی بردن در هنگامی که آب چشمه باز داشتند چند روز آب باران که در منتهای نشیب و حفرها جمع شده خورده باشد قوله روح اندر وصل تن در ناقه است هر در بعضی نسخ وصل تن بلا عطف دیده شد بر این تقدیر معنی چنین باشد که روح مقید هر چند روح کاملان باشد نسبت بارواح مجرده که از قیدی رهائی یافته اند در فاقه است و خدای بقدر خواهش سبب مصاحبت تن باو نمیرسد قوله نوریزدان سبغهٔ کفار نیست هر روح صالح قابل آثار نیست هر یعنی روح صلحا و بازی کنار نمیخورد و فریفتهٔ آنها نمیشود هر قوله جسم خاکی را بهر پیوست جان هر یعنی چشم را بار روح پیوند داد حق تعالی پس مراد از جان ذات حق باشد با آنکه جسم را بحق پیوند دارد روح در نصوص جان کنایه از روح باشد و این تردید بنابران ست که ضمیر بدو یا راجع ست بجانب روح یا بجانب حق فافهم قوله زان تعلق کرد با جسمی آله هر تا که کرد جمله عالم را پناه هر یعنی تعلق دادن حضرت آله روح را که پرتو نور اوست باجسم از برای آنست که جمله عالم از تسلط نفس و مکر شیطان در پناه درآیند و بمراد کار کنند نه آنکه بسبب اتصال باجسم در پی آزار روح شوند قوله کره ناقه چه باشد خاطرش که بجا آرند احسان و برش هر ضمیر شین در دو مصرع راجع بجانب دلیست که بالا گفت قوله شد سیه و زسوم روی همه حکم صالح راست بی طمعه ای پی جنگ قوله صالح از خلوت بسوی شهر رفت هر شهر دید اندر میان دو دلفت اشارة بآنکه صالح از فلسطین بشهر آمد کیف اسی علی قوم کافرین اشارة بآیه وقال یا قوم لقد ابلغتکم رسالات ربی و نصحت لکم فکیف آسی علی قوم کافرین گفت شعیب که ای قوم بدرستیکه رسانیدیم بشما پیغامهای پروردگار خود و نصیحت کردم شمارا پس چگونه اندوه و غمناک شوم بر هلاک قوم کافران قوله رحمت بی علتی بر وی بتافت زیرا که بیغرض دنیوی و اموری که بحظ نفس باز گردد دعوت کنند و الیاس نیز بوراثت ایشان همچنین از بی تقلیل و زوایات نقل یافته اند بر سر این پیر عقل محقق صالح خطاب بصالح کرد میگفت که گریه بر نیقوم ظالم از چه رست آیا از پی آنست که بقوة تقلیل و نقلی چند که از آبائی خود شنیده بود بر سر پیر عقل که ای صالح تو باشی یا نباشی دعوت قرار کردند حاصل آنکه بر انبیا نباید گریست و این تنبیه است بر آنکه پیر مرگ او باب غفلت گریه در کار نیست بلکه این گریه از غفلت خیزد اگر غفلت بمیرد گریه بماند قوله پیر خردی جمله گشته پیر خرد از زبان و چشم و گوش همه گر

بسیار پرا یتواند بنور کرامت رهبری کرد قوله انیت خورشید جهان در ذرهٔ ۲ شیر زور پوستین پرهٔ ۲
انیت دریای نهان در زیر کاه ۲ پا برین که هین منه بی اشتباه ۲ ذره کنایه از حقارهٔ جثهٔ انسان کامل است
که از روی صورت عالم صغیر است و در معنی عالم کبیر و بحسب ظاهر اگرچه مجموعه ایست مختصر اما تن مجموع عوالم است
پس در هیچ ذره بحقارت مبین زیرا که ذره حامل آفتاب در همین فی رات پنهان است و بر آب زیر کاه بی اشتباه و احتیاط
قدم مگذار که مبادا عمیق باشد و غرق شوی و مؤید انیمعنی ست انچه در بیت آینده میفرماید که اشتباه رحمت است
قوله هر پیمبر فرد آمد در جهان ۲ فرد بود و صد جهانش در نهان ۲ واحد کالف لقب ایشان است کما قال عز
اسمه ان ابراهیم کان امة قانتا لله حنیفا قوله عالم کبری بقدرت مسخره کرد ۲ کرد خود را در گمین نقشی تورد
عالم کبری عالم لاهوت و از نقش کهین بدن عنصری و عالم ناسوت و نوردیدن پیچیدنست باقی ابیات
تاثیر داستان مؤید همین مدعاست که در صورت انبیا و اولیا نباید دید نظر بمعنی باید کرد و داستان ناقه
صالح بهمین مناسبت آورده اند حقیر و بی خصم دیدن و بدهای حس الخ قوله ناقه صالح
بصورت بدشتر می پیدندش ز جهد آنقوم مر ۲ در قرآن مجید قصه صالح بتفصیل مذکورست ملخص آنکه قوم
ثمود از و معجزه و آیت طلب کردند و گفتند دعا کن تا ازین شتری بیرون آید و حامله باشد و پیش بازاید
فرمان آمد که پیش از طلب اینمعجزه بچهار هزار سال ما این شتر را در سنگ آفریده ایم بخوان تا بیرون آید
صالح گفت یا ناقة الله سنگ شگافته شد و ناقه بیرون آمد در نظر القوم مرا و ولدی در بزرگی مثل خود چندی
ایمان آوردند و باقی در جهالت تمادی نمودند صالح وصیت کرد که ناقه خدا را میازارید و گر دگر دید چشمه
را که ناقه ازان آب میخورد کما قال عز اسمه فقال لهم رسول الله ناقة الله و سقیاها و کریمه هذه ناقة الله
لکم آیة فذروها تاکل فی ارض الله و لا تمسوها بسوء فیاخذکم عذاب الیم خبر از میدهد قوم از آب خوردن ناقه در کینه
شدند و اول قصد صالح کردند چون دست نیافتند ناقه را کشتند و گوشت آنرا قسمت کردند و بچه آن بسوی
کوه گریخت پیش انکه بکوه در آید عقب خود نگاه کرده شتر باز بانگ زد صالح را ازان حال خبر دادند گفت
فصیل را ادراک کنید ادراک نتوانستند کرد صالح گفت شما را سه روز پیش مهلت نیست روز اول رویهای شما
زرد شود و روز دوم سرخ و روز سوم سیاه کرد و بعد ازان عذاب در رسد قوم چون علامات مشاهده
کردند قصد صالح نمودند حق تعالی صالح را بارض فلسطین برد و ازایشان نجات داد ناگاه صیحه از آسمان
آمد و دلهای آنها پاره کرد و بره و بزانو در افتادند و هلاک شدند کما قال الله تعالی فاخذهم الصیحة فاصبحوا فی دارهم جاثمین حضرت مولوی تن صالحان را در هلاک طالحان بناقه صالح و جان
صالحانرا بصالح و خاطر ایشانرا بکرهٔ ناقه تشبیه کرده میفرمایند که هر آزار جان صلحا هیچکس را دست بیش نیست

که در حدائق حقائق ناظر اند بفهم و اندوه بسر میبرند بر طبق انمقال که انفراد ناقص از کامل راجع بانفراد کامل است از ناقص داستان می گذرانند **سبب حرمان اشقیا از هر دو جهان الخ قوله** زان بماند اندر میان عاصفات مراد ای بادهای تند و اینجا هوا مراد است یعنی جهات جذب مساویست و ترجیح از جانبی نیست پس کشش علی السویه زمین را در میانه معلق دارد زیرا که بعد زمین از آسمان در جمیع جهات برابر است این بر تقدیر جذب است و بر تقدیر دفع نیز همچنین که از جمیع اطراف برابر دفع میکنند لام ارض در وسط میماند **قوله** پس ز دفع خاطر اهل کمال مراد جان فرعونان بماند اندر ضلال مراد از قول انتقال نموده به نزد خاطر ارباب کمال **قوله** سرکشی از بندگان ذو الجلال مراد انکه دارند از وجود تو ملال مراد تو پنداری از نخوت با خاصان بارگاه احدیت سر فرو نمی آری و حال آنکه خاطر ایشان بجانب تو ملتفت نیست آنقدر از برش نداری که مشتری بسوی تو نگاه کند **قوله** رد و تسلیم ترا طغیان کنند یعنی ارادت و انقیاد ترا که در وقت پیدایی گهر ناپیدا کنی از پنهان کردن ان یعنی وعناد بدن سازند پس تو در دست تصرف قالب موم پیش نیستی و هر صورت و هر نقشی که خواهند بر تو نصب کنند **قوله** سغبه چون حیوان سناسش ای کیاد سغبه فریفته و عاشق و حاصل سخن آنکه چنانچه حیوان مسخر انسانست و انسان مسخر انبیاء و اولیاست **قوله** بنده خود خواند احمد در رشاد و جمله عالم را بخوان قل یا عبادی مراد اشارة بکریمه قل یا عبادی الذین اسرفوا علی انفسهم لا تقنطوا من رحمة الله ان الله یغفر الذنوب جمیعا مراد حضرت مولوی آنست که جمله عالم در مرتبه استفاضه چون رقیت و عبودیت معنوی دارند با نحضرت گویا حق تعالی برای اظهار غلبه آنذات بر ذرات ممکنات بامر قل حکم کرده که کافه عباد را بخود اضافه کرده بگوید ای بندگان من پس بموجب این مقوله یا عبادی محکی نباشد لیکن از ارباب تفسیر هیچ یکی بانمطرف نرفته **قوله** چه قلاوز و چه اشتربان بیاب مراد دیدگان دیده بند آفتاب مراد یعنی انکه برای تفهیم تو اولیا را بتمثیل قلاوز و اشتربان گفته ایم قلاوز را چه رتبه و اشتربان را چه پایه اینها آفتاب اند و هر دیده بجانب آفتاب نتواند دید چشمی بهمرسان که تاب جمال آفتاب تواند اور دو اگر راست می پرسی تمثیل با آفتاب هم برای ضرورتست چنانچه صحابی گفته ست جانت خوانم اگر نیستی چکنم مراد در قالب گفتار همی نگنجد، حضرت مولوی نیز در جای دیگر میفرماید **قوله** ای برون از فهم قال و قیل من مراد خاکبر فرق و من تمثیل من مراد یک جهان در شب نمانده مینخ دوز مراد منتظر موقوف خورشید است روز مراد یک جهان و یکجهان هر دو میتوان خواند یعنی عالمی در ظلمت شب مینخ دوز میشود و از حرکت باز میماند و انتظار میکشد که آفتاب برآید و روز شود تا هریک از جای خود حرکت تواند کرد و این کنایه از انست که کامل خورشید لقا عالمی را از ظلمت جهل و نادانی میتواند خلاص داد

منکشف شود که بیرنگی و اطلاق چنانچه سبب وفاق میشود خلاف هم میشود زیرا که رنگ در عین
بیرنگی و قید در عین اطلاق مخالف بیرنگی و اطلاق نباشد چون تعین گرفت اقتضای خلاف کند
نظر بمقابل خود که رنگ و قید در مجموع مقیدات بر رنگ و تیره ظهور نکند بلکه هر مظهری مظهر رنگ دیگر
باشد و اگر بر یک و تیره ظهور کند تاثیرات اسما و صفات در مظاهر متعدده بآنچنانی چگونه متجلی شود و
تکرار تجلی لازم آید و فائده بر قید مترتب نشود پس رنگ و قید در اصل بیرنگی متفق بوده اند در تقابل
و تعین نیز باتحاد در وصفی و امری متفق باشند اما هر چند در امری چند وفاق باشد در چند امری دیگر
خلافی خواهد بود چنانچه در قبض وجود دو موسی انیعنی بتفصیل ذکر یافت قوله نیستهای در عمارت
هستی و جنگی بود نیستها از هستها ننگی بود میفرماید که بدون نیستی عقده کشائی نمیشود و هر که نیست
شد یعنی از قید هستی بر آمد از هستها که قیود ظاهری و باطنی باشد ننگ دارد و قیود ظاهر استفادات
جهانی و قبول هر موهومات نفسانی است و قیود باطن هر چه برانگیخته خیال و وهم و عقل است تا قلب
سلیم از این هر دو مستخلص نگردد گنج ظاهر نشود قوله نی که هست از نیستی فریاد کرد نیست خود آن
هست را داد کرد اول گفته بود که نیست از هست ننگ دارد و همان قول را تائید میرساند که ننگ
داشتن نیست از هست نه از برای آنست که هست از نیست شکوه و شکایت کرده باشد بلکه آن نیست که مرد
مجرد است آن هست را که مرد مقید هست بدون شکوه و شکایت خود بخود در نظر انداخت و آزار کرد مثلا
رد کردن موسی فرعون را نه از آن بود که فرعون از موسی نالش داشت بلکه او را قابل مرتبه فنا ندید و از
سر او کرد یا لفظ نی از برای انکار باشد یعنی همچنین نیست که نیست از هست صاحب مرتبه باشد فریاد کرد و
فرمود نالید مرد مجردان مقید را از سر او کرد چنانچه میفرماید قوله تو مگو که من گریزانم زنیست بلکه او از تو
گریزانست بایست یعنی نفرت تواند داشت در قبول این نکته استادگی مکن یا آنکه از پیش او مگریز و بعضی نسخ
بایست واقع است یعنی باش تا دریابی که او از تو چون میگریزد قوله ظاهر اینجا ندت او سوی خود و باطنا
میراندت باجوبه دو یعنی کاملی که از خود فانی گشته بحسب ظاهر با هم طائفت کند اما بدل خبر با مثال نمی پیوندد قوله
نعل های باز گونه است ای سلیم از نفرت فرعون میدان از کلیم یعنی در راه عشق برای پی گم کردن نعل
مرکب و ازدون نیز نند تا مگر کسی بسر حال عاشقان پی برد و از نجهت است که عدم قبول دعوت موسی در نظر
خاصان حق نه از فرعون بود بلکه باطن کلیم امر استعداد او را دریافته او را بحریم قدس راه نمیداد و دعوت
ظاهر که برای تمامی محبت میفرمود از اثر نعل باز گونه قوله قومی اند در آتش سوزان در درد قومی اند گلستان
پر رنج و درد چون نعل باز گونست گر فتاران صوری در آتشکدهٔ دنیا مانند گل شگفته می باشد و اهل معنی که

واسر اعلم بالصواب **قوله** گر ترا آید برین نکته سوال ور نگ کی خالی بود از قیل و قال یعنی حال اطلاق بر تو غلبه کند قول مرا تصدیق کنی که جنگ و اختلاف از قید هست اما بمقتضای قید که بر تو غالب هست اگر مقید سوال خواهی کرد و خواهی گفت **قوله** ای عجب کین رنگ از بیرنگ خواست ور رنگ با بیرنگ چون در جنگ خواست و این بیت تقریر سوال سائل هست و حاصل سوال آنکه وجود مقید بی ظهور مطلق نیست و قید ناشی از اطلاق هست پس بایستی که قید سبب اتفاق بودی اختلاف و تقاضهای آشتی کردی نه جنگ زیرا که فرع از اصل منبعث گشته بوجود او قائم هست پس مخالفت فرع با اصل صورت نه بندد **قوله** اصل روغن زاب افزون میشود و هر عاقبت با آب ضد چون میشود ✿ چونکه روغن را ز آب سر رشته اند ور آب با روغن چرا ضد گشته اند چون گل از خار است خار از گل چرا **قوله** هر دو در جنگ اند اندر ما جرا این سه بیت میتواند بود که جواب باشد آن سوال بر سبیل تمثیل معقول بمحسوس **قوله** یا نه جنگ هست از برای حکمت هست هر گنج باید جست از ویرانی هست و جواب سوم یعنی مخالفت قید با اطلاق از بابت مخالفت روغن با آب باشد و هر گاه در محسوسات این تخالف مشاهده شود چرا در معقولات روا نباشد ما گوئیم در نفس الامر نیست بسبب حکمتی چنین مے نماید یا از ین هر دو توجیه دست باز داشته گوئیم که وقوع انیعنی بجهت حصول چیزیست و حیرانی ویرانی و ویرانی گنج مقصود و توان یافت زیرا که گنج در ویرانه باشد نه در معموره باز میگوید که گنج مقصود و قرب حق است نه حل اشکال این سوال که متولد است از بطن قیل و قال چنانچه میفرمایند **قوله** انچه تو کنجش تو هم میکنی هر زان تو هم گنج را کم میکنی هر تا اینجا سر رشته سوال و جواب بنهجی که تقریر کرده شده قائم نگاهدار که مینخواهم در تقریر بگردانیم و بگوئیم که تمثیلات و ابیات گذشته تا این بیت میتواند بود که تتمه جواب و سوال باشد و از این بیت بابیات ما بعد جواب آن سوال و برین تقدیر مجموع ابیات ما تقدم مقوله سائل خواهد بود باید نظر کرد که مخالفت قید با اطلاق و جنگ فرع با اصل باعث تعجب من گردیده زیرا که این مخالفت از قبیل روغن است با آب و مانند نفرت گلست از خار آیا این اختلاف واقعی ست یا بسبب حکمتی در علانیه حال چنین مینماید و در سر حال هیچ اختلاف نیست یا نه واقعی و نه برای حکمت بلکه برای حیرت عارفست بهر وجهی گنج باید جست یعنی از بیان سبب اختلاف چاره نیست تا گنج مقصود بدست شتابد باقی ماند ویرانی و خرابیت چون سوال بینوجه باشد جواب در ضمن ابیاتی که می آید القا میفرمایند ✿ انچه تو کنجش تو هم میکنی هر زان تو هم گنج را کم میکنی هر یعنی رفع این شبهه را گنج تصور کرده و حال آنکه این تصور و توهم ترا گمراه کرده گنج چیز دیگر است و آنرا بر هم و فهم و رائی نتوان یافت زیرا که تدبیرات عقلی و تجویزات وهمی حکم عمارات دارد و گنج در خرابه باشد پس طریق نیستی پیش گیر که بعیر و ض رنگی و شائبه قیدی نور اطلاق بر تو تابد بعد ازان از هر تو آن بر تو

با مراد در اطوار مختلفه سیر میکنیم قوله سبز کردم چونکه گوید کشت باش هر زرد گردم چونکه گوید زشت باش
چون ذکر رنگ سبز و زرد در میان آمد ازان انتقال کرده اند بذکر بیرنگ و رنگ که یعنی اطلاق
و قید هست چنانچه میفرمایند قوله چونکه بیرنگی اسیر رنگ شد موسی با موسی در جنگ شد و چون ببیرنگی
رسی کاندر اشتی هر موسی و فرعون دارند آشتی مراد از بیرنگی مرتبه اطلاق هست که تعین را در ان راه
نیست و از رنگ تعدد و مظاهر و کثرت تعینات و اسیر شدن انعکاس آبگینه های متکثره از نور آفتاب
وحدت و از جنگ موسی با موسی نسخ شریعت پیغمبری هر پیغمبر دیگر را و از رسیدن به بیرنگی رجوع نهایت
بسوی هدایت داشتی موسی و فرعون هم محال تقابل صوری و تعین شخصی و بر چیدن بساط تکلیف و از
میان برداشتن آبگینهای مختلف الالوان که موجب هست کثرة اعداد را و اگر نه دی بربن توضیح و تنقیح مرام
گوش کن که حالا سلطنت اسم ظاهر هست و درین سلطنت کثرت پیدا و وحدت مستور یکی را خلعت الله ولی
الذین آمنوا یخرجهم من الظلمات الی النور و دیگر را خاک مذلت والذین کفروا اولیائهم الطاغوت
یخرجونهم من النور الی الظلمات بر سر باشد زیرا که آفتابی در هزاران آبگینه تافته و تا آبگینها قائم هست استحاله
صورت نه بندد و مثلا اگر صد آبگینه بیک رنگ باشد نور آفتاب در انها بیک گون مشهود شود اما آبگینه ها
یکی نگردد و کثرة اعداد که سبب افتراق ست باقی ماند و رنگ اصلی نور که بیرنگیست ظهور نیابد چنانچه انبیاء و
رسل بحکم آیه لا نفرق بین احد من رسله از روی رسالت بیک رنگ برآمده اند بحسب تفاوت درجات
و بسبب اختلاف درجات استعدادات امم یعنی تلک الرسل فضلنا بعضهم علی بعض ناچار باید کرد و در شهادت
جلوه گر شود و نسخ شرایع در میان آید و جنگ موسی با موسی عیاری ازین باشد چون نوبت سلطنت اسم باطن
در رسد آبگینها نماند و اختلاف الوان صد شود و از آفتاب وحدت برنگ اصلی که بیرنگی صرف هست ظهور
پذیرد و جنگ موسی با خضر که در مرتبهٔ موسی است و کریمه قال هذا فراق بینی و بینک ازان خبر میدهد رفع
شود بلکه با فرعون آشتی رود و هد هد چه جای موسی با موسی و میتواند بود که مراد از بیرنگی مرتبه تجرد روح باشد
و درینصورت بیرنگی را بمعنی مفعول که مطلق باشد خواندن به ازانست که بمعنی مصدر خوانده شود و اطلاق بقید
کرده آید و از رنگ مراد قید جسمانی باشد و از جنگ تضاد و تقابل تشخصات یعنی چون مطلقی گرفتار قید گشت
مقتضای اختلاف هست اگرچه دو مقید در وصفی متحد باشند اما از جهت قید متعین خاص و ما به الامتیاز البته
با یکدیگر اختلاف پیدا کنند و آن اختلاف معرست بلفظ جنگ که اگر بالفرض مقیدی موسی صفت باشد و
مقابل او هم بصفت موسی قید البته اقتضای مخالفت کند و رفع مخالفه جز برفع قید نشود و قید وقتی رفع شود
که مقید در مطلق مستغرق و مستهلک گردد و بحسب غلبهٔ حکم اطلاق در رسیدن بمرتبه بیرنگی عبارت ازین باشد

عاشق او هم وجود و هم عدم یعنی متقاد حکم اند مانند عاشق عدم بفرمان او بدیدن نگ بوجود آید و وجود
بعدم میرود همچنین کفر و ایمان مطیع اند مشیت او را چنانچه مناسب این کلام حکایت آورده اند در بیان
آنکه موسی و فرعون هر دو الخ قوله موسی و فرعون یعنی راهی مذاهب از راه دارد و این بیت
یعنی جمیع مظاهر متضاده و متقابله تابع معنی واحد اند در حقیقه و اختلاف از روی ظاهر است چه موسی و
فرعون و چه آدم و ابلیس همه را قدم بر جاده بندگیست **قوله** روز موسی پیش حق نالان شده نیم شب
فرعون هم گریان شده یعنی اگر نیک نظر کرده شود این ابیات که مشتمل ست بر زاری فرعون سدا یا
بر رعونت و انانیت او دلالت میکند زیرا که در مناجات فضائح و قبائح خود را بتقدیر حق حواله
میکند و از طریق ادب دور میگردد اگر مانند حضرت آدم که ربنا ظلمنا انفسنا گفت خطایا را بخود
نسبت داده زاری میکرد بر نفس خود ظفر می یافت **قوله** کین چه غلست ایخدا برگردنم یعنی خلل باشد که
گوید من منم یعنی خلل کنایه از هستی باطل که مانع قبول حق است **قوله** بهتر از ماهی نبود استاره ام یعنی چون خسوف
آمده باشد چاره ام یعنی ستاره طالع من از تابان روشن تر نبود اما از تقدیر تو گاه محاق است و گاه
در احتراق پس خسوف کفر که عارض فطرت منست بموجب تقدیر تست **قوله** تو تمکر رب و سلطان
میزنند یعنی مگر گفت و خلق و بنگان میزنند یعنی بنگا با اعجمی مکسوره و نون ساکن طاس باشد یعنی انیکه مرا
رسما سلطان میخوانند و نوبت ابوبیت و سلطانی میزنند و بدان ماند که در وقت گرفتن ماه چوبی بر طا
تا از خاصیت صدای آن ماه بگشاید و این حکمه پیش نبود **قوله** خواجه تا شانیم اما تیشه ات یعنی گاه
شاخ را در بیشه ات یعنی هر دو بنده یک خداوندیم مانند دو شاخ که یکی را تیشه قدرت قطع کند
تا در آتش قهر بسوزاند یکی را بشاخ دیگر موصل **قوله** حق آنقدرت که در تیشه تراست یعنی از کرم
کن این کژ مهیا را نو راست یعنی موکد تقسم و حامیکند که کجی را براستی مبدل گرداند و کج راست شدن
که کافر بفطرت اصلی رجوع کند و بماند که بر فطرت اسلام متولد شده و فطرت عاصی را تائیدی عطا
شود تا غلبه انفطرت او را از عصیان باز دارد **قوله** رنگ زر قلب ده تو نیشود یعنی پیش آتش
چون سیه رو میشود ده تو ده چند چنانچه دو تو دو چند را گویند دو دو تو یعنی امت نمیده نیز آمده
حاصل آنکه فرعون بر سبیل تعجب میگوید که نمیدانم حال بر من در حین ملاقات موسی چرا متغیر میشود گویا سی
محکمیست که قلب ناسره مراکم عیاری بسبب او ظاهر میگردد باز نظر بالا تر کرده میگوید **قوله** نی که قلب و
قالبم در حکم اوست یعنی جائیکه میگوید ۵ میدویم اندر مکان تا لامکان یعنی مذکور بهت واز
دویدن در مکان و لامکان مراد آنست که از وجود علمی با مر حق تعالی بعالم عین می آیم و در وجود عینی

زبان مذهب است خداک ابی دامی نیز ازین شماره است **قوله** شد از ان باران یکی برقی پدید مژده شد مر آنرا
در دل مرد وحید مراد از باران گریه زن و از برق سوز درون شوهر است **قوله** زین للناس حق
آراستست مژده انچه حق آراست چون دانند محبت اشارة است بآیه زین للناس حب الشهوات من النسآء
والبنین **قوله** چون پی نیکن الیها ش آفرید مکی تواند آدم از حوا پدید قال الله عز وجل هو الذی خلقکم
من نفس واحدة وجعل منها زوجها لیسکن الیها **قوله** آنکه عالم مست گفتش آمدی مکلمنی یا حمیرا میزدی
یعنی عالم مدهوش کلام حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وآله وسلم بود و حضرت را چون حال غالب
آمدی عائشه رضی الله عنها فرمودی که با من سخن کن تا بتو مشغول شوم و از غلبه افاقت یابم پس محبت
زن را اکمل و اشرف مخلوقات روا داشته چه جای ناقص اگرچه مرتبه این محبت آثاری نسبت بحب
ذات وصفات واسما فروتر است زیرا که این محبت از اثر تجلی اسم ظاهر باشد لهذا آنسرور فرمود
حبب الی من دنیاکم ثلث النسآء والطیب وقرة عینی فی الصلوة یعنی محبوب گردانیده شد نزد من ونظر من
واجب است **قوله** آب غالب شد بر آتش از نهیب مر آتش چو شد چو باشد در جیب مر چونکه دیگی حائل آمد
هر دو را مر نیست کرد آن آب را گر دشمن هوا مر حاصل هر دو بیت آنکه آب و آتش تمثیل است برای مرد و زن مرد
حکم آب دارد و زن در حکم آتش است اگر حجاب و حائل در میان نباشد آب بر آتش غلبه کند اما وقتیکه دیگ مهر
ورقت پرده وازی نماید آب را آتش نیست گرداند ازین سبب در جائیکه رقت قلب است غلبه زن راست
قوله در بیان حدیث انهن یغلبن الفاقل الخ پر تو حق است آن معشوق نیست مر خالق است
آن گویا مخلوق نیست مر عارف در جمیع مظاهر جمال حق مشاهده کند و در مرات پر تو صفات جمالی عیان
بیند و جذب معشوق را نه از معشوق داند بلکه داند که او بجذب خالق جذابست نه بجذب خود که مخلوق
است پس حاصل معنی آنکه نظر عارف پر تو حق است نه هر حسن زن و آن پر تو حق گویا خالق یعنی ایجاد
مر ورقت میکشد در قلب عارف و مخلوق نیست ای حادث نیست چرا که پر تو ذات دائما با ذات
باشد و منفک نگردد پس ضمیر آن در مصرع راجع بجانب غالبست و در مصرع ثانی راجع بجانب پر تو حق
تسلیم کردن مرد خود را بانچه التماس زن بود الخ قوله چون قضا آید نماند فهم و رای
کس نبیند قضا را جز خدای مقول شوهر زن یعنی آزار جان جان خود که زن باشد روا دانستم و
بر آزار او مرا رضا نبود اما قضا چنین تقاضا کرد و دفع قضا مقدور من نبود **قوله** پرده بدریده گریبان
میدرد و بر پرده هر که بحکم قضا دریده شد از بیطاقتی گریبان پاره میکند فائده ندارد **قوله** کافریرا
پشیمان میشود مر از نجا تا سر داستان دیگر غیب است زن را که اخلاق خدای بشوهر نام دمری دارد **قوله**

می پوشند و انیمنی نیز برای فقرا نعمت عظمی باشد که عارف راستر حال مطلوب بود قوله آتشش سوزد که دارد این گمان بد بر خدای خالق هر دو جهان بد یعنی گمان برد که حق تعالی یکی را نباز پرورد و دیگری را نباز باتش حرمان بسوزد و منعم را اگر ملک و مال دهد فقیر را بثواب آخرت و تور کرامت و نعمت کمال مشاهده و دولت وصال خود بنوازد قوله از سر امرود بن بینی چنان مزان فرود تا نماند این گمان بد امرود میوهٔ معروف که بزناشپاتی شباهت دارد و امرود بن درخت آن میوه و این مثل را در محل وجود شک و ظن استعمال کردند قوله خانه را کردند و بینی دان توئی بد یعنی بسبب سرگشتگی غلط و غیر واقع می بینی چنانچه بوجهل دید در بیان آنکه جنبیدن هر کس الخ قوله راست گفتی گرچه کار افزاستی بد کار افزا دروغ گو که بقیقه کار آنمقدار که هست نگوید و بیان بیفزاید و راست گفتن انیمنی که هر چند اعتقاد تو مطابق واقع نیست اما مطابق دید و اعتقاد خود راست میگوئی قوله گفت من آئینه ام مصقول دست بد ترک دهند و در من آن بینند که هست بد مرا از دست دست قدرت حق است که ید الله فوق ایدیهم از ان خبر میدهد قوله زین تحری زنانه برتر آ تحری زنانه اجتهاد ناتمام و ناقص زیرا که زنان ناقص العقل باشند قوله ای دریغا مرترا گنجا بدی بد تا ز جانم شرح دل پیدا شدی بد یعنی گنجایش در حوصله و ادراک واسع و فهم کشاده بودی بد قوله چونکه نامحرم در آید از درم بد در پس پرده شود اهل حرم بد او سخن درویشان را تشبیه کرد بشیر که بی رضیع از پستان جان بجکد اینجا تشبیه میفرماید چه نازنینان دلخواه که در نظر محرمان حرم کبریا جلوه کنند و از نامحرمان احتراز نمایند قوله بهر حس کرد و بی خشم نکرد بد خشم آماده گویند که در فلیشوم یعنی دماغ او علتی راه یافته باشد تا بدانعلت بوی خوش از ناخوش فرق نکند قوله بهر ایش آمد بی اهرم نکرد بد اهرم و اهر من و یو رحیم قوله این زمین را از برای خاکیان بد آسمان را مسکن افلاکیان بد حاصل آنکه سخن فهم را عروج بر اوج افلاکست و کودن محبوس حضیض کرهٔ خاک قوله خویشتن را بهر کور آراستی بد یعنی برای نابینا هر که آرایش کرده و چنانچه ترا آرایش برای نابینا در خود نباشد از حقائق ای مستوره سخن راندن مرا لائق نبود قوله گر جهانرا بر درکنون کنم بد چون نباشد روزی تو چون کنم بد گر بیابان پر شود زر نقد و بی رضای حق جوی نتوان ربود بد یعنی چنانچه رزق مقسوم دانش نیز مقسوم است هر گاه رزق کسی را کم کرده رزق دیگر زیاد نتوان کرد دانش ترا ای رنگ چونکه زیاد کنم تا سخن را فهم توانی کرد و نیز تنبیهاست مر آن زن را که از تنگی رزق نالیدن سود ندارد بد مراعات کردن زن شوهر را و استغفار الخ قوله جان تو گر بهر خویشم نیست این بد جان تو برای منم است قوله کاش جانت کش روان من فدی بد در مقام تواضع و عطوفت مثل این کلمات

ظاهر میکند که وارد برای فریب عوام تا صیدی بدام او در آید لهذا گفته اند هر که وارد بیوه شد و هر که ندارد
بیجو شد و این دو بیت مقوله زن اعرابی ست قوله نخوت و دعوی و کبر و ترهات بود و رکن از دل که تا یابی نجات
ترهات در اصل لغت راه های باریک که از شاه راه جدا باشد و این لفظ را برا قوال هرزه بسبیل استعاره اطلاق
کنند قوله از بخار کرد باد بود ما هست بد یعنی از بخار و غبار هستی ما غم های فراهم آمده اگر سبیل نیستی در آمد اثری
ازان نماند قوله زانکه هر رنجی ز مردن پاره ایست بد جز و مرگ از خود بران گر چاره ایست بد رنج را جز و مرگ ازان
گفته که بسبب رنج شخص رنجور از کار ها باز ماند و لب بمرگ نیز تعطیل حواس رود اما آن تعطیل نسبت باین تعطیل
جزو باشد که اینجا حواس بالکل زائل گردد و آنجا نه قوله شب گذشت و صبح آمد دسم بد یعنی در افسانه گوئی و در
بعضی نسخ ای قمر واقع شده در نصورت خطاب با دن یعنی ماه من ازین گفتار بس کن و شاید که قمر نام زن اعرابی
باشد قوله زر طلب گشتی خود اول زر بدی بد در عرف آدم بی عیب که ستائش کنند گوید فلانکس زر خالص و
طلای ناب هست قوله زر بدی بر میوه چون کاسد شدی بد وقت میوه بختت فاسد شدی بد اعراق هست
در توصیف و تعریف در بیت بالا زنکه راز گفت اینجا ز میوه دار که کسی ندیده و نشنیده میگوید کنایه از انکه
بی عیب و شهر بودی چرا کاسد و فاسد شدی نصیحت کردن زن مر شوهر را الخ قوله از قناعت
کی تو جان افروختی بد از قناعت ها تو نام آموختی بد قناعت سکون نفس عند عدم المالوفات و قرار
دل در ادبار نقادم آفات اکثر اهل تفسیر در آیه من عمل صالحا من ذکر او انثی و هو مومن فلنحیینه حیوة طیبة
را بقناعت تفسیر کرده اند قوله رو مخوانم جفت کمتر زن بغل بد جفت انصافم نیم جفت و غل بد بغل از دل کنایه
از نهزی و تمسخر است قوله با سگان بر استخوان در چالشی بد چون نی اشکم تهی و رنالشی بد چالش با یکدیگر
در افتادن بد قوله چونکه عقل تو عقیله مردم است بد آن نه عقل است بلکه مار و کژدم است بد عقیله بندی که
شتر را بآن بندند قوله نام حقم است نی آن را بتو بد نام حق را دام کردی وای تو بد مقوله مار با فسون گرا
یعنی افسون تو مشتمل بر اسم الهی بود از افسون نصیحت کردن مرد مر زن را که در قید
آن الخ قوله خواجه را مالست مالش عیب پوش بد خواجه در عیب ست غرقه تا بگوش بد در نیماده غریبی
از قدما خوب گفته ۵ بسان صبح که چیزی نداشت کاذب بود بد چو قرص زر بکف آورد رفت و صادق
شد بد و از شعرای زمان ما قدسی نیز رباعی دارد ۵ نمودن عیب اغنیا از مال ست بد گزو اخری
شاخ را بود برگ پناه بد کشت طبعا جامعی یعنی طمع موجب الفت و جبت جامعه است میان طامع و
مالدار اگر چه باعث نفرت ست از بخل قوله ره نیابد کالله او در دکان بد اید در دکان کالله و کالا
متاع پس حاصل آنکه در بحر مال پرده ایست که عیوب مالدار می پوشد و فقر نیز پرده ایست که هنر های فقرا

یعنی مرید مدعی مزور در حکم مهمان نیست که بمانند مفلس وار رشود و آن مفلس در مال مهمان دست دراز کند
قوله نیست چیره چون تراچیره کند ۰ کور زندهد مر ترا تیره کند یعنی تا تمام در دفع مخادف راه سلوک خود دلیر
نیست مرید را چگونه دلیر کند **قوله** همچو اعمش کو کند دار وی چشم ۰ چه کشد در دیده با الاکه پشم ۰ اعمش بفتح
میم ضعیف البصر حاصل معنی آنکه دار وی ساخته نابینا پشمی پیش نباشد کنایه از آنکه بیحاصل هیچ دلوح بود
قوله حال ما اینست در فقرای خرار ۰ مقوله زن اعرابی از راه اضطرار **قوله** ظاهر پاچون درون مدعی
درویش خلت زبانش شعشعی ۰ یعنی مینماید که در باطن چیزی دارد و ندارد و زبان شعشع کنایه از آنست
که مدعیان حرفهای درخشنده بزبان رانند اما قول انیطا لفه بی اثر باشد **قوله** او همیگوید زابدال نیم بیش
ابدال جمع بدل ست و در عرف درویشان یک شخص کامل را که قوای خود را از استعمال امور عالم شهادت
باستغراق دل در عالم غیب بدل کرده باشد ابدال گویند باعتبار تبدیل قوی و از نجاست که عامهٔ آدم جدست
و یا یعنی کسی را که وجوارح دار و از سستی کار نیفزاید و از اتیان عمل تعطیل راضی شده ابدال خوانند
قوله هر که داند مرد را چون بایزید ۰ در محشر حشر گردد بایزید اگرچه این بیت الحاقی مینماید اما سید
عبد الفتاح اشکالی کرده که بمقتضای نیت المومن خیر من عمله نیت مرید پاک بود زیرا که خدمت آن مقلد
مزور برای حق کرد المرء مع من احب باید که او در حشر با حق باشد و در رفع اشکال بانمطریق فرموده که
از نادانی جاهل را خدمت کرد و بزرگ انرا بزرگ نداشت محققا نراد شمن شد و بسبب دشمنی دوستان
حق مردود گشت و سزاوار آتش دوزخ گردید گوئیم که دشمنی با دوستان حق که مقتضای حال او نباشد
زیرا که غیر محبت پیر جاهل اندیشه در دلش راه نیافته واز دوستی و دشمنی دیگران فارغ بوده مگر آنکه تعلیم
پیر نادان دوستان خدا را دشمن داشته باشد و در نیصورت بامر اجب سر قیام نموده و انمینی داعی
دار البوار نتواند شد پس اولی آنست که گوئیم با وجود ارسال رسل و انزال کتب جهل حجت نمیشود بنابرین
این خادم جاهل با پیر جاهل محشور شود **قوله** بینوا از نان و خوان آسمان ۰ یعنی بوی از نامده ابیت عند
ربی بمساغ او نرسیده **قوله** دیر ها باید که سر آدمی ۰ آشکار اگردد از بیش و کمی یعنی در نشاء عنصری
حقیقت انسان خوب منکشف نمیشود و سره از ناسره تمیز نمیگردد مگر بعد خرابی بدن سر او در روز
رستخیز آشکار اشود فکشفنا عنک غطاءک فبصرک الیوم حدید آنکه نادر افتد که **مریدی** الخ
قوله چون تحری در دل شب قبله را ۰ تحری اجتهاد در مسائلی که اجتهاد در ان روا باشد
چون اجتهاد در قبله **قوله** مدعی را قحط جان اندر سر است ۰ لیک ما را قحط نان بر ظاهر است
ما جرا چون مدعی پنهان کنیم ۰ بهر ناموسی مزور جان کنیم یعنی مدعی در باطن چیزی ندارد ما چار

حسرت و پشیمانی یعنی مال رفته و مقصود حاصل نشده باشد پس مغلوب گردند در آخر کار یعنی در روز فتح مکه معظمه
از نیوا قعه صریح خبر میدهد و میفرماید قوله سروران را که در حرب رسول بدبودشان قربان بامید قبول
قوله بهر این مومن همیگوید زیهم بدیعنی از برای رفع التباس میان راه هوا و راه هدا قوله آندرم
دادن سخی را لائق است بدجان سپردن خود سخای عاشق ست بد انچه از بذل مال در راه خدا مذکور شد
مناسب حال مرد سخی و جواد است نه عاشق نامراد زیرا که سخاوت عاشق منحصر در بذل جانست مثلا اگر عاشق
هر دو جهان را بخشیده باشد تا دست از جان نشوید بحکم حسنات الابرار سیئات المقربین بخیل است پس هر که از
مال بگذارد از اهل سخا باشد و هر که جان نثار کند عاشق خدا چون سخای مال دهنده و سخای جان بخشنده دیگر
و جزای هر دو متفاوتست میفرماید قوله نان دهی از بهر حق نانت دهند بد جان دهی از بهر حق جانت دهند
و ابیات آینده مشتمل ست بر کراین در سخاوت که اغنیا را تحریص میفرمایند بر انفاق و جانبازی را تعلیم میکنند بعشاق

قصهٔ آن خلیفه که در کرم از حاتم طائی انخ این داستان در شهنامه آنست که هر کس هر چه در
راه حق تعالی بدهد بهتر از آن باز ستاند چنانچه اعرابی اندک آب باران نزد خلیفه برد و با وجود آب شیرین
که در شهر خلیفه میگذشت اعرابی را اعطا فرمود و برانزه داد مراد از اعرابی درویش عقل ست و از زن نفس
مکاره چنانچه در مخلص قصه مصرح خواهد شد و در ابتدا از نیجهت تنبه کرده شد تا در ادراک انچه از طرفین مذکور
خواهد شد بر قدم بصیرة آوردی قوله بجرو کان از بخشش صاف آمده بد یعنی خالی گشته **قصهٔ اعرابی
درویش و ماجرای زن از سبب قلت درویشی** قوله روز و شب از زرق اندیشی ما بد
در اکثر شئونها روز و شب بلطف دیده شد اما بلا عطف خوانده شود بهمه جهت بهتر خواهد بود قوله بر مثال
سامری از مردمان بد اشارة بقصهٔ سامری حال او چنان بود که هر کس بوی نزدیک شدی او را و
آنکس را تب گرفتی ازین سبب از مردم گریختی در وادی و صحرا بسر بردی کما وقع فی القرآن فان لک
فی الحیوة ان تقول لا مساس پس بد ستیکه هست مر ترا عقوبت در زندگی تو آنکه گوئی هر کرا که نزدیک
تو آید مس مکن مراد در بعضی تفاسیر ست که اولاد سامری نیز الحال همین حال دارند قوله گر نخواهم از
کسی یک مشت نسک بد مر مرا گوید بخش کن مرگ و بسک بد در مصرع ثانی بر طبق روزمرهٔ مردم کج خلق
که در جواب سائل از راه طیش تیر و تفنگ و اجل پیران و مرگ ناگهان از مقسم کلمات ناسزا گویند
و اما بسک بمعنی درد و رنج است قوله در عرب ما هیچو خط اندر خطا بد یعنی خط در کلمه خطاست نه بر معنی
خود ست همچنین که در عرب و اخلیم بمعنی عربیت در مانیست زیرا که عز و عطا نداریم **مغرور شدن
مریدان** قوله تو مرید و میهمان آنکسی بد گو ستاند حاصلت را از خسی بد انتقال از صورت بمعنی

یعنی باشد **قوله** جانفشان افتاد خورشید بلند ۲ میشود هر دم تهی پر میکنند ۲ جانفشانی خورشید افاضه شعاع است که موجب تشویشات وحیات جانور انست وانتشار نور بدان مینماید که گویا نوری از قرص جدا میشود نور دیگر بجای آن می آید مانند محلی که تهی شود و پر گردد امانی الحقیقة هر چند نور منبعث میشود و بظاهر میرسد اتصال آن ابتعاث باقیست **قوله** هر زمان از غیب نو نو میرسد ۲ روز جهان تن برون شو میرسد ۲ پس صرفه چیست جان کنه ایثار کن **تفسیر دعاے آندو فرشته** چون در راه خدا اعلی مرتبه جود بنزل روح است ناظم قدس سره در باب اعطاء و انفاق بشرح دعاء فرشتگان پرداخته عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ما من یوم یصبح العباد فیه الا ملکان ینزلان فیقول احدهما اللهم اعط کل منفق خلفا و ثانیهما اللهم اعط کل ممسک تلفا **قوله** ای بسا امساک کز انفاق به ۲ مال حق را جز بامر حق بده ۲ حاصل این بیت و دیگر ابیات آنست که مدار حسن و قبح رضاء بر مناسبت و عدم مناسبت متعلقان بهست صفت جود که پیرایه هر موجود است چون بموقع واقع شود غیر محمود و نامستحسن بهست اگر عالمی در راه هوا صرف کنی بامساک موصوفی و اگر یک آب از دریا بر ضای حق بدهی بانفاق معروف **قوله** تا نباشی از عداد کافران ۲ یعنی شعار گفرست که مال بهوای نفس در غیر محل ضائع کنند پس بمقتضای من تشبه قوما فهو منهم هر که مال ضائع کند در شمار کفار باشد زیرا که در تبعیت هوا با کفار شریک چون فرق میان آنچه نهی و آنچه بامر خدا داده شود مشکل است میفرمایند **قوله** امر حق را باز جو او اصلی ۲ کار حق را در نیابد هر دلی ۲ از حضرت غوث الثقلین سید عبد القادر جیلانی قدس سره نقل کنند که تاجری روی آورد من مستحق از نامستحق باز نشناسم شما چشم غیب بین دارید انمبلغ را باهل استحقاق برسانید فرمودند بده مستحق و نامستحق تا بدهند تا هم چیزیکه استحقاق داری پس بامر دلی اگر بموقع هم بدهند بموقع باشد چنانچه حافظ شیراز گوید ۵ بی سجاده رنگین کن گرت پیر مغان گوید ۲ که سالک بیخبر نبود ز راه و رسم منزلها ۲ بسا نفوس خسیس که مائل بخل باشند اینچنین ابیات را حجت کنند از برای جمع مال و بهانه سازند که اسراف ممنوع است و هوای نفس را در میان نه بینند صاحب اینحال را تفرقه در مال هست نه در جمع آن تا بخالف نفس قیام نموده باشد والا در شمار کفار هست زیرا که در تبعیت هوا با کفره شریک هست **فتنبه** **قوله** در بی انذار اهل غفلت هست ۲ کانمه انفاقهاشان حسرت هست ۲

بنی قرآن اشاره میفرماید ان الذین کفروا ینفقون اموالهم لیصدوا عن سبیل الله فسینفقونها ثم تکون علیهم حسرة ثم یغلبون بدرستیکه کافران نفقه میکنند اموال خود را یعنی شتر میخرند و میکشند و بکفار میدهند تا بار دارند مردمانرا از راه خدا که متابعت رسول باشد پس زود باشد که تمام نفقه کنند پس باشد آن نفقه بر ایشان

و احوال و افاضت وجود بلا انفصال از قادر ذوالجلال گردانیدن عمر رضی الله عنه آه قوله
هست هشیاری ز یاد ماضی و مستقبل است پرده خدا بر پیشانی از یاد ماضی اگرچه مستلزم هشیاریست
اما هشیاری از اثر هستی است و هستی حجاب راه خدا پس سالک را باید که بسبب مشغولی با مر گذشته و اندیشه
نیامده نقد حال از دست ندهد اعادة الاعتذار تذکیر للذین و حاصل این کلام آنست که چون دست از گذشته
بداری و در دل هم یاد نیاری و اینحال از مستی عشق خیزد و مستی با هستی جمع نشود قوله چون بطوعی خود
بطوعی مرتدی ز چون بخانه آمدی هم با خودی ز مؤید همان مطلب است که خودبینی آفت انیراه است اگر
بخانه کعبه روی و با خود باشی گرد خود میگردی نه گرد کعبه و اینجا لطیفه ایست خفی که حضرت مولوی خود را
را مرتد گفت و مرتد وقتی گفته شود که اول دیندار باشد و بعد ازان از دین برگردد و گوئیم بحکم حدیث
ما من مولود الا و قد یولد علی فطرة الاسلام ثم ابواه یهودانه و یمجسانه ولادت خود پرست بر فطرة
اسلام بوده بتبعیت هوای نفس و غرور و خودپسندی که بمنزله والدین او بودند آن مولود را بارتداد
انداختند قوله ایخبریات از خبرده بخبر ز توبه تو از گناه توبه بتر ز اینتوان از حال گذشته توبه جوز کی کنی توبه
ازین توبه بگو ز اگر سالک در حالت فنا از فنا خود آگاه باشد از شوب کدورت هستی خالی نبود و کمال
آنست که چون فانی شود از مشاهده فنا نیز فانی گردد و که غایت فنا فنا عن الفناست چون اینمرتبه دست دهد
نور عظمت الوهیت متجلی شود و معنی کل شی هالک الا وجهه آشکارا گردد و درین روبیت بانیمقام است
قوله همچون جان بی گریه و لبی خنده شد ز جانش رفت و جان دیگر زنده شد ز مراد از جان جان
مجرد است قوله جستجوی از ورای جستجو ز من نمیدانم تو میدانی بگو ز مقوله پیر جنگی که در کمال حیرت از
حضرت عمر درخواست میکرد یا از حضرت واجب الوجوب و طلب می نمود قوله حال و قالی از ورای
حال و قال ز غرقه گشته در جمال ذوالجلال ز شخصی از حضرت خواجه بهاء الدین نقشبند قدس الله سره
پرسید که حال و قال یعنی چه فرمود که من وقت خوشی یا خدای خود دارم تو هر چه خواهی آنرا نام کن
قوله عقل جزو از کل پذیرائیستی ز گر تقاضا بر تقاضا نیستی ز چون تقاضا بر تقاضا میرسد ز موج اندر
باید نجا میرسد ز یعنی از عقل کل تقاضائی در پی میرسد آنزمان افاضه آثار اسما و صفاتست بر مظاهر مستعد
حق تعالی را عقل کل و دریا خوانده نظر الی وصف الاحاطه و در بعضی نسخ مصرع اول باینطریق است
قوله عقل جزو از کل گویائیستی ز تغیر در عبارتست و معنی واحد اما همچنین هم دیده شد که عقل کل از جزو
گویائیستی در اینصورت معنی چنین باشد که عقل کل حرفی از جزو مذکور نکردی اگر تقاضای ذاتی در میان نبودی
فافهم قوله در شکار بیشه جانباز باش ز همچو خورشید جهان جانباز باش ز بیشه یعنی صحرای جان که عالم

بحر عقل و استدلال میسر شدی احتیاج بظهور معجزات نبودی **قوله** اینطریق نگرنا معقول بین بود در
دل هر مقبلی مقبول بین بود خوارق عادات از انبیاء و اولیا طریقی ست که هر بصائر و ضمائر عامه مفتوح
نیست و معقول جزئیه که متانس بعادیات باشد آنرا تعقل نتوان کرد و مقدوریت حق را محال داند لاجرم
اینطریق نامعقول مدبران و مقبول مقبلانست و انچه صوفیه در اکثر مسائل گویند که اینطور و رای طور
عقل ست، بوجدان حواله کنند بهمین معنی باشد که مذکور شد **قوله** سر کشیده منکران زیر کیا بود مراد از
کیا ایمان ضعیف سرزبانیست و حاصل معنی آنکه چنانچه دیو دو بسبب عدم موانست از آدمیان بگریزند دو
جزائر باشند اصحاب عقول نیز از اهل خوارق گریزان باشند و معجزات انبیا و کرامات اولیا را بدل تصدیق
نکنند و بزبان اظهار موافقت نمایند از ترس **قوله** در تسلسل تاز زانی که کنید بود تسلسل سالوس و مکر
قوله دست و پای او جماد و جان او بود هر چه گوید آن دو در فرمان او بود یعنی دست و پای فلسفی
که بتلبیس خود را مومن نماید جمال مطلق ست که در تحت فرمان جان اوست و ظواهر احکام را
بحکم دل او که نفاق دران مضمر است بجای آرد تا روزگاری با دینداران خالص الاعتقاد بگذراند
اما فردای قیامت بحکم تشهد ارجلهم و ایدیهم الی آخر الآیه دست و پای منافقان بکذب آنها گواهی دهد و
رسوا سازد چنانکه سنگریزها در دست ابوجهل بروز معجزهٔ محمدی بنطق آمد و گواهی بر حقیقت رسول بر حق
داد یا آنکه گوئیم امروز هم در نظر اهل کشف که خداوندان خرق عادتند بلسان حال دست و پای منافقان
بر نفاق پوشیدهٔ آنها گواهی میدهد تا بفرداچه رسد **بقیهٔ قصهٔ مطرب و پیغام رسانیدن**
قوله آه کز یاد ره پرده عراق بود یافت از یاد دم تلخ فراق بود راه و پرده از اعمال موسیقی ست
و عراق مقامیست از مقامات آن **قوله** وای گر تری زیر افگند خرد بود خشک شد کشت دل من دلبرد
زیر افگند خرد تمام لفظ از اعمال و اقسام فن موسیقی ست در مقابل بزرگ و تری آن کنایه از لطف
آن و سوای این اضراب موسیقی را بحسب اثر دانایان این فن قسمت کرده اند برطب و یابس **قوله**
وای کز آواز این هشت و چهار بود کاروان بگذشت و بیگه شد نهار بود مقامات دوازده است و شعبهات
و آوازشش پس هشت و چهار کنایه از دوازده مقام باشد و انچه در بعضی نسخه بهاست و چهار ثبت
یافته غلطی کاتب ست **قوله** ایخدا فریاد ازین فریاد خواه بود داد خواهم نی ز کس زین داد خواه بود نا
مضمون این رباعی مراد است **قوله** آتش بدو دست خویش در خرمن خویش بود من زده ام چه نالم از
دشمن خویش بود کس دشمن من نیست منم دشمن خویش بود ای وای من و دست من و دامن خویش بود
قوله کین منی از وی دم دم مراد پس و را بنیم چو شد این کم مراد اشارة بتجدد امثال و تبدل اجزا

مقولۂ جان مطرب باشد یا مقولۂ حضرت مولوی ہر دو احتمال دارد قولہ کان زمین و آسمان بس فراخ
کردہ از تنگی دلم را شاخ شاخ ہ یعنی زمین و آسمان دنیا کہ پیش از سیر ما عالم فراخ مینمود الحال بر دلم تنگی
میکنند چون زیارت خار بیرون شد بر و یعنی تا اینہمان را ندیدہ بودی خار غفلت با تکاپو در باطنت
جا کردہ بود حالا کہ آگاہ گشتی بر و و چون حکم طلب رسد باز گرد قولہ مول مولی مہز و آنجا جان او بدلفظ
مول در لغت فارسیان کنایہ از توقف یا ترصد است نالیدن استن حنانہ الخ قولہ تا بدانی ہر کیا
یزدان بنجوند ہ از ہمہ کار جہان بیکار ماند ہ انتقال فرمود بوجہ بیکاری و فراغ اللہ از شواغل دنیوی
کہ ہر کہ بکار حق در آمد از ہمہ کار ہا بر آمد قولہ غیر آن قطب زمان دیدہ و ر ہ کز بتابش کوہ گرد و خیرہ سر
قطب الاقطاب محمدی حقیقی فرد محمد ست و دیگران نواب او کہ حق تعالی از مقولۂ ابلیس خبر داد و ایشان
را استثنا کردہ حیث قال فبعزتک لاغوینہم اجمعین الا عبادک منہم المخلصین قولہ پای نابینا عصا باشد
عصا ہ تا نیفتد سرنگون او بر عصا ہ احتیاج باستدلال از عدم مشاہدہ است چنانچہ احتیاج اعمی بعصا
و عصا بی عصا کش کہ بینا باشد موصل بمقصد نباشد ہمچنین مستدل بعقل را در وصول بمقصود از صاحب کشف
گزیر نبود ہ زیرا کہ حق بقول و قبول حق بر صاحب کشف و یقین مسلم ست ظن و تقلید بے غوائل او ہام و شکوک
شکوک نباشد و لہذا دلائل عقلی از مناقضات و معارضات کہ نتائج فصول ہای عقل نا مستقیم ست خالی نیفتد
قولہ گر نکردی رحمت و افضال شان بود در شکستی پای استدلال شان ہ یعنی اگر فضل خود را کار نفرمودے
اول عقل ندادی قولہ انبیا چہ بود قیاسات و دلیل ہ آنعصا کہ داد شان بنا جلیل ہ یعنی این عصا قیاس
و دلیل را ای اہل استدلال پس کدام کس داد آخر خدای دانا و بینا او کہ عقل عطا کرد محض از برای آنکہ
متابعت کنید انبیا را و قبول ارشاد و دعوت را سرمایہ سعادت دانید نہ آنکہ اعراض کنید و عصا را آلہ جنگ
سازید چون چنین کنید اولی آنست کہ آنعصا را بشکنید یعنی از تصرفات عقل جزئی کنارہ گیرید و طور استدلال
طی کردہ او آب اقامت برہان از قرآن اخذ نمائید کہ در و دار دست ادع الی سبیل ربک بالحکمۃ و الموعظۃ الحسنۃ
و جادلہم بالتی ہی احسن و نیز وارد ست کہ خذ العفو و أمر بالعرف و اعرض عن الجاہلین قولہ آنعصا ار خشم
ہم بر وی زدید یعنی با انبیا و اولیا جدال کردید قولہ در نکر کادم چہا دید از عصا ہ اشارۃ خفی میکنند بآنکہ
آدم در نہی لا تقربا ہذہ الشجرۃ تاویل را کار فرمود و در منع استدلال بکار برد از نجہت ندامت کشید از نجا
در یاب کہ استدلال موجب ضرر است نہ نفع و نیز اشارہ است بعصمی آدم ربہ فغوی یعنی از این آیہ معلوم
کن قولہ ہیچ نوبت میز نند از بہر دین ہ یعنی معجزات انبیا مثل تقلیل عصا باژدہا و نالہ حنانہ در فراق محمد مصطفی
موجب قبول تکالیف شرعیہ باشد کہ ہنج وقت دین ہمین در شرق و غرب عالم میز نند اگر اتباع ملت قوم

نه از قصور کامل و بوجهل و بولهب که مناسبت نظری با سرور عالم صلی الله علیه وآله وسلم نداشتند با آنهمه ظهور جمال و کمال محمدی صلی الله علیه وآله وسلم بدعوت حق نگرویدند و سر از متابعت پیچیدند و سلیمان عجمی و بلال و سلمان مکتوم محبت آن هادی برحق بجان و دل بگرویدند و رسیدند بمرتبه که رسیدند **و در معنی این حدیث که اختنموا بدوالزبیع فانه یعل بابدانکم قوله** راویان اینرا بظاهر برده اند و هم بر آنصورت قناعت کرده اند بر رسول صلی الله علیه وآله وسلم فرمود او نیست بجوامع الکلم یعنی حق تعالی مرا آنقوت و اقتدار داد که عالمی از معانی در کلام خود درج توانم کرد تا هر کسی بقید قابلیت و ادراک ازان بهره تواند گرفت **قوله** آنخزان نزد خدا نفس ماست عقل و جان عین بهار ست و بقاست بر اهل عرفان گویند تا نفس زنده است دل مرده چون نفس بمیرد دل زنده شود **قوله** گرم گوید سرد گوید خوش بگیر بر تا نه گرم و سرد بچی در سعیر بر حاصل آنکه مرید از گفته پیر ملال نگیرد و قول او بجان پذیرد اگر بخود نخواند او داند و اگر از خود براند راندن را نیکو داند ازین دایره چون تجاوز نکند اراده بر تا دانست **پرسیدن صدیقه رضی الله عنها قوله** انچنان ویران شدن اندر زمان بر حرص ها بیرون شدی از مردمان بر چون حرص از عالم بالکل ناپدید شدی و همسر قانع شدندی دنیا نه دنیا نمودی بل عقبی گشتی و حکم یوم تبدل الارض نفاذ یافتی پس این باران لطف است که بسبب حکمته بالغه پروردگار نائره غم افراد بنی آدم فرو نشاند و قوام و انتظام عالم را تائید رساند **بقیه پیرچنگی و بیان آن** غیر آواز غریزان در صدور بر که بود از عکس دم شان نفخ صور بر یعنی اصوات معنویه و راحیا معانی بمنزله اصل است و نفخ صور پرتو ازان اصوات **قوله** هستی کان هستهای هست از وست بر در بعضی نسخ بجای هستی نیستی دیده شد بر نیصورت نیستی اشاره بفنا ردلی باشد که بقا دهد بر ببرکت آن فنا قیام ست **قوله** کهربای فکر هر آواز ازو بر لذت الهام وحی و راز ازو بر باطن مقربان حق جذاب و انکار و اصوات ست و سبب حصول لذات ازوحی و الهام و مناجات **قوله** در جهان ساده و صحرای جان بر کنایه از سیر عالم **قوله** چشم بسته عالمی می دیدمی بر در و دریجان بیکفی هیچیدمی مع ابیات ماضیه اشارت بانکه ارواح را در ملکوت احتیاج بآلات و قوی طبیعی و اسباب ملکی نیست بر **قوله** مرغ آبی غرق دریای عسل بر عین ایوبی شراب منعتسل بر و بامر حق تعالی بر حضرت ایوب صابر ظاهر شد و غسل آن آب شفا بخشید مرض ظاهر ان پیغمبر را و آشامیدن آب دفع کرد رنج باطن او را و در قرآن مجید از ینواقعه خبر داده حیث قال ارکض برجلک هذا مغتسل بارد و شراب این بیت

ولا تفرحوا بما آتکم چون بر یافت چیزی خوشوقت شوید ناچار از گم شدن آن چیز افسوس خورید پس بسبب
هیچ چیز اندوه و فرح بخود راه نباید داد و اینچیزها وجود ندارد عدمی بیش نیست **قوله** روزبار انست میرد
تا به شب بدنی ازین باران ازان باران رب یعنی مراد از باران فیض الهیست نه باران حسی و بر
طبق انحکایت آورده اند اما ربط این با قبل بدین نحو است که اندیشه پیش و پس معدوم دانگار روزبار است
دابر رحمت زیران کشته کار کن تا وینباد تو مزرعهٔ آخرت گردد **قصهٔ سوال کردن عائشه صدیقه**
رضی الله عنها **قوله** این درختانند همچون خاکیان بدو دستها بر کرده اند از خاکدان بدمراد خاکیان بخاک
فرو رفتگان چون دیدند بالا دفن میت در خاک و بر سر آوردن او در بهار حشر تشبیه یافته بداند
که در زمین ریزند و آن دانه سبز شود و مثال آنرا در دار دنیا بسر سبزی درختان واضح مینمایند در
وقوع حشر احبار منکر را مجال تنگ نماند **قوله** کدام دانه فرو رفت در زمین که نرست بد چرا بداند انسان
این گمان باشد **قوله** منکران گویند خود هست این قدیم بد این چرا بندیم بر رب کریم بد منکران حکماء فلاسفه
که بوجود صانع و ابداع قائلند اما بسبوقیت وجود عالم بعدم قائل نیستند یا دهریان و طبعیان که در اصل
انکار صانع کنند **قوله** کوری ایشان در دون دوستان بد حق بر و یا بند باغ و بوستان بد یعنی حق تعالی
بر دوستان راه کشف و اکرده که بموجب حکم فانظر الی آثار رحمة الله قدرت تجدد صنع و تاثیرات صانع
در هر آن در ظاهر و باطن عیان مشاهده میکنند پس شبهات مشککات در نظر اینها قرین بطلان و هذیان
باشد **قوله** شنیده کی بود مانند دیده **قوله** یا چو نازک مغز را بانگ دهل بد نازک مغز ضعیف دماغ
تفسیر قول حکیم الخ **قوله** آسمانهاست در ولایت جان بد ولایت جان عالم ملکوت **قوله** با قیان
فی لبس من خلق جدید بد اشارة بآیه افعیینا بالخلق الاول بل هم فی لبس من خلق جدید ایا ما عاجز شدیم
در خلق یافتیم بآفرینش اول تا فرو مانیم در آفرینش جدید بلکه کافران در شک و شبهه اند از آفرینش
تو یعنی بحث و حشر با محققان را در خلق جدید نکته های دقیق است که تفصیل ذکر آنرا اینمقام بد نباید پس
معنی بیت آن باشد که آسمان و آفتاب غیب در نظر خواص پدیدار باشد و باقیان یعنی عوام از ان
در شک باشند **قوله** همچنین در غیب انواع است این بد در زیان و سود و رنج و غنیمت بد یعنی چنانچه
در عالم شهادت باد و باران و آفتاب بهاری همه حیات و مزید نباتات است و عمام خزانی مزیل طراوت
و نضارت همچنین از عالم غیب انچه متجلی میگردد منحصر است در آثار لطف و قهر آثار لطف مینوازد و آثار
قهر میگذارد لطف ناشی از فضل و قهر منبعث از عدل **قوله** گر درخت خشک باشد در مکان بد عیب آن
از باد جان افزاید آن بد یعنی ناقص از صحبت کامل دی اگر متاثر نگردد از نقصان استعداد است

باستراحت مشغول شوند بلال را فرمودند که تو بیدار باش چون صبح دمیدن گیرد ما را بیدار کن غیرت
الٰهی خواب را بر همه مستولی کرد تا نماز صبح قضا شد پس غلبهٔ خواب بر چشم نبی و اصحاب همین تواند بود که باوجود
حق لانیام اعتماد بر بلال و التجا بغیر محبوب کرد حضرت مولوی قدس الله سره گویا این وجه را خوش
نداشته میفرمایند که جذبهٔ بر احدیت و نفحهٔ هویت جان پاک آنحضرت را در ربود و آن استغراق که بصورت
خواب می نمود و قضا شدن نماز صوری بسبب فرو رفتگی در نماز معنوی دست محبوب خود را از شهود نظر
بجمال خود بخدمت نفرستاد لهذا آن شب را شب تعریس و عروسی گفته اند که بمعنی سر آخر شب است یعنی
عروسی انتقال کرده اند **قوله** در شب تعریس پیش آن عروس ۱۲ یعنی پیش عشق الٰهی **قوله** یافت جان
پاک ایشان دست بوس ۱۲ یعنی جان نبی و صحابه کلهم از نسیمات آن نفحات که باجان رسول الله آن
شب پار بود دست شد و شرف استشمام آن روائح طیبه که بمنزله دست بوس بود همه را دست داد **قوله**
عشق و جان هر دو نهانند و ستیر ۱۲ کز عروسش خوانده ام عیبی مگیر ۱۲ عذر اطلاق لفظ عروس بر جان
و عشق میخواهند **قوله** از ملولی باز خامش کردمی ۱۲ گر همو مهلت بدادی یکدمی ۱۲ از ملولی عدم رضای
الٰهی مراد است پس یعنی چنین باشد که از خوف عدم رضای حق تعالی خاموش میگردیدم در شان او
سخن نمیراندم اگر آنحضرت مجال میداد در حدیث آمده خذوا من اعمال ما تطیقونه قال الله لا یمل
حتی تملوا **قوله** کفر هم نسبت بخالق حکمت است ۱۲ چون بانسبت کنی کفر آفت ست ۱۲ یعنی آنچه اضافت بمخلوق
حق است از راه ملالیت خلق و تکوین ست و ازین حیثیت عیب تصور نتوان کرد اما اشیا بدون حق چون
نسبت و اضافت پذیرد بواسطهٔ نقصان منسوب الیه عیب لاحق گردد پس در تعریف و توصیف جمال محبوب
هر چه بر زبان محبان جاری شود نسبت بآنجناب عیب نباشد اگر بفهم تو در نیاید عیب نپندار و رد مکن
که اینها ناظر کمال اند و بر نقص نظر ندارند **قوله** در یکی عیبی بود با صد صفات ۱۲ بر مثال چوب باشد در نبات
بر تقدیر تسلیم میفرمایند که اگر در کلام صاحب حال عیب هم یافته شود در حکم هنر ست **قوله** این نمک با قیست
در میراث او ۱۲ با تواند آن وارثان او بجود ۱۲ حدیث العلماء ورثة الانبیاء و علمای امتی کانبیاء بنی اسرائیل
دو شاهد عدل اند بر وجود وارثان علوم و احوال حضرت محمدی لیکن آنقالم تعلم قال و قیل ست زیرا که
میراث آنست که بی مشقت بدست آید **قوله** نگار من که بمکتب برفت درس نخواند ۱۲ بغمزه مسئله آموز صد
مدرس شد **قوله** پیش تو شسته تر اخود پیش کو ۱۲ پیش هست جان پیش اندیش کو ۱۲ یعنی حضور قلب مجاز
عالم قدسی که جوهر قبله حقیقة است نداری **قوله** گه همینی در غم شادی و بس ۱۲ ایعدم کو مر عدم را پیش و پس
یعنی کو تاه نظر از غم و شادی دنیا که نمود بی بود است فراغ حاصل نتوانم قال الله سبحانه لکیلا تاسوا علی ما فاتکم

قوله اشتر اگی گله بر پشت تست ـ کز بسیمش در تو صد گلزار رست ـ تنگ شکر جوانی که پر از گل باشکر باشد قوله ای بکشته زین طلب از کو بکو ـ چند گوئی کین گلستان کو بکو ـ بکشته و نکشته هر دو یکسان خواند. قوله مصطفی آمد که سازد همدمی ـ کلمینی یا حمیرا کلمی ـ مراد از مصطفی جذبه و نفحه حق تعالی و از حمیرا ارواح انسانی حاصل و حاصل معنی آنست تا چند در پس خار لقمه نهان باشی جذبهٔ حق در رسید ای روح صافی متکلم شو و حکایتی سر کن بعد ازان عذر اطلاق لفظ حمیرا که صیغهٔ مؤنث و تصغیر حمیرست و کان تصغیره التعطف میخواهد که روح نیز در لغت عرب مؤنث سماعیست و در غیر ذات خود نه مذکر نه مونث کما یقع علیک عن ابیات الآیة قوله ای حمیرا آتش اندر نه تو نعل بتاز نعل تو شود این کوه لعل ـ نعل در آتش نهادن تهیج و تهیاء مواد قلب هست قبول آثار نفحات را و کوه لعل شدن تاثر بدن از فرط حال و غلبهٔ روحانیست بر جسمانیست قوله این نه آنجا نست کافزاید زمان و یا گهی باشد چنین گاهی چنان ـ صفت روح نباتی و حیوانیست که از مواد طبعی قوت گیرد و افزایش پذیرد قوله خوش کنندست و خوش و عین خوشی ـ بی خوشی نبود خوشی ای مرتشی ـ عشق را بطریق تعریف دانستن دیگراست و عاشق شدن دیگر بواسطه تاثیر عشق عین عشق کشتن دیگر در اینمصرع اشاره بهر سه مقام است که جان عاشقان خوش کنندهٔ عشق است و در حالت عاشقی همیشه خوش و در ظهور غلبهٔ عشق خوشی و خوری و مراد از مرتشی جان ناقص است باشتهای نفس لقمه برشوة بستاند قوله عاشق از حق چون خدا یابد رحیق ـ عقل آنجا کم شود ای خوش رفیق ـ مراد از رحیق شراب معنوی که نقدی روح بدان حاصل شود قوله چونکه طوعا لانشد کرها بسی ـ چون اطاعت امر طوعا نکند غیرت الهی بخواست او را نابود گرداند پس کمال جان بیان قوله جان کمال است و ندای او کمال ـ مصطفی گویان ارحنا یا بلال ـ یعنی ندای جان کامل و ندای که از جان او برخیزد عین کمال باشد چنانچه جان بلال از پرتو جان محمدی قبول کمال کرد از نتیجه رسول صلی الله علیه وآله وسلم باو میفرمود ارحنا یا بلال یعنی نفس زن و رایحه آنرا که در جان تو دمیدم منتشر گردان که مشام جانها معطر شود چون بلال در بانگ نماز الله اکبر گفتی رسول خدا را حال متغیر شدی تا بحدیکه کسی را نشناختی زیرا که ندای سلسلهٔ محبت جنباندن و محب را بحرم محبوب خواندنست و بر بساط قرب رفتن از غایت ادب عاشق را متغیر الحال گرداند قوله مصطفی بنمازش شد زان خوب صوت ـ شد نمازش در شب تعریس فوت ـ ابو قتاده روایت میکند که در غزوه از غزوات با حضرت مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم تعریس کردیم یعنی در آخر لیل برای استراحت فرود آمدیم و چنان در خواب رفتیم که ما را حرارت شمس بیدار ساخت بعضی گفته اند که سرور کائنات چون فرود آمدند و خواستند

وارشاد انبیا بعموم خلائق دارد از نفحه دیگر که درین بیت است انفاس نفیسه اولیاست یعنی هبوب
این نفحات بقدر قابلیات در هر وقتی از اوقاتست و بی در پی میرسد دلهای آگاه فیض آن در میابند
اما از تو تعرض آن غافلی قوله جان آتش یافت آن آتش کشی در جان مرده یافت در خود جنبشی
کش بفتح کاف عجمی و یا مجهول یعنی خوش آمده و نفخه نورانی را آتش خواندن و کنایه ازانست که در
سوختن و نابود ساختن خاشاک تعلقات حکم آتش دارد و مراد از جان آتش یعنی جان ناری جان
کفار و جهال که اگر از نفحه حق مایه خوش گیرد بنور اسلام منور گردد آتش جهل و کفر انطفا پذیرد پس
نفط کش اگر بکاف عربی مضمومه خوانده شود هم مناسب مینماید و بر تقدیر نفحه آتش کش نه آتش
قوله خود ز بیم آندم بی منتها دو باز خوان فابین ان یحملنها و قال الله تعالی انا عرضنا الامانة علی
السموات والارض والجبال فابین ان یحملنها و اشفقن منها و حملها الانسان انه کان ظلوما جهولا
میفرماید که هر موجودی استشمام آن نفحه نتواند کرد مگر انسان که حامل بار امانت است قوله دوش
دیگر گونه این میدان دست در لقمه چندی در آمد ره به بست در بهر لقمه گشت لقمانی گرو در وقت لقمانست
ای لقمه برو در یعنی در ابتدای کار اگر آگاهی حاصل میشد عروج بمرتبه کمال و استشمام رائحه نفحات
جمال و جلال بسهولت دست میداد بسبب لقمه چند که عبارة از خطوط نفس و شبهات طبیعت است
منع حکمت که جان است رهین لذت لقمه گردید اکنون رو لقمه و ترک خط نفس کن که وقت تبنیه است
قوله از برای لقمه این خار خار در از کف لقمان برون آرید خار در خار خار عبارت از بیتابی و
بیقراریست حاصل معنی آنکه بعلت خط نفس انیمه بیتابی و بیقراری چه لائق خار این لقمه از لقمان جان
بر آید خطاب ماهل قوله در کف او خار سایه اش نیز نیست در لیک نان از حرص آن تمیز نیست در
از خار این لقمه و از سایه خار اثر لقمه مراد است یعنی در کف لقمان جان اگرچه خار فرو رفت اما خار
و آثار چندان قوی نیست زیرا که استعداد و فیض ازلی قرین حال اوست آسان میتوان خار بر آورد
لیکن از غلبه حرص و هوا اینقدر تمیز نمیتوانند کرد قوله خار دان آنرا که خرما دیده در از انکه بس نان
کور و بس نادیده در یعنی آن لقمه که مثل خرمانرا شیرین نموده خار مغیلانست قوله جان لقمه گو گلستان
خداست در پای جانش خسته خاری چراست در اضافه جان بسوی لقمه از قبیل اضافت موصوف
بجانب صفت قوله اشتر آمد این وجود خار خوار در مصطفی زاری برین اشتر سوار در ایجاد وجود یعنی
قالب خالیست در آواز مصطفی را بحکم حدیث مشهور که ارواح مومنان از رشاش نور محمدی مخلوق
گشته دل و جانست که اصلش از عالم قدس ست بواسطه تعلق بدن در پایگاه طبیعت بچریدن خار خو گرشده

قولہ نعمتہای اندرون اولیا بداو لاگوید کہ ای جزہای لا بدمراد از جزوہای ہستی اشخاص کہ کمال
از انہا منفی ست قولہ گوش را نزدیک کن کان دور نیست بدلیک نقل او بتو دستور نیست بدیعنی گوش
ہوش خود را از حس صوری وارہان قولہ جانہای مردہ اندر گور تن بود بر جہد زاد از شان اندر کفن
چون تن خاکی را بنماک گور تشبیہ کرد مراد از کفن غشاوۂ غفلت باشد کہ بر سراپای انسان پیچیدہ است
قولہ بانگ حق اندر حجاب ولی عجیب ندآند بدکو داد مریم را زجیب بدیعنی بواسطہ وبی واسطہ مصرع
اول اشارہ بکریمہ وما کان لبشران یکلمہ اللہ الا وحیا او من وراء حجاب ومصرع ثانی اشعار بکریمہ ومریم
ابنت عمران التی احصنت فرجہا فنفخنا فیہ من روحنا وصدقت بکلمات ربہا وکتبہ وکانت من القانتین
قولہ گرچہ از خلق قوم عبد اللہ بود بدمراد از عبد اللہ ولی کامل بود قولہ رو کہ بی سمع وبی بصر توئی
سر توئی چہ جای صاحب سر توئی بدو در حدیث آمدہ لا یزال عبدی یتقرب الی بالنوافل حتی احبہ فاذا احببتہ
کنت سمعہ وبصرہ ویدہ ولسانہ فبی یسمع وبی یبصر وبی یبطش وبی ینطق پس دم اولیا دم حضرت آلہ باشد
قولہ گہ توئی گویم ترا گاہی نیم بدہر چہ گویم آفتاب روشنم بدیک جا از برای استتار از نظر غیار بحجب خود میگویند
انک لا تہدی من احببت ولکن اللہ یہدی من یشاء وانہم یتیون ویکیدون کیدا فمہل الکافرین امہلہم رویدا
اذ رمیت ولکن اللہ رمی وان الذین یبایعونک انما یبایعون اللہ قولہ ظلمتی را کافتابش برنداشت بد
آن ظلمت کفر وشرک وزندقہ والحاد است قولہ آدمی را او بخویش اسما نمود بدیگران از دام اسما میکشود
مصرع اول اشارہ بکریمہ وعلم آدم الاسماء کلہا ومصرع ثانی بآیہ انبئہم باسمائہم قولہ کین کدو باغم بہ
پیوست است سخت برنی چو تو شادان کدوی نیک بخت بدیعنی برباد از ان می وحدت قولہ مقتبس
شوزود چون یابی بنجوم بدگفت پیغمبر کہ اصحابی کالنجوم بدفی المشکات عن عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ قال
سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یقول سالت ربی عن اختلاف اصحابی من بعدی فاوحی الی
یا محمد ان اصحابک عندی بمنزلۃ النجوم فی السماء بعضہا اقوی من بعض ولکل نور فمن اخذ بشیء مما ہم علیہ
من اختلافہم فہو عندی علی ہدی قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اصحابی کالنجوم بایہم اقتدیتم
اہتدیتم قولہ گفت طوبی من رانی مصطفی بدوالذی یبعثنی بالحق لمن رانی ولمن رای من رانی فی المشکوۃ قال النبی صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم طوبی لمن رانی ومن رای من رانی مرۃ واحدۃ وطوبی لمن رای من رانی سبع مرات لمن لم یرنی ورای من رای من رانی
یعنی خوشحالی باد انرا از برای دیدن من وطوبی مر آنرا کہ مرا ندیدہ باشد وطوبی مر آنرا کہ ندیدہ باشد
کسی را کہ مرا دیدہ باشد وطوبی مر آنرا کہ ندیدہ باشد کسی را کہ دیدہ باشد کسی را کہ مرا دیدہ باشد
وطوبی مر آنرا کہ ندیدہ باشد کسی را کہ دیدہ باشد کسی را کہ دیدہ باشد کسی را کہ مرا دیدہ باشد
وطوبی مر آنرا کہ ندیدہ باشد کسی را کہ دیدہ باشد کسی را کہ دیدہ باشد کسی را کہ دیدہ باشد کسی را کہ مرا دیدہ باشد
وطوبی مر آنرا کہ ندیدہ باشد کسی را کہ دیدہ باشد کسی را کہ دیدہ باشد کسی را کہ دیدہ باشد کسی را کہ دیدہ باشد
کسی را کہ مرا دیدہ باشد وطوبی مر آنرا کہ ندیدہ باشد کسی را کہ دیدہ باشد کسی را کہ دیدہ باشد کسی را کہ دیدہ باشد
کسی را کہ دیدہ باشد کسی را کہ مرا دیدہ باشد وطوبی مر آنرا کہ ندیدہ باشد کسی را کہ دیدہ باشد کسی را کہ دیدہ باشد
اقتدا بدیشان موجب اہتداست **بیان این کہ ان ربکم فی ایام دہرکم** قولہ نفحہ
دیگر رسید آگاہ باش بدتا نمائی ہم ازین ایخواجہ تاش بدمراد از نفحہ اول دو بیت اول موعظہ

قولہ پیش ازین کین خاکہا خسفش کنند ہ پیش ازین کاین بادہا نسفش کنند ہ خسف فرو بردن و نسف پراگندہ کردن ہ قولہ ای برادر عقل یکدم باخود آ ہ دمبدم با تو خزانست و بہار ہ انتقال از احوال آفاقی بسوی احوال انفسی بر سبیل مطابقت و مراد از خزان حالت قبض و از بہار حالت بسط سالک است قولہ این سخنہای کہ از عقل کل است ہ بوی آن گلزار سرو و سنبل ہست ہ مراد از عقل کل قوت تائید الٰہی کہ دریافت کلیات مراتب وجود از وخیزد و روائح کلمات طیبہ و نکات شریفہ بمشام رساند قولہ بوی گل دیدی کہ آنجا گل نبود ہ جوش مل دیدی کہ آنجا مل نبود ہ این مصرع بر سبیل استفہام است یعنی باغ دل تا ثیر از گل و یاسمین حقائق نباشد کلمات طیبہ کہ بمنزلہ روائح آن کلہاست سرزنند پس سخن کاملان را بی اصل مپندار قولہ بوی بد مردید را ناری کند ہ بوی یوسف دیدہ را یاری کند یعنی حرف اہل ضلال گمراہی آرد و سخن ارباب کمال آگاہی افزاید پس در متابعت کاملان جہد کن و با وجود نقصان دعوی کمال رہا کردہ خود پسند مباش چنانچہ میفرمایند قولہ چون تو شیرین نیستی فرہاد باش ہ تا آخر داستان پیرچنگی ہمین مدعاست و این داستان نیز مشعر است بر فوائد عجز و نیاز و شکستگی اگرچہ حقائق دیگر ہم در ضمن آن مندرجست **داستان پیرچنگی الخ** قولہ تا رسائل بود اسرافیل را ہ کز سماعش پرپرستی پیل را ہ ارسال صورت را رسیل خوانند کذا فی الصراح پس رسیل ہم آواز باشد و در بعضی نسخ با رسائل دیدہ شد در ینصورت یعنی چنین باشد کہ آن پیر جنگی یار اسرافیل بود و سوال کنندہ یعنی از اسرافیل درخواست میکرد کہ تو ہم دمی بر سان تا جملہ مردمان زندگی از سر گیرند و آنانکہ رسائل بفتح را خوانند و جمع رسیل دانند غلط باشد زیرا کہ رسائل جمع رسالہ است کہ بمعنی کتاب و نامہ آمدہ است و بر تقدیری کہ جمع رسیل ہم باشد صیغہ جمع در اینمقام معنی نمی بخشد قولہ انبیا را از درون ہم نغمہاست ہ طالبانرا ازان حیات بی بہاست ہ انتقال از تاثیر صوت اسرافیل بتاثیر دعوات رسل و انبیا قولہ معشر الجن سورۂ رحمان بخوان ہ نستطیعو تنفذو را باز دان ہ قال اللہ تعالی یا معشر الجن والانس ان استطعتم ان تنفذوا من اقطار السموات والارض فانفذوا لا تنفذون الا بسلطان تفسیر آیہ آنکہ ایگروہ جنیان و آدمیان اگر توانید آنکہ بیرون روید از کنارہای آسمان و زمین پس برون روید یعنی بگریزید از خدایا از نزول مرگ بیرون نمی توانید شد مگر بقہر و تسلط و غلبۂ حق چون معلوم شد کہ آدمی و پری را بحکم این آیہ مجال بیرون رفتن نیست از اقطار ارض و سموات و محبوس اینعالم اند حضرت مولوی این کریمہ را دلیل ساختہ بر آنکہ فہم نغمات انبیا بمدرکات حسی مقدور جن و انس نباشد زیرا کہ آدمی و پری زندانیان فرش اند و دلہای انبیا و اولیا عماد و ون العرش

فقراء و زیر کلام او بملک رسانید ملک خلعت وزارت بر غلام پوشانید غلام گفت امروز یکی از شیون الٰہی
انیست که خلعت وزارت بهمچون من غلامی سیاهی ارزانی داشت **قولہ** اندرین رہ میتراش و میخراش
تا دم آخر دمی غافل مباش ؛ یعنی پیوسته در سعی و طلب باید بود و اینحال تا دم مرگ باید مستمر باشد کاریکه
دوام پذیرد برکت گیرد افضل الاعمال ادومها وان قل کلیه آنست که تحصیل راجح او بوجود است و تعطیل
بعدم و وجود خیر است و عدم شر پس کوشش به از عطاست شیخ نظامی گنجه گوید ؎ گر بنویسی قلمی میتراش
تا دم آخر دم آخر بود ؛ یعنی هر کرا عنایت حق رفیق و محرم او شد تا نفس آخر هر نفس را نفس آخرین پندارد
و بمقتضای او کار میکند **قولہ** هر چه کوشد جان کند در مرد و زنست ؛ گوش و چشم شاه جان بر روزنست
قال جل سبحانه و اللہ بما تعلون بصیر **بیرون انداختن خواجه طوطی را** الخ از سر داستان تا
اینجا که میفرمایند **قولہ** دشمنان او را ز غیرت میدرند ؛ دوستان هم روزگارش میبرند ؛ تنبیه است
بر انچه بالا گفته بود که شهرت سبب آفت است اینجا انواع آفت مار اصریح باز نمود تا واضح شود که اینحکایت
نبی بر منع صفت اشتهار است و قطع نظر از آرایش و رنگینی روزگار **قولہ** آنکه غافل باشد از کشت و بهار
او چه داند قیمت این روزگار ؛ یعنی لذت رفع اسباب شهرت کسی که در نیافته باشد قدر روزگار کم نامی
چه داند **قولہ** در پناه لطف حق باید گریخت ؛ گو هزاران لطف بر ارواح ریخت ؛ یعنی مرتبه عدم
اشتهار وقتی حاصل شود که لطف حق باز گردد پس در پناه حق بگریزد و ابیات آینده دلیل است بر ابیات
اینمطلب **قولہ** تن قفص شکلست تن شد خار جان ؛ در فریب در خلان و خار جان ؛ یعنی بوسوسه و
اغرا خوش آمد گوید داخل و خارج اسباب هستی زیاده و سامان خود پرستی آماده شود و تدبیر خلاصی
از قفص تن دست ندهد **مضرت تعظیم خلق و انگشت نما شدن** **قولہ** کن ذلیل النفس
هونا لاستد ؛ باش خوار دارنده نفس از روی فروتنی و لاستد اگر بسین بی نقط خوانده شود و بمعنی
سید مشهود و مهتری مکن و اگر بشین نقطه دار خوانند معنی چنین باشد که خواری نفس را بر خود سخت مگیر و دشوار
پندار و اینمصرع ماخوذ است از آیه وعباد الرحمن الذین یمشون علی الارض هونا و اذا خاطبهم الجاهلون
قالوا سلاما **قولہ** هیچ امر و کهٔ خدا نامش کنند ؛ تا بدین سالوس در دامش کنند ؛ ملاحده گویند خدا تعالی
در اشیاء لطیفه مثل امر و حلول کرد **قولہ** تا تو بودی آدمی دیو از پیت ؛ دید و دید و میچشانید از زیت
موافق آیه کمثل الشیطان اذ قال للانسان اکفر فلما کفر قال انی بری منک **تفسیر ماشاء اللہ**
کان الخ **قولہ** اینهمه گفتیم لیکن در بسیج ؛ بی عنایات خدا هیچیم هیچ ؛ یعنی در تهیه هر امری بی تائید
حق کار نگشاید و ربط این کلام با قبل ظاهر است که استخلاص از پنجه دیو نفس و البته بفضل الٰہی ست

مراد باشد یعنی شب در مشاهدهٔ انوار گذشت و نظم ابیات مثنوی که بنام شیخ حسام الدین ست بسبب استغراق متروک و موقوف ماند پس خطاب بعشق کرده از غایت عظم مرتبه شیخ حسام الدین عذر خواهش اورا بعشق حواله میدهند که من عذر شیخ نتوانم خواست یا آنکه مراد از صبح نهایت مرتبه ظهور تجلیات و رفع ظلمات شبهات و عذر خواهی شیخ را بواسطه کشف اسرار بعشق حواله کرده باشند و برین تقدیر مضمون این بیت ماخوذ باشد از قول حضرت امیر الموحدین که در آخر افاضات بکمیل زیاد را فرمودند نور یشرق من صبح الازل صلوح علی هیاکل التوحید آثاره کمیل زدنی بیانا حضرت غرموده الطف السراج فقد طلع الصبح بانچه سید عبد الفتاح مرقوم فرموده اند که شام جوانی رفت و صبح پیری دمید در نیمقام چسپان نمیشود رجوع بحکایت خواجه تاجر قوله صد پراگنده همی گفت انچنین لفظ انچنین اشارت میکند بداستان گذشته که مستانه منظوم شده لهذا عذر خود را و تاجر را یکجا میخواهند و میفرمایند قوله مرد غرقه گشته جانی میکند ده دست هر دم در گیاهے میزند و تا کدامش مست گیرد و خطر دست و پای میزند از بیم سر ده دست در گیاهی زدن مثل ست در عرب گویند الغریق یتشبث بکل حشیش قوله دوست دارد هست این آشفتگی ده کوشش بیهوده به از خفتگی ده مرویست که رسول صلی الله علیه و آله وسلم بر شخصی گذشت با او هیچ التفاتی نفرمود و چون برگشت برو التفات کرد صحابه پرسیدند که درین چه سر بود فرمودند اول بیکاره بود و شیطان قرین او بود و چون برگشتم خلی بر زمین میکشید شیطانرا باو ندیدم التفات کردم قوله آنکه او شاه است او بیکار نیست و نالهٔ از وی طرفه گویی بیکار نیست بهر این فرمود رحمان ای پسر هر کل یوم هو فی شان در خبر ده یعنی مالک الملک که احتیاج را در خانهٔ او دخل نیست بمقتضای کل یوم هو فی شان هر روز در کار ست و موصوف بصفهٔ تخلیق و تکوین علی سبیل التجدد و بهر وقتی از اوقات و حینی از احیان احداث امور میکند از ابن عتبه منقول ست که دهر در حضرت الهی دو روز ست یکروز تمام مدت دنیا و شان خداوند در روز دنیا امر و نهی و اراءت و احیاء و منع و عطاست روز دوم روز قیامت و شان رب الارباب در آنروز جزا و حساب باعتقاد باین ذره سر گردان حدیث من استوی یوما فهو مغبون اشاره بهمین دو روز میکند یعنی آخرت بر دنیا غالب باشد آورده اند یکی از ملوک وزیر خود را از شیون آلمی پرسید وزیر مهلت خواست و بخانه غمگین آمد غلام سیاهی داشت اثر ملال در جبین خواجه دید و صورت حال از و پرسید از انحال اخبار کرد غلام گفت بلک بگو که شان آلهی ایلاج لیل در نهار و ایلاج نهار در لیل ست و اخراج حی از میت و اخراج میت از حی و شفا دادن سقیم و سقیم ساختن سلیم و ابتلای معاف و عافیت دادن مبتلا و فقیر ساختن اغنیا و غنی گردانیدن

قوله ای رمیده جان تو از ما و من ؛ ای لطیفه روح اندر مرد و زن ؛ چون در بیت بالا نام یار آمد از خطاب دل صد دل کرد بجانب یار خطاب آغاز کرد که بمنزله لطیفه روح است جسم عالم را چنانچه بالا اندکی شد و اضافت در لفظ جان تو برای ادنی ملابست ست یعنی جائیکه اختصاص تقرب تو یافته قوله مرد و زن چون یک شود آن یک توئی ؛ یک شدن مرد و زن زوال تشخص مُری از مرد و زنی از زن ست که بعد فنا تشخص جز یک حقیقته که اطلاق مرد و زن بران نتوان کرد باقی ماند قوله این من و با بر آن برساختی ؛ تا تو بر خود نرد خدمت باختی ؛ یعنی ما و من آلات و ادوات بازیست و بازیکه یگیست تا من تو همه یکجان شوند عاقبت مستغرق جانان شوند ایمرتبه را در اصطلاح صوفیه جمع بعد الفرق نامند قوله اینهمه هست و بیای امر کن ؛ ای منزه از بیان و از سخن ؛ یعنی اینهمه عبارات و اشارات که برای تقرب افهام انگیخته شد و در شان تو همه مجازست مسلم و بجای خود است و اگذار و مرا بحقیقته خود دریاب پس امر کن بقطع اضافت یعنی آمر و حاکم و کارفرما باشد قوله چشم چشمانه تواند دید نست ؛ یعنی چشم هیچکس ترا نتواند دید زیرا که دید چشمانه محتاج بجهت و جسم و صورت باشد چون ادراک صورت کند در آئینه خیال نقش خوشی یا ناخوشی آنصورت مرتسم گردد و این دید چشم و خیال دل نه شایسته جناب کبریا باشد چنانچه میفرماید قوله دل که او بسته غم و خندیدنست ؛ تو مگو لائق آن دیدنست ازغم و خنده قبض و بسط مراد است قوله باغ سبز عشق گوبی منتهاست ؛ جز غم و شادی در و بس میوهاست از عشق ذات مطلق خواسته قوله رو زکات روی خود ای خوبروی ؛ شرح جان شرحه شرحه باز گوی خطاب بعشق است شرح جان شرحه شرحه باز گفتن آن باشد که انچه با جان عشاق کرده باشد رمزی ازان باز گوید قوله گر کرشمه غمزهٔ غمازهٔ ؛ بر دلم نهاد داغ تازهٔ ؛ از غمزهٔ غماز تجلی که تاثیرات عجیبه جذبات غریبه داشته باشد و گاه منکشف و گاه محجب مراد ست قوله من حلالش کردم و خونم بخیت من همگفتم حلال او دیگر نیست ؛ ظاهرا بر حضرت مولوی نور تجلی منکشف شد و باز مستور گردید از ین بیت تا بای که میفرماید صبح شد بیان همین حالت است قوله شرح گل بگذار از بهر خدا ؛ شرح بلبل کو گه از گل شد جدا ؛ خطاب با دلست یعنی از اوصاف متجلی انتقال با وصاف متجلی له کن قوله جور و احسان رنج و شادی حادث ست ؛ حادثان میرند حق شان وارث است ؛ قال جل سبحانه انا نحن نحیی ونمیت ونحن الوارثون ؛ قوله تو قیاس از حالت انسان مکن ؛ در منزل اندر جور و در احسان ملکن ؛ یعنی محبت قدیم را که معلل بعلت نیست با محبت انسان که حادث است قیاس مکن قوله صبح شد ای صبح را پشت و پناه ؛ در حذر مخدومی حسام الدین بخواه ؛ شاید که از صبح همین صبح مراد

عین اینجا یعنی ذات است و شین بمعنی عیب و از ایمان تقلید مراد است یعنی کامل بسوی ناقص هرگز نرود
و خطاب با مقلد است و سخن در توقع او یعنی توقع مدار که کامل از عین شین گراید اما باید دانست که غیر کامل را
بی اعتبار داشتن ایمان تقلید موجب هلاک باشد **قوله** شاه را خیرت بود در هر که او بگزیند بعد از آن
که دید رو سابق معلوم شد که عالم قالبست و حق تعالی جان آن قالب پس هر چه در عالم ست بذات
حق زنده است و قائم بود و همه را پیوستگی باو باشد اما بعضی باین پیوستگی نهان باشند و آنها هر چه را دوست
دارند حق را دوست دارند و بعضی دانا باشند و آنها هر چه را دوست دارند بوی حق دوست دارند
و بعضی نادان و نابینا بهر چه رو آرند و هر چیز را که دوست دارند روی آنها بجانب همه چیز باشد
و همانرا دوست داشته باشند طائفه اولی بمرتبه عین الیقین رسیده و طائفه ثانی بعلم الیقین فائز گردیده
و طائفه ثالث بحکم من کان فی هذه اعمی فهو فی الآخرة اعمی روی فلاح ندیده درین بیت همین معنی
مندرج شد که اگر نابینا رتبهٔ دانا اختیار کند مغبون باشد و اگر دانا برتبه دون شود رضا دهد خاسر
بود **قوله** شرح این بگذارم و گیرم کلهٔ ز از جفای آن نگارده و له ز حق جل و علا را بمقتضای وصف
ربوبیت باهر سری باشد که ده دلگی کنایه از انست لهذا عاشق بیچاره فریاد میکند که جفا بر غیر مکن
و مراد از جفا استغناست و بدین و تیره درین کتاب کلام مولوی بسیار ست چنانچه سابق گذشت
قوله ایجفائی تو زراحت خوبتر ز انتقام تو ز جان محبوبتر ز نالم و ترسم که او باور کند ز و ز ترحم جور را
کمتر کند ز نالم ایرانالها خوش آیدش ز از دو عالم ناله و غم باید ش ز یعنی کلهٔ عاشق ناله و زاری
باشد و ناله برای رضا جوئی معشوق کند پس کلهٔ هم بخواهش و رضای معشوق باشد **قوله** چون ننالم
تلخ از دستان او ز چون نیم در حلقهٔ مستان او ز مکر دوستان از بار تعالی مقدر است که انه ظاهر
آن چیزی فهم شود و باطن بروجه دیگر باشد **قوله** من ز جان جان شکایت میکنم ز من نیم شاکی روایت
میکنم ز یعنی انچه ظاهر شکایت ماند نه شکایت است بلکه حکایت ست چنانچه حافظ شیرازی گوید ؎
زان یار دلنوازم شکریست با شکایت ز گر نکته دان عشقی خوش بشنو این حکایت **قوله** دل همیگوید از دو
رنجیده ام ز و ز نفاق سست میخندیده ام ز یعنی دل من با من میگوید که از دو دلگی دلدار رنجیده
ام و برای پاس ادب مدارا کرده ام و مدارا نفاق ضعیف باشد گویند حضرت شمس الحق تبریزی مدارا
از نفاق میخوانده **قوله** راستی کن ای تو فخر راستان ز ای تو صدر و من درت را آستان ز خطاب
با دل ست یعنی راست بگو اگر از دلدار رنجیده و نفاق با و کرده پس ترک نفاق باز گیر و اگر از و رنجیده
و برای مصلحت با من میگوئی که رنجیده ام با من میکنی ترک نفاق با من گیر ز بهر تقدیر راستی پیش آر

وتقیدات که عارف از سر آگاهی کند عین اثبات باشد زیرا که نظر بر حقیقة دارد سین البلال الشین انیعنی دارد **قوله** من زشیرینی نشینم رو ترش بدمن زبسیاری گفتارم خمش بد یعنی اطوار کاملان برخلاف طوی ناقصان باشد اگر لاگویند الا خواهند واگر رو ترش کنند از غایت شیرینی باشد وخموشی انیطائفه از بسیاری گفتار باشد چون اسرار هجوم کند نتوانند بیان کرد وچیان بیان کنند کدام یکی را در معرض بیان آرند وکدامی را ناگفته بگذرانند عبارت اینها بوجهی ولگیر واشارت بوجهی دیگر وانیهمه رنگ آمیزی در گفتار وکردار واطوار از جهت آن باشد که غیری واقف اسرار نگردد واین از غایت غیرة باشد چنانچه میفرمایند **قوله** تاکه شیرینی ما ازدو جهان بد درحجاب رو ترش باشد نهان **تفسیر قول حکیم سنائی بهر چه از راه واما نی الخ** چون عارف کتمان اسرار از سر غیرت میکند داستانی در تقریر غیرت آغاز کرده تفسیر قول حکیم سنائی ومعنی قول رسول صلی الله علیه وآله وسلم ان سعد الغیور الخ بیان میفرمایند بدانکه در دو اینحدیث آنست که چون حق تعالی قاذف راحد فرمود آیة والذین یرمون المحصنات ثم لم یاتوا باربعة شهداء فاجلدوهم ثمانین جلدة نازل شد سعد بن معاذ گفت اگر من درخانه خود کسی را بینم که بازن من فجور میکند تا بردم وگواه بیارم او را آبستن کرده رفته باشد اگر سخن گویم تازیانه خورم واگر خاموش مانم از غم بمیرم قصه طول دارد حق تعالی سعد را معذور داشت وآیه لعان فرستاد وآیه انیست والذین یرمون ازواجهم ولم یکن لهم شهداء الا انفسهم فشهادة احدهم اربع شهادات بالله انه لمن الصادقین والخامسة ان لعنة الله علیه انکان من الکاذبین حضرت رسول آنجا فرمود که سعد غیور ست الخ الحدیث **قوله** جمله عالم زانغیور آمد که حق بد برد درغیرت برین عالم سبق بد اصل غیرت اختصاص شی بخود ست ومنع آن از غیر وحق تعالی بندهٔ مکلف را که از فواحش ممنوع داشته از کمال غیرتست تا مخصوص باشد باو وبغیر مشغول نشود بحکم الناس حریص علی مانهی عنه فواحش طبع را از حق چنان باز میدارد که اختصاص آنطرف زائل میشود بلکه اختصاص در نیطرف تحقق می پذیرد وهرچه سالک را از شغل حق باز دارد حکم فواحش دارد **قوله** او چو جانست وجهان در کالبد کالبد از جان پذیرد نیک وبد بد اصحاب طریقه وارباب حقیقة در تمثیل گویند که از اوج افلاک تا مرکز خاک بمنزله قالب هست آسمان بجای سر کواکب مشاعر وحواس آنزمین پای آنقالب عناصر وموالید سائر اعضا وهر ذرات از ذرات جزوی از اجزای این قالب وجمال حضرت وجود جان این قالبست تفسیر آیة الله نور السموات والارض انیست ومعنی این بیت نیز همین پس هرچه از صفات بجمال در ممکنات ظاهر است فی الحقیقة عکس صفات **قوله** هر که محراب نمازش گشت عین بد سوی میدان رفتنش میدان نشین

من چه غم دارم که ویرانی بود هر زیر ویران گنج سلطانی بود ۱۲ دفع دخل مقدر گویا معترض گوید که حضرت مولانا چه از بان نگاه نمیدارند و حفظ سر نمیکنند حاصل جواب آنکه اگر آهنگ سیر و ترک حفظ زبان از صاحب حال واقع شود باک نیست زیرا که در خرابی او معمور یهاست و ابیات آینده مثبت همین مدعاست **قوله** تیر او دلکش تر اید با سپر ۱۲ تیر کنایه از نزول بلاست و سپر عبارت از رد و عطا و عاشقان بلا نوش باشند **قوله** گر مرادت را نداد شکر است ۱۲ بی مراد تو مراد دیگر است ۱۲ چون معشوق عاشق را بی مراد خواند عاشق را ترک مراد ساز گار ست هر چند مراد شیرین باشد بعد ازان تعداد کرشمای معشوق میفرمایند **قوله** هر ستاره داش خوبنهای صد هلال ۱۲ یعنی کرشمه مانند کواکب عالم افروز ست که خوبیهای صد عاشق تن گداخته هلاقامت میتواند شد بلکه خون عالم ریختن آن کرشمه را مباح و حلال باشد **قوله** دل نیابی جز که در دل بردگی ۱۲ یعنی دل و قتیکه دل میشود که معشوق از موبستاند عزیزی خوب گفته **قوله** گر دل بذهب تو جز این گوشت پاره نیست ۱۲ قصاب شهر به ز تو داند بهای دل ۱۲ **قوله** من آتش جسته بصد ناز و دلال ۱۲ او بهانه کرد با سن از هلال ۱۲ لفظ ناز و دلال مربوط ست بمصرعه ثانی زیرا که عاشق نیاز شناسد نه ناز حاصل معنی آنکه من دلجوئی میکنم تا دل از من به برد و نمی برد **قوله** من ندانم انچه اندیشیدهٔ ۱۲ ای دو دیده دوست را چون دیدهٔ ۱۲ مقوله معشوق ست در جواب مولوی چون در بیت بالا که مقوله مولوی بود وضع منت بر معشوق مستفاد میشد که عقل و جان غرق کردن چیزی پنداشتند معشوق عتاب میکند که دو بینی از تو نرفته یعنی عقل و جان را و غرق شدن آنرا هنوز در نظر داری پس این احوال دوست را چگونه دیده و دریافته شارحان دیگر بدین رفته اند که بیت مقوله مولویست و خطاب با دو دیده خود دارند و انیعنی ربطی با قبل و ما بعد ندارد چنانچه ابیات آینده شاهد حال ست **قوله** غرق عشقی ام که غرقست اندرین ۱۲ عشقهای اولین و آخرین ۱۲ یعنی از شواهد پسندی و نکته گیری معشوق ظاهر شد که عشق من مانند بوالهوسان سرسری نیست پس این لشکر خداوند باز کرده بیان سعت استعداد خود مینماید و از عشق خود نشان میدهند که عشق ذاتی دارم یعنی وصول بمرتبه احدیت که محبت های اسمائی و صفاتی و افعالی و آثاری ازان ناشی شده بفضل حق تعالی مرا میسر ست پس میفرمایند که انیقام بس عالیست شرح آن در بیان نگنجد **قوله** مجملش گفتم نکردم زان بیان ۱۲ روز هم لب ها بسوز و هم دهان ۱۲ چون ذکر لب سوختن در میان آمد میفرمایند که از شبهای این لبها که آلت نطق عامه است مراد ما ست بلکه مجاری آثار قلب مراد ست که قلب چون دریا باشد و مجاری آن بنزلهٔ ساحل دریا کما قال **قوله** من چو لب گویم لب دریا بود ۱۲ من چو لا گویم مراد الا بود ۱۲ یعنی نفی تشخصات

تا مظهر آن در شهادت وجود خارجی نگیرد ظهور آن سر تحقق نپذیرد و اصل این سخن آنست که صفات ذاتی دیگر است و صفات اضافی دیگر اگر همه صفت ها یکسان بودی حکم لا یزال العبد یتقرب الی بالنوافل حتی احبه چگونه راست آمدی زیرا که صفت حب خود را موقوف کرد بر عمل عبد و معنی این نه آن باشد که بعد عمل عبد حق را صفتی که نبود پیدا شود و چه تقریر او محال بوده بلکه متعلق حب چون پیدا شود صفت حب از خفا بظهور آید چنانچه زید را اگر فرزند نباشد خدا را خالق فرزند نتوان گفت چون فرزند پیدا شود خالق والد او توان گفت پس معلوم شد که وجود متعلق موقوف علیه ظهور بعضی اسرار است و ازین لازم نیاید که حضرت آدم و عیسی و خلیل و جبریل را قابلیت القا بان سر نبوده و اعتراض بر حق نتوان کرد که با وجود علوم مرتبه نبوت و افضلیت انبیا بر سائر انام چه بر آنها کشف نکرد سوم صوفیه را مذهب ست که در هر ذره از ذرات کائنات غلبه اسمی از اسما و سلطان صفتی از صفات ظاهر تر باشد و اگر چه هر یکی مظهر جمیع اسما و صفاتست و این غلبه سبب تجلی جزئی شود و اختصاص احدی بجزئی خاص مقتضی فضل او نباشد چنانچه در قصه شیر و روباه بالا گذشت قوله انچه حق آموخت مر زنبور را ۱۲ آن نباشد شیر را و گور را ۱۲ انچه حق آموخت کرم پیله را ۱۲ هیچ پیلی داند آنکون حیله را ۱۲ ابو طالب مکی گوید لا تجلی الحق فی صوره مرتین ولا فی صوره الا اثنین و این از کمال قدرتست زیرا که تکرار تجلی از عجز باشد فافهم قوله من کسی از ناکسی دریافتم ۱۲ پس کسی در ناکسی دریافتم ۱۲ بموجب این تقریر دریافتن کسی عبارت از مرتبه فنا را الفنا باشد که آنرا بی اثبات و بیذات و بی نفی فرمودند حاصل معنی آنکه بعد فنا را الفنا با نیخطاب مشرف گردیدم اما از ین مقوله که سر آلهی بر من بکشوف شد یا نشد تصریح نفرمودند زیرا که حق تعالی در کتمان آن سر هر گاه اهتمام فرموده باشد از مولوی همان زید که بیان آن مبهم و اگذارند بعد ازان فضل حق تعالی که در حق بندگان واقع است و رضی الله عنهم و رضوا عنه و یحبهم و یحبونه بر سبقت نوازش او بر رضا و محبت و شاهد عادل اند بیان میفرمایند تا ترا در وقوع انیخطاب شبهه نرود و متیقن شده که ظهور کمال در صورت نقصان من حیث المجاز هم شواهد بسیار دارد پس بدانی که محبت و رضای خالق است کما قال قوله جمله شاهان بنده بنده خودند ۱۲ تا جای که میگوید قوله چونکه عاشق اوست تو خاموش باش ۱۲ او چو گوشت میکشد تو گوش باش ۱۲ مراد آنست که هر چند سبقت در محبت از حق است بنده را باید که خود را محبوب نداند و مغرور نشود و در مقام ادب و فرمان برداری باشد مثلاً اگر شیخ بر مرید عاشق شود باید که لوازم عاشقی بجا کند و شر الطرد مرید بجا آرد قوله بنده کن چون سیل سیلانی کند ۱۲ ورنه رسوائی و ویرانی کند ۱۲ یعنی اگر به سر محبت حق پی بردن ترا از جا برد و جوش مستی افزاید زبان نگاهدار و افشای راز مکن

کاچنان ماهی نهان شد زیر میغ ۲ افسوس هر حال ناقص که جانرا سوخته و چراغ تن افروخته **قوله**
چون زنم دم کاتش دل تیز شد ۲ شیر هجر آشفته و خونریز شد ۲ هجر غافل شدن از روح و بعکس روح
قانع شدن و در آمدن ماه روح در زیر میغ **قوله** آنکه او هشیار خود تندست و مست ۲ چون بود او
چون قدح گیرد بدست ۲ شیر مستی کز صفت بیرون بود ۲ از بسیط مرغزار افزون بود ۲ تمهید عذر
و اظهار مغلوبیت خود در ورود احوال و بلند افتادن نشاهستی که برخلاف ظاهر اگر حرفی سر زند
ظاهر بنیان مواخذه نفرمایند **قوله** قافیه اندیشیم و دلدار من ۲ گویدم مندیش جز دیدار من ۲ گویا از
فرط حال توقفی در قافیه واقع شد و سبب توقف خطاب الهی بوده که اخبار ازان ننماید بآنکه قافیه
اندیشیدن در بند حرف و صورت بودن باشد و این تعمیم خسارنیست **قوله** حرف چه بود تا تو اندیشی
ازان ۲ صوت چه بود خار دیوار زدان ۲ یعنی حرف خار بند و حصار معنی است ۲ **قوله** حرف صوت
و گفت را برهم زنم ۲ تا که بی این هر سه با تو دم زنم ۲ آنمی کز آدمش کردم نهان ۲ با تو گویم ای تو
اسرار جهان ۲ آنمی را که نگفتم با خلیل ۲ آنمی را که نداند جبرئیل **مقوله** حق است ۲ آنمی کز موسی
مسیحا دم نزد ۲ حق ز غیرت نیز لبی ما هم نزد ۲ **مقوله** مولوی ست که در بعضی نسخ بی ما و ما هر دو یکیست
یعنی با ما چه که لبی ما هم آن سر نهانی را ظاهر نکرد و کنایه از انکه با وجود نفی هستی و فنا د تقید هم عبرة الهی آن
سر نهفتی در معرض ظهور نیاورد چنانچه خود تقریر میکنند و از لفظ ما فارسی که بمعنی سخن باشد انتقال میفرمایند
با د عربی اگر موصول باشد بمعنی اثبات و اگر نافیه باشد بمعنی نفی باشد و حالت خود را نشان میدهند که من از
هر دو یکیرا نمیتم اثبات خود چه گنجایش دارد و چون نفی هم بوجهی مستلزم اثبات است زیرا که چیزی اگر نباشد
چه چیز منفی شود از نفی نیز درگذشته بندات و بی نفی شده ام و بفنا د الفنا رسیده ام شک نیست که بموجب
این تقریر هیچ اشکال پیش نمی آید و اگر بی ما هم نزد با نیستی گفته شود که با د در لفظ غیرت آنست مگر آنکه
بگوئیم که غیرت بجهت آنکه انتفاد وعده نشود آن سر را بر مولوی آشکار اگردانید و در نصورت رفع توهم
تفوق و تفضل که بحسب ظاهر ازین ابیات مفهوم میشود باید کرد و تدارک این بسه وجه میشود یکی آنکه مراد از
لفظ دم ولایت محمدی علیه افضل الصلوة و اکمل السلام باشد یعنی حق تعالی بوعده شود و نمود انیر تبه علیا مرا
نخازش فرمود و شک نیست که ولایت آنحضرت مخصوص ذات آنحضرتست اما یکی از امت و یرا اگر وقوف
بر مدارج بهیه آن بطفیل آنحضرت حاصل شود بموجب تفضل او بر سائر انبیا نخواهد بود زیرا که اکرام تابع
رامع متبوع است دوم آنکه هر سر را بمقتضای الامور مرهونة بوقتها وقت معین ست که قبل از وقت
از خفا بر نیاید مثلا آنچه مقدر شده باشد که در فلان وقت بر فلان یکی از امت محمدی کشف خواهد شد

از ذکر حق است مرا یاد ده که از لذت آن این بحث فراموش شود و میان ما و تو جدال نماند **قوله**
ایدر یغا مرغ خوش پرواز من بد ز انتها پریده تا آغاز من بد تاجر پیش طوطی تضرع میکند که تنها تو از
نقص تن پرواز نکرده بلکه انجام و آغاز من تمام پریده و رفته که نه از انتهای کار خود خبر دارم نه از
ابتدا **قوله** عاشق ز نخست نادان تا ابد بد خیز لا اقسم بخوان تا نی کبد بد اشارة لقد خلقنا الانسان فی کبد
حق تعالی قسم یاد کرده میفرماید که انسان در کبد و جگر خواریست از زمان ولادت و رضاع تا هنگام
موت و خواجه تاجر خود را نادان خوانده **قوله** ایدریغ من خیال دیدنست بد روز وجود نقد خود بهر بدست
یعنی دریغ از جهت آنست که ترا چنانچه میدیدم باز نبینم و اینخیال سرسری نیست بلکه خود را در غم تو هلاک
کردن و از هستی انقطاع جستن ست ۵ غیرت آن باشد که او غیر همه هست بد آنکه افزون از بیان
مدعاست سر غیرت را بیان میکند که وجود مطلق غیر وجود امکانست زیرا که هستی غیر نیستی باشد و شان
هستی بزنتابد که نام وجودات کونی اطلاق یابد ازین سبب هستی ما را نیست کرده اند **قوله** هر چه روزی
داد و نداد آمدم بد روز اول گفته تا یاد آمدم بد تاجر میگوید که حق تعالی انچه روزی داد و آنروزی که
نداد آدم را یعنی نداده پنداشتم آنرا و شکر انعام بجا نیاوردم و آنرا زیرک از اول ذکر کرد تا یاد
آمد مرا که شکر نعمت بتقدیم رسانید زیرا که طوطی پیوسته نام خدا میگوید پس بذکر انعام و اکرام است **قوله**
طوطی کاید ز وحی آواز او بد بجای لفظ وحی لفظ اوج هم دیده شد اگر وحی خوانده شود یعنی الهام
و اگر اوج باشد عالم علوی مولوی اینجا انتقال فرمودند از طوطی تاجر بطوطی روح انسانی **قوله** پیش
از آغاز وجود آغاز او بد مراد از وجود نشاء عنصری و عالم اجسام بمقتضای خلق الله الارواح قبل
الاجساد بالفی عام **قوله** عکس او را دیده تو بر این و آن بد عکس طوطی روح یعنی از آثار و صفات
او که سبب و حرکت قوالب گردیده و حاصل معنی آنکه طوطی تو در باطن نهانست اگر همت مشاهدهٔ او
برگماری فریفته عکس او نشوی و در طلب شکار سایه از صید مرغ باز نمانی گمار **قوله** می برد شادیت
را تو شاد از و بد می پذیرد ظلم را چون داد از و بد می برد عکس ست یعنی محکوم سایه کشتی و انیظلم را
عین عدل تصور کردی تا بحدیکه جانرا بهر تن سوختی و حال آنکه تن را برای جان بایستی سوخت چنانچه من که
اجلال الدین رومی ام تن را برای جان سوختم پس میفرمایند **قوله** سوختم من سوخته خواهد کسی بد تا ز من
آتش زند در هر خسی بد یعنی غیر حق که بمنزله خس و خاشاک ست اگر میل سوختن نداری آتش عشق از من بستان
قوله سوخته چون قابل آتش بود بد از ین سخن مراد نابود شده مثل شخصی که جانرا در هوای تن سوخته **قوله**
سوخته بستان که آتش کش بود بد از ین سوخته فتیله چقماق مراد ست **قوله** ایدریغا ایدریغا ایدریغ

یعنی محکوم پادشاهان صورت بودن سهل کاریست جهدی که صاحبدل اندر دلهای شما حکم رانی میکند دست ارادت بدامن آنها باید برد قوله پس نباشد مردم الا مرو ملک رای ولی که نظر او از راه پیش بینی آثار افعال و اعمال را اول دیده هر فعل و عملی را که خواهد بگرداند بقدرت حق کار کند قوله من تمام انیرا نیارم گفت ازان رو منع می آید ز صاحب مرکزان رو مراد از صاحب مرکز ان آنطائفه اند که در محو و سکر از شطح محترز باشند و خود مراتب از دست ندهند یعنی بموجب منع ایشان سر قدرت کمال درویشان پیش ازین بیان نمیکنم پس انتقال کرد به بیان قدرت حق تعالی در همه ابواب چه در تذکیر و انشا و چه در اظهار امور و اخفا اشیا لیلا و نهارا چنانچه میفرمایند قوله چون فراموشی خلق و یادشان رو بادیست داور سد فریادشان رو الی آخر بعض الابیات الآیة قوله صورتی کان بر نهادت غالب است رو اشارت بحدیث کما تعیشون تموتون و کما تموتون تبعثون قوله هر چه بینی سوی اصل خود رود رو جزو سوی کل خود راجع شود رو ختم کرد سخن بدانکه سر رشته امور پیوسته است بانچه در علم ازلی مقرر و مقدر گشته

شنیدن آنطوطی حرکت طوطیان و مردن او در قفص و نوحهٔ خواجه قوله الدیک ندا

مرغ خوش الحان من رو روح رو روضهٔ رضوان من رو تنبیه است بر آنکه هرگاه خواجه تاجر در مفارقت طوطی چندین نوحه وزاری کند سالک را در فراق قرب الهی و تمنای تجلیات نامتناهی لحه از ناله و بیقراری فارغ نباید بود قوله ای زبان تو بس زبانی مر مرا رو چون توئی گویا چه گویم مر ترا رو این ابیات که در ملامت زبان واقع شده انشاء کردهٔ زبانست گاه خود را نصیحت و گاه ففیحت کند بر قول این چه اعتماد انظر الی ما قال و لا تنظر الی من قال قول حضرت امیر مراد آنست گویا خاصه از برای زبانست قوله در نهان جان از تو افغان میکند رو گرچه هر چه گویش آن میکند رو یعنی جان مور زبانست زیرا که اگر امور بتخاطب صورت می بندد قوله این زبان هم کنج بی پایان توئی رو ای زبان هم در دل پایان توئی زیرا که معانی معبر بآلت زبانست و معانی را نهایت نیست و رنج بیدرمان از نخیست که ناگاه بهوای نفس حرف ناملائم از و سر زند که تاویل را نشاید قوله هم سفیر و خدعه مرغان توئی رو هم انیس وحشت هجران توئی رو یعنی بصورت و نطق هر مرغی را که خواهد بدام در کشد و آواز او را فریضه انیس وحشت هجران او شود قوله چند امانم میدهی ای بی امان رو ای تو زده کرده کمین من کمان رو از فراق طوطی تاجر بیچاره آرزوی مرگ می کند قوله یا جواب من بده یا داده رو یا مرا از اسباب شادی یاده ستمگاری زمان تعداد کرده از زبان درخواست سه چیز میکند که اگر ستم نکرده جوابی بگو و مرا ساکت کن با قسامهای معترف شوکه در نصورت داد دل مظلوم داده باشی اما از اسباب شادی که کنایه

باشند نه آثار دیگر و همچنین جماع پس باید دانست که اصل فعل عبد وجه موالید و نتایج آن فعل از روی حقیقة
اسناد آن بواجب تعالی باشد و از روی مجاز ممکنات تغیر و تبدیل آن موالید و نتایج مقدور هیچ احدی
نباشد مگر حق جل و علا یا ولی که قائم مقام حق تعالی باشد چنانچه میفرمایند قوله بسته درهای موالید از سبب
چون پشیمان شدی زاندست رب ۰ بجای دست رب بالطف اب هم در بعضی نسخ دیده شد و بر هر دو تقدیر
حاصل بسته دست بالطف ربست و حاصل معنی آنکه اولیا را در مقدرات امور دخل داده اند که در موالید
افعال و نتایج ظهور نیافته تصرف توانند کرد مثلا یکی بسببی دلی در حق شخصی دعا بد کرد و باز از ان دعا
پشیمان شد دست حمایت رب از پشیمان شدن او در موالید آن سبب را ببندد و بسته گرداند تا آثار
خذلان بحال مدعو علیه عائد نشود و هلاک نگردد و اینجاست که میفرمایند قوله اولیارا هست قدرت از اله
سیر بسته باز آرندش ز راه ۰ همین صورت هو هو در دعای خیر نیز متصور نباشد باقی دلائل و شواهد در ابیات
آینده مذکور ست قوله از همه دلها چون آن نکته شنید ۰ آن سخن را کرد و محو ناپدید ۰ متهم همان مدعاست
یعنی نکته سخنی مثلا ولی در حق کسی گفت و دلها همه متوجه آن گردید که آن گفته را نا گفته کند بسبب توجه قلوب
بتواند آن سخن را بهر از دل خود و چه از دلها محو ناپدید گردانید و نگذاشت که آثار و موالید آن نکته بظهور
پیوندد اگر ترا در قبول این معنی استادگیست حجت از آیات قرآنی بر تو تمام گردانیدیم چنانچه میفرمایند قوله
گرت برهان باید و حجت نی ۰ باز خوان هین آیهٔ او ننسها ۰ قال الله سبحانه ما ننسخ من آیة او ننسها نات بخیر منها
او مثلها هر چه منسوخ میگردانیدیم از آیه قرآن بر وفق مصالح خلق و مقتضای زمان یا فراموش میگردانیم
و از دلها می بریم بیاریم بهتر از ان آیه منسوخ چنانچه مصابرت یک غازیرا باد و تن منسوخ کرد و یا یک تن مقرر
سیاست یا بیاریم مثل آن که نسخ کرده ایم چون تحویل قبله از بیت المقدس بکعبه چون جهودان از حکمت
الهی در نسخ احکام غافل و جاهل بودند و میگفتند که نسخ پشیمانیست و آن بر خدا روا نبود این آیه نازل شد
آگاه باش که حق تعالی درین آیه فعل انسانه انسبت بذات خویش داد و در جای دیگر اسناد انسان با اولیای
خویش میکند از فقرا صحابه که اصحاب صفه بودند یا عامه اصحاب علی اختلاف الروایتین و میگوید انه کان
فریق من عبادی یقولون ربنا آمنا فاغفر لنا و ارحمنا و انت خیر الراحمین فاتخذتموهم سخریا حتی انسوکم
ذکری و کنتم منهم تضحکون انی جزیتهم الیوم بما صبروا انهم هم الفائزون مخاطب در فاتخذتموهم و انسوکم ترکیبان
مناهی و ملاهی اند که همت بر سخریه و استهزا از آن اولیا گماشتند تا اولیا خدا از دل آنها محو گردانید ذکر
حق را ذکر انیمر تبه است انچه در چند بیت آینده بطریق رمز و ایما مولوی درج فرموده اند فتنبه و تبصر قوله
صاحب دل شاه دلهای شماست ۰ مراد از ده ملت صوریست

یعنی در خانه نطق اگر خواهید در آئید راه در آمدن سمع است و راه تحصیل غرض بسبب قوله زین سخن گر نیستی
بیگانه رو دلق و اشکی گیر و جو و یرانه رو یعنی از این سخن اگر بیگانه مطلق نیستی و آشنائی فی الجمله داری طریقه
زاری پیش گیر و از خلق کناره کن که زاری باری دهد و لقمه نکته را چنان بر کامل حلال کرد بر تو هم
حلال کند قوله در طلب میباش رهم در طلب او رو بضم طا و سکون لام یعنی قوم و جماعه قوله بوستان
از ابر و خورشید است باز رو یعنی گشاده و منبسط و بعضی تازتا را منقوطه خوانند و گویند تاز مخفف لفظ تازه
باشد قوله گر تو این ابنان زنان خالی کنی رو ابنان کنایه از شکم است قوله طفل جان از شیر شیطان
باز کن رو بعد از انش بالملک ابنا زکن رو شیر شیطان خطوط نفسانی قوله بر دم از بیدانشی و خد نساف
اصل نساف بمعنی قلع است یقال نسفت البناء ای قلعته و اینجا مراد قلع علم است و اگر بشین منقوطه خوانند
بمعنی جنون باشد قوله فعل ها در غیب اثرها نما ذنیست رو آن موالیدش بحکم خلق نیست رو یعنی چنانچه چون
سخن از زبان بیرون جهد و آنرا اثرها در پی باشد همچنین هر فعل که از بنده صادر شود اثرها بران مترتب
شود که زمام آن آثار در دست فاعل آنفعل نباشد بلکه آن آثار مخلوق حق تعالی باشد پس افعال ما اصل
دام نتائج است و موالید فرع و اثر و آن موالید حق است لیکن چون نتیجه فعل است منسوب باست مثل تیری
که زید بر عمرو انداخت و مجروح ساخت جراحت فعل زید است و وجعی که از ان متولد شد مخلوق و همچنانکه نسب
اوجاع بحسب خلق بسوی حق است بحسب تولد از فعل زید بسوی زید است اما نسبت اولی که باحق است حقیقی
و نسبت ثانی که بازید است مجازی بود پس صحیح باشد که گویند سبب قتل عمرو فعل زید بوده همچنین صحیح باشد که گویند
سبب موت عمرو اوجاعی بود که مخلوق حق تعالی بوده نه مخلوق زید و در همه افعال این دو نسبت معتبر است
نسبتی بحسب حقیقة بلا شرکت غیر بسوی حق تعالی و نسبتی بحسب مجاز بعبد و چنانچه حضرت مولوی میفرماید
قوله لی شریک جمله مخلوقی خداست رو آن موالید از چه نسبت شان باست رو اثبات لاحقه موضح هیز
مدعاست قوله زید رسانی آمدم از مرو از اجل رو در دو یا میرانداز آنجا تا اجل رو آنجا اشارة بمجل زخم عمرو ست
یعنی تا وقتیکه اجل عمرو مجروح برسد در دو در طغیانست چه شد که زید از ترس فعلی که از و صادر شد
همانده میرود بی آنکه زید حی و قائم و موجود باشد باختیار اصل فعل که رمی ست اوجاع هم منسوب باو خواهد
بود و هر چند پیش از عمرو مرده باشد اما قتال عمرو ست همچنین گشت و دم و دام و جماع آن موالید است
حق را مستطاع تمثیلات دیگر برای اثبات همان مدعا میگذرانند که کشت بمعنی زرع فعل عبد ست و تا
بحاصل آید هر چه بران متفرع شود از نتائج نه باختیار عبد باشد و همچنین که بمعنی فریب باشد فریب
از عبد ست و دیگر نتائج نه از عبد و همچنین دام که صیاد بهین کند و نتائج از و زاید دام نهادن کار صیاد

نعمر دانم ماند در دو در دو دیو

اولیارا سند سازند و بار تکاب منهیات پرداز ند و ندانند که مراد از عدم پرهیز و رهبا حاست نه در محرمات
که آن عامه و خاصه و ناقص و کامل را در ورطه هلاک اندازد نعوذ باللہ من ذلک **قولہ** دست او دست کارها
دست خداست نه زیرا که رد و نفرت از حق یافته و بحکم ید اللہ فوق ایدیهم بقدرت الٰہی کار میکند **قولہ**
جهل آید پیش او دانش شود نه زیرا که مجهول را بحکمت عملی یعنی ناقص که بغرض نفس و دستویت شیطانی
کار کند کاش تبا گردد و مانند مریض باشد که تدبیرات او در مرض او بیفزاید **قولہ** کفر گبر و کامل ملت شود نه
مراد از کفر انچه در نظر عوام حسن آن مستور باشد و طعن را شاید و بدان تکفیر کنند و مراد از ملت ملت بیضا
است زیرا که مطلق متصرف بفرد کامل میشود و حاصل معنی آنکه کاملان این طریق چیز یرا که نزد تو کفر محض است اگر
اختیار کنند آنچیز عین اسلام شود نه بنجی که ترا مجال انکار نماید یا آنکه مراد از کفر حقیقی باشد که اگر بضرورت آنرا
اختیار کنند ماهیت کفر منقلب گردد و اسلام شود چنانچه کیمیا گر اگر خاک بر دارد زر شود **قولہ** ای مرے
کرده پیاده با سوار نه سر نخواهی برد اکنون پایدار بر پیاده مقلد و سواره محض یعنی مقلد را مرتبه با محقق
نرسد اگر بکنند شل ساحران که با موسی کردند بس بزد تعظیم ساحران موسی را علی نبینا و علیه السلام
الخ **قولہ** زانکه گفتندش که فرمان آن تست نه گر بیخواهی عصا انگن نخست نه مضمون آیه قالوا یا موسی اما ان
تلقی و اما ان نکون نحن الملقین **قولہ** انقدر تعظیم وی شانرا خرید نه گر مری آندست و پاها شان برید نه یعنی
همین مقدار تعظیم که ساحران حضرت موسی را مقدم داشتند ایشانرا خرید و هدایت و ایمان بخشید و استقامت
داد که فرعون دست و پای آنها ار ستیزه برید اما از دین برنگشتند و در جواب فرعون گفتند لا ضیر انا الی ربنا
لمنقلبون و ایدی و ارجل خود را فدا ساختند **قولہ** لقمه و نکته ست بر کامل حلال نه تو نه کامل مخند بیاش لال
از نجا انتقال فرمودند بجانب مبحث اصل که چنانچه لقمه کامل را زیان ندارد نکته هم زیان ندارد و مراد از
نکته سخنی ست که بحسب ظاهر آنرا جرح کنند و فی الحقیقه مردود نباشد مثل کلمات حسین منصور و ابی یزید بسطامی
و همچنین از لقمه مراد خورشی است که کامل را بحسب کشف اشتباه ازان برخاسته باشد که او در نظر ناقص شبهه
ناک نماید اما لقمه که حرام صرف باشد نه ناقص را حلال باشد نکاهد نه **قولہ** گوش ها را حق بفرمود و انصتوا را ی
اسکتوا کما قال اللہ عز و جل و اذا قرئ القرآن فاستمعوا له و انصتوا لعلکم ترحمون چون خوانده شود قرآن
در نماز پس بشنوید مرا و با مام تلاوت نکنید و خاموش باشید شاید که رحمت کرده شوید ظاهر لفظ مقتضی
وجوب استماع قرات قرآنست هر جا که خوانند اما عامه علما بر آنند که در خارج صلوات مستحب است **قولہ**
کودک اول چون بزاید شیر نوش نه مدتی خاموش باشد جمله گوش نه مع ابیات ما بعد اشارتست بانکه اگر
ناقص رعایت ادب با کامل بجا آورد کامل شود **قولہ** ادخلوا الابیات من ابوابها نه اطلبوا الارزاق من اسبابها

در قفص قالب اگرچه مرغ روح ضعیف مینماید اما سعت باطن او بغایتی که آسمان با آفتاب و ماه و سلیمان سپاه در وی کم ست ۵ چون بنالد زار بی شکر و گله ۵ در زمین چرخ افتد زلزله ۵ یعنی زاری او نه از بی طلب نعمت است و نه از راه شکایت بلکه بسبب غلبه عشق و محبت مینالد چنانچه حافظ شیراز گوید ۵ بنال بلبل اگر با منت سر یاریست ۵ که ما دو عاشق زاریم و کار ما زاریست **قوله** ذلت او به زطاعت نزد حق ۵ چنانچه ذلت آدم و طاعت شیطان پس زلتی که تا آل آن مغفرت باشد بهتر از طاعت با عجب ریا **قوله** پیش کفرش جمله ایمانها خلق ۵ خلق جامه کهنه پاره پاره و مراد از کفر ایمانیست که محجوبان آنرا کفر گویند و بدان تکفیر کنند اولیا را و ایمانها عبارة از اعتقاد است اصحاب حجب که از یقین دور باشد لاجرم خلق بود **قوله** لامکان فوق وهم سالکان ۵ و انخلود دل عارفست از قیود اضافی **قوله** بل مکان لامکان در حکم آن ۵ یعنی مراتب فنا و بقا و نسبت های امور ثبته و منیفه در حیطه ضبط او متحقق باشد زیرا که نزد محققان ارواح را تفرقات غریبه باشد شبانه که انچه در طور بشریت خرق عادت نماید در طور روحانیت عادت باشد ۵ از نیست که بشرح آن پردازند و کشف حقیقة روا ندارند و بر مزاشارت اکتفا کنند چنانچه مولوی میفرماید **قوله** شرح این کوته کن و رخ زین بتاب ۵ دم مزن و الله اعلم بالصواب این زبان چون سنگ و خم آهن وش است ۵ و انچه بجهد از زبان چون آتش است ۵ انتقال از حکایت بنصیحت که گفتار زبان مانند آتش ست و آتش هم نافع است و هم ضرار برای ساختن اطعمه و نرم کردن انچه در وصلابتی باشد نفع بخشد و برای سوختن و تلف و هلاک گردانیدن ضرر رساند **قوله** سنگ و آهن را مزن برهم گزاف ۵ که زنوی نقل و کاه از روی لاف ۵ یعنی بی دلیل و حکمت سخن مگو **قوله** زانکه تاریکیست هر سو پنبه زار ۵ در میان پنبه چون باشد شرار ۵ یعنی نفوس عامه از لاف و گزاف زود متاثر شود و فساد انگیزد **قوله** ظالم آنقومی که چشمان دوختند الخ طعن بر مقلد است که نکته های توحید را بر عوام عرض کنند و خلق را در ضلال اندازند **قوله** روبهان مرده را شیران کنند ۵ ضمیر آن بجانب سخن راجع است و روباه که دم از شیری زند مفاسد انگیزد پس ایمصراع در ذم سخن است نه مدح آن **قوله** جانها در اصل خود عیسی دمند ۵ یکدمی زخمند و یکدم مرهمند ۵ یعنی ارواح را در اصل قابلیت احیا بود چنانچه عیسی را لیکن بسبب علائق حجاب عارض گردیده و اینحال پیدا کرد که گاه کار زخم میکنند و گاه کار مرهم اگر حجاب مرتفع شود و تصرف عیسوی موجود است **قوله** نفخ ۵ روح القدس ار باز مدد فرماید ۵ دیگران هم میکنند انچه مسیحا میکرد ۵ **تفسیر قول شیخ فریدالدین عطار** تو صاحب نفس ای غافل میان خاک سخن میجوز الخ **قوله** صاحب دل را نداند آنزمان ۵ یعنی زناوقه خذلهم الله تعالی اینچنین سخنان کمال

مع الله فلیجلس مع اهل التصوف قوله آن رسول از خود بشد زین یکدو جام ۰ نی رسالت یاد ماندش نی کلام ۰ کنایه از انکه همه کس را حوصله استماع تمام اسرار نباشد یا کنایه از انکه چون استعداد جامع قوی افتاد مستی که دیگر انرا از خالی کردن فراهم آید او را نیوشیدن یکدو ساعت دست دهد قوله نان مرده زنده گشت و باجر ۰ یعنی جز دیدن انسان پاره از انسان باشد قوله انبیا و اولیا را دیده گیر یعنی فرض کن که بصحبت انبیا و اولیا رسیدی و فائده ندیدی و حاصل ابیات این داستان آنکه دست بدامن پیر آگاه باید زد و اگر صحبت بزرگی دست ندهد در پناه کلام الله باید گریخت و متوجه انبیا و اولیا باید شد تا طوطی روح ترا طریقه اخلاص از قفص تن تلقین فرماید قوله هر بدی که تو کنی در خشم و جنگ ۰ باطرب تر از سماع نای و جنگ ۰ یعنی آن بد در نفس الامر بدنیست از سر خشم و جنگ است و جنگ معشوق از صلح خوش آینده تر باشد کما قیل قوله شوم هلاک چو عیزی چو زد خدنگ ترا ۰ که دائم اشتبی در قفاست جنگ ترا ۰ قوله نالم و ترسم که او باور کند ۰ و ز ترحم جور را کمتر کند ۰ یعنی ناله عاشق از جفای معشوق نه از عدم رضا و قلت وفاست بل از انجهت است که ناله عشاق باعث رونق بازار معشوق است کما قیل قوله در هم نشود طبع گل از ناله بلبل ۰ آواز گدا رونق بازار کریم است ۰ قوله عاشقم بر قهر و لطفش بحد وین عجب من عاشق این هر دو ضد ۰ اشاره بمرتبه حصول رضاست چنانچه باید گوید که اگر مرا جاودانه در دوزخ اندازد راضی تر باشم از کسی که در جنت اعلی باشد و تقدیم قهر بر لطف اشعار بر آنست که محبان صادق اولا را پیشتر اهتمام در شان قهر و بلا باشد زیرا که قهر در حقیقه لطف خفی ست که از نظر اغیار پوشیده است و لطف نهانی بحال عاشق خوشتر اما استعجاب بنا بر ضدیت این قهر ست با لطف بحسب صورت والا در مرتبه رضا تسویه دارد و نیز مصدر هر دو یکیست چنانچه میفرماید قوله عشق من بر مصدر این هر دو شد ۰ چون نباشد کز دوی نیست بد قوله او سد از زین خار در بستان شوم ۰ همچو بلبل زین سبب نالان شوم ۰ یعنی از فراق جفا آنقدر مخطوظم که اگر بگلستان و گلزار مجبورم واقع شود از فرقت خار در فغان شوم قوله عاشق گلست و خود گل است او ۰ عاشق خویش است عشق خویش جو ۰ بدانکه از بلبل طائر روح مراد است و روح را حق جل و علا بخود اضافت کرد از انجهته روح مجرد را کل خوانده صفت اجنحه طیور عقول الهی قوله قصه طوطی جان زنیسان بود ۰ کو کسی گو محرم مرغان بود ۰ یعنی مثل طوطی جان مثل طوطی آن تاجراست که هر دم سلام بار واح مجرده میگوید و رهائی از قفص تن میجوید قوله گر یکی مرغی ضعیف بیگناه ۰ در اندرون او سلیمان با سپاه ۰ یعنی کجاست آن مرغ روح که مرئی و بیگناهی عبارتست از انکه گرفتاری جان در حبس ابدان و قیود بشریت بحسب ترتیب آثارست نه بسبب آنکه گناه کار است

عقلا مثل لازم و ملزوم و نافی و مقتضی و غیر ذلک که در کتب اهل مناظره است باقی و برجا نماند ان الملوک اذا دخلوا قریة افسدوها و جعلوا اعزة اهلها اذلة **قوله** زانکه بنیائی که نور ش بارغ است ۲ از دلیل چون حصا کش فارغ است ۲ بنیا آنکه بنور جان پی بیند و عصا دلائل عقلی و عصا کش عقل **قوله** یک سبد پرنان ترا بر فرق سر بدالخ یعنی عجب از تو که جان آگاه داری آنرا کار نمیفرمائی و دلائل عقلی برای اطمینان قلب از حکما طلب میکنی **تفسیر آیه و هو معکم اینما کنتم قوله** بار دیگر بالقصه آمدیم ۲ ما از ان قصه برون خود کی شدیم ۲ یعنی قصه میان معیت حق که شروع کرده بودیم و در میان بحث جبر آمد از انجمله معترضه در گذشته باز بر همان قصه آمدیم **قوله** گر بگویم ابر بر رزق ویم ۲ در نخندیم آنزمان برق ویم ۲ رزق اینجا بمعنی آب صاف ست **قوله** ما کنیم اندر جهانیم هیچ هیچ ۲ چون الف او خود چه دارد هیچ هیچ ۲ یعنی مراتبه مقیده ازان حیثیت که قیود مطلق است و با قطع ازان معیت هیچ نیست **سوال** کردن رسول روم از حضرت عمر رضی الله عنه **قوله** از عمر چون آن رسول این را شنید یعنی جوابیکه حضرت عمر سوال او را فرمودند **قوله** گفت تو بخشی شگرفی میکنی ۲ معنی را بند حرفی میکنی ۲ اشارتست بانکه بحث ابتلای ارواح باشباح و تعلق آن بقوالب و ثمرات و فوائد مرتبه بران اعظم مباحث است **قوله** بند حرفی کرده تا بادرا ۲ از باد باد انفاس مراد ست که حامل معنیهای خاصی از ماست و از برای فائده در مواد الفاظ بند کرده شده پس که قصد فوائد در افعال و اقوال داریم آنکه علم او منشا فوائد باشد و روح را بیفائده متعلق ببدن چونکه داند **قوله** آنچه دم نطقت که جزو جزو هاست فائده شد کل کل خالی چراست ۲ از دم نطق گویائی مراد ست **قوله** آنچه دم لطف که جان جلناست ۲ چون بود خالی ز معنی کوئی راست ۲ یعنی دم لطف آلهی که روح انسانیست آنرا جان جانها ازان خوانده که مدبر سائر ارواح است و ابیاتی که تا آخر داستان می آید مقوی و مؤید آنست که ابتلای روح بابدان تمامش فائده است و شکر نعمت فائده باید گفت و روی از جدال برتافته اعتراض نباید کرد **قوله** معنی اندر شعر جز با خبط نیست ۲ چون فلاسنگ است و اندر ضبط نیست ۲ عذر تنگی عبارت میخواهد که در تنگ نظم این مقصد عالی چنانچه باید در نمی آید بدانکه طائفه مکیان از حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله وسلم سه چیز سوال کردند از اصحاب کهف و ذوالقرنین و حقیقة روح دو سوال را جواب آمد و در بیان حقیقة باقی ایهام آمد چنانچه کریمه **ویسئلونک عن الروح قل الروح من امر ربی** دلالت بران میکند و آیة **وما اوتیتم من العلم الا قلیلا** نیز در عقب این آیة نازل است لهذا حضرت مولوی اتباعا لامر الله و سنة رسول الله اکتفا باثبات فائده نمود و بشرح فوائد اقدام نفرمود در معنی **من اراد ان یجلس**

نسبت معتبر نبودی مواخذه بر مکلف نبودی چنانچه فرمایند قوله گر نبودی فعل خلق اندر میان بر پس مگو
کس را چرا کردی چنان بر دو مردم دیگر چون قوت ملاحظه هر دو نسبت ندارند یک نسبت از نظر ایشان
باز میماند ازین سبب جبری میشوند یا قدری و فی الواقع بحسب قوت عقل و حواس یک جهته پیش نمیتوان
ملاحظه کرد مگر باحاطه روحی که وسیع و لطیف است و در ان واحد احساس هر دو نسبت تواند کرد و
حاصل تمام ابیات آینده انیست والله اعلم بالصواب قوله پیش و پس یکدم نه بیند هیچ طرف یعنی گوشه
چشم از ادراک متقابلین که امام و خلف است در یک حال عاجزست قوله چون محیط حرف و معنی نیست
جان بر چون بود جان خالق این هر دو آن یعنی هرگاه نفس ناطقه انسانی محیط حرف و معنی در یک
آن نگردد چگونه تواند که دو جهت پیش و پس را دفعة واحدة ملاحظه باشد مگر وقتیکه تواند دو جهت را
خلق کرد چون قادر بر خلق اضداد و متقابلات غرض دیگری نیست نفس انسان عاجزست از ادراک
لفظ و معنی در یک حال و ادراک دو جهت باهم و ادراک فعل حق و فعل عبد معا و این اشعار غالبا
در رد مذهب آن طائفه است که آدمی را خالق جزو شمرده اند کما قال الله عز و جل والله خلقکم و ما تعملون قوله
واندار دکارش از کارگر بر لا یشغله شان عن شان یعنی باز نماند ارد حق تعالی را کاری دیگر قوله گفت
ایزد جان مارا مست کرد بر چون نداند آن کرا خود هست کرد بر در معنی مصرح ثانی مقدم است یعنی خطاب
الست بربکم چون در رسید و حق تعالی این ندا در داد هست کرد های خود را همه با قرار قالوا بلی زبان برگشاد
و ازین قول جانهای ست باده توحید گردید اما ربط این بیت بما قبل و ما بعد ظاهر ست که مستی ندا حق آدم
را آنچنان نشا ر بخشید که ذات را بخود سپرد و ابلیس را از راه برد از جهت آنکه آدم هر دو نسبت را معا میدید و
میدانست که خلق و فعل از حق ست و کسب آن از عبد و شیطان را دید یکطرف از طرف دیگر باز داشت قوله

گفت شیطان که بما اغویتنی بر کرد فعل خود نهان و بود نی بر اشارت بآیه فبما اغویتنی لاقعدن لهم صراطک
المستقیم قوله بعد توبه گفتش ای آدم نه من بر آفریدم در تو آن جرم من بر در بعضی اخبار آمده که حضرت
آله بعد وقوع گناه از آدم این ماجرا که بنظم آمده پرسید قوله دست کان لرزان بود از ارتعاش
وانکه دستی را تو لرزانی ز جاش بر اثبات اختیار عبد بطریق متکلمین و اشعار بر انکه مباحث اینها مبنی
بر قوانین عقل ست و مشق را التفاتی بحال عقل نیست قوله گرچه خود نسبت بجان او جاهل است بجثی که
بعقل و حس نسبت یافته و مراد انان تدبیرات امور جزئیه کونیه و مراسم عادیه است و بجثی که بجان نسبت
داده اند بخوارق عادات و ترک مراسم عادیه راجع است قوله ضد را جان آمد نمائدای مستقی بر لازم
و ملزوم نافی مقتضی یعنی ایطالب ضیا و فتیکه تجلیات قلبی مانند برق خاطف درخشید الفاظ مصطلحه

و استخلاص معنی جبر از قید لفظ نکوشیدم و باسم جبری قانع شد بسر معیت پی برد **قوله** این معیت با حق است و جبر نیست ۱۲ انجبر غیر مشهور که عبارتست از معیت با حق تعالی نه جبر مشهور **قوله** این تجلی مه است و ابر نیست ۱۲ یعنی حقیقة این معیت در نظر خواص جفای ندارد و مثل روشنی ماه ست که حائلی از ابر نداشته باشد **قوله** در پود آنجبر جبر عامه نیست ۱۲ جبر آن آماده خود کامه نیست ۱۲ یعنی این معیت خاصه را در اصل جبر نباید گفت اگر گوئیم نه یعنی جبر عامه باشد **قوله** غیب داننده بر ایشان گشت فاش ۱۲ ذکر ماضی پیش ایشان گشت لاش ۱۲ یعنی غیب و شهادت در چشم بصیرت اینها یکی باشد و از روی وسعت و علم را احاطه کمال انچه دیگران استقبال نماید اخبار ازان و ذکر آنرا مثل ذکر لاشی دانسته حال را از دست ندهند یا آنکه آینده را میدانند و از گذشته سخن نمیرانند **قوله** قطره ها اندر صدف ها گوهرست ۱۲ یعنی معنی جبر که در دل اینها قرار گرفته مانند گوهرست در صدف دل نه مثل قطرهای باران در آب و گل **قوله** از برون خون و زدرون شان مشکهاست ۱۲ یعنی بحواس برون و درک اختیار و بحواس اندرون ترک اختیار و محویت در معیت جبار و همین معنی ست ابیات لاحقه را تا آخر داستان که در تمثیل مختلفه اندراج یافته و حاصل تمثیلات آنکه چه لفظ جبر و چه الفاظ دیگر همه را دلالتی عامه و دلالتی خاصه باشد که عوام ازان فهمی کنند و خواص فهمی بینبابون بعید اضافت کردن آدم علی نبینا و علیه السلام الخ در دفتر پنجم خواهد آمد که سنت راهیست کوفته اقدام انبیا و نبینا علیهم السلام بریمین آنرا جبر ست و بر یسار آن قدر اگر بجبر میل کند اختیار نه بیند و امر و نهی را انکار کند و ازین انکار بهشت و دوزخ که بهشت جزای مطیعانست و دوزخ سزای مخالفان و دیگر مفاسد لازم آید معاذ الله که منجر بتکذیب کلام الله و مفضی بانکار انبیا و شرائع شود و اگر بجانب قدر از حای عنان کند قدرت خالق را مغلوب قدرت خلق داند و ارادت و فرمان نفس شیطان را در تاثیر ارادت و فرمان حق ترجیح دهد تعالی الله عن ذلک علوا کبیرا پس خیر الامور اوسط باشد که هم خلق حق مشاهده کند و هم کسب و اختیار خود بیند و مستحسنات را از حق و مستقبحات را از خود داند چنانچه حضرت آدم علی نبینا و علیه السلام باوجود مشاهدهٔ خلق خالق صفت اختیار خود دیده و خود را مجرم دانسته ربنا ظلمنا انفسنا گفت و لائق میر اصطفا گردید و شیطان جرم خود را نسبت بجناب کبریا کرد و دید انچه دید پس جبر و اختیار دیگر برگزیدگان نیز مطابق سنت ابو البشر اگر بحقیقة نگاه کنند فعل ازان حق تعالی باشد و اگر نظر بظاهر و مجاز کنند بعباد نسبت دهند و دانند که فعل حق بمنزلهٔ اصل و موجد و فعل عبد بجای فرع و اثر آنست و مشاهده بر دو فعل مقام عارف کامل تواند کرد لیکن هر یکی را در مرتبه خود و اگر هر دو

صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم من خاف اللہ خافہ کل شئی ومن خاف غیر اللہ خافہ اللہ عن کل شئی بیدار
شدن عمر رضی اللہ عنہ الخ قولہ لاتخافوا نہ ہست نزل خائفان نہ اشارت بآیۂ ان الذین
قالوا ربنا اللہ ثم استقاموا تتنزل علیہم الملائکۃ الا تخافوا ولا تحزنوا وابشروا بالجنۃ التی کنتم توعدون
قولہ در نوازشہای حق ابدال را نہ ابدال ہفت تن باشند از اولیا موصوف بتاثیرات غریبہ کہ
استناد آن بطبائع نتوان کرد قولہ حال چون جلوہ ہست زان زیبا عروس نہ وین مقام آنخلوت
آید باعروس نہ حال مواہب فائضہ از حق بر سبیل استعجال ومقام استمرار آن مواہب قولہ از نماز ما
جانش یاد داد نہ روز سفرہای دانش یاد داد نہ منازل جای مراتبی کہ روح انسانی ازان عبور کردہ
ببدن تعلق گرفت وسفرہای روان طی آن مراتب در حالت رجوع سالک بکمال قولہ وز زمانی
کز زمان خالی بدست نہ وز مقام قدس کاجلالی بدست یعنی زمانی کہ قیام امتداد آن نہ بحرکات فلکی
باشد در مقام قدس اجلالی عبارت از کان اللہ ولم یکن معشوقی قولہ وز ہوای کاندرو سیمرغ روح
پیش ازین دید دست پرواز فتوح نہ این کنایہ از تجرد روح است قولہ مرد چابک بود مرکب در کمے
مرکب در کمی ایں بود کہ بر دروازہ بجنۃ تہیۂ سواری بازین نگاہدارند قولہ دید آن مرشد کہ اورا
شاد داشت نہ لفظ دید را ہم باضافۃ وہم بی اضافۃ توان خواند سوال کردن رسول روم الخ
قولہ مرغ بی اندازہ چون شد در قفص نہ گفت حق برجان فسون خواند وقصص نہ مرغ بی اندازہ روح
قفص کالبد وافسون وقصص امر بکلمہ کن بحسب اجمال وتفصیل او کن معد وما وکن مجرد او کن مرکبا
قولہ گفت باجسم آیتی تا جان شد او نہ جان شدن جسم کنایہ از تلطیف وتجرید یعنی مواد جسم است
از کثافت قولہ تا کنی ادراک رمزفاش را نہ یعنی اسرار نہان وآشکارا او در بعضے نسخ بی عطف ہم دیدہ
شد برین تقدیر رمز فاش یعنی الکنایۃ ابلغ من الصریح خواہد بود قولہ پس محل وحی گردد گوش جان نہ
وحی چہ بود گفتن از حس نہان نہ بدانکہ ہر چہ القا شود در قلب مبنی وحی باشد وہر چہ در قلب دلی
القا شود آنرا الہام گویند لہذا حضرت مولوی میفرمایند کہ مراد از وحی ادرات قلبی ست کہ حس ظاہر را
در وے مدخل نباشد نہ آنوحی مخصوص انبیاست قولہ لفظ جبر م عشق را بی صبر کرد نہ وانکہ عاشق
نیست حبس جبر کرد نہ یعنی آنچہ حق در گوش کلونات گفت ازان مفہوم شد کہ حرکت وسکون
ہر ذرہ بہ افسون الٰہی ست وہیچ مخلوقی را ازان مجال عدول نیست وانیمہ شعر ست بر معنی
جبر از خبث تا لفظ جبر شنیدم عشق در من غلبہ کرد وطاقت صبر نماند قدم در راہ مجاہدہ بر داشتم
وآنکہ چاشنی عشق نداشت جہد نکرد وجبر حقیقی را کار نفرمود در حبس انداخت یعنی در استخراج و

فاستقم کما امرت رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم میفرمود کہ سمت کرد مرا سورۂ ہود یعنی حکم این آیۃ کہ در سورۂ ہود است وحضرت مولوی نظر بر صعوبت این امر کردہ میفرمایند **قولہ** قوتی خواہم زحق دریاشکاف ۲ تا بناخن برکنم این کوہ قاف ۲ ناخن یاسوزن باختلاف نسخہ عبارتست از مجاہدات بتدریج وکوہ قاف حجب طبعی ونفسانی آمدن رسولان روم بامیر المومنین عمر رضی اللہ عنہ ودیدن کرامت او ودر مدینہ از بیابان نفوذ ۲ ای بعید الطریق **قولہ** ہمچو در ویشان مرا در اکارہ ایست ۲ کارہ عمارت مختصر **قولہ** چونکہ در چشم دلت رست است مو چنانکہ مو در چشم مانع رویت ست ہمچنین ادراک صور کثرت مانع مشاہدۂ معنی وحدتست **قولہ** چون محمدؐ پاک بود از نار ودود ۲ ہر کجا رو کرد وجہ اللہ بود ۲ حقیقۃ محمدی کہ سبب ظہور انوار وجود وشاہد وشہود ودر صورت آدم مسجود ملائکہ بود از نار ودود ومقتضیات آن خشم وسرکشی پاک ومنزہ آمد از خبث تیرہ وبشریت وحجب کثرت سد راہ نظارۂ او نگردید ہر طرف کہ رو کرد جمال مطلق دید وہر کہ بر قدم مبارک او سر باخلاص نہاد صورت تعینات امکانی او را مزاحمت وتشویش نداد ودچشم سرش بر مشاہدۂ نور وحدت افتاد ومعنی انما تو نواختم ووجہ اللہ انیست **قولہ** دوسر انگشت بر دو چشم نہ ہیچ بینی از جہان انصاف دہ ۲ کنایہ از انست کہ تعین امکانی حجاب بصیرت ما گردیدہ چنانچہ بر دیدہ نہادن موجب عدم مشاہدہ گردد شخص را **قولہ** نوح را گفتند امت کو ثواب ۲ گفت اوزان بود استغشوا ثیابہم را شارۃ بآیہ والی کلما دعوتہم لتغفر لہم جعلوا اصابعہم فی اذانہم واستغشوا ثیابہم واصروا واستکبروا استکبارا اگر از قوم نوح ست کہ ہنگام دعوت انگشت بسماعہ خود در آوردند وبر کشیدند جامہ ہا واستادند بر معصیت **قولہ** در سلیمانست از وی معربہ ۲ علمی کہ بوصفے اشتہار یافت اعلم را بمنزلہ اسم جنس اطلاق کنند چنانچہ حاتم گویند وجواد ارادت کنند وسحبان گویند وفصیح خوانند چون سلیمان بوصف بادشاہی وملک داری مشہورست ازین اسم بادشاہ وسلطان مراد ست اگرچہ این قضیہ شرطیہ است وبی تاویل ہم مستقیم میشود اما تاویل باادب اقربست **یافتن رسول روم امیر المومنین را** **قولہ** دید اعرابی زنے اورا دخیل ۲ گفت عمر نک بزیر آن نخیل ۲ شخصی کہ پناہ گیرد شخصی پناہ گیرندۂ دخیل باشد یعنی زنی اعرابی آن رسول رومی را دخیل حضرت عمرؓ دید **قولہ** ہر دو ہیبت ہست ضد یکدگر زیرا کہ مہر از انس است ونفرت از ہیبت ورسول رومی را مہر او انس نبود وہیبت بود ونفرت نبود کہ این محل تعجب است کہ دو ضد در ذات دفعۃ ناشی شد **قولہ** ہیبت حق است این از خلق نیست ۲ ہیبت این مرد صاحب دلق نیست ۲ اشارۃ بحدیث بنولیت

امام با حضرت شیخ نجم الدین کبری وقتیکه بشرح این بیت پرسم که ﴿ عقل اگر در راه حق ره بین بدی
فخر رازی را ز دار دین بدی ﴾ مستوفی بیان کنیم انشاالله تعالی جمع گشتن پنجیران گرد و خرگوش
الخ قوله حق بدو در نوبت این تائید را الی آخر داستان بانکه سالک عزه نگردد و بر هیچ امری
دل نهند و از تصرف هوالقاهر فوق عباده غافل نشود تفسیر رجعنا من الجهاد الاصغر
الی الجهاد الاکبر قوله کشتن اینکار عقل و هوش نیست ۰ شیر باطن سخرهٔ خرگوش نیست ۰ کشتن
عبارت از تزکیهٔ نفس ست که بعقل میسر نشود لهذا فلاسفه و براهمه که بر عقل تکیه کردند در ممالک آفاق
و مسالک شبهات ماندند قتل این دشمن بدون تائید حق و تبعیت فرستاده های او سبحانه و تعالی صورت
نه بندد چنانچه آیهٔ هوالذی بعث فی الامیین رسولا منهم یتلوا علیهم آیاته و یزکیهم و یعلمهم الکتاب و الحکمة
شاهد حال و مصداق این مقال ست قوله دوزخست این نفس دوزخ اژدهاست ۰ ارباب حقائق
گویند که نفس بر صورت دوزخست که خلق شده بر وفق هر درکه از درکات در وی صفتی است صفات
ذمیمه در وی موجود است چنانچه هفت رذیله نفس نیز هفته است کبر و حرص و شهوت و حسد و غضب
و بخل و حقد هریکی ازان در بیست بازشده پس بدرکات هفتگانه هرکه ازین درکات سفلی عبور کند
واصل شود بدرجات حیات علوی قوله سنگها و کافران سنگدل ۰ اندر آیند اندر دوزار و خجل
اشارة آیه وقودها الناس والحجارة قوله معده اش نعره زنان هل من مزید ۰ اشارة بآیه یوم
نقول لجهنم هل امتلات و تقول هل من مزید قوله حق قدم بردی نهد از لامکان ۰ آنکه او ساکن
شود از کن فکان ۰ قال النبی صلی الله علیه و آله وسلم حتی یضع الرحمن علیها قدمه نزول رحمت
معبر لوضع قدم گردیده و لامکان عبارتست از عالمی که حد و حصر ندارد و ساکن شدن دوزخ
آن باشد که اثر طبیعت او پیش تاثیر حکم مغلوب گردد قوله این کمان را باز گون کج تیر هاست
زیرا که غیر امور نامرضیه تیری در ترکش او نیست قوله راست شو چون تیر دو از کمان ۰
کز کمان هر راست بجهد بیگمان ۰ یعنی بواسطهٔ وارستن و بیرون جستن ازین کمان راستی است
قوله چونکه واگشتم ز پیکار برون ۰ الخ چنانچه در پیکار برون برون آراستن عسا کر و راست
داشتن صفوف و استوا و استقامت چاره نیست در کارزار خصم اندرون نیز ازان گزیر نباشد
برای همین در نماز که از معظمات ارکان جهاد اکبرست بحکم استقیموا و استووا حکم الله تعدیل
ارکان لازم است و وجه تسمیه محراب که محل قیام امام است بمحراب آنست که معنی صلوة حرب است
بانفس اماره و حرب را استقامت و استوا در کار و اکتساب افضلیت امریست بغایت عظیم بعد نزول آیة

تا نگه ظلمش بر سرش آینده بود و در الحدیث من حفر بیرالاخیه وقع فیه قوله مر ضعیفان را تو نمی خصم اینجا بمعنی ممد است قوله خلق افتند در سیاه آسمان یعنی ملائکه قوله ای بسا ظلمی که بینی در کسان ۲ خوی تو باشد در ایشان ای فلان ۲ یعنی بسا مردم که دیگران را به بدخلقی متهم دارند و حال آنکه بدانساست که با آنها میرسد در کشف المحجوب دیدم که هر کس کسی را خواهد بعیب منسوب کند اول عیبی که در ذات اوست بر زبانش جاری شود زیرا که با آنعیب آشنا تر ست قوله ای بدیده خال نه بر روی هم ۲ عکس خال تست آن از غم مرم ۲ ایجاد لفظ در جواب تلازم شعری مناسب افتاد بلفظ خال و مقصود ازان شخص مومن است و غرض حضرت مولوی تحذیر ست از دیدن عیب و مبالغه در منع آن تا بحدی که اگر نقطه خالی را بر چهره کسی بدنا بینی در حقیقة عکس خال و صورت حال خود در آئینه رخسار او دیده باشی تا بعیب پنهانی دیگر چه رسد قوله مومنان آئینه یکدیگرند اشارة بحدیث المومن مرآة المومن ظاهر معنی حدیث آنست که مومن عیب و هنر مومن را مثل آئینه نهان نکند مولوی میفرمایند که این حدیث در شان مومنان حقیقی ست که آئینه دل را صاف کرده اند آنها را سزاست که نیک و بد را بی شائبه غرض از جهت ارشاد ظاهر کنند تا اقدام بر امر معروف نموده باشند تر اکه بزعم خود مومنی و چشم بر عیب خلق دوخته کی رسد که این حدیث را حجت سازی از جهت آنکه شیشه آئینه نور رنگین ست و در هر چه بینی رنگ شیشه خود بینی قوله مومن از نیظر بنور الله نبود یعنی مومن حقیقی ناظر بود بنور حق تعالی از نجهت هر چه در نفس الامر عیب بود و آنرا بی التباس بر صاحب عرض نمودند مثل تست که بجای نور نار حسد را کافر باید و از عیب تا هنر و از نیک تا بد فرق نکند قوله اندک اندک نور را بر نار زن ۲ تا شود نار تو نورای بوالحزن ۲ یعنی شخص مومن را که ناظر بنور الهی باشد خدمت کن و در روش او باش که ترا هم این مرتبه دست دهد قوله هم تو زن یارب ازان آب طهور ۲ تا شود این نار عالم جمله نور اشارة با نست که الله تعالی صدر را بگشاد دفع کند پس بنده را باید که از حول و قوة خود ترا نموده بدو التجا نماید مژده بر دن خر گوش الخ قوله باز مان شطارهٔ شکر خدا ۲ اشارة با یه فاذکروا فاستغفروا فاستوی علی سوقه قوله چون از آب و گلها شاد دل ۲ دمیدن ارواح از متعلق ابدان یا بموت طبعی باشد اختیاری و لذت در موت اختیاری ست قوله چشم شان در رقص جانها خود بپرس ۲ تا مصرع اول اشارة بتواجد اهل حال و مصرع ثانی بیان لطافت عنصری نشاء عنصری ایشان بواسطه تاثیر غلبهٔ روحانیت قوله تنگ شیری کور فرگوش بماند ۲ با چهار بیت دیگر لعن است بر حال فخر رازی که امام اصحاب بحث است و جدال و مجادله

حاصل این آمد حقیقة نام ما یعنی حقیقه اسما از ابتدا تا انتها که در تقلب احوال هر چیزی بدان نسمی کرده نزد حق است قوله حشیم آدم چون نبود پاک یعنی دانش آدم نه بخود بود بلکه بدو نور حق و تعلیم او سرنامهای اشیا دریافت قوله دانش نیک نهی شد بروی خطاء اشارت بآیه لاتقربا هذه الشجرة فتکونا من الظالمین قوله پاسبان راخار چون در پای رفت یعنی در فرصت یافت کالابر دلفت یعنی مراد از پاسبان آدم است که حافظ اسرار ربوبیت بود و از خار تاویلی که بخاطر آدم گذشت در وشیطان قوله ربنا اناظلمنا گفت و آه یعنی ظلمت آمد و کم گشت راه اشارة بآیه ربنا ظلمنا انفسنا وان لم تغفر لنا وترحمنا لنکونن من الخاسرین قوله گر قضا صد بار قصد جان کند یعنی قضا جانت دهد درمان کند یعنی در حدیث آمد که اصحاب کرام از رسول علیه السلام سوال کردند که تغیر قضا مقدور کسی هست فرمود که قضاء را قضا تغیر کند قوله از کرم دان انیکه می ترساندت یعنی خوف از آثار رحمت ست یای واپس کشیدن الخ قوله حق چو سیماء را معرف خوانده است یعنی اشارت بآیه سیماهم فی وجوههم من اثر السجود پس معلوم شد که لسان الحال انطق من لسان المقال قوله مرد مخفی لائی طی اللسان قال علیه الصلوة المرء مخبوء فی طی لسانه لافی طیلسانه قوله رنگ روی سرخ دار د بانگ شکر یعنی رنگ روی زرد باشد صبر و ذکر بضم النون وسکون الکاف ناخوش و ناشایسته اشارة بمضمون الظاهر عنوان الباطن قوله در من آبد آنکه دست و پا بر د یعنی قضا در رسید و خوف هلاک مراد دریافت قوله آدمی و جانور جامد نبات یعنی حیوانات و جمادات و نباتات که موالید ثلاثه قوله اینخو د اجزا یند کلیات از و یعنی از زرد کرده رنگ فاسد کرده بو د یعنی از انقلاب حال که بسبب خوف عارض شود کلیات متغیر میشود چه جای جزئی قوله تا جان گه صابر ست و گه شکور یعنی تغیر نه در من که جزو جهانم ظاهر شد بلکه جهان که کل ست نسبت بمن محل تغیر است قوله چرخ سرگردان که اندر حبست و جوست یعنی حال او چون حال فرزندان اوست یعنی افلاک نیز از حوادث متاثر باشند چون موالید قوله گه بالا و گه هبوط و گه ترح یعنی ترح ضد فرح قوله این عجب نبود که بیش از گرگ چیست یعنی مردن و خلاص شدن از کشمکش اضداد عجب نیست زیستن عجب ست قوله لطف باری این پلنگ و رنگ را از رنگ مراد برگویست پرسیدن شیر بر سبب الخ قوله شیر گفتش تو ز اسباب مرض یعنی این سبب کو خاص کانیست غرض یعنی تبدل حال عموما معلوم ست اما خاصه سبب این مرض که ترا عارض شد بگو قوله گفت پیش از خم او را قاهر است یعنی مقوله شیر است که بگر گوش میگوید پیش بیا و مترس که زخم من بر شیر جاهی قاهر ست و او را مقهور میگرداند نظر شیر در چاه الخ قوله در فتاد اندر چهی کو کنده بود

وخائف بحکمه آید مورد تهمت شود و هر که دلیر آید بشیک بی گناه نماید **جواب گفتن شیر خرگوش را و روان شدن با او قوله** نیست خرگوشی چو آبی زیرکاه ۵ آب زیرکاه مکار را گویند یعنی زهی خرگوش مکار **قوله** موسی فرعون را تاروز ویل ۵ میکشد باشکر و جمع ثقیل ۵ قصه حضرت مولوی تشبیه موسی بخرگوش نیست تاسو ءادب لازم آید بلکه ازینجا انتقال کردند از قصهٔ خرگوش بمواعظ دیگر و نظر بر نفس دانش است که در ضعف صورت راجع بقوت معنی ست **قوله** حال فرعونی که هامانرا استود ۵ حال نمرودی که شیطانرا استود ۵ یعنی در باب حال فرعون که قول هامان پسندید و ستایش کرد کذا فی المصرع الاخیر **قوله** چون قضا آید نه بینی غیر پوست ۵ دشمنان را باز مشناسی زدوست ۵ در ابیات بالا تحذیر بود از مکر اعادی الحال بیان غلبه تقدیرست **قوله** چون چنین شد ابتمال آغاز کن یعنی تقدیر الهی بتدبیر بندنیابد پس چاره منحصر باشد در عجز و تضرع و پناه بردن بجناب حق جل جلاله **قوله** از شراب قهر چون مستی دهی ۵ اینجا مراد از قهر غلبه است که متضمن بالغه اوست **قوله** نیستهارا صورت هستی دهی ۵ یعنی ضعیفانرا توانا کنی و اگر از قهر غضب اراده کنیم حاصل معنی چنین باشد که چون خواهی بر کسی قهر کنی معدومات را در دیدهٔ او موجودات و نیستیهاست نمائی تا زستی خود پسندیدی مغرور و ضائع و ابتر شود و این توجیه الیق و انسب است در اینمقام از توجیه سابق **قصهٔ هدهد و سلیمان علی نبینا و علیه السلام قوله** همزبانی و خویشی و پیوندیست ۵ مرد با نامحرمان چون بندیست ۵ مراد از همزبانی جنسیت معنوی و مناسبت در اوصافست چنانچه ابیات آینده مشعر بهمین معنی است **طعنه زاغ در دعوی هدهد قوله** زاغ چون بشنید آمد از حسد با سلیمان گفتگو کرگفت و بد ۵ اشارة بآنست که هر جا ذکر هنر باشد حسد ناچار باشد و حاسد در نفی هنر سعی کند و موجبه از نا موجبه باز نداند **قوله** در تو ما کافی بود از کافران ۵ کنایه از تسمیه و کفر و غلبهٔ نفس در شهوات بی مدخل شرع و اسلام **قوله** جای کند شهوتی چون کافران ۵ اسم مخرج بول و غائط و حیض از ذکور و اناث چنین بزبان فارسی مصدر بکافست کافران کنایه ازان باشد **قوله** از قضا دان گو قضا را منکرست ۵ یعنی کسیکه منکر قضاست انکار او هم از قضاست و حکم قضا برین رفته که او منکر قضا باشد و اینجا سر لیست دقیق که این قول هدهد و اناست در رد زاغ حاسد ناوان و دانا جرم و خطای خصم را حواله بتقدیر کند و در پی انتقام نشود و پیش طبیعت خود عذر چنین خواهد که هدهد خواسته **قصهٔ آدم علی نبینا و علیه السلام و بستن قضا قوله** سر رمز علم الاسما شنو ۵ اشارت

با یه وعلم آدم الاسماء کلها ثم عرضهم علی الملائکة فقال انبئونی باسماء هولاء ان کنتم صادقین **قوله**

علمای ظاهر را از دست مده و از اثر بصور مختلفه بر مصور بر صورت و از حروف و اصوات
براندیشه بالضرورت و از امواج بر بحر مواج استدلال کن **قوله** صورت از بی صورتی آمد برون ×
بازشد کانا الیه راجعون × بنا، احکام کثرة و قیام نشاء عنصری بواسطه سلطنت اسما و صفاتست چون
آفتاب سلطنت ذات طلوع کند بنیاذ ظلمات قیود بنوره اطلاق وجود انهدام پذیرد و سر یوم الفصل
ظاهر شود و قیامت کبری پدید آید و نقوش صور از لوح معنی ستره و امانت جان بحق سپرده گردد
کما ورد کل شئی یرجع الی اصله **قوله** پس تراهر لحظه مرگ و رجعتی هست × مصطفی فرمود دنیا ساعتی است
اشارت بحدیث الدنیا ساعة لیس فیها راحة فاجعلها طاعة و نیز اشارت میفرماید که آنچه بعد وقوع
قیامت بر نادان متحقق شود آنرا فنا و درین نشاء عیان می بیند **قوله** فکر ما تیر است از هو و رهوا، و در
هوا کی باید آید تا خدا × یعنی فکر و اندیشه ما فی الحقیقة نه از ماست تیر است هوای که از کمان حق جسته در هوای
وجود ما تا کی استقرار نماید ناچار بازگشت آن بجانب حق باشد چنانچه در عنوان این دفتر گذشت **قوله** گر ز ما
تیر آن نی ز ماست × همان کمان و تیر اندازش خداست ولیکن گفتن این کسی را نرواست که هر لحظه مرگ و رجعت
را معاینه کند این لقمه در دهن هر کس نگنجد **قوله** هر نفس نو میشود دنیا و ما × بیخبر از نو شدن اندر بقا
مرگ و رجعت هر لحظه که در بیت بالا گذشت و آنرا صوفیه تجدد امثال خوانند بیان میفرمایند که تعینات
دم بدم متجدد و متنزل میگردد زیرا که اسماء جلالی در هر آن خلع وجود از موجودات میکند و اسماء جمالی
همان آن خلعت میپوشاند کما قال جل سبحانه بل هم فی لبس من خلق جدید و نیز فرموده و تری الجبال تحسبها
جامدة و هی تمر مر السحاب و ازین ظاهر شد که فیض حق مانند آبیست روان و موجودات مانند نهر بهر خبر
داز اجزای که یقین کنی آبی در و باشد غیر آبی که دران سابق آنجا بود و غیر آبی که دران لاحق آنجا خواهد
بود همچنین در چراغ نظر کن که شعله آتش هر نفسی هوا میشود و شعله تازه بدد تیله در دهن وجود میتابد
و تو پنداری که شعله وی بیک حال باقی و ثابت است زیرا که بسبب غایت اتصال و انفکاک وجود در
اهل دید کسی ازان نشان نیابد لهذا اکثر صوفیه این مسئله را وجدانی گویند و حضرت مولوی نیز باشکال
امثال انیقال که بتعلیل و قال و شدت جدال دریافت آن محال باشد اشارت مینمایند و میفرمایند **قوله**
طالب این سر اگر علامه ایست × در نک حسام الدین که ساقی نامه ایست × شیخ حسام الدین که مثنوی بنام نامی
اوست ساقی نامه ربانی و کتاب الهی و لوح محفوظ معانیست از و سر انیعنی باید شنید که بحکم خدا و بعلم من
افواه الرجال بخدمت اهل حال عروج برین پایه محال باشد **رسیدن خر گوش بشیر و خشم شیر بوی قوله** گر شکسته آمدن تهمت بود × مرد و زن را صنع هر ریبت بود × یعنی هر که شکسته دل

یعنی نور ناظر اشیاست بلکه ظهور اشیا بواسطه نور ست که ظاهر بنفسه و مظهر لغیره ست اول آن نور را ادراک
کن و طائفه از منکران بر آنند که الوان مشهود میشود و انکار وجود نور کرده اند و آنها میفرمایند قوله
لیک چون در رنگ گم شد هوش تو بدشد ز نور آن رنگها رو پوش تو یعنی چونکه شب آن رنگها مستور بود
پس ندیدی دیدرنگ از نور بود بدحاصل نقص آنکه وقت غروب شمس و غیبت سراج تفرقه در محل
ظلمت و نور ضرورت پیدا شود پس منکران باید که اعتراف نمایند بوجود نور و بدانند که نور ورای الوان است
لیکن از جهت شدة اتحاد با لوان ممتاز نمیشود و از غایت ظهور مخفی مینماید اما ارباب بصائر را اول
نظر بر نور افتد ما رایت شیا الا و رایت الله قبله و اهل بصیرة دو قسم اند بعضی اشیا را ببینند
و بعضی او را با شیا طبقه اولی صاحب مشاهده اند که درجهٔ صدیقین دارند دوم علماء راسخین
که باستدلال مرتبهٔ شناخت حاصل کنند و از حال صدیقان حق تعالی در کلام خود خبر دارد و فرمود
اولم یکف بربک انه علی کل شی شهید و بر حال طبقه ثانی تنبیه فرمود سنریهم آیاتنا فی الافاق و فی انفسهم
و بعد ازین دو حاقلین و محجوبین صورت باشند ندبذبین بین ذلک لا الی هولاء و لا الی هولاء
قوله نیست دیدرنگ بی نور بدون همچنین رنگ خیال اندرون ۱۲ این بیت و ابیات مابعد اشارتست
بآیهٔ الله نور السموات و الارض پس هیچ چیز را بی او ظهور نباشد و در نور ظاهر و نور الهی این تفاوتست
که نور ظاهر بغروب شمس و قمر و انطفاء سراج و نیران یا محجوب شدن هریک غائب شود اما نور الهی
را که بی انقاضت آن هیچ موجود را وجود نیست کما نطق به الحدیث حیث قال ان الله خلق الخلق فی ظلمته
ثم رشش علیهم من نوره غیبت متصور نباشد فهو محیط علی المعانی و الصور الانوار و العکوس و الارواح
و الاشباح و ما یتعقل و ما یتصور قوله شب بدرنگ و ندیدی رنگها ۱۲ الخ بخاطرت نرسد که چند بیت
بعین مضمون بالا گذشته پس ذکر این ابیات مستلزم تکرارست چون وجه استتار الوان در ظلمته
شب آنجا نا گفته ماند اینجا وجه آنرا بیان میفرمایند که خلل بعضد پیدا شود و ازین مطلب بمطلب دیگر
که حق تعالی را ضد نیست انتقال میفرمایند قوله لا تدرکه ابصار نا لا تدرکه بدو هو یدرک بین تو از موسی و کهٔ
اشارتست بآیه لا تدرکه الابصار و هو یدرک الابصار زیرا که اشیا با ضداد ظهور دارد و الوان با ضواچون
حق را ضد نباشد از نظری که بضد و مقابل پدید آید مستور و پنهان باشد و مدرک و مرئی نگردد پس بخود ظاهر
باشد کما و رد سبحان من اختفی من خلقه بشدة ظهوره و احتجب عنهم لاشراق نوره فافهم فان ذلک دقیق
و عمیق قوله صورت از معنی چو شیر از بیشه دان یا چو آواز دهن اندیشه دان ۱۲ اشارتست باینمعنی که اگر
معیت حق با شیا بر وجهی که ارباب مشاهده بر مزد انما بیان کنند و دلنشین تو نشود باری طریقه شناخت

میکند بر ذاتی که جامع کمالات جمیع انبیا هست ۵ همه گفتی چو مصطفی گفتی ۱۲ و این بیت دفع دخل مقدرست که اگر منکر بگوید یا نامهٔ انبیا سابق کجاست جواب این باشد اهم در بیان مکر خرگوش **قوله** تا چه حالهاست در سودای عقل ۱۲ تا چه باپنهاست آن دریای عقل ۱۲ درین داستان عجائب اسرار بسیارست گنجایش دارد که شرحی علیحده برین نوشته شود چون اختصار مطلوبست بحکم مالا یدرک کله لا یترک کله بوخربیانی اکتفا کرده شد بدانکه ستایش عقل جزای بشری داب حضرت مولوی نیست اما این عقل چون متوجه امر معاد شود انوار عقلی کلی بر و فائز شود و توسعی در احاطه و شمول پیدا کند نظر بر معنی داشته مولانا سعت مدرکات این عقل را بیان میفرمایند **قوله** صورت ما اندرین بحر خراب ۱۲ الخ بحر خوش و شیرین تشبیه کرد و صور شخصیه را بکاسهای که روان بروی آبست **قوله** تا نشد پر بر سر آبست طشت ۱۲ یعنی صور اشخاص تا بهره وافی از عقل و دانش حاصل نکرد مانند طشت و کاسه خالی بر روی آب میدود و قدم از تردد بفایده باز نمیدارد چون نصیبه تام از عقل یافت صورت معنی غرق شد **قوله** صورت ما موج ما از وی نمی ۱۲ ایعالم صورت نسبت بعالم معنی بمثابه موج باشد و بآنمزله ازیم **قوله** هر چه صورت بیوسیلت سازدش ۱۲ صورت بمعنی هر تدبیری که بجهت وصول بمدارک عقلی برانگیزد قاصر باشد و از مقصود باز دارد **قوله** تا نه بیند دل دهنده را ۱۲ الخ دهندهٔ راز مرشد کامل و تیر دور انداز کشف او که چندین ساله راه پیش بیند و این بیت مبتدا و بیت آینده بجای خبر حاصل معنی آنکه تاول صورت پرست فیض مرشد را و کشف دوربین او را نیک ادراک نکند حال او بحال فارسی ماند که اسپ خود را ابله پنداشته جست و جو نماید حال آنکه بر اسپ خود نشسته بود و در حین یافت غم نایافت دامن گیر او باشد یعنی ادراک حقیقة او که پیوسته با اوست او را دست ندهد و میشود که این بیت به بیت ماقبل ربط داده شود درینصورت علت خواهد بود برای دور انداختن بحر وسیله صورت را یعنی بحر میخواهد که صورت دامن مرشد صاحب معنی بچنگ آرد پس لفظ نه بیند را از قرار تقریر اول منفی باید خواند و بموجب این تقریر مثبت **قوله** در درون خود بیفزا ذره را ۱۲ تا به بینی سبز سرخ و زرد را ۱۲ یعنی بتصفیه باطن و از صورت بمعنی نقل کن تا الوان تجلیات مشاهده کنی ۵ وصفهارا مستمع گوید بر از ۱۲ تا شناسد مرد اسپ خویش باز ۱۲ مستمع شخصی که حدیث جست و جوی اسپ از فارس استماع نماید و او صاف و علامات و اما راست بیان کند تا بسبب بیان او فارس بداند که اسپ من با من است **قوله** جان زپیدای و نزدیکیست کم ۱۲ الخ یعنی از غایت جلا و نهایت قرب جان مستورست و چون در مصرعه شرطیه است که جزای آن مصرع بالاست مقدم بران شرط و چون را بمعنی چرا اگر گفته شود نیز گنجایش دارد **قوله** کی به بینی رنگ سرخ و زرد را ۱۲ تا به بینی پیش ازین ۱۲ ضیا

بود نه عامل پس جبری که از مجرد قول بعمل خیزد جبر ملحدان باشد و جبری که از ظهور حقیقت رود نماید عین ایمان
قوله چون درین ره پای خود بشکسته ۲ خطاب بجریست و لفظ بشکسته اگر بجای موحده خوانده شود
چون یعنی چرا باشد و اگر نشکسته بنون خوانده شود لفظ چون شرطیه باشد و مصرع ثانی جزای شرط
قوله وانکه پایش در ره کوشش شکست ۲ دور رسید او در ایراق و برنشست ۲ یعنی سعی کن بحدی که از
غایت سعی عاجز شوی و مدد از غیب برسد قوله پس تو شک داری دران شق القمر ۲ یعنی امیر اختر بودن
واختران را کار فرمودن اگر تو را اشکال نماید باید که معجزهٔ شق القمر را سر انکار کنی مثل منکران دیگر که در آیه
اقتربت الساعة وانشق القمر وان یروا آیة یعرضوا ویقولوا سحر مستمر تاویل کنند و تفصیل این اجمال
آنست در شبی ابوجهل بر فاقت یهودی میرفت رسول خدا را در راه دید گفت ارنی آیة علم رسول الله
سرور عالم فرمود چه میخواهی یهودی با بوجهل گفت شق قمر از و طلب کن که آیات سحر در سفلیات اثر کند
اما در علویات تاثیر ندارد ابوجهل گفت ماه را بدو نیم کن حضرت بانگشت سبابه اشارة کرد ماه دو نیم
شد باز گفت بکوی تا بهم پیوندد باشارت دیگر باز پیوست جهود ایمان آورد و ابوجهل منسوب بسحر کرد
و در معالم و تبیان مذکورست که شق قمر دو بار واقع شد و در مکه این سوره فرود آمد که نزدیک است
قیامت و شگافته شد ماه و از علامات قرب قیامت انشقاق قمر است یعنی همین انشقاق که واقع شد و منکران
گویند که انشقاق در قیامت واقع خواهد شد و ایراد لفظ ماضی درین آیة از جهت تحقق وقوع است چنانچه
در اذا السماء انشقت اما سیاق آیه رد سخن منکران میکند و بر بطلان این تاویل دلالت مینماید زیرا که مقام
حال میفرماید وان یروا آیة یعرضوا الخ یعنی همچو آیتی که دو نیمه شدن ماه است اگر ببینند اعراض کنند و حمل
بر سحر مستمر نمایند و حضرت مولوی در ابیات مابعد اشارة باین تاویل رکیک مینمایند و این تاویل و امثال
این دیگر تاویلات رکیکه را تمثیل میفرمایند بتاویل عکس فتنبه وتبصره قوله تا هوا تازه است ایمان تازه
نیست ۲ کین هوا جز قفل آن دروازه نیست ۲ اشاره بایة من اتخذ الهه هواه الخ و بحدیث نبوی که فرمود
لا یؤمن احدکم حتی یکون هواه تبعا لما جئت به **تولیدن شیر از دیه آمدن خرگوش** قوله کزره
کوشم عدو ببست چشم ۲ یعنی از استماع کلمات فریب آمیز راه مقصد ندیدم قوله مغز نیکو را ز غیرت عیب
پوش ۲ یعنی غیرت پوست نخواهد که مغز نیکو را در نظرها جلوه دهد بلکه آن مغز در غیب و از نظرها غائب
باشد قوله خوش بود پیغامهای کردگار ۲ پیغامها کنایه از اوامر و نواهی که مودی بسعی ست و کسب
نه بجبر تعطیل قوله زانکه بوش بادشاهان از هواست ۲ بارنامه انبیا از کبریاست ۲ بوش بمعنی گرد و فر
خود نمائی باشد و مراد از بارنامه صحف و کتب انبیا قوله نام احمد نام جمله انبیاست ۲ زیرا که دلالت

حقیقت پیوندد و فی کشف المحجوب الالسنة تنطقات تحت نطقها مستملکات یعنی زبانها گویا هلاک و لمار اخاموش است و این عبارات جمله آفت است و اندر معنی حقیقة عبارت بدر باشد چون معنی حاصل بود و بعبارت مقید نبود بعبارت موجود نگردد سوای آنکه اندر ان پنداشتی پدیدار آید و طالب را هلاک کند تا وی عبارت را پندارد که معنی آنست قوله عمر چون آبست وقت او را جو ۲ خلق باطن ریگ جوی عمر تو ۲ عمر را تشبیه کرد بآب برای آنکه میگذرد و وقت که عبارت از زمان باشد نه وقت مصطلح صوفیه که حکم سیف قاطع دارد و پایدار نیست مانند جوی آبست و خلق باطن انسان ریگ آن نهر اگر خلق نیکوست آب عمر صاف و زلالست و بهواری میگذرد و اگر خلق ناپسندیده است آبرا ناصاف کند قوله فارغ آید او ز تحصیل و سبب ۲ بعطف و معطف هر دو قسم دیده شد حاصل معنی آنکه طالب حکمت که بالفاظ قانع نشود حکمت از و زاید و تحصیل علوم رسم سبب آن تحصیل فارغ گردد قوله ذهن حافظ لوح محفوظی شود ۲ یعنی حافظ حکمت نحافظ الفاظ لوح محفوظ گردد که همه حقائق در و ثبت شود و از کشف روح محفوظ گردد قوله گر یکی کامی نهم سوزد مرا ۲ وقتیکه در معراج رسول صلی الله علیه و آله وسلم از آسمان چهارم قدم پیش گذاشت جبرئیل استاد رسول صلی الله علیه و آله وسلم فرمود یا اخی رفیق باش جبرئیل گفت نو دنیت انملة لاحترقت بسبحات الجلال قوله هر که ماند از کاهلی بی شکر و صبر ۲ او همیداند که گیرد پای جبر ۲ یعنی کسیکه مرد خدا را او حکیم الهی را از کاهلی بخست و در نعمت شکر نکرد و در بلا صبر نورزید بجبر آویخت و ندانست که مشاهده بیجاهده دست ندهد قوله هر که جبر آورد خود رنجور کرد ۲ تا همان رنجوریش در گور کرد ۲ یعنی سقم تصور جبر دل او را بیمار کرد و در راه طلب پای سعی او سست شد و این شبیه باشد بحال مریضی که تدبیر دافع مرض نکند و هلاک گردد قوله گفت پیغمبر که رنجوری بلا ۲ قال النبی صلی الله علیه و آله وسلم ان تمار ضتم لدنیاتمر خوا یعنی در کار جهاد اگر بیماری را بهانه کنید بیمار شوید قوله جبر چه بود دلبستن شکسته را ۲ یا بپیوستن رگ بگسسته را ۲ یعنی معنی لفظ جبر در لغة شکسته را بستن است و نزد اهل تحقیق جبر دو قسم است مقبول و مردود جبر مقبول سعی در دفع موانع است و جهد در تحصیل اسباب مقصود که درین جهد و سعی خود را مجبور داند مثلا اگر نمازی فوت شود در قیام بقضای آن خود را جبری شناسد باندیشه آنکه در گذاردن صلوة مامور مجبورست و جبری که نه اینچنین باشد و اعتقاد کند که عهد ممنوعست از سعی مردود و نه مقبول حاصل آنکه بنظور حقیقة هر که جبر بر خود بست و زلی اختیاری و انمود گمراه شد و هر که در عبادت و سلوک کوشید و به نور عمل غلبه حقیقه دید و اختیار خود را مقهور حضرت جبار یافت تائید الهی او را در ربود تا احکام عبودیت در زلی اختیار بهتر از صورت اختیار از و بظهور آمد و صاحب این حال محمول

یا رسول اللہ تو اختیار کن برای من پس رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود ہر کہ مشورت کردہ شد امین گرفتہ شد در محافظت ببر و راہ نمونی نخیر بگیر کہ این یکے را کہ او را دیدم نماز میکرد و قبول کن وصیت ما و با و نیکوئی کن انتہی نخیران بایں حدیث متمسک شدند کہ مشورت ضروریست چنانچہ حکما گویند مشورت با عاقل عقل زیاد کردنست و با ناداں دل بدست آوردن منع کردن خر گوش الخ قولہ جفت طاق آید گہی گہ طاق جفت ۱۲ یعنی ممکن است کہ صاحب سر از مصاحبت تو منفرد شود و با دیگری مصاحب نشود و آں منفرد زوج شود قولہ از صفا کردم زنی با آئنہ ۱۲ تیرہ گردد زود باما آئنہ مقولہ مولوی خطاب با دل یعنی مصاحب آئنہ مصاحب است اگر آئینہ مصفاست ہر چہ ہست خود بخود در و مصفاست و رو منقش شود و دم زدن چہ در کار اگر دم زنی مکدر گردد قولہ از ذہاب و از ذہب و زمذہبت ۱۲ حدیث نبویست کہ استر ذہبک و ذہابک و مذہبک قولہ در بکوئی بایکی کو الوداع ۱۲ یعنی ہمین کہ بایک کس را در میان آوری آنرا ازرا الوداع بگو کہ از ہفتہ گذشت و شائع شد قولہ کل سر جاوز الاثنین شاع ۱۲ و اقفال اسرار بیگانگی از اثنین شنفتین مراد داشتہ تا بگوش بیگانہ چہ رسد قولہ کردو سر بندہ را بندی بہم ۱۲ بر زمین مانند محبوس از الم ۱۲ مثال میگذراند و حاصل معنی آنکہ رازہای خود را اگر جمع نگاہداری و پراگندہ و منتشر نکنی از قید ضبط تو بالا نرود چنانچہ چند بندہ را کہ باہم بستہ باشند بسبب شرکت در الم پای بندی از جای خود حرکت نکنند قولہ در کنایتہ باغلط افگن مشوب ۱۲ یعنی از مشورت اگر کنایہ کنی آنکنایہ را باغلط بیامیز کہ بسبب مغلط سر تو پوشیدہ ماند و کنایہ رفتہ رفتہ صریح نشود نخیران بحدیث مشورت متمسک شدند و خر گوش بحدیث کتمان سر و حضرت مولوی در ضمن حکایت بدو وجہ تعارض حدیث را رفع گرداند اول آنکہ در ہر امری مشورۃ ضروریست و در بعض امور مشورت و در بعضی اخفا لازم است دوم آنکہ در مشورۃ پردہ از روی کار نباید برداشت و سر پوشیدہ مشورت باید کرد تا مدلول ہر دو حدیث بعمل در آمدہ باشد قصۂ مکر کردن خر گوش با شیر قولہ دمدمہ ایشان مرا از خر فگند ۱۲ یعنی پایہ مرا از خر ہم بست ترکرد کہ بازی خوردم قولہ سخت درماند امر ست و ریش ست ۱۲ ریش احمق و بیخرد انتقال از مقولہ شیر بنصائح دیگر کہ در میان مثل شنجوخت و سیادت و مولویت و امثال آن معنی و حقیقتہ نباشد بلکہ اکثر رسوم و عادات لازم احوال جماعۂ متصفہ باین اوصاف باشد قولہ لفظہا و نامہا چون دامہاست ۱۲ یعنی الفاظ شیرین کہ مردم در معرفت میرانند و آنرا دام شیخی کردہ اند از مثل ریگ خشک است کہ جذب کند آب چشم طالب را یعنی ضائع گرداند و نگذارد کہ بسر چشمۂ

قوله انچه حق آموخت مر زنبور را ۱۲ اشارت بآیه واوحی ربک الی النحل ان اتخذی من الجبال بیوتا ومن الشجر ومما یعرشون قوله کوری آنکس که باحق در تنگ است ۱۲ یعنی کوره شیطان یعنی که در کار حق اندیشه باطل کرد و از اهل تنگ شد قوله زاهد ششصد هزاران ساله را ۱۲ نوربندی ساخت آنگو ساله را زاهد و کوساله ۱۲ دو کنایه از شیطان است که ششصد هزار سال عبادت کرد و در اقدام بسجود آدم کوسالکی نمود حق تعالی شک او را پند بنداد و ساخت تا از پستان عدم ازلی که بآدم مرحمت شد شیر نتوان کشید و کبر و قصر علم نتواند گردید همچنین علم های حسی نوربند علمهای قشر است زیرا که علوم حسیه جزئیه موانع عقلیه کلیه و عقلیه کلیه موانع علوم لدنیه و کشفیه است قوله نطفهٔ دل را یکی گوهر فتاد کوهر کنایه از قابلیت اوست مر علم معرفت را که حدیث لا یسعنی ارضی ولا سمائی ولکن یسعنی قلب عبدالمومن ازان خبر میدهد قوله گر بصورت آدمی انسان بدی ۱۲ احمد و بوجهل خود یکسان بدی ۱۲ اشارت بحدیث ان الله لا ینظر الی صوركم بل ینظر الی اعمالکم قوله شد سر شیران عالم جمله است ۱۲ چون سگ اصحاب را دادند دست ۱۲ کنایه از گردیدن است گویا دستی که بدامان اصحاب کهف را از غیب آمد ست یا نمت پس فاعل دادند کارکنان قضا و قدر باشند قوله چه زیانستش ازان نقش نفور ۱۲ یعنی صورت سگ پیداست ذکر دانش خر گوش و بیان فضیلت و منافع دانش قوله آدمی را زین هنر بیچاره گشت ۱۲ یعنی مسخر گردید قوله آدمی را دشمنان پنهان بس است ۱۲ چه دشمن ظاهر از غیر جنس او که از خوف او پنهان شده اند و چه دشمنان باطن از جنس او که اغوا کنند و چه نفس آدمی که اعدا عدو اوست قوله خلق پنهان زشت شان و خوب شان ۱۲ یعنی خوبی و بدی در مردم پنهانست و در وقت ظهور اثر پیدا و آشکارا میشود پس کوب یعنی صدمه باشد قوله از خار خارها و وسوسه ازهزاران کس بود پی یک کسه ۱۲ خطرهٔ شیطانی را وسوسه گویند یعنی از وجود موسوس عالم پراست قوله باش تا حسهای تو مبدل شود ۱۲ یعنی صفا و زکا در تو پیدا شود تا محقق را از مقلد باز شناسی باز جستن نخجیر از خر گوش قوله گفت پیغمبر بکن ابرای زن ۱۲ مشورت کالمستشار موتمن قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم لابی الهیثم من الیتهان هل لک خادم قال لا فقال فاذا اتتنا سبی فاتتنا فاتی النبی صلی الله علیه وآله وسلم براسین فاتاه ابو الهیثم فقال النبی صلی الله علیه وآله وسلم اختر منهما فقال یا نبی الله اختر لی فقال النبی صلی الله علیه وآله وسلم ان المستشار موتمن خذ هذا فانی رایته یصلی واستوص به معروفا پیغمبر علیه السلام از ابو الهیثم پرسید که ترا خادمی هست گفت نه گفت چون بندیان بیایند بیا پس دو بندی آمدند و ابو الهیثم حاضر شد فرمود بگیر یکی ازو و گفت

منزوله فی حرثه ومن کان یرید حرث الدنیا نوته منها ومالہ فی الآخرة من نصیب قولہ مگر آن باشد کہ زندان
حفرہ کرد ہ آنکہ حفرہ بست آن مکریست سرد ہ یعنی مکر بر دو قسم است محمود و مذموم زندان دنیا را
شکافتن و بدر و پیدا کردن مکر مراد آنست و درین زندان نشستن و راہ آخرت بر خود بستن مکر سرد انست
قولہ اینجہان زندان و ما زندانیان ہ حفرہ کن زندان و ما را و ارہان ہ اشارتست بحدیث الدنیا
سجن المومنین وجنة الکافرین قولہ نعم مال صالح خواندش رسول ہ اشارت بحدیث نعم المال الصالح
للرجل الصالح یعنی اہل آخرت را اسباب دنیا موجب رستگاری باشد کما قال جل وعلا رجال لا تلہیہم تجارة
ولا بیع عن ذکر اللہ واقام الصلوة وایتاء الزکوة یخافون یوما تتقلب فیہ القلوب والابصار قولہ
جہد حق است محو واقی است و در و ہ منکر اند نفی جہدش جہد کرد ہ یعنی طائفہ جہد بیان اولہ میگفتند
حال ایشان مکذب مقال ایشان ست زیرا کہ در نفی جہد اثبات جہد لازم می آید پس انچہ مدعای خصم است
دلیل است بر اسکات خصم چنانچہ سوفسطائی انکار حقائق اشیا کند و نداند کہ قائل شدن بحقیقة نفی اثبات
حقیقة است لاجرم متکلمین گویند حقائق الاشیاء ثابتة اذ فی نفیہا اثباتہا قولہ کسب کن جہدے نما و سعی کن
تا بدانی سر علم من لدن ہ یعنی جہد و سعی و کسب ترا از اسرار علم غیبی آگاہ کند آنزمان بدانی کہ خواص را اگر
دانش امور دنیا باشد از برای عقبی و رضای مولے باشد و بتعلیم الٰہی و الہام ربانی کار کنند و مردم
ازین غافلند مقرر شدن ترجیح جہد بر توکل مقرر شدن دو احتمال دارد یکی بزعم صاحب جہد
کہ شیر را بآن تمثیلی داده اند دوم در نفس الامر و انچہ ظاہر میشود حضرت رامیل بہ ترجیح جہد و اکتساب
فی نفس الامر و حقیقة چنانست کہ در میان جہد و توکل منافات نیست زیرا کہ مصدر جہد عمل جوارح است
و محل توکل قلب و جہد و مذموم آنست کہ صاحب جہد بر عمل اعتقاد کند و بدان مغرور شود اگر اعتماد
بر فضل کرده نجات خویش بواسطہ اعمال نشناسد بمجرد قرین توکل خواہد بود چنانچہ از بعضے مشائخ کرام
منقولست کہ اصحاب تصوف در دعا و رضا منافات دانستہ بعضی مقام دعا و بعضی مقام رضا اختیار
کرده اند اما اختیار ما آنست کہ بزبان دعا و بدل رضا پس جمیع میان این دو فضیلت راجح باشد بر توکل
تنہا جواب گفتن خرگوش نخجیر انرا قولہ ہر پیمبر استان را در جہان ہمچنین تا مخلصے میخواندشان
سخن خرگوش در ابیات نبی آنست کہ اگر در صورت خوارم در معنی بزرگم چنانچہ بزرگی پیغمبران بحسب
صورت مثل ایشان مردمک است کہ نفوذ معنوی آن فوق السماست پس نظر باثر باید کرد نہ بجثہ
اعتراض نخجیران بر سخن خرگوش قولہ خویش را اندازہ خرگوش دار ہ اشارت بقول حضرت
امیر حیث قال رحم اللہ عبدا عرف قدره ولم یتجاوز طوره باز جواب گفتن خرگوش نخجیر انرا

لتزول منه اقلال اجبال ۱۲ اشارة بایه وان کان مکرهم لتزول منه اجبال **قوله** جزکه آنقسمت که رفت اندر ازل ۱۲ روی ۱۲ نمودی زاشکال واز عمل ۱۲ شکال اندیشه اشارت بآیه کمن قسمنا بینهم معیشتهم فی الحیوة الدنیا ورفعنا بعضهم فوق بعض درجات پس بمقتضای آیه قسمت ازلی سابق است برکسب عباد وذالک هو المرصاد **قوله** کسب جزنامی مدان ای نامدار ۱۲ جهد جزوهمی پندار ای عیار ۱۲ ای نقاد اگر حق تعالی استطاعت نبخشد بنده ازکسب عبارت از استعمال قوی وآلاتست در امور مخلوقه ومقدره عاجز نبود پس این کسب نامی بیش نباشد نگریستن عزرائیل علیه السلام نک زدرویشی گریزانند خلق ۱۲ لقمه حرص وامل زانند خلق ۱۲ یعنی گرنخیتن از فقر وتنگدستی مثل گرنخیتن آنشخص است از موت **قوله** ازکه بگریزیم ازخود ای مجال ۱۲ ازکه برتابیم ازحق ای وبال ۱۲ حاصل معنی آنکه پیش تیر قضا سپر باید مرد زیراکه گرنخیتن از تقدیر مثل گرنخیتن آنشخص است که درمعنی ازخود گرنخیته نه ازعزرائیل واز خودگرنخیتن چه امکان دارد که انفکاک شی ازنفس محال باشد ومجنان ازخودگرنخیتن محال ازامر حق روبرتافتن وبال باشد کما قال عزوجل یامعشر الجن والانس ان استطعتم ان تنفذوا من اقطار السموات والارض فانفذوا لا تنفذون الا بسلطان ونیز درحدیث قدسی فرمود من لم یرض بقضائی ولم یصبر علی بلائی فلیخرج من تحت سمائی ولیطلب ربا سوائی باز ترجیح نهادن شیر جهد را الخ **قوله** حیلها شان جمله حال آمد لطیف ۱۲ جمله حال یعنی وقت یا آنکه حیله اینها حیله نبود تمامش حال بود چراکه حال ازمواهب حق است **قوله** دامهاشان مرغ گردونی گرفت ۱۲ یعنی جانها جلد ایشان شد ودر ارواح تصرف کردند **قوله** نقصهاشان جمله افزونی گرفت ۱۲ یعنی اندک ضعیف دین بقوت مبدل شد یا انچه درنظر خصم نقصان درآمد کمال پذیرفت **قوله** جهد میکن تا توانی ای کیا ۱۲ درطریق انبیا واولیا زیراکه طریق ایشان جمله آنست که جهد کنند بموجب فرمان عمل نمایند اما برعمل اعتماد نکنند ویقین دانند که بی قضا وقدر عمل صورت نه بندد واز دست برنیاید چنانچه میفرماید **قوله** با قضا پنجه زدن نبود جهاد زانکه آنرا هم قضا برمانهاد ۱۲ آنرا یعنی جهد را پس گاه تکلیف جهد از قضا باشد دافع ندارد **قوله** شرشکسته نیست بین سررا مبند ۱۲ چند روزی جهد کن باقی بخند ۱۲ یعنی عذر ودست آویزی برای ترک جهد مدار که شرما مسموع باشد چون اسباب جهد مهیاست عذری که نیست نباید انگیخت وچند روز جهد کن کنایه ازروزگذشتن دنیاست وقلت فرصت حیات معلوم درینصورت فرصت چه شادی کنی کما وقع فی الحدیث انی وضعت الراحة فی الجنان والناس یطلبون فی الدنیا فمتی یجدونها **قوله** بد محالی جست کو دنیا بجست ۱۲ نیک حالی جست کو عقبی بجست ۱۲ تضمین بآیه من کان یرید حرث الآخرة

اسباب ما به التکلیف در تو موجود ساخته آواز لا یکلف الله نفسا الا وسعها بگوش تو در انداخته و نیز فرموده
لیس للانسان الا ما سعی اگر بفرمودهٔ او کار نکنی انکار کرده باشی نعمت حق را قولہ شکر نعمت قدرت
افزون کند ۱۲ اشارت بآیهٔ لئن شکرتم لازیدنکم قولہ کفر نعمت از کفت بیرون کند ۱۲ زیرا که از اعتقاد
جزو عمل کامل شوی قولہ هان مخسب ای جری بے اعتبار ۱۲ جز بزیر آن درخت میوه دار ۱۲ خفتن در
زیر درخت میوه دار نه عبارت از ترک عبادت است بلکه دفع ثقل ریاضت شاقه و تلذذ از ثمرات
آن چنانچه ببیت لاحق با نیمعنی ناطق است پس در زیر درخت میوه دار هر که اقامت گرفت او را راحت
در بیداری باشد نه در خواب لهذا امر کردن بخسبیدن در زیر میوه دار که آنجا خواب نه برد فافهم قولہ
جبر خفتن در میان رهزنان ۱۲ مرغ بی هنگام کی یابد امان ۱۲ از آفات جبر خبر میدهد و تشبیه میکند
آفات را برهزنان و جبری در راه هلاکت افتاده را بمرغ بی هنگام یعنی مرغے که نی هنگام صفیر زند و
کشته شود همچنین جبری بمقصد نرسیده اگر دم از ترک ریاضت زند هلاک شود و آنکه بمقصد رسید
او را خود در ریاضت ریاض جنت شد و تعب برخاست چون ریاضت ریاضت نماند ترک ریاضت
در تصور او کی گنجد واعبد ربک حتی یاتیک الیقین چون یقین آمد ظن بکسو شد نه نکبتی که در ظن حقیت
جزا و گمان پاداش عمل بصوالح اعمال اقدام نموده باشد و قتیکه صاحب یقین شد ترک آن از و
چگونه صورت بندد تا لذت نیافته بود به تکلف کار میکرد چون لذت یافت کار نکند پس اعتقاد چنان
باید کرد که بعد حصول بدرجهٔ کمال تکلف زائل میشود اما تکلیف در هیچ حال ساقط نمیگردد قولہ در
اشارتهاش را بینی زنی بر بینی زدن سپر بچیدن از اطاعت حکم قولہ کسب کن بس تکیه بر جبار کن
یعنی عمل کن اما تکیه بر عمل مکن باز ترجیح نهادن نخجیران الخ درین سرخی انچه نخجیران بر رد قبول
شیر حجت ساخته اند اگر نیک تامل رود حجت نیشود و جواب را نمیشاید بلکه مغالطه بیش نیست زیرا که شیر حکم
میکند بجمیع توکل با جهد و مانع است از تکیه کردن بر جهد صرف پس حرمان اهل مکر و غدر از حصول مراد
که نخجیران دلیل ساخته اند بر بطلان جهد بعضے بد عاسر نمیرسانند دو وجه یکی آنکه زار و بجانب توکل نبود
چون تکیه بر عمل کرده اند و پس محروم شدند از حصول مراد دوم آنکه عدم حصول مراد دقتی ناقض مدعای
شیر تواند شد که شیر جمیع آمدن توکل و جهد را سبب حصول مراد دنیا گفته باشد فاطبته مدعای شیر آنست که جمع
کردن جهد و توکل انقیاد مراد است مر حق تعالی را و اقدام بر سنت انبیا خواه بمراد دنیوی که پیش نهاد
همت مکاران بود برساند خواه نرساند فافهم قولہ صد هزار اندر هزاران مرد و زن ۱۲ پس چیره محروم
ماندند از زمن ۱۲ بفتحتین روزگار و زمانه کذا فی الصراح قولہ کرد و صف نکرد با شان ذو الجلال

حیله کرد انسان وحیله اش دام بود ہر آنکه جان پندا شت خون آشام بود ہ یعنی اکثر اوقات حیله در نظر آدم مثل جان شیرین مینماید وہمان حیله سبب ہلاک او میگردد ومیتواند بود که اشارت بقصه گندم خوردن آدم باشد که حوّا اول گندم خورد وحصهٔ آدم نگاہداشت چون خواست که بخوردن آدمؑ بدہد آدمؑ از ہیبت نہی الٰہی نمیخورد حوّا حیله کرد حیلهٔ آن بود که نہی از قرب است نه از اکل چون آدمؑ باین حیله بر خوردن گندم اقدام نمود آنحیله دام او شد وحوّا را که جان پنداشته بود خون آشام وی بود که بسبب او از بہشت بیرون شد اما باین تقدیر انسان را باید تاویل قوله او فناکن دید خود در دید دوست ہ زیرا که دید وی ویرا به بیند نه دید تو قوله طفل ناگیر او تا پویا نبود ہ مرکبش جز گردون بابا نبود ہ نظیر آنست که ہر کس کار خود بحق تعالی واگذاشت بی تعب ساخته شود ہ بخدا کار چو او فتاد خدا ساز شود ہ گر قطره بدریا چو رسد باز شود قوله چون بامر اہبطوا لبندی شدند اشارت بآیهٔ قلنا اہبطوا بعضکم لبعض عدوّ وخطابست بطاوس ومار وآدم وحوا که از بہشت برآئید قوله گفت الخلق عیال للاله ہ عیال شخص محتاج باشد بآنشخص پس عیال بودی یعنی محتاج بودند عن انس وعبد الله قال قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم الخلق عیال الله فاحب الخلق الی من احسن عیاله ترجیح نہادن شیر حمد را بر توکل وتسلیم تسلیم حمد وتوکل چه مناسب افتاده حمد وکسب معنویست بجانب شیر تا مشعر باشد بر نمد حاکه شیر مردان از راه کمالی قدرت وقوت در راه دین کمر باجتہاد بندند وتوکل بسائر بخیر آن که امر وضعف را درین امر کار فرمایند گویا تنبیه است برآنکه در کار مجاہد شیر بیشه باش نه شغال اندیشه قوله خواجه چون بیلی بدست بنده داد ہ بی زبان معلوم شد او را مراد ہ بیل بدست دادن عبارتست از آلات کسب عطا فرمودن مر بندگان را مثل عقل صحیح وحواس سلیم وجوارح پس بنده که اینہا را کار نفرماید چندین آلات قدرت را ضائع کرده وچندین اشارات وعبارات مراد خواجه را فہم نکرده باشد ومستحق تقریع وتوبیخ گردد چون منافقان گوش بر استماع وچشم بر مشاہده نه گماشتند صم بکم عمی فہم لا یرجعون در شان ایشان نازل شد قوله آخر اندیشی عبارت ہای اوست ہ یعنی اندیشه آخر کار بر فکر تو جائز نشود ودر معنی عبارتیست از انشاء حق که سواد چشم باطن تو بدان روشن نمیشود قوله پس اشارتہای اسرارت دہد ہ یعنی اشارت بر دو قسم است اشارت ظاہر در اطوار شریعت واشارت باطن در اسرار حقیقت چون اولین را کار فرمائی در حلقه تحقیق در آئی قوله قابلی مقبول گرداند ترا ہ یعنی از پایهٔ شاگردی برتبهٔ اوستادی رساند ومرید را شیخ کامل گرداند ہ قوله جبر تو انکار آن نعمت بود ہ یعنی

قولہ ضعف ذاک رحمۃ من ذی الجلال ۔ دو ویرا بران کلمات وانفاس از راہ رحمت حق تعالے
قولہ ثم بلبنیا الی امثالہا ۔ پس مضطرب میسازد مارا اضعاف جزا بسوی امثال آن انفاس یعنی ثواب
محاسن اعمال میگردد وقولہ کی نیال العبد مما نالہا ۔ تا برسد بندہ بمکافاتی وجزای کہ رسیدہ آن
انفاس قولہ ہکذا تعرج وتنزل دائما ۔ ہمچنین انفاس بالا میرود وبمکافات آرزوی نازل میشود ہمیشہ
قولہ ذا فلا زالت علیہ قائما ۔ انیست عروج ونزول من پس ہمیشہ بر العروج ونزول انفاس قائم باد
قولہ پارسی گوئیم یعنی این کشش ۔ اشارتست بکشیدن باد آنرا بسوی معدن آب وکشیدن انفاس جانہا
رابسوی مرج جانہا قولہ زانطرف آید کہ آمد آن چشیش ۔ یعنی کشش ہا جملہ از جانب حق است کہ چشیش ہا از بخشایش
اوست ومراد از چشیش ذوق یافتن ہر جنسے از ہم جنس پس چشیش مقدم باشد بر کشش زیرا کہ اول مناسبت
خلق شد میان اجناس بعد ازان انجذاب وکشش چنانچہ میفرمایند قولہ چشم ہر قومی بسوی ماندہ است
کانطرف یکروز ذوقی راندہ است ۔ چندانکہ ذوق پیش جذب وکشش پیش وہر دو طرف از مبدا نفیض
فائزست قولہ یا مگر آن قابل جنسے بود ۔ چون بدو پیوست جنس او شود ۔ مقررست کہ ذوق ہر
جزوی بکل اوست وذوق ہر جنسی بجنس او یا بچیزی قابلیت جنسیت داشتہ باشد مانند آب ونان کہ بعد
اتصال جنس انسان شود پس معلوم شد کہ اتصال جنسیت می بخشد اگرچہ بقول دلالت بران میکند کہ جنس
بود اما نمی نمود بسبب اتصال جنسیت وبعلتی از علل وعرضی از اعراض تاشی شود ذمیم وعاقبت وخیم
باشد وچون امر زائل شود نہ جذب ماند نہ ذوق قولہ تا زراند ودیت از رہ نفکند ۔ تا خیال کج ترا
چہ نفکند ۔ این بیت بمنزلہ مبتدا ست وبیت ثانی بمنزلہ جزو قصہ بنجیر کہ از کلیلہ بیان میفرمایند نظر انست
کہ خیال کج ترا در چاہ انداز د چنانچہ خرگوش شیر را در چاہ انداخت قولہ در کلیلہ خواندہ باشی لیک آن
قشر افسانہ بود نی مغز جان ۔ اشارتست بآنست کہ ما آنقصہ را بمقاصد صوفیہ بمباحث اہل کلام مطابق
سید ہم جواب گفتن شیر بنجیر انرا انج گوش من لایلدغ المومن شنید ۔ قول پیغمبر بجان ودل گزید
لایلدغ المومن من جحر واحد مرتین ترجیح نہادن بنجیر توکل را بر جہد واکتساب قولہ انحذر لا یدفع
لیس یعنی عن قدر ۔ ای دفع الحذر فانہ لیس عن القدر ۔ واین کلام ماخوذ است از کلام حضرت علی
ابن ابی طالب حیث قال اذا دخل القدر بطل الحذر ترجیح نہادن شیر انرا قولہ گفت پیغمبر با واز بلند
باتوکل زانوی اشتر ببند ۔ قال النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لاعرابی لما اہمل البعیر وقال توکلت
علی اللہ اعقلہا وتوکل ترجیح نہادن بنجیر ان توکل را بر اجتہاد قولہ قوم گفتندش کہ
کسب از ضعف خلق ۔ لقمہ تزویر دان بر قدر حلق ۔ یعنی از ضعف وسستی ایمان خلق در توکل قولہ

برای محافظت میکشند اما بحکم حق باد حافظ و ایره میشود و بند مستحکم میگردید آذان ایره را چنانچه دزد و پاسبان
شود و این تو مبید در نیمقام انسب نیفاید زیرا که سخن در سلب خاصیت عناصر میرود با مر حق دنیا تمام این
داستان بر انست که تاثیر و اشیا از حضرت حق است و همه بفرمان اوست و آنچه ادراک ناقصان در نمییابد
ادراک کاملان دریابد چه جماد و چه نبات و چه حیوان و غیر آن پذیرندهٔ آثارند بعضے قائل بعضے غافل بعضے
ناطق بعضے صامت قوله خاک قارون را چو فرمان در رسید ۵ باز روشن بقعر خود کشید ۵ اشارت
بآیه فخسفنا به و بداره الارض فما کان له من فئة ینصرونه صاحب لباب میگوید که هر روز قارون
مقدار قامت خود با خانه و مال فرو میرود تا نفخ صور بارض سفلی خواهد رسید قوله آب و گل چون
ازدم عیسے چرید ۵ بال و پر بکشاد مرغی شد پدید اشارتست بآیهٔ و اذ تخلق من الطین کهیئة الطیر باذنی
فتنفخ فیها فتکون طیرا باذنی قوله جسم موسی از کلوخی بود نیز ۵ یعنی جسم هر که هست از خاکست پس
خدائی که جسم موسی را بر نواخت و مظهر انوار ساخت اگر کوه را صوفی کند چه عجب طنز و انکار کردن
بادشاه الخ قوله اصل ایشان بود زآتش ابتدا ۵ سوی اصل خویش رفتند انتها ۵ این بیت
با چندین بیت ما بعد منافاتی ندارد با آنکه اصل همه از خاکست مراد آنست که اینها مظهر قهر بودند چون
افنا و احراق مردم شعار جهودان بود و این صفت بیش از عناصر دیگر داشت ازین اثر استدلال
کرد با آنکه اصل اینها آتش هست زیرا که نزد صوفیه اعتبار با ثار هست و از نجهة گویند خلائق باعتبار افعال
دو طائفه نوریان و ناریان لطیفیان و قهریان بهشتیان و دوزخیان قوله آب اندر حوض اگر نبود اثر
باد نشفش میکند کان کانیست ۵ میرباند میرد تا معدنش ۵ اندک اندک تا نه بینی بر دنش ۵ و ین نفس
جانهای مارا همچنان ۵ اندک اندک میرود از حبس جهان ۵ اشارتست با آنکه اسباب وصول چون
موجود شود هر عنصری بتدریج بمرکز خود پیوندد چنانچه آب بوسیلهٔ باد از زندان حوض برآید و بکان
و معدن خود رود و رفتنش محسوس نشود همچنین باد انفاس جانهای ما را که در لطافت حکم آب دارد
بمنازل خود میرساند و کلمات طیبه تصاعد میشوند بسوی پروردگار و می پیوندند بجای که مانمیدانیم
و خدا میداند چنانچه میفرمایند قوله تعالی الیه یصعد الطیب الکلم ۵ اشارتست بآیهٔ الیه یصعد الکلم الطیب
و العمل الصالح یرفعه بسوی حق تعالی میرود سخنان پاک مثل حمد و تسبیح و غیر آن ۵ صاعد است تا
الی حیث علم ۵ میرود آن کلمات صادر شده از ما تا جای که خدا عالم هست قوله ترقی انفاسنا
با المنتقی ۵ بالا میرود انفاس پاکان پاک قوله تحفا منا الی دار البقا ۵ تحفه کرده شده آن انفاس
از جانب ما بسوی عالم باقی قوله ثم تاتینا مکافات المقال ۵ پس میرسد با جزای آن کلمات طیبه

نسخ

تعالی و حاصل آن چیست **عتاب کردن بادشاه بر آتش قوله** چشم بندست ای عجب
باهوش بند چون نسوزد و اینچنین شعله بلند یعنی تصرف در حس بصر است که سوختن آن طفل را نمی بیند
یا تصرف در هوش آن طفل است که سوختن خود را در نمیابد **قوله** آتش طبعت اگر غمگین کند هم سوزش
از امر ملیک دین کند هم انتقال فرمود از آتش ظاهر با آتش باطن و طبع او که نیز بفرمان حق اثر کند
نه بخود **قوله** سنگ بر آهن زنی آتش نهد هم بامر حق قدم بیرون نهد یعنی آتش که از سنگ و آهن
میجهد پیش چشم بین است بیرون جستن آن سنگ و آهن است و پیش چشم خدابین ارادت حق چنانچه
حضرت موسی چون در وادی ایمن منزل گرفت شب شد ابر پیدا گردید و گرگ در رمه افتاد حضرت
موسی خواست که ساعتی آتش روشن کند هر چند چقماق بر سنگ زد آتش در نگرفت چقماق را از غضب
بر زمین زد و آهن بفریاد آمد که گناه از ما نیست رضای حق برین رفته که ترا آتش ندهیم موسی بتعجب
تفکر کشید چون سر بالا کرد ظهور مشاهده کرد **قوله** این سبب چه بود تبازی کورسن هم اندرین چه این
رسن آمد بفن هم چون سبب در لغت عرب رسن را گویند و این رسن سببهاکه حق تعالی در چاه دنیا
فروهشته و بچرخه چرخ کرده آویخته آمد شد این رسن را قاصر النظر از چرخه نیند از دو صاحب بصیرت
از خداوند باید که دست در رسن زده این چاه مظلم برای نه آنکه بوسیله رسن اندرون چاه درآئی
قوله تا نمائی صفر سر گردان چو چرخ هم سرگردانی چرخ کنایه از حرکت فطری اوست که علم بر حرکت
ندارد و صفر با مقدار خالی بودن از قدرت نتواند که ساکن شد **قوله** تا نسوزی تو ز بیمغزی چو مرغ
مرغ شاخیست ترکه بقدر سوا کی قطع کنند از درخت آن و عفار نیز همین شاخیست که از برای تحصیل آتش
از درخت گیرند این هر دو را بر یکدیگر آتش زنند حاصل شود و گویند مرغ چوب بالاست بمنزله ذکر و
عفار چوب پایان بمنزله انثی و عکس این نیز گفته اند و در قرآن مجید حق تعالی حصول آتش را از شاخ
تر استدلال بر قدرت تامه خود کرده خبر میدهد کما قال جعل لکم من الشجر الاخضر نارا فاذا انتم منه توقدون
قصهٔ بادکه در عهد هود علی نبینا و علیه السلام الخ قوله هود گرد مومنان خطی کشید
نرم میشد باد کانجا میرسید هم اشارة است بآیهٔ کریمه و اما عاد فاهلکوا بریح صرصر عاتیة سخرها علیهم
سبع لیال و ثمانیة ایام حسوما الخ **قوله** باد حرص گرگ و حرص گوسپند هم دائره مردخدا را بود بند هم باد
حرص و گرگ کنایه از هوای درآمدن گرگ در رمه و باد حرص گوسپند عبارت از برآمدن گوسپند
از خط دائره که این هر دو باد در تعطیل بود بسبب خاصیت دائره پس حرف را سببیا شد یعنی
بسبب خط دائره هر دو باد در بند بودن آن یکی اندرون رفتی نه این یکی بیرون برآمدی یا آنکه دائره

پس برونق قابلیت ہر فرع بسوی اصل خود مائل باشد چنانچہ میفرمایند **قولہ** جزوہا را رویہا سوی کل است ۔ بلبلا نرا عشق بار روی گل است ۔ کاورا رنگ از برون و مر اصحاب نفس و ہوا را بگاو تشبیہ کردہ اند کہ اینہا ہر رنگ آمیزی و آرایش کہ دادند بحسب صورتست و مردان دین را رنگ تجلیات در درون است **آتش کردن بادشاہ جہود و بت نہادن الخ قولہ** مادر بتہا بت نفس شماست ۔ زانکہ آن بت مار و این بت اژدہاست ۔ یعنی مار کشتن کار ہر افسونگرست و اژدہا کشتن کار موسی پیغمبر علیہ السلام چنانچہ جای دیگر میفرمایند ؎ ہر کسی را این تمنا کی رسد ۔ موسی باید کہ اژدرہا کشد ۔ پس بزرگتر نفس ست کہ حکم بل فعلہ کبیرہم ہذا بر و صادق مے آید **قولہ** آہن و سنگ ہست نفس و بت شرار ۔ آن شرار از آب میگردد قرار ۔ چنانچہ از نفس متولد شود آنرا بشرار تشبیہ بواسطہ احتراق استعداد ست خیر **قولہ** صد سوارہ بشکند یکبارہ سنگ ۔ و اب و چشمہ میرہاند بیدرنگ ۔ چون نفس را پارۂ سنگ و آہن گفتہ و تاز چشمہ آب سیاہ فرمودہ و دیگر انواع کفر و فساد بمنزلہ کوزہ و سبو داشتہ میفرماید کہ بیک سنگ ہزار کوزہ و سبو توان شکست و بہزار سنگ یک چشمہ نتوان بست زیرا کہ چشمہ از سنگ برمی آید و آب چشمہ را سنگ میرہانند و بعضے ہیچو شانند و مدد میرسانند **قولہ** نصد دوزخ بخوان باہفت در سہ یعنی دوزخ باہفت در شبہ بصورت نفس ست **آوردن بادشاہ جہود زنی را با طفل او الخ قولہ** اندرون آب بین آتش مثال ۔ از جہانی کاتش ست آتش مثال ۔ یعنی اینجا بیا کہ آب بشکل آتش ست و از جہانی کہ تماش آتش ست و مینماید کہ آب ست بیرون شود و نالش بکن **قولہ** مرگ میدیدم گہ زادن زتو ۔ سخت خوفم بود افتادن زتو ۔ یعنی از عالمے بعالم دیگر نقل کردن نظر بانس آنعالم وحشت می آرد اما بعد وخول در آنعالم عالم سابق تنگ و ضیق مینماید چنانچہ بطن اما در نسبت بعالم دنیا و دنیا نسبت بآخرت **قولہ** نک جہانی نیست شکل ہست ذات ۔ و انجہانی ہست شکل بی ثبات ۔ حکیم گوید کہ جہان نیست شکل عالم مجرد آنست کہ از مواد و صور مجبوسہ خالی ست و مشاعر و مدارک عامہ آنرا نیابد و نزد صوفی عالم وحدتست کہ چون پایان و غایت ندارد شکل عارض او نیست و آنعالم با من ہر عالم ہست کژ ماندن دہان آن مرد کہ نام محمد صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بسنخر بخواند **قولہ** آنہا ن کژ کردہ و از تسخر بخواند نام احمد را دہانش کژ بماند ۔ استشہاد است بر آنکہ آنچہ بالا گذشت کہ بقصد حقارت یا ہر چیز بدیگری اضافہ کنند و سود خود را بدان اندیشند نتیجہ بر عکس دہد تخصیص در یاد کامل و مقرب بانگاہ احدیت **قولہ** از بے ہر گریہ آخر خندہ ایست ۔ جواب و سوال مقدر گویا کم حوصلہ سوال میکند کہ گریہ و زاری

اختران بین از ورای اختران ۲ کاحتراق و نحس نبود اندران ۲ یعنی این ستارگان که سموات ظاهری در اینها تاثیرات سعد و نحس باشد اما آنکواکب که در افلاک معنوی اند همه سعد باشند و سعادت آنها انقلاب نپذیرد پس افلاک معنوی کنایه از دوائر نزول و عروج است باعتبار آنکه هر مرتبه از مراتب تنزلات را و منزله دوائر قرار داده شود و کواکب عبارت از اسما و صفات الهیه که نجوم معنوی و اصول این ستارگانند و کمال اولیا در تحت آن نجوم تربیت مییابند قوله هر که باشد طالعی اوزان نجوم ۲ آه چون نجوم معنوی را بالا گفت که احتراق و نحوست دران نباشد درین بیت دفعه شبهه میکند که اجلال اولیا را مبادا محترق تصور کند هر که از اینها منظر صفت جمال شود لطف و رحمت اما هر که منظر صفت جلال شود قهر او دین افروز شیطان سوز باشد و این قهر عین لطف است زیرا که لطف حمیده نیست و نفس قهر ذمیمه نی بل بواسطهٔ وقوع در موقعش و عدم وقوع دران موصوف میگردد بحمیده و ذمیمه پس لطف بمحل ذمیمه است و قهر بر محل حمیده و شرح این اسما و ستارگان در همین دفتر جائیکه شعر حکیم ثنائی را توضیح میفرمایند خواهد آمد اینجا همین قدر بیان اکتفا کرده شد شعر حکیم انیست ۵ آسمان پست در ولایت جان ۲ کارفرمای آسمان جهان ۲ قوله خشم مرتخی نا شد خشم او ۲ منقلب رو غالب مغلوب خو ۲ یعنی رفتار ترتیب یافته کواکب اسما و صفات مثل رفتار ستارهای معنوی و از کون است هیچ منجم در نیابد در صورت قهر لطف نماید و در صورت نحس سعد باشند و در رنج و عنا صحبت و عناد ارند و در غالب بودن مغلوب شوند چنانچه پیشوای قبیله بنی حذیفه شمامه رضی الله عنه اسیر حضرت رسالت پناه نبی شد فرمود او را رها کنید بعذرهای چون غائب شد اصحاب گفتند گرفتیت رسول خدا فرمود می آید شمامه رفت و تطهیر خود کرده باز آمد و گفت یا رسول الله آنروز مرا بر ستون بستی هیچکس در عالم بر من از تو دشمن تر نبود و امروز هیچکس بر من از تو دوست تر نیست و همچنین حضرت اسد الله الغالب از کفار پهلوانی بر زمین زد و آب دهن بر سوی مبارک انداخت حضرت امیر دست از قتل او باز داشت و از وجد اشد او سبب خلاصی خود پرسید و شنید فی الفور ایمان آورد قوله نور غالب این از نقص عشق ۲ در میان اصبعین نور حق ۲ یعنی اینچنین نور که در لباس مغلوبی غالب است آنظاهر است که از ماه غلبه در نفس دشمن آنچنان تصرف میکند که شنیدی از ظلمت ازان بر کنار است و رو انگشت حق که تجلی جمال و جلال باشد همیشه سیار قوله حق فشاند آن نور را بر جانها ۲ مقبلان بر داشته دامنها ۲ یعنی مستحقان انوار و ایمان قابلیت گشاده ۲ قوله هر کرا دامان عشقی نادمه ۲ زان نثار نور دلی میره شده ۲ یعنی هر که قابلیت عشق و محبت الهی در ذات او موجود نبود استفاضه آن نور نکرده

این حکایت مبنی بر قصهٔ اصحاب اخدود است که در کلام الٰہی واقع است و در بعضی از تفاسیر آورده اند
که نزدیک ملک این بادشاه جهود شهری از نفطرسے بود دران شهر قحط شد نصاری میں مملکت
جهود کردند اہل مملکت به بادشاه گفتند اگر اینها بیایند در ملک ما نیز قحط خواهد شد بعد ازان جلاوطن
زود و بهد بادشاه جهود فرمود که خندق ها بر در شهر کنند و بهیزم و نفط پر کنند و بتی داشتند گلاب
نام هر ابر فیلی و رحوالی آتش نصب کردند هر که می آمد میفرمود آن بت را سجده کند و بشهر در آید
اگر نمیکرد در آتش می انداختند. باقی این قصه مولوی خود ذکر میفرمایند اما صاحب کشاف قسم
دیگر روایت میکند ذکر آن خالی از طول نیست القصه روایات مختلفه درین ماده منقول است
قوله هر که او بنهاد ناخوش سنتے ۲ سوی او نفرین رود هر ساعتی ۲ اشارة بحدیث نبویست که
فرمود من سن سنة حسنة فله اجرها و اجر من عمل بها الی یوم القیامة من غیر ان ینقص من اوزارهم
شئی و من سن سنة سیئة فله وزرها و وزر من عمل بها الی یوم القیمة من غیر ان ینقص من اوزارهم شئی
پس هر تابع از متبوع خود میراث میبرد هر فرعی بموجب مناسبت باصل خویش رجوع میکند چنانچه
میفرمایند قوله رگ رگست این آب شیرین و آب شور ۲ و زخلائق میرود تا نفخ صور ۲ نیکو از است
میراث از خوشاب ۲ انچه میراث است او ثنا الکتاب ۲ اشارت بآیهٔ او ثنا الکتاب الذین اصطفینا
من عبادنا پس میراث داریم فرمانرا یعنی تاخیر کردیم آمرا تا عطا دهیم آنانرا که برگزیدیم از بندگان
خود یعنی امت محمد مصطفے صلی الله علیه و آله وسلم قوله شعله ها با گوهران گردان بود ۲ شعله ها آنجا
رود هم کان بود ۲ یعنی مناسبت فرع باصل زائل نمیشود اگر فروع اصل منشعب در فروع منتشر
گردد باز رود باصل خویش آرد پس کمالات امت محمدی فروع انوار کمالات آنسرور است
صلی الله علیه و آله وسلم باشد که از همه جهت رو بآنصوب دارد ازین حال حال اولیا و معتقدان
ایشان قیاس باید کرد قوله نور روزن گرد خانه میدود ۲ زانکه خور برجی به برجی میرود ۲ یعنی
شعله بسوی گوهر رود و نور روزن که تابی گردش آفتاب است تمثیل آنست چون بنای امر بر
مناسبت فرع است باصل گردش زمانرا در قطع مناسبت دخل نباشد زیرا که در هر عصر نثار
فرع تابی اصل خود است مثلاً آفتاب که از برجی به برجی دیگر انتقال کند نور روزن از خانه
بیرون نمیرود پس بحسب استداد و انقلاب زمان پرتو کمالات محمدی که حکم آفتاب دارد اگر از
بطنی ببطن دیگر انتقال نماید اشعهٔ نور کمال از خانه دل اولیا قدم بیرون نمیگذارد و مناسبت
کم نمیشود و بسبب بعد عهد نبوت اگر عالم زیر و زبر شود و رشتهٔ انبیا طائفه ناجنا یکی راه نمی یابد قوله

اما ان تجد بک واما ابتاع منه ریحا خبیثة واما ان تجد منه رائحة طیبة ونافخ الکیر اما ان یحرق ثیابک واما ان تجد منه ریحا خبیثة یعنی مثل ہمنشین صالح ومصاحب بدکردار چون حامل مسک ودمندهٔ کوره نار ست اگر باحامل مسک مصاحبت کنی اگر صابی از سماحت داشته باشد نصیبی تو از زانی دارد واگر ابتیاع کنی مقداری ازان بفروشد واگر ہیچ ازین دست ندہد از روائح طیبهٔ آن مشام تو معطر گردد واگر بادمندهٔ کورهٔ آتش مخالطت کنی یا جامهٔ ترا بسوزد یا بوی ناخوش استشمام نمائی قوله کوره نویسدی مرو کامید ہاست ۱۲ جواب وسوال مقدر چون در بیت بالا فرمودند قوله دل مده الا بہر دل خوشان ۱۲ گویا طالب صادق نعره از دل برآورد وگفت کجا یابم دل خوشا نرا در جواب او این بیت میفرمایند بدانکه طالب حق را از صحبت وملازمت صاحبدلی چاره نیست زیرا که درمیان شیطان سیرت مثل وزیر جهود باشند از مرگ خود نه ہراسند وغیر اغوا عوام کار دیگر نشناسند پس مرید را باید که از اختلاط نا اہلان پرہیز دود ر پناه صاحبدلی بگریزد **تعظیم نعت محمد** صلی الله علیه وآله وسلم آه چون بالا فرمودند که ۵ مہر پاکان درمیان جان شد ندد الخ آنقول را باین قول تائید برسانند که مہر پاکان این نتیجه می بخشد که از برکت تعظیم نام محمد صلی الله علیه وآله وسلم از شرور آن امیران شریر بر یک طائفه از قوم جهود محفوظ ماند پس دولت مواصلت نیکان اگر دست ندہد باری تخم محبت ایشان در دل بکارد وبر ذکر مناقب اہل الله خود را بدارد وکما قال قوله نام احمد چون حصار شد حصین ۱۲ تا چه باشد ذات آنروح الامین ۱۲ روح عبارتست از جوہر مدبر بدن یا چیزیکه در حکم بدن باشد چنانچه قرآن را حق تعالی روح خواند وجهش اینکه تدبیر امت بدان حاصل ست پس مجموع امت بمنزله بدن باشد وقرآن بمثابه روح مدبر وتدبیر جوہر روح چون مقارن خطا که آن خطا مانند خیانت باشیه نباشد در کارخانه الهی بروح امین موسوم میگردد واگر تدبیر آنجوہر با موری که مافوق قدرت بشری است تعلق شود روح الله وروح القدس اسم یابد وشخص کامل که تدبیر او در عالم اشخاص بدین وجوه باشد با وجود بدن عنصری ملقب شود بروح الله وروح القدس وروح الامین اگرچه بشریت از غلبهٔ محبت مولوی حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وآله وسلم روح الامین گفت وجبریل نیز بهمین اعتبار روح القدس وروح الامین ست وحضرت عیسی ہم همچنین **حکایت بادشاه جهود ویگانه** الخ گر خبر خواهی ازین دیگر خروج ۱۲ قصه برخوان والسماء ذات البروج ۱۲ اشارتست بآیه قتل اصحاب الاخدود النار ذات الوقود اذ هم علیها قعود وهم علی ما یفعلون بالمومنین شهود

بر صحابت دل بدوختن خرقه عزیز دیگر هم دل را خرقه گفته و خوب گفته ست صد پاره دل نزد دوست
داریم ۰ ما خرقه درون پوست داریم ۰ قوله چون بصورت آمد آن نور صره ۰ شد عدد چون
سایه های کنگره ۰ یعنی تشخصات و تعینات اعتباریه منشاء کثرت و مخالفت است چون اعتبارات
شخص و تعین مرتفع گردد مانند کنگره ها که بتعین منهدم شود پرتو آفتاب که متعدد مینمود یکی
گردد قوله شرح این را گفتمی من از مری ۰ لیک ترسم تا نه نغزد خاطری ۰ یعنی فهم سخن نکند و پی
بگفته من نبرد و سخن پهلو دارد بطریقه که مقصود ما نباشد پرده در ضلالت افتد یا ناد انسته بحث
و جدل کند قوله زین سبب من تیغ کردم در غلاف ۰ تا که کژ خوانی بخواند بر خلاف ۰ یعنی اسرار
حقیقه در حکایات و تقلیبات پنهان کردم منازعت امرا در ولیعهدی قوله انچه
شیرین ست گردد بارد انگ ۰ یعنی آنرا بزر بخرند قوله زانکه معنی بر تن صورت پرست
یعنی چنانچه مرغ بی بال عروج نکند صورت انمعنی باوج کمال نرسد قوله هم عطایابی هم
باشی فتا ۰ یعنی جوانمرد انبیاء را هریک نائب و حافظ اسرار حقیقی باشد او را فتا گویند چنانچه
یوشع نسبت با موسی و شمعون نسبت بعیسی و علی مرتضی نسبت با محمد صلی الله علیه و آله وسلم
قوله تیغ در زرکات خانه اولیاست ۰ دیدن ایشان مشمار اکیمیاست ۰ چون بالا دیدی
اگر تیغ تو چوبین بود رو دیگر طلب درین بیت نشان میدهند که در سلاح خانه اولیا بود
از انجا طلب کن قوله هست دانا رحمته للعالمین ۰ این بیت سه معنی دارد یکی آنکه اکمل
دانایان نقنوای جمیع انایان محمد مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم است هر که بر قدم حضرت محمدی
باشد باو همنشین شود در نصوص مشار الیه لفظ همین که در مصراع بالاست مصراع ثانی باشد
دوم آنکه مشار الیه همین ابیات ماقبل باشد و مصرع ثانی قسم بر صدق مقوله دانایان سیوم
باتفاق دانایان هر که دانا ست رحمته للعالمین ست زیرا که وجود علمای دین رحمت ست
که کلید خزانه رحمت صحبت اهل دل باشد حضرت موسی با وجود مرتبه اولوالعزمی ده سال خدمت
حضرت شعیب بجا آورد تا شرف مکالمه حق یافت قوله گر اناری میخری خندان بخر الخ الابیات
یعنی کامل را از اخلاق او نشانه باشد که بر کمال او دلالت کند مثل دلالت دانه انار و ناقص را نیز از خلق کلام
او علامت باشد که بر ان نقصان او باشد چو سهیلی داغ لاله اگر خواهی خدمت در قریشی کنی سر را از قلب
باز دان و عمر ضائع مگردان قوله یک زمانی صحبت با اولیا ۰ بهتر از صد سال بودن در تقا ۰ اشارت
بحدیث نبوی ست قال النبی صلی الله علیه و آله وسلم مثل الجلیس الصالح و السوء کحامل المسک و نافخ الکیر فحامل المسک

و فرمودهٔ خدا را بر خدا و اگذارند و گویند آنچه در ما تقدیری کرده شده دیگر بون نخواهد شد **قوله**
انبیا را کار عقبے اختیار ۔ یعنی باختیار کمر مجاهده بستند و در اتمام آن کوشیدند **قوله** جاهلانها
کار دنیا اختیار ۔ یعنی باختیار در نیکار تردد کنند ترتیب ثواب و عقاب که منوط است بسر رشتهٔ اعمال
حسنه و سیه محض حق و بر وفق قانون عذاب باشد چون اینقدر دانستی بدانکه حضرت مولوی جبر محمود
و جبر مذموم را درین کتاب که کاشف سر مکتوم است بسیار ذکر میکنند چنانچه درهمین دفتر اول
بیان میفرمایند که جبر اهل کشف دیگر است و این چند بیت بجهت مزید آگاهی تو اینجا رقم پذیر میگردد
قوله جبر را ایشان شناسند ای پسر ۔ که خدا بکشادشان در دل بصر ۔ اختیاری جبر ایشان دیگر است
قطرهٔ اندر صدف ها گوهر است ۔ در دفتر ششم نیز باین معنی تنبیه کرده میفرمایند ؎ جبر باشد پر و بال
کاملان ۔ جبر هم دندان و بند کاهلان ۔ همچو آبے نیل دان این جبر را ۔ آب مومن را و خون
مرگبر را بال بازان را سوی سلطان برد ۔ بال زاغان را بگورستان برد ۔ پس مشخص
شد که جبر در ما و تو محض خیال ست و در اهل الله نور جلال **نومید کردن وزیر مرید ابرا**
از رقص خلوت قوله تا بزیر چرخ ناری چون حطب ۔ من نسوزم در عناد و در عطب چرخ
ناری کرهٔ اثیر عطب ۔ هلاک **طلب کردن امت عیسے علی نبینا و علیه السلام از امر**
قوله حق تعالی چون نیاید در عیان ۔ نائب حق اند این پیغمبران ۔ یعنی غیرت الهی هفتاد هزار
حجاب از نور و ظلمت بر جمال ذاتی فرو گذاشت انبیا را که مرایای پرتو آفتاب جمال و مظاهر
کبریا و جلال اند نائب خویش ساخت اولیا را بمنصب نیابت انبیا بنواخت و ازین
ابیات مستفاد میشود که وجود نائب ضرور ست **قوله** نی دو باشد تا تولی صورت پرست
لفظ نی درین بیت انکار غلط گفتم ست که در بیت بالا واقع شده یعنی غلط نگفته ام
قوله اطلب المعنی من الفرقان کل ۔ لانفرق بین احد من رسل ۔ اشارت است بآیهٔ
لانفرق بین احد من رسله و در لفظ اطلب المعنی اشارت بآنست که عدم فرق در معنی ست
و بینندگان اختلاف صور را شاه از یگانگی ارواح خبر ندارند **قوله** در معانی قسمت و
احد او نیست ۔ در معانی بجز به افراد نیست ۔ یعنی مراتب ادب بیشمار ست اما اصل عدد جز
یک نباشد همچنین حجابے و مظاهر اسما بسیار اما در وحدانیت شک نباشد **قوله** او نماید هم بدلها
خویش را ۔ او بدرد و خرقه درویش را ۔ در مصرعهٔ اول اشارت ست که نور وحدت بچشم سه
تون دید و دل پاره پاره درویش را بخرقهٔ درویش تشبیه کرده اند و تابش نور ذات را

وما تشاؤن الا ان یشاء اللہ ۲ اینمذہب مطابق است با آنچہ از حضرت صادق مرویست کہ لا جبر ولا تفویض ولاکن امر دائر بین الامرین فتامل قولہ ور تو گوئی غافلست از جبر او ۲ ماہ حق پنہان کند در ابر او ۲ ضمیر او راجع است بجانب قائل جبر متوسط کہ جبری مطلق بسبب اثبات او یک گونہ اختیار را قدری قرار دادہ بر و اعتراض میکند و حاصل ایراد آنکہ قائل اختیار از جبر بیخبرست و ابر غفلت پیش چشم او حائل شدہ و صورت جبر را کہ طریقہ حقست و چون قرص ماہ روشن نمی بیند از ین سبب اختیار را بخود نسبت میدہد قولہ مست این را خوش جواب ارشنوی ۲ بگذری از کفر و دین یکروی ۲ این بیت با چند بیت دیگر مشتمل است بر ذکر این مطلب رد اعراض آن جبریست و حاصل جواب آنکہ کہ تو در دعوی جبر صادق نیستی زیرا کہ احوال تو در حالت بیماری دیگر است در زمان صحت دیگری در بیماری جرم بخود نسبت دادہ استغفار میکنی و بر نیت طاعت مستقیم میشوی و بوی اختیار بمشام تو میرسد و در صحبت سرہنگی آغاز کردہ بر شتی اعمال خود را حوالہ بتقدیر مینمائی از ینجا معلوم شد کہ پردہ غفلت چشم ترا از مشاہدہ جمال حق پوشیدہ و کارگاہ تنبہ بسبب بیماری ترا حاصل میشود پس بدانکہ داد سبب آگاہی و مفتاح کنوز نامتناہی است و آندرومندان کہ صحت و بیماری آنہا بیک حالت است و در تحت فرمان جباری در آمدہ اند دیگراند قولہ گوز جبرش آگہی زاریت کو ۲ یعنی آنرا زی کہ بسبب بیماری بود در صحت چہ شد و آندید کہ رفت چرا کہ طریقہ سرہنگی پیش گرفتی اگر خود را جبری گوئی مجبور را علامات کہ از آنہا یکی در تو پیدا نیست در دعوی جبر چنانچہ میفرمایند قولہ در ہر انکاری کہ میاستت بدان قدرت خود را ہی بینی عیان ۲ و اندر انکار یکہ میلت نیست و خواست ۲ خویش را جبری کنی کین از خداست ۲ یعنی در انجاح مطالب و اسعاف مآب دنیای فانی و استیفای لذت جسمانی مختار میشوی و در التزام مجاہدات و ریاضات کہ مورث مشاہدات است مجبور نیست میکردی و این طریقہ خلاف وصف انبیا و اولیاست پس حاصل ابیات کہ در رد جبری منظوم شد آنست کہ آدمی زاد یا بیمارست یا صحیح و سالم تو اگر بیمار میشوی جرم بخود نسبت میدہی و در صحت مرغوبات طبع را از خود میدانی و مکروہات را بحق حوالہ میکنی در ہر دو حال جبری نیستی و قائل باختیاری قولہ انبیا در کار دنیا جبری اند ۲ کافران در کار عقبی جبری اند ۲ یعنی انبیا در کار دنیا مشغول و ملتفت نشوند و بر خدا گذارند کہ اگر او خواہد بی سعی ما میکند در کار آخرت سعی کنند و کافران در ایمان آوردن و بطاعت معبود برحق قیام نمودن خود را جبری دانند و سستی کنند و کاہل و رزند و قبول دعوت نکنند

عند العقل نه حقائق ثابته پس ما و هستیهای ما که عدمی پیش نیست بواسطهٔ حد و حصر و تشخص و تعین اعتباری در نظر جاهل
موجود مینماید و تا که هستی مطلق در ما حاطهٔ تقریر نمیگنجد ادراک جهال را در بقای تو شک عارض میشود و اثبات بقا آنچنان
حقیقت نیست و مینماید که هست میکند و حال آنکه قصه منعکس ست لان الحقیقی لا یحکم علی فنائه اذ لم یکن مدرک
والمجازی لا یحکم علی بقائه وان کان مدرکا بحسب اعتبار العقل قوله ما همه شیران ولی شیر علم ۰ جمله شان از باد باشد دم بدم
تاثیر هستی مطلق را در مظاهر تجربه یک باد نفس شیر را که بر پرچم علم تصویر کرده باشند و حاصل معنی آنکه افعال مضافه بظاهر
افعال حق است بحقیقته پس فاعل حقیقی پیداست و فعل ناپیدا چنانچه شیر علم که مثال اثر ست پیداست و باد
که مثال موثر است ناپیداست قوله باد با ما بود باز داد دست ۰ هستی ما جمله از
ایجاد تست ۰ باد ما یعنی انفاس ما و این بیت افادهٔ معنی لاحول ولا قوة الا بالله میکند قوله لذت
هستی نمودی نیست را ۰ عاشق خود کرده بودی نیست را ۰ اشارتست بانکه اول چیزیکه بر موجودات
مقید پرتو افگنده حب ذاتیست و مبدا ورابطه عشق و عاشقی و معشوقی حب اصلی است که بجهم و بجبونه
ازان خبر میدهد قوله لذت انعام خود را وا مگیر ۰ نقل خمر و جام خود را وا مگیر ۰ یعنی پیش استحقاق عطایا
مبذول داشته انعامات را مستقر و مستمر گردان قوله ما نبودیم و تقاضا ما نبود ۰ لطف تو ناگفته ما می شنود
مراد از ناگفته که مسموع حق تعالی باشد لسان استعداد ست قوله پیش قدرت جمله حق بارکه ۰
عاجزان چون پیش سوزن کارکه ۰ یعنی هستی مطلق را در مقیدات تاثیر لیست معبر بقدرت و جمیع
ممکنات مسخر آن تاثیر اند قوله این نه جبر این معنی جبار لیست ۰ ذکر جباری بد ابے زار لیست
چون اثبات باد بحسب ظاهر مشعر بود بر اعلاء مذهب جبریه که گوینده را در حرکات و سکنات هیچ
قصد و اختیار در قدرت نیست و این مذهب شبه را دفع میفرماید که این سلب اختیار نه آن بحبر
که جبریه انسان را چون جماد و امثال بل مشاهدهٔ غلبه قدرت حضرت ربانی و مطالعهٔ آثار جباری
اوست و تسلیم و تفویض جمیع امور بوجود مطلق که وجود امکانی در جنب آن واجبی ابدا مستهلک
و متلاشی است تا دریافت انیعنی در عجز و تضرع و نالهٔ و زاری بیفزاید قوله زاری ما شد دلیل اضطرار
نخجلت ما شد دلیل اختیار ۰ یعنی بحسب اسم جبار ۰ هر که بے پرده و پرتو این اسم بر تافته خود را مسخر
تقدیر الهی یافته گاه بر خود زاری میکند و خود را مجبور می بیند و گاه از کرده شرمسار و خجلت زده
میشود و انیعنی نه جبر باشد که اگر جبر بودی خود را و فعل خود را در میان ندیدی و خجلت اصلا رو نه
نمودی پس اضطراری در عین اختیار و اختیاری اضطرار ثابت است و بنده عاجز لیست کارگذار
و آلتی در دست استاد کار نه معزول ست از ظهور اثر و نه مستقبل در صدور اثر کما ورد فی محکم کتابه

اشارتست بآیهٔ ربنا لا تحملنا ما لا طاقة لنا به قوله مرغ پرنارسته چون پران شود پرنارسته
عبارت از مرغیست که قوت پرواز چنانچه باید نداشته باشد قوله صورت رفعت برای جسمهاست
جسم ها و پیش معنی اسمهاست زیرا که رفعت در مکان متصورست که مخصوص آنجسم ست و آنصورت
جسمانی و جنب معنی اسم بی سماست قوله لا تقنطنا فقد طال الحزن محروم نگردان ما را از صحبت
که غم زیاد نیست جواب گفتن وزیر مرید را که خلوت را نمیشکنم گفت حجت های خود
کنید و اینجا ریبت اگر نه بقصد تخلیط باشد محض حق و ارشاد است اعتراض مریدان در خلوت
وزیر قوله جمله گفتند ای وزیر انکار نیست و گفت ما چون گفتن اغیار نیست و درین داستان
اکثر ابیات اگرچه از زبان نصرانیان در مخاطبهٔ وزیر ایراد یافته اما فی الحقیقة مبنی بر مناجات است
و این مناجات را درین مقام بواسطهٔ کتمان اسرار از نظر اغیار بزبان نصرانی فرموده اند قوله
ما چو چنگیم و تو زخمه میزنی در زاری ما نی تو زاری میکنی یعنی حرکت سایه از حرکت شخص است و محب
سایهٔ محبوب است لاجرم اقوال و افعال او اقوال و افعال محبوب باشد تنبیه است بر آنکه شیخ کامل
که خلع لباس وجود کرده و بقطع قیود بشریت موصوف شده باشد بمقتضای بی سمع و بی بصر
و بی نطق و بی بطش از راه قربت قول و فعل او را فعل و قول حق اعتقاد نباید کرد و ابیات دیگر
نیز مشعر بر همین معنی است اما بدانکه ادب دو قسم است حقیقی و مجازی خواص را هم پاس ادب
حقیقی باید داشت و هم ادب مجازی پس ادب عارف کامل نظر با من حقیقت آنست که هیچ چیز
را نسبت بواسطه نکند و واسطه در میان نه بیند و وسائط که محل ظهور افعال و آثار و در حکم الاب
اند نسبت بنظر لاشی شناسد و هر چه از محل ظهور صادر شود بنظر نسبت کند و این نسبت کمال ادب
باشد در حقیقة و ترک این نسبت سوء ادب با من و نظر ظاهر شریعت ترک این نسبت کمال مراعات
ادب مجازی باشد پس نظر بظاهر امر ادب مجازی اولی و نظر با من ادب حقیقی در نصورت اگر مرید
نگوید که زاری بازاری پیرست و داند که چنین بلکه بیند ظاهرا و اولی باشد از انکه بگوید زیرا که
منشاء اظهار شکر و باعث سکوت صحو باشد و صحو سالک از سکر اولی تر قوله ما که باشیم ایتو ما را جان
جان و تا که ما باشیم با تو در میان و ازین بیت مقصود آنست که نسبت فعل بواسطه مجاز نیست
نسبت آن بشیت حقیقی و نسبت مجازی را جه قوت باشد در جنب نسبت حقیقی سر انیکه از اولیا شطح سر میزند
همین تواند بود که در بعض حالات نسبت حقیقی غلبه میکند و نسبت مجازی را تاب مقاومت مسلوب و مغلوب
میگردد قوله ما عدمهائیم و هستی های ما تو وجود مطلقی فانی ما و یعنی ماهیات ما ممکنات اموا اعتباریه است

گردیده چنانچه در همین داستان بیان وعظ و خلوت به قدر مفید است از برای تربیت طالب
اما اگر مشوب بغرض و مبنی بر فریب باشد وعظ بانگ غول و خلوت توحش نامعقول است و چون
معرا از مکر و تخلیط بود هر نافع و هر یکی تنها متضمن نفع خاص باشد قوله بنیه اندر گوش خس و رن کنید
ببندحس از چشم خود بیرون کنید ۱۲ یعنی ابطال شغل حواس از تصرفات ظاهر موجب مزید ادراک لطائف
باطن است و وضع خلوة از برای همین است قوله تا خطاب ارجعوا بشنوید ۱۲ اشارة است بآیه
یا ایتها النفس المطمئنة ارجعی الی ربک راضیة مرضیة قوله حس خشکی دید کز خشکی بزاد ۱۲ عیسی جان
پای بر دریا نهاد ۱۲ اشارة است بمضمون آیه کریمه ولقد کرمنا بنی آدم و حملناهم فی البر والبحر ای ملک
وملکوت قوله سیر جسم خشک بر خشکی فتاد ۱۲ سیر جان پا در دل دریا نهاد ۱۲ سیر خشکی شغل حواس باطن
ظاهر و سیر دریا شغل باطن معنوی و توجه قوتهای مدرکه را بجانب معانی تشبیه کرده اند بکشتی راندن
در دریا قوله موج خاکی وهم فهم و فکر ماست ۱۲ موج آبی محو سکر ست و فناست ۱۲ بدانکه محو در
اصطلاح اینطائفه دفع اوضاع کوناه است و صحو بقسم است محو ذات از ظواهر و محو غفلت
از ضمائر و محو علت از سرائر و محو در مقابله اثبات است ثمرهٔ محو ذات اثبات معاملات یعنی عبارت
و نتیجهٔ محو غفلت اثبات منازلت و حاصل محو علت مواصلت قال جل سبحانه یمحوا الله ما یشاء و یثبت
یعنی محو میکند ذکر غیر از قلوب عارفان و اثبات میکند ذکر خود را پس محو اثبات صادر ست از قدرت
و مشیت باریتعالی دیگر سکر ست و سکر در مقابل صحو ست و سکر مثابهٔ غیبت و صحو مثابهٔ حضور غیبت
غائب شدن از احوال دنیا و حضور حاضر شدن باحوال آخرت و فرق میان سکر و غیبت آنست
که غیبت بتدی و منتهی هر دو را دست دهد و سکر خاصهٔ منتهی چنانچه از علی بن الحسین رضی الله عنه
مرویست که در خانهٔ ایشان آتش افتاد و سر از سجده برنداشتند بعد از اطفای نائره جمعی از ایشان
پرسیدند که چرا چنین واقع شد فرمودند که با و آن آتش بزرگ مرا از این آتش خرد و بیخبر ساخت دیگر
فناست و آن در مقابل بقا باشد فنا ذل خصائل ذمیمه را گویند و بقا ثبوت خصال حمیده باشد
مکر کردن مریدان که خلوت را بشکن قوله جمله گفتندای حکیم رخنه جو ۱۲ دین فریب
دین جفا با ما مگو ۱۲ مراد از رخنه جو نه تحقیر ست بلکه مقصود آنست که از ترک اختلاط رخنه در جمعیت ما
مکن و همچنین نسبت فریب و جفا نه سوء ادب ست از مریدان بلکه تضرع ست و خود را مجهول و انمودن
یعنی باعتقاد ما که مبتدیانیم مبتدی را صحبت پروردگار ست نه خلوة چنانچه بشنیر خواهد آمد که ۵
گفت پا چون گفتن اغیار نیست ۱۲ قوله چاریارا قدر طاقت بار نه ۱۲ بر ضعیفان قدر قدرت کار نه

پستی که از قصور نظر شرف خود پنداشته قوله ورزاد ورزاد چون صد هزار ۲ ضمیر راجع است بجانب وزیر قوله عین آن تخییل را حکمت کند ۲ تخییل یعنی سودست یعنی اگر حق تعالی خواهد که وجود تدبیر راسبب ظهور تقدیر خود گرداند سودای باطل را که حکم زهر قاتل دارد عین حکمت کند و خاصیت شربت در و تعبیه فرماید قوله آن گمان انگبر را سازد یقین مهره ۲ دریاند از اسباب کین ۲ ضمیر آن راجع است بتخییل که یعنی سودست و سودا یعنی گمان انگبر است یعنی ظن فاسد که از فرط سودا بهم رسد و از و متولد شود و حق تعالی اگر خواهد اصل آن سودا را که گمان در بطن اوست یقین کامل گرداند و این بدان ماند که از کین مهره دریاند یعنی غریب نیست که قدرت بالغه او ضدیت اضداد در ساعت سلب کند قوله ایمنی روح سازد بیم را ۲ یعنی آتش را که تمام بینم و خوفت گلستان کند و باعث آسودگی روح ابراهیم گرداند قوله از سبب سوزیش من سودایم ۲ ورزو وزیر و ضد همچو وزیر را بیک شرار نابود کردن سبب سوزی بود و باقی ابیات تا این بیت مبنی بر سبب سازی بنا بر آن هر دو شق را بیان می فرمایند قوله از خیالاتش چو سوفسطائیم ۲ بزبان یونان سوفا علم را گویند و اسطا یعنی موه و مزخرف باشد و اینجا اشاره لطیف است بانیمعنی که امور اعتباری بمنزله خیالاتست و بکنه حقیقة هر خیالی رسیدن متعذر پس حال صوفی در دانستن این اجمال بحال سوفسطائی ماند که ایطائفه عناد کنند از التزام عقل در ابیات حقائق گویند و حقائق اصلا موجود نیست و انچه آنرا حقائق می نامند او هام و خیالاتست این قسم سوفسطائیه عناد یه اند و قسم دیگر عندیه اند که گویند حقائق موجودست اما باعتبار عقل ما اگر عقل ما اعتبار کند جوهر باشند و اگر اعتقاد عرضیه کند عرض باشد اگر بقدم آن قائل شوند قدیم و اگر بحدوث حکم کنند حادث و قسم دیگر لاادریه اند که ثبوت و لاثبوت هر دو را انکار کنند و خود را شاک دانند و در شاک بودن خود هم شاک باشند و غرض حضرت مولوی آنست که حقیقة واحد است وجود حقیقی حق تعالی و دیگر حقائق تعینات آن وجود و صوفی در مشاهده حقیقة الحقائق آنچنان مستغرق باشد که کثرت را در وحدت مستهلک و متلاشی بیند و در نظر او حقائق اعتباریه را وجود نباشد چنانچه در نظر سوفسطائی اما صوفی در مشاهده ذات باموراعتباری نه پرداخته و سوفسطائی نه عدم مشاهده و نابینائی خود را در وهم و خیال انداخته و بینما بون بعید

دفع وزیر مرید انرا ۲ از داستان تخلیط وزیر تا این داستان فوائد بیشمار است و چون تامل رود ارشاد پیر و استرشاد مرید بامنافع هدایات در هر بیت مندرج

اگر کار بشنیدی غافلتر بودندی چنانچه مطابق انیعنی بیتی در دفتر الث نیز واقع شده قوله
خاک در شد سنگ کوهر پای سر دمی نبیند جز بشر چشم بشر ۱۲ قوله معجزه بخش ست چه بود سیمیا
الخ کیمیا اجزا ترکیب یافته که بسبب خاصیت فلزات و کائنات مثل مس و سرب وغیره آنرا طلا
و نقره سازند معجزه و تاثیر خاص الهی در فعل بشر که قدرة بشری از اظهار آن عاجز باشد
سیمیا تاثیرات غریبه که از تدبیر عقل جزئی بشری بوجود آید قوله گر فروی همچو نیخ آن ناحیت
در بعضی نسخ ناحیت و در بعضی ناصیت دیده شد هر دو درست است فاما ناصیت بهتر ست برای
اینکه ناصیت اهل تعفن را فسرده می باشد بیان خسارة وزیر درین مکر قوله صد چو عالم
هست گرداند بدم ۱۲ در عوالم الهی هیچ عالم تنگ تر از عالم شهادت نیست لیکن تا چشم جهان بین تو
خدا بین نکردد فسخت عالم دیگر را شیقتن نشود چنانچه طفل را در تنگنای رحم اگر خبر دهند که برون
این تنگنا عالمیست بس دلکشای طفل شکر این مقال باشد پس هرگه محجوبست مانند طفل جنگاه اینجهان
محدود را بحد تصور کند و چشم بشاهدهٔ آنعالم نکشاید حاصل اکثر ابیات انیست که مذکور شد و ربط این
داستان با قبل ظاهرست که وزیر از راه مکر و تزویر مینماید دین عیسی برانداز دا مکر اورا با مکر الهی
کجا تاب مقاومت زیرا که حق تعالی قادرست چنانچه بعضی از وجوه قدرت حضرت حق را بیان
میفرماید قوله پس ولی چون کوه را انگیخت او ۱۲ مرغ زیرک را بدام آویخت ۱۲ و ۱۲ انگیخت یعنی
پیدا کرد مراد دل اهل عرفانست که هیچ چیز از جانور و مرغ زیرک اهل تدبیر اند که از قوت تقدیر
غافلند و دام کنایه از قضا و قدرست قوله خرشکسته می نگیرد فضل شاه ۱۲ اناعند منکسرة القلوب
قوله ای بسا کنج اکنان کنج کاو ۱۲ یعنی اسباط نصاری که هم صاحب کنج و مکنت بودند بر کنج
کاوی و دانائی خود اعتماد داشتند قوله کان خیال اندیش ۱۲ شد ریش کاو ۱۲ یعنی آن وزیر
خام خیال ۱۲ مسخره شدند و این مسخ معنویست همچنین هر که پابند این منزل و گرفتار آب و گل شد
در حقیقة مسخ گردید قوله خویشتن را مسخ کردی ای سفول ۱۲ یعنی مائل بطبیعت سفلی قوله پیش
آن مسخ این بغایت دون بود ۱۲ اشارتست بانکه زن بد کاره را بصورت ستاره شدن بسبب معنی
بهتر ست از تنزل صورت روحانی بصورت جسمانی قوله اسپ خود را موی آخر تاختی ۱۲ در بعضی
نسخ بجای آخر که کنایه از محل کثیف دنیای دونست اختر دیده شد بر این تقدیر معنی چنین باشد
که مهندس و منجم شدی اما حقیقة آدم نشناختی قوله چند گوئی من بگیرم عالمی ۱۲ اینجا نزاریم کم از
خود همی ۱۲ یعنی کمال مرتبهٔ دنیا سلطانیست و تسخیر اقالیم عالم و نسبت ببر تبهٔ انسان اینمرتبه در نهایت

یا ساده میگشت یا برنگی او میخواست مانند ضیاء آفتاب و نور سا ذج که از و حال بیرون نباشد
یا از لون معرا و ساده است یا یکرنگ بهر رنگی که بران تافته باشد و بعضے این قافیه را صبا بمعنی
نسیم میخوانند و معنی قسم دیگر گویند هر که خواهد بشرح سید عبد الفتاح رجوع کند و آنمعنی را فهم نماید
قوله نیست یکرنگی کند و خیزد ملال ۱۲ بل مثال ماهی و آب زلال ۱۲ یعنی در یکرنگی موافقت است
مثل ماهی و آب زلال نه مخالفته و کدورت و ملال و ماهی کنایه از وجود شخص کامل ست
و آب زلال وجود مطلق پس وزیر مکار خود را یکرنگ دین موسوی تصور کرده فتنه در
قوم عیسے ۲ برانگیخت دو رنگ بود نه یکرنگ زیرا که از اتحاد جا تر سیل این دو پیغمبران
غافل بود و از سر حقیقة خبر نداشت که اختلاف الوان موجودات از رنگریزی اسماء و صفاتست
اما در نهم احدیت جز رنگ برنگی نیست **قوله** گرچه در خشکی هزاران رنگ هاست ۱۲ خشکی کنایه
از عرصهٔ امکان ممکنات و جنگ ناسازی و خشونت **قوله** چیست ماهی چیست دریا در مثل ۱۲ الخ
اشارتست بضیق عبارات و کوتاهی تمثیلات از ادای مقصود **قوله** این امانت زان امانت
یافته است ۱۲ الخ یعنی امانت پرتو ذات که حافظ جمیع اسماء و صفاتست تعلیم امانت بخاک فرموده
زیرا که عدل الٰهی امانت با اهل می سپارد خاک اهلیت این امانت داشت که جنس دانه را بانجا
ظاهر کند و آدم خاکی قابلیت آن امانت ارض و سموات متحمل آن نتوانست شد لکل وجهة هو موليها
قوله خاک سرها کی نماید آشکار ۱۲ این بیت بابیات ما بعد اشارتست بمضمون آیهٔ فانظر الی آثار
رحمة الله کیف یحیی الارض بعد موتها **قوله** زهر بر قهر نهان می شود ۱۲ زهر بر قهر کنایه از فصل خزان
و برگ ریز انست **قوله** مر جمادیرا کند فضلش خبیر ۱۲ عاقلان را قهر او کرده ضریر ۱۲ ضریر نابینا
و مراد از عاقلان آنطایفه اند که خبرت جماد مسلم نمیدارند و حال آنکه معنی خبرت آگاهی بتفصیل است
اثر آن آگاهی از هر خاک ظاهر شود آنجا خبرت باشد چون زمین تخم گندم بجو مبدل نسازد خبر باشد
قوله باکه گویم در جهان یک گوش نیست ۱۲ یعنی گوش عوام از شنوائی بی نصیب است **قوله** هر کجا
گوشی بداز وی چشم گشت ۱۲ یعنی گوش خواص از درجه شنوائی بالاتر رفته بینائی یافت مانند سنگ
که ترقی کند پرنیان شود پس عاشق جوش خود را باکه گوید ناقص بعذر و کاتب را جهت از دید بجانب
شنید چه سزد و تقریر دیگر درین مقام آنکه هر گوشی را حق تعالی استعداد آن داد که چشم شود
و هر سنگی را صلاحیت آن بخشید که پرنیان شود پس نظر بر بخشش و انعام عام او کن که هر جا را خبیر ساخته
هر جا گوشیست همه چشم گردیده اما چه فایده که از دید خود غافلند و با وجود همه دیدا نیمه غفلت ست

بمضمون العبد عبد والحق حق ما للتراب ورب الارباب قوله هر یکی قولیست ضد یکدگر ٭ تا آنجا که
قوله وحدت اندر وحدتست این مثنوی ٭ این ابیات منقوله حضرت مولویست وحاصل معنی
آنکه اقوال وزیر ضد همدیگر است ومختلف در معانی وصور اما در نظر کسی که در بند تعینات است
وزهر وشکر ونفع وضرر را هم تفریق میکند وقتیکه از تفرقه وپراگندگی برآید بجمع الجمع که وحدت
اندر وحدت باشد گراید قوله از سمک رو تا سماک ای معنوی ٭ یعنی از نشیب بر فراز شو ای مرضاب
معنی وار خضیض امکان برآمده براوج وجوب سیر کن بنظر طرت نرسد که اسباط نصاری
همگی دوازده تن بودند اگر وزیر بنام هریک طوماری نوشته باشد عدد طومار ازده دوازده تجاوز
نمیشود وانچه از احکام مختلفه حضرت مولوی لتعداد فرموده اند زیاده از دوازده است پس
تطبیق چه طور شود زیرا که آنچیز از اختلافات بیان کرد بر سبیل تمثیل است وتمثیلات از نهجه و
دل سامع را اطمینان دهد هر قدر بتیتر بهتر در بیان آنکه این اختلاف در صورتست
او زیکرنگی عیسی بودند اشت ٭ وزمزاج خم عیسی خوش نداشت ٭ منقولست که حضرت عیسی علی نبینا
وعلیه السلام در وقتی از اوقات از شر کفار در خانه صباغی متواری شد چون وقت عبادت
صباغ آمد متوجه معبد خود گردید که بعبادت اصنام خود قیام نماید وپارچهای مردم را که
برای رنگ کردن باو داده بودند بطریق امانت بحضرت عیسی علی نبینا وعلیه السلام سپرد چون
صباغ در پی کار خود رفت وقت نماز حضرت عیسی علی نبینا وعلیه السلام رسید حضرت عیسی
از خوف امانت داری پارچها را در هم پیچیده در خمی از خمهای صباغ انداخت ومقید بنماز شد
چون صباغ از عبادت اصنام فراغ حاصل کرده آمد پارچهای را ندید مضطرب شد حضرت عیسی
بعد اتمام صلوات اشارت بجانب خم کرد وفرمود از جهت احتیاط همه را در این خم انداخته ام
صباغ آغاز نوحه گرده که اگر ترا در خانه جا نمیدادم باین بلا گرفتار نمیشدم ازین جاها هر جامه
انشخصی است وهر شخص رنگی خاص بمن فرموده تو همه را در یک خم انداخته ویکرنگ ساخته حضرت عیسی
فرموده که باک نیست جامه هر شخصی بهر رنگی که او خواسته باشد از خم بهمان رنگ یا ساده که اختیار
رنگ با تو باشد خواهد برآمد دست دراز کن ونام هریک بگیر وجامهای را بردار القصه همینان
شد که حضرت عیسی فرموده بودند صباغ بعیسی علیه السلام گردید وایمان آورد وجوارنی
شد اشاره بانقصه کرده میفرمایند قوله جامه صد رنگ ازان خم صفا ٭ ساده ویکرنگ
گشتی چون صبا ٭ یعنی ازان خم صفا هر جامه از جاهای مختلف الوان بر طبق خواهش صباغ

بستمعان عرضه میدارد امید که بعز قبول موصول گردد بدانکه بیت بالا حکم کرد که از عجز و
قدرت درگذر اینجا میفرماید که احتیاج درگذشتن تو نیست زیرا که درگذشتن موهوم اختیار
و اقتدار است عجز تو و قدرت تو و از هر جسم چیزیکه در فکرت و اندیشه آنست خود بخود بگذرد و هیچ
نماند در نصورت لفظ و قدرت تبدلست و معطوف علیه و از هر چه اندر فکرت معطوف بران بگذرد
خبر و الله علم بالصواب اما در اکثر مثنوی های کهنه این بیت یافته نشد و بر تقدیریکه نباشد ربط کلام
بهتر میشود قوله دریکی گفته مکش این شمع را ۲ راغ بیتی که در مثنوی های کهنه نیست بر تقدیری که
بحال داشته شود این بیت مخالف باشد بدانچه بالا گفته که هر ملتی از هوای خود گرفتار ذات
گردیده پس ترک هوا باید کرد اینجا میگوید که هوا و خواهش تابع نظر است و نظر بمنزله شمع است
پس نظر را قائم دارد تا هوا باقی باشد قوله ترک دنیا هر که کرد از زهد خویش ۲ پیش آمد پیش او
دنیا و پیش ۲ لفظ پیش ثالث بیای موحده توان خواند و بیای عجمی هم قرات توان نمود در صورت
پیش کنایه از آخرت خواهد بود قوله دریکی گفته که انچه داد حق ۲ بر تو شیرین کرد مهر ایجاد حق
بر تو آسان کرد خوش آنرا بگیر ۲ خویشتن را در بنفگن در زحیر ۲ زحیر نام بیماری مهلک اشاره
بدلول کل میسر لما خلق له و مضمون ان لنفسک علیک حقا و منافی بیت بالا قوله دریکی گفته
که بگذر زان خود ۲ کان قبول طبع تو را راست و بد ۲ راه های مختلف آسان شده است
هر یکی را ملتی چون جان شده است ۲ که میسر کردن حق ره بدی ۲ هر جهودی گبر زو آگه شدی
رد حکم تمام که بالا گفته بود هر چه حق داد و بر تو شیرین کرد همه را بگیر حالا میگوید هر چه در مذاق
تو شیرین نمود و طبع تو قبول کرد آنرا بگیر قوله دریکی گفته میسر آن بود ۲ که حیات دل غذای
جان بود ۲ این بیت مخالف هر دو حکم سابق یعنی انچه حق داد همه را بگیر باز گفت ازان خود
بگیر حالا میگوید که هر چه داد همه را گرفتن یا هر چه ازان تست همه را رد کردن خوب نیست
و میسر نمیشود بلکه میسر آنست که هر چه دل را و جان را زندگی و قوت بخشد آنرا بگیری و هر چه
حظ نفس باشد آنرا واگذاری زیرا که حظ نفس و ذوق طبع پایدار نباشد و چون ذوق
زائل شود زمین طبع همچون زمین شوره بی زرع و کشت یعنی بی محصول و زراعت گردد قوله
عاقبت بینی نیابی در حسب ۲ یعنی حسب را در کار عاقبت بینی دخل نیست چنانچه نسب را پس استاد
می باید و اشارة بمضمون من لبس له شیخ فشیخه الشیطان و آیه یوم ندعوا کل اناس بامامهم قوله
عاقبت بینی نباشد مست باف ۲ یعنی آستان قوله دریکی گفته که صدیک چون بود ۲ اشاره

بمضمون العبد عبد والحق حق ما للتراب ورب الارباب قوله هر یکی قولیست ضد یکدگر ٭ تا آنجا که قوله وحدت اندر وحدتست این مثنوی ٭ این ابیات منقوله حضرت مولویست وحاصل معنی آنکه اقوال وزیر ضد همدیگر است ومختلف در معانی وصور اما در نظر کسی که در بند تعینات است وزهر وشکر ونفع وضرر را هم تفریق میکند وقتیکه از تفرقه وپراگندگی برآید بجمع الجمع که وحدت اندر وحدت باشد گراید قوله از سمک روتا سماک ای معنوی ٭ یعنی از نشیب بر فراز شوای مرضاب معنی واز حضیض امکان برآمده براوج وجوب سیر کن بخاطرت نرسد که اسباط نصاری همگی دوازده تن بودند اگر وزیر بنام هریک طوماری نوشته باشد عدد طومار از دوازده تجاوز نمیشود وانچه از احکام مختلفه حضرت مولوی لتعداد فرموده اند زیاده از دوازده است پس تطبیق چه طور شود زیرا که آنچیز از اختلافات بیان کرد بر سبیل تمثیل است وتمثیلات از جهت دل سامع را اطمینان دهد هر قدر بتیتر بهتر در بیان آنکه این اختلاف در صورتست او زیکرنگی عیسی بودند اشت روز مزاج خم عیسی خوندشت ٭ منقولست که حضرت عیسی علی نبینا وعلیه السلام در وقتی از اوقات از شر کفار در خانه صباغی متواری شد چون وقت عبادت صباغ آمد متوجه معبد خود گردید که بعبادت اصنام خود قیام نماید وپارچهای مردم را که برای رنگ کردن باو داده بودند بطریق امانت بحضرت عیسی علی نبینا وعلیه السلام سپرد چون صباغ در پی کار خود رفت وقت نماز حضرت عیسی علی نبینا وعلیه السلام رسید حضرت عیسی از خوف امانت داری پارچها را در هم پیچیده در خمی از خمهای صباغ انداخت ومقید بنماز شد چون صباغ از عبادت اصنام فراغ حاصل کرده آمد پارچهای را ندید مضطرب شد حضرت عیسی بعد اتمام صلوات اشارت بجانب خم کرد وفرمود از جهت احتیاط همه را در این خم انداخته ام صباغ آغاز نوحه گردد که اگر ترا در خانه جا نمیدادم باین بلا گرفتار نمیشدم ازین جاهها هر جامه از شخصی است وهر شخص رنگی خاص بمن فرموده تو همه را در یک خم انداخته ویکرنگ ساخته حضرت عیسی فرموده که باک نیست جامه هر شخصی بهر رنگی که او خواسته باشد از خم بهمان رنگ یا ساده که اختیار رنگ با تو باشد خواهد برآمد دست دراز کن ونام هریک بگیر وجاهای را ببر الغرض همچنان شد که حضرت عیسی فرموده بودند صباغ بعیسی علیه السلام گرویده وایمان آورد وجواز نبی شد اشاره بانیقصه کرده میفرماید قوله جامه صد رنگ ازان خم صفا ٭ ساده ویکرنگ گشتی چون صبا ٭ یعنی ازان خم صفا هر جامه از جاهای مختلف الوان بر طبق خواهش صباغ

بستمعان عرضه میدارد امید که بعز قبول موصول گردد بدانکه بیت بالا حکم کرد که از عجز و
قدرت درگذر اینجا میفرماید که احتیاج درگذشتن تو نیست زیرا که درگذشتن موهوم اختیار
و اقتدار ست عجز تو و قدرت تو و از هر جسم چیزیکه در فکرت و اندیشه آنست خود بخود بگذرد و هیچ
نماند در نصورت لفظ و قدرتت تبدلست و معطوف علیه و از هر چه اندر فکرتست معطوف بران بگذرد
خبر و الله علم بالصواب اما در اکثر مثنویهای کهنه این بیت یافته نشد و بر تقدیریکه نباشد ربط کلام
بهتر میشود قوله در یکی گفته نکش این شمع را و اخ بیتی که در مثنویهای کهنه نیست بر تقدیری که
بحال داشته شود این بیت مخالف باشد بدانچه بالا گفته که هر ملتی از هوای خود گرفتار ذات
گردیده پس ترک هوا باید کرد اینجا میگوید که هوا و خواهش تابع نظر است و نظر بنزله شمع است
پس نظر را قائم دارد تا هوا باقی باشد قوله ترک دنیا هر که کرد از زهد خویش ۲ پیش آمد پیش او
دنیا و پیش ۲ لفظ پیش ثالث بجای موحده تو ان خواند و بجای عجمی هم قرات تو ان نمود در نصوص
پیش کنایه از آخرت خواهد بود قوله در یکی گفته که آنچه داد حق ۲ بر تو شیرین کرد مهر ایجاد حق
بر تو آسان کرد خوش آنرا بگیر ۲ خویشتن را در مینگن در زحیر ۲ زحیر نام بیماری مهلک اشاره
بدلول کل میسر لما خلق له و مضمون ان لنفسک علیک حقا و منافی بیت بالا قوله در یکی گفته
که بگذر زان خود ۲ کان قبول طبع تو راست و بد ۲ راه های مختلف آسان شده است
هر یکی را ملتی چون جان شده است ۲ که میسر کردن حق ره بدی ۲ هر چه بودی گیر زود آگه شدی
رد حکم تمام که بالا گفته بود هر چه حق داد و بر تو شیرین کرد همه را بگیر حالا میگوید هر چه در مذاق
تو شیرین نمود و طبع تو قبول کرد آنرا مگیر قوله در یکی گفته میسر آن بود ۲ که حیات دل غذای
جان بود ۲ این بیت مخالف هر دو حکم سابق یعنی آنچه حق داد همه را بگیر باز گفت ازان خود
مگیر حالا میگوید که هر چه داد همه را گرفتن یا هر چه ازان تست همه را رد کردن خوب نیست
و میسر نمیشود بلکه میسر آنست که هر چه دل را و جان را زندگی و قوت بخشد آنرا بگیری و هر چه
حظ نفس باشد آنرا واگذاری زیرا که حظ نفس و ذوق طبع پایدار نباشد و چون ذوق
زائل شود زمین طبع همچون زمین شوره بی زرع و کشت یعنی بی محصول و زراعت گردد قوله
عاقبت بینی نیابی در حسب ۲ یعنی حسب را در کار عاقبت بینی دخل نیست چنانچه نسب را پیش استاد
می باید و اشارة بمضمون من لبس له شیخ فشیخه الشیطان و آیة یوم ندعوا کل اناس بامامهم قوله
عاقبت بینی نباشد مست باف ۲ یعنی آستان قوله در یکی گفته که صدیق چون بود ۲ اشاره

اسرار ست و دریا بند بوی او ست البته تلف شود چنانچه بذکر بینی معنوی تصریح میفرمایند
قوله آن بو دینی که او بوی برد ۲ بوی او را جانب کوی برد ۲ یعنی بینی ظاهر بینی نیست
فی الحقیقة بینی آنست فهم کردن حاذقان نصاری قوله هر که باشد زشت گفتن
زشت دان ۲ متحد است بمضمون آیه قل کل یعمل علی شاکلته قوله بر مزاری همچو سبز ست ای فلان
عن علی ابی طالب کرم الله وجهه قال عبادات الجاهل کروضة فی المزبلة قوله برق گر نوری
نماید در نظر ۲ لیک از خالمیتش دارد بصر ۲ اشارت ست بر مدلول کریمه یکاد البرق یخطف
ابصارهم تخلیط وزیر در احکام انجیل قوله ساخت طومارے بنام هر یکی ۲ نقش
هر طومار دیگر مسلکے ۲ اگر قصد تخلیط نباشد درین احکام بهیچ یک خطا نیست و موصل باصل است
واکثر این اوصاف که وزیر مکار ضد یکدیگر قرار داد در ذلت جوانمردان من حیث المجموع
موجود ست قوله دریکی راه ریاضت را وجوع ۲ رکن توبه کرده و شرط رجوع ۲ یعنی ریاضت
وجوع موقوف علیه توبه و رجوع است و توبه بی ریاضت قبول نیست و مصرع اول اشارة
بآیة الذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا و مصرع ثانی مفید معنی یا ایها الذین امنوا توبوا الی الله توبة
نصوحا قوله دریکی گفته ریاضت بود نیست ۲ اندرین ره مخلصی جز جود نیست ۲ اشارة بحدیث
السخی حبیب الله ولو کان فاسقا قوله دریکی گفته که جوع وجود تو ۲ شرک باشد از تو با معبود
تو ۲ جز توکل جز که تسلیم تمام ۲ در غم و راحت همه مکروه ست و دام ۲ معنی توکل و اشارة بحدیث
من خدم خُدِم قوله دریکی گفته که امر و نهی هاست ۲ بهر کردن نیست شرح عجز ماست ۲ ضد
تمام حکمها که بالا کرد و اشارة بآیة خلق الانسان ضعیفا قوله قدرت خود بین که این قدرت
از وست ۲ قدرت او نعمت او زان که هست ۲ دریکی گفته کز این دو بر گذر ۲ بت بود هر چه
بگنجد در نظر ۲ منع هر دو حکم که در دو بیت ماقبل بود و اشارة بحدیث ما شغلک عن الحق فهو صنمک
قوله دریکی گفته که عجز و قدرت ۲ بگذر و وز هر چه اندر فکرت ۲ این بیت دو اشکال قوی
دارد یکی آنکه درین داستان هر حکم مستقبل که مخالف مفهوم ماقبل باشد آنرا باین طریق بیان
میفرمایند که دریکی گفته چنانچه ابیات ماقبل و مابعد بهمین قاعده است پس بنا بر مراعات سوق کلام
این بیت هم باید که مشتمل باشد بر مستقبل منافی ماقبل و حال آنکه باستقلال حکم مفهوم میشود نه منافی
آن بماقبل دوم آنکه در مصرع ثانی واو عاطفه واقع است و معطوف علیه پیدا نیست و بعلت
این حرف علت این بیت علیل مینماید در دفع هر دو اشکال آنچه بر دل این مشت گل وارد شده

این سوال انچه دلبستگی باو دارد خواه انچیزی فی الحقیقة نعمت باشد خواه نقمت قوله خفته انباشد
که او از هر خیال بر دارد امید وکند باو مقال بر حال کاملان بیان فرمایند که بحق بیدارند و
از دیگری شغال پی ما چنانچه چشم پوشیده اند که بنداری در خوابند و خیال آنها مخزن هزار امید است
و انها همیشه با خیال خود در گفت اند قوله نی چنانکه از خیال آید بحال بر آنچنانش کرد او را صد
وبال بر اینخیال فریفتگان جمال پیر زال دنیاست قوله چونکه تخم نسل را در شوره ریخت بر او
بخویش آید خیال از وی گریخت بر شوره کنایه از صورت خیال اوست که بدان متعلم میشود گویا در زمین
شوره تخم می ریزد قوله آه زان نقش پدید ناپدید بر یعنی صورت باطل که در قوه مخیله او وجود
موهوم دارد و در خارج معدوم مطلق است قوله مرغ بر بالا و پران سایه اش بر بزمین
پران نماید سایه وش بر حاصل معنی آنکه مشغول و گرفتار اشغال دنیوی را با مشاهدهٔ انوار
آشنائی نیست چنانچه صیاد سایه را امکان گرفتن مرغ هوائی نه قوله سایهٔ پران چو باشد
سایه اش بر دار باز ماند از خیال و سایه اش بر اشعار بر آنست که سلطان حقیقی مراد است
وظل الله لقب است مراورا قوله کیف مد الظل نقش اولیاست بر گو دلیل نور خورشید خداست
یعنی بحکم این آیه وجود اولیا را سایهٔ خورشید ذات تصور کن و درین رمزیست که سایه از ذات
منفک نگردد پس وجود این طائفه بوجود حق قائم است قوله لا احب الافلین گو چون خلیل
اشارة بآیه فلما جن علیه اللیل رای کوکبا قال هذا ربی فلما افل قال لا احب الآفلین قوله
دامن شه شمس تبریزی بتاب بر یعنی محکم بگیر قوله از حسام الحق ضیاء الدین بپرس بر یعنی
بحضرت شمس اگر راه نیابی رجوع بضیاء الحق کن که آنجا هم چارهٔ کار میشود قوله در حسد
گیرد ترا سر ه در گلو بر در حسد ابلیس را باشد غلو بر یعنی اگر بخاطرت رسد که من از کسی کم نیستم
بدانکه این خطرهٔ اول از ابلیس سر زد ترک آن بگیر قوله عقبهٔ زین صعبتر در راه نیست بر
ای خنک را کش حسد همراه نیست بر اشارة بحدیث الحسد یاکل الحسنات کما تاکل النار الحطب قوله
طرا بیتی بیان پاکیست بر کنج نورست از طلسمش خاکیست بر چون خانه حسد از حسد پاک شد
بیت الله است و این آیه در شان ابراهیم و اسمعیل نازل است کما قال عز اسمه وعهدنا الی
ابراهیم و اسمعیل ان طهرا بیتی للطائفین و العاکفین و الرکع السجود بیان حسد و زیر
قوله هر کسی کو از حسد بینی کند بر خویش را بیگوش و بی بینی کند بر یعنی بسیار باشد که آفت حسد
گوش و بینی ظاهر را برباد دهد و اگر احیانا بیگوش و بینی مسلم ماند گوش و بینی معنوی که شنوندهٔ

هر تنی را باز آبستن کند یعنی کنایه از آنست که ارواح چون از ابدان رها شوند بسیط گردند
و باز متوجه بدن شوند آنقدر بتدبیر آن پردازند که گویی عین تن شدند و آبستن کردن اشعار
بآنکه بسبب بازگشت روح خیالات و تصورات و خواطر که منشا ظواهر افعال است در بطن جمع شود و
قوله اسپ جانها را کند عاری ز زین یعنی تن را که مرکب جانهاست عاری کردن از زین کنایه
از تعطیل حواس ظاهر است در خواب قوله سر النوم اخ الموت است این یعنی جابر قال سمعت
عن رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم عن نوم اهل الجنة قال النوم اخ الموت ولا یموت اهل الجنة
قوله بر بندد بر پای شان بند و دراز یعنی بند دراز علاقه روح است با بدن بسبب باقی ماندن
انفاس یا کنایه از مدت العمر باشد که بدون اتمام مدت ارواح از قید اجسام آزاد نگردد
پس اینمدت حکم بند دراز داشته باشد قوله کاش چون اصحاب کهف این روح را
حفظ کردی یا چو کشتی نوح را یعنی موج تلاطم فتن و تراکم بحار محن اختلاط روح با تن
و هر روزه بازگشت او سوی بدنست کاش چنانچه ارواح اصحاب کهف را تا سیصد و نه سال
حفظ کرد و بقید بدن نفرستاد دیگر ارواح را نیز همین قسم ضبط میکرد و حفظ می نمود و بندان
تن نمیداد تا مرغزار و صحرای بیچون خلیع العذار میچریدند یا چنانچه کشتی نوح را حفظ کرد بامر
حق تعالی کشتی تن را حفظ روح نمیکرد و رجعت روح و اشتغال بتدبیرات این عالم موجب هلاک
ما نمیشد قوله یار با و غار با و درسدود یعنی مهر بر چشم است و بر کوشت چه سود یعنی این طائفه
اند که بسر سوء معکم اینما کنتم و انا اقرب الیه من حبل الورید پی برده اند و پیوسته اند بحق تعالی
در حال پس سرود در نیمقام عبارت باشد از خطاب و الهام قوله باز گو که چیست این رو و شها
ختم حق بر چشمها و گوشها یعنی از قصه لیلی و مجنون واضح شود که بیداری و هوشیاری ما آفت
راه ماست اگر این نبودی رو پوش نبودی قصه دیدن خلیفه لیلی را قوله گفت
خاموش چونکه مجنون نیستی یعنی همان جمال لیلی مجنون تواند دید کمال اولیا را اصحاب
دید تواند دریافت قوله هر که بیدارست او در خواب تر بهست بیداریش از خوابش بتر یعنی
زیرا که خواب غافل و جاهل خبر اوست که بسبب تعطیل حواس از کسب شر و رکفوف ماند قوله آنکه
خوابش بهتر از بیداریست آنچنان بد زندگانی مرده به قوله چون بحق بیدار نبود جان ما
هست بیداری چو در بندان ما یعنی چنانچه زندان سد راه سیر و تماشاست این بیداری را
نیز مانع سیر ملکوتست قوله جان ما روز از لگد کوب خیال یعنی در زیان و سود از خوف زوال

این اخذ نه قال حضی به رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم کان الناس یسئلون عن رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم عن الخیر وکنت اسئله عن الشر مخافة ان یدرکنی **قوله** موشکافان صحابه جمله شان ره خیر گشتندی دران وعظ و بیان ره ای وعظ و بیان خدیفه یا حسن **قوله** می نیندیشیم آجز ما بهوش ره کین خلل در گندم ست از مکر موش ره اخلاص و عبادت را بگندم تشبیه کرده و نفس و شیطان را بموش **قوله** لاصلوة تم الا بالحضور ره اشارت بحدیث لاصلوة الا بحضور القلب و ربط این بیت با بیت بالا ظاهر ست که دفع مشوش نفس نماز بی حضور ممکن نباشد **قوله** پس ستاره آتش از آهن جهید ره وان دل شوریده پر رفت و کشید ره مصرع ثانی تفسیر مصرع اول ست بالا عبادات را بدانهای گندم تشبیه کردند و اینجا بشراره آهن و دل پرسوز تف یافته عشق را بآهنی که تاب آتش خورد سرخ شود و شراره بیرون دهد الحق که در مرتبه خود هر دو تشبیه عالیست و حاصل معنی آنکه شرار های عبادت را دل سوخته پذیرفت و قبول کرد و بیرون کشید که چراغی ازان افروخته شود لیکن در دل نفس همه را خاموش کرده و نگذاشت که چراغ امید روشن شود زیرا که در در روشنی گرفتار گردد و صرفه او در تاریکیست بالا فرمودند که اگر در هر قدم هزار دام بهین شده باشد چون عنایت تو رفیق ما باشد غم نداریم همه مطلب را تقویت میرسانند که از دام رهانیدن کار هر شبه و هر روزه ایست **قوله** هر شبی از دام تن ارواح را ره میرهانی میکنی الواح را ره لفظ میکنی را بفتح کاف باید خواند زیرا که لوح تخته است والواح جمع آن که کنایه از ابدان ست و رهانیدن ارواح را از حبس ابدان بکندن تخته ها در زندان تعبیر فرموده اند **قوله** حال عارف این بود بجواب هم ره گفت اینهم رفتن زین مرم یعنی از حکم این آیه رم مکن و مگریز قال جل سجانه فی شان اصحاب الکهف وتحسبهم ایقاظا وهم رقود بیدار می توانشان را پندارکه چشمهای ایشان باز باشد و حال آنکه ایشان خفته اند **قوله** شمه زین حال عارف وانمود ره خلق را هم خواب حسی در ربود ره یعنی لفظ ربانی خواست که از دوام استغراق عارف عوام را آگاه کند خواب حسی فرستاد تا جسم را حاضر یابند و چشم فراز کرده غرائب ملکوت مشاهده کنند و معراج جانهای واصلان حق را منکر نباشند و میتواند بود که فاعل وانمود خواب حسی باشد در نصورت لفظ ربو مصدر باشد یعنی ربودگی **قوله** فارغان از حرص و اکباب وحصص ره مرغ و زدام جسته و زقص ره اکباب بر و افتادن حصص شتاب ره رفتن و این هر دو از لوازم حرص ست **قوله** وجهای منبسط را تن کند

بسوی آن بحرست هر که بحقیقة این را نپی برد غواص باشد پس هر لفظ مومن و منافق چیح و گوهر
معنی از بحر حقیقة طلب کن **قوله** بحر تلخ و بحر شیرین در جهان ۲ و زمیان شان برزخ لایبغیان ۲
اشارتست بآیه مرج البحرین یلتقیان بینهما برزخ لایبغیان یعنی بحر شیرین و تلخ باهم نیامیزند و بنا
این داستان چنانچه بالا گفتیم برهمین ست که کار پاکان با کار خود بکسان پسند آرد و در اکثر ابیات
تنبیه ست بر آنکه هیچ امری مشکلتر از فرق نیست میان مشارکت در صفات ظاهر و مباینت در
صفات باطن و گاه باشد که همین تنبیه سبب غلط شود و بعضی را بخود مغرور کرده اند تا این ابیات
را حجت سازند اضاف انا البشر من شرور انفسنا **قوله** آنکه گفت استفت قلبک مصطفی ۲ اشارت بحدیث
استفت قلبک و لو افتاک المفتون دل لطیفه ربانیست چون بر تنبه صفا رسد مجازی ام الکتاب
و لوح محفوظ گردد و صفائی آن بصیقل ذکر حاصل شود کل شئ مصقلة و مصقلة القلب ذکر الله
کما قال الله عز اسمه الا بذکر الله تطمئن القلوب **قوله** گه چنین نماید و گه ضد این ۲ جز که حیرانی نباشد
کار دین ۲ یعنی معمور را معمور تر کند و خراب را خراب تر کرده اند یفعل الله ما یشاء و یحکم ما یرید
قوله آن یکی را روی باشد سوی دوست ۲ آن یکی را روی او خود روی اوست ۲ اشارت
بحدیث انا احمد بلا میم و من رآنی فقد رای الحق **قوله** روی یک را مینگرمید ار پاس
تنبیه بر آنکه دست از طلب باز ننباید داشت و ناظر روی هر دو شخص که روی یکی بسوی اوست
و روی دیگری روی اوست باید بود **قوله** حرف در رویشان بدزد و مردون ۲ تا نخوانند
بر سلیمی زان فنون ۲ اشارة است بآیه یحرفون الکلم عن مواضعه و یقولون سمعنا **قوله** آن
شراب حق ختامش مشکناب ۲ باده را ختمش بود کندذ عذاب ۲ اشارة است بآیه فی وجوههم
نضرة النعیم یسقون من رحیق مختوم ختامه مسک **داستان بادشاه جهود و شاه اول**
گرد در راه خدا ۲ آند و دو ساز خدائے را خدا ۲ یعنی موسی و عیسے را یکی بد و حال آنکه انبیا از
نور واحد اند لهذا انکار یک نبی انکار جمیع انبیاست چنانچه حق تعالی از اتحاد جان رسل
خبر میدهد و میفرماید لانفرق بین احد من رسله **تلبیس کردن وزیر نصاری**
گر نبودی جان عیسی چاره ام ۲ او جهود انه بکردم پاره ام ۲ یعنی روح عیسے اگر بدو چارهٔ سازے
من نمیکرد قبول کردن نصاری مکر و زیر را سر انگلیون و زنار و نماز ۲ انگلیون
تسبیح ترسایانست در فرس انجیل را گویند **قوله** گفت زان فضلے حدیقه باحسن ۲ مراد از حسن
حسن بصریست رحمة الله علیه سئل الحدیقة تراک متکلم بکلام لایسمع من غیرک من الصحابة فمن

نیم جان بستاند و صد جان دهد ؎ آنچه در وهمت نیاید آن دهد ؎ اشارت بانکه ثمرهٔ فنا فی الله بقا بالله است العزیز حصهٔ ظاهر این قصه این بود که بر تو واضح شد لیکن در ابتدا فرموده اند که خود حکایت نقد حال ماست آن ؎ و آنجا اشعاری رفت که غرض حضرت مولوی بر حکایت خلائق محصور نیست از نتیجه توان گفتن که بادشاه کنایت از روح انسانی باشد و کنیز عبارت از نفس اماره که روح را باصلاح احوال آن تعلق عظیم است و اگر تزکیه باید بحکم قد افلح من زکها محبوب و مونس و ندیم و بیماری و ابتلای او بحب دنیا و جمال زر گرد آرایش و نمایش آن اطبا قوای عقلانی و تدبیرات جسمانی که در شناخت مرض نفس عاجز و قاصر آمد و حکیم الهی جذبهٔ خاص که حب دنیا زائل گرداند و املاک زر گرفع حجاب و کشف نقاب که کریمه فکشفنا عنک غطاءک فبصرک الیوم حدید نشان میدهد **حکایت مرد بقال و طوطی** الخ مقصود ازین داستان آنکه افعال اهل الله بر افعال خود قیاس کردن خطاست چنانچه میفرمایند **قوله** کار پاکان را قیاس از خود مگیر ؎ ربط این داستان بما قبل در غایت ظهور است **قوله** کافرانرا دیدهٔ بینا نبود ؎ یک بد در دیدشان یکسان نمود ؎ اشارت بآیهٔ قالوا ما لهذا الرسول یاکل الطعام یمشی فی الاسواق **قوله** گفت اینک ما بشر ایشان بشر ؎ ما و ایشان بسته خوابیم و خور ؎ اشارت است بآیهٔ قالوا ما انتم الا بشر مثلنا یرید ان یتفضل علیکم **قوله** گرچه هر دو بر شریک بازی اند ؎ یعنی بر شریک کار اند که در امر تکلف شریک هم اند **قوله** لیک با هم مردری و زاری اند ؎ یعنی هم شهری نیند که با هم دوست باشند یکی از جای و دیگری از جای و میتواند بود که تعداد دو شهر از بهشت و دوزخ باشد **قوله** میم و او و میم و نون تشریف نیست ؎ لفظ مومن جزیی تعریف نیست ؎ یعنی لفظ مومن مکتوبی یا ملفوظی خلعت نیست تا هر که پوشد مومن شود و این لفظ از برای تعریف است پس باید که این تعریف بهر که صادق می آمد و معنی این لفظ در ذات که موجود است القصه مومن حقیقی را امارات و علامات باشد کما قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم انا من نور الله والمومن من نوری پس مومنان همه یکتن و یکدل و یکجان باشند چنانچه منقول است که اصحاب صفه سیصد تن بودند اگر یکی از انها سیر خوردی گرسنگی همه بر طرف شدی و یکی اگر برای استبرا رفتی و یا استنجا رفتی تقاضای جمله منعدم شدی **قوله** حرف ظرف آمد در و معنی چو آب ؎ بهر معنی عنده ام الکتاب اشارت است بآیهٔ لکل اجل کتاب یمحوا الله ما یشاء و یثبت و عنده ام الکتاب حاصل معنی آنکه لفظ بمنزلهٔ ظرف است و معنی بجای آب و بحر یعنی ذات حق جل و علا که هرگاه قطرهٔ از قطرات ممکنات را بازگشت

باید اور انیک نیک ۲ باید ہم میتوان خواند و یا بد ہم و تکرار نیک نیک مفید تاکید است
قولہ عشقہای کز پے رنگی بود ۲ عشق نبود عاقبت ننگی بود توہم نکنی کہ این بیت تعارض
دارد بآن بیت بالا کہ گفت قولہ عاشقی گر زین سر و گر زان سر است ۲ عاقبت ما را بدان
سر رہبر ست ۲ و سبب توہم توانیمعنی نشود کہ مایۂ ننگ و عار چگونہ رہبر تواند شد زیرا کہ آخر
اکثر عشقہای مجاز حقیقۃ است و بر تقدیری کہ آخر عشق مجاز ننگ باشد آخر ننگ نا پائدار ست
ننگ اگر رنگ بگرداند ہمان ننگ و عار بعز و فخر مبدل شود مثلا آخر کار خونریزی قصاص است
و آخر قصاص حیات ست کما قال عز اسمہ ولکم فی القصاص حیات و باعث حیات بودن قصاص
با نیمعنی کہ ذکر یافت در بیضاوی مصرح است من اراد ان یطلع علیہ فلیرجع الیہ قولہ کاشکے
کان ننگ بودی یکسرے ۲ تا نرفتی بر وی آن بد داورے ۲ یعنی ظلم بحسب عرف و عادت
نہ فی الحقیقۃ زیرا کہ حکم الٰہی عادل بوہ و در لفظ یکسری سہ طرف پیدا می شود یکی آنکہ عشق با دشہا
با کنیزک مطلق زشت بودی و با دشاہ را نیک نمودی دوم آنکہ کاش زر گر تنہا تعلق بکنیز
داشتی و کنیزک او را نخواستی و مبتلای او نبودی سوم آنکہ عشق مجازی کنیزک ننگ بودی
و معیوب نمودی تا ہمہ کس از ان حذر کردی قولہ تو مگو ما را بدان شہ بار نیست ۲ با کریمان
کار ہا دشوار نیست ۲ کما وقع فی الحدیث من تقرب الی اللہ شبرا تقربت الیہ ذراعا **بیان**
آنکہ کشتن و زہر دادن قولہ آنکہ جان بخشد اگر نبخشد رواست ۲ نائب ست و دست
او دست خداست ۲ اشارتست بآیۂ ان الذین یبایعونک انما یبایعون اللہ قولہ مگذر از
ظن و خطای بدگمان ۲ ان بعض الظن اثم آخر بخوان ۲ اشارتست بآیۂ یا ایہا الذین آمنوا
اجتنبوا کثیرا من الظن ان بعض الظن اثم قولہ فہم موسی با ہمہ نور و ہنر ۲ شد از ان محجوب تو چہ
بر سپر ۲ اشارۃ بآنست کہ تمیز میان مراد اللہ و ما فی الشرع در صورتیکہ حکمت با طن بر خلاف حکم
ظاہر باشد نہ بر عامہ مشکل است و بس بلکہ بر خواص نیز مشکل است و نیز تنبیہ است بر آنکہ طالب ابتدا
را اقتدا بشیخ کامل واجب ست باید کہ در اعتقاد طالب بصحیح قولے از اقوال و فعلی از افعال شیخ
راہ نیابد و معیار اخلاق و اعمال کاملان را بر محک عقل و دانش خود نزند قولہ می بلرزد عرش
از مدح شقی ۲ اشارت بحدیث اذا مدح الفاسق غضب الرب و اہتز لہ العرش قولہ
بدگمان گردد ز مدحش متقی ۲ یعنی ہر کہ متقی ست در شان مادح شقی بدگمان میگردد با آنکہ شخص
متقی اگر بواسطۂ مدح در حق شقی ظن نیک کند گمان خیر بر داند در حقیقۃ بد باشد نہ نیک قولہ

بزنی ازان بگذر وقت هم میگذرد بند نمی شود قوله صوفی ابن الوقت باشد ای رفیق نه نیست
فردا گفتن از شرط طریق نه مقوله جانست که خود را صوفی خوانده و در اصطلاح صوفیه هر چه در زمان
حاضر قدم سالک بر ان باشد آنرا وقت گویند و اینکه گویند صوفی ابن الوقت است و مراد آنست
که از شر و رو حزن هر چه بر او متوجه است بدان اقبال نموده معرض است از تعلق دل بماضی و مستقبل
و رضا داده بقضا پس این الوقت در مرتبه صحو باشد و ادب وقت از دست ندهد چنانچه فرزند
ادب پدر را و اینکه ابو الوقت گویند کنایه از سکر صوفیست و محویت او در تجلی ذات مثلا بایزید
صورتا ابن الوقت بود که ادب وقت نماز و دیگر طاعات از و فوت نشد و حقیقة ابو الوقت
بود که سبحانی ما اعظم شانی چون بر زبان او گذشت شمشیر و کارد بروی زدند مجروح نشد و
بحکم ابوبیت بر وقت غالب آمد و گرنه مقتضای وقت آن بود که مجروح یا مقتول شدی اما وقت
را از عمل انداخت و مغلوب ساخت قوله صوفی ابن الحال باشد در مثال نه گرچه هر دو فارغند
از ماه و سال نه حال در اصطلاح احیطائفه وارد یست بر قلب سالک که چون برق خاطف
پایدار نبود زود زائل شود و حال قرین وقت است چنانچه روح جسد را پس وقت بحال محتاج است
که خلفای وقت بحال باشد اما در فراغ از ماضی و مستقبل هر دو متحد اند چنانچه خود میفرماید ۵
گرچه هر دو فارغند از ماه و سال نه و حاصل معنی آنکه جان خود را ابن الوقت و ابن الحال و انیتا
و میگوید اگرچه وقت و حال هر دو را ماضی و مستقبل کار نیست اما حال نسبت بوقت سریع الزوال
است مرا این حال دانسته کار مرا بوقت دیگر حواله مکن قوله گفتم ار عریان شود او در عیان نه
نی تو نانی نی کفارت در میان نه چنانچه آب و قتیکه صاف می شود موج و حباب نابود گردد و
خلوت طلبیدن آنولی از سر پل گفت و گوی حاشقر نام محله ایست در سمرقند قوله
گفت پیغمبر که هر گوهر نفست نه زود گردد بامرادی خویش جفت نه قال النبی صلی الله علیه و آله وسلم
من کتم سره فقد حصل امره قوله وعده کردن را وفا باید بجان تا به بینی در قیامت فیض آن
اشارة است بآیة اوفوا بالعهد ان العهد کان مسئولا و قال النبی صلی الله علیه و آله وسلم المومن
اذا وعد نفی العدة دین در یافتن آنولی رنج را الخ تا شود محبوب تو خوشدل بدو نه کرد
آسان اینمه مشکل بدو نه لفظ باهر دو مصرع ضمیر باشد راجع بزر گر یا در مصرع ثانی لبعنی آشنین باشد
یعنی زر گر و کنیز اگر دو بدو شوند مشکل آسان شود در نصورت این بیت ذو قافیتین خواهد بود قوله
زر اگرچه عقل مے آرد ولیک نه مراد عقل معاش است که کار دنیا رونق دهد قوله مرد عاقل باید

چون ذکر آفتاب آمد بمقتضای شرکت اسمی عنان حضرت مولوی بطرف حضرت شمس الحق منعطف شد میفرمایند شمس را با شمس فلکی چه نسبت نشان او بمقتضای الاشیاء تعرف باضدادها بسایه توان یافت وحقیقة این بنور جان توان شناخت باز همین مطلب را تائید میرسانند ومیفرمایند **قوله** سایه خواب آرد ترا همچون سمر ✻ چون برآید شمس انشق القمر ✻ پس سایه را دلیل معرفت این شمس مساز که سایه خواب غفلت می آرد هر چه در عالم شهادتست بحکم الم تر الی ربک کیف مد الظل سایه پیش نیست اگر در خیال سایه فرومانی از خواب غفلت برنیائی و نور ذات شمس الحق سراپا معجزهٔ محمدی بود صلی الله علیه وآله وسلم که هرگاه قمر در تابش آن شگافته شود سایه را چه یارا که برجا بماند **قوله** شمس در خارج اگرچه نیست فرد ✻ میتوان هم مثل او تصویر کرد ✻ جواب سوال مقدر مثلا قائلی اگر گوید که غرابت نه مخصوص شمس جانست بلکه آسمان نیز غرابت دارد که جز فرد واحد در خارج موجود نیست جوابش این ابیاتست **قوله** شمس جان کو خارج آمد از اثیر ✻ بود شش در ذهن و در خارج نظیر ✻ فی الصحاح الاثیر من الدواء عظیمة الاثر پس فلک را اثیر بحبت عظم اثر گویند اما آنکه در ذهن نظیر ندارد وجهش خود میفرمایند **قوله** در تصور ذات او را کج کو ✻ تا در آید در تصور مثل او ✻ آنکه در خارج نظیرش نیست از نیجهت در بیت دوم میفرمایند **قوله** شمس تبریزی که نورش مطلق است ✻ آفتابست و ز انوار حق است ✻ چون حدیث روی شمس الدین رسید ✻ شمس چارم آسمان سر در کشید ✻ میفرمایند که چون ذکر شمس الحق درمیان آمد نور شمس فلکی از میان برفت پس انعدام ذکر آفتاب از خجالت وانفعال والله اعلم بحقیقة الحال **قوله** نفس جان خود دامنم تر نافت است ✻ بوی پیراهان یوسف یافت است ✻ دامن تر یافتن کنایه از مستعد شدنست و کمر بستن بذکر اوصاف او **قوله** گفتم ایدور او فتاد از حسب ✻ خطاب بجان خود است **قوله** لا تکلفنی فانی فی الفنا کلت افهامی فلا احصی ثنا ✻ تکلف مکن مرا که در همین فنا ام و کند شده مدارک و مشاعر فهم من پس احصاء ثنا از من نمی آید **قوله** کلتنی قاله غیر الشفیق ✻ ان تکلف او تصلف لا یلیق ✻ هر چه گوید غیر هوشیار اگرچه در ان گفتار مبالغه کند سزاوار نباشد **قوله** من چه گویم یک رگم هوشیار نیست شرح آن یاری که او را یار نیست ✻ یعنی همچکس را رتبه و لیاقت مصاحبت و یاری او نیست **قوله** قال اقطع فانی جائع ✻ و اعتجل فی الوقت سیف قاطع ✻ مقوله جانست یعنی شرح اوصاف و ثنای منست مرا گر سنه مگذار و زود باش که وقت شمشیر برنده است و چنانچه شمشیر تبریز بر هر چه

گر ذنب پرہیز کن بین ہوش دار ۲ تا نگردی تو سیہ رو دیگ وار ۲ چون گنہ کمتر بود نیم
آفتاب ۲ منکسف بینی نہ بینی نور یاب ۲ کہ بقدر جرم میگیرم ترا ۲ این بود تقدیر رد داد و جزا
ملاقات بادشاہ بآن طبیب ترجمان ہر چہ ما را در دلست ۲ دستگیر ہر کہ پایش
در گلست ۲ ترجمان میانجی باشد میان دو کس کہ بزبان ہم ندانند و ترجمہ آنست کہ آنرا
ترجمان تقریر کنند **قولہ** مرحبا یا مجتبیٰ یا مرتضیٰ ۲ ان تعب جاء القضا ضاق الفضا ۲ انت
مولی القوم من لا یشتہی ۲ قدروی کلا لئن لم تنتہی ۲ ترجمہ این دو بیت عربی اینست کہ مکانت
وسیع باد ای برگزیدہ و پسندید اگر تو غائب شوی قضا ابد نازل شود و فضا در مراد تنگ گردد
تو خداوند قومی و ہر کہ ترا نخواہد تحقیق ہلاک شود وای بروی اگر ازین سیرت بنگردد آیۃ کلا لئن لم
ینتہ لنسفعا بالناصیۃ ناصیۃ کاذبۃ خاطئۃ در شان ابوجہل ست تفسیرش آنکہ اگر باز نہ ایستد از ایذاء
محمد صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بگیریم او را بموی پیشانی و بدوزخ کشیم پیشانی کہ دروغ گوئی
خطاکار ست **بردن بادشاہ آن طبیب را** بیخبر بود ند از حال درون ۲ استعیذ
اللہ مما یقرون ۲ پناہ میبرم بخدای از انچہ افترا میکنند براین مریض از مرض برونی **قولہ**
علت عاشق زعلتہا جداست ۲ عشق اصطرلاب اسرار خداست ۲ اسطرلاب بزبان
یونان ترازوی آفتاب ست و غرض ازین تشبیہ آنست کہ چنانچہ سعادت و نحوست طالع
و وقت باصطرلاب معلوم شود اسرار الٰہی و تجلیات جمالی و جلالی و آثار رد و قبول و لطف و
قہر و ناز و نیاز کہ میان محب و محبوب می باشد بعشق پیدا شود **قولہ** عاشقی کز ین سر و گردان
سرست ۲ عاقبت ما را بدان سر رہبر ست ۲ رفع دخل مقدر یعنی معترض را رسد کہ گوید عشق
مجازی چگونہ اصطرلاب عشق بد اسرار الٰہی تواند شد زیرا کہ عاشقی بہر طور باشد خواہ
حقیقی یا از جانب محب کہ آنرا ظہوری می باشد یا از جانب محبوب کہ آنرا اخفا لازم است
عاقبت بحقیقۃ میرسد چنانچہ بزرگے در باب عشق مجازی میگوید ۵ غازی بدست پور
خود شمشیر چوبین میدہد ۲ تا او بدان اوستاشود شمشیر گیرد در غزا ۲ عشقے کہ بر انسان بود
شمشیر چوبین آن بود ۲ آن عشق بار حمان بود چون آخر ایدا بتلا ۲ عشق زلیخا سالہا
بر یوسف آمد ابتدا ۲ شد عشق خدا میکرد بر یوسف قفا ۲ نبینی کہ تو سن سرکش را اول
رام کنند و بعد ازان بر پشت او زین شاہ نہند **قولہ** آفتاب آمد دلیل آفتاب ۲ اشارہ
بحدیث عرفت ربی برب **قولہ** از وی از سایہ نشانی میدہد ۲ شمس بر دم نور جانی میدہد

مرغ گردونی گرفت ۲ نقصهاشان جمله افزونی گرفت ۲ وغرض ازین بیت تفریق خیال
اهل حقیقه است حقیقت از خیال اهل بطلان **قوله** عکس مه رویان بستان خداست ۲ عکس
گل و پرتوست و مه رویان صور عینیه که موجودات خارجیه اظلال آنست و بستان خدا
ساخت علم الهی که در مرتبهٔ احدیت عین ذاتست حاصل معنی آنکه خیالات اولیا پرتو معلومات
ذات حق است وخیال انیطائفه حقیقة باشد وانچه در خیال ایشان نمودار شود در حسن مطابق
آن صورت بندند میفرمایند **قوله** آنخیالی راکه شه در خواب دید ۲ در رخ مهمان همان آمد پدید
هر دو بحری آشنا آموخته ۲ هر دو جان بیدوختن برد وخته ۲ یعنی میان شاه وحکیم شناسی
ازلی بود که هر دو بمقتضای الارواح جنود مجندة در بحر معانی و معارف شنا تعلیم یافته
بودند **از خداوندولی التوفیق درخواستن** انچه ربط این داستان باقبل ظاهرست
که حکما ازلی ترک استثناء عجز خود مشاهده کردند و شاه با مهمان غیبی مراعات ادب کرد و دهن
مقصود بگنگ آورد پس از حق تعالی توفیق باید خواست که سبب وقوع آفات ترک ادبست
قوله در میان قوم موسی چند کس ۲ بی ادب گفتند گوسیر و عدس اشارة است بآیة اذقلتم یاموسی لن نصبر
علی طعام واحد فادع لنا ربک یخرج لنا مما تنبت الارض من بقلها وقثائها وفومها وعدسها
وبصلها **قوله** مائده از آسمان شد عائده ۲ چونکه گفت انزل علینا مائده ۲ اشارة است
بآیهٔ ربنا انزل علینا مائدة من السماء تکون لنا عیدا **قوله** هر که گستاخی کند در راه دوست
رهزن مردان شده نامرد اوست ۲ رهزن مردان ازینجهت که مردم بقول وفعل او از راه
روند ومتابعت مردان دین نکنند واز ارشاد اهل الله طبایع نفور شود **قوله** از ادب
پر نور گشت این فلک ۲ و ز ادب معصوم پاک آمد ملک ۲ ادب زمین وآسمان آنست که حق تعالی فرمود
ائتیا طوعا وکرها در جواب گفتند اتینا طائعین وادب ملک آنکه قالوا سبحانک لا علم لنا الا ما علمتنا
انک انت العلیم الحکیم **قوله** بد گستاخی کسوف آفتاب ۲ شد عزازیلی ز جرأت رو باب ۲
در حدیث آمده که از گستاخی وسیارت عمل خلق حق تعالی آفتاب را منکسف میگرداند تا باشد
که باین آیة هائله متنبه شوند واز معاصی باز آیند و در دعا و طاعت افزایند اگرچه اینمعنی در اینمقام
مناسب است اما با مصرع ثانی بیت موافقت ندارد و نیز در دفتر ششم حضرت مولوی وجه
کسوف را مطابق قاعدهٔ نجوم بنظم آورده اند پس در اینمحل نیز مقصود ایشان همان خواهد
بود و ابیات دفتر ششم اینست **قوله** آفتاب از بهر فلک گر میجهد ۲ در سیه روی کسوفش میدهد

بزبان شرح استثنا خوانند از برای آنکه استخراج فعل عبد است از تحت قوة خود و تعلق آن بمشیت الله **ظاهر شدن عجز حکیمان** ای همیشه حاجت ما را پناه ۲ دیگر ما غلط کردیم ۲ سید عبد الفتاح مینویسد که غلط اول عاشق شدن بر کنیزک و غلط دیگر رجوع بحکما لیکن جای حیرت ست که این بیت مقوله عاشق ست و عاشق عاشق شدن را چون غلط داند اگر چه اورا بغلط هم عاشق نتوان گفت اما عبد اللطیف مینویسد که غلط اول رجوع بحکیمان و غلط دیگر اظهار حاجت بعلیم علام بر این توجیه تیز دارد میشود که شاه اظهار حاجت را غلط نمیداند و میگوید **قوله** لیک گفتی گرچه میدانم سرت ۲ زود هم پیدا کنش بر ظاهرت ۲ یعنی حاجت خواستن بموجب فرمان ست که فرمود ی ادعونی استجب لکم و اقدام بر انچه مامور باشیم تا میان آن غلط نباشد و این بحث مدفوع است باینوجه که اگر اظهار حاجت را شاه غلط ندانستی عذر در اصل نخواستی اما سخن در آنست که عذر خواستن نیز بر غلط است چه مراتب اهل الله متفاوت ست چنانچه مضمون حسنات الابرار سیآت المقربین بر حقیقة انیمعنی برهانیست واضح و شاه را حضرت مولوی خاصته. بعد میفرمایند و خواص را در عین نزول بلا و ابتلا بشدائد ازدوم در کشیدن و رضا بقضا و اون چاره نباشد شنیده باشی که حضرت ابراهیم علی نبینا و علیه السلام چون بسوی آتش سوزان بمنجنیق پرانیدند جبرئیل علیه السلام گفت هل لک حاجة گفت اما الیک فلا بازجبرئیل علیه التحیة گفت الی ربک فرمود علمه بحالی کسبی عن سوالی پس بشت مرتبه و منزلت شاه توان گفتن که رجوع بحکما یک غلط و اقدام بر اظهار حاجت دو غلط بلکه باین عنوان عذر خواستن سه غلط باشد و این بی بضاعة را دو وجه بخاطر میرسد که مغنی از تکلفات است یکی آنکه تعین غلط اول چه ضرور بار دیگر ما غلط کردیم راه انیمعنی دارد که بمقتضای بشریت غلطها بسیار کردیم بار دیگر غلط کردیم که بحکما رجوع آوردیم دوم آنکه کلمه بار دیگر را بمصرع اول وصل کنیم و گوئیم ایکه همیشه حاجت ما را پناه بوده بار دیگر هم پناه ما شو که راه غلط کردیم **قوله** نیست وش باشد خیال اندر روان ۲ تو جهانی بر خیالی بین دوان ۲ یعنی خیال اگرچه نیست وش است و مرئی نمیشود اما بنای اکثر کارهای عالم بر خیال است بلکه وجود عالم پیش از خیال نیست و چیزیکه تحقیقی چندان ندارد و در عرف موسوم بخیال میگردد **قوله** انخیالاتی که دام اولیاست ۲ یعنی اولیا بدان دام صید دلها با صید مقاصد عظمی میکنند نه آنکه درین دام گرفتار اند چنانچه در همین دفتر خواهد آمد که در دام انبیا میفرمایند ۵ و امتهاشان

درمیان نمیتوان آورد ت ترا بقاف که هرگز نبوده است گذر ۲ زما حکایت عنقا کجا کنی باور **قوله**
چونکه گل رفت وگلستان درگذشت ۲ نشنوی دیگر ز بلبل سرگذشت ۲ این بیت تمثیل است مر بیت
اول را یعنی عاشق بی هزار سخن نگوید و بلبل بی دیدار کل غزل خوان نشود **قوله** جمله معشوقست
عاشق پرده ۲ زنده معشوقست و عاشق مرده ۲ تمم کلام سابق ست یعنی سر عشق را فاش
نمیتوانم گفت اما اینقدر میگویم عاشق از خود هیچ ندارد العبد ما فی یده الملک للمولی **قوله** چون
نباشد عشق را پروای او ۲ او چو مرغی ماند بی پروای او ۲ یعنی هرگاه وجود عاشق پرده شد
باید که پرده از میان برخیزد و عاشق بقوة بازوی خود نتواند که پرده از میان بردارد مگر بسطوت
تجلی عشق مثلاً موری اگر خواهد از بلاد هند بکه ۲ و بپای خود نتواند رفت و اگر خود را بال کبوتر
بندد طی مسافت آسان شود ای مور ضعیف بر پر شهباز عشق جا کن که بکعبه مقصود توانی رسید
قوله من چگونه هوش دارم پیش وپس ۲ چون نباشد نور یارم پیش وپس ۲ این بیت سه
قافیه دارد قافیه اول دارم و یادم و دوم پیش و بیش که در اول مصرع بمعنی امام است
و در مصرع ثانی بمعنی کثیر سوم پس وپس که در مصرع اول بمعنی خلف و در ثانی بمعنی فقط است
چون کشف اسرار بسیار شد عذر میخواهند که نظر بر پیش وپس گماشتن کار عاقل دور اندیش است
محکوم عشق یار و مغلوب نور دیدار خاموش نماند و پیش از پس باز نداند چنانچه میفرمایند **قوله**
عشق خواهد کاین سخن بیرون بود ۲ آئینه غماز نبود چون بود ۲ و در بعضی نسخه ها بجای پیش
وپس همنفس دیده شد در نیصورت معنی چنین باشد که بدو نور یار پیش وپس را ملاحظه کرد و حفظ
اسرار میکنم و عشق اینمعنی را خوش ندارد **حکایت عاشق شدن بادشاه بر کنیزک**
الا آخر بشنوید ای دوستان این داستان ۲ خود حقیقت نقد حال ماست آن ۲ اشعار
میفرمایند که غرض ما مقصود بر حکایات نیست بلکه در ضمن هر حکایت کنایه در هر اشارت بشارتست
و این داستان مربوطست بآن بیت ت عشق خواهد کاین سخن بیرون بود ۲ یعنی راز نهان نماند
چنانچه از کنیزک پوشیده نماند **قوله** آن یکی خر داشت پالانش نبود ۲ یافت پالان گرگ
خر را در ربود ۲ کوزه بودش آب می نامد بدست ۲ آب را چون یافت خود کوزه شکست
درین دو بیت اشارت بآنست که هر یافتی درین نشاء عنصری نایافت و هر کمالی در عرصه امکان
بانقصان **قوله** گر خدا خواهد نگفتند از بطر ۲ پس خدا نبود شان عجز بشر ۲ البطر شدة الفرح
والنشاط **قوله** ترک استثنا مرادم مشکلست ۲ نی همین گفتن که عارض حالیتست انشاء الله را

باش آزاد ای پسر ۲ چند باشی بند سیم و بند زر ۲ اشارہ میکند کہ مرید صادق چون خواہد کہ قدم در راہ طلب بردارد و از مرتبۂ خامی برآید و پختہ شود اول بند تعلقات بگسلد کہ گفتہ اند در بند ہر چہ باشی و بندۂ آن باشی و لفظ پسر خطاب کردن شعر برآنست کہ در بند سیم و زر بودن مرتبۂ طفولیت است ۵ مرد از پئی سیم و زر نپوید ۲ طفل است کہ سرخ و زرد جوید ۲ قولہ گر بریزی بحر را در کوزہ ۲ چند گنجد قسمت یک روزہ ۲ تنبیہ بر منع حرص و شناعت و تحریص بر دوام قناعت القناعۃ کنز لا یفنی قولہ ہر کرا جامہ ز عشقے چاک شد ۲ از حرص و عیب کلی پاک شد ۲ تا جامۂ ہستی بزور سر پنجۂ عشق چاک نشد و نکرد و کوزۂ تن از حرص پاک نگردد و جمیع اہل اللہ را اتفاق ست بر انکہ اقرب طرق اتصال عشق ست و ازین نزدیک تر راہ نیست قولہ شاد باش از عشق خوش سودای ما ۲ ای طبیب جملہ علتہای ما ۲ ای دوائے نخوت و ناموس ما ۲ ای تو افلاطون و جالینوس ما ۲ درین دو بیت تنبیہ ست بر آنکہ بسیاری از رذائل و عیوب نفس کہ امراض مہلکہ قلوبیست بواسطہ عشق دفع میشود و یعنی از احوال و صفات ذمیمہ کہ نخوت و ناموس باشد صریح ذکر کردہ اند تا مزید قبح آن ظاہر شود زیرا کہ اول کسیکہ نخوت ورزید ابلیس بود کہ مردود شد و بیشتر آفات از ناموس خیزد اول اثر عشق خواہ حقیقی باشد خواہ مجازی آنست کہ ازین دو بند محکم خود را خلاص سازد و بادشاہی را بغلامی غلامی افتخار بخشد اگرچہ قصہ درازیست انموذجی ازان بحکایت محمود و ایاز ست قولہ جسم خاک از عشق بر افلاک شد ۲ کوہ در رقص آمد و چالاک شد ۲ مصرع اول اشارۃ است بکریمۂ بل رفعہ اللہ الیہ کہ در شان حضرت عیسی علی نبینا و علیہ السلام و سبحان الذی اسری بعبدہ لیلاً کہ در شان معراج محمدی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم نازل شد و مصرع ثانی خبر از میقات موسی میدہد فلما جاء موسی لمیقاتنا و کلمہ ربہ قال رب ارنی انظر الیک قال لن ترانی ولکن انظر الی الجبل فان استقر مکانہ فسوف ترانی قولہ عشق جان طور آمد عاشقا ۲ آشارۃ بآنست کہ ہر چہ در لباس ہستی پوشیدۂ جرعۂ از جام عشق نوشیدہ و جبال و بحار و اشجار و احجار سرمست بادۂ عشق اند و عشق معلم فناست چون مثل جان بر قالب طور اجزای وجود بذل تجلی کرد قولہ طور مست و خر موسی صاعقا ۲ قال اللہ تعالی فلما تجلی ربہ للجبل جعلہ دکا و خر موسی صعقا قولہ بالب و مساز خود گر سے جفتے ۲ ہمچو نی من گفتنہا گفتمے ۲ میفرماید کہ ہر گاہ از تجلی عشق موسی علی نبینا و علیہ السلام راستی دست بد و ہوش نماند دیگر را چہ یارا کہ حفظ ہوش تواند نمود پس تا محرم و ہمراز نباشد کشف اسرار حقیقت

بران دلالت میکند خبر شخصی که جاذبه محبت دل او را از خس و خاشاک علائق پاک کرده باشد
و از عقل معاش بیخبر گردانیده دیگری نیست **قوله** در غم ما روزها بیگاه شد روزها با سوزها
همراه شد و میتواند بود این بیت مبتنی بکسر نفس باشد و با وجود حصول دولت قرب الهی حضرت
مولوی عتاب بنفس خود آغاز کرده میفرمایند که ما را در طلب محرمیت اسرار بیهوشان روزگاری
بغم گذشت و روز زندگی بیگاه شد یعنی بشام رسید و آخر شد و از وروز یافت روزها با سوزها
همراه شد و میتواند بود اظهار وسعت استعداد خود کرده باشند یعنی غم عشقی که ما داریم آنرا نهایت
نیست و ایام حیات در روز زندگانی برای آن وفا نمیکند اما از رفتن روز غم عشق چه غم که روز دولت
باید که با ما همنشین باشد از حضرت ادریس رضی الله عنه منقولست که شبهای دراز زمستان بیک سجده
تمام میکرد و چون سحر میشد سر از سجده برداشته زاری میکرد و میگفت فریاد از کوتاه شبها
که برای یک سجده وفا نمیکند **قوله** روزها گر رفت گو رو باک نیست خطاب با غم عشق است
بسبیل التفات حاصل کلام بر تقدیری که مطلب گیر نفس باشد تنبه طالب است بر آنکه اگر روزها
بغفلت گذشت اندیشه مکن عشق و غم عشق صاحب آنحال نیست که بحال بگاه آمده کان پرداز و بیگاه
رسید کانرا محروم ساز و پس دست از دامن طلب باز ندار و سر از گریبان لاتقنطوا من رحمة الله برآر
و اگر مقصود مباهات بوجود غم باشد معنی همانست که بالا مذکور شد یعنی اگر عمر رفت رفته باشد غم عشق
و عشق غم از ما نرود **قوله** هر که جز ماهی ز آبش سیر شد هر و انکه پیر و زیست روزش دیر شد ضمیر شین
لفظ پاکست که مراد از ان عشق یا غم عشق است و این دو سه بیت بحسب ربط باهم دست و گریبان
آمده و صفت همان پاک بیان کنند و اشاره میفرمایند که عشق بحریست بی پایان هر عاشقی که ماهی این
دریاست لب تشنه برید و لب تشنه بمیرد و هرگز سیر نشود و غیر او هر که متوسط احوال است بی ترکند تعطش
فرو نشاند و هرگز بهره از عشق ندارد و روزش دیر شد یعنی بغم و اندوه گذشت بنا بر قاعده مشهور
که گویند هنگام شادی زود بگذرد و ایام غم دیر بسر آید و معنی این بیت قسم دیگر هم بیان می شود
ماهی پیوسته در آبست و از دریافت حقیقة آب در حجاب چنانچه حضرت مولوی در جای دیگر
میفرمایند ماهی اندر آب جو و آب جو اندر برگوش خشیش آب جو پس ماهی کفایه باشد از
شخص غافل که از قرب حق بیخبرست و حاصل معنی انکه غیر غافل هر که بقدر آگاهی داشت بکام
دل رسید و آنکه پیر و زیست بی رو میرود تا گویند یعنی هر کاملی که مرود با نفس نکرد و محکوم او
نگردید و بپیروی زندگانی کرد و روزش دیر پاید یعنی عمر باقی و حیات جاوید یافت **قوله** بشنو

پوشیده نماند که لفظ چون در جائی که میفرمایند چون حکایت میکند افاده معنی چگونه نمیکند یعنی چگونه حکایت
میکند باز بانی که حکایت میکند و شکایت کردن نی از جدائی بزبان حال قصه درد و فراق بر تو عرض
کردنست تا باشد که بمقتضای حب الوطن من الایمان روی باصل خویش آرمی ۵ این وطن
مصر و عراق و شام نیست ۵ این وطن شهریست کو را نام نیست قوله سینه خواهم شرحه شرحه از فراق
یعنی سینه سامع را مثل سینه خود میخواهم قوله من بهر جمعیتی نالان شدم ۵ از جمعیت مراد صحبت است
قوله جفت بدحالان و خوش حالان شدم ۵ مستمعان دو طائفه اند خوش حال و بدحال خوشحال
آنانکه از نالهٔ نی جان یافتند و بسوی جانان شتافتند و بدحال کسی که در ورطهٔ آب و گل فرو ماند
و رخش همت بجانب مقصد اصلی نراند قوله هر کسی از ظن خود شد یار من ۵ و ز درون من نجست اسرار
من ۵ نجست و بجست هر دو میتوان خواند مطلب اشارت است بتفاوت درجات در استماع
نغمات و فهم مقامات که دریافت سر نالهٔ نی مقدور همه کس باشد و هر یک باندازهٔ فهم خود قیاسی و
ظنی بکار برد اما هیچ ظن مفید یقین نباشد اِنَّ الظَّنَّ لَا یُغْنِیْ مِنَ الْحَقِّ شَیْئًا قوله سر من از نالهٔ من
دور نیست ۵ لیک چشم و گوش را آن نور نیست ۵ در اکثر نسخ چشم و گوش بواو عاطفه واقع است
لیکن اضافت بهتر است و عطف در کار نیست حاصل معنی آنکه گوش همه کسی صاحب دید و تمیز نیست
تا سر نالهٔ دریابد و نیز اشارت است بانیمعنی که شنیدن همین دیدن میتواند شد چنانچه جای دیگر میفرماید که
بیت گوش چون نافذ شود دیده شود ۵ ورنه مُل در گوش پیچیده شود قوله تن ز جان و جان ز تن مستور
نیست ۵ لیک کس را دید جان دستور نیست ۵ این بیت تمثیل بیت اول است پس نالهٔ نی بمنزلهٔ تن و سر
نالهٔ بمنزلهٔ جان چنانچه جان بحس بصر مدرک نمی شود و سر نالهٔ هم مرئی نمیگردد قوله آتش عشق است
کاندر نی فتاد ۵ جوشش عشق است کاندر می فتاد ۵ مراد از عشق حب اصلیست که در جمیع ذرات
اکوان ساری گشته و آتش عشق و گرمی محبت که چون زبانه کشد خرمن هستی مشت خاکستر گرداند و میتواند
بود که مراد از عشق ذات مطلق باشد اگرچه در کلام متکلمین اطلاق عشق بر ذات واجب الوجود
نیامده اما عبارات صوفیه مملو است از ذکر این کلمه ۵ وَلَا مُشَاحَّةَ فِی الْاِصْطِلَاحِ قوله پرده هایش
پرده های ما درید ۵ یعنی حجابهای هستی از پیش نظر برداشت قوله همچو نی زهری و تریاقی که دید
نسبت بارباب غفلت کار زهر قاتل کند که اینها را بمیراند و نسبت باهل هوش تریاق باشد و میتواند
بود که نسبت بشخص واحد هم کار زهر کند و هم کار تریاق قوله همچو نی دمساز و مشتاقی که دید
یعنی مشتاق واصل اصل خود قوله محرم این هوش جز بیهوش نیست ۵ یعنی محرم هوش اصلی که سر نالهٔ نی

و نخل این آرزو بار و رگردید کمر اجتهاد بربسته و فرصت حیات غنیمت دانسته نیت بر اتمام این کار گماشت
و اشتغال دیگر را بر طاق بلند گذاشت چون کلمهٔ رضا جزو علم و دست ارادت بندهٔ بدامن ارشاد
حضرت امام رضا مسلم ست این نسخه را **بمکاشفات رضوی** موسوم گردانیده امید که توفیق
مساعدت نماید و همت حضرت مولانا مدد فرماید بالله الاعتصام من اول الشروع الی الاختتام
قوله بشنو از نی چون حکایت میکند و ز جدائیها شکایت میکند، مولانا جامی میفرماید که نی را
بواصلان حق که از خود تهی گشته اند مناسبت تام ست و میتواند بود که مراد از نی نے قلم بوده باشد
و از قلم بطریق استعاره و مجاز انسان کامل خواسته شود یا همین قلم کتابت و هر سه قول در مرتبهٔ تسلیم
بودن پیش نفس نائی و دست کاتب کردهم میگردد بر این تشبیهات سوال ها کرده اند و جوابها نوشته
اند **خواجه حسین خوارزمی** نی بقلم وجود محمدی که واسطهٔ سر مکتوم و رابطهٔ تعلیم جمیع علوم ست
تفسیر کرده و کریمهٔ اِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ الَّذِیْ عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ یَعْلَمْ را متمسک شده و رای
قدوهٔ اهل فلاح سید عبد **الفتاح** که تبازگی شرحی بر این کتاب نوشته بآرای خواجه مذکور مطابق
افتاده اما شیخ **عبد اللطیف گجراتی** که چند بیتی را شرح نوشته و بیان شان نزول آیات نموده
اینجا از خود تصرف کرده و بدان تفاخر نموده و از نی مراد روح داشته غافل از نمینی که این تصرف
مخالف نظم قرآنیست زیرا که آیهٔ نَفَخْتُ فِیْهِ مِنْ رُّوْحِیْ صریح دلالت بران میکند که جسد انسانی بمنزلهٔ نی
باشد و روح بمنزلهٔ نفس نائی و باعتقاد این هیچمدان اولی آنست که تکلفات را یکسو کرده از نی همین نے
که مینوازند مراد داشته شود زیرا که تاویل بیضرورت مستحسن نیست علی الخصوص نی را بقلم وجود محمدی
صلی الله علیه و آله وسلم تفسیر کردن احتمال ندارد زیرا که مصرع ثانی لفظ جدائی و شکایت را
متضمن ست و اطلاق این لفظ بر ذات خیر الانبیاء روا نبود اما تر غیب باستماع آواز نی از جملهٔ آنست
که نالهٔ نی را در دلهای عشاق اثرهاست و از زار نالیدن گیاه خشک تنبه شود و در طلب پیدا کند
و بدانکه مجور است بنا بر قید عالم صورت از وصول بعالم معنی چنانچه در نفحات جامی که احوال حضرت
مولوی مینویسد نقل میکند که میفرمودند ما از آواز رباب صریر باب بهشت میشنویم منکری گفته ما نیز
همان میشنویم چون ست که چنان گرم نمی شویم مولوی فرمودند که آنچه ما میشنویم آواز باز شدن
آن درست و آنچه تو میشنوی آواز فراز شدن مطلب از ایراد این نقل آنست که از نی همین مراد
داشتن موافق مذاق حضرت مولویست زیرا که ایشان از اهل سماع اند و الا رباب را نیز تاویل باید کرد
بقول حریفان که نزدان پرستی کنند، بر آواز دولاب مستی کنند، برقص اندر آیند دولاب وار، چو دولاب بر خود بگردند زار

INDIAN INSTITUTE
OXFORD

بسم الله الرحمن الرحیم

نه هر حمد سزاوار آفریدگار جهان و جهانیانست نه هر حا[شف] اسرار قرآنست نه هر مثنوی خوا
مثنوی دانست نه هر گدای محرم اسرار سلطانست نکته براو لوالالباب عیانست جانیکه ع
رباعی عالم همه مانند تن و جان حمدست ۞ نبی هم بحمد گویان حمدست ۞ حمدی که ز
آن نه حمد است ترا ۞ حمدی که تراست مر ترا آن حمد ۞ پس منصب حامدیت مسلم است بر صد
مقام محمود که بحقیقت حمد ذاتی بی پرده و صفدیت را بحمد آفرین باز سپرده رافع لوای
ثنا پیشوای انبیا محمد صلی الله علیه و آله وسلم کشش معبر است بتعین اول و تاخیر او س
بتقدیم ما دل اشهد ان لا آله الا الله وحده لا شریک له و اشهد ان محمدا عبده و رسوله ارسله بالحق
و بشیرا و نذیرا صلی الله تعالی علیه و علی آله و اصحابه وسلم تسلیما کثیرا کثیرا ۞ رباعی افضل ز نما
و حج و زکات ۞ از بهر خلاصی تو در روز نجات ۞ دانی چه بود درود بر ختم رسل ۞ شد ختم
بر محمد صلوات ۞ اما بعد بر تو واضح باد که بر حکم قضا محمد رضا هر چند در روزگار ج
بهمات دنیای فانی و خدمات سلطانی اشتغال داشت اما همیشه بخاطرش میگذشت که اگر
انزوا دست دهد مثنوی حضرت مولوی را رجوع کند بنجی که حل مشکلات را کافی و کشف معض
وافی باشد بفضل حق تعالی در سال یکهزار هشتاد و چهار هجری تیر دعا بهدف اجابت ر

فایمن توکلوا فلیتوکل المتوکلون

بعون وتید صحیفه رشید شرح مثنوی معنوی حالا مولانا جلال الدین رومی موسوم

کاشف اسرار مثنوی

تصنیف ماهر موزات اعرفانی کاشف اسرار خفی مولوی محمد رضا طاب ثراه

در مطبع نامی منشی نول کشور منطبع گردید

اطلاع

اس مطبع مین ہر علم و فن کی کتب موجود ہین شائقین کو فہرست مطول سے جو علحدہ موجود ہے اور طالب کرنے سے مل سکتی ہے معلوم ہو سکتا ہے کہ بحیثیت اس سال مین نہایت ارزان مقرر ہوئی ہے ہم صرف کتب اخلاق و موعظت و تصوف کی کتابین و مثنویات قصص نظم و نثر کی جو کتابین ذیل مین درج ہین

اخلاق و موعظت و تصوف کی کتابین فارسی

شرح گلستان ۱۔ مصنفۂ مولوی محمد اکرم ملتانی۔
اخلاق محسنی نثر۔ تصنیف ملا حسین واعظ۔
گلستان حکیم قاآنی۔ بجواب گلستان سعدی قابل دید ہے۔
بوستان جلی قلم۔ مانند قلم اوسط قطعہ لایق دیدہی
اجنگ ایسی قلم جلی و خوشخط بوستان چھپی نہین کاغذ سفید۔
بوستان دو مصرعہ خوشخط۔ تصنیف شیخ سعدی بقلم جلی۔
بوستان سہ ۳ مصرعہ۔ متن و حاشیہ مین ۳ مصرع ہین
مثنوی شاہ شرف از شاہ بوعلی قلندر عارفانہ مضمون ہے۔
مثنوی معنوی مولوی روم۔ چار مصرعہ سبز سبز دفتر مجلی۔
شرح مثنوی بحر العلوم۔ از تصنیفات حضرت مولانا عبد العلی بحر العلوم مرحوم یہ شرح حامل المتن ہی
لطائف مثنوی۔ شرح مثنوی مولوی روم مطبوعہ مطبع کانپور۔
اسرار الابرار۔ ملفوظات و ارشادات حضرت شیخ فرید شکر گنج رحمہ اللہ
مجموعہ مثنویات فرید الدین عطار حسین رسائل ذیل ہین۔ جواہر الذات۔ میلاج۔ الٰہی نامہ
مختار نامہ۔ منطق الطیر۔ بلبل نامہ۔
زہر الاحباب یہ مفتاح الفتوح سے سرنامہ۔ پند نامہ۔

مطالب رشیدی۔ مصنفہ حضرت شاہ تراب در طریقہ مجاہدات باطنیہ۔
انوار محمدی۔ مصنفہ محمد امیر اکبر ابادی در بیان فرقہ اہل اسلام۔
مثنوی سلسبیل۔ مصنفہ حکیم سید حسین فیض حکیم تخلص
اخلاق ناصری۔ مشہور علم اخلاق کی کتاب۔
اخلاق محمدی۔ مصنفہ محمد علی نیردی اخلاق مین۔
مصباح الہدایت۔ ترجمہ عوارف مشہور کتاب ہی
رسالہ ہدایت المومنین۔ موعظت مین۔
سرور العباد۔ شرح قصیدہ بانت سعاد۔
مجالس العشاق۔ با تصویر تصنیف سید سلطان حسین نبیرہ سلطان حسین شاہ امیر تیمور گورکان ہے نظم و نثر دلکش عشق و شعر و عیت کو ہم قالب و ہم پہلو کیا ہی مذاق اہل تصوف
مجالس العشاق۔ با تصویر مطبوعہ جدید۔
بہار ستان جامی بجواب گلستان سعدی۔
کیمیای سعادت فارسی۔ امام محمد غزالی۔
حدائق العشاق۔ مصنفہ ملا رضی در تاثیرات عشق
اخلاق جلالی۔ مصنفہ ملا جلال الدین محقق دوانی
علم اخلاق مین نہایت خوشخط۔
منطق الطیر۔ تصنیف فرید الدین عطار تصوف مین
پند نامہ۔ مصنفہ حضرت فرید الدین عطار تصوف مین
نظم اللآلی شرح قصیدہ مالی۔ نصائح مین۔
گلشن اسرار۔ تصنیف مولوی انور علی صاحب در علم تصوف۔

اخلاق و موعظت و تصوف کی کتابین اردو

جامع الاخلاق۔ ترجمہ اردو اخلاق جلالی تصنیف مولوی امانت اللہ
نکات احسانی۔ تصنیف مولوی حکیم محمد احسان علی مرحوم وکیل گورنمنٹ
مجموعہ صفات انسانی۔ مصنفۂ لالہ لالجی صاحب
سری بید بیاس جی کے پرانون سے انسان کی صفات مین
ذخیرہ سعادت۔ علم اخلاق مین تصنیف لالہ لالجی صاحب
بھاشنی پلاس پستک کی دو فصل اول و آخر کا ترجمہ

تہذیب النفوس۔ تصنیف خواجہ سید محمد فخر الدین صاحب
نور عین۔ اخلاق و تصوف مین ترجمہ کیا ہوا الکشف
گوکل پرشاد صاحب۔
دستور المعاش سنسکرت ابر معاش کا عمدہ بیان ہے
جوہر عقل۔ مطبوعہ میرٹھ
مفید الصبیان۔ تعلیم اطفال کے لئے عمدہ کتاب قدیم
گلشن عبرت حکایات نادرہ۔ تصنیف سید غلام حیدر خالص

Mookashifat-i Razavi

فاینما تولوا فثم وجه الله

بعون وتید صحیفه رشید اعنی شرح دفاتر مثنوی معنوی حضرت مولانا جلال الدین رومی موسوم

مکاشفات رضوی

شرح

مثنوی معنوی

تصنیف ماهر موزات اعرفانی کاشف اسرار خداوندی مولوی محمد رضا طاب ثراه

در مطبع نامی منشی نول کشور منطبع گردید

Mathnawi-i-Ma'nawi.

Mukāshafāt-i-Razawī.

Muh. Ridha.

1877

